

A NEMZETI JÁTÉKSZÍN TÖRTÉNETE.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÁLTAL 200 DARAB ARANYNYAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ.

IRTA

BAYER JÓZSEF.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI BIZOTTSÁGA
BUJÁNOVICS JÁNOSNÉ KOPPY MÁRIA ALAPÍTVÁNYÁBÓL.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST.

HORNYÁNSZKY VIKTOR AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉSE.

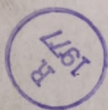
1887.

106319

MAGY. AKADEMLIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

III. RÉSZ.

Széchenyi kora és a budai színészet.

	Lap
A) <i>Széchenyi I. gróf és a nemzeti játékszín körüli mozgalom az irodalomban.</i>	
I. Röpirat: «A magyar Játékszínről»	1
II. Az ennek nyomában keletkezett újabb röpiratok	19
B) <i>Az Akadémia és a magyar játékszín.</i>	
I. A magyar játékszín-ügy iránt való érdeklődés	40
II. Fáy A., Jakab I. és Kállay F. jutalmazott feleleteik	47
III. További munkálkodás 1837-ig	68
C) <i>A budai színészet története 1833—1837.</i>	
I. A várszínház keletkezése. Az első év 1833 július 7-től 1833 végeig	78
II. A második év (1834) Budán	111
III. A harmadik év (1835) Budán	147
IV. A negyedik év (1836) Budán	172
V. Az utolsó időszak 1837. márc. 19-éig	188
VI. A budai színészet és Pestmegye (1833—1837)	198

IV. RÉSZ.

Kiválóbb színészek és színésznők életrajzi főbb adatai	231
Az idegen színészet hazánkban	254
A színházi censura	289
A színi kritika	319
Forrásművek megnevezése	349

FÜGGELÉK.

	Lap
I. A játékszín regulái (1793-ból); az I. k. 169. lapjához	356
II. Pest városa válasza Szabolch megye átíratára 1794-ből; az I. kötet 180-ik lapjához	361
III. A magyar játszó-társaság kérő levele Pestmegyéhez 1795-ből; az I. kötet 212-ik lapjához	362
A vezértagok szerződése Buda városa tanácsánál 1833-ból	364
Játékszíni törvények 1833-ból	366
I. Lipót szabadalom-levele Felvinczy Gy. számára	370
Az 1790—95-iki pesti műsor	373
Az 1807—14-iki pesti műsor	387
Az 1833—37-iki budai műsor	419
Színházi személyzet Pesten 1790—95-ben	450
Színházi személyzet Pesten 1807—14-ben	454
A székesfehérvári színház műsora 1818-ban és 1819-ben	460
A kassai színészet műsora és személyzete 1829-ben és 1830-ban	464
Tárgy- és névmutató	473

III. RÉSZ.

SZÉCHENYI KORA ÉS A BUDAI
SZÍNÉSZET.

SZÉCHENYI ISTVÁN GRÓF, ÉS A NEMZETI JÁTÉKSZÍN KÖRÜLI MOZGALOM AZ IRODALOMBAN.

I.

Széchenyi I. gróf röpirata: a «Nemzeti Játékszínről». — Előzmények. — Esmemenete. — Egy játékszín akar kezdetben. — Célja, a megoldás nehézségei. — Négy főtanács. — A kivitel részletes módozata. — Takarékosági elv. — Milyen és hol legyen az új színház? — A főbb eszmék összefoglalása. — Sz. újabb felszólalása a Társalkodó 1835-ik évi folyamában.

Széchenyi István gróf nagy neve egybeforr az 1825-től 1849-ig terjedő események minden részletével. Az Akadémia nagy eszméjének megpendítésétől kezdve az első felelős magyar minisztérium létrejöttéig nincs politikai, közgazdasági, nincs társadalmi és irodalmi kérdés, hol őt a küzdők első sorában ne látnók. A lótenyésztés ügye ép annyira érdekli, mint a nemzeti vagyonosodás létkérdése: a hitel. A függő híd eszméjéért ép úgy tud áldozatokat hozni, buzdítani, lelkesíteni, mint a minő önzetlenül ajánlja föl az országgyűlés kerületi ülésén egy évi jövedelmét a létesítendő Akadémiára.

A tömeg a rajongót jobban szereti, ki hízeleg hiúságának és társul törekszik őt megnyerni, midőn tulajdonképen csak eszközévé teszi. Széchenyi nem volt a politikai szereplők ezen fajtájából. Mint a békés alakulás embere, lassan, de biztosan akart czélt érni. Máró satyrájának egész hatalmát szerette inkább hibákra, előítéletekre zudítani; gyakran olyanokra, melyek miatt egyes osztályokat, a nemesít ép úgy, mint a profanum vulgust ellenesévé tette. Nem a népszerűséget kereste, hanem az igazságot. Ezért is érdekes lesz megtudni véleményét egy oly kérdés körül, melyet védelmébe vevén, meg kellett támadnia társadalmi egész rendszerünket.

A magyar játékszín kérdése egyike volt azon társadalmi és irodalmi kérdéseknek, melyek a harminczas évek történetének legbővebb szakaszait képezik. Egyike volt a nemzet nyílt sebeinek.

Régóta sajtó seb, melyet orvosai nemcsak nem tudtak begyógyítani, de a melyet teljesen elmérgesítettek. A mit már több mint 40 év óta valódi nemzeti ügygyé akartak tenni — az egyszerűen a viszonyok kényszere folytán, a provinciális kérdések színvonalára süllyedt alá.

Széchenyi éles eszével átlátta a mult összes tévedéseit és rámutatott a jelen összes mulasztásaira is. De, mint a jó orvos, nem elégedett meg a pusztá diagnosissal, hanem a bajok kútforrásáig hatolt és a betegség alap-okát törekedett megszüntetni.

«Biztos alap nélkül tartóslag semmi nem állhat» — ez volt a Magyar játékszínről írt röpiratának jelszava. E művét 1832-ben bocsátá közre és Pestmegye rendihez intézte. E megyének a honi nyelv terjesztésére ügyelő küldöttsége ugyanis őt bízta meg e munkát elkészítésével. Senkinek sem szentelhetette művét illőbben, mint azoknak, kik a haza szívét lakják, — írja előszavában — «mert valamint minden testben, leginkább a szívből ered élet és erő, s a gyarló embert, ha benne az nemesen buzog, mindenén túl emeli: úgy állít viszont nemzeteket is minden olyas egyesülési ok magasbra, mely a hon külön ereit egybekapcsolni s azokba lelket s nemességet lövelni segít». Az egyesülésben látja az erőt s ez az erő egyértelmű nála a nemzeti boldogsággal. Széchenyi eme röpirata a magyar játékszín ügyére korszakalkotó. Az első munka, mely önállóan, komoly, beható fejtegetés tárgyává teszi ezt a sokat hányogatott, de elhibázott ügyet. Nem egyszerű buzdítás, mint a Kulcsár István néhány lapra terjedő röpiratai; nem kárhóztató szószéki predikáció, mint Török Damascén munkája; nem poeticus áradozás, mint P. Horváth Endre lelkes költeménye, s nem oly elkeseredett, bár jogos följajdulás csupán, mint a kort annyira megbélyegző cikkei Katonánknak s Prepelitzay S.-nek a Tudományos Gyűjteményben Kölcsényé a Muzarionban. Széchenyi műve valósággal a forradalmat jelenti, mely a multtal teljesen szakítani akar, mert meggyőződésévé lett az eddigi sikertelen kísérletezések után, hogy csak akkor érünk legbiztosabban célra, ha annak, a mit e részben eddig tettünk, *szinte mindenben ellenkezőjét tesszük.*

Nemzetek története fényesen igazolja, hogy az elért siker az eszme diadalát jelenti. Gyakran a legnemesb eszméket az a sikertelenség dönti meg, melyet az ügyetlen kezdeményezés idéz elő. A siker sokszor köznapi eszmét is diadalra juttat s viszont a sikertelenség sokszor átka a legnemesb eszmének is. Amaz még a kétkedőket is egyesíti, emez még a rajongókat is szétűzi. És ez utóbbi volt sorsa a magyar játékszínnek, melyet nem udott nemzetivé tenni a hiányos nemzeti érzület s a melynek egyesek kimerülő áldozatkészsége nem volt képes eddig sem a fővárosban, sem vidéken tartós életet biztosítani.

E belátásig jutott el Széchenyi, s abból indul ki röpiratában, hogy a közjó tekintetéből kötelességünk vagy semmit sem kezdenünk, vagy olyast, a mi a célnak hihetőleg megfelel. Keserű gúnnyal az elevenjére tapint a bajnak, midőn a biztos sikert abban találja, hogy ha az eddigieknek mindenben ellenkezőjét tesszük.

A röpirat eszmemenete nagyon érdekes, és Széchenyi egyéb munkáit is karakterizáló látszólagos ellenmondásokban gazdag. De minden sora meggyőződést árul el s belé enged pillantani egyúttal az ő hatalmas szelleme műhelyébe s láttatni engedi, hogy mily módon, az okok és okozatok minő harcza mellett ért meg benne az eszme annyira, hogy mint legbensőbb meggyőződés, az előítéletek daczára is, bátran szembe merjen szállani a nagy tömeg téves hitével.

Törpe kíváнат volna szerinte hazánkban egyetlenegy színházat alapítani s egyetlen színészársaságot dotálni. Ily nyomorult kapocs nem kötheti össze az egész 10 milliónyi népesedést örökkön örökké. Tehát minden nagyobb városban kell egy-egy biztosan fönnálló színháznak és társaságnak lenni, hol szűnőráinkat kellemesen eltölthessük, érzelmeinket, izlésünket és szokásainkat nemesítsük. Ez tehát a fődolog. De elérni csak úgy érjük el, ha az eddigivel ellenkező eljárást követünk, s a helyett, hogy egyszerre több játékszínzt segítenénk elő, egyelőre csak egynek fölállítására fordítjuk összes erőnket. Vagy a hogy ő kifejezi: «Óhajtasom számos játékszínnek létrehozása; javaslatom pedig ennek elérésére: nem több követ emelni egyszerre, hanem egyiket a másik után».

Egyetlen játékszínre nem akarja életének egy napját sem szentelni, és mégis ez az egyetlen mód arra, hogy ideális célunk, a *több* játékszín eléressék. Ha visszaemlékezünk a bevezetésben mondott szavaira: «az egyesülés erő» lehetetlen egy pillanatra is ellenmondást látni szavaiban. Ő, mint a társulás, az egyesülés eszméjének apostola, a magyar játékszín ügyének diadalát is csak az egyesülés gondolatában leli föl.

A megoldás legnagyobb nehézsége azonban ott van, hogy miként lehetne ezt a legszaporábban és nemcsak «szappanbuborékként» megoldani. Itt oszlik el azon két út, a melynek egyikén kezdetben «némi fény csábít ugyan, de utóbb elkerülhetlen elbomlás lappang; a másikán habár egy kissé tovább tart is, de siker vár». A mi jó népünk nem tudott még akkor a provinciális érdekek fölé helyezkedni. Az adakozó (több volt köztük a *testes*, mint a *lelkes*, írja Széchenyi) nem az általános érdek, hanem természetes önzésből a maga mulatságát tekintette elsőnek. Játékszínzt óhajtottak, de elsőbben magoknak. Mintha csak kiveszett volna egy nemzeti központ szükségének érzete, mintha el sem jutottak volna soha ennek gondolatáig. Más nemzetek szerencsésebbek voltak annak folytán, hogy fejedelmek a székvárosokban nagy áldozatkészséggel egyesí-

tették a divergáló erőket s a politikai helyzetből folyólag az ország központjában hoztak így létre minden kiválóbb szellemi mozgalmat, melynek jótévként hullámaiból a vidéknek is jutott. De mi önerőnkre voltunk utalva s magunknak kellett a cél érdekében egyesülni, ha valami maradandót akartunk létesíteni. Lassú munka, mert szemességgel, óvatossággal kell benne eljárni. «Minden egyes vidék csak saját helyi érdekekkel bírhat; egyesülési pont nélkül, hol ezen összes érdekek egyesülnek, nem mehetünk.» «Ha igaz, a mit mondok, írja Széchenyi, hogy t. i. központ nélkül semmi nevezetesebb sikerrel nem dicsekedhetünk, s hogy nagy áldozatok nélkül nem kaphat a dolog tartós létre: akkor vagy megint le kell egyenesen mondanunk az egész tárgyról, vagy egy oly helyre vinni áldozatainkat, hol a dolog minden lehető tekintetnél s körülménynél fogva *legkihívóbban* föl is állhat.» Tapasztalásból mondja, hogy vannak és tán századokig is éldegélhetnek egyes vidékeken színésztársaságok, de tökélyre mindaddig nem fog jutni egy sem, «míg Budapesten rendes színház elbomolhatlan föl nem áll».

A röpirat négy főhibát jelöl meg olyanokúl, a melyek miatt a magyar játékszín ügye dugába dőlt. Az első a nálunk divatos «divergentiale systhema», hogy eddig nem választottak központot. A bajt csak úgy lehet orvosolni, ha Budapestet tesszük központtá, e cél elérése érdekében pedig «egy garasig minden e tárgyra szánt adakozásinkat oda kell felhalmozunk».

A röpiratnak egyik legmagasztosabb eszméje, hogy a játékszínt is azzá akarja tenni, a mi által az egész nemzet összetartozandóságának érzete mozdíttassék elő. A játékszínből eredő szellemi haszon annál nagyobb, minél jobban egyesülünk ott, hol a nemzeti közös érdekeknek mintegy csomópontban kell találkozniok. Ez a gondolat különbözteti meg. Sz. művét minden előző dolgozótól, hogy ő egyedül a középpontban óhajt játékszínt, mely a tökélyesülés lehetőségénél fogva, hivatva legyen a vidékre is áldólag terjesztetni ki sugarait.

A hibák kutatása közben áttér azon második dologra is, melynek ellenkezőjét kell cselekednünk. Eddig, ha egy kis tőke gyűlt össze, azonnal hozzá fogtak a munkához: «égett is a szalmatűz magas lánggal» egy darabig, aztán elaludt. Tehát elegendő fundus és tehetség nélkül ne fogjunk a dologhoz. A fődolog a jó rendszer és a férfúi állhatatosság, «a minél azonban ritkább nincsen az ég alatt», jegyzi meg gúnyosan.

Röviden szól még előlegesen azon hiányos pénzkezelésről is, melynek oly sok intézet köszöni elpusztulását. Végül azt óhajtja, hogy ne bízzuk a dolog practicai kivitelét olyasokra, kiknek e részben csak éretlen theoriai ismereteik vannak, hanem kik e részben practicusok is.

Erre a négy oszlopra állítja föl a játékszínt.

E négy tanács fényes bizonyítéka a mély belátású hazafi, a practicus gondolkozású gazda, a szeplőtlen becsületességű, az alapos ismeretekkel bíró férfiú helyes észjárásának.

Az utókor képes csak kellőleg méltányolni, hogy mily helyes felfogás nyilvánult Széchenyi eme négyes javaslatában. A magyar játékszín ügye visszafelé nem fejlődhetett újból. De ha tényleg a kor összes pénzerőit egy központi kitünő játékszín létrehozására fordítják s az ekként practicus vagyoni kezelés és ügyes szellemi vezetés mellett létrejött országos színház föllállításához kellő körültekintéssel, a provinciális érdekek mellőzésével, kezdenek hozzá, úgy a játékszín ügye nem volt volna még oly sok vajudásnak kitéve még akkor is, midőn «ideiglenes» palotájába beköltözött. Az 1839—40. országgyűlés pénzsegélye csak igazolta Széchenyt, ki biztos és nagy tőke nélkül hozzá sem akart fogni a játékszín építéséhez. Széchenyi, mint a praeventiv eszközök embere, e kényszerű segélyben csak mellőzött eszméinek diadalát érte meg.

Széchenyi nem akarta a nemzeti játékszín ügyét a nemzeti lelkesedés változó hullámmásának kitenni. Pénzkérdésnek tekintette első sorban, s a nemzeti lelkesedést csak is e pénzkérdés tisztába hozatala érdekében szándékozott számításba venni. Nem hiába gúnyolta a «szalmatüzet, mely magas lánggal égett», valahányszor ez ügy szőnyegre került. Oly oltárt akart emelni, melyen az áldozat tüze állandóan égjen.

Miután a bajok legnagyobb okának azt tartotta, hogy eddig tetemes summa nélkül azonnal hozzá fogtak a játékszín létesítéséhez, azért tőkeszerzés céljából egy részvényes társaság föllállítását hozta indítványba. «Egy Pesten felállítandó magyar játékszínt eszközölő aláírásnak főalakját» be is mutatja említett röpiratában.

Négyszáz részvényt — á 500 p. frt névértékkel — részvénytársaságot hoz javaslatba, mely azonban előbb ne kezdje meg működését, míg minden részvényt alá nem írtak. Ekkor a társulat megalakultnak mondja ki magát. Választ egy igazgatót, melléje pedig héttagú bizottságot. A begyűlt 200,000 forint felét kamatoztatja; a másik felét pedig egy nem felette nagy, de csinos színház építésére fordítja; ebből az összegből tartozik egyúttal a berendezés és ruhatár költségeit is fedezni. Mihelyt elkészült a színház, az első választmány leköszön és maga helyett 3 tagú felügyelő bizottságot alakít.

A kérdések kérdése az volt: vajjon van-e kilátás, hogy ez összeg

egybegyűljön? Két nagy ok harezolt a valószínűség ellen, és ezek miatt Széchenyi kathegorikus határozottsággal nem hiszi, hogy ez összeg egyhamar összegyűljön.

Hiányzott a tulajdonképi magyar nemzeti érzület. Nem voltunk egy-nyelvű nemzet — és éppen a nagyobb, a tehetősebb osztálynak sejtelve sem volt arról, hogy egy állandó és jól elrendelt magyar játékszín meny-nyire nevelné nemzeti kifejlésünket. Aztán ott volt a második akadály: az értelmi súly parányiságának következménye, a provinciális érdek, mely mindenek előtt csak a saját érdekét tekintette, s a köz a nemzeti érdekért csak a magáé után hozott volna áldozatokat.

Pedig mind a két összeg minden garasára a legnagyobb szükség van, s a legjobb gazdálkodás mellett is oly csekélynek tartja az egészet, hogy nem merné jótállani, hogy ily összeg mellett minden bizonynyal fönnáll Pesten tartósan a játékszín.

A vérmes reményűek ugyan azt hiszik, hogy 200,000 frtnál több is fog e célra egybegyűlni — csak jól kell a dolgot megkezdeni, hogy a közönségben bizalom támadjon. Ez a bizalomkeltés mind nem elég szerrinte, mert nagyon tévednek azok, kik hiszik, hogy ha a 200,000 forint alá van írva, az egyúttal biztos pénz is; a pusztá aláírás még nem ele-gendő, hanem minden aláírónak «securitást» kell magáról adni, melyben a társaság teljes bizodalmát helyezhesse, mert ha, írja Széchenyi maró gúnynyal, «magyar nemes ember vagy mágnás írja nevét alá, már nem ér az aláírási ív 200,000 forintot, sőt annál kevesebbet, minél több nemes ember és mágnás van rajta». Ez a bátor nyilatkozat pedig annál nyomó-sabb, mert hirdetője éppen e kiváltságos osztály egyik legelőkelőbb tagja s mert tényleg áll, hogy akkori jogviszonyaink szerint a nemes embert szavának és aláírásának pontos megtartására teljességgel nem lehetett kényszeríteni. Széchenyi tehát itt is szakítani akar a multban követett eljárással és a nemes ember szavába nem akar bizni többé, s azt ajánlja, hogy az aláírásáért valami *privilegiálatlan kereskedőt* vagy *külföldit* keres-sen jótállónak.

A Hitel nagynevű írója itt is alkalmat lát megingatni a magyar hűbériés birtokrendszer, az ősiség, az adóssági törvények és az ebből folyó törvénykezés korhadt épületét. A legnagyobb 1832-iki satyrának tartja, «hogy az egész nemzet ily nyomorú pénzbeli systemának bilincseit nemcsak ketté nem töri tüstént, hanem azt a nagyobb rész képzelt sza-badságának egyik főoszlopául tartja!» Széchenyi a támogatás eme rend-szerének létesítésében egyúttal nagy nemzeti eredményt lát. Igaz, ter-mészetellenes dolognak látszik, hogy egy oly nemesi háznak neve mellé, mely egy egész vidéket bír, egy olyan ember neve kerüljön, a ki mással sem bír, csak hitellel, de az ügy practicus oldala megkívánta ezt az óva-

tosságot, mert az eddigi tapasztalatok szerint az aláírásiívek egy harmadánál kevesebbet értek. Oly esetben, midőn a gyengébb fogja támogatni az erőset, arra a tapasztalatra fogunk jutni, «hogy jó systema által a természetűl gyenge, végkép megelőzi a természetűl erőst s ekkép oly értelem, mely a külön systemákon szüntelen javít, a legvalódibb nemzeti kincs».

Abban találjuk meg Széchenyi valódi nagyságának nyitját, hogy a látszólag legcsekélyebb jelentőségű kérdéseknél is mindig nagyszabású tervei vannak. Látókörét nem szorítja össze sohasem az a tárgy, a melylyel foglalkozik, hanem ellenkezőleg, minden kicsiny eszmét is az ő szellemének magaslatára emel s onnan tekintve szét, teszi a legcsekélyebbné látszót is messze kiható jelentőségűvé. A játékszín ügyének fejtegetésénél az ő röpirata világítja meg a legfényesebben e kérdést nemcsak culturtörténeti, de közgazdasági oldalról is. Ezért küzdelme az óriás titáni erőfeszítéséhez hasonlít. Nem elégszik meg azzal, hogy az eszmét megbuktató okokat kutassa ki — ő azt az egész rendszert akarja megdönteni, mely az okok alapoka volt. Az előítéleteket akarja előbb kiirtani, hogy az így támadt új generáció könnyen létesíthesse magát a tervet. A vagyoni és személyi hitel hiányából folyó helyzet tarthatatlanságát még egyébként is alkalma nyílik megingatni. Tudjuk azt, hogy a társaságnak a másik 100,000 forintot el kell biztos kamatozással helyezni. De hová helyezték el azt, midőn takarékpénztár még az idétt nem volt. Nemesi hypothékára kellene kiadni — hisz akkor készpénz lesz ugyan belőle, de nem folyópénz, és a társaság könnyen oly helyzetbe juthatna, mint a kinek biztos ebéde van, de ahhoz csak 14 nap múlva férhet — írja alább gúnyosan. Nem maradna tehát más hátra, mint nemtelent kérni meg arra, a mit nemes nem adhat. Ebből aztán — jegyzi meg satyricusan — ismét csak az tűnnék ki, hogy az, kinek ex principio a legtöbb privilegiuma van, de facto a lehető legcsekélyebbel dicsekedhetik. Igen ám, lehetne városoknak is kölcsön adni a kérdéses összeget, de a városok csak öt perczentet adnának 6 helyett, és így a társaság 6,000 frtnyi amúgy is csekély jövedelme helyett csak 5,000 frtra számíthatna biztosan. Kénytelen tehát a társaság a kérdéses összeggel valami kereskedőt vagy samaritánust megkínálni.

Föltéve azonban, hogy akadna város, vagy egyes polgár, ki ez összeget kölcsönbe veszi, ebből ismét szép caricatura fejlődik ki, melyről azok tehetnek, kik az élő caricaturának alkotói és sáfarai, «minthogy a dolgok valódi becsét vagy becsnélküliségét sohasem határozta el a külrajz, hanem a belélet». Ez a caricatura pedig nem más, mint hogy a város in concreto szintén nemes, és ép úgy élhet iudicium remediummal, mint a nemes ember s a három napos executió ellen esztendőig védheti magát. Tehát nem maradna más hátra, miután a nemesi hypothéka nem

eléggé biztos, a kereskedőnél pedig a cambiális alap túlcsapongó óvakodás, mint hogy valami külföldi várost vagy polgárt ostromoljunk meg pénzünkkel. De föltéve, hogy minden rendben van, Széchenyi szerint arra is kilátás lehetett, hogy sokan még a részvények nagy összege ellen is ki fognak kelni, mert nálunk a votum csábjá sok előtt több, mint a közjó előmozdítását czélzó szomj. Ez a tanácskozási viszketeg azonban csak újabb bizonyítéka az értelmi súly parányiságának. Még nem jutottunk el odáig, hogy gondolkozásra, combinációra szokás csak a nagy tömeget bevonni; a tanácskozó testület elé már határt kell szabni, a végrehajtó hatalomnak pedig csak néhány ember kezében szabad összpontosulni. A játékszínnek Széchenyi által tervelt eme szervezete parlamentáris alapra lőn fektetve. A részvénytársulatba való lépésre az egész nemzet fel lenne szólítandó s így részt vehetne az eszme megvalósítása körül; de midőn a társulat megalakúl, a nemzet köteles leend a részvényesekre bízni a játékszín ügyét, mint olyanokra, kik természetsszerűleg kizárólagos tanácskozási és szavazati joggal bírnak; de viszont ez a társulat is köteles leend lemondani a végrehajtó hatalomról, midőn a saját kebeléből megválasztja az igazgatót és a hét tagú végrehajtó bizottságot. Midőn ő a czélra jutás érdekében a nemzeti részvétel és határozathozás eme módját javasolja, nem mulasztja el az eddig követett módot is erős ostrom alá venni.

Széchenyi erősen küzd a kornak felfogásai ellen, s főleg azt támadja meg a legjobban, mely az értelmi súly parányisága mellett szerinte a legjobban bizonyít: hogy ezer fő több értelem, mint egy fő. Kesorúen ostorozza nemzetünknek azon gyengéjét, hogy valamennyi nemzetenél a legjobban szeretünk tanácskozni és a leghosszabb tanácskozást nem követi egyéb, mint egy felette rövid, vagy néha semmi eredmény. A nemzetet practicus intézmények kényszere által akarja meggyőzni azon nagyobb igazságról, hogy igen sok fő zavart okoz. Ezért a javasolt részvényes társaságnak első kötelességei sejtetni engedik, hogy Széchenyi egy kis számból álló végrehajtó bizottságot óhajtott éppen a végleges megállapodás czéljából, mert a főfigyelmet az építendő színház helye s aztán magának a színháznak mibenléte érdemelte. Ilyen fontos kérdésnek eldöntésénél sok fő sok zavart okozna.

Hogy a színházat hova építsük, azt Széchenyi szintén nem tekinti közönyös kérdésnek, sem a színháznak magának, sem a fejlődő városnak érdekében. Helyes választás által mind a kettőnek érdekét előmozdítjuk, a céliránytalan cselekvésmód által minden ügyekezett kárba vesz. De nem csak a legjobb helyről kíván gondoskodni, hanem az egészet a lehető leghelyesebb ízléshez is szabni. Oly helyre terveli azt, a mely emelje Pest szépségét és kellemét s így kilátás legyen arra, hogy a színház és környék kedvéért egyaránt törekedjenek mások is oda építkezni.

A fővárosban régi rossz szokás volt, hogy a középületek emelésénél is a divergentiális systemát követték s össze-vissza hányták a középületeket. Egészen figyelmen kívül hagyták a város atyái azt az elvet, hogy míg nem választjuk ki a legszebb helyeket a középületek számára, úgy ezek sohasem fogják Pest szépségét és kellemeit emelni. Mert a középület nemcsak külső szépségével imponál és vonz, hanem az által is, hogy mint ilyen a tisztaságot megkívánja, és éppen e jó példa adásával a köztisztasági szellemet ébreszti föl. Tisztasági központul fog szolgálni, mert ezt sokkal könnyebben érheti el, mint egy magán-épület.

Széchenyi a játékszín épületének fölállítására nézve ugyanazon eszmét hirdeti, a melyet magánál a játékszín létrehozásánál megvitatott. A fővárosnak ugyanis több tisztasági központra van szüksége, de állítsunk föl előbb egyet s utána a többit. Jobb egymásután, mint egyszerre mindent akarni. Erre a legalkalmasabb helyül a József-teret jelöli ki, mint a mely akkor a tisztaságnak és csinoságnak bizonyos fokán állt legalább. Ide annak hosszabb oldalára kívánta építtetni a magyar játékszínt, a Magyar Tudós Társaság épületét vagy a Casinót, s a ki nem épített rövidebb oldalára pedig a vár osházat.

Lehetetlen be nem látnunk, hogy éppen e tervelgetésnél esik túlságba Széchenyi, a ki a divergens systema helyett a convergenst ajánlja honunkban, hol szerinte is oly csekély a pénzbeli tehetség. Mert ha csekély volt a tehetségünk (s ezt akkor nem lehetett tagadni), éppen ez okból nem kellett volna a középületeket egy helyre csoportosítani: a József-piaczára, hiszen akkor több tisztasági központra kilátásunk sem lehetett volna csekély tehetségünk miatt. De mintha maga is belátná tévedését, már alább azt javasolja, hogy ezt tartja ugyan a legjobb helynek, miként a legrosszabbnak a kecskeméti kapu környékét — mégis, ha netán a József-piaczán helyet nem lehetne kapni, építsék a színházat a piachoz oly közel, a mint csak lehet. Magát a színház építését tekintve, Széchenyi tervét magára a térre nézve helyesnek ítélni lehet, mert ez a város közepén feküdt, száraz vidéken, mely az árvíz veszélyének sem volt kitéve. A túlzás és ellentmondás csak abban nyilvánult, hogy ő a tisztasági központok keletkezését nem *egyetlen* középület által óhajtotta ezúttal létesíteni, hanem egyszerre többet s tán mindent is egy helyre akart csoportosítani, a mi gyenge tehetségünk mellett egyenesen a saját tervének eredményességét semmisítette volna meg.

A választmány másik teendőjét, mint azt már föntebb is előadtuk, az képezné Széchenyi szerint: minő ízlés szerint épüljön a színház. Természetesen nagyon válogatóság nem lehetünk s azért legjobb lesz szerinte a magyar példabeszéd szerint «bockorban kezdeni». Sokan azt akarják ugyan, hogy egyszerre a legfényesebbet építsük, mely a nemzeti becsü-

lettel a legjobban megfér. Ezek azonban vagy olyan ábrándozók, kik magok nem adakoznak, de a más pénzével szeretnének rendelkezni, vagy pedig olyan hazafiak, kik a százados sötétség után azt akarják, hogy egyszerre derüljön. «Reménylem, akarom, szeretem hinni — írja lelkesen — lesz honunkban egyszer nemcsak Pesten, hanem minden nevezetesebb helyen, nemcsak pompás színház, de minden olyas intézet is virágzó lábon, mely szabad nemzetekhez illik, de vajjon hihető-e, hogy eddigi oly csecsemő játékszíni állapotunkból rögtön emelkedjék egy luxuriosus színház?»

Azt akarja Széchenyi, hogy fejlődjünk lassan, de biztosan ezen állapotig. Nemzetiségünk állapota, közgazdasági viszonyaink, de még a játékszín fejletlen volta is arra utalnak, hogy úgy érünk csak czélt, ha nem erőszakoljuk a dolgot, mert ellenkezőleg egy oly intézményt hozunk létre, mely állandó fönmaradásának garanciáit nem bírja sem a viszonyokban, sem önmagában. Első és főczél összhangra törekednünk. Egy nagy, pompás színház nem felelne meg az akkori színjátszók számának, ügyességi kifejlésének és egyéb játékszíni előkészületeinknek. Így a pompás hely nagy várakozásokat keltene és színészeink e várakozásnak nem felelhetnének meg. Kezdő színészeink mellett közönségünk is kezdő, a mit úgy érthet, hogy közönségünkre nézve még nem életszükség egy állandó magyar színház s azt inkább kell valami vonzó, szelíd világú kis «bájlakkal» oda édesgetni, mint egy fényes palotával elrettenteni.

Az egész terv első tekintetre nagyon is józannak látszik s a kisszerűség látszatával bír — de a következmények Széchenyinek adtak igazat, ki a valódi állapotokat vette tekintetbe. A pessimista szemüvegén keresztül bíralt — de közelebb érte a valót, mint az ábrándozók, kik «festett egekbe» tekintettek.

Az emberi természetet sem hagyta számításon kívül. Tapasztalásból írhatta, hogy a nagy tömeg inkább eseng a gyakori csendes örömök, mint a ritka nagy ünnepek után; és azok is, kiket a születés ily gyakori örömök részesévé tesz, tehernek tartják a gyakori nagy pompát s ők is inkább éreznek kellemes, zajtalan időtöltés utáni vágyat. Az ily fényes paloták fényes dotatiót is kívánnak, mert csak ritkán keresik föl a szegények éppen pénzeszközeik elégtelensége miatt, a gazdagabbak meg azért nem, mert az ünnep reájok nézve csak mint ritka kivétel bír vonzó erővel. A kisebb színházat csekélyebb összegből is fönn lehet tartani, s aztán azokban otthonosnak érzi magát mindenki, s ez által az a legkülönbözőbb társadalmi körök találkozási helyévé válik.

Az egyszerűség mellett tényleg sok nyomós ok küzdött. Így a többi közt a pénzkérdés, mert nem elég a pompás színház, hanem ahhoz fényes ruházatok, fényes díszítés és világítás s nagy személyzet kellenének.

Mind ezek azonban színészetünk akkori állapotában, közgazdasági viszonyaink pangása mellett felülmúlták tehetségeinket, de meg a nemzetnek is inkább volt szüksége oly darabok előadására, melyek a szívhez és lélekhöz szóljanak, mint a melyek a túlságos fényűzés mellett csak egy kis szalmatüzet lobbantanak legfeljebb.

Mindenektől eltekintve, azt tartja Széchenyi, ha elegendőek volnának is szellemi és anyagi tehetségeink, roppant összeget még sem lehetne a színházra áldozni, midőn annyi fontosabb humanitarius intézet hijával vagyunk. Évekkel később, midőn a színház ügye állandó palotájában válságig jutott, Bajza volt az, ki Szózatjában ismét a mellett küzdött, hogy előbb a szükséges és hasznos dolgokat kell létesíteni s csak azután arra gondolni, a mi multságunkra szolgál.

A józan takarékoság is azt tanácsolta, hogy «bockorban kezdjük», mert «tehetségeink» nem voltak kimeríthetetlenek. Széchenyi azt óhajtott, hogy a mi színházunk olyan legyen, a melyhez nem dologtalanul ünnepenként, hanem dolog után és naponként, kellemes szórakozás céljából járjanak el, hol oly darabokat adjanak elő, melyek a szívet nemesítik, és nem pedig «szem- és fülcsábító ürességeket». Valóban, most egy fél-század után szinte jól esik olvasni a sok kalandos tervelgetés «éretlen hevét» nevetségessé tevő eme röpiratot. Csak az sajnos, hogy e practicus felfogást az egykorúak közül oly kevesen osztották.

Körületekintő gondja egyébiránt még az építés körül követendő eljárásra is kiterjed, mert nem tartotta tanácsosnak, hogy csekély összeggel kísérleteket tegyenek. Szükségünk volt ezen fölül a külföldnek e téren szerzett tapasztalataira, és azért ajánlotta, hogy ki kellene valakit Párisba küldeni, a ki tanulmányozná az ottani színházi viszonyokat és a főbb színházak terveit meghozná. Párist azért ajánlja, mert sokkal inkább jár közel éghajlatunkhoz, mint Itália szelíd, kék ege.

Meglátszik e röpirat minden során, hogy mily igazat mond Széchenyi, midőn azt írja: «régóta hordom azon főkívánatot keblemben, bár volna nekünk magyaroknak is valahára állandó színházunk». Csakis az évek során keresztül táplált kívánság teszi lehetővé, hogy valamely kérdés legapróbb részletét se tartsuk jelentéktelennek. Olyan színházat akar, mely a modern kor kívánalmait figyelembe vegye, «lehetőleg alkalmas és sociális» legyen. Tudja, hogy a közönség nagy részét nem kizárólag a darabok vagy színészek vonzzák a színházba, hanem abban nagy része van a színháznak s így történik meg az gyakran, hogy egy kellemes színházat még gyenge társulat mellett is szívesebben keres föl a közönség, mint egy otromba, alkalmatlan termet, hol a legjobb színészek játszanak. Helyes ítéletet mond kora színházlátogató közönségéről is. Egy részök azokból kerül ki, kik az időt nem tudván másutt eltölteni, elmennek oda is; más

részök azon öreg urak közül való, kik se nem látnak, se nem hallanak jól s azért színházba is elmennek, nehogy mindig otthon üljenek; olyan nők sorából, kik látni és láttatni vágnak, vagy azon méltóságok rendjéből, kik munka után oda járnak pihenni és szunnyadozni, s végre, kik barátjaikkal, ismerőseikkel akarnak találkozni. Egy ily közönség számára szerencsés dispositio és jó kedv kell, mely ne csak a színpadról terjedjen lefelé, de a melyet az egész környezet emeljen.

Az ekkép létrejött színház kamatozó tőkéjének kezelése körül nagy óvatosságot ajánl, nemcsak azért, hogy magát az ügyet ne veszélyeztessük, netalán ellenkezőjével, hanem azért, hogy a jó kezelés bizalmat keltsen. Ezt a bizalmat az eddigi gonosz kezelés nagyon megingatta, azért ellene szokta legmérgeesebb nyilait lövelni röpiratában.

A földolog az marad, hogy az aláírt és biztosított 200,000 forintot szerezzük be és kezeljük jól és biztosan, ha kell, inkább külföldön. «És akkor kezdjünk hozzá, ha t. i. még élünk.»*

* * *

Röpiratának végső részletében mintegy húsz lapon keresztül azokkal bocsátkozik polemiába, kikről fölteszi, hogy meg fogják őt támadni. A harczot azokkal veszi föl, kik azzal az absurd ideával lépnek föl, hogy külön magyar színház építése helyett engedjék meg a magyar társulatnak, közös directio alatt, a német színpadon együtt játszani. Ezek meg sem gondolták azt, a mit Széchenyi prófétai szelleme már akkor sejtett, «hogy sok dolog tán nincsen úgy, mint kellene s egykor lenni fog». Mily szerencsétlen terv: a fejletlen magyar színészeket oda állítani a fejlett német színészet mellé, a gyengébbet szoros érintkezésbe helyezni az erősebbel. Ez kétségtelenül a magyar és német színház bomlására vezetett volna, egyrészt azért, mert a perpatvar részére termékenyebb műhelyt keresve sem lehetett találni, másrészt, mert a pénzkezelés lehetetlensége egyiket a kettő közül tönkre tette volna. Valóságos színházi háborúra készítenők elő a talajt: a magyarok kifütyölik majd a németek előadásait, a németek pedig hasonlót tesznek a magyarokéival. S hova vezet mind ez? Először a magyar és német elem közti idegenkedés még nagyobbá válik, s másodszor a nagyobb intelligentiának előbbutóbb való diadala következményeként újult erővel áll föl romjaiból a — német játékszín, a magyar pedig visszalökve évtizedekre, századokra, vagy tán örökre is elnémulni kényszerülne.

* Szemere 1836-ban is még azt írhatta egyik levelében, («hogy némely hazafi a játékszín pénzt-csaló Comediának nézi s reá — szerinte nem közügyre — nem áldozik». (Történeti Lapok, 1874. I. évf. 6. sz. 90. lap.)

Valóban, a nemzetiségi arányt tekintve hazánk fővárosában a 30-as években, Széchenyi okoskodásait annál nagyobb bámulattal olvasuk félszázaddal későbbben, minél inkább ismerjük a kor nyomtatott emlékeit, melyeknek egyik fő jellemvonása — tömjénezni a magyar nemzeti érületnek. Biztos, önálló positiókra volt szüksége a magyar elemnek a fővárosban. Ilyennek óhajtotta Széchenyi az első állandó színházat. Ebből a positióból kiindulva, rendíthetetlen következetességgel kell bár lassan, de biztosan, hódítani a magyar elemnek. Ezért ajánlja Széchenyi az ábrándos tervek kerülését, mert tudja, hogy az ingatag alapokon nyugvó épületnek össze kell roskadnia.

Azoknak is megfelel kik meg fogják támadni azért, hogy minden játékszíni pénztehetséget Pesten akar összepontosítani. Ő maga sem hiszi, hogy a mi megcsontosodott viszonyaink között egy kis röpiratnak olyan nagy hatása legyen, hogy minden pénzt a központba varázsoljon. Tehát nyugodt lehet e részben is mindenki, mert hihető, hogy ez irányban továbbra is megmaradnak nálunk az excentricus törekvések megrögzött szokása mellett.

Kétségbe fogják vonni némelyek a pénz kezelése körül tett megrovó észrevételeinek valóságát is s sok mindent akarnak a devalvációból kimagyarázni, de erre a legjobb lelkiismerettel meri újból mondani: «oh mennyi zavar, mocsok és undokságnak szolgálsz te szerencsétlen devalvatio ürügyleplegűl».

A legjobban kedveli azokat a megtámadókat, kik a javaslatba hozott összeget kevésnek fogják ítélni. Ezeknek teljesen igazuk van. De nálunk annyira szeretik az olcsót, hogy ő szándékosan tette csekélyre a javasolt összeget. Tán a javaslat olcsósága is — úgy vélte — előfogja segíteni a javaslatot magát. Ő a maga részéről nem tartja olyan megdönthetetlen érvényűnek javaslatát, mint a sok «sutor és nem sutor», ki tovább megy a kaptafánál s a magáét tartja az egyedül boldogítónak. Széchenyi célja volt vitát kelteni és röpiratával lehetőleg hozzájárulni a súlyegyen létesüléséhez. Ha netán sarcasmusát vagy tán ellenmondásait meg fogják is támadni, ezért sem magát tartja hibásnak, hanem a viszonyokat, mert meggyőződése az, hogy javaslatának nincsenek igazi talpkövei. Ingatag alapon áll az s ezen kell tervei épületét felemelni. De ha nálunk pénzzel összekötött ügyekről, vagy egyesületekről kell beszélni, úgy lehetetlenség a gúny és satyra nyilait nem használni. Nemcsak nehéz satyrát nem írni, de lehetetlen.

Az mutatja Széchenyi terveinél a roppant előrelátást, hogy ő előbb alapot akart teremteni; megdönteni a régit, mert csakis hiteli, egyesülési, társadalmi, nemzetiségi viszonyaink teljesen újjáalkotásában látja az intézmény létét biztosítva, mely minden részletében

ép ezekkel áll a legszorosabb viszonyban. Ha udvari vagy magán színházról folynék a vita, mind ezen tekinteteket mellőzni lehetne, de egyesületi színháznál figyelmen kívül nem lehetett azokat hagyni.

Ez egy szempontból, hogy nem nemzeti, hanem egyesületi színházat óhajt, lehetne azzal is vádolni, hogy nagyon is sötét színben látta korát, és a nemzeti lelkesedést nem tartotta olyan intensívnek, a mely mellett ez a nagy eszme diadalra juthatna.

Tény az, hogy a kormány kezdeményezéséből ennek létesítését nem lehetett elvárni; de azon állítása sem a multtal, sem a jelennel nem egyezett meg, «hogy a nemzet nem bibelődhetik ilyen kicsinységekkel, midőn oly komolyan vár reánk a jövőndő». Mert tény az, hogy ezt az ügyet már az 1790—91-iki országgyűlésen nemzetivé tették. Létesülésének nem a nemzeti részvétlenség állott útjában, hanem azon körülmény, hogy az országos választmányokhoz utasított ügyekkel egyetemben ez az ügy is «ad acta» került, mivel a későbbi országgyűlések, a katona-állítás és ujoneczozás meg a hadiadó megszavazásán kívül egyébbel behatóan úgy sem foglalkozhattak sem 1802-ben, sem 1805-ben, sem 1807, 1808. és 1811-ben. Az ezeket követő kor pedig az 1825-iki országgyűlésig a szentszövetség kora volt, mely elvül tüzte ki minden szabadelvű irány megsemmisítését és így megakadályozását annak is, hogy bár egy kulturális kérdés körül nemzeti egyesülés jöjjön létre. Aztán az 1816. június 1-iki emlékezetes pátenis is alkalmas volt arra, hogy egy nemzeti ügyet altasson el, melynél legelső sorban a pénzkérdést kellett tisztába hozni.

A terv practicus értékét mind a mellett nem lehet eltagadni. Nem a főnemesi osztályra alapítja azt, hanem a kisbirtokosokéra, kik akarni és tudni fogják rendbe hozni a dolgot. Az egyesületi eszme hatalmát vitatja itt, mint a mely kizárt éppen szervezeténél fogva mindenkit kebléből, ki tényleges áldozataival nem járult az ügyszóhoz. Jogában volt mindenkinek egy részvényt szerezni, sőt többen is összeállhattak, hogy aztán kebelökből válaszszernek egyet, ki képviseli őket, a nemzetet tehát ő sem akarja elzárni a részvételtől. Viszont azt óhajtja, hogy a helyett, hogy egy ügy ezer emberé legyen, az inkább legyen egy egyesület ügye, mely úgy is lemond minden pénzbeli osztalék reményéről, és így ideális czélokra törekszik, melyek végelemzésökben csak az egész nemzetnek váland-

nak előnyére. De még egy másik oldala is van Széchenyi eszméjének. Jellemző reá nézve, ki minden gondolatát nemzete boldogítására óhajtja fordítani. Az egyesületi eszme mellett küzd nem makacsságból és önszeretetből, hanem mert tudja, hogy ezen az úton lehet legjobban megingatni az alapokat, melyek ellen már Hitelében és Világában küzdött. Az egyesületi alapon csak úgy lehet szerinte fölállítani a játékszint, ha mind azok ellen küzdünk, melyek nélkül egyesület nem képzelhető. Törvény előtti egyenlőség és hitelviszonyainknak szabályozása múlhatatlan szükség az egész nemzetre, s ha ezeket létesítettük, semmi sem áll annak útjában, hogy az egyesületi alapon álló játékszint létrehozzuk. És e két elvet annyira fontosnak itéli, hogy kész egy fillért sem áldozni a játékszínrre, ha ezeknek bár egyike is figyelmen kívül hagyatik.

Ha hitelviszonyaink szabályozásának szükségét nyilvánvalónak is tartjuk, a nagy közönség előtt ma már kevésbbé érthető az: miként függ össze a játékszínnel a törvény előtti egyenlőség? Az elmondandókból ez is világos leend.

A kor színi viszonyait is jellemzi Széchenyi néhány lapon: azt a durvaságot, melynek színtere a színház. A privilegiált rendbontók s főleg a nemes ifjúság ellen kel ki, kik a színpadot «kín-paddá» teszik. Oly szomorún állottak akkor színi viszonyaink, hogy Széchenyi szerint «az ifjúság közötti jobb disciplina, vagy e részbeni javított törvények alkotása és kifejtése előtt játékszint állítani még időelőtti». Valóban a nemesi osztály ifjabb része annyira visszaélt törvényben biztosított előjogaival, hogy «durva, rendbontó föllépésével, mely ellen orvoslás nem volt, a Muzsák szent hajlékától visszariasztott minden jó ízlésű, szemérmes és széplelkű embert». Számuk sokkal nagyobb, sem hogy a kivételt tevők az egyesületi szellem erejénél fogva megfékezhetnék őket. Itt egyenesen csak javított törvény segíthet szerinte.

Összefoglalva a röpirat eszméit, a következő megállapodásokra jut el Széchenyi: csakis egyesületi alapon létesült játékszín állhat fönn tartósan, de mielőtt ehhez fognánk, a törvény előtti egyenlőség kimondása és hitelviszonyaink szabályozása által kell az egyesület számára alapot teremteni, mert vagyon és személyi bátorság nélkül egyesület fönn nem állhat. A felállítandó színház a jó ízlés és széptársasági szellem temploma legyen, ne oly mulatóhely, hol csak a szem és fül gyönyörködik külsőségekben,

ürességekben. De mint középület is ne csak a nemzet csinosodására és a főváros magyarosítására, hanem annak egyúttal szépítésére is szolgáljon. A fejlődésekben fokozatokat tartunk, mert nem létező viszonyok mellett semmiféle intézmény tartósan fenn nem állhat, mielőtt állandó megmaradásának feltételeit ki nem fejlesztettük.

Széchenyi büszke öntudattal írhatta: «eljön egykor az idő, mely szavaim igazságát teljes világosságba helyezendi». Tíz év sem kellett ahhoz, hogy szavainak igazságát mindenki belássa, s az a félszázad, mely azóta telt el, hogy röpiratát közrebocsátotta, szent kegyelettel tiszteli meg az eszméket, melyeknek meggyőző igazságát csak emeli az a merész hang, a melylyel mint a kiváltságos osztály ily kiváló férfja kegyetlenül ostorozta korának összes előítéleteit és korhadt intézményeit, mert fő célja az volt, hogy értelmi súlyunk nagyobbíttassék, magyarságunk kifejtessék és tehetségünk fölemeltessék.

Ha idejében diadalra jutnak eszméi, a magyar játékszín történetében a következő decennium (az 1839—40-iki országgyűlésig) nem képezné a vajulás szomorú korszakát.

Széchenyi István grófot, még egyszer alkalmunk van ott látni a küzdők sorában a játékszín érdekében. Most már nem önszántából, hanem a közbizalom kényszere folytán. Megbízást kap a megyétől, «hogy írna javaslatot, mely szerint hazailag és hathatósan ujonnan indulna meg az ügy!»

Nagyon is hamar beteljesedtek Széchenyi jóslatai, és ő mégis elfogadja e megbízatást, sőt oly cikket ír a «Társalkodó»-ban, ily czímen: «Néhány szó a magyar játékszín körül», mely ritkítja párját humoros, satyrikus modoránál fogva, de e satyrikus hang nemcsak önmaga ellen irányul, hanem intézőinket, állapotainkat is a legkomikusabb színben tünteti föl. Jellemző a korra, melyben megszületett és írójára, ki önmaga ellen fordul, hogy másokat is annál több joggal tehessen nevetségesekké. E helyütt csak azon részét méltatjuk figyelemre, mely előbb ismertetett nagy munkájának keletkezése felől ad fölvilágosítást és annak nem egy eszméjével maga is szakít. Feltűnhetik, hogy éppen ő, ki oly hatalmasan hirdette a saját meggyőződését, «tüstént a vármegyei zászló alá szegődik, midőn elismerni kénytelen, hogy ezen az úton előbb nyerendünk diadalt» — mint maga írja. Tehát ez is egyike volna Széchenyi

szokásos ellentmondásainak, mit ellenségei szerettek szemére vetni? Széchenyi csak a valódi genie szerénységével lép föl e cikkében. Nem állítja, hogy értekezése helyes volt, sőt hihetőnek tartja, ha 1832-be visszaállíttatnék, többé nem írná meg, és mind a mellett nem látjuk egyetlen eszméjét meghazudtolva a viszonyok által. Bár kénytelen azt bevallani, hogy az ifjúság többé nem viseli magát illetlenül a budai színházban, mégis jobb szeretné, ha pénz dolgában hazudtolta volna meg őt a közönség, s őt megaláztatva «az építendő magyar színházból kitiltva, néhány százezer pengő forint czáfolná meg!» Elismeri, hogy komoly «tekintetet nyert az egész», telek is van, pénzecske is van és az ármány még sem nyugszik, hanem őt szólítják föl «másodízben megakasztani az ügyet». A budai tanácsnál is sok a jóakarát, de ott is minden egyéb van inkább, mint pénz! «Nincs természeti állásban a dolog; pang is azért — írja alább — s noha tartunk páholyt tetteleg és képzeletileg, jöllehet másképp is járulunk hozzá tanácscsal, pénzzel, s habár Terpsichore is megjelenik Bécsből Dlle Wirdisch személyében fölsegíteni a magyar színi Muzsákat, mégis minden a meginti elbomlásnak viseli színét, terjeszti szagát, és mind ez áldozatok egybevonása csak azt eszközli, hogy él még a központi ügy. Ez azonban sok, felette sok, mondhatni minden, mert ki időt nyer, életet nyer s az idő végkép elhoz mindent!»

És ez a hatalmas satyra ne jelentene annyit, hogy hiszen egyetlen szavamat sem czáfolták meg a viszonyok! Mintha csak azt akarná mondani Széchenyi: {nem hittetek szavaimnak, ime a következmények, melyeket előre megjósoltam. Oly finoman írt satyra ez, mely egyéb munkái közt is ritkítja párját. Miért ne szegődhetnék ő a megyei zászló alá? Hiszen a megyénél arról volt szó, hogy a színház megkezdett építésével föl kell hagyni, és csak 1836-ban kell ahhoz újból hozzáfogni, ha annál alkalmasabb telket nem kaphatnának. Ez az okos elhalasztás is csak azt mutatta, ime nekem van igazam. Széchenyi nem állott új zászló alá, csak azon zászló alá, melyet azelőtt ő lobogtatott s most a megye vette kezébe és újnak tüntette föl, mert néhány jelentéktelen igazítás tétetett rajta.

E cikknek az 1832-iki röpiratra vonatkozó azon állítását: «hihető, többé nem írom, ha 1832-be visszaállíttatom», határozottan a modorra illő megjegyzésnek kell tartanunk. «Telided-teli vol-

tam azon időben «Hitelemmel» s csügghető fejjel és kifáradva tapasztaltam, mennyi igazat mondtam benne — írja Széchenyi — mert akkor még rajtam feküdt a pesti Casino, pesti verseny stb. pénzeknek incassatiója, mi egészen megrontotta véretem s azon mulatságos kelepczében tartott engesztelhetetlen: «Bomlani engedni a kezdeteket ismét, vagy bomlani magam a legízletlenebb munka között éjjel, nappal.» Ugyanakkor történt, hogy az ifjúság egy művésznőnek hagymakoszorút dobott. «Azon indignatio, mely ereimben forrott s véretem fejembe hajtá, diktálta Játékszíni munkámat, nem nyerhettem magamon hatalmat pénzbeli és viseleti rútságát némi rendbontóknak ismét napvilágra hozni, kik ha nagyobb és embersegesebb szám nem zabolázza őket, nemcsak elkeserítik a rend és sikerszeretők minden óráit, hanem minden vállalat elpusztulását is okozzák.» Tehát nem azt ismeri el, hogy nem mondott igazat akkor, csak úgy mondatta, a mint elkeseredett embertől kitelhetik. Most már édesebben tudna írni, nem mintha a «fentebb említett és egyéb pénztárakba most már pontosabban fizetnének — korántsem,» hanem mert jóakaróinak és barátainak száma megszorodott s így «most azokon a sor kérni, nógatni, haragudni, imádkozni, káro . . . gatni, szóval a tatár rendtelenséggel küzdeni, bajlódni». Aztán ma a színházi közönség is olyan, hogy közte a rendbontónak, a selejtesnek van rossz dolga.

Széchenyi belátta a viszonyok megváltozását, s így azt is, hogy transigálni kell. Ezért csatlakozott, az «új zászló alá».

«A dolog ítéletem szerint — írja a cikk vége felé — most oly helyzetben van, hogy azt ezentúl semmi sem ronthatja meg, mint túlhevítésében és hideg részvét a hozzájárulásban.»

Ugyanazon elvek voltak ezek, melyek röpiratának uralkodó gondolatait képezik. Reá nézve csak az elv volt fontos; kivitelében szívesen szegődött a vármegyei «új zászló» alá, mely lényegileg úgy sem volt egyéb az ő régi zászlójánál. De további szereplése már azon időbe esik, mely nem tartozik szorosan tárgyunkhoz. A későbbi időszak történetírójának leendő hivatása kiegészíteni vázlatunkat, mely Széchenyi nagyszabású eszméinek hű előtűntetése által az egész korszakot is jellemezni kívánta.

II.

Benke József. — Pekhata Károly. — Egyetlen mód a m. játékszín czélirányos megállapítására. — Balla Károly «Véleménye». — Viaskodi és Szerényfi röpiratai. — Horváth Elek költeménye. — Összefoglalás.

Széchenyi művével körülbelül egy időben írta BENKE JÓZSEF kis röpiratát: «A Pesten felállítandó magyar játékszínről.» Művét a magyar nyelv és nemzetiség előmenetelét eszközlő hazafiaknak ajánlja, a nélkül, hogy sejtene, mennyire ellenére van a magyar nyelvnek és nemzetiségnek éppen az általa védelmezett felfogás: *Egynek kell lenni a Játékszínnek, a mi már fennáll.* Széchenyivel csak abban egyez meg, hogy a játékszínnek Budapesten kell lenni — egyebekben egészen ellenkező elveket vall.

A magyarnak ugyanis — szerinte — a nagy (német) játékszínhez «közvetetlen igaz jussa van». Ebből a magyart nem is lehet kizárni, mert ez ellenkeznék nemzeti szabadságunk többi szent jussáival. Sőt a nyelv pallérozása érdekében megindult mozgalom általánosságának oly nagy erőt tulajdonít, hogy a német színház *önkénti* odaajánlását is reményleni meri. Az ekként felajánlott játékszínen aztán a két nemzet közti barátság kötelékei szorosabbra fűződnének; *művészi vetélykedés* támadna szerinte, mely a lappangó talentumot is hamar napfényre tüntetné, szóval, ha hajlékainkban, mindenféle társalkodásainkban, multságainkban s mi több, «menyegzős nyoszoláinkban is holtunk napjáig» megtudunk más nemzetekkel boldogul férti, miért ne boldogulhatna a magyar és német művész egy színen? kiált föl naiv elragadtatásban az öreg Benke.

Még attól sem félti színészetünket, hogy hátramaradottsága a német mellett nagyon is szembeszökő lehetne. Egyoldalú felfogás színészetünkről azt hinni, hogy oly fokon nem is lehetnek, a hol jelenleg a német színészet van — de ha így állana is a dolog, akkor is alkalmat kellene adni, hogy a jó példa behatása alatt a fejlődés magasabb fokára juthassanak el. Jó hatása volna ez együttjátszásnak más irányban is. Láthatná mindenki a magasabb fokon álló német színészet mellett a

miénk fejlődését; a gyakori összehasonlítás a félszeg felfogást eloszlatná s a honi nyelv iránti vonzalom is növekednék, mert senki sem engedné át bérelt helyét másnak, «ez a speculatio a gazdasági előrelátás tekintetéből pedig nem utolsó problema a theatrumon».

A magyar színészet tehát Benke szerint szerencsésnek érezhetné magát, ha ott játszhatnék, a hol játszania szerinte egyébként is jussa volna. Ez a szerénykedő magyar színészet tehát könyörögjön úgyszólván jogáért! Aztán meg úgy is viselkedjék, hogy neki távolról sincs szándékában házi gazdáját kiszorítani, mert ez nagy igazságtalanság volna az ő felfogása szerint is, mert hisz a német nyelv kiküszöbölése úgy is tisztán háladatlanság, részint pulya erőlködés. Csak azt akarnák megmutatni, hogy művészi tekintetben hol állnak s mit érünk nyelvünkre már ma a játékszín művészségében. Valóban nagyon szerény kívánság, midőn csaknem félszázados multja volt a magyar színészetnek. Azt is szerény kötelességévé óhajtja tenni a színészetnek, hogy ezen helyzetében be kellene várnia mások részrehajlatlan ítéletét s az idegenektől szerénységet, illendő maga mérsékletet eltanulni, mert ezzel tartozunk egymásnak, mint művelt emberek a velünk együtt élő sokasággal szemben. Még politikailag is fontosságot tulajdonít ez egyesülésnek, mert a közös játékszín összeegyeztetné az egy föld és dynasta különféle nemzeteit; de elfeledi Benke, hogy éppen e viszony elfogadása által ismerné el nemzetünk az önmagából kiindulandó fejlődésnek lehetetlenségét. Tény, hogy ha együtt élő nemzetiségek társas életi mulatságaikban elkülönítik egymástól önmagukat — mint ezt Benke is vallja — ez kaján megvetésre, irigységre, gyűlölségre vezethet, de nem vezet elmaradhatatlanul. A gyengébbnek azonban végre is oda kell simulnia az erősebbhez s így a beléolvasás munkája lassan bár, de mégis megkezdődik. De midőn a jog szerint, bár nem számszerint uralkodó nemzetiség önként lemond történeti jogairól s azt fogadja el nevelőül, kitől legtöbb oka van félnie, elveszti a talajt lábai alól és szolgálójává lesz annak, kit maga akart legyőzni.

Nem érdektelen röpirátának az a része sem, hogy miként gondolja a dolog pénzügyi részét megoldandónak! Nemzeti adakozásra annyira nincs szükség az ő hite szerint, hogy 100,000 frtnyi tőke, ha meg volna, jó volna ugyan, de ha nincs, talán még jobb. A pesti német színház is «capitalis» nélkül jutott el oda, a hol most van; a magyarnak is ily módon kell magát fölkuzdani. A színészek ne legyenek a «nemzet színészei», mert akkor mitsem fognak törődni az «intéző urakkal» — hisz ők a nemzetéi, a rossz direktorok helyett pedig a nemzetnek másokat kell állítani. A magyar színészet támogatásra szorul, de ez ne legyen az asztalra leszámolt holt ércz, vagy nagy hosszú alba (fehér bankó). Egy pár hatalmas magyar mágnásnak kell az ügy élére állani, ki a színészekkel sic volo,

sic jubeo elvek szerint parancsolgasson. Hivatkozik Kassa, Pozsony és Erdély példáira, hol egyesek támogatták a játékszín és az virágzásnak indult. De elfeledi, hogy az egyes áldozatkészségének meg van a maga határa és erre kényszeríteni senkit sem lehet s a legkevésbé oly városban, mint Pesten, hol a német játékszínrel kiállandó verseny tízszerre annyi pénzáldozatot kívánt volna meg, mint ama vidéki városokban. Benke is csak 10 évi garanciát kívánna ezen gavalléroktól, kik csak a pénzt adnák, de a benső igazgatásba nem folynának be. Csak azt parancsolnák meg, hogy a költséges, nehéz előadású, a «mindenféle kellemetlenségek és izgágák nemzőjét», az operát mellőzzék el színjátszóink; vagy igen ritkán, legfeljebb minden fertály évben álljanak elő egygyel-egygyel, és az is eredeti vagy új fordítású francia vagy olasz legyen. Saját tapasztalásából beszéli, hogy a m. Játékszín cassája mindaddig szenvedhető állapotban volt, míg az operák előadásával nem bibelődtek. Addig az actorok is pontosabban feleltek meg rendeltetésök céljának. Később a theatrum valódi célját vagy «ultrázták vagy elrestelkedtek». Benke valamely nemzet muzsikális triumphusát irigységre, még követésre méltónak sem találja, sőt illetlennek a «viczkándozi, csúszni, mászni nem tudó vagy nem akaró magyarok, mint a komoly, rómaiak (!) hős elődök csemetéihez». Azért még is becsüli és kedveli a jó vocalis vagy instrumentalis hangművészt Benke, természetesen elhallgatva azt: csak magyar ne legyen. Szándékosan részleteztük a röpirat ezen pontját. Látni való, mily homlokegyenest ellenkező nézeteket vitattak nagy hévvel a 30-as évek lejjével. Az «Egy hazafi» két évvel utóbb, az Operával hiszi megmenthetőnek egyes-egyedül a magyar játékszín ügyét, a jó Benke, a miskolczi normális professor, a színpadtól visszavonult veterán, a játékszín romlását látja az Opera művelésében!

A Benke által javaslatba hozott gavallérok azonban csakis tíz évi garanciát vállalnának el a némettel közös főigazgatás alatt működő színpadokra nézve. Mind a két társulat csak közösen a Haza díszítésére, csinosodására és illendő mulattatására volna szánva. Így akarta Benke létrehozni az első dualismust művészi téren, egészen megfelelőképpen, hogy a magyar, szellemi tőkájának nagyon kis quotájával szerepelhetett volna, önönmagát kárhoztatván másodrangú szerepre.

És ha a tíz év elmúlt? Akkorára a magyar színészeti megerősödve, megkezdhetné művészi hivatását önerejéből! Ha pedig nem érné el még annyi idő után sem a mainál magasabb fokot, azt tanácsolja, hogy «üljön frissen a Dunán gőzhajóra s keressen a Fekete tengeren túl a hajdani Cholchisban aranyleplet meztelensége és gyalázatos volta fedezésére». A boldogabb jövődő reménye miatt ezért azt kívánja, hogy ne felejtjük a kurta jelent és siessünk a velünk együtt élőknek használni!

A munka tehát sietős és mégis várhatnánk 10 évig. A gavallérok eleget tennének kötelességeiknek, ha csak 20 színészt hoznának össze Pestre (14 férfit, 6 nőt), és ezek mentenék meg aztán 10 év után a magyar játékszint! Ne legyen a színészet kifejlődése önálló — hanem álljanak be szerényen kölcsönt kérni az idegentől! Bevallva, elismerve tehetetlenségünket, a nemzet érdekében néhány gavallér kegyelemkenyéren éldegélvén. Csak futólag érinti Benke, hogy az együttjátszásból surlódások keletkezhetnének és ily esetben tartani lehetne az ifjúság botrányaitól. De míg e botrányokat orvosolni hiszi, addig a benső viszályokból keletkezhető elcsüggedés orvoslására nem tud semmit sem felhozni.

Valóban szegényes egy terv az egész. A nemzeti büszkeség szempontjából még az is elviselhetőbbnek volt tartható, hogy (saját szavaival élve) a magyar színészet «megszakadozva vándoroljon egyik vásárról a másikra, mint a szegény mostoha földű sáfrányos,» semmint oly szerepre szánja magát, mely nem fér meg a nemzeti önérzettel, mely a fejlődést inkább akadályozza, mint elősegíti, mert önállóságától fosztja meg őt szolgálai helyzetében.

Benke még egy ízben szólalt fel a színészeti kérdésben s ekkor különösen Széchenyi felfogása ellen szórta csípős megjegyzéseit. Rosszúl eshetett a miskolci magányában visszavonult öregnek az, hogy a jelenlegi színészetet nem tartotta Sz. a fővárosba illőnek. Védelmébe kellett venni színészeinket, kik «bizonytalanság közt hanyatva vándorolnak s kénytelenek mindenre vetemedni, hogy előadandó darabjaikat már eleve is magasztalják nézőik előtt s a mennyire lehet, abba beédesgessék a közönséget». «Széchenyi zavaros kútfőből meríti elveit», írja Benke a Honművésznek.* Bár ez állítás igazságát könnyű kétségbevonni, annál nehezebb volna összeegyeztetni vele a főntebb ismertetett röpirat azon ajánlatát, hogy magyar színészeink a német játékszínen szerepeljenek egy évtizedig. E felszólalás azonban nem bír nagy jelentőséggel.

Benke József röpiratán kívül, mielőtt az akadémiai pályázat kérdése eldőlt, Széchenyi javaslatának behatása alatt még egy újabb röpirat is jelent meg 1834-ben, Budán az egyetem betűivel: «A Buda-pesten felállítandó Játékszínről», írta PEKHATA KÁROLY (16° 84 lap).

Írója nem volt teljesen ismeretlen nevű ember. Ő volt, ki az

* 1834 évf. 33. sz. II. félév.

1832-ben keletkezett Társalkodóban az első alapos játékszíni bírálatokat írta azon alkalmából, hogy a kassai társaság egy része átrándult Temesvárra, s ott az akkor divatos legjobb operákkal valódi furórét és mintegy 1800 frtnyi tiszta jövedelmet aratott. Írt egyes apróságokat a Társalkodóban, később a Rajzolatokban. Majd a Honművész hasábjain jelentek meg olyan fajtájú czikkei, melyeket ma tárczacsevegeknek és «szellemes tudósításoknak» neveznénk. De mint színműíró és fordító is megfordult a budai játékszínen. Uj Theseus-át néhányszor elő is adták Budán (1834-ben XI/10 és XII/3.), sőt a lapnak jó ideig színházi referense is volt, és czikkei P. Károly jeggyel jelentek meg. Véleményét tehát annál nagyobb figyelemmel kell kísérni.

Mottóját Széchenyitől veszi, idézi is egy-egy nézetét a saját művében de mégis a játékszín-építés kérdésében vele homlokegyenest ellenkező álláspontot foglal el. «Ha az elv: Budapesten állandó magyar játékszín megállapítására külön színház nem kívántatik, másoktól föllállíthatott, írja Pekhata, úgy szabad azt nekem, valamig iránta meggyőződése el nem döntetik, nemcsak elfogadni, de fejtegetni és terjeszteni is.» Eme, senki által kétségbe nem vonható, jogából folyólag írta meg röpiratát. Álláspontja, mint föntebb említettük, ellenkezik Széchenyéivel, mert míg a gróf a német színházban a német színészekkel való együttjátszást, mint teljesen kivihetetlen, elveti, addig ő ebben és csakis ebben találja föl a magyar színészet boldogulhatásának kilátását. Az ő felfogása szerint — és ebben sok igazság rejlik — nem azért üresek magyar játékszíneink, mert színészetünk fejletlen, mert a pénzzúke a pártolást nem engedi meg, mert (és itt Széchenyre ezélez) a néző közönség magaviselete korlátlan, zajongásra hajló, hanem mert a közértelmiség nem áll nagyon magas fokon, mert nemzetiségi viszonyaink ezt elősegítik. Helyes például hozza föl Temesvárt, melynek 12,000 főnyi lakossága évről-évre német színtársulatot tart el, míg a négyszer akkora magyar ajkú Debreczen évenként 4—5 hónapnál tovább nem bír meg magyar színtársulatot. «Fővárosunkban honi játékszín nem léte, dramaturgiai literatúránk mezején a nagy terméketlenség s a sok üszög, színészeink míveletlensége, nézőségünknek vélt illetlen, a jobb ízlésű nézőt elriasztó magaviselete innét származnak, innét minden más kigondolható akadály.» Az elmaradottság tehát nem oka a pártolás hiányának, hanem a pártolás természetes helyzetünkéből folyó hiánya oka színészetünk és drámairodalmunk elmaradottságának. Pekhata okoskodását csak dicsérnünk lehet, de azt a rendszert, melyet ő színészetünk érdekében erre az alapra fektet, nem helyeselhetjük daczára annak, hogy a célját elősegítő eszközök közül

nem egy teljes helyeslésre találhat. Túlságos, csaknem a bátortalanságig menő óvatosság nyilvánul rendszerében; és bár a viszonyokat helyesen ítéli meg, kiindulási pontját nem lehet helyeselni főleg oly időben, midőn a magyar színészet mögött csaknem félszázados mult állott.

Széchenyivel egy véleményen van abban, hogy a magyar játékszín alapját Budapesten kell letenni, csakhogy a kivitelben egészen más módot ajánl.

Akkoriban háromféle nézet uralkodott a játékszínről. Az első szerint — és ennek Széchenyi volt híve — Pesten külön magyar játékszín kell építeni; a másik szerint a magyart egyesíteni kell a némettel, s ezt Pekhata hirdette, és a harmadik szerint, melyet Benke képviselt, a német játékszín a magyar színészet érdekében kell 10 évre kihasználni, hogy aztán helyébe léphessen a magyar. Pekhata óvatosságát árulja el, hogy e két felfogás között, úgyszólván, középutat akar tartani.

Helyesen ítéli meg a helyzetet, midőn nem tartja elegendőnek, hogy Pesten közadakozásból épült játékszín kell emelni, mely jövedelmeit is bizonyos alapítványból huzza, mert az ilyen intézet éppen az által fogja elárulni, hogy magától nem tudna megélni és e szerint «szánakozást gerjesztővé» válik. A mult időkre hivatkozik, midőn «vétkes és méltán szégyelhető hidegséggel» számúzte a főváros közönsége a magyar játékszín, de a jelenre is, «mely budai színházunkat a honi Múzsáknak véletlenül megnyitotta ugyan, de szembetűnő alamizsna szedegetésre kényszerült részvétlensége irántok tartós maradást éppen nem ígér». Tény az, hogy sem a mult, sem a jelen nem volt biztató a színészetre nézve a magyar fővárosban és ez a körülmény igazolja is Pekhata óvatosságát. Csak abban téved, midőn a magyar színészet előmenetelét egyedül abban látja, ha magyar színészetünk egyesül a némettel. Az egyesülés kivitelének eme módját, az általa ajánlott terv szerint a század elejével még létesíteni lehetett volna szerény kezdet gyanánt, de éppen azon kétféle érdeknél fogva, melyet a fővárosi német és magyar színészet képviselt, hamarabb vezetett volna a Széchenyi által emlegetett fölbomlásra, mint a Pekhata által remélt diadalra.

Magával is akaratlanul ellenmondásba jön, midőn azt hozza föl, hogy az ekként egyesített színészet közül a magyar kénytelen volna a színművészeti siker minőségére való tekintet nélkül, mint a német színészet, a divatozó ízlésnek hódolni. De miként felelt volna akkor meg nemzetiségi missiójának, ha alárendelt helyzetében ő alkalmazkodik a német színészet által dédelgetett divathoz, és e mellett elfelejti, hogy a magyar színésznek nemcsak nemzetiségi, hanem drámairodalmi érdekért is kellett működnie a fővárosban? Erre a felelettel adós marad. A terv kiviteléhez ajánlott módokat, daczára a rossz kiindulási pontnak, részleteznünk kell,

hogy egyrészt tervét, másrészt ellenmondásait egész terjedelmökben láthassuk.

1. Nem kívánja az ekként egyesített színházat magán vállalkozónak bérbe adni, hanem a főfelügyeletet a megyére óhajtáná ruházni, mely egy erre kirendelt bizottság által gyakorolná ezen jogát. Elfeleddi azonban, hogy a város és megye mily összeütközésbe jöhetnének. Amaz, mint jogos tulajdonos, alárendelt helyzetben a megye főfelügyelete mellett.

2. E bizottság köréből 4 tag közvetlen felügyeleti jogot gyakorolna, a mennyiben az előadásokra megjelenni köteleztetnék, hogy így a társulat működéséről havonként kétszer számot adhasson.

3. A jövedelem közös pénztárba folynék.

4. Sem magyar, sem német társulat nem jelenhetnék meg Pesten ez alatt, sőt ha Buda színészetet akarna, «mivel Buda városa jelenleg színházában kívánatának megfelelő színművész társaságot nem tarthat el,» ezen szükségletének csakis ezen egyesült társulat tehetne eleget.

E kettős társaság fontos együttműködése érdekében, külön «pontosan megtartandó» szabályokról kívánt gondoskodni. Ezen fölül:

1. Az előadások fölváltva folynának eltérés nélkül, vagy csak akkor eltéréssel, midőn valami magyar nemzeti ünnep megüléséről van szó.

2. Ha Buda színházat óhajtana és azt ez az egyesített társaság vállalná el, «mivel a kellemesebb hónapok folytában tapasztalás után, nézősége ott alig számíthatni,» az előadásokat ott úgy kellene megtartani, hogy midőn Pesten magyarul játszanának, akkor Budán is magyar előadást kellene tartani, mert így aztán eljárna az is a magyar előadásra, ki szokásból lett színházlátogató. Elfelejtí azonban itt is Pékhatá, hogy mily nagy személyzetnek kellene együtt lenni, hogy az Pesten is, Budán is egyszerre tarthasson előadásokat!

3. A műsornál is figyelembe kívánná vétetni, hogy az egyiknek érdekessége ne essék a másiknak rovására.

4. Ugyanazon darabokat sem kellene mind a két társaságnak többször előadni, kivéve ha «ily ismétlésnél a magyar társaság előadása nyerhetne koszorút». Itt sem látja át, hogy mily kellemetlenségekre vezetne a rivalizálás eme módja.

Ő minden baj forrását a rossz kormányzásban keresi, és ebben teljes igazat kell neki adnunk. A helyes kormányzás módjára is kész tervvel tud előállni:

1. E két nyelvű társaság, egyenlő jogok mellett, egyforma bánásmódban részesüljön.

2. Minden oly tanácskozásban, hol színész jelenléte szükségeltetik, mind a két társaság tagjai egyenlő számmal lennének jelen.

3. Az együvé tartozás érzetét nevelné az, hogy mint néma személyek köteleztetnének egymást kisegíteni.

4. Az igazgatóság teljes engedelmességet követelne a tagoktól, és a rendetlenséget a legjelesebb művésznek se nézné el.

5. A társasági törvényeket magyar és német nyelven kellene ki nyomtatni, és minden tagot a szerződés napjától kezdve erre kötelezni. A magyar színészet e békés egyetértésében «a nemzet biztos reményt táplálhatna keblében — ha nemzetisége fejlődésben van és abban marad — hogy ezen mód által utódja egykor s pedig minden kiküszöbölés nélkül, Budapest színházában e két társaságot egy nemzeti nyelvű testben összealakulva szemlélhetendi».

De nemcsak e pozitív eredményeket hiszi az egyesülés által elérni, hanem meggyőződése szerint lehetetlenné tétetik ez által, hogy idegen, sokszor nemzetellenes igazgató vezesse a német társulat igazgatását. Míg ha külön játékszínt építünk, ez az idegen igazgató a közönség ízlésének hizelegni fog tudni és elvonja teljesen a közönséget a magyar színháztól. Ez tehát veszedelmes mulasztás is Pekhata szerint.

A mi az előadásokat illeti, még pedig úgy az előadandó darabokra, mint az előadásokra nézve, itt némi alkalmazkodást hoz ajánlatba, még pedig nem tudni miért; vajjon azért-e, mert drámai irodalmunk elmaradt, vagy mert színészeink nem állanak a fejlődés magas fokán, vagy tán, mert ő is jónak látja, hogy a magyar társaság is hódoljon a közönség ízlésének, és kezdetben «ritkábban» ballettet, táncz-, dal- és néma-játékokat is adjon elő? De elfeledkezik arról, hogy egy előbbi helyen odanyilatkozott: «jelenleg az egész két magyar honban egyetlen színészt vagy dalost se találhatni, ki rendeltetéséhez minden tekintetben kielégítő tulajdonokkal méltólag kérkedhetnék». Megkívánja e czél érdekében, hogy I. jó drámai darabokat fölös számmal bírassunk, és II. oly tehetségű színművészeink legyenek, kik azokat remekül, érdekesen adhassák elő.

Itt jön Pekhata önmagával a legnagyobb ellenmondásba, mert maga is beismeri, hogy nincs jóra való drámai irodalmunk; a meglevő művek «még több szerencsétlenségül, kifejezéseik és nyelvre nézve *jobbadán legnagyobb szennyei a tintába mártott írói tollnak*», és mint föntebb idéztük, színészeinket nagyon kevésre becsüli.

Hogyan gondolta mind a mellett Pekhata, hogy ily gyöngé drámai irodalom, ily gyöngé színészet mellett, magyar társulat a némettel egy játszó helyen bátran versenyezhet? A kérdésnek e részét teljesen figyelmen kívül hagyván, a föntebb előadott kettős kívánság megoldásának módjáról mondja el véleményét.

A drámai irodalom emelkedését jutalmazások és akadémiai pályamunkák által hiszi elérhetni.

A tagokra nézve pedig föltételül tűzi ki:

1. Hogy csakis oly tagok vétessenek föl, kik e «nehéz és sok szorgalmas tanulást, állandó hajlandóságot és példás viseletet kívánó példára elég lelki és testi idomokkal bírnak».

2. A kezdő színészeknél azok valódi hajlamait a rendezők vegyék figyelembe.

3. Mivel színészeinknek kellő előtanulmányuk nincs, a) idegen művészeket kellene vendégszerepeltetni, b) játékszíni könyvtárt berendezni, c) a józan kritikát gondosan pártolva használtatni.

4. A színészek nyugdíjügyét óhajtja szabályozni, melynél 25 évet hoz oly módon javaslatba, hogy a magyar színésznél legalább 10-et, a németnél legalább 15 évet kellene megkívánni, hogy azt e színháznál töltötte legyen el.

Pekhata az ő egyesített társulatának gazdasági érdekeit, a jövődelmi forrásokat sem kicsinyli. Széchenyi tervét a megteremtendő játékszínre már csak azért sem helyezte, «mert az lenne nemzeti életünk gyengélkedő állapotának legnagyobb jele, kivált ha azt majdnem száz-ezer főnyi magyar népség mellett, talán nemsokára kinyitása után, bezárva vagy a mi éppen annyi, üresen látnánk. Ez az, a mi igen könnyen megtörténhetnék és minden bizonyára meg is fog történni.» Fontos dolog volt tehát előtte az is, hogy az általa javasolt egyesülés által ilyen szegényítő helyzetbe ne jusson a társaság. *«Játékszín — írja — mely saját keresményéből nem tarthatja fenn magát, egy idő előtti, minden ápolás mellett csak gyöngélkedő s korán elhaló szülemény. Ezt Kolozsvár, Kassa, Fejérvár bizonyítják. A játékszín élete a közönség részvétele.»*

Egy más helyen futólagosan utal arra Pekhata, hogy a játékszín nem általunk jött létre, s egészen idegen termék. A magyar közönséget tehát úgyszólván nevelni kell arra, hogy megszokja ez idegen terméket. De ezt csak úgy érhetni el, ha előbb a közönséget elégtjük ki s aztán színészetünket emeljük fokozatosan, míg nem oly karba jut, hogy önszerzeményéből «tartós, virágzó és termékeny korát minden áldozat vagyis erőlködés nélkül elérheti.» Itt van Pekhata tervének legnagyobb bökkenője, midőn a magyar színészetet a németiség iskolájában akarja nagyra nevelni, és elfeledi, hogy sem a közönség nem fog így leszokni a magyarral párhuzamosan működő német színészetről, sein a magyar színészet nem nyer elegendő alkalmat szabad mozgásra, önálló kifejlődésre ily helyzetében. Midőn aztán a társulat jövődelmi érdekeiről beszél, oly dolgokat hoz föl, melyek egyesítés nélkül is kivihetők.

1. Érdekes darabokat óhajt színrehozatni, hogy a közönség hajlandóságát megnyervén, az intézet tartós életre juthasson. «Válaszszuk tehát a középútat — írja — s tekintsünk jobbra, ott a művészet, s tekint-

sünk balra, ott a publicum s körülményeink fogják megmutatni, minő irányt tartsunk, ha czélt akarunk érni.» De hisz mi szükség van akkor az egyesülésre ha a magyar társaság kénytelen megfedkezni hivatásáról és jövedelem érdekében «érdekes» darabokat hajhász?

A 2. pont alatt azt javasolja, hogy a bemeneti árak mindkét nyelvű előadásokra mérsékeltek és egyformák legyenek. Háromféle bérlet legyen, és pedig csupa magyar, csupa német és vegyes előadásokra. Ez utóbbiak által nemcsak a jövedelmet hiszi megszorítani, hanem oly erőt tulajdonít neki, hogy ennélfogva azok is látogathatják az előadásokat, kik azt különben nem tették volna, s így a honi nyelvet és művészetet is megkedvelik. «A külön állítandó játékszín ezen nagy tekintetű eszközlési móddal sem fog bírni.» Elfeledi azonban, hogy ez az eljárás egyértelműnek tekinthető azzal, mintha a magyar színészet magát becsempészni, beerőszakolni akarná a közönség kegyébe. Hisz a magyar társaság már csak e miatt sem fogadhatta el önérzetének sérelme nélkül az egyesülést!

A jövedelem-szaporítás eszközei között gyermekes ajánlatképen szerepel nála a jutalomjátékok eltörlése nem csak a hazai, hanem az idegen vendégművészeknél is. Az utóbbiaknál azt hozza föl, hogy ezt azért kell tenni, «mert az ujságon kapkodó közönségben kelletlenül gyakortább megjelentükkel magok iránt vágyódást gerjesztenének s a honiak iránt elhülés támadhatna». Hogy képzei mind a mellett, hogy külföldi művészeket kellene szerepeltetni az egyesített színpadon (ez is csak a németen törhetnék), kiktől képzetlen színészeink tanulnának!

Az egyesítésnek csak gazdasági szempontból lehetne haszna, mert sokkal természetesebb jövedelem-szaporodás, helyesebben költségkínélés származnék az egyesítés által abból, hogy az alsóbb rendű személyzet, zene-, tánczkar, ruhatár stb. közös lehetne. De ez magában véve nem lehetett elegendő ok arra nézve, hogy miatta a magyar színészet sokkal vitálisabb érdekeket tegyen kockára.

Ezekben culminál Pekhata röpirata. Nemcsak szükségesnek tartja az egyesítést, hanem egész határozottan hangsúlyozza, hogy a magyar játékszínnek állandó életet a fővárosban külön színház által nem is remélhet, még pedig főkép azért nem, mert csak a közönség részvéte képezi ki nem apadható forrását a játékszínnek, ezt pedig a magyar társulat máskép el nem érheti. Végre nem tartja lehetetlennek azt a csodát, hogy a magyar társaság megküzdhet a némettel, de korántsem oly tartósan, mint az egyesülés által; mert a köztünk mulató idegen sem keresi majd föl az egymástól távol eső színházakat, sőt e szétválasztott két színház állandó válaszfal lesz a magyar és német elem közt. Végezetül — és ez jellemző Pekhata

túlságos, körütekintő, bátortalan modorára — mindamellet nem tartja ugyan lehetetlennek a sikert, csak azt jegyzi meg, hogy a siker még nagyobb lehetne az egyesülés által.

Pekhatát, úgy látszik, a budai színészet pártoltatásának hiányossága vezette tévútra. Alkalma volt látnia (könyvében hivatkozik is rá), hogy a várszínházban a magyar társulat nem tud megélni. De midőn át akarta őket Pestre hozni, az önállóság és függetlenség helyett, egy körütekintő férfi túlvitt scrupulosításával olyan dualismust hozott javaslatba, mely mellett kétségkívül aláhanyatlik a magyar színészet. Röpiratának mind a mellett egyes tévedései daczára vannak érdemei. A conservatorium felállítása, egy színészeti szakközlöny létesítése, a nyugdíj-intézet megpendítése új eszmék voltak, melyek megérdemelték volna a behatóbb tárgyalást. De Pekhata oly népszerűtlen s csakis a Társalkodó által meg nem támadott eszmét karolt föl röpiratában, a mely miatt még azon eszméit is figyelmen kívül hagyták, melyeknek keresztülvitelétől maga a színészet függött. Közösügyes színházi tervét bizonyára elejti évek mulva, midőn alkalma nyílt arra a tapasztalatra jutni, hogy a magyar színészet az állandóság, az önállóság távoli, bár biztos reményében sem rettent vissza a nyomor kényszerétől. A kora halál kiragadta Pekhatát az élők sorából, és így nem láthatta meg, hogy meggyőződése ellenére, egyesülés nélkül is, föl tudott állani Pesten a magyar játékszin.

Ahhoz az irodalmi mozgalomhoz, melyet a Magyar Tudós Társaságnak 1834-ben kiadott munkái, a «Magyar játékszini jutalmazott feleletek» fölkeltettek, oda kell számítani azt a röpiratot is, melyet «Egy hazafi» ugyanezen évben ily cím alatt adott ki: *Egyetlen egy mód a magyar játékszin czélirányos megalapítására*. Írója sok jót mond, sok, tán néhol túlzott önérettel; azért mint olyant, ki egész komolyan azt írja magáról: «reményilem nem hasztalan dolgot írtam», mindenesetre szigorúbban kell venni, és pedig annál inkább, mert azon állításának valóságáról meggyőződést akarunk szerzni, vajjon először is újat és másodszor a dolog velejébe vágót írt-e, a mint ezt egész büszkén állítja magáról munkáskája végén.

E röpirat keletkezésének történetét FOGARASSI JÁNOS (mert ő az «Egy hazafi») maga mondja a Rajzolatokban néhány évvel később. Midőn egy gyűlésben szóba került a conservatorium ügye,

—írja ugyanott — egy előkelő publicista és tudósunk oda nyilatkozott Fogarassi előtt, hogy nem képes belátni, minő összefüggésben van a játékszín a conservatóriummal? E kényes helyzetében elhatározta, hogy röpiratát névtelenül adja ki. Oly hatása volt mindjárt megjelenésekor, írja az említett helyen, hogy az emberek komolyan kezdtek ez új eszmével foglalkozni; Pestmegye nemcsak különös figyelmére méltatta, hanem elhatározta célbavételét is. De egyesek is a legkedvezőbben nyilatkoztak felőle, sőt egy «becses emlékezetű honfitárs», Forgó orvos, egész bátran azt jelentette ki: «egyedül ezen terv az, mely a lovat fejénél fogva kantározza». Eltekintve az öndicséret comicumától, de attól is, hogy STÁNCICS is az ő «Kritikai értekezetek» című művében kiváló figyelmére méltatja Fogarassi röpiratát; ez az «egyetlen mód» annál inkább érdekelhet, mert addig dicsérendő szerénységgel minden író tartózkodott ily fajtájú categoricus önajánlattól. Az egykorúak e szerénytelenség okából, nem egy tekintetben, gúny tárgyává is tették az egész röpiratot.

Az «Egy hazafi» röpiratának veleje: «hogy hangintézet nélkül a világért se építsünk színházat, hanem csak akkor fogjunk a dologhoz, midőn mind a kettőre elegendő pénzünk van; de sőt ha egyikre telik is pénzünk, ne a színházat, hanem a hangintézetet állítsuk föl előbb, majd gondoskodik az magának színházról, ha csak egyetlenül is Pesten». Meg kell jegyeznünk, hogy Fogarassi a hangintézet — conservatorium — alatt nemcsak zeneiskolát, hanem színészeti iskolát is értett.

Tervét, ha kezdetről, legelső kezdetről van szó, igen jónak mondhatnók, de, csaknem ötven évet ki kellene törölnünk a magyar színészet fejlődése történetéből, ha azt az akkori viszonyokba való be- vagy be nem illése szempontjából akarnók elbírálni. Legnagyobb hibája, hogy a tényleges állapotokat teljesen ignorálta, s a magyar színészetet az adott viszonyok mellőzésével, a legkezdetén akarta kezdeni. Nem a meglevő jót fogadja el kiindulásul, nem azt szövi be terveibe, hanem rontani akar csak azért, hogy a saját egyetlen módját mások által is azon egyetlen módnak hitesse el, mely szerint a magyar játékszín fennállhatna.

Az akadémiai jutalmazott feleletek közül eszméire nézve JAKAB ISTVÁN röpirata áll vele legközelebbi rokonságban. Mind a kettő a zenei részre fekteti a fősúlyt, de míg Jakab István meggyőződése az, hogy bár nagy hasznára válnék a conservatorium, de e nélkül is megállhat a játékszín, addig Fogarassi a leghatározottabban a magyar játékszín sine qua non-jának tartja a conservatoriumot.

Fogarassi szerint a magyar játékszín két irányú célnak felel

meg a fővárosban, «ez segítené elő óriási léptekkel a magyarosodást» és ez fejlesztené a «finomabb ízletet». De e czélok csak úgy érhetők el, ha classicus színésztársasággal birunk, mely ne csak a dráma, hanem az opera terén is olyat produkáljon, mely minden idegen színészetet felülmúl Budapesten. Lehetetlen neki igazat nem adni abban is, hogy eljött az az idő, midőn a hazafiaskodással föl kell hagynunk. A művészetnek olyannak kellett lenni végre már nálunk is, hogy ezt nem hazafiaskodásból, hanem a művészetért magáért pártolják. Mert tényleg ennek köszönhető, hogy a hazafiaskodásból fölkapott pártolás rendesen megszűnt, mihelyt a lelkesedés kezdett alábbhagyni. Az a művészet, melyet a német színház a külföldi vendégszereplő művészek segélyével nyújtott a fővárosban, a dolog természeténél fogva elvonta onnan a közönséget, a hol az kevésbbé jót láthatott — hazafiságból; és így a pillanat lelkesedése alatt létesült magyar színészet mindig szégyent vallott a fővárosban, mert állandó fenmaradásának alapfeltételét, a pénz- és helykérdést, nem hozták tisztába soha.

Hogy mind e bajok ne ismétlődjenek, ezért kell mindent előlről kezdeni és főleg a magyar színészet ügyét kell újjászervezni. Mert túlzott dolog azt hinni — írja Fogarassi — hogy mindazon dicséreteket, a melyekkel színészetünket elhalmozták, színészeink meg is érdemlik. Nem tagadja, hogy van köztök néhány igen tehetséges ember, de alig akad kettő is, a ki jól meg tudna állni a színpadon. Aztán tűrhetetlen affektálás jellemzi játékukat, mindig declamálnak, még a társalgási darabokban is, és ez a declamálás énekszerűségével annál bántóbb, mert már mindannyian eltanulták egymástól. Az teszi hibájakat csak némileg is tűrhetővé, hogy menthetők; mert hiszen a ki kenyerét keresi valamivel, annak megvannak a maga életföntartási gondjai; hogyan jutna tehát az éhségtől és szükségtől eszébe az ilyennek, hogy művészetében tökéletesítse magát? De ha volna is ideje meg kedve, kitől és hol tanuljon? Ezért míg az eddigi eljárást követjük, századok mulva sem juthatunk oda, hogy becsületes színészetet hozzunk létre, olyat, mely a fővárost magyarosodni segítse, melybe az idegen is vágyódjék, mely ne csak megközelítse, de felül is múlja a német színészetet Budapesten.

A röpirat írója aztán sorra veszi az akkor forgalomba hozott terveket; először azt, mely Pesten akar magyar színházat emelni; ezzel kapcsolatban aztán elítéli azt a másik tervet is, hogy részvényes társaság bérelje ki a mostani színházat s ott fölváltva magyarok és németek játszanak együtt. Jellemzi a kor kapkodását ez utóbbi terv, melynél abszurdabbat akár művészeti, akár administratív szempontból képzelni sem lehetett. De mégis akadt hirdetője és védelmezője, mert a tervtelen kapkodást legjobban szokta az jellemezni, hogy eszméinél nem tartja fő

szempontnak annak kivihetőségét, hanem csak különösségét, szokatlan-ságát. A röpirat leghevesebben kel ki azonban az ellen, hogy Pesten egyáltalában magyar színházat állítsunk föl, mert ha mostani színészeinkkel illet fölállítunk, úgy nagyobb győzelmet nyelvünk és nemzetiségünk ellensége nem is kívánhat magának. Nehogy pedig kitegyük magunkat e szégyennek, a magyar színészetet a tökély legmagasabb fokára kell előbb juttatni, s csak akkor gondoljunk a Pesten felállítandó magyar színházra.

E lényegében helyes tervnek kivihetősége mind a mellett éppen időszerűtlen voltában rejlett. De még az is kétséges dolognak tűnik föl, vajjon a tervezett conservatorium mindenesetre megteremtette volna-e azt a classicus színészetet, a melyről a röpirat szerzője ábrándozott, s nem helyesebb-e más módon összpontosítani a meglevő erőket s biztosított existencia mellett reájok nézve lehetővé tenni, hogy pl. külföldi utazás által is tökéletesítsék magokat művészetökben? A meglevőnek fejlesztése mindenesetre előnyösebb, mint az a különben jó szándék, hogy conservatoriumi képzés által hozzunk létre egy színészi új generációt hat-hét év alatt, melyre nézve a tulajdonképeni iskola, a gyakorlati színészkedés csak akkor kezdődött volna meg.

A forgalomban lévő harmadik tervet nem volt nehéz megtámadnia, mert volt valami lealázó is abban, hogy előbb pénztőkét hozzanak össze, melyből a jövedelmök után élni nem tudó színészeket kellett volna segíteniök; vagy, hogy a magyar és német színészet közös pénztáron éljenek. Állításának az a része, hogy helyesebb a begyűlt pénzösszeget a színészet örökös és dicsőséges megállapítására, mint rossz színészek segélyezésére fordítani, teljesen elfogadható általánosságban, de tán még sem volt helyén való akkor, midőn a budai várszínházban egy valóban derék társaság, csaknem sanyarú viszonyok közt, nem egy kitűnő taggal, minők: Megyeri és Kántorné, és nem egy fejlődő tehetséggel, minők: Bartha, Fáncsy, Lendvay, Tóth, Lendvayné, Parázsoné a magyar színészetnek tényleg becsületet szerzett.

Ellene volt azonban még azon tervnek is, hogy a vidék legjobb erőit egyesítsék a fővárosban, vagy hogy egy pár jeles ifjút küldjenek ki külföldi tanulmányi útra, mert szerinte nincsen egyetlen középserű társulat sem mind a két hazában, mely Pesten megállná helyét. Ha tekintetbe vesszük, hogy a conservatorium gondolatában látja az egyetlen módot a színészet állandósítására, valóban nem lehet csodálkozni, ha mind azt értékén alul is ócsárolja, a mi a conservatoriumnak a priori is árthatna.

A conservatoriumnak eszméjét azonban tényleg helyesnek kell ismernünk; nem abban a terjedelemben és kihatásban, a mint ő kép-

zeli, de igenis azon haszonnál fogva, a melylyel a tényleges viszonyok számbavétele mellett járhatott.

A theoreticus ismeretekre valóban szüksége volt színészetünknek. A «forró deszkákon» való gyakorlati működés nem egy tehetséget fejlesztett ki, de bizonyos az is, hogy theoreticus ismereteik hiányosságánál fogva nem egy tehetség tévútakra is jutott. Egy jó conservatorium, hol a költészet és zene mellett a lovaglást, vívást és tánczot is tanulhatják; hol az európai nyelvek megtanulásán fölül alkalmat nyernek arra, hogy a magyar grammaticát, történelmet, földrajzot, természetrajzot is elsajátítsák, mindenesetre növelné az egyes színészek szellemi értékét és képebbé tette volna a nagy többséget arra, hogy szerepét önállólag is kezelni tudja; de azt hisszük, aligha viszi azt a csodát véghez, hogy 6—7 év alatt, a mint Fogarassi reménylette, egy új színészeti generációt teremtsen, melynek classicus voltát az képezze, hogy egyöntetű neveltetése által elárulja az *egy* iskolában történt kiképeztetését.

Nagyon túllő a czélon ama kijelentésével is, hogy a conservatorium nemcsak a hazai igényeknek, de a külföld számára is fog művészeket nevelni. Hogy a jó ízlést növelni fogná kiképzett növendékei által, azt még valószínűnek tartjuk. Hogy ebből a magyar költészetre és főleg a drámai költészetre is haszon háramolnék, még azt is elhiszszük; mert bár nem ezt a módot tartjuk a drámaírás egyetlen előfeltételének, mégis sok valószínűség van abban is, hogy jó színiköltőt alig lehet képzelni, míg tökéletes színészetünk nincsen — de annak kijelentése: *«hogy hangintézet nélkül örök átok fogja nyomni a magyar hangművészetet és így a színészetet is»*, annyira nevetséges, a mennyire csak nevetségessé válhatik egy eszme, melyet hirdetője példátlan elfogultsággal egyetlennek és újnak, tehát egyedül helyesnek, és így mellőzhetetlennek tart minden más eszme mellett. Ma már nem lehet jóízű nevetés nélkül olvasni azt az áhitattal teljes fölszólítást sem, melyet e kijelentése után záradékul oda függeszt: *«Édes honfitársaim, ha most tüstént nem követtek el mindent — írja — féltő, hogy itt is, mint egyebekben, előnkbe hág az idegen s akkor örökre vége a nemzeti hangművészet és színészet dicsőségének, mert későbbben bármely tökéletes intézetet állítsunk is, örökké csak az idegen után fogunk kullogni, a fővárosnak pedig ezen könnyű és önkényti mód által nemzetiességéről azután többé szó sem lehet.!!»* Hasztalan kerestük, hogy miért tartja terve kivitelét olyan nagyon halaszthatatlannak. Ha csak azért nem, mivel félt, hogy fél emberöltő nem lesz elegendő arra, hogy a conservatorium végzett növendékei a classicitásnak általa kívánt tökélyét elérjék?

Fogarassi nem állapodik meg az általánosságoknál, hanem tervének részleteibe is bocsátkozik. Így az általa tervezett conservatorium,

évi költsége 12,000 frtnál többre nem rúgott volna. Ez összeget 400 db 30 frtos részvénytől olyképp óhajtotta összeszerezni, hogy minden részvényes élethossziglan lekösse magát ezen összegnek évenként való lefizetésére. Dícséretére mondassék, hogy egy asszonyt be is jelent, a ki hajlandó 10 részvényre kötelezni magát, «mihelyt több résztvevők találkoznak». Nem tudjuk, vajjon ebben a kikötésben ne azt az ügyességet találjuk-e föl, a melylyel a nők életre nem képes, de rajongással hirdetett ideáktól való irtózásukat bámulatra méltón tudják elleplezni, vagy azt a gyöngeséget keressük-e, a melynél fogva néha képtelenek ellentállni a legbarokkabb ideáknak, ha azok hirdetője kegyelt személyiség.

Annyi tény, hogy Pestmegye 1834-ik évi június 14-iki közgyűlésén özv. Vay Anna, szül. Komáromy Györgyné, 5000 frtot ajánlott föl egy magyar játékszíni conservatorium alapítására, oly föltétel alatt, hogy ez összeget 1. csupán és egyedül e színészetképző iskolára lehessen fordítani; 2. hogy ez összegnek v. kamatjának lefizetésére csak akkor köteleztessék, ha a nyilatkozatához mellékelt: «Egyetlen mód a m. játékszín megalapítására» című nyomtatvány javaslata szerint ez intézetre elégséges összeget írtak alá, és maga az intézet is föl lesz állítva; 3. ha a tervbevett intézet pénztárának felügyeletét a megye magára vállalja.

A megye örömmel vett tudomást ez ajánlatról és a röpiratot áttétetni rendelte a színházi küldöttséghez; az ajánló levelet pedig a levéltárban rendelte megőriztetni.

Bárhogy álljon is a dolog, annyi kétségtelen, hogy az eszmének volt legalább egy hirdetője és egy követője. Kivitelére a megyét óhajtotta megnyerni. Annak alispánja, vagy a részvényesek küldöttsége gyűlést hívna össze, hol az «előnczöt» választanák meg; az intézet statutu-mait a m. tudós Társaság segélyével elkészítenék, és kijelölnék egyúttal azokat, kiket a theoria és szavalástanítás megtanulása czéljából külföldre kellene küldeni. Így 12—14 év alatt előállhatna az az első társaság, melynek czélja volna a magyar játékszínt Pesten állandóvá tenni. Ezt követné 28—30 év múlva a második raj, s ha netán 50 vagy 100 esztendő múlva sokalnak a hangművészeket, lehetne az intézet pénzének egy részét a színészek nyugpénzeire fordítani.

Ime, egyike azon terveknek, melyek jellemzik a kort egész kapkodásával. Lehetetlen a jóakaratot tőle elvitatni. A védelmezés, az ajánlgatás makaessága sokszor meglepheti olvasóját s olybá tűnteti föl az egész tervet, mintha üdvözítő voltában még kétkedni is tilos volna. Így csak a meggyőződés szólhat, az kétségtelen, de azt is el kell ismerni, hogy a legjobb meggyőződés is, mihelyt téves álláspontból indul ki, elveszti maga alól a talajt és kénytelen még

azt a jót is megtámadni, a mi más körülmények közt az ügynek csak előnyére válhatnék. E téves álláspont Fogarassinál az: hogy hangmívészet és színészet egymástól elválaszthatatlanok. Egyik sem öncél magáért. Amazt azért köti össze ezzel, «mivel a nép jobban gyönyörködik az operákban, mint akármely drámákban». De vajjon melyiknek érdekében cselekszünk, ha egyiket sem magáért, hanem egymásért, egymás rovására alkotjuk meg? A conservatorium melyiknek kiművelésére szándékoznék gondját fordítani? Vagy ha mindkettőt egyforma tökélyre emeli, mi szükség van arra, hogy az előadó művészet e két ága közül az egyik a gyámolító, a másik a gyámolított szerepét játssza a magyar játékszínen? De ha a játékszín főérdeke a magyarosítás, mi módon fogja az opera ezt az ügyet szolgálni s mennyiben segíti elő vagy hátráltatja a dráma sikerét? Ha csak amabba tódul a közönség, akkor tulajdonképen kár is drámai előadásokat tartani, mert ha nincs hallgatója, hogyan fogja betölthetni hivatását?

És így még nagyon sok kérdést lehetne tenni, a mire a röpirat adós marad feleletével.

De végre mind a mellett is, bár határozott okaink vannak kétségbevonni, hogy (legalább részben) nem haszontalan dolgot, sőt a dolog velejébe vágót és újat is írt, és bár a javaslatából áradó hasznot nem tartjuk annyira kiszámíthatatlannak, mint ő hiszi, hogy ötven vagy száz év múlva is erre tér vissza az utókor, ha ezúttal sikere nem lenne, mégis írójának nemzetiségi erős és őszinte érzelme elfelelteti velünk tervének rossz volta mellett mindazon tévedéseket, melyeket egy eszme — a nemzetiségi eszme — kétségtelen diadalra juttatása érdekében elkövet.

A 30-as évek első feléből még egy kis röpiratról kell megemlékeznünk. Ez is kortörténeti adalékot képez. Nem új terve által, mert illet nem merészel, hanem éppen tervtelenségénél fogva. A játékszín kérdéséhez, ügylátszik, divatból is hozzászólt már mindenki, még az olyan is, kinek stylusa élénken emlékeztetett a mult század utolsó évtizedében a magyar nyelv érdekében kiadott röpiratokéhoz.

BALLA KÁROLY 1835. nov. 7-iki keltezéssel egy ilyen című írást adott ki: «Társalkodó 87. számára. Vélemény a magyar játékszín körül tett néhány szóra». Véleményünk szerint, egyedüli érdeme az a határtalan tisztelet és bámulat, a melylyel Széchenyi

egész működésének adózik, a melylyel játékszínünk körüli érdemeit magasztalja.

Széchenyinek eme nagy tisztelője azon nyilatkozatból indul ki: vajjon nem volna-e célirányosabb Pest városa legszebb és legalkalmasabb helyén tüstént egy oly színházat emelni, mely az ideigleneset (így hívták t. i. a kerepesi-úton építeni szándékolt színházat) szükségtelenné tenné, és a mely mind a célnak, mind a nemzet várakozásának, mind a XIX. század szellemének a legjobban megfelelne, és e szerint a Grassalkovich-féle telken megkezdett építkezés felfüggesztését is kívánatossá tenné egy újabb tanácskozásig?

Valami szerfelett comicus határozatlanság jellemzi a nagy tisztelő kis munkáját. Szeretne, de nem mer véleményt mondani, mintha félne megsérteni önmagában azt a végtelen tiszteletet, melyet Széchenyi iránt érez. Mihelyt egy bátrabb constructio kisurran tollából, azonnal oda teszi: de nem! mintegy bocsánatkérésként?

Ha kúszált stylusából sikerült kivennünk az írás lényegét, úgy ezt saját szavaival nagyon röviden adhatjuk elő. Széchenyi ugyanis a Társalkodóban azt bizonyította, hogy «jó a jó, de jobb a jobb». Balla, a ki nagyon megijedt ennek következményeitől, a legnagyobb kíméletességgel oda bátorodik nyilatkozni, hogy «jó a jó, de rossz a semmi.»

Egyébiránt ide igtatjuk zárszavait, melyekkel legjobban karakterizálja önmagát: «De mi különös ellenkezésben látszatom lenni! Én ellenfélképen beszélek s jó formán még sem tudom, Ki ellen? beszéllek. Talán századunk szebb lelkű Fia ellen? — Nem, mert hiszen ő ideiglen színház építéséről gondoskodott s írt akkor, mikor annak építését további tanácskozásig felfüggeszteni célirányos feladása tette. S kérdés. Ha ő tudta volna azt, hogy az ideigleni szó azon közben, míg ő távol vala, maradandó sorsra is jutandhat, valljon tette volna-e e feladást? S vajjon nem ezen előadott véleményben lett volna-e? — itt szívem s szóm felakad».

Elolvasása fáradságos, de nem haszontalan munka volt. Egygyel több bizonyíték arra, hogy a dologhoz nem értők is hozzászóltak akkor e fontos kérdéshez. Még olyanok is, kik magok sem tudták, mit akarnak tulajdonképen mondani.

A kisebb kaliberű és egyúttal kisebb jelentőségű röpiratok szapora egymásutánban jelentek meg 1834-ben. A nyár folyamán az egyik ilyen címmel: «A Budán és Pesten felállítandó nemzeti játékszín megállapításáról, vagyis lehetséges-e az erdőt fái miatt nem láthatni» — VIASKODI Károlytól, azonnal polemiát idézett elő. SZERÉNYFI egy rövidke röpiratban felelt reá: «Kérelem K. úrhoz,

Viaskodi Károly úrnak ily című felszólalása iránt: a Budán és Pesten felállítandó játékszín megalapításáról». E válasza után Viaskody Károlytól egy újabb röpirat hagyta el a sajtót: Okok. Előrebocsátott vélemények, szükséges és kívánt támogatására írta V. K.

Ha egyebet nem is, de azt mindenesetre bizonyítják a röpiratok, hogy a 14 hónap óta Budán működő színészet a játékszín kérdését az év legfontosabb irodalmi és társadalmi eseményévé tudta tenni. A színészet fel tudta kelteni az érdeklődést maga irányában s állandóvá tételének ügyét az egész irodalom magáénak tekintette. Az Akadémia erkölcsi és anyagi támogatása megszerezte számára azt a tekintélyt, mely nélkül, mint művészi célzatok felé törekvő testület, el nem lehetett.

Széchenyi röpirata, az Akadémia jutalmazott feleletei, ebben az irodalmi Campagneban a kiemelkedő pontokat képezik, melléjük aztán sok kisebb rendű és rangú író sorakozik, jeléül annak, hogy e kérdés a társadalom minden rétegét érdekli. De az egykorú hírlapok szerint is általános volt a budai színészet iránti érdeklődés. A gondos és jó házi atyák, Budáról és Pestről a jobb és erkölcsösebb mutatóványokra gyakran eljáratták «kedves szülöttjeiket», mert látták, mily kedvező előmenetelt tesznek gyermekeik a magyar nyelvben s színi mutatóványok segélyével. Legfeljebb a budai magyarok képeztek kivételt; ezek inkább a pesti német színházba jártak. Valószínűleg ezek is azért cselekszenek így, jegyzi meg a *Honművész*, hogy a német nyelvet sajátítsák el jobban. De mind a mellett kétségszöndeghatatlan, hogy a budai színészet nagyon jó hatással volt a magyar játékszín megkedveltetésére és a nemzeti aluszékony-ság ébresztésére.

Az apró röpiratok egyike-másika nem egy helyes eszmét hozott forgalomba. Így Viaskodi szerint a nemz. játékszín célirányosságát eredeti magyar darabokkal kell előmozdítani igyekeznünk. Az a másik nézet, hogy a színházat Budára, ne pedig Pestre építsük, már annyi tényleges akadályba ütközött, hogy létesítését az egykorúak is kivihetetlennek tartották.

E prózában írott röpiratokon kívül nem lehet azonban egy kis költeményről sem megfeledkeznünk, mely a játékszín érdekében íratott 1833-ban. A korrajzhoz tartozik ép úgy, mint Horváth Endre, az Árpádiász lelkes írójának műve, e század második évtizedében, a

Kulcsár Buzdítása és Javaslatá mellett. Tulajdonképen üdvözlő költemény az Árpádiász írójához, ki először buzdította hazáját a költészet erejével, hogy:

Játékszínt építsen, mely vetekedjék

A London és Párizs oly rég bámúlt büszke falával.

E lelkesen írott költemény fölhívja honfiai nemzeti theatro-m építésére, hol a virtus eleven példákban jelen meg és köve-tésre buzdít

és gyönyörűség közben az erkölcs

És az erény magasabb szent pályájára vezetnek.

— — — — —
De nagyobbbat mondok ezeknél — — — — —

A nyelv-csinosodás kristályforrása is abból

Serkedez, Am mindennapi szót nem hallani ottan.

Konyhaleány, inas és kocsis ámbár gyakran eléjön,

Konyhabeszédet nem hallhatsz, csinosítva enyelgnek

Mindenek ott s ajakid rá szoknak eszedbe te véve.

— — — — —

Példa tanít s vonz.

Eddig szép kegyesink idegen rámára szorított

És idegen nyelvű s hangú énekre szorultak,

Tördelték, marták, s mely kincs van rejtve tulajdon

Nemzeti százszor szebb dalainkban, vélni ki tudta,

Míg a játékszín nem adá tudtunkra?

— — — — —

Nemzeti játékszínt építs, mi kis áldozatba

Jöhet az? óh építs; de hogy erkölcs-iskola legyen

Arra legyen gondod s a nemzeti boldogulásnak

Talpköve készen van: maradékink áldani fognak.

De nem lehetnek éppen azok segedelmére, kik megértik őt, mert ez osztály nem kegyeltje a sorsnak. Azokba veti tehát remé-nyét, kiket a nem csalfa szerencse gazdag bőséggel halmozott el.

Ti nagyok!... ti lépjetek itt fel

Nyújtsátok karotok s mit más mulatásra örömmel

S számba se véve kidobtok, azont csak részben is erre

Fordítván, honunk boldogságára tegyétek,

S a hálás maradék áldást fog hinteni rátok.

Mindenesetre nem kis érdeme e költeménynek, hogy azokhoz szól, kik eddig a legkönyösebben viselték magokat — Széchenyi grófot és lelkes barátait kivéve — a nemzeti játékszín kérdésével szemben, kiknek még arra is előbb jutott, hogy Pozsonyban, sőt

Bécsben is a német színészetet pártfogolják, mint a nyomorban sýnlődő hazait. Széchenyi és Horváth Elek a két végétet képviselik ez irodalmi harciban. Amaz mitsem, emez mindent a főnemesi osztálytól remél. De ha oka volt Széchenyinek arra, hogy magyar mágnásaink áldozatkészségétől vagy éppen semmit, vagy nagyon keveset reméljen, Horváthnak joga volt a nemzet nevében ezért az áldozatért esedezni. A magyar játékszn kérdésére azonban nagy jótéteménynek kell tekintenünk, hogy ama pessimisticus felfogás és emez optimisticus áradozás között nem hagyták elveszni magát az ügyet. A magyar közép-nemesi osztály és annak reprezentálója a megye anyagi és az Akadémia szellemi támogatása bőven kipótolták azt az áldozatkészséget, melylyel a főnemesi osztály adósa maradt nemzetének ezen a téren.

AZ AKADÉMIA ÉS A MAGYAR JÁTEKSZÍN.

I.

Az Akadémia és a Nemzeti Játékszín eszméjének együttes megpendítése. — Az Akadémia Rendszabásainak 5-ik pontja. — Játékszíni kiküldöttség. — A lefordításra kijelölt művek. — Az első jutalomdíj kihirdetése szomorújátéokra. — Fordításra jelentkezők. — Az első jutalomdíj kiadása. — Simai Kristóf az Akadémia egyik ülésén. — A játékszíni kérdésre beérkezett pályairatok. — Vezérelvek a játékszíni pályamunkák elítélése körül. — Az első jutalmazottak. — Vigjátéki pályázat. — Az Eredeti Játékszín megindítása. — Új pályakérdés.

A Magyar Tudós Társaság felállítását és a nemzeti játékszín létesítését érdeklő mozgalom a nemzeti renaissance korában egymással teljesen összeesnek. Párhuzamosan haladó nemzetiségi, nyelvi és irodalmi érdeket képvisel mind a kettő. Az öntudatra ébredező nemzetiség szüli meg mindkettőnek eszméjét s az 1790—91-iki országgyűlésen egymás mellett, hogy ne mondjuk, egymás rovására, érdeklik a KK. és RR.-et. Az akadémiai eszme multja régibb keletű s az érdekében támasztott irodalmi mozgalom is nagyobb hullámokat vert az újjáébredés korszakában, mint a színészeté. Bessenyei, Révai és Decsy Sámnel nagyobb terjedelmű írataival alig áll más egyéb szemben, mint a Péczely lelkes felszólítása a Mindenés Gyűjteményben. És mégis az említett országgyűlésen előbbrevalónak mondják egy magyar játékszín felállításának szükségét azon javaslat létesítésénél, melyet az «Egy magyar Társaság iránt való jámbor szándék» lelkes írója képviselt.

Azt hiszszük, hogy egy magyar játékszín nagyobb szükségének kimondása nem jelentette egyúttal az ügy nagyobb, intensivebb jelentőségét. Kétségtől részben volt ebben a nemzeti indolentiának is, mely a nemzeti ébredés korszakában nem tudott egyszerre lemondani meggyökeredzett régi szokásairól. Aztán könnyebb volt egy új eszmét hozni forgalomba, mely csakugyan nagy jelentőségű volt

és egyelőre könnyen kivihetőnek is látszott, mint egy másikat, melynek kivitele nagy fáradságba, nagy áldozatokba került volna előreláthatólag. Az 1790-iki országgyűléssel a nagy *szavak* kora állott be. A nemzetnek még fél emberöltőre volt szüksége, hogy megérjen a *tettek* korára.

A nemzeti játékszín eszméjét helyes dolog volt az egész nemzet nemességének képvisellete előtt megpendíteni. Tudjuk, hogy már e néhány lelkes szó is feltűnő eredményeket hozott létre. Sejtelmünk lehet arról a sikerről, ha ez ügynek Széchenyije is akad, ki a sok szó helyett tettel áll elő!

A játékszín azonban, láttuk csak «alkalmi» diadal volt az állandóság kilátása nélkül, míg a Magyar Tudós Társaságnak összeállásához 1830. július 7-én megjött a királyi felhatalmazás is.

Nem lehet a dolgok ezen fordulatan csodálkoznunk. Mert míg egy tudós társaság első feltétele a tudós tagok meglételében kereendő, addig a játékszín nemcsak színi erőket, nemcsak kész drámairodalmat, de pártoló közönséget is kíván. A tudóst kifejleszti a magány, és munkáiban, ha mindjárt szűk kör számára is írja azokat, megtalálja elégtételét. A játékszín éltető lelke azonban a nyilvánosság, mely nemzeti közérzet nélkül elő nem teremthető. Amazt kifejleszti a magány, ezt tönkre teszi. Amannál elég az áldozatkészség, mely a békés munkálkodást lehetővé teszi, emennek közönségre is szüksége van, mely az elismerés tapsaival buzdítsa, pártfogásának állandóságával kitartásra ösztönözze. Amaz úgy is csak szűkebb körre számíthat, emezt a pártolás minél nagyobb egyetemessége élteti.

A nemzet culturájában gyökeredzik mind a kettő, de hasonlítanak azon növényekhez, melyek egyike mélyre veri gyökereit s kis területtel is beérheti, a másika elágazó gyökereivel nagy területet igényel s e nélkül elcsenevészik.

Természetes dolognak kell tartanunk, hogy e két kérdés egymás mellett lép föl az újjáébredés első napjaiban. Nemzeti sajátáginkban gyökerezőnek kell elismernünk, hogy az egyenlő érdek mellett egyelőre a látszólag könnyebben kivihetőhöz nyúltak rendjeink; és indokoltnak, hogy végül mégis a Magyar Tudós Társaság eszméje jutott diadalra. Fejlődésre szorult mind a két eszme. Az Akadémia kérdése sokkal alaposabban volt tisztázva, mint a játékszín ügyéé, azért létesüléséhez elég volt az első nagy tett, hogy meg-

szűnjék a magyar közművelődés ügyének továbbra is függő kérdése maradni.*

Az országgyűlési első véletlen találkozásaitól kezdve e két ügy aztán összeforrt egymással, s midőn az Akadémia megalakult, nem feledkezett meg elhagyott társáról sem. Rendszabásainak ötödik pontjába fölvette: «Gondja leszen, hogy a nemzeti játékszín, egyik segéde a hazai nyelv kimíveltetésének, jó darabokban szükségét ne szenvedjen».

Az Akadémia tehát a játékszín legnagyobb és részben őt is közelebből érdeklő hiányain törekedett segíteni. Közönséget nem teremthetett, színészeket nem művelhetett ki; pénzt szintén nem adhatott. Jó darabokról akart tehát gondoskodni, melyek fejleszszék a színészt, nemesítsék a közönség ízlését és így a pártolást ily úton segítsék mintegy kierőszakolni a nagy közönségtől.

Az Akadémia alkalmat nyert mindjárt az első években arra, hogy a magyar színészetnek segédkezet nyújtson. A kassai magyar játékszínre ügyelő ns. abaujvármegyei küldöttség fölkérte a Társaságot, hogy színdarabokkal segítené elő a kassai játékszínt. Erre az Akadémia 1831-ik május 2-ki heti ülésében azonnal egy három tagból álló játékszíni választottságot állított össze azon megbízással, hogy jelöljék ki a külföld azon színműveit, melyek «jeles drámai alkotásuknál, a caracterek szerencsés festésénél fogva» kiválóképen megérdemlik a fordíttatást. E választottság tagjai: Vörösmarty, Schedel (Toldy) és Döbrentey voltak. A május 16-iki ülésből kelt titoknoki körlevél június havában fölszólította a Társaság tagjait, hogy az alább kijelölt művek lefordításához kedvök szerint fogjanak hozzá, sőt nem tagokat is serkentsenek erre a munkára.

A 71 színdarabban az olasz irodalom 8, az angol 25, a francia 18 és a német 20 színdarabban volt képviselve. E jegyzék érdekes világitásba helyezi azt, a mi akkor a magyar drámai literatúrában *hiányzott*, vagy nagyon tökéletlen formában volt meg.

ALFIERI-től: Orestes, Sofonisbe, Virgina, Brutus (I. és II. rész).

FEDERICI-től: La bugia vive poco. Non cantar gli anni alle donne.

NOTA ALBERT-től: A nőtlen philosophus.

* A Drezdában és Lipcsében megjelenő Abendzeitung 1831-iki 140. száma epés támadást intézett a «francia és angol mintára» megalakult magyar Akadémia ellen. L. erre a Felső M. Minerva rövid feleletét 1832. februári füzet.

SHAKESPEARE-től: Vihar, a Windsori víg nők, A hogy tetszik, Sok zaj semmiért, Felsült szerelmesek, Velencei kalmár, Tévedések vígjátéka, Machbeth, János király, II. Richárd, IV. Henrik I. és II. rész, III. Richárd, VIII. Henrik, Julius Cæsar, Romeo és Julia, Hamlet.

MOORE EDVÁRD-tól: The gamester (a játékos).

SHERIDÁN-tól: A rágalom iskolája és Vetélkedők.

CORNEILLE-től: Cid.

RACINE-től: Andromaque, Britannicus, Phædra, Athalia.

VOLTAIRE-től: Zaire, Alzire, Tancred.

MOLIÈRE-től: A nők iskolája, Tartuffe, Fösvény, Le bourgeois gentil-homme, Tudós nők, Képzelt beteg.

REGNARD-tól: A játékos.

LEGRAND-tól: Le roi de Cocagne.

C. D'HARLEVILLE-től: Vieux celibataire.

DELAVIGNE-től: Vének iskolája.

LESSING-től: Barnhelmi Minna, Galotti Emilia, Böles Náthán.

SCHRÖDER-től: Végrendelet, A zsémbeskedő, A gyűrű, A zászló-tartó.

LEISEWITZ-től: Tarenti Lajos.

IFFLAND-tól: Vadászok és Játékos.

GÖTHE-től: Götz, Iphigenia, Egmont.

SCHILLER-től: Don Carlos, Wallenstein, Stuart Mária, Tell Vilmos, Turandot.

KOTZEBUE-től: Epigramm, és az akkor leginkább kedvelt vígjátékai.

MÜLLNER	} nevezetesebb darabjai.
RAUPACH	

HOUWALD-tól: Az arczkép.

A Társaság tehát nem követelt sem teljes Shakespearét, sem teljes Molièret; sőt mint látjuk, Kazinczy meglevő fordításait sem vette figyelembe. A Simai-féle Molière átdolgozást sem tartotta a korba illőnek. Regnard mellett tán Marivauxról sem kellett volna megfedekeznie, valamint Kotzebue és Houwald mellett Halmról, Grillparzerről, Körnerről; de a jegyzék felölelte a világirodalom legnevezetesebb drámai termékeit, a spanyol drámairodalomnak oly kiválóan színszerű termékei közül Lope de Vega, Calderon és Moreto azon jelesebb darabjait csak később kívánta, melyek a német színpadon is előfordulnak.

A Társaság megtette e szerint az első lépést, s hogy több szín-darabot nem hozott ajánlatba, annak abban lelhetjük magyarázatát,

hogy a meglevő tagok segédkezésén fölül, még a nem tagok kétes közreműködésére is számítnia kellett.*

Az Akadémia 1832-ben ismét előbbre vitte egy lépéssel a magyar színműirodalom ügyét drámai pályázata által, és május 11-iki gyűlésében 100 arany jutalmat tűzött ki, hogy a színjátéki pálya költőit lelkesítse. E jutalomdíj *egyik évben eredeti szomorú vagy érzékeny, a másikon vígjátékokra* rendeltetett kitűzetni. Ezen fölül 15 esztendőre egyharmadát engedte át azon tiszta haszonnak, mely a dícséretet érdemlő költő munkájából bekerül, miután a Társaság a saját költségeit beszámolta. Ezen időn túl pedig a kéziratot a szerző tulajdonába bocsátotta vissza.

Az első pályázati hirdetés 1832. márczius 22-én történt meg, azon kikötéssel, hogy a serkentő díjat csak olyan nyeri el, kinek eredeti magyar művét a Társaság vagy igen figyelemre méltó egésznek, vagy éppen remeknek vallhatja. A Magyar Tudós Társaság abszolút becsü műveket óhajtott. Fejlettebb irodalmi viszonyainkat tekintve, mindenesetre több joggal, mint az ismert erdélyi pályázat, midőn a jutalmazandó műre nézve csaknem 20 évvel előbb Döbrentey az Erdélyi Múzeumban szintén az «általános becs» szerinti mértéket akarta szabni.

A Társaság fölszólításának a fordításokra nézve nemsokára kézzelfogható eredménye volt. Az 1832-iki nagygyűlésig a kijelölt 71 színjáték közül 31-nek érkezett be fordítása. Nyomtatásra azonban csak három tartatott érdemesnek, ú. m.:

1. *Iphigénia Taurisban*, ötös jambusokban, Göthétől; fordította Kiss János.

2. *Nők iskolája*. hatos jambusokban, Moliéretől; fordította Árvay Gergely.

3. *Nőtlen philosophus*, Alberto Nota-tól; ford. Császár Ferencz.

Az Akadémia ezen évi augusztusi ülései egyikén érdekes jelet folyt le. Az a férfiú, ki ott állott a magyar játékszín bölcsőjénél,

* A fordításokra nézve megkívánta, hogy azok az *eredeti* után készüljenek. A versmértékre nézve azt az engedményt tette, hogy a francia alexandrinusokban és az olasz «versi sciolti» versnemben készülteket ötös jambusokban lehetett lefordítani; de «a francia vígjáték fordítójától a társaság olly szabad mértékű s nyelvünkhöz illő versnem *kitalálását* kívánja millyent az jónak itélend». Mind a 12 tagú rimes versben, mind a prózában való fordítást el akarja kerülni.

kilenczven éve daczára eljött Selmeczről, mint maga mondá: «Bár lelkem nyelvemen lebeg elszállásra, eljöttem láthatni rég várt intézetét nemzetemnek». Eljött Simeonként meglátni az Üdvözítőt, hogy aztán nyugalomra hajtsa ősz fejét. Ott ült az «előlülő»-tól balra egy külön hozott karszékben. Megtört alakját részvétellel nézték a megjelent tagok. E férfiú Simai Kristóf vala, kinek Igazházája 1790. október 25-én a legelső magyar szindarab volt a budai színpadon.

Nyugodtan hajthatta le fejét örök nyugalomra, mert a rég várt elérkezett és nemzete jövőjének biztos zálogául szolgált.

Simai Kristóf 1833. július 17-én, tehát csaknem egy évre rá, örök nyugalomra tért. Ime a véletlen játéka is úgy akarta, hogy az Akadémia bölcsojénél ott álljon még az, ki a Nemzeti Játékszín föl-avatási ünnepélyén az első szerepet játszotta. Megnyugvására szolgálhatott, hogy az akadémiai eszme diadalra jutása felfogja segíteni a nemzeti játékszín ügyét is.

Az első játékszíni pályázat, melyet szomorújátéokra írt ki az Akadémia, 1833. márczius 24-én telt le. Tíz pályamű érkezett be s miután a Társaságnak nem voltak szabályai, tagjai a bírálati vezérelvek iránt ezen ülésben előleges megállapodásra jutván, azt helybenhagyás végett a nagygyűlés elé terjesztetni határozták, mely november 5-én ez elvek szerint meg is erősítette azokat. A Társaság az e fajta pályamunkák megítélését kényes dolognak tartván, miután kezességet vállalt a legjelesebbnek ismertért, ezért hét tagra kívánta bízni a vizsgálatot, kiket évenként a nagygyűlés fogna választani. Pályázó nem lehetett tagja a bíráló bizottságnak, valamint a megválasztottak nem vonhatták ki magokat semmi ürügy alatt a foglalatosság alól. A csekély becsűről nem kellett részletes bírálatot adni, a jobbról meg kellett okolni véleményét a tagoknak, a jutalomra mől-tőről pedig kimerítő bírálatra köteleztettek.

Ez elvek szerint bírálat alá vétetvén a beérkezett pályamunkák, az első pályázati eredményt kielégítőnek mondhatjuk, mert a *Vérnász* (Vörösmartyótól) 100 arany jutalomra, *Tirusz* (Horváth Cyrilltől) tiszteletdíj melletti kiadásra és a *Valkói Amazon* (Hoblik Mártontól) dícséretes megemlítésre ajánlatott.

Ugyanezen alkalommal kiírta az Akadémia második pályázatát, ezúttal azonban vígjátékokra. A szavazattöbbséggel választott bírák a következők voltak: Fáy, Döbrentey, Schedel, Bajza, Kállay,

Kölcey, Vörösmarty; az első pályabírák közül kimaradtak Schédius és Szemere, helyettök Kölcey, Vörösmarty választattak meg.

Az 1833-iki novemberi nagygyűlésnek egyrészt egy új vállalatot is köszönhet még az irodalom: az «Eredeti Játékszín»-féle gyűjteményt, melyben a jutalmazott munkák kiadását határozta el az Akadémia; másrészt a nemzeti játékszín ügyében e jutalomkérdés kihirdetését:

«Miképen lehetne a magyar játékszín Budapestén állandóan megalapítani?»

A kitűzött jutalom (30 drb arany) nem volt valami fényes. Annál öröndetesebbnek mondható azon külső eredmény, melyet az Akadémia e pályázatával elért.

II.

A fővárosi magyar színészet állapota Pesten a 20-as évek végén és a 30-as évek elején. — Pályázat: Miképen lehetne a m. játékszínt Budapesten állandóan megalapítani? című kérdésre. — Eredmény. — Fáy jutalmazott felelete. — Kál-
lay Ferenczé. — Jakab Istváné. — A pályamunkák hatása.

A magyar színészet vándorlási korában Pest volt azon egyetlen nagyobb város az országban, hol a magyar színészet nem tudott gyökeret verni. Kassától, Kolozsvártól, Miskolcztól eltekintve, hol állandó színház állott rendelkezésére, még Debreczenben, Nagyváradon is biztosabb existencia várt reá, mint Pesten. A huszas évek során, egy-két hónapon át, néha csak egy-két napra, valamint a harminczasok elején hosszabb időre, 1829-től 1832-ig Balla Károly igazgatása alatt volt ugyan Pestnek is színtársulata, de a Beleznaykert, hol a Balla-féle színtársulat működött, annyira primitív volt, hogy a hősnő uszályát minden fordulónál komoly veszély fenyegette; a színházban azon kívül szabad volt szivarozni is! Tagjai közül csak a kezdő Fánecs és Lendvay érdemelnek említést, mint kik idővel méltó helyet foglaltak el a *«hét vezér»* sorában (Kántorné csakhamar elhagyta őket), de semmi oly nyomot nem hagyott hátra, mely művészeti tekintetben figyelmet érdemelne. Sőt ellenkezőleg azon kihágások miatt, melyeket ott a jurátusok elkövettek, meglehetősen bizalmatlanságot keltett a főváros műveltebb részénél, úgy, hogy a társulat kénytelen volt részvét hiánya miatt felbomolni, s ez által megerősíteni azon hitet, hogy sem a magyar színészet nem ért még meg annyira, hogy a fővárosban a művészet mellett a nemzetiség ügyét méltóan szolgálhassa; sem a főváros közönsége s főleg ifjúsága nem arra való, hogy a magyar Thaliának közönségét képezhessék. Széchenyi rőpirata az itt fölmerült sajnós esetek után ajánlotta, hogy mindaddig tartózkodjunk a színház fölépítésétől, míg javított törvények által az ifjúság közti jobb disciplinát nem biztosítottuk.

Idáig jutott a magyar színészet Pesten. Nemcsak nem tudta állandósítani magát, de rossz hírbe is hozta az ügyet. Az elbomlott munkát pedig annál nagyobb tespedtség és elhidegülés követte! Az ígért földje azzá vált a magyar színészetre, hogy kerülnie kellett, mert biztos bukás követte minden fáradozását. Éveken keresztül semmi, vagy csak nagyon csekély nyoma Pesten a magyar színészethoz. Midőn azonban a Kassáról vándorútra indult társaság 1833-ban visszatérő útjában Vácztól megállapodott, hírét vették a tagok: köztök oly jeles színészek, minők Bartha, Megyeri, Pály Elek és Telepy, hogy a budai várszínház üresen áll. A német múzsa kiköltözött belőle a nyári hónapokra, hogy jobb vidékre térjen. Az elhagyott idegen fészkek azonban kellemes tanyául kínálkoztak a magyar társulatnak még a nyári hónapokban is, és azért nagy örömmel fogadták el azt a nagylelkű engedményt, melyet Buda város tanácsa tett számukra.

Végre tehát egy jóra való magyar színtársulata volt Pestnek. Alkalma nyílt mindenkinek láthatni, hogy a magyar színészet mégis csak jobb hírével. De jó tulajdonai mellett látták mindazon nehézségeket is, melyek útjában állottak: műsora hiányosságát, darabjainak példátlanul rossz fordításait, a kiállítás szegényességét, azt a csekély részvétet is, melyet a hazafiság hozott össze. A mit társadalmi úton csak tenni lehetett, azt megtette a megye, de minden jó igyekezete daczára is, állandó lételeét ez sem biztosította végkép.

Széchenyi röpíráta 1832-ben kiáltó szó maradt a pusztában. Egyéb közvetlen sikere nem volt, minthogy a megye (mint a melynek fölszólítására írta röpíratát) ezt az új jövevényt pártfogása alá vette. Széchenyi egyébiránt maga is azt nyilvánította röpíratában, hogy nem a jelen, hanem a jövő fog szavainak igazságot szolgáltatni. Sajnos, hogy nagyon hamar teljesült jóslata. Terveiről tudomást vettek és napirendre tértek. A napirenden a budai színésztársaság pártfoglaltatása állott — tehát ehhez fogtak. A játékszín állandósításának kérdését nem vetették ugyan a sutba, de nem is fogtak végleges megoldásához.

Ebben a zűrzavarban a magyar Tudós Társaság lépett föl és 1833. év november havában megtartott 4-ik nagygyűlésben írta ki 30 drb arany jutalommal a föntebb említett pályázatot erre a kérdésre: «Miképen lehetne a magyar játékszín Budapestén állandóan megalapítani?» A kitűzött kérdésre 1834. június 8-án 19 felelet

érkezett be. Eltekintve attól, hogy egy pályázót, mert megnevezte magát, ki kellett a pályázatból zárni, az egésznek eredményét legalább külterjileg kielégítőnek lehetett mondani. De különben nem felelt meg az akadémiai várakozásnak.

Az Akadémia ugyanis azt óhajtotta, hogy ezt a két kérdést hozzák tisztába a pályázók: 1. Miképen lehetne Budapesten magyar színházat alkotni? 2. Mikép lehetne ezen alkotott színházban a magyar színművészséget állandóvá tenni. — A pályázatra kitűzött kérdés olyan volt, hogy a pályázók mindegyike csak a kérdés első felére válaszolt s az utóbbit vagy éppen nem, vagy csak fölületesen érintették. Az Akadémia méltán sajnálhatta ezt a féleredményt, mert a színház fölépítése kérdésének megfejtesével nem volt még megalapítva a játékszín s a belső elrendelésre vonatkozó véleményekkel a pályázók jobb szolgálatot tettek volna az ügynek.

A titoknoki jelentés szerint csaknem valamennyien más és más módot tudnak ajánlani, s ha itt-ott egyben-másban meg is egyeznek egymással, a kivitelre mindannyinak meg van a saját, a többitől eltérő módja. Az Akadémia minden felelősséget el akart magáról hárítani ama kijelentésével, hogy a megjutalmazás nem annyit jelent, mintha a megjutalmazott tervet tartaná a leginkább célravezetőnek, mert minden javaslatnak eredménye végre is attól függ: mily körülmények között és kik fognak hozzá! A jutalom tehát nem a tervet illeti, hanem íróját, ki terve mellett a leghelyesebb okokat tudta fölhozni. Eszmecserét akart előidézni s azért jutalmazta meg azt, ki tárgyát a legtöbb oldalról fejtegette, ki a legtöbb egészséges eszmét hirdette.

E szempontból indulván ki az Akadémia, az első jutalmat Fáy Andrásnak, a másodikat Kállay Ferencz és a harmadikat Jakab István feleletének ítélte oda.

Mind a három dolgozatot 1834-ben ki is adta. Ítéletét jó lélekkel aláírhatjuk, mert a három munka nemcsak külső terjedelménél, de benső értékénél fogva is a megállapított sorrend szerint érdemel figyelmet. Részletesen fogjuk azokat ismertetni nemcsak azért, mert történeti szempontból tárgyunkhoz tartoznak, de azért is, hogy lássuk, minő eltérő nézetek uralkodtak e kritikus pillanatban egy oly kérdés körül, mely nemcsak culturális, de egyúttal nemzeti ügy is volt reánk nézve.

Minden nemzet műveltségi fokának mértéke a játékszín — ebből az eszméből indul ki Fáy értekezése. De míg más nemzeteknél az tisztán kulturális kérdés, addig nálunk első sorban nemzeti szükség, mert az irodalmi és társalgási nyelv fejletlen, ez pedig fejlesztésre szorul; mert a nyelvterjesztés ezen módja fogja elősegíteni azt is, hogy idővel nyelvileg egy nemzetet képezzünk; mert aesthetikai ízlésünk finomul, a mire hátramaradásunk folytán szintén nagy szükségünk van; mert irodalmunknak egyik legelhanyagoltabb ágát, a drámát lesz hivatva kifejleszteni.

Ugyanazon eszmék ezek, melyeknek az 1825-iki országgyűlés, az előleges sérelmek között, kifejezést adott, fölratában a játékszín megállapítását kívánván szoros kapcsolatban a Nemzeti Múzeummal és a Tudós Társasággal.

A játékszín ügyének elárvulását, Fáy szerint nálunk sok tényező segítette elő. A vándorlás kényszere, az igazgatók kapzsisága, a rendszeres előkészület és az iskola hiánya; annak szomorú tudata, hogy a késő vénségben koldusbot vár a színészre; az az előítélet, mely az erkölcs sikamlós kerítőjének tartotta e pályát, és az a balhit, hogy a magyar természeténél fogva nem való színészetre. Az ebből eredő bajokat csak úgy fogjuk orvosolni, ha állandósítjuk a színészetet; független igazgatás alá rendeljük; színészeti iskolát, nyugdíj-intézetet állítunk s a színészt a saját értéke szerint — lemondva előítéletről — becsülni is kezdjük.

Ez állandó színészetnek legméltóbb helye volna a főváros, hol nemcsak pártolásra, de kifejlődésére is legtöbb kilátása nyílik.

De a mit állandósítása érdekében addig tettek — folytatja Fáy — az csaknem egyenlő a semmivel. És ez eredménytelenség oka abban keresendő, mert a helyett, hogy az erőket egyesítették volna, elforgácsolták; mert a színművészetet nem tekintették öncél-nak, hanem csak a mulatozás egyik ágának; mert a partiális érdekek mellett megfélemedeztek a közérdekről is; mert a pénzkezelés fonáksága elidegenítette az ügytől még a lelkeseket is.

A megye, a Helytartó Tanács, az 1825-iki országgyűlés, Pest és Buda városa egyes intézkedésétől eltekintve, nagyon kevés tényleges pártolásról lehet szó. Nagy örömet keltett Pest városának egy új színház építésére vonatkozó határozata is, mely azonban sajnosan korai örömmek bizonyult, de a pályamű íróját arra a tanácsra ösztönözte, hogy azon esetre, ha Pest városa a tervbe vett új színházat

megépítteti, ne jelölje ki kötelezőleg, melyik legyen a magyar, melyik a német, mivel idők multán a magyar fogna igényt tartani a nagyobbra (t. i. az 1812-ben megnyílt színházra, a mai Haas-féle palota helyén a Gizella téren). Továbbá oly esetben, midőn a magyar színházban nem akadna magyar társaság, ne engedje meg, hogy abban idegen ajkúak játszanak. Végül, minden kedvezmény és szingazgatói jogokban egyformán részesüljön mind a két színház. Az új pedig mindenesetre csinos és alkalmas legyen, nehogy a meglevő német színház külső pompája ez oldalról háttérbe szoríthassa.

Kicsinyes kívánatok ezek, ha a jelenkor szempontjából tekintjük, de jellemzőek a korra, melyben a magyarság megvédésére éppen e kicsinyiségeket kellett fontosaknak tartani. Jogainkért könyörögni kellett s hozzá óvatosan! A feldúlt családi tűzhelyen idegen verte föl tanyáját s a magyarság hátán koldústarisznyával jött, hogy helyet kérjen magának, ha mindjárt az útszélén is.

A színészet elhanyagolt állapota tehát kétségtelen volt, de ép oly bizonyos vala az is, hogy e bajokat orvosolni kellett, ha a nemzeti érdek lelkünkön fekszik. Remény volt arra, hogy a bajokat orvosolják, de a remény még nem jelentett teljeseledést. A teljeseledéshez csak úgy viszzsük közelebb az ügyet, ha véleményét mindenki őszintén előadja. Fáy először a pénzkérdést akarja tisztába hozni. Széchenyi 200,000 pengő forintja és Kulcsár István 300,000 váltó forintja helyett azt hiszi, hogy a telken kívül 150,000 pengő frt elegendő színházépítésre. Nem kíván tehát oly összeget, a mennyibe a német színház került (628,000 v. frtot); a mennyit föntartása havonkint megkíván (12,000 v. frtot); ő a magyar színház hónapos költségét 7,000 v. frtra számítja. Az évi kiadásokat tekintve (a havonkinti 6,000 v. frt jövedelmet feltételezve) maradna tehát 1,000 frt fedezendő személyi és legalább 1,000 forint dologi kiadás, a fenntartási összes költséget 24,000 v. frtra számítván, ennek fedezésére 160,000 p. frt töke kellene.

De ezen kívül még 10,000 frt tőkét kívánt egy mimikai és szavalási iskolára, 4,000 p. frtot táncziskolára, 6,000 frtot vívóiskolára és 1,000 p. frtot számítván új darabok jutalmazására és beszerzésére, ennek 16,666 frt 40 kr. töke felelne meg, és ha ehhez vesszük a 30,000 frtnyi nyugdíjalapot, úgy az egész színházra 366,666 frt 40 kr. kellene összesen. A terv gyakorlatiassága abban tér el Széchenyi tervétől, hogy az összeget nem akarja előbb mind együtt

látni. Megelégszik a 150,000 frttal, mert akkor azonnal hozzá lehetne látni a színház építéséhez.

Nem vonjuk kétségbe azon állításának helyességét, mely szerint e kimutatás kívánatos volt, azért, hogy lássák a házépítésen fölüli szükséges dolgok sokaságát. Csak azt csodáljuk, hogy éppen ő hányja a «hazafi szókat pengetők» szemére: «félig akarni valamit, annyi, mint nem akarni azt». Széchenyi híres röpirata kijózaníthatta az ábrándozókat, kik színházépítéshez akarnak fogni, mielőtt az egész összeg együtt van. Fáy is a régi tervelgetők módjához akar nyúlni, midőn azt ajánlja, hogy a meglevő 150,000 frttal már hozzá lehet fogni a színház építéséhez. A «pénzetlen» országot akarja megnyugtatni a «rémitő summa» látásával szemben, de éppen e pénztelen országtól kellett legjobban félnie, hogy az első lelkesedés eltűntével, az első összeg összegyűjtésével, azon a régi indolentia vesz erőt s veszni hagyja inkább a megkezdett ügyet, semhogy újra áldozatot hozzon.

A begyűlt 150,000 frtból nem akart Fáy pompás színházat építtetni, nem ugyan költségkimelésből, hanem azért, nehogy «gyenge művészégi fokunkkal ellenkezetben álljon». De a színházak mintái közül a legalkalmasabbat kell szerinte is kiválasztani, mint azt már Széchenyi javasolta.

Az értekezés egyik leghosszabb fejezetében sorra veszi az összes terveket. Széchenyiét azért támadja meg, mert az általa ajánlott 200,000 p. frt elégtelen összeg, és a részvényes társaság által csak néhány lelkebb polgár viselné a terheket, kik csak morális osztalékra számíthatnának és a pénzök kamat nélkül heverne. A második tervnek — hogy a német színházban a magyar is játszszék — úgy látszik ő is némileg barátja, azon előnyöknél fogva, melyek elméletileg kínálkoznak. Így az általa épületre szánt tőkét is oda lehetne csatolni az intézet tőkéjéhez; a közös kiadásokkal sok kiadást lehetne külön megtakarítani, a vetélkedés által alkalmat nyerne a magyar színészet a tökélyesülésre. Még abban is Széchenyivel egészen ellenkező nézetet vall, hogy a két nemzet összeolvadását segítenék elő általa, sőt a magyar előadások látogatottságát is növelné az, hogy idegen művész nem jönne szívesen ilyen vegyes nyelvű színházba. De mindez csak elméletileg áll s maga is elismeri, hogy a gyakorlat végül is Széchenyi mellett fogna bizonyítani, mert egy színház jövedelméből lehetetlenség társaságot fentartani, aztán vetélkedés

helyett a vizsály magvait hintenők el. De a jövedelem és igazgatás kérdései is roppant nehézségeket támasztának, az elmaradt magyar színészt lankadás fogná el buzdulás helyett. A próbák alkalmával lehetetlen volna az érdeköszeütközéseket kikerülni; a német társulat tetemes kiadásai elnyelnék a magyar előadások hasznait is.

Azt tanácsolja azonban újból a nemzeti aggodalom megnyugtató végett, hogy ne mondassék ki az építendő színháznál, hogy ez a magyar. A viszonyok változtával jogában állhasson aztán a magyarnak a nagyobbikat választani.

Tervben volt — Pestmegye színészi küldöttsége hozta szóba — még egy pesti ház (a b. Brudern-féle) megszerzése, melyet sorsolás útján akartak kijátszani. Az így begyűlt 75,000 frtot a játékszinre lehetne szánni a tervelők szerint.

Nem kevésbé furcsa volt az a szándék is, hogy minden magyarországi lakos adjon egy pengő garast s az ekként begyűlendő 400,000 frttal meglehetne alapítani a magyar színészséget.

Az a javaslat is inkább különösségénél fogva érdemel főlemlítést, hogy az építendő új színházban páholyokat, zártszékeket nagy áron lehetne előre megváltatni.

Fáy András végig tekintvén e kalandos terveken, maga is egy «angolos szellemben tartott» javaslattal áll elő. Ugyanis diaetai törvény által adakozásra kívánná kötelezni mindazokat, kik valami előre nem látott módon nagy összeghez jutnak, vagy kiket nagy kitüntetés vagy előléptetés ér. Meg kellene adóztatni a külföldön tartózkodó hazafiakat, sőt a magyar színészeknek kizárólagos joguk lehetne bizonyos kalendáriumok kiadására. Mind ez azonban, úgylátszik, nem akart más lenni, mint annak megmutatása, hogy a sok ábrándos, sőt gyermekes tervelgetés bányája nincsen teljesen kimerítve a megemlített tervek által sem.

Van azonban Fáynak egy komoly terve is, melyet az akkori körülmények között törvényességre, kivihetőségére s majdnem bizonyos sikerére nézve a legalkalmasabbnak tart.

E terv a következő: «a magyar színművészséget semmi bizonyosabban meg nem alapíthatja, mint országos, minden törvényhatóságai b a hazának gyűjtendő önkényes adakozási segedelmek». Az indítványtételnek azonban a diaetán kellene megtörtenni, és ez annál hathatósabb volna, mert országos jelleggel ruházná fel, de másként is könnyebbé tenné ezen ügy kivitelét, «miután az any-

nyira megért a hazában, hogy a dolgot csak szóba hozni kellene». A diaeta aztán kimondaná és törvénybe iktatná az országos színészi bizottságot, mely állana egy elnökből, a Helytartótanács egy tanácsnokából, az építő kormánylat egy személyéből és 8 törvényhatósági tagból, olyképen, hogy a megye 4-et, továbbá Pest és Buda 2—2 agot választana belé. Az építő kormánylat tagját aztán ki kellene küldeni szerinte a külföldi színházak terveinek tanulmányozására. E színházak a következők volnának: a müncheni, mainzi, berlini, cremonai és más olasz városokéi. A külföld színi viszonyainak mai ismerője nagy tájékozatlanságot vesz észre ugyan ez ajánlásban, midőn oly színházakat lát fölemlítve, melyeket az idétt a bécsi, hamburgi, frankfurti, lipcei és karlsruhei színházak határozottan fölülmutáltak, de mind a mellett csak helyeselni tudja a tökéletlen ajánlatot is, mert az azt jelentette, hogy írónk nem akartak elzárkózni a külföldnek e téren tett vívmányaitól.

Nem tudjuk különben, vajjon a pályakérdés precizitása hiányosságának, vagy a kérdés körüli tájékozatlanságnak rójuk-e azt föl, hogy a külföldi útnál csakis egy építőmester kiküldetését tartotta fontosnak. Ha a külföldi színi viszonyok tanulmányozását is föl veszik a programmba, az ebből eredő haszon még a viszonyok különbözősége daczára is nagy lesz. Mert bár nálunk inkább nemzeti szükség, a külföldön pedig művészi mulattatás volt czélja a színészetnek, a külföldi viszonyok tanulmányozása nem egy sikertelen kapkodástól mentette volna meg az intéző köröket. Az administratio, a belső fölszerelés, a színészet segédintézeteinek tanulmányozása nem egy practicus intézvénynyel gazdagítja az országos színi bizottság tagjainak ismeretkörét. Annyi teendő halmozódott egy rakásra, hogy a színház megépítésének kérdése mellett a fölszerelés és igazgatás kérdésével csak mellékesen foglalkoztak.

A színház megépítésével, az arra való költség beszerzésének módját tartotta pedig Fáy a főkérdésnek. Az eddigi módot természetesen ő sem meri ajánlani, mert a járási szolgabírák «a többi hivatalos foglalatosságok monotonias sorába tolván a haza ezen szent ügyét is», vagy «langyosan» jártak el benne, vagy keveset törődtek a sikerrel. Helyettök színészségi biztosokat hoz javaslatba, kiket a nagyobb tekintélyű, közbizalmat élvező és hazafiságukról ismeretes táblabírák sorából kellene minden törvényhatóságnak választani. Ezek bejárnák a szolgabírákkal egyetemben az egyes járásokat és

ajánlattételre szólítanak föl a hazafiakat. Külön megemlést érdemel Fáy azon ajánlata, hogy ne gyűjsünk azonnal pénzadományokat, hanem elégedjünk meg az ajánlatokkal, melyekről mindenki kötelező írást fog kiállítani olyképen, hogy mihelyt a befizetésre föl szólíttatik, becsületbeli kötelességének fogja a befizetést elismerni. Ez bizalmat keltene az ügy iránt, de lehetővé is teszi, hogy valaki későbbi időre nagyobb összeget ajánljon meg, mint a mennyit pillanatnyilag képes volt adni. Széchenyi ellen annyiban védekezik, hogy ezen a módon csekélyebb összegek iránt vállalnak egyesek kötelezettséget, mintha részvényekről van szó, és így a befizetésre nyíló kilátás is nagyobb, mint egy részvénytársaság nagy összegű részvényeinél.

Fáy különben nemcsak pénzbeli ajánlatra reflectál tervénél. Elfogadhatónak tart olyan anyagokat is, melyek magához az épülethez tartoznak, sőt a felajánlott fuvar is szívesen kellene fogadni, valamint a könyvtárt, ruhatárt és a díszítményeket illető ajánlatokat. Mihelyt aztán az összeg ajánlatok útján összekerült, az országos színi bizottság felszólítaná az aláírókat ajánlataiknak befizetésére. Több ajánlatra nem is kellene várni, mint a mennyi a színház építésére szükséges. Látszik, hogy erősen ragaszkodik e tervéhez és erősen bizik a nemzetben, daczára azon tapasztalatoknak, melyeknek élénk rajzát adja Széchenyi a maga röpiratában.

A szükséges előleges kiadásokra azon összeg igénybe vételét ajánlja, mely a megyénél közadakozás és egyesek adománya folytán 45,893 v. frtra szaporodott föl. A pénzkezelés legfőbb bátorsága érdekében a nyilvánosságot ajánlja, oly módon, hogy az adakozók neveit az egyes összegekkel együtt hirlapilag kellene közzétenni.

Midőn ilyenképen színház és játszóké együtt volnának, Pestvármegyére kellene bízni a kormányzást, a pénzek kezelésével egyetemben. A színészi bizottság elnöke az alispán volna. Tagjai: 4 táblabíró (egyike mindig Pest városának egyik tanácsbelije), egy igazgató és egy jegyző. Az igazgató egyúttal szellemi vezére volna a színésztársaságnak; alája egy fel-őr (intendáns) tartoznék. Kötelességeiket azonban — mivel azok nem tartoznak tárgyához — nem részletezi.

Miután a napi jövedelmek kezelésénél nagy óvatosságot ajánl és a nyugpénzintézet tőkéjének nevelésére évenként egy mutatvány elrendelését kívánja, az adakozás gyűjtésének még egy-két mód-

ját is ajánlatba hozza, úgy hogy pl. a magyar írók a külföld mintájára «cent et une» kiadásokat rendeljenek; vagy a nagyobb összegek adakozóinak neveit márvány-táblákba vésetni engednők; vagy hogy mulatságokat rendezzünk az intézet számára szánandó bevételekkel.

Becsületére válik Fáynak, hogy terveit nem tartja olyan tökéleteseknek, hogy azokon változtatni ne lehetne, esetleg ne kellene. Ebben a tekintetben szerénysége hasonlóná teszi Széchenyihez, és megkülönbözteti mindkettőjüket az Egy hazafitól, ki egyetlen módot tud a játékszín állandóvá tételére és ez is a — sajátja. A röpirat záró szavai jellemzők és azért ide iktatjuk azokat: «Részemről, ha szerencsés voltam, csak egy oly jó gondolatot is hozni ezen lapjaimmal létre, mely bővebbi kifejtés után hasznát vagy díszét emelni segítheti hazámnak, gazdag kamatokkal vagyok jutalmazva; becsesebb lévén előttem a polgári érdem cserkoszorújának legkisebb levélkéje is, minden más díszjelek csillogásainál.»

Fáy műve nemcsak mint pályamű eshetik bírálat alá, hanem mint érdekes adalék a kor történetéhez. A létező alapokat nem ignorálja, hanem azokat kellő világításba helyezvén, kimutatja mind azon jót, melyet felhasználatlanul nem lehet hagyni, de rámutat mind azon hibákra is, melyek a játékszín fejlődésének útjában állottak és a melyeket meg kellett szüntetni az eredmény céljából. Hogy a vármegyei igazgatástól várja a legfőbb jót és befolyást akar ennek biztosítani még a színház benső ügyeire is, ez nem egyéb, mint a megyei mindenhatóság egyedül üdvözítő voltába vetett törhetetlen hite, melyet abban a jó táblabíró világban nagyon természetesnek tartottak, mert a megye az egyetlen törvényhatóságot jelentette, mely a magyarság ügyét a legszentebb érdeknek tartja. Ma azonban, midőn a színésznek tisztán művészi célokat írunk elő, a megyei, vagy bármely testületi beleszólást egyértelműnek kell tartanunk az ügy veszélyeztetésével, megbuktatásával. — A második jutalmazottnak, KÁLLAY FERENCZnek felelete a Fáyénál jóval alantabb értéket képvisel. Már az Akadémia titoknoki jelentése is csak lelkesen mondott hasznos és tanúságos intéseit tartja kiemelendőknek, de határozottan kétségbevonja, hogy javaslata szerint a magyar játékszín a némettel eredményesen lehetne összekapcsolni. Pedig felelete abban az eredményben kulminál, «hogy a városnál meg kell kezdeni a dolgot és ha lehet, a már meglevő *theatrum* közös hasz-

nálatát kell kieszközölni, a mi könnyebben is kivihető, mint egy új játékszín felépítése». Már azok után is, a miket Széchenyi a saját röpiratában részletezett, szinte hihetetlennek tartjuk, hogy akadt még ez eszmének védelmezője. De a hol annyi különböző tényezőt kell meglátogatni, hol a kérdésnek pénzügyi oldala oly nagy és méltó aggodalomra adott okot, nem csoda, ha e szerencsétlen ideának is sok védelmezője akadt. Kortörténeti szempontból megérdemli ez is a részletezést.

Mielőtt a tulajdonképeni javaslatlételre átmenne, szükségesnek tartja kijelölni azt a kört, melyet a színészség társas életünkben elfoglal, továbbá az összehasonlítás céljából megérinteni a nem magyar színészségi jeleneteket, hogy az ezekből vont következtetések alapján hasznos és kivihető javaslatot adjon az iránt: miben áll e kérdésnek tulajdonképeni érdekessége. Kiindulási pontja helyes, de ha megtekintjük azt a tíz lapot, melyen ezt a kérdést tisztába hozni óhajtja, szinte csodáljuk felületességét. Az 1. §. okoskodásainak eredménye: hogy a színészség állapota megmutatja a nemzeti műveltség mibenlétét. Egy pár helyes észrevétele mellett nem egy furcsasággal is találkozunk e paragraphusban. A színészet előnyéről, hasznáról, valamint káráról néhány általános észrevételt tesz forrásai alapján, de mihelyt önállóság okoskodik, szinte lehetetlenség komolyan venni szavait. Így pl. azt hiszi, hogy a ki sz. István szájába adta az Imre fiához szóló intelem szavait, az «mélyen felfogta az emberiség ügyét, és az elmondottakból már a színészség köre s valósága magokból tűnnek ki;» továbbá «hogy az úgy, mint széplitteraturai munkásság, az élet nemesb gyümölcsei közt foglal helyet» stb.

A 2. §-ban azt törekszik kimutatni, hogy a magyar színészet minden egyéb idegennek sorsát osztja, de elcsüggedésre nincs ok, mert azt a haladást, melyet színészetünk 1790 óta tett, szinte óriásinak lehet mondani. E haladás nem minőleges, hanem mennyileges, mert bár művészi tökélyről nem lehet szó, de öröndetes dolog a színészi társaságok megszaporodása is, sőt ez az utóbbi «öröndetesebb jelenet a jó hazafi előtt, mint maga a színészeti erényesítés». Ez optimisticus felfogás szerint (mely élesen elüt Széchenyi pessimisticus rajzától és Fáy objectiv kritikájától egyaránt) nem a jó színészet a lényeg, hanem a nagy számú, és már az is elég ok az el nem csüggedésre, hogy 1790 óta rövid idő alatt, bár relative, óriásit haladt

színészetünk. Mert csak a gyávák hiszik, hogy színészetünk annyira elmaradt, hogy pártolásra sem érdemes. Az ilyenek csak gúnyolni szeretnek s nem gondolják meg, milyen volt az írói nyelv, színészség és magyar közönség csak 30 év előtt is, s hová jutottak azok mai napig? Azt, hogy a magyar szellem erkölcsi tekintetben és intensive növekedett ez idő óta, azt tisztán a színészség elszaporodásának kell tulajdonítanunk, mely csaknem minden kisebb városban terjeszteni segítette a játékszini ismereteket, s így a közönség lassankint annak tudatára ébredt, hogy a medvetánczon, kártyán és korcsmán kívül van még egyéb élvezet is, mely szellemi kielégítést nyújt a testi helyett. Ezért kell tehát örvidenünk a színészi társaságok elszaporodásának, és gúnyolódás, kicsinylés helyett inkább arra kell törekednünk, hogy a vadság jelen állapotából kiemeljük. Mert még ez elhanyagolt állapotának sem oka ő teljesen, hiszen a külföldi színészet is annak köszönheti szerencsáját, hogy vagy nemzet, vagy a fejedelmi udvarok segítették elő ügyét: «ott többet lehet várni mint az isten számára hagyatott helyen, melyben csodás regenerációért könyörögni kell elébb a hazafiaknak, hogy pusztáik népesedjenek meg, mocsaraik száradjanak ki, a kölesönös szeretet és béke lánczai fűzzék össze a széttorlott hazafiak szívét».

Ez az optimisticus felfogás képezi Kállay röpiratának uralkodó hangulatát. Ő nemcsak csodás haladást lát 1790 óta színészetünk fejlődésében, hanem el is ismeri visszamaradásunkat ezen a téren. Más szóval a színészet relatív fejlettsége olyan positivum az ő szemében, melyért nem lehet szégyenlenünk magunkat. Helyesen cselekszik, midőn a pesti német színészet fejlődöttségét olyan példa gyanánt hozza föl, mely megvigasztalhat, mert a külföldi német színészettel összehasonlítva, æsthetikai tekintetben ez is nagy elmara-dottságot mutat föl; és viszont a német színészet a francziával szemben a fejlettségnek olyan magaslatán áll, mely szintén csak relative vehető feltűnő emelkedésnek. Kétségenkívül vigasztalásul szolgálhattak ezek az okok, de az ügyet magát veszélyezteté az ilyen okoskodás, mely mindenre mentséget tud, és a relatív haladottságot is olyannak tekintí, hogy az minden hazafi számára örvidetes dolognak tekinthető. «Vessük meg a gyávák kintornálását — írja Kállay — kik merészkednek a nemzeti ügybe kontár kézzel beavatkozni, nem gondolván azt meg, hogy a nemzeti ügyek fonadékai Isten kezében vagynak, ki aláz és magasztal.» De elfeledi, ha végső

elemzésben mindent az Istenre bízunk, úgy aligha lesz kedvünk és kitartásunk arra, hogy a «segíts magadon» elvével kiérdemeljük ezt a túlvilági segédelmet. Természetes folyománya aztán ennek a felfogásnak az az optimismus is, melyet tulajdonképi tervének előadása alkalmával kiindulásul fogad el: «hogy a szerencse-szülte történeteken könnyű segíteni, de a dolog természetéből folyó események elől nem lehet kitérni». A mi azonban, felfogásunk szerint, nem vinne másra, mint az indolentia igazolására, mert még ott is a dolog természetéből folyó dolgot látnánk, hol az tulajdonképen csak önhibánk súlyos következménye s így miután az annak természetes folyománya, egyúttal meg sem kívánnók az energicus közbelépést, a határozott szakítást eddigi eljárásunkkal.

Kállay felfogása szerint nem jött még el arra az idő, hogy Pesten pompás épületről, királyilag gazdag díszítésekről, erős muzsikai karról, jól fizetett operistákról, számukban is tömött személyzetről gondoskodjunk, mivel soha sem kell ott kezdeni a dolgot, a hol azt végezni kell. Budapesten lehet a nemzet megerőltetése nélkül is játékszint állítani, csak hogy elégedjünk meg a magunk mértékével és ne varrjunk himet a magas polezon állókról. Aztán a nemzet törvényes jogait meg kell különböztetni a praxistól, a mi annyit jelent, hogy bár a nemzetnek sok mindenhez volna törvényes joga, de mivel azok ezúttal ki nem vihetők, nyugodjunk meg abban, mert jogaink valósítása oly nehéz tárgy, miről egyes ember alig szólhat vakmerőség nélkül, s ezért «a mindennaposság szövevényéből kihúzóván magunkat, philosophicus magaslatról kell arra is figyelmeztetni társainkat, hogy a szinte ezer év óta vivó magyar utoljára is megkoronázva látandja nemzetisége kifejlését!»

Mi célja volna azonban akkor minden törekvésnek, ha eljön az idő, mely törekvés nélkül is megérlel mindent? Ha minden magától fejlődik azzá, a minek lennie kell, úgy a fatalismus tanát hirdetjük, és ellenmondásba jön önmagával a felelet szerzője is, ki azt hirdette legelől: a szerencse-szülte történeteken könnyen lehet segíteni. Tehát ne követeljük megírt jogainkat, mert hisz ennek nincsen sikere; mert a kormány nem teljesítheti kívánságainkat. Ily elvekkel önmagunk teszszük lehetetlenné a fejlődést, megakadályozván a tisztázás lehetőségét a megvitatás segítségével, önként feladván azon álláspontot, a melyből jogszerűen követelhetnők nemzeti érdekeink megvédését, biztosítását. Kállay szerint a bölcs ember tetteit

a becsületesség vezérelje, mely arra készítse, hogy hazája iránt ne legyen háládatlan s a mi tőle kitelik, annak javára és virágoztatására tegye meg, a többit bízva Istenre . . . Ez azonban olyan pietisticus felfogás, melynek egyes embernél még van jogosultsága, de egy egész nemzetnél annak létérdekeit veszélyezteti.

E kicsinyes felfogás méltó pendentja, hogy a játékszín nem országos, hanem helyi jellegű kérdés és egyenesen Pestet érdekli, nem pedig az országot, a mi anyagi szempontból nem vonható ugyan kétségbe, de a szellemi érdekek általánosságának ignorálását jelentvén, Kállay egész okoskodását kétésebecsűvé teszi eme föltevés helytelensége által. Csak azt csodáljuk, hogy bár tisztán városi érdeknek tartja az ügyet, abba a vármegyét is bevonandónak itéli. A vármegye tehát cselekedjék a nemzeti ügy érdekében, de az ne jelentsen többet, mint a város érdekeinek istápolását.

Ha a város és megye e kölcsönös ügyben megállapodásra jutnának és a Helytartó Tanács meg a kamara nem hagynák is jóvá a tervet, azt javasolja, hogy terjeszszék föl az ügyet ő felsége elé. Lehet, hogy ő felsége is elutasítaná, de ennek sem volna ő az oka, hanem constitutióink lelke, mely most divatozik. Sajátságos módja nyilvánul az aulicus gondolkozásnak e szavakban. De még ennél is sajátosabb az az okoskodás, hogy ez elutasítás még hasznára válnék a nemzetnek «azon örökös törvény szerint, hogy a sanyarúság megedzi az elmét,» mivel minden eddigi jelenségek azt bizonyítják, hogy a magyar nemzetnek a sors vad csapásai használtak, és nyelve, műveltsége, törvényei csak egy fél század óta is javultak!

Ezek szerint csak az a nemzet lehetne boldog, melyet sohasem szünnének meg a sors vad csapásai sújtani. A tenyészet bujasága e szerint nem a derült napok, hanem a dúló viharok sokaságától függne. Csak az emel föl, a mi lesújt; csak az haladás, melynek sohasem fogynak el útjából az akadályok?

Csodálatos felfogás, mely a rosszat azért tartja szükségesnek, hogy megszokjuk, és a jót ne is erőszakoljuk, mert elérhetését mások akadályozzák.

Eltéktelve a sorsnak e kívánt csapásaitól, a játékszínt mégis Pesten kívánja felállíttatni. Ha a város vonakodnék, a publicitás segélyével kellene reá pressiót gyakorolni, arra természetesen nem is gondol Kállay, hogy éppen az általa hirdetett elvek segélyével vonhatná ki magát Pest városa minden kötelezettség alól. Pest

városának végre is engedni kellene — felfogása szerint — és ez a czél elérésére hathatósabb eszköz, mintha a játékszínre szükséges pénzt az országtól csikarnók ki. Az országban a magyarság pártolja az irodalmat, a magyar színészségét (a mely állításainak azonban könnyű volna az ellenkezőjét is kimutatni), ne terheljük tehát egy oly ügy kedvéért az országot, melynek Pest városa aratja jövedelmét! Mennyi fonákság e tervben! Magyar színház — kicsikart pénzzel. A fővárosban — a nemzet megterhelhetése nélkül. Nemzeti ügy — melynél csak az anyagi haszon határoz. Aztán az ily színház küzdjön a nemzeti nyelv jogaiért, egy ily színház feleljen meg művészi hivatásának, egy ily színháznak legyen közönsége, midőn mellette egy sokkal jobb és sokkal szebb, különben is közelebb áll a lakosság zömének nyelvéhez, műveltségéhez, gondolkozása módjához! Ő mégis ezt a tervet tartja a legjobbnak, mert legkönnyebben lehetne kivinni. Az actiák után való színházépítés azért nem sikerülne, mert a nagy áldozattal nem járna semmi haszon, ha pedig a színház mellett más egyéb, kiadásra szánt helyiségeket építenénk, a főtartási költségek és a nagyobb telekért járó kiadás fölémésztené a részvények egyharmad részét. A nemzetet nem lehetne megterhelni semmiféle összeggel egy oly intézmény kedvéért, melyből az anyagi hasznót Pest városa húzza; nem marad más hátra, mint a várost kényszeríteni arra: ha tudott a németység számára fényes palotát emelni, tegye meg ugyanezt a magyarság érdekében is.

Ha netalán a város maga tenne ajánlatot a német színház közös használatára, ezt az ajánlatot sem kellene megvetni, minden komoly és kellemetlen oldala mellett. Az okosság azt tanácsolja, hogy fogadjuk el még ezt az ajánlatot is. A várost ez által egy új színház építésének költségétől kíméljük meg; a használathoz a magyarságnak is joga van hazája fővárosában; elősegítjük a két nemzet közti assimilatiót is, a magyarság pedig nyerne az együttélés által politikai és színművészeti tekintetben, mert ha új színházat építünk, ez által falat emelünk a közönség két része közé; sőt az is veszedelmes dolog, ha a német színházat akarnák a magyar színészek kibérelni, «mert színészségünknek még érnie kell a tökéletes kifejlés fokáig».

Kállay azonban annyira ingatag tervelgetéseiben, hogy azon esetre, ha a város megtagadna minden tényleges segédelmet: jónak

látja, ha a vármegye folytatja eddigi eljárását és továbbra is pártolja a budai színészetet az eddigi módon. Röviden szólva, röpiratának ez a lényege: Nyugodjunk be a jelen állapotba, mert az a dolgok természetéből folyik, az intensive javulást úgy is elő fogják segíteni a sors csapásai.

A színház benső elrendelésére vonatkozó kérdést Kállay csak mellékesen érinti néhány lapon. Egy czélirányos játékszíni kormányt kíván, köteletségét azonban csak néhány szóval írja körül. Így ellenezné, hogy a játékszín bérbe adassék. A város és vármegye együttes felügyeletet gyakoroljanak s elégedjenek meg az akkor Budán működő társulattal. A fizetés kérdésénél takarékosak legyünk, s «*annak helyét pótoljuk ki polgári becsület osztogatásával, a mi többet ér a pénznél!*»; de jövőjét legalább biztosítsuk a színésznek, midőn nyugdíjintézet creálásával késő vénségére nem engedjük meg, hogy éhhalállal muljék ki. Az egész értekezésnek kétségkívül az a legtalpraesettebb indítványa, hogy a közönség érdekeinek legyen védője ez a játékszíni kormány. Valamint az is becsületére válik, hogy ő az első (az értekezők közt az egyetlen), ki egy magyar játékszíni ujság alapításának szükségét mondja ki. Végül az igazgatás köteletségének tartaná a színészek fölötti fenyíték gyakorlását, mire nézve ajánlja a meglevő törvények gyökeres átdolgozását.

Ime, ez tartalma Kállay értekezésének. Ha vezéreszmét keresünk benne, a legjobb igyekezet mellett sem tudjuk azt másképp formulázni: mint kényszerű megnyugvás a meglevő állapotokban. Ha egy tervet akarunk kiböngészni, úgy azt találjuk, hogy a legtöbb eredményt a német színházzal való kölcsönös együttműködéstől várja. Ha okai után kutatunk, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy az ügy lényegével, jelentőségével nincsen tisztában. Felfogása aulikus és pietistikus — a kényszerű helyzetenél fogva; sőt a nélkül, hogy tudná vagy akarná, teljesen szándék nélkül, hazafiatlanná, egyoldalúvá is lesz, midőn egy nemzeti ügytől a nemzeti érdeklődést óhajtja elvonatni, és az anyagi érdekek tekintetéből megfelelkezik teljesen azon művészi tendenciákról, melyeket a magyar játékszínről sem volna szabad eltagadni. Eltekintve egy pár helyes észrevételétől, a játékszín ügyének nem nagy szolgálatot tett, sőt az által, hogy a legkülönbözőbb tervekbe csaknem belebonnyolódni látszik, nemcsak nem tisztázza a kérdést, hanem zavart idézett elő. Még az a lelkes, hazafias hang sem árad el értekezésén,

mely az egykorú e nemű íratokat jellemzi; szándékosan kerülí meg a legtávolabbi szabadelvű eszmét is, mely ellenkezhethnék a meglevő állapotokkal. Inkább megnyugszik mindenben és a végső segítséget Istenben keresi, sem hogy bárkit is, nemességet vagy polgárságot, írókat vagy színészeket okozzon elmaradásunk miatt. Ez a túlvitt óvatosság az, mely nem képesíti, hogy határozott álláspontot foglaljon el. Határozatlansága, túlzott körültekintése azt eredményezi, hogy értekezése végén alig lehet elmondani, a vármegyétől-e, vagy a várostól várja-e a játékszín üdvét s vajjon meggyőződése-e az hogy a kettőnek együttmunkálása képes a magyar játékszint Budapestén állandósítani?

Kállay értekezése ezért a kor eszméinek harcában azt a zavart képviseli, mely a játékszín kérdése körül akkor uralkodott.

Az Akadémia által jutalmazott pályaművek közül JAKAB ISTVÁN felelete a legrövidebb és egyúttal leggyöngébb is. Eszméinek helyességét és határozottságát tekintve, jóval fölülmúlja ugyan a Kállay feleletét, de hiánya, hogy kurtán bánik az egész kérdéssel. Irányokat jelöl ki, a helyett, hogy azok részletezésébe bocsátkoznék; úgyszólván, csak érinti a főbb kérdéseket, s ezért olvasása után nem érezzük, hogy meggyőződünk tervei helyességéről. Helyesen fogja föl föladatát, mert bekezdéskor két részre osztja föl a kérdést, olykép, mint azt a titoknoki jelentés óhajtsásképen is nyilvánítja: 1. miként lehetne játékszint építeni? 2. hogyan kelljen azt állandóvá tenni? Azt lehetne mondani művéről, hogy hozzászól ugyan és pedig lelkesen a kérdéshez, de nincs elegendő tanulmánya, nincs elégséges praktikus ismerete, hogy meg is oldhassa azt.

A játékszín építésére alkalmatlannak találja a sorsjáték tervezetét, ép úgy, mint a részvényes vállalkozást. Amazt tiltják hazai törvényeink, ez pedig nem sok kilátással kecsegtet, mivel nyereségre mellette semmi kilátás sincsen. A magyar és német játékszín összeházasítását a kényszerű megadóztatással egyetemben vitatásra nem is érdemes ábrándoknak tartja. Ő csak önkéntes, jó szívből jött adományt kíván, s ha négyszázezer ezüst forint együtt van, a Pest városa által ingyen adományozandó telken könnyen fölépíthetőnek tartja a színházat.

A kivitel körül rendszeres eljárást ajánl, ugyanis a megye, a városi tanács és polgárság bizottsága az épület tervét dolgoztatná ki, és azt megküldené a pozsonyi országgyűlésnek és az egyes törvény-

hatóságoknak is, hogy az adakozási kedv annál nagyobb legyen, egy már létező terv alapján. *Jellemző adat a korra nézve, hogy az összes értekezők közül ő az egyetlen, ki hiszi, hogy az uralkodó ház tagjai sem vonandják meg kegyelmöket egy ily vállalatától.*

A telket ajándékozó városnak azt az előnyt kívánna biztosítani, hogy neki a magyar játékszín benső ügyeire is nagyobb befolyás biztosíttassék, a mi által azt is elérnők, hogy nem fogja megengedhelni azt, hogy a német játékszín a magyarnak árthasson, mert hisz egy oly intézményről van szó, melynek vezetésére maga is tényleg befoly.

Az ekkép fölépült játékszín aztán többféle módon lehetne állandóvá tenni. Így Buda helyett Pestre áthozni, mert itt a pártolás nagyobb lehetősége van meg; aztán oly helyre építeni, hol az a budaiakra nézve is könnyen megközelíthető legyen. Ajánlja a harminczad-épület helyét, hol a magyar színészet testvérielég kezét foghatna a némettel. Állandóságát az is elő fogná segíteni, ha olyan nagyra építjük, hogy mindazon mutatványokra elég bő és alkalmas legyen, melyek a német játékszínen előfordulnak. Díszes, stylszerű épületet óhajt, illő emlékeül azon idők míveltebb ízlésének s a nemzet önmagysága érzetének késő időkre. Az egybegyűjtendő forinttal állandóságát biztosítva hiszi.

Czélirányos elrendelése is elősegítendi állandóságát, s azért olyannak kellene lennie, mely kiállja a versenyt a némettel s azzal jelességre vételkedjék, a mire annál nagyobb szükség van, mivel fővárosunk német nyelvű polgársága különben is jobban vonzódik 400 ezer a német játékszínhez.

De nemcsak hasonló, sőt nagyobb fényt és pompát is óhajt, mint a minővel a német játékszín vonzza közönségét. Azonban megfeledezik egyúttal arról, hogy a fényhez és pompához való pénzeszközöket honnan fogjuk beszerezhetni? Az «Egy hazafi»-val evvel a kérdésben némileg egyetért. Ő is az operára kívánja a fősúlyt fektetni, mert ezt tartja azon cosmopoliticus nyelvnek, melyet a német polgárság is meg fogna érteni és így elcsábíttatnék a német színháztól. Elismeri nagy hátramaradottságunkat a zenei téren. E bajokon azonban csak egy felállítandó conservatorium fogna segíthetni, de mind a mellett bízik az idegen művészekben is, kik, ha a magyar színház fényesebb lesz, ezt fogják inkább fölkeresni a német helyett. Ajánlja egyébiránt színészeinknek az olasz nyelv

megtanulását. Ez volna aztán színészeinknek nagy előnyükre, ha idegen művész jönne vendégszerepletre és egész dalművet olasz nyelven adhatnának elő.

Mennyi ábránd, mennyi inpracticus tanács! A jeles opera mellett a ballett és a némajáték művelését is kívánná, a mik mind igen helyes dolgok volnának, de nem gondol arra, hogy ennek valószínűségét, úgy szólván a semmiből kellene előteremteni. Aztán hogyan érjünk ilyennel célra, midőn a kellő előkészület, az iskola hiányzik? Hogyan építsünk egy oly alapra, mely még nincsen meg? Aztán, ha a zenére fektetjük a fősúlyt, hogyan fogja betölthetni a játékszín tulajdonképeni nemzetiségi és nyelvi, irodalmi missióját?

A ki operánk múltjának történetét fogja megírni, érdeklődve fogja olvashatni ezt a nyilatkozatot, mely kezdeté az opera és dráma közötti harcra. Hullámainak csapkodását még a 40-es években is lehet érezni, midőn Bajza Szózata kimondja az első kárhóztató szót az opera tendenciózus művelése ellen.

Jakab István a játékszín állandósításának föltételei közé még két oly tényezőt is fölvesz, melyet értekező társai vagy csak érintenek, vagy teljesen mellőznek: az iskolát és a nyugdíjintézetet. Amaz kiképezetéseket segítené elő, emez a foglalkozás iránt támasztana nagyobb becsülést.

Az iskola mellett vagy attól külön (nem érthetjük meg művéből elég tisztán) még egy conservatoriumot ajánl, de hiszi, hogy a játékszín e nélkül is megállhat. Nem értjük azonban, hogy az, a ki az operára oly nagy súlyt kíván fektetni, miként mondhat le a conservatorium eszméjéről?! Vagy miként ajánlhatja, hogy felállítására csak akkor gondoljunk, ha elegendő összeget szereztünk be. Ezt az összeget is nagyon kalandos tervveléssel szeretné összehozni. Azt ajánlja ugyanis, hogy nyugdíjalapra 100,000 frtot fordítsanak. Ennek 6,000 frtnyi évi jövedelméből az egyik 3,000 frtot újra tőkésítsék, a másikat pedig a felügyelőnek és az iskola tanárainak fizetésére fordítsák. Ha a játékszín megnyílik, ezt a 3000 frtot a jövedelemből kellene fedezni, s helyette a conservatorium alap-tőkéjéhez csatolni. Mennyi idő múlva fogna «egy tőkés» conservatorium ilyképen előállani, és hogy mivel volnánk képesek olyan reménybeli pompás operai előadásokat rendezni, a minöket javaslatba hozott előbb — ezt megfektetlenül hagyja. Látható ezekből is, mily zavart, tisztulatlan nézetei vannak állapotainkról.

A felügyelet kérdését sem látjuk nála tisztán megoldva. A játékszíni bizottság szerepe szerinte megszűnnék, mihelyt a játékszín fölállana; helyébe egy directoriumot kellene alkotni, mely a színház pénzügyét és kezelését vinné. Ezen «számosabb főből álló fényesebb directoriumon» kívül két igazgató is kellene, egy megyei és egy városi. Ők végeznék a közvetlen felügyeletet. Tőlök függene szerződötetés, elbocsátás, még a fegyelmi hatóságot is ők képeznék. De kötelességeik és jogaik annyira összekuszálódnak a directorium hatáskörével, hogy egy ilyen szervezet állandosítaná csak a czívódást. Hasonló hatásköre volna az ügyelőnek és rendelőnek, kiknél szintén nehéz megmondani, hol van azon határ, a melyen belül a czívódásnak még a lehetősége is ki van zárva!

Jakab István a saját tervét «szép szándéknak» nevezi, melynek mielőbbi valóságát a nemzet dicsőségére nagyon óhajtja. Egy percig sem habozunk, hogy e szép szándékot azon tervelgetések sorába sorozzuk, melyektől a nemzeti játékszín állandósulását reményleni nem lehetett. Szerzőjének jóhiszeműsége sokkal nagyobb mint alapossága. Csodálhatjuk-e, hogy jóhiszeműsége mindent könnyen kivihetőnek tart és alaposságának hiányossága egy oly tervet hoz össze, mely a szétbomlás csíráit rejtí magában? Dicséretére váljék, hogy egy nemzeti színház eszméjeért tud lelkesülni, de a dicséretet nem látszik még sem teljesen megérdemelni, midőn a játékszín állandósításának leghathatósabb eszközeül az operát, balletet és a néma játékot tartja. Tán az menthetné őt egyedül, hogy az opera nagyobb cultiválása mellett a nemzeti opera nagyobb kifejlődését meri reményleni. De ez a kérdés nem a játékszín, hanem az opera történetével függ össze, s azért hiszszük is, hogy annak lapjain Jakab István fényesebb helyet fog betölthetni, mint a játékszínén.

Az Akadémia tehát, mint fentebb említettük, — nem volt teljesen megelégedve az eredménnyel. Volt is oka reá. És mind a mellett nagy szolgálatot tett e pályaművek kibocsátása által nemcsak az irodalomnak, de a játékszín ügyének is. Eszméket hozott általok forgalomba, melyek megegyeztek, de ellenkeztek is Széchenyi röpiratának elveivel, és így egyrészt a közönség nagyobb tájékozására szolgáltak, másrészt a játékszín kérdésének tisztábbahozatalát az irodalmi téren is napirendre juttatták.

Az Akadémia érdeme, hogy a játékszín ügye, mely Széchenyi röpiratával elaludni látszott, újból irodalmi megvitatás tárgya lön.

Ennek kell tulajdonítanunk: hogy az akkori sajtó, de különösen a Társalkodó, Honművész és Rajzolatok propagandát csinálnak az ügy mellett és behatóbban kezdenek foglalkozni színészettel és színészekkel; hogy az irodalomban sűrűn jelennek meg újabb röpiratok, melyek ugyanezt a kérdést törekedtek tisztába hozni; hogy hatásaink komolyan foglatoskodnak egy oly ügygyel, melynek fontosságát az Akadémia pályakérdése is hirdette; hogy közvélemény keletkezett, mely nem engedte többé elaludni ezt az ügyet, melyhez nemcsak irodalmi, de nemzeti érdekek is fűződtek.

Az Akadémia ezzel az eredménnyel, melyet tán akkor nem lehetett azonnal előrelátni, mindenesetré meg lehetett elégedve.

Érdeklődése nem is szűnik meg ezután sem a játékszín ügye irányában. Legközvetlenebb hasznát belőle a budai színjátszó társaság merített; de őket pártolván, — az egész magyar drámai irodalom, az egész magyar színészet nemzeti ügyének tett ez által nagy jelentőségű szolgálatokat.

III.

Az Akadémia czéljai. — A «játékszíni kiküldöttség» megalkotása. — A negyedik nagygyűlés jelentősége a játékszínt illetőleg összefoglalva. — A kiküldöttség munkához fog. — A pályázatok elégtelen sikerei. — Az 5. nagygyűlés határozata a daljátékot érdeklőleg. — A kiküldöttség további munkássága, takarékosága, szorgalma, szabályai. — A 6. nagygyűlésig elfogadott színművek. — A 7. nagygyűlés. — A kiküldöttség munkálkodásának méltatása.

A fentebb ismertetett pályakérdés kitűzése az igazgatóság kezdeményezéséből történt. Egy olyan intézetet kívánt, mely a nemzet nyelvével «okosan ingerelve» nyájaskodólag barátkoztassa meg a két főváros német ajkú polgárait. Az időpont nagyon kedvező volt, mert úgy látszott, hogy tényleg megszűnt «kegyelem futó vendége» lenni a színészet az ország fővárosában, a «király lakhelyén». Buda városa, miről más helyütt szólunk, az új jövevényeknek átadta játékszínét, Pestmegye oltalmába vette «megkísértőleg» másfél évig, hogy meggyőződjék, vajjon összeszedhető-e a többi vidéki tagok sorából egy tökéletesebb egyesület, s ha igen, ki van-e fejlődve a fővárosban annyira a nemzeti közérzet, hogy e társaság állandó fönmaradását is biztosíthatná? Ennek eszközzésére kívánt az akadémiai nagygyűlés segédül csatlakozni, minthogy a játékszínre való gondoskodásra különben is kötelezi a társaságot Rendszabásainak 5-ik pontja.

Kihirdettetvén az előbbi fejezetben említett jutalomkérdés, a jutalmazott munkáknak a nagygyűlés előtt való megjelenése elhatározottatott, «mivel a kérdés kitétele óta ns. Pestvármegye által az érdekelt ügy oly buzgó pártfogás alá vétetett, hogy a társaság talán célját sem érné el e rendkívüli jutalmával, ha még előbb a nagygyűlésnek jelentené be a sikert».

Ime, azon kétségbevonhatatlan jó hatás, melyet az Akadémia a pártfogoló megyére gyakorolt, és azon igyekezet, melylyel maga az Akadémia is minden technikai akadályt el akart a játékszín útjából hárítani.

A negyedik nagygyűlés (1833-ban) még egyéb tekintetben is nagy jelentőségű határozatokat hozott. Közéről érdekelték ezek az egész magyar játékszín ügyét, de legközvetlenebbül a budaiét.

A nov. 5-iki gyűlés ugyanis a «Játékszini választottságot» creálta. Tagjai kezdetben Széchenyi István gróf, Fáy, Wesselényi báró, Döbrentey, Horváth Endre, Kisfaludy és Vörösmarty voltak. Midőn a választottság másod-elnöke azt a kérdést vetette föl egyik ülésben, vajjon miképen lehetne a M. Tudós Társaságnak a budai színész-egyesület ügyét előmozdítani? — a nov. 9. és 11-én tartott ülésekben a következő fontos megállapodásokra jutottak: 1. Keres-tessék meg az igazgatóság, hogy a választottság tagjai számára $1\frac{1}{2}$ évre a saját pénztárából páholyt béreljen. 2. A társasági bizott-ság, melynek amúgy is tagjai a Pestmegye által kirendelt igazgatók (Fáy és Döbrentey), vegye kezébe a budai szintársulat eredeti és fordított színműveit, és a melyekben az előadások alatt grammatikai hibák, nem helyes szókötések találtatnának, hogy az így «sorra megtisztított színjátékok a társaság eszközlése által ezután csinosabb és jobb ízlésű nyelvet terjeszszenek». * Tiszteletdíjul 500 pengő forint hozatott ajánlatba. 3. Jelentés tétessék Abaujvármegyének, hogy ezen kijavított darabok másolatai szívesen fognak a Kassán levő magyar színészek számára is megküldetni, «mert Abaujmegye Kk. Rr. iránt a nagygyűlés is hazafi tiszteletet érez azért, hogy Kassa városa színházát hat év óta magyarrá változtatta s báró Berzeviczy Vince s mások kormányja által jó hírre kapván ott a nemzeti szí-nészség, azon iskola tagjai találtathatnának érdemesekül Buda játék-színe elfoglalására». 4. Az igazgatóság által a nagygyűlés köszönete mondassék ki Pestmegyének «ezen ügyben ismét bizonyított hazafiúi buzgóságáért».

Az igazgató tanács ez indítványt egész terjedelmében elfo-gadta, és az említett czélú bizottság tagjaiul a két igazgató mellé

* TOLDY F. írja (Uj M. Múzeum IX. évf. 1859. I. füzet): «A reper-torium nagyobb része színészek által gond nélkül, hibás nyelven s neveze-tes nyerseséggel fordítva; előadás közben az önkénytes, többnyire percz-sugalta változtatások sokszor elrontották azt is, mi a kéziratban tűrhető volt». Ez a bizottság aztán «hű elmondást biztosított s ekkép nem csak gazdagította a darab-készletet, hanem correct és ízletes nyelvezetet hozott be a színpadra s mondjuk ki részint ez úton a társaséletben».

Vörösmartyt, Csató Pált, Dessewffy Aurél grófot, Jakab Istvánt, Rothkrepf Gábort és Tessedik Ferenczet nevezte ki véglegesen.

Ekkép az 1833-iki nagygyűlés négy nagyfontosságú határozatot hozott. Legelőbb kimondta az «Eredeti Játékszín» című gyűjtemény megindítását s így az eredeti színművek hozzáférhetőségét tette lehetővé nemcsak a budai, hanem az egész magyar színeszet számára. Másodszor a játékszíni küldöttség létesítése által ellenőre lett nemcsak a nyelvnek, hanem a finomabb ízlésnek, mely a «forró deszkák»-ról tudvalevőleg sokkal közvetlenebbül hatol be a közönség minden rétegébe. Harmadszor erkölcsi pártfogásán fölül még az által is támogatta a budai színeszetet, hogy páholyt bérelt, sőt a küldöttség tagjai számára 500 frtnyi díjat is folyóvá tétetett a teljesítendő munkálatokért, és negyedszer: pályadíjat tűzött ki egy oly kérdésre, mely a magyar játékszín állandósításának módjairól akarta tájékoztatni a közvéleményt. Ha ehhez hozzávesszük azt a két rendbeli köszönetet, melyet Pest- és Abaujvármégyéhez intézett, elismerését fejezván ki eddigi nagylelkű törekvéseikért, úgy nagytítás nélkül mondhatjuk, hogy az Akadémia nemcsak buzdítani, hanem tenni is tudott a legalkalmasabb pillanatban, a legtöbb reménynyel kecsegtető körülmények közt. Nem tartotta méltósága alattinak a «kegyelem futó vendégét» magához emelni és elhanyagolt neveltetéséről tőle telhetőleg gondoskodni. Mintha az a régi testvéri viszony jutott volna eszébe, midőn mind kettejüket világra hozta a hirtelen fellobbanó nemzeti lelkesültség. A két testvér közül az egyiknek kiműveltetéséről a jó anya kezdett ugyan eleinte gondoskodni, de aztán szárnyaira bocsátotta őt, hirdetni a nemzeti ígét, de hirdetni a lelkesedés hamar ellobbanó lángját is. A másikról egészen megfeledkezni látszott s midőn mások jöttek, hogy hozzá méltó szerepléshez segítség, akkor első gondja volt ennek a kedvező viszonyok közé került testvérnek az elhagyatottat magához emelni, hogy együttesen szolgálják azon ügyet, melyet csaknem félszázaddal ezelőtt elhagyott aludni a nemzeti hamar múlt lelkesedés.

A játékszíni kiküldöttség időt nem vesztegetvén, azonnal munkához fogott. A Pestvármegye által kirendelt igazgatóságnak nem igen kellett válogatni a fordítások között. Jó lélekkel rá lehetett mondani, hogy azok 90 századéka rossz. Elég volt a műsoron levő darabok közül egy nagy csomót haza vinni, a javításra valamennyi rászorult.

A küldöttség első évi tevékenysége valóban meglepő eredményeket tudott felmutatni az ötödik nagygyűlésen 1834-ben. Egy év alatt 77 fordítást javított ki, ezenfölül öt új darabot fordíttatott. A részére mult évben folyóvá tett 500 frtból pedig csak 270-et költött el. Miután kijavítandó fordítás nem igen volt több, a megmaradt 230 frtot a társulat titkára új fordítások eszközlésére kívánta fordíttatni. Indítványát elfogadták oly hozzáadással, hogy a még kijavítandókat vegye munkába; az újonnan fordítandó darabokat maga a küldöttség jelölje ki, de másoktól is elfogadhat fordításokat tiszteletdíj mellett, sőt kötelességévé tétetett, hogy eljátszható eredetiekről is gondoskodjék.

Ekkép a játékszíni küldöttség véleményadó testülete lett az Akadémiának s oly kiterjedt hatáskörrel ruháztatott föl, hogy az általa a heti ülésnek kiadásra ajánlott művet az Akadémia a társasági gyűjtemény számára késznek nyilatkozott elfogadni: «Így akarta teljesíteni a társaság — mint az Évkönyvben följegyezve találjuk — alaprajza azon pontját, mely elibe szabja játékszíni darabokról gondoskodását,» s azért az igazgatóságot még 200 frtnak folyóvá tételére kérte a következő évre is, azzal a különösen hangzó kikötéssel: «ha folyvást fennállana játékszín Budán».

Fogalmat alkothatunk a magyar játékszín szomorú állapotáról, midőn nemcsak Buda városa ajánlatakor, hanem a pestmegyei pártfogolás kilátásba helyezésekor, sőt az akadémiai hathatós közreműködés alkalmával is mindig ott találjuk ezt a kitételt: «ha a budai színészet állandóan megmaradt». Még lelkesebb támogatói sem merték biztosra venni állandó fenmaradását. — Hogyan gondolkozhattak ellenségei? Minő közönnyel kellett megküzdeniök? De a kétséges helyzetben bátorításul szolgálhatott, hogy éppen kétséges állapotuk buzdította a legnagyobb kitartásra, közremunkálásra igaz pártolóit, a megyét, az Akadémiát, a főváros mind két tanácsát.

Az ötödik nagygyűlés nemcsak a főtebb ismertetett és a játékszín állandósítását érdeklő, hanem a vígjátéki pályázat eredményével sem volt megelégedve. A beérkezett 12 vígjáték közül egyet sem tarthatott a 100 db arany jutalomra méltónak. Jakab Istvánnak «Falusi lakodalmát» ívenként négy arany tiszteletdíjjal való jutalmazásra tudta csak ajánlani; «Éva asszony leányát» pedig csak dícséretes megemlítésre tartotta méltónak. A «Falusi lakodalom» nem állhatott meg a budai színen. Egyetlen egyszer

adták csak elő (1835. III/26), azontúl nem került többé előadásra Budán.

Az Akadémia ily csekély eredményt tapasztalt az 1835-re beérkezett szomorújátékoknál is, melyek között még «mérsékelt jóságúnak» sem tarthatott egyet is. Az 1836-ra beérkezett vígjátékoknál már volt legalább annyi eredmény, hogy Gaál Józsefnek «A király Ludason» című vígjátékát «egyes szerencsésebb jelenetei, gondosabb nyelve s helyes dialogjainál fogva» dícséretes fölemlítésre tarthatta méltónak.

«A király Ludason» volt az a darab, melylyel színészeink 1837-ben befejezték a budai előadásokat. Sok tulajdona jó ideig föntartotta azután is még a Nemzeti színház színpadán.

Sokkal eredményesebben járt el azonban a Játékszini kiküldöttség, melynek 1834—5-iki működéséről sok öröndetes dolgot terjeszthetett elő a titkár a 6-ik nagygyűlésnek. A küldöttség 320 frt-jával 24 színdarab-szaporodást mutathatott föl, köztök 4 eredetit és 20 fordítottat, sőt egy daljátékhoz muzsikát is szerzett meg. Határozatai közül figyelmet érdemelnek azok, melyek szerint az elfogadott darabok a szerzők tulajdonai maradnak s kiadhatta azokat bárhol, de azon egy kikötéssel, hogy tartozott egyszer ezen darabot a Pestmegye által pártfogolt budai színpadon eljátszani engedni. A küldöttség jogot nyert a nagygyűléstől, hogy a rendelkezésére álló összegből daljátékhoz zenét is szerezhessen. Tudósíttatni rendeltett ezen fölül Pestmegye a föntebbi határozatokról s megkérte, «hogy a beadott darabok eljátszásának sürgetése által eszközölné az Akadémia ebbeli munkálkodásai virágzóbb sikerülését». Ily módon törekedett a kiküldöttség munkálatainak érvényt szerezni. Közvette még azt is, hogy az elfogadott játékdarabokról bármely színészi társaság másolatot szerezhet meg az Akadémiától.

A magyar játékszín-ügy érdekeit e három év alatt fokozatos egymásutánban mozdította elő az Akadémia, és a kiküldöttség minden évben teljesítette is a legnagyobb pontossággal a reá bízott feladatot. Az első évben (1833) a műsoron levő darabok kijavításának nehéz munkáját tették kötelességévé; a másodikban (1834) a műsor szaporítása és 1835-ben már operai hangművek beszerzésére is fölhatalmaztatott. Felölelte tehát munkássága a színpad összes művészi érdekeit. A zenéről sem feledkeztek meg, bizonyosságul annak, hogy hátramaradottságunk a zenei téren oly feltűnő volt, hogy az Aka-

démia is kötelességének ismerte el nem zárkozni oly érdekek elől, melyek ha nem érintették is közletről a nemzetiség és nyelv, de mindenesetre az elhanyagolt nemzeti művészet egyik ágának ügyét. Az Akadémiának e határozata igen fontos a játékszín történetében is, és azért a színműirodalom mozgalmainak tekintetbe vétele mellett a fejlődő magyar daljáték első bátortalan próbáit sem veheti könnyösen a játékszín történetének megírója. A magyar daljáték története mindenesetre korszakot jelölő határozatnak fogja ezt tekinteni, mert első eset, hogy egy nagy, tekintélyes testület a magyar daljáték-irodalom elárvult ügyét is fölveszi programjába.*

A Játékszíni küldöttség, megbízatásához híven, nagy szorgalmat fejtett ki 1833 óta, ha üléseinek sorozatát statisztikailag is áttekintjük. Így 1833 nov. 27-ike óta, mint a mely napon megkezdte működését, 1834 okt. 29-éig, Jakab István jegyzősége mellett, 13 ülést; 1835 június 22-éig 15 ülést és 1835 decz. 26-ától 1836 április végeig (ezúttal már Csató Pál jegyzősége mellett) 8 ülést tartott, és a benyújtott darabok (5) közül 3-at 70 frt tiszteletdíj mellett elfogadott, 1-et elutasított, 1-et javítás végett átadott s 2 más darabot fordításra jelölt ki. De takarékosága is meglepőnek mondható, mert az első évben megajánlott összegből (500 frt) 230 frtot megtakarított s midőn ehhez újabb 200 frtnyi megajánlás járult, a 430 frtnyi összegből csak 320-at ad ki. A megmaradt 110 frtból 1836-ig csak 70 frt kiadást kell levonnia, s így egész jó lélekkel kérhetett a megmaradt 40 frt-hoz újabb 100 frtot. Takarékosága annál meglepőbb, mert a felmutatott eredmény meglepőnek mondható.

Munkálatai 1836-tól kezdve már rendszeresebb alakot kezdenek öltetni. Tagjai sorában ott látjuk: Bajza Józsefet, Csató Pált (jegyző), Dessewffy Aurél grófot, Döbrentey Gábort, Tessedik Ferenczet (akkor Bécsben) és Vörösmarty Mihályt, kik a következő szabályok szerint jártak el: Minden második szombaton ülést tartottak, melynek elnöke a küldöttség legidősebb tagja. Joga volt bármely tagnak a küldöttség munkakörébe vágó bármely munkálatot elfogadni. Tartozott azonban a legközelebbi ülésen azt bejelenteni. Az eredeti darab elfogadásánál megkivántatott a szavazattöbbség által kijelölt két tagnak egyező ajánlata, a mi arra enged következtetni,

* Már az 1832-ik évi titokuoki jelentés szerint a «külföldi énekes játékok jó fordítását is örömmel elfogadja a társaság, noha egyet se jelöl ki».

hogy az eredeti darabok elfogadásánál nagy szigort követtek; de megkívántatott az is, hogy a fordításra kijelölt jeles készületű vagy színi hatású eredeti mű is legalább két küldöttségi tag által ajánltassék lefordításra. Az ekkép lefordított darab már csak egy bírálónak adatott ki. Az elfogadott darabok díjazásánál olykép jártak el, hogy az eredetit 4, 6, 8 forintjával, a fordítottat pedig 3, 4, 5 frtjával jutalmazták felvonásonként. E díjazással az Akadémia csak az előadási jogot nyerte meg, melyet tőle tartozott mindenki külön megszerezni. A kiadás joga a szerzőé vagy a fordítóé maradt, ki művét illő tiszteletdíj mellett a társaságnál is benyújthatta.

Alkalmas színi hangszerzeményeknek tiszteletdíja iránt a küldöttség, pénztára erejéhez képest, külön egyezkedett a szerzővel.

A küldöttség kis üléseinek folyamatja alatt 18 ülésben 19 dbot vett vizsgálat alá; közülök elfogadott 11-et, előleges eljátszásra utasított 4-et, visszavetett 3-at, a benyújtottak közül visszavettek 1-et.

A küldöttség munkálkodásának összes eredménye 44 színdarab volt. Mind ezen darabok eredeti kéziratpéldányokban a budai társulat rendelőinek, Megyerinek és Szentpéterynek adattak át térítvény mellett, kivéven a «Neslei torony» címűt, melyet a censura, másodszori adatása után magához vett és vissza nem adott. Az átadott példányokat a színész-társaság a saját költségén tartozott lemásoltatni az Akadémia számára. Alább közöljük az elfogadottak jegyzékét, külön megjelölvén azokat, melyek előadásra kerültek a budai színen, hogy lássuk egyrészt a küldöttség működésének irányát, és másrészt azon készséget, melyet a budai társaság ezek előadatása által mutatott, documentálván szorgalmát, de fogékonyságát is a jobb iránt.

Az eredeti művek következők voltak :

1. Lidérczek, tün. vj. 3 felv. Szigligetitől,
2. Mátrai rablók, dr. 3 felv. Nagy Ignácztól.
3. Megjátszott cselek, dr. 5 felv. Szigligetitől.
4. Szerelem elvet győz, vígj. 5 felv. Karacs Teréztől.
5. Vasorrú bába (zenével), tünd. vj. 3 felv. Nagy Ignácztól, zenéje Foller Miklóstól.

A fordítások a következők :

6. *Angelo*. — 7. Asszonygyűlölség. — 8. Átöltözködések. — 9. *Atya és gyámleánya*. — 10. *Belizár*. — 11. *Domonkos*, — 12. *Első behatás*. — 13. *Elvek*. — 14. *Fiatal férj*. — 15. *Fiatal keresztanya*. — 16. *Filep*. —

17. *Gyámatya és gyámleánya.* — 18. *Hölgyrablás.* — 19. *Huszárok és dáma.* — 20. *Hogy lehet olcsón élni?* — 21. *Hogy teheti az ember szerencséjét?* — 22. *Így változik a világ.* — 23. *Jótevő és árva.* — 24. *Juan és Murillo.* — 25. *Kétalakú.* — 26. *Korona és vérpad.* — 27. *Makszimilian.* — 28. *Nesszei torony.* — 29. *Örökké.* — 30. *Quaecker és táncosnő.* — 31. *Sír hölgye.* — 32. *Vas álarcz.* — 33. *Válóper.* — 34. *Visszapótlás.* — 35. *Közbíró.* — 36. *Fogadósné.* — 37. *A ligeti kastély.* — 38. *Garrick Bristolban.* — 39. *III. Henrik és udvara.* — 40. *Saracén.* — 41. *Marion de Lorme.* — 42. *Marianna.* — 43. *Felolvasónő.* — 44. *Tudor Mária.*

(Ez utóbbi 8 drb a küldöttségnek 1836. május 1-től aug. 29-ig megtartott 10 ülésének eredménye volt.) Az 1836-ban megtartott 18 ülésen elfogadott 11 drb díjazására 200 frtot fordítván a küldöttség, az Akadémia újabb 200 frtnak kiutalványozását rendelte el.

A hetedik nagygyűlés továbbra is meghagyván a kiküldöttséget eddigi hatáskörében, miután Tessedik végleg Bécsbe költözött és Csató kilépett, az a következő évre ezen tagokból alakult össze: Fáy, tisz. tag, Bajza, Dessewffy Aurél gróf, Döbrentey, Jakab, Rothkrepf, Schedel, Vörösmarty. — A kisgyűlések folyama alatt 13 ülésben folytatta dolgait s a beérkezett 16 drb közül előleges eljátszásra utasított egyet, visszavetett 3-at, vizsgálat alatt hagyott 1-et s elfogadott 11-et, u. m.

45. *Richard király a szent földön.* — 46. *Fiesko.* — 47. *Griseldis.* — 48. *Richard vándor élete.* — 49. *Notre-dame toronyőre.* — 50. *Rágalom iskolája.* — 51. *Utazás közös költségen.* — 52. *Monaldeschi.* — 53. *A király Ludason* (eredeti). — 54. *Fiatal házások* (eredeti). — 55. *Gyámság.*

A VIII. nagygyűlés által újból megbízott küldöttség folytatván működését, 19 ülésben 24 beküldött színmű közül 18-at fogadott el. Az itt elfogadott művekből azonban nem használhatott egyet is a budai társaság, mert az 1837 márczius 19-én utolsó előadását tartotta a várbeli színházban.

Ha végig tekintünk az Akadémia szereplésén, pályázatait, a Játékszíni kiküldöttségein ülésezései által, eme két irányú tevékenység a Társaság keblében magában érdekes világításba helyezi azt, mily helyesen fogta föl az Akadémia kötelességeit. Egyfelől az irodalomnak szolgálni az által, hogy pályázatait az abszolút becset vette irányadóul, másfelől a színügy kívánalmainak eleget tenni, midőn színi hatással bíró jobb eredeti vagy fordított művek elfogadását

helyezte kilátásba. A kiküldöttséget nem irodalmi, hanem játékszíni szükség hozta létre. Eleintén csak correctora a meglevő rossznak, később tanácsadója a színészetnek, midőn színi hatással bíró jobb fajta darabokkal látja el. Elég végig tekintenünk a budai színészek első évi műsorán, hogy (eltekintve attól az egy pár eredeti darabtól) elszörnyedjünk tőle. Mintha mást nem is ismerne a színvilág, mint Kotzebuét, Cunót, Töpfert, Zieglert, Birch-Pfeiffert. Ezt az unalmas egymásutánt pedig Raimund, Weissenthurm Johanna, Börnstein, Bäuerle, Holbein stb. élénkítik meg. A játékszíni kiküldöttség valóban megbecsülhetetlen szolgálatokat tett — a jó ízlésnek. Kilábolni abból a posványból, melybe a vidéki vándorlás alatt betévedt színészetünk, életszükséglet volt reá nézve. Ha nem jön segítségére a szorgalmas testület, mely az első években valóban óriási munkát vitt véghez, egészen aláülyedt volna színészetünk. A bécs-külvárosi múzsa eme példátlan tisztelete valóságos bálványozássá vált nála. Mily nagy nehezen tudott tőlök elszokni, csak néhány példa is bizonyítani fogja.

Így pl. KOTZEBUE 1833-ban 23-szor, 1834-ben 44-szer, 1835-ben 33-szor, 1836-ban 30-szor, 1837-ben (2½ hónap alatt) már csak 9-szer szerepel a budai színpadon. BIRCH-PFEIFFER névvel 1833-ban 9-szer, 1834-ben 10-szer, 1835-ben 6-szor, 1836-ban 7-szer és 1837-ben 4-szer találkozunk. ZIEGLER névéhez 1833-ban 5-ször, 1834-ben 13-szor, 1835-ben ismét 13-szor, 1836-ban már 5-ször és 1837-ben 1-szer van szerencsénk, valamint TÖPFERT is 1833-ban 5-ször, 1834-ben 7-szer, 1835-ben 6-szor, 1836-ban 9-szer és végre 1837-ben éppen nem láthatjuk a színen.

Ezek a roppant számok csak akkor fognak igazán meglepni, ha azt látjuk, hogy Bánk-bánt csak háromszor adták elő összesen, és Katona egyéb műveivel 1833-tól 1837 ig egészben véve csak 8-szor találkozunk a budai színen, és Kisfaludy Károly neve is csak összesen 31-szer fordul elő 4 éven keresztül. Ha színészetünk niveauja ama 4 éven belül emelkedett, ezt határozottan és csaknem kizárólagosan a küldöttség munkálatainak köszönhetette. Még egy más ok is közremunkált ez egészséges mozgalom jó hatására. Prózai oknak látszik, de jelentőségét el kell ismernünk. A fordításért járó jutalomdíjat értjük. A kik eddig fordítottak (természetesen tiszteletdíj nélkül), azok vagy műkedvelésből cselekedték azt, vagy állásuk természetéből kifolyólag. Amazoktól nem illet az ingyen teljesített munkát megpanaszolni, emezeknél nem lehetett. Ha akadt néhol egy-két

ilyen színbarát, tárt karokra talált. Örömmel vették, ha újat adott ; lehetett az akár milyen rossz is. Ha valamelyik színész hírét vette egy új hatásos darabnak, meghozatta, és a saját jutalomjátékául szánva, néhány hét alatt maga fordította le. Ha igazgató akadt, ki sokat adott a változatosságra, de tán kellett is tennie, (ilyen volt pl. Komlósy), halomszámra fordította Cunót, Holbeint, Kotzebuet és így ellátta mindig friss, bár híg táplálékkal a jó vidéki közönséget. Az Akadémia végre illő tiszteletdíjt szabott meg eredetiért, fordításért egyaránt. Jogot nyert megkövetelhetni a tárgyhű és nyelvileg is correct fordítást.

A mit néhány év alatt tenni lehetett, azt megtette az Akadémia Játékszíni kiküldöttsége. A több mint 70 darab correcturája, az 55 darab alapos fordítása a nemzeti játékszín történetében a legnagyobb elismerésre kétségtelen jogot tarthatnak.

A BUDAI SZÍNÉSZET TÖRTÉNETE.

1833—37.

I.

A várszínház keletkezése és viszontagságai. — Első hírek a közeledő magyar társulatról. — Buda magyarosodása. — A kassai társaság egy részének megérkezése. — Megnyitó előadás július 7-én. — Az első hónapok kiváló darabjai és a Honművész tudósításai a társulatról. — A vezértagok szerződése Buda városával. — A társaság anyagi helyzete. — További előadások. — Eredeti ujdonságok és a Honművész és Társalkodó tudósításai. — A társulat személyi ügyei. — Az első év eredményeinek áttekintése.

Buda, mely a mult században mind terjedelménél, mind lakosainak számánál fogva elsőbbségei birt Pest fölött, messzebbmenő színházi multtal dicsekedhetik Pestnél. A színi előadások első nyomai egész 1760-ig vihetők vissza, midőn a német Thalia vándorai a «Vörös sündisznóhoz» címzett házban (vár, iskola-téren ma is létezik), és néhány évvel később a Fehér kereszt vendéglőben (ma Fischer-féle ház a fő-útczában) ütötték föl tanyáikat. Rendes színi előadások helyett ex tempore-darabjaikkal, részben gyermek-előadásokkal, részben pedig marionette-játékaikkal mulattatták a közönséget.

Volt ezen kívül még egy harmadik színháza is Budának, a régi hajóhidnál, melyet egy maig is élő ácsmester-család régi ivadéka Reischl F. építtetett. Ott állott az a mai várkert-kioszk környékén. Tulajdonképen csak nyári előadásokra szánt faalkotvány, melynek építési idejét nem lehet megállapítani. Nagyon valószínű, hogy 1783-ban ápril 1-jével nyitotta meg azon színész-csoport, mely a pesti német színészetből kiválva, Budán egy új «impresát» alkotott.

Ugyanez az esztendő egy még ennél is kedvezőbb fordulatot adott Buda színészetének. II. József 1783-ban a politikai és kame-

rális dicasteriumokat Pozsonyból Budára költöztetvén át, uralkodói gondját arra is kiterjesztette, hogy hivatali munkájokban kifáradt főbb hivatalnokai kellő szórakozást is találjanak Budán, s ne érezzék azt a nagy különbséget, mely e tekintetben akkor még Buda és Pozsony között fönnállott.

Elrendelte, hogy a városhoz közel egy alkalmas kiránduló hely alkottassék. Ezzel vetette meg alapját a mai Városmajornak, melyet 1785-ben már átadhattak a közforgalomnak. Neki lehet köszönni a Várszínház megalapítását is, mely által Buda színészi tekintetben csaknem 30 éven át Pest fölé helyzetetett.

A karmeliták rendjének 1776-ban történt feloszlata folytán templomuk a várban üresen állott s szükségből raktárnak használták. II. József rendeletet adott ki ez épület desanctionálása iránt s megbízta Kempelen Farkas, udvari kamarai tanácsost, a sakkjátszó automata-gép mesteri föltalálóját, valamint Schönstein építésszt, hogy a színház átalakítása iránt tervet és költségvetést készítsenek.

Az építkezések 1787-ben fejeztettek be, s ugyanezen évben át is adatott az épület új rendeltetésének. A várszínháznak igen sok előnye volt a főváros összes színházai fölött: kitűnő acusticája, barátságos berendezése, s a mi kivált télen sokat jelentett, hogy nagyon jól lehetett fűteni. Ez előnyeit főleg akkor kezdték érezni, midőn a pesti új színház is fölépült, és annak rossz acusticája kétségbe ejtette a színészeket, és fűthetetlensége pedig elidegenítette a közönséget. A budai színészet kezdetben önállóan működött, de midőn az egymásután tönkremenő színházi direkciók magát az ügyet is megbuktatással fenyegették, az udvar egyenes kívánságára a két színház egyesítettet.

A színház bérlői itt is ugyanazok voltak, mint a pesti színháznál: Unwerth gróf, Busch Eugenius, Jandl és Cibulka, Szentiványi, Ráday Pál gróf, Brunswik gróf. Brunswik gróf bukása után már arról kezdtek beszélni, hogy a budai színházat végleg feloszlatták, mert minden bérlő a budai színházat tartotta bukása legfőbb okozójának. A bérlők hetenként 10 előadásra voltak kötelezve, melyet arányosan kellett a két színház közt megosztaniok.* E miatt ter-

* A várszínház 1200 nézőt fogadhatott magába. Hosszúkás termében három emelet volt, az elsőn és másodikon csak páholyokkal (számszerint

mészetesen két színházra szóló személyzetet kellett tartaniok. A jelen század második évtizedében a háborúk folytán beállott pénzsszűk világban megcsappant a színház-látogatási kedv, és a bér-lők elviselhetetlen tehernek jelentették ki a két színházra való kötelezettséget. Eleintén fővárosi polgárok álltak össze s választmányt alkottak magok közt, erre bízván a színházi ügyek vezetését. Leszállították a helyárat, kitataroztatták az épület belsejét, de végre magoknak is be kellett látniok, hogy e két színház egymás mellett, ügyszólván egymás rovására fönn nem állhat. Végre 1824-ben külön választották a pesti és budai német színházakat.

Az első évben Zöllner Fülöp volt a bérelője, ki mint magyar színész már 1793-ban szerepelt Pesten. Daczára a várostól nyert subventiónak, egy évnél tovább nem bírta ki az igazgatást. Utódja Hölzl lett 1826-ig. A csödtömegről szóló roppant iratesomó az országos levéltár színházi aktái közt ékes szavakban beszél bukásának szomorú részleteiről.

1826—27-ben a gazdasági ügyek vezetését a városi hatóság végezte. 1827-től 1830-ig Laddey volt a színház igazgatója. Ez időszak főleg kiválóbb külföldi vendégek szerepléséről vált híressé.

A budai német színészet már 1831 óta rossz napokat élt, egész nyáron át nem tarthattak a várbeli színházban előadást, s csak szeptember 1-től kezdve akadt új bérelője, Zvoneček A. T., ezelőtt brünni színházi igazgató személyében. Ez a bérlet azonban nagyon rosszúl ütött ki; a társulat élete 8 hónapon keresztül nem volt egyéb tengődésnél s már 1832 május havában arról beszélt a hír, hogy végleg be fogják zárni a budai színházat, a mi egyébiránt nem keltett csodálkozást, mert a színészek tehetsége nem állott úgy sem erős alapokon. Maga a színház belső berendezése sem vonzotta a közönséget, mert a dekorációk oly kopottak voltak, hogy alig lehetett ráismerni az eredeti festésre. Ehhez járult a gyenge orchestrum is, mely nem bírta meg az énekes előadásokat.

Május végén tényleg be kellett zárni a német múzsa templomát, s szolgálai elszéledtek a szélrózsa minden irányában.

33-al); a harmadikon középütt zártszékekkel, jobbra és balra pedig karzati ülőhelyekkel. Földszinten jobbra-balra 5—5 páholy volt. Az udvari páholy az 1-ső emeleten a színpadtól balra esett. A huszas években kezdték a szokásos mécsesek helyett Argand-féle lámpákkal megvilágítani. Rendesen vasárnap, szerdán és pénteken játszottak benne.

Júniusban az a hír szárnyalt Budapesten, hogy a Pozsonyban volt színészek fogják helyöket elfoglalni s így kirekesztőleg nemzeti színházzá fogják tenni. A Honművész ehhez a hírhez aztán azon kevésse biztató megjegyzést csatolta, «bár szegény vándor magyarjainknak tiszta szívből arany sikert óhajt is mindenki ezen vállalatjukhoz, de a ki tudja, mennyire tarthat el Buda vára állandó színésztársaságot, bizonynyal ezen vándor magyarjainkat boldog jövővel csak silányul biztathatja».

Sok igazság volt e szavakban — legalább Budára nézve — de Pestről sem kellett volna megfélekednie, hol tényleg magyar divat kezdett fölszínre vergődni. Mig az előtt megtörtént egy állítólagos erdélyi ifjúval, ki Pestre jött fel farsangolni, hogy egyetlen táncosnéja sem értette meg, mert magyarul beszélt, addig 1833-ban már úgy találta, hogy mindenki megérté őt magyar nyelven. A casino bálját magyar tánczczal nyitották meg 1833-ban, és míg a nők társalkodási, addig a férfiak hivatalos nyelvvé tették a magyart. De az ifjúság körében is hatalmas mozgalom indult meg. Elhatározták néhányan, hogy aláírási ívet bocsátanak ki, melyen mindenki neve aláírásával kötelezze magát, hogy a szépnem előtt a magyar nyelvet fogják társalkodási nyelvvé tenni. A kezdeményezést oly siker koronázta, hogy néhány nap alatt 53 ifjú írta alá az ívet. Lapjaink nagy örömmel fogadták e sikert, és nem késtek ifjainkat további buzgolkodásra serkenteni.

Pest lassú, de következetes magyarosodásáról már örömmel emlékezett meg az 1832-ben keletkezett *Társalkodó* is. Pest városa tanácsa magyarul vezette jegyzőkönyveit. A városi őrtoronyról magyar örköszöntés hangzott le s a katonai fölváltó-jelt az éji örök még odaát Budán is magyarul kiáltották. Még a hajóhíd is kezdte elárulni a magyar fővárost. Bérlője, Algyesti Tüköry Lajos, magyar fölírásokkal láttatta el a hajók tatjait (prora), sőt Buda városa is magyarul czimezé és íratta föl a várbeli utcák neveit. A német nyelvű hirdetmények közt már nem volt ritkaság magyar szövegűeket találni, sőt itt-ott magyar boltezimeket is lehetett előtűnevezni látni, pl. az akkor híres Tomala-czég («mív-földleírás- és hangtár») magyarul íratta ki egész címét; az Offenheimer-féle boltban pedig teljesen magyar sorsolási hirdetményt lehetett az előtte elmenőknek olvashatni.

Budáról másként is dicséretesen kell megemlékeznünk. Már

1829-ben küldött ki egy bizottságot a magyar nyelv behozatala ügyében teendő javaslat tétel végett. Ennek következtében hozta aztán azon jellemző határozatot: miután a nemzet méltóságával meg nem fér, hogy a magyar nemzeti iskola bérelt házban legyen, ezért a kapuczinusokhoz közel egy nemzeti iskola építése rendeltetik el. Ugyanezen határozatával a tanítókra kötelezővé tette a magyar nyelv tudását, valamint e föltételhez kötötte azt is, hogy valakit czéh-legénynyé, vagy mesterré lehessen fölavatni. Még a fölszabadító levél hivatalos és kizárólagos nyelvvé is a magyart tette.

Saját kebelében olyképen intézkedett, hogy írtnokságot és egyéb kisebb városi tisztséget csak úgy nyerhessen el valaki, ha a magyar nyelv teljes birtokában van. Szőlősgazdáit, a kapásokat, már annyira nem kötelezhette, azért csak fiaiknak hagyja meg, hogy a magyar hitszónoklatokra szorgalmasan eljárjanak. E fontos okmány mindenesetre bizonyít annyit, hogy a város a saját hatásköréből folyólag minden kitelhetőt megtett. Arra nem volt képes, hogy a meglevő idősb generatiót tegye magyarrá; fiaiknak akarta megadni a módot a megmagyarosodásra.

A magyar divat elől még a német színpad sem zárkózhatott el teljesen. Igaz, hogy a legtöbbször durva kifejezések reprodukciója által akarták egy-egy szerepnek a magyaros mellékízt megadni, de megtörtént az is, hogy híres hazánkfia, ki akkor Pesten vendégszerepelt, Wild, udvari énekes, magyar dalt énekelt, a mi természetesen riadó tapssal fogadtatott. Mink, ki szintén magyarországi származású volt (a budai fertálmester leánya), hasonlóképen nem mulasztotta el a külső sikert néha ily úton is kiérdemelni a német színpadon.

A Honművész elriasztó híresztelése daczára, mind a mellett nem sokára egy magyar színésztársaság jelentkezett azzal a szándékkal, hogy bérbe veszi Thalia elhagyatott templomát.

Az Abaujmegye által pártfogolt kassai dal- és színjátszó társaság a nyári szünet beálltával két részre szakadva, megkezdte nyári barangolását. Az énekesek Kolozsvárra törekedtek eljutni, a drámai tagok pedig minden határozottabb terv nélkül átrándultak Rozsnyóra, s ott május 8-tól 19-éig néhány darabban föléptek. Innen útjokat Vác felé vették, hol június 5-én kezdték meg előadásukat. E helyen jutott tudomásukra az, hogy a budai német színház üresen áll. Buda város tanácsa ingyen engedvén át a helyi-

séget, abban 1833. évi július 7-én Bocskay Istránnal megkezdették előadásait.

Megérkezésökről a *Honművész* azonnal tudomást vesz lapjában, s örömmel constatálja, hogy «közledünk azon időponthoz, midőn talán nemzeti színjátszóink hazánk fővárosában meg fognak honosodni».

Szereplő tagokúl a társaság következő tagjait sorolja elő: *Kántornét, Telepynét, Szentpéterynét, Balognét, Somogyinét, Barthánét, Demjennét* és *Telepy Málit*. Férfiak: *Bartha, Megyeri, Telepy, Demjén, Déri, Király, Várasi, Harangi, Czako, Balog, Pály, Somogyi, Ajtai, Erdős* és *Váradi* urak. A darab kezdetén zajos éljenzések hangzottak föl.

Az előadott darabot minden kitelhető szorgalommal játszották végig. *Bartha* (Báthory), *Kántorné* (Mária hercegnő), *Megyeri* (Bocskay), *Telepyne* (Bocskayné), tetszetek kiválóképen. Mindjárt ezen előadáskor feltűnt a nőknél a természetes beszédmodor hiánya, s a férfiakat is több mérsékletre inti actiójok közepette a Honművész. A földszínt és karzat zsufolásig tömvék, de sok páholy üresen maradt.

9-én Cunotól a *Királyi koronát*, vagy az algyalvár omladékit adták elő, a következő szereposztással: *Bartha* (Anglia királya), *Megyeri* (Richard), *Kántorné* (Albina), *Balog* (Villiam), *Telepy* (Abudás), *Demjén* (Odó), *Ajtai* (Kurt). *Barthának* ajánlották, hogy mérsékelje erős hangját, *Megyerinek*, hogy élénkebben játszsziék. A Társalkodó szerint azonban mind ketten művészi hatással játszottak. *Kántornénak* szép mimikája elismerést arat, de beszédmodorában a természetesség hiánya visszatetszést költ. Feltűnt egyébiránt nála az is, hogy minden constructio után az «egész színházban hallhatólag vesz lélegzetet».

A színészek általan véve jól játszottak a kevés néző daczára; a sűgónak szavát nagyon is lehetett érteni. A közönség legnagyobb része Pestről került ki.

Egy comicus intermezso is merült föl előadás közben. *Ajtai*, midőn jelenteni akarta, hogy Richard méreg által vetett véget életének, ezt így mondta el: a vitéz úr még halála előtt hóhérja lett önmagának.

Az előadást követő néma ábrázolatok díszesek és meglepők voltak, a miből azt lehet következtetni, hogy a társaság erejétől telhetőleg törekedett pótolni a német színészektől megmaradt kopott dekoratiókat.

11-én az első eredeti darab *Kisfaludytól*, a *Csalódások*, került színre. *Kántorné* (Lina), *Pályne* (Vilma), *Szentpéteryné* (Lucza), *Bartha* (Mokány), *Telepy* (Kényesy), *Balog* (Kertész), *Somogyi* (Elemér), *Váradi* (Elek). Feltűnt a közönség nagyobb száma s főleg az, hogy a főrendűek közül is többen megjelentek, és a meglevő páholyokat foglalták el.

A közönség egy része botrányos éljenzésekkel fogadta Mokány csípős megjegyzéseit, a mi minden finomabb érzésűt kedvetlenséggel töltött el. A darab tetszett, s az akkor divó szokás szerint Barthát és Megyerit előadás után előtapsolták. Kiválóbb feltűnést Telepy beszédmodja és előadása keltett, úgy, hogy a Társalkodó kritikusa oda nyilatkozott, hogy ez «természeti szerepe». Úgy látszik, hogy affectálástól ment játéka és természetes beszédmodja kirítt a többség affectált modorából. Míg a Cuno-féle darabnál a fordítás hibáit rótták meg, addig örömmel constalták, hogy ezúttal a szép nyelvezet jól esett a figyelmes fülnek.

13-án az akkor legdivatosabb rémdrámák egyike, a *Halottrabló* fordult meg a színen összes borzalmaival, melyeknek emlékét a Társalkodó tudósítója megőrizte.

14-én *Al-Catalániban*, Bäuerle egyik legdivatosabb darabjában, az ének- és zenekar mutatta be első ízben ügyességét. Mint ismert vasárnapi darab jól volt megválasztva. Daczára a vasárnapi alkalomnak, nem csak a karzatok, de az I. és II. emeleti páholyok is el voltak foglalva. A közönség igen jól mulatott, s oly eléggűlten hagyta el a színházat, hogy többen sajnálkozva gondoltak arra, hogy színészeink csak kedden fognak ismét játszani. Pályt és Megyerit előtapsolták. A chorus, csekély száma miatt, annyira nem felelt meg a várakozásnak, hogy a Honművész egész őszintén azt tanácsolta: jobb lesz egyelőre békét hagyni az énekes daraboknak.

16-ára a hirdetmény (vidékről hozott szokáshoz híven) «nagy nézőjátékot» ígért, *A hamis pénzverők* címén, de a kivitelben alig maradt meg a «középszerű». Az akkori idők szelleméhez már nem igen illő darab a szép számú gyülekezetet nem mulattatta. Az egyes szereplők sem elégitettek ki mindenkit. *Kántorné* (Ludmilla) nem tehetett hatást oly szerepben, mely fiatalabb, karesűbb személyesítőt kívánt. Az előadáson még a «súgó felé is epedezett». Ez azonban rendkívüli kivételképen történhetett meg, mert későbbben soha sem vádolhatták K.-ét szerep-nemtudással. A többi szereplőnek is melegen ajánlja a Társalkodó, hogy jövőre nagyobb készüllettel lépjenek fel s kevésbbé szoruljanak reá a súgóra. Az egyes szerepek vívői: *Bartha* (Olaf), *Telepy* (Eristen), *Megyeri* (Mukk), *Pály* (Kripsz), *Balog* (Náthán), *Széki* (Walthert), *Demjén* (Svéd hadvezér). *Somogyi* (Max) minden ok nélkül elmaradt egészen az utolsó felvonásból.

20-án tartották meg az első jutalomjátékot Megyeri Károly javára. A játékszín czédula úgy hirdette a *Rieti várat*, mint «még itt soha nem adott romános vítézi játékot». A vidékies színezetű reklám ezen módja komoly megrovásban részesült, s különösen a Társalkodó kérte az igazgatóságot, hogy e «hiú szavakat» száműzze a hirdetményekről. A darab

nem volt szerencsésen megválasztva s a közönséget sem elégitette ki. *Megyeri* Barbarius várnagyot játszott, *Kántorné* Izabella grófnét, *Bartha* Albano Dellamontet. Komikus megrovás érte a rieti asszonyokat, «kik a hirdetményen előfordultak, de nem a játékszínen, pedig ha a pesti közönség a forgószél és zivatar daczára meg tudott — még pedig szép számmal — jelenni, miért nem ők is a biztos fedél alatt?» Megyerit a játéka végén előtapsolják, s ő, az akkori szokás szerint, néhány köszönő szót intézett a közönséghez.

A színház második eredeti újdonságát 26-án *Kovács Pál* egyik vígjátéka képezte, mely még 1829-ben a Tudományos Gyűjtemény melléklapjában, a Koszorúban jelent meg: *Magának akart, másnak kért*. Színi kritikánk akkori viszonyaira jellemző tény gyanánt említhetjük meg, hogy a Honművész, az «első magyar szépművészeti lap», egy szóval sem említi a darab színszerűségét, benső értékét, de még hatását sem. A darab főbb szereplői: *Megyeri* (Józan), *Telepy* (Lőrincz), *Szentpéteryné* (Borcsa). *Megyeri* betegén játszott, úgy, hogy szavait nem is lehetett jól érteni. E bérletszünetes előadásnak (Hessman Ferd. hangászkarri igazgató javára) *Kovács Pál* vígjátéka csak mellékdarabja volt. Utána muzsikai akadémia következett, melynél figyelmet érdemel az, hogy a német színháznak akkoriban szereplő híres vendége, *Wild*, ki pesti születésű volt, Beethoven Adelaideját éneklé collegialitásból. Az utolsó szám is jellemzi a kort. Az akkor Budán tanyázó Würtenberg gyalogezrednek katonai zenekara egy potpourrit adott elő — de leeresztett függöny mögött. Volt-e része e comicus situationának a hatás előidézésében, nem tudjuk, a tudósító csak annyit jegyzett föl, hogy azt egészen hidegen fogadták.

Augusztus 1-én *Frigyesi Elekkel* kezdték meg az új havi bérletet. Jellemző vonása a budai színészeknek, hogy minden hónap kezdetén műsoruk leghatásosabb darabjával állottak elő. Az első színházi évben azonban soha eredeti darab nem szerepel. Kotzebue háromszor, Holbein és Ziegler egyszer s december havában *Donna Diana*.

A társaság legutóbbi műsorát befolyásolhatta az a körülmény is, hogy *Megyeri*, betegeskedései miatt, néhány darabban nem léphetett föl. Tán ennek is kell tulajdonítanunk, hogy *Kántorné* javára 3-án énekkel vegyes *Quodlibet*et kellett a közönségnek végig hallgatni. Címének teljesen megfelelt ez az előadás, mert a tragédiától kezdve, le egész a «néma ábrázolatig» minden előfordult benne. Legkiválóbb számát *lady Machbeth álmjárása* című jelenet képezte, melyben *Kántorné*, az egykorúak szerint, fölülmúlhatatlan tökélyt fejtett ki minden alkalommal, valahányszor csak előadta. Szomorú jellemzésére szolgál azonban akkori színi viszonyainknak, hogy *Machbeth*-t teljesen csak egyetlen egyszer adták (1834. június 17-én) a budai színen.

A Quodlibetben Kántornén kívül, betegsége daczára, szerepel *Megyeri* is. A Talált gyermekből adva elő néhány jelenetet. Adnak még néhány jelenetet Katona Lucza széke című nézőjátékából. Volt aztán magyar «magány táncz», solo, duo és trio a kedveltebb operákból s végül «hat néma ábrázolatok» *Dobozy Mihály futásából*. *Telepy* minden ábrázolat tárgyát *Kisfaludy Dobozyjából* olvasta föl versszakonként. A gyönyörű ábrázolatok, valamint a török és magyar öltözetek nagy hatást tettek. Kántorné asszony nagy tapsokat nyert s jelenése végén «honunkban eddigelé példanélkülies tisztelettel jutalmaztaték». E példa nélküli jutalom abban állott, hogy a karzatról ily című verseket: «Kántorné asszonysághoz» szórtak le. Nem tudjuk, mennyiben kell Szekrényessy József ez üdvözlő versezetét az elsőnek, az eljárást példanélkülinek tekinteni. Annyi tény, hogy midőn a kassai társaság 1832-ben Temesvárott járt, a kitüntetés ezen módját már ott is igénybe vették. A Társalkodó három rendbeli verset is közöl ez alkalomból. Tán nem tévedünk, ha nagyon csekély kivétellel (pl. Czuczor költeményénél) az e fajtájú összes verseményeket a füzfa poezis buján tenyésző termékei közé soroljuk. Szekrényessy verse «Kántornéhoz» mindenesetre oda tartozik.

Augusztus 4-én *Kronsteini harczjáték*; 6-án Toepfernek nagyon népszerű műve: *A havasi rózsácska* került előadásra, *Liszt* (mely Dérynének is egyik legkedvesebb szerepe volt) ezúttal *Lendvayné* adja, mint vendég a Füreden időzőtt társulattól. Csinos megjelenése tetszést biztosít számára, de különös és gyors beszédje nem tud közhelybenhagyást nyerni. Megjelenésekor tapsal fogadják, sőt a játék végén ki is hívják.

Augusztus 10-én a harmadik eredeti újdonságot látjuk a színen. M. GOMBOS IMRE, m. k. kamarai tanácsostól az *Esküvést*. *Lendvay* a Füreden időzőtt társulattól, mint vendég *Caesar* szerepét adja. Szép termete és organuma feltűnik, de «szólejtése» visszatetszést szül, mert a végső szótagokat elhadarja. Mind a mellett nagy tapsban és kihívásban is részesül. *Bartha*, mint Ottavio, hasonlóképen nagy tapsot arat a hatásos 4-ik felvonásbeli jelenet után.

A H.-nek ezenfelül egy szava sincs a darab színszerúségéről, benső értékéről és a többi előadóról.

14-én Mellesville nagyon divatos rémdrámáját: *Borzasztó éj a paluzzi kastélyban* adják. Mind a kettőben a Lendvay-pár szerepel, de már mint a társulat rendes tagjai.

Egerváry Balázs (PÉRY IGNÁCZ-tól) aug. 17-én a társulat negyedik eredeti darabja volt *Bartha János javára*. *Megyeri* a cím szerepet szokása ellenére kevesebb tüzzel adja. A hevesebb öröm, valamint a fájdalom érzés kifejezései nem sikerülnek neki annyira, mint a nagyobb nyugottságot, méltóságot igénylő jelenetek. Az éghoz mondott fohásztát

azonban már remeknek találja a Honművész. *Bartha* a királyt adta, de jobb szerepet és jobb napot is választhatott volna magának. Ez utóbbi megjegyzés arra vonatkozik, hogy ugyanezen a napon a pesti német színpadon Algier ostromát adták legelőször; egy nagy látványos játékot énekkel, tánczokkal, török muzsikával, francia és török lovassággal, a mi azt eredményezte, hogy igen kis számmal jöttek csak Budára a hazafiságtól ösztönzött hallgatók.

A többi előadó jól működött közre. *Kántorné* mint Zsófia és *Pályné* Völgyalakiné szerepében.

Hogy a rusticus kitételek néha a budai színen is előfordultak, azt ezen előadás is bizonyította, Széki mint Mihály paraszt egy pár nem színpadra illő szavat ejtett ki. A H. nem mulaszthatja el kijelenteni, «hogy azt jövőre nem szeretnék ismét hallani».

Bartha a játék végén közönetet mondott, az akkori szokás szerint. Megyerivel együtt elő tapsolják.

A társaság kezdett már az apróságokra is súlyt fektetni, mert a darabhoz tartozó katonai rendtartások is igen jelesen s a magok módja szerint mentek végbe.

Aug. 19-én Szt István napja előestéjén *Béla futása*, daljáték volt a színen: *Lendvay* (Béla), *Pályné* (Mária), *Bartha* (Kálmán), *Megyeri* (Poki), *Szentpéteryné* (Lóra), *Pály* (Csabi) szereposztással. Énekeseinknél természetesen hiányzott nemcsak a kellő gyakorlat, de a kellő képzettség is. *Lendvay* kellemes bariton hangja feltűnést kelt, de azon óhajtatását sem hallgatja el a H. «bárcsak rendes muzsikai tanítás a benne rejlő tehetséget művészi fokra fejthetné». *Bartha*, ki aug. 3-án *Sarastró* híres magándalát: *O Izis, o Oziris!* nagy sikerrel énekelte, ezúttal is tündököltethette hatalmas basszusát a 2-ik felvonás magándalában: *Hunnia nyög letiporva*; a *Pály*-pár is «kedvezőleg segítette elő az egészet», de a színészeknek még *Szőllősy* tánczmestert is segélyül kellett hívni, a ki *Ferkó* szerepét vállalta el. Egy betét is élénkítette az akkoriban nagyon hatásos dalművet, *Szentpéteryné* egy kis francia dalt (*La Sentinelle*) énekelte, melyet a német színpadon fővárosszerte népszerűvé tettek. A játékot szép «tiszteletbeli ábrázolat» fejezte be, melyben Szt István képe és a haza címere ezen fölírással látszott:

Polgári Egyesség, Sértetlen Törvény
Boldog Utódinknak Diadalmat Adand.

Közönség, mint a nemzeti darabokban mindig, ezúttal is sok volt. «Örvendetes bizonyágnak szolgált ezen számos gyülekezet, hogy tisztelt honosaink — írja a H. — Budapesten mennyire kedvelik a nemzeti darabokat, és mennyire akarják azt megmutatni, hogy a magyar szí-

nészeknek azon törekvésöket, melylyel nemzeti nagy ünnepünket kitüntették, viszonyos figyelemre és pártolásra méltatják.»

A budai társaság mindenesetre nagyobb figyelemre méltathatta volna ezt a jóakarató intést.

Aug. 23-a meghozta az ötödik eredeti újdonságot a következő hajmeresztő cím alatt, a társulat ezermesterétől, TELEPY GYÖRGY-től: *«A hankóczy puszta vár, vagy a földalatti kísértő lelkek»* vígsággal vegyes új vitézi játék három felvonásban. A rémdráma meséje a következő: özv. Ozorai Mihályné, Hankóczy vára úrnőjének (*Pálné*) bizodalmaival a vár gondviselője Camillo (*Bartha*) visszaél s miután ennek leányát nem tudja megnyerni a maga részére, álomporral elaltatja s mint holtat eltemetteti, de azután kihuzván őt a koporsóból, a vár börtönében fogva tartja.

A hankóczy vár omladécai közt Camillo, mint rablóvezér társaival együtt tanyát üt és az egész vidéket megremegteti. Időközben visszaérkezik a holt-hírét keltett leánynak (*Lendvayné*) jegyese, Muray László (*Lendvay*) s miután arról értesül, hogy az alatt, míg ő háborúban volt, jegyese meghalt, most már egyetlen vágya legalább jegyesének holttestét láthatni. Nem törődve a kísértetes hírekkel, elmegy a várromok közé szolgájával (*Telepy*); itt azonban kisül, hogy a kísértetek tulajdonképen rablók, a kik őt szolgájával együtt lefegyverzik. Ki van mondvá fejére a halálos ítélet, midőn a szerencsés véletlen egy régi szerecsen szolgát hoz elébe, kit annak idejében Muray mentett meg Buda ostroma alkalmával. Ez megszabadítja őt is, kedvesét is, sőt kézhez keríti a vár régi kincseit is. Muray katonasággal körülveszi a várat, s miután a rablók jobb menekvést nem látnak, tüzet vetnek a lőporos toronyba s az egész várat légbe röpitik. Az újdonság a rémes mellékjelenetek daczára sem nyert tetszést. Igen unalmasnak mondja a H. azt a párbeszédet, mely a foglyok közt a börtönben (valószínűleg a jegyesek közt) lefolyt, de különben is a 2-ik felvonás hosszadalmas monológokkal és dialógokkal volt tele. Ehhez járult azon kellemetlen érzés is, melyet a bőven fogyasztott puskapor és gőz okozott. Az egyes szerepeket általában jól adták, és a darab hiányait, társaival egyetemben, főkép *Telepy* igyekezett elfeledtetni a szűnet nélkül éhező, bohoskodó szolga szerepében.

Daczára mindezeknek, *Telepy* darabja soha többé nem kísértett a budai színpadon.

Telepy már a vidéken kísérletet tett színműveivel. Későbbén írott színművei közül csakis *Borsszem Jankóval* ért el nagyobb sikert, melyet négyszer adtak elő 1835-ben és egyszer 1836-ban Budán. Másik színműve: A hivatlan képviső, szintén csak egyszeri előadást érhetett meg 1836-ban.

Augusztus 21-től kezdve mindennap játszottak Budán. Vásáros idő lévén «szép magyar sokaság» gyülekezett mutatványaikra.

Mint curiosumot megemlítjük, hogy a vásár ideje alatt nemcsak fehér, hanem kék és piros magyar színészeti czédulákat ragasztottak ki az utcák szögleteire.

Aug. 31-én Katona fordításában HASSAURECK-től a *Mombelli grófkát* adták hatással. *Lendvay* jétékát, midőn a mindenhatóhoz fohászkodik, művészi koszorúra tartja érdemesnek a H. *Szentpéteryné* (Pál), *Lendvayné* (Just) játéka nagy kedvezést nyert, noha azok, kik e darabot legelső előadása alkalmával 1811-ben Pesten látták, úgy hitték, hogy most is helyesebb volt volna, mint akkor történt, e szerepeket serdülő ifjú és leányka által eljátszatni. Mind három szereplő sok tapsot nyer.

Színészeink sok modorosságot, sok «nem illő szokást» hoztak magokkal a vidékről. A fővárosi sajtó arra a belátásra kezdett jutni, hogy színészeinket komolyan kell inteni e rossz szokások elhagyására. A közönség lassan tünedező részvétele foglalkoztatni kezdvén a sajtó munkásait, azon okok után kutattak, melyekből ez ki volna magyarázható. A Társalkodónak egy alább közlendő czikke érdekes világot vet akkori színi állapotaikra. Mindenesetre annyit tanulhatunk belőle, hogy a Honművész magasztalásait nem kell készpénzül elfogadnunk.

A *Tündér kastélyban* az utazó katona, midőn kedvesével egybekelését érinti, olyan «hevenyeszetet» engedett meg magának, mely egy egész tiszteletre méltó hatóságot sértett. A H. ismét erősen felszólalt «az ilyen kellemetlen és szemet szűrő hevenyeszetek» ellen, melyek úgy sem fűznek koszorút a művészek homlokára. Efféle dolgok természetesen nem lehettek jó hatással a közönség műveltebb részére. Lassú elidegenedésének egyik okát bizonyára ilyen hevenyeszetek gyakoriságában is kell keresnünk.

Szapáry Péter budai előadása IX/2-án egészen más hatást keltett, mint a dunántúli társaságé Pesten, mely ugyanekkor oktalan concurrentiát csinált a budai társaságnak, és nem igen emelte a fővárosi magyar színészet becsét. A Társalkodó — mely a 60-ik számmal beszüntette rendes tudósításait — nem hagyhatja említettlenül «azon szép és fenséges színművészi mutatványt, melylyel színészeink megelégték a közönséget». Különösen dicsérőleg szól a társaság azon buzgalmáról, melylyel a magyar nemzetre emlékezetes évfordulati napokat a haza méltóságához illő játékkal szeretj megünnepegni.

Szapáryt ugyanis Budának a török járom alól történt fölszabadulása emlékére adták ezúttal roppant számú közönség előtt, mely nem csak a karzatot és földszintet tölté meg zsufolásig, hanem még a páholyokat is egy-kettő kivételével; sok ember helyet nem kapván, kény-

telen volt visszamenni. A társaságnak különben más oka is lehetett, hogy e nemzeti tárgyú darabot tőle kitelhelő legnagyobb pontossággal adta. Buda városa és Pestmegye lelkes támogatásának meg volt az a közvetlen eredménye, hogy, mint a Társalkodó írta: «oly kevés vétség és botlás mutatkozott, hogy a díszes gyülekezetnek oka volt a színházat tapshangoztatva és teljesen elégfűlt szívvel és színészeinket tovább is pártolólág hagyni el». A főbb szerepeket *Kántorné* (Szapáryné), *Lendvayné* (Zulima), *Bartha* (Hamzsabég), *Lendvay* (Szapáry) adták.

A H. mind a mellett egy pár hiányt még is fel tud sorolni, így szerint a *Pály* énekét a 4-ik felvonásban kísérő muzsika nem volt kielégítő; a mutatványok serényebben folyhattak volna le rövidebb felvonásokozokkal. Azután a darab szövege is kívánatossa tette annak alapos kijavítását. A török muzsikával előadott Rákóczy marsa tetszéssel fogadtatott és ismételése is kívántatott.

A Társalkodóban e nagy magasztalások daczára azon alkalomból, hogy éppen ezen az előadáson a színi erkélyen alig néhányan ültek jobbjaink s alig egy páran asszonyaink közűl, egy jellemző ezikk jelent meg, melyből azt lehet sejteni, hogy a pártolásnak ez a módja a legnagyobb kivételek közé tartozhatott.

A budai színész társaság előadásai iránt mutatózó részvét a második hónapban már kezdett megcsappanni. Különösen főbbjeink és az előkelőbb női világ tartotta magát távol az előadásoktól. Ennek az idegenkedésnek több oka volt, és joggal lehetett azt színészeinkben, közönségünkben, főbburainkban és a nőkben magokban keresni.

Színészeink száma nagy volt a vidéken, de ők a természet gyermekeiként sok színészi tulajdonnal bírtak, melyeket a gyakorlat némileg kifejtett, de művészi tökélyig nem fejleszthetett. «A színészet iránya több, mint indulatok természetes kiadása — írja a színészet egyik értelmes barátja a Társalkodóban — s eddig miv több színészetünk?» Színészetünket a véletlen s «lengi kedélyek alkotják össze társaságokká s ezek miatt szakadoznak szélylyel beduin csoportokra s sem helyök, sem idejök magokat a művészetben tökéletesíteni».

De az ifjúság fiatalabb része is oka a pártolás hiányának. Azért járnak a színházba, hogy álhazafiaszkodásból, ifjúi korlátlanságból zajongjanak. Miként fogják ők a nyelvet megkedveltetni nőinkkel, midőn föllépéseikkel elriasztják őket a játékszín látogatásától? Midőn ők föltett kalappal, fütyölve jelennek meg a színházban, felkurjant-

gatnak, furkósokkal verik a földszint padózatát és a gallériát, minden nő szorongva tekint az ajtóra s alig várja a darab végét, hogy aztán többé ki ne tegye magát hasonló kellemetlenségeknek. Az ifjúság java részének kellene addig is a nemzetiség érdekében föntartani a rendet, míg a Széchenyi által tervelt törvényhozói intézkedés nem létesül.

A közönség egy jó része nem jutott el azon belátásig, hogy a színészetnek, a nemzetiség szempontjából roppant haszna van. Sokan azt hitték, hogy az ügy mellett buzgólkodók haszonért vagy olesó dicsőségért teszik ezt; avagy nem tartják az egészet egyébnek, parasztos rajongásnál. Az ilyeket nehéz volt véleményök ellenkezőjéről meggyőzni, legfeljebb akkor, ha magok is meg akarnak győzetni. De a divat is ellene van, valamint nyelvünk fejletlenebb volta a külföldiekével szemben. A szépnem átálja érzelmeit azon a nyelven kifejezni, a melynek finomságaival még nincsen tisztában. A férfi-nem pedig hozzájuk alkalmazkodván, nem törekszik maga sem a társalgódás szokása által fejleszteni a nyelvet. Így veszít a magyarosodás a divat által, mely az idegen nyelvet tette a társalgás nyelvéné.

A divat megkívánja, hogy az idegennek áldozzanak. A magyaroknak hozott áldozat már kettős lévén, kínessá válik s ez alatt a nemzeti ügy szenved.

A színészet kötelessége, hogy művészetével a játékszínbe édesgesse a közönséget. Ezt pedig csak úgy éri el, ha nem eseng a karzat kegyeiért, hanem a finomabb ízlést elégíti ki, mi által a közönség nem fog örökké adózni, hanem *gyönyörűséget vásárol* magának. A közönség is ha önmagát tisztelni megtanulja, azon belátásra fog jutni, hogy a játékszín nem pusztán gyönyörűség helye, hanem reánk nézve igen üdvös nemzeti intézet.

Főbb uraink is ne csak mulatni járjanak a játékszínbe. Mint buzgó hazafiaktól joggal várhatni tőlök áldozatot is.

Ez az első őszinte szó nemcsak budai színészeinkhez, de a közönséghez is címelve; csak azt a részletét kell túlzásnak tekintennünk, mely az ifjúság magaviselkedéséről szól kárhoztatólag. Hatással lehetett a női közönségre az a durva bánásmód, a melyben az ifjúság a német színpad egy csinos színésznőjét még 1832-ben részesíté, s mely egyik okul szolgált Széchenyinek a legkeserűbb kifakadásokra a Nemzeti Játékszínről írt munkájában. De már 1835-ben maga Széchenyi is elismerőleg szól az ifjúság magavise-

letéről a budai színházban. A közönség hangulatát olyannak találja, hogy ha ott most valaki hagyma koszorút merne a színpadra dobni, maga is utána fogna repülni. Megsínylette bizonyára ennek súlyos következményeit 1833-ban a budai színésztársaság, de tényleges panaszra nem adott ekkor már okot. A Társalkodó cikke mindenestre bizonyít annyit, hogy a budai társaság pártolása csak rendkívüli alkalmakra szólott.

10-én a *Kérőkkel* oly nagy hatást értek el, hogy a mi a ritkaságok közé tartozott, az összes szereplőket kihívták. Jele volt annak, mint a Hm. írta, hogy a boldogult szerző darabjai különösen kedveltetnek, mit a jelen volt közönség szép száma is bizonyítani látszatott.

A sok sületlen idegen termék után végre 11-én Grillparzertól az *Ösanyát* adták *Hetényivel*, a kolozsvári színtársulattól, Jaromir kedvelt szerepében. Csinos állása és megjelenése kellemes benyomást tesz, de feltűnik gyors beszédmódja, bár declamációját a versben írt darabban igen szabatosanak találják. A H. továbbra is tetszést biztosít számára, ha szerepét oly jól tudja, mint ma. Vajjon ez a sok dícséret éle nem volt-e színészeink ellen fordítva?

A társaság igazgatósága, ügylátszik, a tagok szaporítására is gondolt, mert 12-én *Fáncsy* Lajos lépett fel, mint vendég RAUPACHnak maig is divatos darabjában: a *Molnár és gyermekeiben*, mint Konrád. Jó termete és csinos beszédmódja tetszést nyernek, de különösen finoman árnyaló declamációjá. Tapsot arat és kihívásban részesül *Lendvayné*-vel, ki Mária, és Megyeri, ki a molnár szerepében különös jelességgel játszanak.

A szept. 14-iki előadásban már mint rendes tagok lépnek föl *Hetényi* Reupen és *Fáncsy* Wirkheim szerepében. Az előadás nem minden tekintetben elégitett ki, «mert a színészek, és épen azok, kiknek jó példával kellene elől járniok, a jelenést elmulasztják s a színpadon lévők-nél ezen elkésés folytán zavarodást idéznek elő, a nézők részéről pedig neheztelést vonnak magokra».

Szept. 15-én a *Házaspárban* Kántorné azt bizonyítja be a báróné szerepében, hogy a vígjátéki szakmában is jó sikerrel használható tag. A *Leégett házban*, a tót eszmadia legény szerepét *Megyeri* «remekül tün-tette elő».

A fordítás egy pár németes szerkezetű helyén kívül, visszatetszést szült az a parasztos actio, hogy azon széknek közepét, melyen a király ült, a csizmadia megcsókolja egész háznépével. A H. ez aprólékos megjegyzéséből fogalmat alkothatunk azon előforduló illetlenkedésről, mely bizonyára nem egy embert riaszthatott vissza a budai színházról, melynek tagjai csak nagy nehezen tudtak leszokni vidéken megtanult tempósaikról.

Ugyanazon este adták a műsor egyetlen operáját (Béla futása után) DALAYRAC-tól a *Két szót*. Szerzője egyike volt a XVIII. század legkedveltebb zeneíróinak (1753—1809), mintegy 60 kisebb-nagyobb operát írt össze, melyeknek dallamossága a lehető legnagyobb népszerűsége juttatta azokat. A zenetörténet a legnagyobb elismeréssel emlékezik meg operáiról, melyeket a szép és változatos melódiák csodálatos sokasága jellemzett; művei könnyedek, kellemesek, s ez okozta, hogy a legtöbb Németországig is eljutott. Mi csak ezen a kerületen juthattunk hozzá, de hogy hatásos lehetett még akkori viszonyaink mellett is, annak okát magában a műben kell keresnünk. A darab budai előadására azt jegyzi meg a H. «mily kevés tanítás kívántatnék, hogy színészeinkből jeles énekesek idomuljanak;» a mi ugyanazt bizonyítja, hogy színészeink tehetséges emberek voltak, kiket sokféleképpen lehetett használni, de az operánál még élesebben tűnt ki, hogy biz ők ezen a téren még inkább a természet gyermekei. Ez alkalommal pendítik meg Kulcsár után, mintegy 20 évvel ismét, a conservatorium szükséges voltának eszméjét. «De biztat hazánknak védangyala — írja a H. — biztat honosinknak naponkint fejledező buzgóssága, hogy ily hasznos intézetek létesítését mennél előbb eszközölni, ha minket nem is, legalább utódainkat előhaladott műveltségünknek ezen emlékével is fogja szerencsételtetni.» A később ez irányban felmerült buzgalom már nagyobb arányokat öltött. Mind a mellett a Társalkodó egy jóízű kis adomájával mulatságosan bizonyítja, hogy a legtöbb embernek fogalma sem volt a conservatoriumról. Midőn az «Egy hazafi» röpirata alkalmából egyszer azt kérdezte egyik asztaltárs a másiktól, hogy mi is az a conservatorium? amaz nagy bölcsen egy olyan intézetnek gondolja, a hova színészeinket elzárják, nehogy megszökjenek.

A budai előadáson *Pály* (La France) muzsikai jártassága és *Lendvay* (Falbelle) szép bariton hangja, valamint *Pályné* játéka a néma leány szerepében feltűnést keltenek, a zene és kardalosok is kitűntek, szóval kielégített volna minden, csak Lendvay jobban tartotta volna a — tactust!

Zrínyi Miklós szept. 23-iki előadása valódi ünnep volt a budai színpadon. Daczára, hogy Budapesten közös szüret volt és az eső záporként omlott, néhány páholyt kivéve, telve volt a zsufolásig minden hely. A darab, «mely az alsóbb rendű hallgatókra nézve nem könnyű nyelven van írva» (a Szemere Pál fordítása szerint adták) mégis rendkívül tetszett. Színészeinknek fáradtságukba került a szavalás, sőt ez okból hiányzott is náluk a megkívántató tűz. A hallgatóság mégis éljenzett, sőt egy kissé sokat is éljenzett. Az egyes szereplők *Kántorné* (Zrínyiné), *Bartha* (Zrínyi), *Megyeri* (Soliman) jelesen feleltek meg szerepeiknek. Az ütközet, valamint Zrínyinek pompás menyekzői öltözete köztetszést nyert.

E díszruhát egy pesti polgár a társaság iránti különös tiszteletből készíteté. Midőn Bartha megjelent benne, «a nézőktől éljen hangokkal üdvözlötetett.»

A játék után Kántorné (az ő javára adták e darabot) érzékeny szavakkal köszönte meg a közönség részvétét.

A szept. 24, 26, 28-án előadott darabok közül csak a *Csalódásoknál* van megjegyezve, hogy a szépszámu közönség az eredeti darabot kedvésszel fogadta.

Szept. 29-én az első Shakespearei darabot adják, a *Makranczos hölgyet*, Holbeinnak akkor divatos átdolgozásában, ily czímen: *Szerелеm mindent véghez vihet*. A darabot a szépszámu közönség igen kedvesen fogadta. Kántorné Franczkát és Bartha az őt megszelídító Krafft ezredes teljesen adták. Megyeri. Müller káplár episodicus szerepében remekelt. Megyerinek azon jó tulajdonsága, hogy a kis szerepektől nem irtózott, méltó dicséretet nyert és másoknak is utánzandó például állítatott fel. *Somogyi* az együgyű Kristófot tetszőleg játszotta. A nevekből láthatjuk, hogy Holbein, ki Schiller balladáit is dramatizálta, teljesen német köntösbe öltöztette Shakespeare alakjait, a mi színészeink pedig vették a mint kaphatták.

Az előadásban csak arra figyelmezteti az egyik előadót a H., hogy úri házba még a mesterember sem megy ingre vetkezve, dolgozó köténynyel.

Szept. 30-án Kisfaludy *Stibor vajdáját* játszották. A következő megjegyzéssel kíséri az előadást a H.: «Az idvezült szerzőnek ezen darabja egyike azoknak, melyekben a hosszas és ismételt dialogusok némi nyugtalanító unalmat okoznak a nézőben, kivált ha azok elegendő tűz s a caractereket kitűntető elevenség nélkül mondatnak el.» A szereposztás sem volt helyes, mert Gundát *Szentpéterynek* és Margitot *Pályának*, Dobrochnát *Kántornének* kellett volna adni. Még Megyeri is hidegen hagyott Stibor szerepében, csakis *Telepy* volt helyén Beczko mulattató szerepében.

Ugyan e hónap nevezetes forduló pontot jelent a budai színiélet történetében. Szept. 29-én ugyanis sz. k. Buda fővárosának t. tanácsa egyrésztől, másrésztől pedig a nemz. játékszín igazgatói, névszerint *Pály Elek*, *Megyeri Károly*, *Bartha János* és *Telepy György* a játékszín és minden a város környékében előadandó nyilvános mutatványok iránt az 1833. évi Mihály hava 9-én 5,594 sz. a. határozat következtében, fentartván mindazonáltal az igazgatói székek helybenhagyását, ily kötésre léptek. A szerződés pontjai ezek:

Buda városa a várban lévő színházát átadta a vállalkozóknak

1833. okt. 1-étől 1835. esztendei húsvétig, oly föltétel mellett, hogy ha ezen 18 hónapi idő alatt meg nem felelnének kötelezettségeiknek, megmarad a városnak azon joga, hogy a haszonbérlet lefolyta előtt is másnak engedhesse azt át. A város tulajdoni jogának elismerése fejében egy körmöczi aranyat tartoznak fizetni. Köteleztettek néhány jótékony célú előadásra olyképen, hogy az előterjesztett jelesebb darabok közül a tanács jelölje ki az előadandót.

A színházi fölszerelésért a vállalkozók «összes vagyonuk» erejéig vállaltak felelősséget. De joguk volt a város környékén föllépő vándor-komédiásoktól alku szerint díjat is szedni, kivételt képezne egy német színtársulat, mely bizonyos napokon és bizonyos dijszedés és hatósági engedély mellett játszhatnék a városi színpadon. Az albérbeadást megtiltván e szerződés, intézkedik a belépti árakról, valamint a kedvezményes jegyekről is.

Jövedelmeikre és kiadásaikra nézve egy szervezendő felügyelő alá tartozóknak tekinti őket, mindennemű nyereségben zavartalanul meghagyván őket.

Érdekes pontja a szerződésnek az, mely a színészeket, valamint a színház számára szóló minden fuvart fölmenti a hídvám és révbér fizetése alól.

Az épület javítását is a város vállalta magára. Kiköti a kéziratí színdarabokra, beszédekre stb. az előleges censurát, a nyomtatottakra nézve pedig az eddigi jogszokást. A heti előadások minimuma 4-ben állapítottatott meg (vasárnap, kedd, csütörtök és szombat). A rendkívüli előadások magasabb beléptidíjainak engedélyezését külön tartoztak kérni. Az úgynevezett normanapokról is külön pont intézkedett. Minutióztatásig menő pontossággal jó minőségű előadásokat és jó zenekart is kikötött a szerződés, sőt a világitásnál *szagtalan tiszta olajat* rendelt használtatni. A tagok a városban tartoztak állandóan lakni. Bérletszünetes előadást havonként *csak kettőt* volt szabad tartani. Bizonyos fokig a tagokat is a városi hatóság felügyelete alá tartozóknak mondotta ki. Tűzrendészet szempontjából eltiltotta a tűzijátékokat vagy ehhez hasonló látványokat, és játék után megkövetelte a «játékszín szemes kifürkészését».

A város a rend érdekében, kebeléből egy rendbizont ígért kiküldeni, kinek egy ingyenes zártszék járt ki. A szerződés utolsó előtti pontja szerint nemcsak a leltár alapján átvett fölszerelést tartoztak annak idején visszaadni, hanem tartoztak az általuk időköz-

ben vett vagy más úton keresett «akármilyen néven nevezendő játékszínhelyi felkészítvényeket» a fővárosnak tulajdoni joggal átadni. Végül kikötötte a város, hogy «netán keletkezendő kétes kérdések» esetében a vállalkozók tartoznak «a két főigazgató székek bírálásának» alávetni magokat. Ezek főbb pontjai eme szerződésnek, melyet teljes szöveggel a Függelékben közlünk.

Ez a szerződés életkérdés volt a társulatra nézve; ha bért kell fizetniök, mint az előző magyar színtársulatoknak, ha a megye nem veszi komolyan kezébe ügyöket, bizonyára a következő év tavaszával el kell a fővárosból távozniök. Mert, mint Fáy írja,* «a társulat szegény volt, mint templom egere, egy pár láda rongyból állott garderobéja, avit vászon darabokból dekorációja, néhány silány fordítású vagy kikopott színdarabokból könyvtára, és üres zsebekből testületi s magánpénztára».

Pestmegye annak belátására jutott, hogy ha e társulatot is elengedi Pestről távozni, úgy aligha lehet kilátása arra, hogy egy újabb be merje tenni lábát a fővárosba, ezért gyűjtést rendeztetett az új színész telep számára, sőt, mint Fáy írja, tisztviselőire is gyűjtést parancsolt. Rövid idő alatt mintegy 8,000 váltó forint gyűlt össze; a megyebeliek páholyt béreltek, sőt maga József nádor is előfizet egyre, s azt mindaddig tette, míg a társaság Budán időzött.

Hogy milyen nyomorúságos helyzetben volt e társaság, tán legjobban fogja a Pestmegyének átadott ruhatár ezt bizonyítani.

Állott pedig ez a ruhatár:

1. Dr. Fauszt köntöséből fekete, szőr materiából.
2. Egy ujjas alsó köntösből.
3. Egy darab zöld kancza mentéből.
4. Egy seprő szín kancza mentéből, 3 mellénynyel.
5. Egy rövid huszár mentéből, ehhez tarsoly és szíj.
6. Egy darab fehér kihímzett Zrínyi dolmányból (ezt ők Budán kapták).
7. Egy kurta veres dolmányból (asszony testre).
8. Egy darab tubák szín posztó mentéből és magyar nadrágból, kék selyemmel hímzett sárga mellényből (ezt is Budán kapták Földvárytól).
9. Öt darab skót palásból (Macbeth-hez).
10. Öt darab tűnikből; 4 baretből.
11. Egy darab veres és fekete koczkás palástból merinós kendőből.

* Nsz. Ny. Naptár 1857.

12. Egy ujjasból, egy alsó köntösből (veres merinó koczkás kendőből) és egy pár harisnyából.

A mi azonban még jobban illusztrálja nyomoruságos helyzetüket: az ajándékokon kívül a 9—12. sz. a. tételeket utólag vette Pest megye 101 frt 07 kr. váltóért!

Az anyagi támogatáson fölül a megye még erkölcsi támogatásban is részesítette őket, a mennyiben igazgatóikul *Fáy András-t* és *Döbrentey Gábor-t* kérte fel.

Így már nyugodtan nézhettek a jövő elé.

Október 1-ével új időszak kezdődik a budai színeszetre nézve. E nappal vette kezdetét a Pestmegye, mint pártfogó által megbízott «iker tudós» Fáy és Döbrentey igazgatása, «kiknek bölcse elrendeléseiktől kedves gyümölcsöket várnak». Az új igazgatók tevékenysége mindjárt abban nyilvánult, hogy a zenekari tagok számát szaporították meg. Együttal e napi előadással nyitották meg az első bérletet, mely rendszeren egy havon keresztül 18 előadásra szólott. Az igazgatóság együttal azt is tudatta, hogy 4 ismeretes ügyességű tagot nyert meg a társaság számára; a *Lendvai-pár* egyelőre Kassára, a *Hetényi-pár* Tatára ment, rendeltetésök helyére.

A színeszerek szorgalommal adták Ziegler *Vendégi jussát* s előre is kezességet nyújtottak jövőre a szép siker felől «ha a lelkes honfiak nekik is megadják, a mi nélkül sem ők, sem általjában magyar színházak dícséretes létesülést nem nyerhetnek,» a mely megjegyzés világosan látszik ezúttal a mellett szólani, hogy a társulat iránti részvét fogyóban volt.

Október 3-án *Solothurm ostroma* című harczias játékot adják, mely csekély tartalma mellett, Fánecsy jó fordítása által sokat nyert. S miután a felséges idősb király névnapjának előestéje volt, a benső játékszint is kivilágították. Ezt követé egy karének, melyet az összes személyzet a felség képe előtt adott elő Kisfaludy Sándor e versére: «A nemzetnek teste a nép,» «melylyel a számos közönség ismételt éljen kiáltásokkal és tapsolásokkal egyesité örömezzésit s felséges urunkhoz viseltetett hűséges hódolatát.»

A *Tréfa és valóságban*, 8-án, mint Testes káplár *Baranyi* először lépett fel tetszéssel. *Szentpéteryne* (Ágnes) *Bartha* (Szikraváry báró) jól játszanak. *Könyvesné* azonban a koros szobaleány szerepében túlságosan hanyogatta kezeit és sokat hajlongott.

Színészeink hanyagsága mellett szól a H. azon utasítása, hogy szerepeiket jobban tanulják be, «minthogy a míveltebb rendű közönségnek

részvétele és a színházba egybeseregülő száma igen kedvezni látszik ezen nemzeti intézetnek».

Színészeink még néhány nagyon mindennapi figyelmeztetésre is reá szorultak; pl. hogy nagyúri társaságban nem szokás közönséges ruhában megjelenni; azt is meg kell fontolni, hogy a keztyűt mikor és meddig kell viselni. A tömlőcbe zárt ember ugyanis nagyon sokáig időzött fehér keztyűben.

Október 13-án Kisfaludytól *János Kulacs*a és utána *A bűbdjós szekrény*, vagy a lepecsételt polgármester kerül színre, melyekben *Bartha*, *Telepy* és *Megyeri* játékkal, *Szóllősy* pedig tánczával jeleskednek és különösen mulattatták a szépszámú közönséget.

Október 20-án *Arsenius* című énekes játék fordul meg a színen. Az utóbbiban *Udo (Pály)* és *Ida (Szentpéteryne)* tetszetek, és a 2-ik felv. kettősüket meg kellett ismételniök. Sz.-néről különös dicséretképen említetik, hogy ő maradt legjobban tactusban.

Október 22-én ismét eredeti darabot hozott BÁRÁNY Boldizsártól: *Sajdár és Rurikot*, *Bartha* javára. A közönség minden helyet elfoglalt. E hazai hősjáték, melyet 20 évvel ezelőtt adtak legelőször a Rondellában, valamint akkor, úgy ezúttal is nagy tetszéssel fogadtatott. Stylusán is javítottak, a mi által kétszeres érdeket nyert.

Sajdár és Rurik, a vidéki színészeknek is egyik kedveltebb darabja volt. A budai színészek magok is 1835-öt kivéve, minden évben legalább egyszer előadták (1834-ben IV/22, 1836-ban VIII/2, 1837-ben I/19).

A IV. Béla korában játszó darabban egyébiránt török muzsika is fordult elő. A cronologiai baklövésre szerényen figyelmeztet a H., s ajánlja, hogy a zenét csak fuvó hangszerekkel kellett volna előadni. A darabban kitűnően játszottak *Kántorné (Margit) Bartha* (*Sajdár*) *Fáncsy* (*Rurik*), *Telepy* (*Ivánka*), *Megyeri* (*Horoghszeghy*).

Játék végével verseket hánytak a karzatról, melyek *Bartha*, *Fáncsy* és *Megyeri* dicséretét zengték.

A hónap utolsó napjaiban *Balla* és *hitvese* mint vendégek lépnek föl és pedig 27-én *Benjaminban Balla*, mint *Frohberg*, *Balláné Bianca*. A nagyszámú közönség nagy tetszéssel fogadja az egész előadást. Kellemesen esett a H.-nak azt is megjegyezni, hogy a budapesti közönség részvétele ismét kezdett emelkedni. «Lehetetlen nem örvidenünk — írja — midőn nemcsak nagyszámú magyarságot, hanem tisztán német ajkú hallgatókat is szemlélhettünk a nemzeti színházban.» *Balláné* leánykorában Pesten lett a művészet szenteltje s most már mint szépen kimívelt és tökélyesült színésznő lépett föl, s így tisztelőiben, kik őt pályafutása kezdetén látták, kellemes érzést gerjeszte.

Ez az előadás még egy más körülménynél fogva is különös figyel-

met érdemel. *Ebben lépett fel először, mint Nina szobaleány, Laborfalvy Rozália leányasszony.* Szép alakja, tiszta organuma és helyes szólejtése szép reményt nyújtanak jövője felől, írja a H.

28-án a műsoron Kisfaludy Sándor színjátéka volt: *Az emberi szív örvényei.* Ez egyetlen előadáson kívül más darabja nem fordult meg K. S.-nak a budai színen.

A darab tetszett, mint sok jelességgel díszlő; de hosszas beszélgetéssel és lankasztó jelenésekkel van elhalmozva s az egyes előadók sem emelték élénkebb játék által, mint pl. *Bartha* (Maróthy); az érdekes *Balláné* Ilka kis szerepében *Kántorné* (Mella) mellett is feltűnt. *Telepy* (Zarándy K.) élettelenesen, *Balla* (Zarándi) tűzzel játszott.

Az október havi műsoron levő darabok közül *Zsigmond király álma* v. a Siklósi leányok (30-án) nagy hatást tesz. Az előadás pompával és jelen történt. Dícséretesen játszottak *Kántorné* (Erzsébet), *Fáncsy* (Zsigmond), *Bartha* (Bojti), *Pály* (Szokol) és *Telepy*, mint iskolamester. *Szöllősy* tánca is köztetszést nyer, valamint azon valóban nemzeti szellemben elrendelt táncz is, melyben *Bartháné*, *Szentpéteryne* és *Laborfalvy Róza* is fölléptek. Reményt nyújtottak, hogy idővel magyar tánczjátékot is fogunk látni színpadunkon.

A budai színészeknek tehát sokhoz kellett érteniök. A tragödián és vígjátékon kívül az operához és ballethez is! Az előforduló álomképek-nél Mária Terézia jelenetét örömdetes hangos tapsolás követi, a «Széchenyi név előttüntekor harsány éljen kiáltások dicsőítik a minden igaz hazafinak kedvelt nagy nevet». A karok is jól mentek a kised személyzet daczára, a mi annál örömdetesebb volt, mert roppant nagy számú közönség volt jelen az előadáson, mely újra bebizonyítá, «mily hálásan igyekszik megismerni t. Pestvármegye Rendjeinek azon hazafiságos pártfogását, melynél fogva a magyar színészetet honunk fővárosában megállandósítani méltóztatott».

Az új bérletet novemberben a *Kronsteini harcjáték* nyitja meg; 4-én Kratter érzékeny játékát: *Első Péter és Katinkát* adják Karolina koronás királyné nevenapján, kettős világítással. A játék felvonásai közben *Bartháné* és *Szöllősy* ismét tánczolnak, a játék végén pedig a *Párhák* czíme alatt eredeti karének adatott elő. melynek magyar szellemű muzsikáját ROTHKREFF GÁBOR készíté.

A játék végén előforduló tiszteleti ábrázolatban ő felsége festett képe feltüntekor «örömdező éljen kiáltások zengettek».

Nov. 10-én három vígjáték volt a színen, ezek közül kettő Kisfaludytól. *A Három egyszerre* címűben *Bartháné* (Adél) és a *Vígjátékban Laborfalvi R.* (Poli) kedves jelenés volt a nézők előtt.

A jó és szorgalmas előadás kellemes mulatságot szerzett a szép

számú közönségnek, melynek soraiban ott voltak, «az Akadémia ülésében együtt volt ülésező tagok, a társaság méltóságos előlülője s az igazgatóság tagjai is».

A felvonásközökben ezúttal is volt táncz, az egészet pedig az ismert *Dobozy Mihály*-féle néma ábrázolat fejezte be.

Nov. 13-án a *Királyi parancsban Farkas* tánczművész lépett fel, ki még a pesti Rondellában kezdé meg pályáját; «jelenleg a kecskeméti társulatnál van!» A mit nagy visszaesésnek kell tartanunk, ha meggondoljuk, hogy Bécsben és Párisban is megfordult és hódított tánczával.

Nov. 14-én Telepy jutalomjátékára a *Havasi rémkirály*-ra az eső-
idő miatt, «mérséklett számú hallgatók» jelentek meg. Az előadás mind a mellett dícséretes és mulattató volt, egy pár éneket kivéve.

A reklám nagy dobja is megszólalt ezúttal, a mennyiben a H. figyelmeztette a közönséget, hogy SZEKRÉNYESSY egyik darabja nov. 19-én, a másik 21-én fog adatni, «melyeknek sikere felül Sz.-nek *humoristikai lángesze* (!) kezeskedik,» ha csak különös akadály azok előadását nem gátlaná. Mint látni fogjuk, a sejtett különös akadály tényleg fölmerült.

Telepy újdonságáról a *Hivatlan képvisőről* (17-én) csak néhány szóval mondatik, hogy mint vasárnapi darab az igen számos nézőket jól mulattatta, «bár a gyakori eséseket, kiűzést és veszekedést» sokalta is a tudósító. *Bartháné* Henriette szerepében jó ügyekezettel tanúsított. Csinos öltözetét és nemes magatartását dícsérettel említi.

Nov. 19-én *Báthori Máriát*, Dugonics Andrásnak egyedül színen maradt darabját adják, és 21-én a *Bakózt*. E kedvelt régi darabban azonban sok kétes értelmű dolog fordul elő, a mi elmaradhatott volna, de az egész előadás tetszett. Az egyes szerepek következőleg voltak betöltve: *Megyeri* (Kapari), *Kántorné* (grófné), *Szentpéteriné* (báróné), *Bartháné* (Náni), *Bartha* (gróf), *Fáncsy* (báró).

Nov. 23-án az első Schiller-féle színmű került előadásra, *Moor Károly*, a Barcsai László-féle fordításban. Az egész előadásról csak annyi jegyeztetik meg, hogy *Bartha* (Károly), *Megyeri* (Ferencz), dícséretesen játszották szerepeiket. Nov. 24-ike végre meghozta SZEKRÉNYESSY-nek rég ígért eredeti darabját. *A reá szedett atyafiakat*. A darab meséje a következő: Dúsvölgyi agglegény (DEMJÉN) elmegy Baráti nevű barátjával (SOMOGYI) a városba, hogy itt meggyőződjék rokonainak vonzalmáról. Azt hirdeti barátjai által, hogy a szél megütötte. Baráti koporsót szállít az ősi lakba. A rokonok is eljönnek osztozkodni s közülök hárman: *Ügyfalvy* (*Megyeri*), *Kórházi* (*Telepy*) és *Mérföldy* (*Nagy*) megegyeznek, hogy a legnagyobb részt magoknak fogják juttatni. A titkos beszélgetést azonban kihallgatják az asszonyok, felzúdulnak ellene, és a koporsó felett, melyben az álhalott D. nyugszik, iszonyú lármát csapnak. Csak unoka-

húga Lina (*Laborfalvi R.*) és Albert fiatal földesúr (*Szalkay*) védik D. becsületét, ki ekkor megnyitván a koporsót, ki kél belőle, a gonosz rokonságot elűzi, s a szerelmes párt hűségökért megjutalmazza. «A darab folytában több mulattató gondolatok — írja a H. — a világ némely viszonyaira elmés vagdalódzások fordultak elő,» melyek kétszeres érdeket keltettek volna, ha D. B., A., szerepei Bartha, Baranyi és Fáncsy kezeibe kerültek volna. Ennek helyrehozását azért biztosan elvárja a H. Szekrényessy második darabjával szemben, hogy így más szerzők is eredeti darabok írására ösztönöztessenek; mi csak akkor remélhető, ha ily új darabok a legjobb színészek által fognak előadatni, mert a gyengébbek kezeiben a legremekebb színjáték sem fogja kielégíteni a hallgatóságot, és a szerzők további munkásságra nem buzdíttatnak. Ez erélyes felszólalásban része volt azon körülménynek, hogy Szekrényessy akkor fejlődő journalistikánk első munkásai közé tartozott.

Már a Társalkodóba is írogatott «Demokritosi csöppek» cím alatt apró megjegyzéseket, adomákat, később aztán a Regélőnél a «szellemes tárcza-csevegő» rovatait látta el néha nagyon is pongyolán írott szellemeskedéseivel. Bármennyire lássék is ki a darab meséjéből annak értéke, annyi kétségtelen, hogy a felszólalásból az irodalmi pajtáskodás első hangjai hallatszanak ki. A darab hatásáról egy szó sincs említve.

Nov. 26-án a *Talált gyermekben Szentpétery né* (Mariska), *Telepy* (Ferkó) *Megyeri* (iskolamester) különösen megnyerték a közönség tetszését. Szentpétery nének gyenge beszédmódja megrovás alá esik, valamint azt is tanácsolják neki, hogy pirosabban fesse ki magát, mert nagyon halavány a színpadon. E halaványság előjele lehetett azon kórnak, mely e derék színésznőt korán kiragadta az élők sorából.

Nov. 28-án először adnak Katona Józseftől egy teljes eredeti színművet *Héderváry Czecciliát*, mely után Somló czímmel néma ábrázolat következik: tárgya Kisfaludy Sándor regéjéből véve. Katona művét, mely Nagy József jutalmára került színre, szép, de nem feles számú hallgatóság nézi, különösen kevés páholy volt elfoglalva. E darabnak némely gyengébb oldalairól pl. a hazaszeretet és nemzeti lelkesedés fölemlítése, Ujlaky (*Bartha*) characterének oly hirtelen elváltozása és ellágyulása; András királynak, a pártos Ujlaky iránt való (*Baranyi*) igen nagy leereszkedése felől, kit kétszer is megcsókol, szólni sem akar a H. referense. Csak annyit említ, hogy szorgalmasan játszottak és az öltözetek díszesek voltak. Bartha igen helyén volt. Comicusan hangzik azonban, hogy midőn a megívott bástyáról lezuhan, kitapsoltatott. A többi szereplő közül *Kántorné* (Czeccilia) előadása egyike volt jelesebb műveinek és előhivatásra is méltán érdemesítettett, de fiának Aladárnak, (*Fáncsy*) viszontlátásakor az anyai öröm nagyobb kitörését tükrözhetette

volna vissza. *Szentpéteryne* (Otilia) ezúttal is több tűzzel játszhatott volna. Nagy Drágfy szorgalmasan adta. Különösen dícséri azonban *Megyerit* (Palóczy), ki a társaságnak javát és a mutatványok nagyobb tökélyét annyira szívéen hordozza, hogy sohasem vonakodik jelentéktelen szerepben is föllépni. Megyerit ez oldalról többször is dícséret éri.

Figyelmeztet egyébiránt a H. azon cronologiai abszurdumra, hogy Hédervár ostromakor puskából lőttek a katonák és ágyúztak, a mi mindenesetre furcsa hatású lehetett, tudván azt, hogy a darab meséje III. Endre korában játszik. Színészeink úgy adtak mindent, a mint a legjobban gondolták, egy kis cronologiai baklövést szívesen tettek a külső siker érdekében. A közönség pedig szerette a látványosságot és zajt. E számában fel is szólal a H. a nagyon divatba jött néma ábrázolatok ellen, melyek egyrészt sok költséget okoznak, némi kisvárosiasságra mutatnak, de másrészt azt eredményezik, hogy a közönség nagyon későn ér haza az előadásról, főleg a Pesten lakó! A felszólalás megokolt volt. Az előadások ugyanis 6 $\frac{1}{2}$ órakor kezdődtek és rendes körülmények közt eltartottak 9-ig. A 6—7 számból álló ábrázolatok fél, sőt háromnegyed órába kerültek, s így a pestiek, kiknek különben is már 6 órakor kellett hazulról elindulniak, csak 10 órakor értek haza. Figyelmeztetnek színészeink, hogy mindezekben fölül az ilyen mutatványok elvesztik érdeküket a gyakori ismétlés által.

Nov. 30-án *Szapáryt* ismétlik, a czímszerepben *Tóth* Istvánnal a kecskeméti társulattól, kit a legjobb magyar színészek egyikének tartottak, s ki ettől kezdve a budai színház szerződött tagja leszen. A H. mulatságos megjegyzése szerint «a tömve volt hallgatóság» tetszését bőven aratta». *Tóth* I. sok jó tulajdona mellett még telve lehetett vidéki modorossággal. Kedvező külseje, nem erős, de tiszta hangja s illő kézmozdulatai ajánlták őt, de hangját nem tudta igen modulálni, a szavakat elharapja, hős szerepben túlságos feszes állást vesz. Azt ajánlják neki, hogy igyekezzék *Megyeri* «remek játzsása módját» magáévá tenni s bizonyos lehet, hogy ő is rövid időn a színművészet «első fokára jutand». Nyilvánvaló e megjegyzésből, hogy *Megyeri*, mint az úgynevezett új iskola híve, oly természetes modort hozott magával már Budára, mely őt mindenkire nézve követendő példává tette. Ugyanez alkalmából első megrovásban részesül *Kántorné*, mint a ki jeles actiójával nem tud többhangváltozást, érzelmet és fesztelen beszédet párosítani. Ez okozta, hogy ő komoly szerepeiben mindig egyforma s így nem mondhatni felőle, hogy minden szerepének más caractert képes adni. Ő mint a régi iskola elveinek képviselője, lassanként kezdett kirívni azon körből, mely az új iskola elveivel erélyes harczt folytatott a régi iskola modorossága ellen. A szerepek így

voltak elosztva: *Szentpéteryne* (Zulima), *Bartháne* (Azora), *Fáncsy* (Beleznay), *Bartha* (Hamzsa bég), *Megyery* (Battány), *Baranyi* (Forgách), *Kántornét* és *Barthát* végül hívták.

A decemberi bérletben *Donna Dianát* ismétlik *Tóthtal* Don Caezár szerepében. Ezúttal is melegen ajánlják neki, hogy a szaggatott beszédmódról szokják le, így declamatioja is nyugodtabb, természetesebb lesz. Eddigi szereplése sok szép reményt kelt. *Kántorné* mint *Donna Diana* szokott jelességgel játszott; *Fáncsynak* (Don Louis) is tanácsolják, hogy a kézzel tett complimentekről szokják le, mert ezek már nincsenek divatban. *Telepy* Perin cselszövőnyes szerepéből tréfás alakot csinált. Színészeink grammaticátlan beszédmódja ellen ezúttal szólal fel legelőször a H. s azt javasolja, hogy az ilyen kitételektől: aztat, eztet szokjanak le; az ik-es ígéket jól használják s az én, te, ő, toldásokat kerüljék, mint pl. «az én szívem a te nemes lelkednek és az ő tehetségeinek hódol».

Az előadáson szép számú közönség volt jelen, sőt majd valamennyi páholy is telve volt, a mi az előbbkelő körök növekvő érdeklődését kezdé bizonyítani. A magyar színháznak így már boldog jövődőt mer a H. jósolni, «minek szeretett ősi nyelvünk tisztelői örömtől repdeső szívvel tapsolhatnak s Pestmegye hazafiságát buzgón áldhatják».

Decz. 5-én *Fáncsy* javára *Fáy Két Báthoryja* adatott. Daczára a sáros, esős időnek, nagy számú közönség gyűlt össze «a kedvelt szerző ezen darabjára, mely már nyomtatásban is megjelent, újabban is azt bizonyítván, hogy az eredeti darabok iránt valóságos érdeklődést szokott tanúsítani». A rövidítések daczára mégis 4 óra hosszat tartott el; ezek szerint még rövidíteni kell rajta; a szobaleány szerepe elmaradhat; Darabosy szerepe összevonható. A dialogusok $\frac{1}{3}$ -át és az asztrologust egészen kihagyandónak tartja. Nagy hátránya, hogy az I. felvonás háromnegyed óráig eltart, és mintha a színészek egymás közt megegyeztek volna, mind oly lassan beszéltek, hogy szavokat sem lehetett érteni. Baj volt az is, hogy az I. felv. hosszú dialogusa két gyenge mellű ember, *Könyves* (Kovácsóczy) és *Szöllősy* (Darabosi) között folyt le s így hatása füstbe ment. Meghosszabbította még az előadást a sok öltözködés és a csemegetár elkészítése, valamint a sok gyertya meggyújtása. Kellemetlen volt a szurkos fáklyák füstje is, miből azt gyanítjuk, hogy a korhűségben talán messzire is mehettek.

A darab ügylatszík, nem volt egészen össze tanulva, legalább azt bizonyítja a végszavakra kevés ügyelés és az egymás szerepébe helytelen bevágás.

A szereplők közt *Megyery* nyer föltétlen dícséretet, ki Geszti kis szerepét jelesül adta. *Tóth* (Báthori) régi hibáival tündökölt; jól fogták

föl szerepöket egyébiránt *Pályné, Kántorné* (Báthoriné), *Bartha* (B. Bol-dizsár), *Fáncsy, Nagy* (Kendi). Bartha maszkja nagyon fiatalos volt. Kántornénak nagyon feltűnő volt az a modorossága, hogy néha két különféle értelmű mondatot köt össze és az interpunctióra sem szeret figyelni, a mi úgy tűnik föl, mintha declamált közbeszédjének értelmét sem fogná föl — a mit azonban «feltenni róla még sem bátorkodunk». Tóthban is megróvjá a többi színészeinknél is meglevő azon modorosságot, hogy a gy, ty, t mellé még egy h-t is közbecsúsztat. Pálynén némi javulást lát a mai előadás alkalmával — csak az első felvonásban beszélt gyenge hangon.

A nagyszámú közönség Kántornét, Fáncsyt és Barthát tapsolta elő játék végén.

Decz. 7-én ismét szomorú játékot adnak, *Rolla halálát*. Erre is szép számú hallgatóság gyűlt egybe — de baj volt, hogy az indus darabhoz nem volt színészeinknek oda illő ruházatjuk. Atalibának (*Baranyi*), az indusok királyának kék selyem köpönyege volt, az indus asszonyoknak tiszta fehér ruhájok, az indus katonáknak kék és veres öltözetök — sőt topánkájok és bajuszuk is volt, de kézív és tegez mindeniknél hiányzott. Szembetűnt ezenfölül, hogy a Pizarro (*Meggyery*) által hívott örök nem jelentek meg, a mely hiba különben gyakrabban is megtörtént. A részeg katona (*Telepy*) tréfálódzása is elmaradhatott volna, mert az az érzékeny jelenetben kacagást idézett elő.

13-án *Bocskay* adatott (mint első jótékony előadás) a budai asszonyi egyesület által ápoltt szegények javára. Már hetedféltkor minden hely el volt foglalva, daczára, hogy az I. emeleti páholyok ára 10 frt, a II. emeletbelieké 8 váltó forint volt. «Az ember-szeretet kezet fogván nemzeti nyelvünk geniusával, oly érzékeny ünnepi estét szerzett a budapestieknek, melyet csak a hazafisággal egyesült nagylelkűség szerezhethet.» Az előadás ritka pompa és ritka szorgalom mellett folyt le.

Meggyery (Bocskay) diadalt arat *Kántornével* (Mária) és a többi szereplőkkel: *Pályné* mint Bocskaynéval, *Szentpéternével* Borbála szerepében.

Kostyál szabó fia tánczához (ő készíté a Zrínyi ruhát) Bakos Antal és társai magyar könnyű ruhában muzsikáltak a színpadon. Mind ezt kiegészítette a nézőhely pompás kivilágítása és a 20 tagból álló katonai zenekar.

A játék után sorsolás volt: A nyerő számokat csak magyarul kiáltják ki. A budai asszonyegyesület magyarossága különben is jó hírben állott, mert már 1830 óta jegyzőkönyveit magyarul vitte. Nőink megmagyarosodása úgy is a legkíváncsiabb dolgok közé tartozott.

Decz. 19-én az első Dumas-féle darabot adják: *Örültek háza* Di-

jonban — természetesen német átdolgozás után. Benne *Tóth* mint Eberhard oly jelesen játszott, hogy előadás végén «egyes akarattal» legelsőben kitapsolták, mit ő rövid érzékeny köszönettel viszonzott, *Megyeri* Duflos-t szokott ügyességgel, *Kántorné* Ernesztint, *Fáncsy* Darboit élénken, *Bartha* az orvost méltósággal, *Telepy* a hebegő Lőrinczet szorgalommal és vidító szeszélylyel játszásk. A mindenkor igen csinos öltözött *Bartháné* (Nanette) és *Laborfalvy* leányasszony (Amália) naponként meg erősítenek a jövőre használhatóságuk felől kijelentett reményben.

Játék végén *Tóth*on kívül *Kántornét* és *Megyerit* is előtapsolták.

A meglehetősen számú nézők kellemesen fogadják azt a tánczot is, melyet végül *Farkas* és *Anasztázia* leányasszony lejtettek el.

Decz. 20. *Lucza széke* érz. játék «idvezült *Katona József* munkája adatott.» «A magyar színészet egykori barátja, ezen darab szorgalmas szerzője» e darabot a pesti Rondellában adatta legelőször. Érdekel nézték az említett korbéli színészet barátjai ezen darab ismételt feltűnését magyar *Thaliánk* ujonnan alapított házában s az előadással meg is elégedhettek. A darab mulattató jeleneteiben *Megyeri* (Körtés), *Telepy* (Mártonka), *Somogyi* (Czigány), *Pozsgai* (tót deák), a komolyakban *Fáncsy* (Lázár) tűnt ki. *Pályné* bebizonyította, hogy érzékeny szerepekre leginkább alkalmasak tehetségei. *Bartháné* (Ágnes) haladása is meglepő. Természetes és bátor játéka azt hitet el, hogy ő már gyakorlott régi színésznő.

Decz. 21-én *Lanasszát* adták. «Nézők szép számmal, mert mintha a természet is kedvezni akart volna a színészeknek, oly lágy idő volt decemberben, akár tavasszal, s így a hajóhidat nem is szedték ki, noha a gyalogjárót a hó elején beállott hirtelen hideg miatt kivették.» A híd eddigi állása tehát daczára az erős északnyugati szeleknek, nagyban elősegíti a magyar *Thalia* sorsát, úgy, hogy a lelkes pesti hazafiak minden előadásra számosan jelennek meg. «Vajha sohasem kellene félnünk — írja a H. — a híd kivételése miatt, s bár örökös híd lánczolná össze valahára már a két várost, hogy úgy több felállítandó hasznos intézetünk Budapesten annál sikeresebb előmenetelt remélhetné.»

A szép számú nézők gyakori tapsokkal jutalmazták *Kántornét* (*Lanassza*), *Megyerit* (főbramin), *Fáncsyt* (albramin) és *Barthát* (Montalban).

Kapuzárás előtt a társaság még két újdonsággal is elő állt: 1. *SZEKERÉNYESSYNEK* rég írt vígjátékával: *A véletlen úrrá levéssel*. A darab meséje a következő: Zab Ferkó tót deák (*Megyeri*) éppen azon tanakodik, hogy mitévő legyen. Egy instructori állás vágyainak netovábbja. Midőn Véndégi kapitány (*Baranyi*), ki leánya vőlegényét várja, meglátja a deákot a ház előtt. Azt hívén, hogy ez a vőlegény, ki áruhába öltözött a körül-

mények kipuhatólása céljából, házába veszi instructornak. Itt azonban nagyon is beleéli magát úri helyzetébe, midőn megérkezik a valóságos vőlegény Kálmán (*Fáncsy*) mint francia nyelvmester s megismervén a kisasszonyokat, Juliet (*Pálynét*), Mariet (*Szentpéteryné*), szíve szerint választhat s egyúttal véget vett a tót deák uraskodásának.

Megyerinek nagyon sokat kellett nevetni. «A darab szerzője azonban nem helyesen cselekvék, midőn az inas által engedi kidobatni a nevelőt és a honi nevelőket ama tót deákhhoz hasonlítván, ellenök keserű észrevételeket tétet.»

A geniális (!) szerző egyébiránt gyorsan írta ezt és előbbi darabját, kár hogy tárgyát jobban nem dolgozta ki és illőbb befejezést nem adott. Az elégtelen hatás jobbák megteremtésére ösztönözze. E nyilatkozat mellett megfélekedzik magáról a H. — pedig ő volt az, ki azt hitte, hogy a «geniális szerző» első vígjátékát az előadók buktatták meg. Ez az előadás igazat ad színészeinknek, kik a legjobb akaratral sem menthették meg e rossz vígjátékot, mely többé elő sem adatott Budán. A másik újdonság Kovács PÁL-tól a *Zsivány* volt, melyet szerzője a Magyar Thália című gyűjteményben többi 3 vígjátékával együtt adott ki. A megjelentek közt ez színi hatásra nézve a gyengébbek közé tartozott. Az apróság meséje ez: Laczi (*Fáncsy*) szerelmi keservében beáll zsványnak, de három év után fölébred régi szerelme s visszatér Katinkához (*Laborfalvy R.*) a bakonyi csárdába, s kéri őt, szökjék meg vele. Itt tudja meg, hogy Katinka másnak jegyese. Elérzékenyülve — elalszik! Ekkor érkezik meg a vőlegény Foky Gergely pandúrhadnagy (*Bartha*) zsvány ruhában. Vallatóra veszi az elszomorodott Katinkát, s midőn ez szomorúságának okozójára reá mutat — fölébred Laczi. A katonák bero-hannak, elfogják őt, Foki pedig egybekél jegyesével. A H. szerint «e szépen írt vígjáték olvasásban inkább, mint színpadon nyerhet különös érdek-et.» *Laborfalvy* és *Fáncsy* előtapsoltatnak. A darab naivitása ma már csak mosolyt csalhat ajkunkra.

Decz. 30-án *A természet leánya* és 31-én Calderontól *Az élet álom* adják. Ez utóbbit is, mint Donna Dianát, valószínűleg a West-féle átdolgozásban, mert német színpadokon ezt használták. Az előadás referádája egy érdekes megjegyzésnél fogva is nevezetes. *Bartha* ugyanis a heves Rodrigót tűzzel és szorgalommal de «kissé nagyon is Shakespere módja szerint öltözve adta». A mi alatt tán azt kell értenünk, hogy a Shakespere-i mód egyenlő a geniális rendetlenséggel, vagy éppen hogy durvasággal. A H. referádája az előbbire látszatik célozni, mert *Barthán*ról és *Pálynéről* azt tartja megjegyzendőnek, hogy Esztellát, illetőleg Rozaurát igen csinos öltözetekben játszották. Az utóbbit csak «alattomban» gondolja hozzá.

Mint a részletesen közölt referádákból láthatjuk, a Honművész és eleinte a Társalkodó is nem állottak azon a színvonalon, hogy színészeinknek alapos tanácscsal, útbaigazítással, a drámaíróknak szakszerű véleményökkel kezökre játszhattak volna. Kezdő színészeink kezdő kritikára talált, melynek csak az a haszna volt meg, hogy színészeinket netáni botrányoktól óvta meg és néhány rossz szokásról igyekekvék leszoktatni. De nem volt sem a színészetnek, sem a drámairodalomnak nevelője. Budai színészetünk állapotáról is fogalmat alkothatunk az első év után. Sok jó igyekezet mellett erőtlenség; határozott irányok helyett kapkodás; buzgalom és hanyagság; tehetség mellett, iskola és rendszer hiánya; vidéki modorosság sőt ízetlenség, a külső siker durva hajhászása olykor, de mind a mellett őszinte lelkesültség és törekvés: ezek jellemzik budai színészeinket az első évben.

A budai játékszín «belső alkotványa» a következő volt 1833-ban:

I. Igazgatók: (október 1-től)

1. Fáy András.
2. Döbrentey Gábor.

II. Orvosok:

1. Dr. Patachich Károly.
2. Dr. Durst István.

III. Játászó személyek:

a) nők:

1. Bartháné szül. Meszlényi Anna	--- ---	fizetése 40 frt.
2. Demjénne « Fanka Mária	--- ---	« 30 «
3. Kántorné « Eberhardt Anna	--- ---	« 130 «
4. Könyvesné « Kis Julia	--- ---	« 35 «
5. Laborfalvi Benke Róza l. a.	--- ---	« 25 «
6. Pálné szül. Boros Karolin	--- ---	« 60 «
7. Szentpéteryne szül. Borsos Klára	--- ---	« 80 «
8. Telepyné » Bohus Józefa	--- ---	« 50 «

b) férfiak:

Bartha János szerződött tag	--- ---	fizetése 120 frt.
Baranyi Péter	--- ---	« 70 «
Demjén Mihály	--- ---	« ? «
Fáncsy Lajos	--- ---	« 80 «
Farkas József, tánczművész	--- ---	« — «
Könyves Máté, ügyelő	--- ---	« 70 «

Megyeri Károly, szerződött tag	--- ---	fizetése 120 frt.
Nagy József	--- ---	„ 70 „
Pály Elek, szerződött tag	--- ---	„ 120 „
Pozsgai János, ügyelő	--- ---	„ 70 „
Szalkai Ottó	--- ---	„ ? „
Somogyi Sándor	--- ---	„ 50 „
Szóllósy Lajos, tánczművész	--- ---	„ 80 „
Telepy György, szerződött tag	--- ---	„ 120 „
Tóth István	„ „ --- ---	„ 120 „

Sugók:

Döme Lajos, Kiss János.

Gyermekszerepekre:

Telepy Máli.

A személyzethez számítandó a muzsikai kar tizennégy taggal, igazgatójuk Heszmann Károlylyal, és az öltözetek gondviselője egy segédével.

Az összes apparatus tehát 43 személyből állott.

Az első évben 1833. július 7-től december végeig, a színen szereplő 23 színjátszóval, időközönként egy vagy két vendéggel 118 napon át játszottak 128 darabot. Ezenfelül július és október havában egy-egy hangverseny, augusztus havában két quodlibet is megfordult a budai játékszínen, melyekben színészeink szintén el voltak foglalva.

E csekély személyzet roppant elfoglaltságáról fogalmat alkotunk, ha az előadások havonkénti megosztását is kimutatjuk, összeállításunk szerint.

Júliusban 15 napon 16 drb (és 1 hangverseny).

Augusztusban 20 napon 20 drb (és 1 hangverseny).

Szeptemberben 21 napon 24 drb; (volt egy hangverseny is ezen hónapban, mely a Tűzpróba német előadásával tétetett változatosabbá. Ezt azonban nem számítjuk ide.)

Októberben 22 napon 23 darab.

Novemberben 19 napon 23 darab.

Decemberben 21 napon 22 darab.

Vagyis összesen 118 napon át 128 darab került előadásra a játékszínen.

A budai játékszín első évi krónikájában az egyes szereplők neveit azért soroltuk elő lehetőség szerint, hogy az egyes szereplők elfoglaltságáról is fogalmat alkothassunk. A dolog természetéből

folyólag, az első rendű tagok csaknem minden előadásnál előfordultak. Ők képezték a társulat avant gardeját, mely legjobb tehetségei szerint működik közre a színi és művészi hatás érdekében.

E tagok közül csak *Kántorné* és *Megyeri* állottak már ekkor is művészi magaslaton s nagy színpadi gyakorlattal bírtak. Reájok nézve tehát nem annyira szellemi, mint testi megerőltetés volt e nagy elfoglaltság, különben is oly darabokban, melyek valami nagy belemélyedést úgy sem igényelhettek. Az igazgatóság úgy könnyített terheiken, hogy néha vidéki tagokat szerepeltetett a budai színen.

A női személyzet jobbára fiatal tagokból került ki. *Bartháné* annyira kezdő volt a magyar színpadon, hogy még a nyelvet sem beszélte kellő szabatossággal. *Laborfalvi Rózália* leányasszony csak harmadrangú szerepekben léphetett föl még ekkor, mint kezdő és organuma is fejletlen volt. *Szentpéteryének* annyira nem vált előnyére ez a nagy elfoglaltság, hogy veszedelmes mellbajba esett, mely később kioltotta fiatal életét. A női szereplők másik fele jó középserűségekből állt, kik eléggé használható tagok gyanánt működtek közre másod- és harmadrangú szerepekben. Közülök csak *Laborfalvi Rózália* vitte művészetig. Az a mintakép, mely *Kántorné* személyében folyton előtte lebegett, kitűnő hatással lehetett a kezdőre, ki a budai színpadon a fővárosi közönség szemei előtt fejlődött olyan színésznővé, hogy a midőn a Nemzeti színház megnyitásakor a könnyen sértődő és feledni nem tudó *Kántornéval* az igazgatóság nem tudott végleges megállapodásra jutni, a tragikai szerepkörre őt szerződtették.

A társaság férfi tagjai közül: *Pály Elek*, *Baranyi Péter* gyakorlott színészek. Az új iskola fejlődő tehetségei gyanánt *Barthát*, *Fáncsyt*, *Telepyt* és *Tóthot* említhetjük, kik mindannyian a Nemzeti színházhoz kerültek idővel. Közülök legtöbb tehetséggel és ismeretekkel, de legkisebb színpadi routinnal *Fáncsy* rendelkezett, a többi három a vidéki színészet iskolájában a nagyobb gyakorlat mellett sokkal több modorosságot hozott magával a budai színpadra, semhogy a túlságos elfoglaltság mellett, alapos színi kritika hiányában, tehát részint öntanulmány, részint mások útbaigazításai alapján erről teljesen leszokhattak volna. *Vörösmarty* alapos színi bírálatából láthatjuk, hogy négy év multával is, egészen más légkörben, alapos aestheticai útmutatások daczára sem tudtak teljesen kibontakozni hibáikból, melyeket vidékről hoztak. Reájok nézve — elte-

kintve æsthetikai, színművészeti ismereteik hiányosságától — a budai szereplés nem volt az az iskola, mely módot nyújtott lassú, természetes kifejlésre, daczára a Honművész túlságos magasztalásainak. Vagy tán éppen azért. A nagyon sokszor megerőltető gyakorlatot erős, hatalmas fizikumok kibírta ugyan, s azzal a jó hatással volt reájok, hogy mint a gyakorlat emberei, a nagy közönséggel feledtetni is tudták egyes hiányaikat. Mint ilyenek (néhány ízetlenségtől eltekintve) mindig helytálltak, sőt egy némely jól begyakorolt szerepben nem közönséges hatást értek el évek mulva a Nemzeti színház deszkáin is.

A budai színpad e szerint a vidéki színészet sok jó erejét gyűjtötte össze, de nem voltak mindazok még együtt, kikre valamenynyire szüksége volt a főváros egyetlen magyar színpadának, *Déryné* egészen a kassai társulathoz látszott szegődni; állandóan soha sem lett a budai játékszín tagja. A *Lendvay-pár*, *Egressy*, *László*, *Szilágyi* a vidéken, *Szerdahelyi* Kolozsvárott szerepeltek, és csak későbbben léptek be a fővárosi színészet kötelékébe. A *Lendvay*- és *Hetényi-pár* vendégszereplése alatt alkalma volt a közönségnek láthatni, hogy a magyar színészet nem egy elsőrendű ereje még a vidékhez van kötve.

Az első év azonban jól indult meg. Azt a fáradságot, melyet a túlságos elfoglaltság okozott, feledtette velök az az anyagi és erkölcsi támogatás, melyben a vármegye és az Akadémia részesítette, és annak nemes tudata, hogy a fővárosban a nyelv és nemzetiség érdekében valódi missiót teljesítenek.*

* A társulat jövedelmei oly kedvezők voltak, hogy összes kiadásukon felül 1488 frt 5 krjok maradt a következő évre. Ez — sajnos — többé nem fordul elő. Kiadásaik különben a fizetéseken felül — elég szerények voltak.

	Szerepre és darab fordításra	Jegyekre könyvkötőnek	Muzsikára	Öltözetre	Díszítményre
Októberben ---	106 frt 27 kr.	—	50 frt — kr.	—	—
Novemberben	105 „ 48 „	11 frt 28 kr.	—	88 frt 50 kr.	—
Deczemberben	108 „ 24 „	—	50 frt — kr.	54 „ 44 „	54 frt 02 kr.

II.

A második év pénzügyi eredményei az első hónapokban. — Pestmegye bal-
lerinákat szerződtet. — Fáy tervei. — A színházi telek kérdésének egyes időszakai
1814-től kezdve. — A régi telket gr. Cziráky megveszi. — A játékszini küldöttség
keletkezése. — Az 1828-ik évi február havi megyei közgyűlés. — Megyei fölszólá-
lások. — Tudósítás a magyar nemzeti játékszín activus és passivus statusáról. —
Az 1832-ik évi január havi megyei közgyűlés. — A megyék és a játékszín ügye az
1832/36-iki országgyűlésen. — Szabolch megye utasítása. — Pestmegye és a szín-
házi kérdés. — A budai színészet befolyása a színház-építési és telek-választási
ügyre. — A Grassalkovich-féle telek. — A budai színészek terve. — Sorsjáték-
terv. — Az 1834. okt. 21-iki közgyűlés. — Fáy, Széchenyi és a megye. — Az épít-
és megkezdésének ideiglenes felfüggesztése. — A budai társaság második évének
eredményei. — Személyi ügyek. — Közönség pártolása. — Hogyan közlekedtek
Budával — Műsoruk. — Elfoglaltságuk. — Fizetés és jövedelem. — Bérlok 1834-ben.

A színészek első éve nagyon kedvező pénzügyi eredménnyel
záródott le: 1,488 frt 5 krral. Ezt a többletet aztán a következő téli
idény csakhamar föl is emésztette.

A január 1-én tartott első előadás végével Fánscy csinos dic-
tióban a közönség figyelmébe ajánlotta a budai társulatot. Ezután a
színészek díszmagyarban léptettek elő és Megyeri elszavalta Fáy
prologusát. A beszédet «*némázat*» (pantomime) követte, az asszonyi
személyzet által előadva. Kántorné, mint magyar Thalia, menedéket
keres. Útját állják az előítélet, részvétlenség, idegen ízlés és szegény-
ség. Végre a fenékszínen egy élőfa kezd nyiladozni s annak közepé-
ről egy csillag ragyog Thaliára. Majd eloszlik s a derű lassan elvál-
tozik Magyarország fénykörítette címérévé, mely alatt ott tündököl-
tek Buda városa, Pestmegye címerei. Erre lettízi botját a magyar
Thalia és egyéb társaival hálászózatot intéz pár tfogóihoz. A színpad
elején egy versezet ereszkedik le; «Czélra, tőkélyre csupán egyesi-
tett honfi erő hág» bekezdéssel Fáytól. A közönség tapsol és az
egésznek ügyes rendezőjét, Telepyt kihívja.

A kedvező előjelek közt meginduló színészet mind a mellett ki

van téve már az év elejével a közönség pártolása legnagyobb ingadozásának.

Januárban 3,642 frt 50 kr. bevétellel 2,910 frt 53 kr. kiadás áll szemben. Februárban 3,237 frt 52 kr. bevételt a 3,130 frt 58¹/₂ krnyi kiadás még nem emésztí föl. Márcziusban is a bevétel 3,615 frt 50¹/₂ kr. összege fedezi a 3,016 frt 40¹/₂ kr. kiadást, de májusban már 500 frttal kell pótolni a bevétel csekélységét s még ekkor is a 3,664 frt 9¹/₂ kr jövedelem nem fedezi a 3,731 frt 47 krnyi kiadást. Júniusban a 3.642 frt 41 kr. bevétellel 4,011 frt 63¹/₂ kr. kiadás áll szemben. Ez az arány még ilyen kedvező sem volt volna, ha a Lumpaczi Vagabundusban az első cassadarabot nem sikerül megszerezniök. Ez végre közönséget csődít és rövid időre kirántja a társaságot a pillanatnyi bajból. Midőn a közönség végre ebbe is belé ún, néhány idősb megyei tag buzdítására, elhatározza a megye, hogy a ballet cultiválását tűzik ki főczélul. Pály Eleket Bécsbe küldik, ki onnan Wirdisch k. a.-t. és a Müller nővéreket eleintén meg akarta szöktetni. Nehogy e meggondolatlan lépésből komoly baj keletkezzék, visszaküldik Pályt Bécsbe, ki onnan aztán egész szép szerével megkapja a Kärntnerthor-színház bérlőjétől a nem épen féltékenyen őrzött ballerínákat.

Wirdisch k. a. már túl volt élete delén. Eleintén csak vonzott még közönséget,* — de később még őt is megunták, legalább a budai színen, hol nem volt környezete. A budai társaság mind jobban érezte, hogy ilyen külsőségek által csak tévútakra terelik a közönség ízlését, s az elszokván a rendes előadásoktól, mind jobban fogja óhajtani a különlegességeket.

Fáy, a ki ellenezte az egész maneuvert, ellentétbe jött igazgató társával Döbrenteyvel, s miután úgy sem volt köztük teljes harmonia, gondolkozásmódjok elütő voltánál fogva — nem sokára szakadás állott be; Fáy, a ki szíven hordozta a budai társaság sorsát, belátta, hogy ilyen kísérletezések nem biztosítják annak existenciáját. Ő egy ennél sokkal célravezetőbb eszközhöz nyúlt, s miután látta, hogy a társaság Budán nem képes boldogulni, azt a Pestre való költöztetés által akarta a végpusztulástól megmenteni.

* Az indítványt Döbrentey tette. Midőn megérkezett a várva-várt ballerina, a megyénél ezzel a szójátékkal bosszantották Döbrentey Gábort: «Itt van, Gabi, Wirdisch. — Ha elhoztad, bírd is.»

Miután ez a kérdés a színházi telek ügyével szoros összefüggésben van, annak történetét ott kell kezdenünk, hol azt még Kulcsár István 1814-ben elhagyta.

A fővárosi magyar színészetnek életkérdése volt a színházi telek ügye. Ez volt a veszedelmes örvénynek az a legnagyobb sziklája, a melyen az első és minden következő szintársulat állandósítási kísérlete hajótörést szenvedett. Midőn a Rondellát 1814-ben Neumayer megvette és a lebontatás bevégzett ténynyé lőn, Kulcsár egy telket vett és azt följánlotta Pestmegyének színházi czélokra.

Ennek a «vételnak» azonban egy kissé zavaros története van. Sokáig a legnagyobb homály lebegett a theatralis cassa mibenléte fölött, a telek ügyéről senki sem volt tisztában. Az egész ország tudta, hogy van egy ilyen telek, de hogy mi czélra használják, miért nem épül föl azon az óhajtott magyar theatrum, ezt senki sem tudta megfejtteni magának. Kulcsár 1816-ban azt hirdette lapjának januáriusi számában, hogy Pestmegye a theatrumnak szánt helyet nemcsak megvette, hanem ki is fizette. A nádortól kinyerte, «hogy a Pest városi szépítő comissio által ezen nemzeti épületnek a választott helyen leendő fölemeltetése semmi akadályt ne szenvedjen». A nádor még azzal is tetézte volna kegyelmét, hogy engedelmet adott arra, hogy a telken levő tehernek mindaddig csak a kamatait fizessék, míg az épület elkészül!

Pestmegye még 1815-iki novemberi közgyűlésében nagy örömet fejezte ki e nagylelkűség fölött. Elhatározta ugyanakkor a hazai és idegen építészek meghívását, kik tervet készítenének, hogy az emelendő épület a nemzet méltóságához illő legyen.

Két éven át pihent az egész ügy, — eltekintve a szórványosan beérkezett adakozásoktól, — míg végre az 1818. évi tisztújítás második napján bemutatták az elkészült tervrajzokat és a nemzeti theatrum fölépítéséről szóló Buzdításból, (melyet Kulcsár készített három évvel előbb) néhány száz példányt osztottak ki. Elhatározták, hogy a tervrajzokat megküldik az ország megyéinek és javaslatlételre illetőleg adakozásra fogják őket fölszólítani.

Ügylátszott, hogy most már mi sem áll a színház fölépítésének útjában, pedig a tulajdonképeni baj csak itt vette kezdetét. Maga a telekvétel oly elhibázott dolog volt, mely csaknem teljesen fölemésztette az országos adakozásból évtizedeken át befolyt összegeket.

Deron és Jüttner nevű polgárok még 1814 előtt a Nemzeti múzeum tulajdonához tartozó telket (a mai mágnás casino helyén) megvásárolván, annak árát csak részben tudták lefizetni. Egy tete-
mes összeg: 21,198 frt $2^{30}/_{40}$ kr. teherként maradt rajta. Örömmel szabadultak tőle, mert a rajt levő adósság kamatai elviselhetetlen terhet képeztek. Pestmegye megvévén 1815-ben a telket, a rajta lévő adósság kamatainak fizetését magára vállalta. A telek ára 41,508 frt $2^{30}/_{40}$ krt tett ki és így Pestmegye 21,198 frt $2^{30}/_{40}$ kr. után az «Ország cassájába» fizette a Nemzeti múzeumi alapot megillető kamatokat, Deron és Jüttnernek pedig a többi 20310 frt után járót.

Mikor a telek megvult véve, ekkor látta csak Pestmegye, hogy a theatralis cassában még annyi pénz sincs, a miből legalább az első törlesztési összeget lehetne lefizetni. A márcziusi közgyűlés határozata szerint* a gr. Károlyi családot keresték meg, hogy adna 7,000 frtot kölcsön. Gr. Károlyi Gy. készséggel kölcsönözte 5 százalékra a kért összeget s ezzel megmentette a megyét attól a szégyentől, hogy mindjárt az első részletfizetéssel adósnak kelljen maradnia.

Volt tehát 1815-ben egy szép nagy telke és három hitelezője a theatralis cassának. Olyan acquisitiók, melyek bizonyára nagyon elősegítették a színházépítés ügyét. Aztán a második színjátszó társaság sem távozott el minden adósság nélkül, hanem mintegy 5000 frt kifizetésének gondját hagyta hátra. Pestmegye igen ügyesen szabadult meg ez utóbbi tehertől. A színházhoz tartozóknak több mint 3,000 frtnyi követelését egyszerűen elvetette,** a maradék összeg után pedig csak «52 perczentum veszteséggel» volt hajlandó valamit fizetni. A szerencsés véletlen úgy segített a megyén, hogy a hitelezők ezt az ajánlatot nem akarták elfogadni.

Az 1831-ben számadást tevő szolgabíró, tekintettel arra, hogy a hitelezők régóta fölhagytak sürgetéseikkel és e szerint követeléseiktől teljesen elállani látszanak, már ezt az összeget nem is vette calculusba, bár kifejezést adott azon véleményének, hogy teljesen nem tudhatni, vajjon ez az összeg az intézet pénztárának terhei közé számíttassék-e vagy sem?

Az 1815. évi helyzet minden látszólagos előnyök daczára a valóságban veszedelmesnek mondható. Ugyanaz 1818-ban újból

* 1,210/1815. szám.

** 2,154/817. sz.

megindult adakozások folytán nagyobb összegekkel szaporodott a színházi pénztár, de a jövedelmeken ott rágódott az új adósságok kamatja. Az 1831-iki számadási kimutatás szerint csak kamatok fejében Deronnak 1,280 frt 50 krt, Jüttnernek 983 frt 26 krt, az «Ország cassájának» pedig nem kevesebb mint 15,474 frt 47 krt kellett fizetniök. Ez a 15 esztendő 17,739 frt 3 krral rövidítette meg a színházi alapot!

És mégis, midőn 1823-ban ajánlatot tett gr. Cziráky Antal a telek megvételére, egyelőre nem akart róla a megye semmit sem tudni.

Négy év múlva, midőn belátták a megye rendei, hogy egy nagyobb összeg országos megajánlásáról egyelőre szó sem lehet, magok is jobbnak gondolták, ha ez a szerencsétlen vételügy minél előbb lebonyolittatik. Az 1827-iki december 17-én tartott közgyűlésen komolyan kezdtek felőle tanácskozni.*

Az elnöklő alispán jelentést tett arról, hogy gr. Cziráky Antal országbíró azon telket, melyet a megye a th. institutum számára megvett, és a melynek ki sem fizetett részlete után Pestmegye már régtől (1815) fizeti a kamatot, maga akarná megvenni oly módon, hogy ehhez közel a theatrum számára egy még alkalmasabb telket is fog adni; de sőt arról is értesült az előadó, hogy a gróf még egy oly tervtől sem irtózik, mely szerint nemcsak a theatrum fundusa szabadulna meg előbbi terheitől, hanem ezenfölül külön fundust is kapna tulajdonul a theatrum.

A kisgyűlés eleintén vonakodott határozatba bocsátkozni, de tekintve, hogy a fundus eladásának kérdése már megfordult a kisgyűlésen és az 1823 évi 1,639. sz. határozat szerint egy esztendő előtt csak azért függesztették föl, mert hitték, hogy az ország rendjeinek segedelme által fog a nemzeti theatrum felállíttatni, azért mégis határozatot hoztak, nehogy a kínálkozó alkalmat elszalaszszák. Cziráky gróf ajánlata szerint ezúttal még nem volt szó a telek eladásáról, hanem annak elcseréléséről; ezen esetben nemcsak új telket nyertek volna a színház számára, hanem oly tőkét is, a melyből könnyen visszafizethette volna «szükség esetén némi részben» azt az összeget, a mit egyes megyék a theatrum számára adakoztak.

Pestmegye közgyűlése kiküldötte kebeléből az alispánon kívül

* 4,522/827. megyei szám.

Kiss László megyei főjegyzőt és Gul József megyei ügyvédet, hogy jóváhagyás végett bemutatandó egyezsége lépjenek az ajánlattevő gróffal.

A telek eladásának kérdése azonban egyszerre váratlan fordulatot vett, midőn a megyénél a gróf azon határozatáról értesültek, hogy a telket hajlandó eladni.

Kulcsár István tiltakozást adott be e határozat ellen, mint olyan, ki a kérdéses telket a saját pénzén szerezte és a megyének csak azon föltétellel engedte volna át, hogy azon a telken magyar színházat építsenek. Miután pedig a megye azon telket előbbi rendeltetésétől el akarja vonni, az egész eladásnak «solemniter» ellentmond és a megye számára átruházott jogot most már magának követeli vissza. Ha a megyei pénztár a kamatok további fizetését magára nézve terhes dolognak tekintené, késznek jelenti ki magát mindaddig a kamatok fizetésére, míg az országgyűlés e részben határozatot hoz, akkor pedig tulajdonának visszaadását fogja kívánni. Kulcsár tiltakozása arra kényszerítette a megyét, hogy Pest városa urbáriátusi tisztségénél kérdést tegyen a telek tulajdonjoga iránt. Ott aztán világosan kitetszett, hogy a telek 1815-től 1828-ig még mindig Jüttner és Deron eredeti tulajdonosok nevére van írva, de egyúttal az is kitetszett a telekkönyvből, hogy a kérdéses telek a vármegye pénzén és a vármegye számára vásároltatott. A megyei végzés tehát nemcsak Kulcsár tulajdonjogi igényét tekinthette indokolatlannak, hanem a protestációnak sem adott helyet. Felfüggesztette ugyan a telekeladás ügyét, de egy külön deputatiót rendelt ki, melynek tagjai gr. *Festetich* János, gr. *Wartensleben* Károly, b. *Podmanitzky* Károly, b. *Orczy* György, *Szentkirályi* László kir. tanácsos és palatinális ítélő mester, *Kovách* György másod-alispán, *Jankovits* Miklós táblabíró, *Mérey* László, *Döry* László, *Fáy* András, *Revitzky* Imre, *Hanzéli* Márton, *Boráros* János, *Steinbach* Ferencz és *Kiss* László főszolgabíró voltak.

E játékszíni kiküldöttségnek céljául tüzetett ki azon módokról tanácskozni, «a melyek az anyai nyelv pallérozására és előmozdítására és ez által a Nemzet díszére czélozó intézetnek ha vajjon és mi módon lehető foganatosítására szolgálhatnának;» ha pedig arra nézve módot nem találhatnának, hogy Pesten a magyar játékszín külön épületben fönnállhatna, úgy «arra is terjeszsze ki a deputatio gondoskodását, hogyha vajjon és mi módon lehetne azt

foganatos és állandó módon kimunkálódni, hogy a m. játszó társaság a pesti nagy játékszínben felváltva a német társasággal játékdarabjait előadhatná».

A játékszíni deputatio buzgón járt el megbízatásában. Legelőbb is a megvett telek terheivel akart tisztába jönni. Az urbariatusi tisztségnél kitűnt, hogy a Deron és Jüttner pesti polgároktól 41,508 frt $2^{30}/_{40}$ krért megvett telken nem kevesebb, mint 37,488 frt $19^{2}/_{8}$ kr. teher fekszik. Ezzel az óriási teherrel szemben, a cassának «activus statusa», mely állt 521 frt 55 kr. készpénzből, 4,000 frtról szóló obligatióból, 6 db császári aranyból és 1 db 2 frtos tallérből, valóban oly neveltségesen csekély összeget tett, hogy helyeselnünk kell a deputatio véleményét e tárgyban, mely szerint reménytelen dolognak jelentette ki ezen a telken a játékszín épületének fölemelését. Legjobb meggyőződése szerint a telek eladását indítványozta. A bejött összegből nemcsak a telek terheit lehetne kifizetni, hanem még egy tartalék-tőkét is teremteni, melynek kamatját mindig olyan m. színj. társaság fölsegelésére lehetne fordítani, mely magát «alkalmas volta és ügyessége által» arra érdemesnek mutatná.

Ezzel, úgylátszik, a deputatio elejtettnek nyilvánította ki (legalább egyidőre) a külön színház épületének kérdését. — Ezt bizonyítja különben még az is, hogy a német színházban fölváltva történő játszás kérdésével is foglalkozott, és erre nézve egy állandó deputatio kiküldetését indítványozta, «mely a fenforgó körülállásokat megfontolván, a cél elérésére szolgáló módokat behatóbban tárgyalná, kijelentvén, hogy a német színház igazgatója már maga is lépéseket tett a deputatiónál ez ügyben».

A megye nagyon helyesen fogta föl e kritikus helyzetet; belátta, hogy az tarthatatlan. Ha a telek a rajta levő terhekkal eladatlanul marad, úgy a terhek fölemésztik idővel az egész telek árát; arra pedig éppen nincsen kilátás ezen «pénzszűk» világban, hogy a telek a terhektől közadakozás útján tisztíttassék meg és arra épület is emeltessek. Elhatározták tehát, hogy ez a telek minél előbb a legjobb módon adassék el. Gr. Cziráky Antal 45,000 frtot ajánlott érte; a megye gr. Festetich János és Péchy Ferencz táblabírót küldötte ki a grófhhoz, hogy tudják meg tőle, vajjon megmarad-e első ajánlata mellett. A deputatio jelentése a következő napra elváratt.

A megye közgyűlése a deputatio ajánlatát a fenmaradandó összeg hova fordítására nézve nem fogadta el, hanem kijelentette,

hogy az a játékszín institutumának tőkéjéhez csatoltassék, és sem kamatjaiban, sem tőkéjében másra ne fordítottassék, mint «kedvezőbb körülműllások» mellett eredeti céljára.

E helyes és határozott intézkedés mellett nagy ellentétet képez azon másik határozata a megyének, a mely szerint a küldöttség megbízást nyert, «hogy azon módokat, melyek a társaság megmaradására szolgálhatnának, megfontolván, ha valamely végrehajtható módot találhatna, ez iránt tegyen a vármegyének jelentést».

Egyfelől tehát — igaz, hogy a legkétségesebb pillanatban — végmegoldásra juttatja a telekeladás rég húzódó ügyét, de másfelől nem törekszik arra, hogy az akkor éppen Pesten idűző erdélyi színjátszó társaságot visszarántsa a bukás széléről, és így midűn egy társulat pillanatnyi — bár nagy szükségén segít — elfeledkezzék az adományozott összegek tulajdonképeni rendeltetéséről: a színház fölállításáról.

A megyének a telekeladásra vonatkozó határozata nem nyert általános helyeslést az ország többi megyéinél; mert az augusztusi közgyűlésen több megye visszakövetelte a színházi alapra ajándékozott összeget.

Legelőbb *Borsodmegye* jeletkezett.

A «Hazai Tudósításokból» értesült a telek eladásáról és annak más célra fordításáról, s így «bánatosan látná a Hazával együtt, hogy az az óhajta, hogy Pesten egy valóságos nemzeti játékszín állíttasson föl, újra elenyészett;» ezért, «addig is, míg nemzeti nyelve pallérozódásáról és ennek csatornáiról gondoskodó Hazánk közönsége a dolog fogyanatos orvoslására s a nemzeti dísznek e részben is való gyarapítására adakozó karjait kinyujtaná», a miskolci játékszín tökéletes elkészítésével föl nem hagyhatván, fölkeri Pestmegyét, hogy azon adományokat, melyeket Gömör és Heves megyék ezen telekre szántak s a melyeket e megyék a miskolci játékszínre óhajtanak már most fordítani, Pestmegye adja vissza az eladott telek árából.*

Nógrádmegye nem kérte vissza az annak idején adományozott összeget, hanem miután hiszi, hogy

«a nemzeti játékszín számára szerzett fundus ugyanezen célra fordítandó hasznosabb intézetek végett eladatott legyen», kéri barátságosan a megyét, hogy ebbeli szándékáról őt értesítse.**

* 3,689/1828. pestm. szám.

** 3690. sz. pest. m. sz.

Fejérmegye némi keserőséggel úgy kezdi levelét:

hogy különös gyönyörűséggel épült azon, midőn Pestmegye 18 évvel ezelőtt a «Haza közepén» lábraállítani törekedett a játékszíni intézetet. Sietett akkor, «ezen buzgóságtól elragadtatva, a nemzet díszeré ajdózatját egyesíteni».

A terv dugába dőlt, és midőn a saját kebelében támadtak némely hazafiak és Fejérvárott kezdették Pest példáját, «lelkésítettvén ősi magyar érzéseiktől», valóságosítani és ezen intézet állandóságát gyámolítani, ugyanakkor Fejérmegye Pestmegyéhez fordult és az ott «reménység nélkül sikertelen fekvő pénzét» kérte vissza. Pestmegye ekkor (1822-ben 1918. sz. a.) azt a választ küldte, hogy a kérdéses összeg «a fundusba investáltatott». A megye fölhagyott ekkor újabb sürgetéseivel, mert mindent a később megnyitandó országgyűléstől várt.

«Minden színjátzó külömbféle társaság odament Pozsonyba (1825.) pártfogóival egyetemben. Ott kevés dicsőség háramlott reájok, még kevesebb haszonnal és reménységgel tértek vissza lakhelyeikbe».

Igy állván a dolgok, miután a telek eladásáról «mellékes úton értesültek», és ez által Pestmegye rendei «végső reménységek elenyészését közönségessé tették», bár a telekeladásnak tényét csak helyeselni lehet, mert egy oly birtok, mely sehonnan sem várhatván segílyt, terhei által önmagát emészti föl, mégis a régebben felajánlott összeget visszakérlik. Fejérmegyének oly nagyok a saját szükségletei, hogy a rész szerint bankó czédulában 2997 és a rész szerint bécsi váltó czédulában 1776 frtot tevő összegek iránt való «tulajdonosi jussaik föltámadnak».*

Somogy megye is már márczius havában reklamálta a két ízben küldött 2000 frtot,

«mivel a nemzeti nyelv pallérozására arányzott céltól a nemzet elmaradott» a telek eladás folytán. Ebből azt következtetik, hogy Pestmegye eltért eredeti szándékától.**

E több oldalról nyilvánuló bizalmatlanság és részben szemrehányás ellenében, Pestmegye végzésileg mondotta ki, hogy nincs szándékában a Pesten felállítandó nemzeti játékszín tervéről lemondani, és a megmaradt pénzt sem akarja más célra fordítani. *Borsodmegye* nyilatkozatával szemben kijelentik a megye rendei,

«hogy teljes igyekezeteket, hazafiúi buzgósággal, valamint eddig is,

* Pestmegy. 3,691. sz.

** Pestmegy. 3,692. sz.

úgy a jövőben is arra kívánják fordítani, hogy a nemzeti nyelv pallerozódására leghathatóbb mód és eszköz a Nemzet dicsőségéhez és méltóságához erányosan célzott érhesen».

Elrendelte egyúttal a megye, hogy e 4 rendbeli felszólalása a játékszíni küldöttségnek adassék ki jelentéstétel végett. Adjanak arról is véleményt, vajjon mi módon volna a színjátszó társaság állandósítható; állítsák össze a megyék által följánlott összegek kimutatását; tegyenek arról jelentést, hogy mily célzattal küldték be egyes megyék adományait és a fundusra fordított összegekből és kamatok fizetése folytán, mennyi pénz felett rendelkezik a színházi pénztár.¹

Pestmegyének volt oka a többi megyék részéről nyilvánuló eme pessimisticus fölfogás és némilég sértő bizalmatlanság ellenében biztosítani a kétkedőket a saját reményének alapos voltáról. Mindjárt a megyegyűlésén egyesek documentálták is fényes adományaikkal, hogy nem mondtak le azon reményről, hogy a «nemzet várakozásának még valaha célját látja». Mérey László táblabíró a színházi telekre 1000 frtot ajándékozott, «hogy az semmiféle más költség fizetési beszámításával csorbulást ne szenvedjen, hanem mindenkor mint annyi mennyiségű pénz fordíttasson az intézet javára»; Kovách György alispán pedig 500 frtot adományozott szintén a színházi telek javára.²

A bizalom mindezek daczára nem állt helyre. Az 1829-iki augusztusi közgyűlésen *Gömör- és Kis-Hontmegye* kéri vissza

az 1823. és 1824-ben küldött 6380 frt 40 krt kamataival együtt; a dolog sikeréről pedig *mindenesetre* tudósítást vár.³

Vasmegye is átírt,

«minekutána sajnálva értésére esett, hogy a M. Szj. T. felállítására iránt tett intézet épen azon időpontban szűnt légyen meg, mely a Honnyi nyelv pallerozódásának sugarát fénybe hozni látszatik és a felállítandó színjátszó épületnek fundusa eladatott», visszakéri az általa küldött 768 váltóforintot. Vasmegyét nem a bosszankodás, nem a levertség vitte ez elhatározásra. Mint maga is kijelenti, azért szólal csak föl, «minthogy a

¹ Ezt a javaslatot még 1829-ig sem tették meg. Pestm. 1829. aug. 27-én tartott közgyűlésében a jelentést elvárja tőlök a novemberi közgyűlésig. 3822—33/829.

² Az augusztus 26-iki közgyűlésből. 1828. év.

³ 3,832/829. pestm. sz.

szomszéd megyékkel egyetértőleg azon a részen egy Nemzeti Színjátszó társaságot felállítani igyekeznek».¹

Ekkor volt keletkezében a «Dunántúli színjátszó társaság». Vas megye tehát indokoltan kérhette vissza a felajánlott összeget, midőn a saját területén belül ugyanazon célra óhajtott az fordítani. Más szempontból véve azonban a dolgot, ez is egyik jele volt azon decentralizáló törekvésnek, melyet oly hatalmasan megostorozott néhány évre rá kiadott korszakos röpiratában a legnagyobb magyar.

Pest megye aztán áttette ezt az ügyet is a játékszíni kiküldöttséghez, és meghagyta, hogy erről is, valamint a többször megsürgött egyéb ügyekről is novemberig *múlthatatlanul* jelentést tegyen a megyének.

Nagyon jellemzi azonban a megyei gépezet nehézkes járását és némileg egyesek indolentiáját is, hogy az 1831-iki januáriusi közgyűlésen emlékeztetbe hozatott, hogy a m. színház állapotának kinyomozása és fennállhatása módja iránt teendő javaslat előterjesztésére több évvel előbb (1828-ban) már egy deputatio neveztetett ki, *de az még azon napig sem ült össze!*

A megye, úgylátszik, lemondott ezen deputatio restituálásáról, mert azt a határozatot hozta, hogy a magyar nyelv ügyében előbb kiküldött deputatio szólíttassék föl ezen színházi ügyben is mentől előbb jelentést tenni.²

Zlinszky János főszolgabíró aztán jelentést is tett ezen ügyben, ily czímen: «*Tudósítása a Magyar Nemz. színj. Intézetnek activus és passivus statusáról 1831. Deczember 11-én.*»³

A magyar játékszín történetének eme nagybecsű okmánya szerint a játékszíni alap ügye így állott 1831. év végével:

¹ 3,833/829. pestm.

² 380/831. Pestm.

³ Az elaboratumot ki is nyomatták folio 16 lap.

	Arany	Váltó frt	Kr.
a) Jövedelem:			
1. Pestm. összeszedett adakozásokból begyűlt	4	7,132	24 ⁸ / ₄₀
2. Külső tek. jurisdictiók adakozásából	2	24,392	46 ²⁰ / ₄₀
3. A kikölesönzött capitalisokból fizetett kamatok	—	7,155	10 ²⁰ / ₄₀
4. A th. épületének megvett, de ismét eladott fundusából bejött jövedelmek	—	3,771	57 ¹⁰ / ₄₀
5. A kikölesönzött capitalis visszafizetéséből és kölcsön vett pénzből	—	7,650	—
6. A fundus bevételét képezi a cassában levő azon készpénz, mely a fenti címekben nem foglaltatik	—	1,867	36 ⁰ / ₄₀
b) Kiadás:			
a) A kölcsön vett capitalisok visszafizetésére	—	600	—
b) A th. fundusa árából származott tartozásoktól járó Intereszek fizetésére	—	17,739	7
c) A fentéreklett fundustól a városnak adó fejében fizetettek összesen	—	1,156	30 ⁰ / ₄₀
Külömbfélékre	—	799	14

Ezekhez képest teszen az egész kiadás 20,294 frt 21³⁰/₄₀ kr.

Ezzel szemben a bevétel 6 arany és 51,969 „ 55 „

A pénztár maradéka tehát 31,675 „ 33¹⁰/₄₀ „

Hozzáadva egyéb adományokat, jövedelmeket, az *Activus Status* 6 db arany és 46,514 frt 53²⁶/₄₀ kr.

Az intézet vagyonát még azon 7000 frt terhelné, melyet 1815-ben a gróf Károlyi családtól vettek kölcsön, midőn a színház telkét megvásárolták. Ennek kamatja 7035 frtot, az összes adósság tehát 14,035 frtot tenne ki. De mivel a grófi család a tőkét is, meg a kamatokat is odaajándékozta az intézetnek, a tőke egy nagy tehertől szabadult meg.

Az 1831-ben újonnan szervezett kiküldöttség végre az 1832 évi január 14-én tartott közgyűlésnek megtehetette jelentését.

A színházi tőke tényleges vagyonára nézve indítványba hozta: miután több rendbeli kötelezvény és ajánlat «bankó czédulában van stylizálva», hogy az illetők v. azok örökösei szólíttassanak föl az összeg lefizetésére, vagy pedig, hogy annak értékéről ezüst pénzben adjanak új ajánlatot v. kötelezvényt.

Vida László és Burián Károly ajánlataiknak megsemmisítését hozták javaslatba, «kikről köz Tudomány szerint ismeretes, hogy értékben

megfogytak». A többiekre ajánlatba hozta a küldöttség, hogy az örökösök köteleztessenek örökhagyóik ajánlatainak lefizetésére. A számadás megküldését ajánlja azon törvényhatóságoknak, melyeknek része volt ezen alap megteremtésében. Kijelentették egyúttal, hogy Borsodmegye ajánlatának sehol sem akadhattak nyomára, s azért javasolták, hogy föl kellene kérni: nyilatkozzék, vajjon adakozása kik által és kiknek fizettetett le?

Sokkal fontosabb a deputatio javaslata azon második kérdést illetőleg: vajjon minő módon lehetne a magyar színészetet a fővárosban állandóan biztosítani?

Erre nézve három eszközt lát: a) ha a magyar színjátszó társaság a Pesti színházban a német szintársulattal egyesíttetnék;

b) ha országos költségen való fölállítása a színháznak az országgyűlésen mondatnék ki;

c) ha a törvényhatóságok fölszólítása folytán begyűlt közadakozási összegek az intézet gyarapítására és előmozdítására fordíttatnának.

Ezek közül azonban, felfogásuk szerint, egyik mód sem vezet el a kívánt célhoz. Az első azért nem, mert az akár a «Mesterség», akár a jövedelem oldaláról tekintve, céltalan, miután egy intézetben két társaságnak, külön igazgatók alatt kellene függetlenségben élniök. Azonfölül a német színház nagy és kiterjedt, sőt a célznak meg nem felelő módon készült és «ezen mostan alkotandó zsenge intézethez nem illő arányzatban volna». A második mód azért nem, mert nem lehetne reményleni, «hogy ezen közóhajtás mentül előbb sikeresíttessen, mint-hogy a köztapasztalás tanúja annak, hogy hány ezen az úton fennállani indúlt intézetek, már bölcsőjökben enyésztek el, s hogy a legszentebb ügyeket is hány akadályokat talál, s minemű nehézségeket kénytelen kivívni, a midőn nem az önön meggyőződés, lelkes elszánás és férfias akarat, hanem valamely külső behatású erő, legyen ez bár a Törvényhozó testnek kit-kit kötelező rendelete is, indítja meg az illetén nemzeti közügynek előmozdítását».

A harmadik módot meg azért nem tanácsolják, mert ezekre nem lehetne biztosan számítani. Bizalmatlanokká lőnek a törvényhatóságok, mert buzgóságaiknak gyümölcsét nem láthatták meg.

A társaság oly útra akarja terelni az ügyet, a melyen a szabad akarat, az ügy hasznos volta iránti buzgóság, a honszeretet és a nemzetiség melletti lelkesedés nyilvánulásra juthasson.

Részvénytársaságot hoznak ajánlatba, de olyképen, hogy az ekkép begyűlt főösszeg egyik fele a színház építésére és fölszerelésére, a másik pedig a színjátszók fizetésére fordíttassék, hogy így a jövedelmektől függetlenül, «egyedül a jobb ízlésnek és a mesterségek tökéletesítésének

élhessenek». Elvöknek elfogadása esetén a küldöttség magára vállalja tervének részletes kidolgozását is.

A megye elfogadta egész terjedelmében küldöttsége javaslatát és megbízta az említett planum kidolgozásával, azon időre halasztván a megyék értesítését a fundus iránt, midőn ezen terv előterjesztetnék. Ugyane közgyűlésen a megye jegyzőkönyvi köszönetet mond a gróf Károlyi családnak.¹

Pestmegye 1832. évi június 15-én tartott közgyűlésének a föntebbi küldöttség azt jelentette, hogy a részvény-(actio) társaság iránti részletes tervét azért nem mutathatja be, mivel egyik tagja a küldöttségnek — gr. Széchenyi István — e tárgybán nemrég egy külön munkát írt, melyet a küldöttség többi tagjai eddig részletesen meg nem vizsgálhattak. Miután pedig ezen munkától foglalatosságaiak megkönnyebbítését reménylették, azért a saját kebelökből egy külön albizottságot neveztek ki, melynek kötelessége leendő a gróf által javasolt elvek célravezetőségét megbírálni. Ha elveit nem találnák célravezetőknek, megbízatott a küldöttség albizottsága, hogy lépjen a dologhoz értő férfiakkal és mesteremberekkel érintkezésbe és ezen új alapon terjeszse be a saját tervét. Kérte egyúttal a jelentést tevő küldöttség azt is, keresné meg a megye Pest és Buda törvényhatóságait, hogy e célból néhány tagot ők is küldjenek eme kisebb bizottságba.

A megye jóváhagyta ezen indítványt, de sőt fölhatalmazta a kiküldöttséget, hogy azok számára, kik mint hozzáértők meghívatnak majdan ezen tanácskozásokra, külön díjazást is helyezzen kilátásba, melynek elrendelése a terv betérjesztésének idejéig fog elhalasztatni.

Nógrádmegye kívánságának eleget teendő, egyúttal azt is elhárították ugyanakkor Pestmegye rendei, hogy a színházi vagyonról készült nyomtatott Tudósítást közölni fogják — a kiküldöttség tervének betérjesztése előtt — az ország összes törvényhatóságaival, valamint értesítendik őket a küldöttség eddigi munkálatairól is.²

Pest város tanácsa nemsokára tudatta, hogy a föntebbi küldöttséghez részéről *Boráros János* tanácsnokot és *Eickholtz János* kapitányt küldötte ki.

Az 1832-iki augusztusi közgyűlés csak ezen küldöttekről emlékezik — a budaiakról nem tesz említést.³

¹ 1832. évi 26. sz. január 14. Pestvm. sz.

² 2,914/8.2. sz.

³ Pest v. levele június 27-éről. — Megyei végzés 4,307/832. — Azon megyék sorát, melyek a játékszínre adott pénzeiket visszakövetelték, Nemes

Igy állott 1832-ben az országgyűlés megnyitása idejében a színházi telek kérdése. A színházi pénztár egy nagy tehertől szabadul meg a régi telek eladása folytán; sőt miután gróf Cziráky (a 41,508 frt $2^{30}/_{40}$ kron vásárolt) telket 45,000 frttal vette meg, a színházi pénztár a telek után 3,491 frt $57^{10}/_{40}$ krnyi többletet mutathat ki. Ez volt az egyetlen nagyobb jövedelem, a mit a telek 15 év alatt hozott, mert az a 280 frtnyi bér, melyet időközben egyesek fizettek az üres telek használatáért, nem állott arányban a fizetendő kamatok roppant összegével.

A társaság aktívái elég kedvezőleg állottak. Egyes megyék bizalmatlanságot tanúsító fölszólamlásai az eladás miatt ugyan nem azt jelentették, mintha az egész ország helyeselte volna a telek eladását; de bizonyosra vehetjük, hogy a kedélyek csakhamar lecsillapodtak, midőn Zlinszky János főszolgabíró «Tudósításából» meggyőződhetek arról, hogy a telekeladás csak javára vált a színházi alapnak, és hogy azon gyanú, a melyet Pestmegye eddigi gazdálkodása fölkeltett, teljesen alaptalan, és szó sem lehet arról, mintha a megye az országban gyűjtött adományokat elkezelte volna.

Az 1832-ik évi júniusi közgyűlésen azonban sajnos kezdetét látjuk egy több évig tartó húza-vonának, mely személyes antipa-

Heves és Külső-Szolnok vármegye fejezi be. Egy kissé elkésve jelentik azt, «miután a játékszínnek Pesten leendő fölállításához semmi reménység sem lenne, sőt az arra rendelve volt házhely is eladatott», kéri Pest megyét, hogy az általok 1817-ben és 1829-ben küldött két rendbeli összeget, 1120 frt 4 krt, küldje vissza.

Pestmegye késznek nyilatkozott ezen összeget, «azon fogatkozással mindazonáltal, mely a játékszín fundusát általjában és az adakozókat adakozásaik arányában érte», a kívánsághoz híven visszaküldeni, mihelyt a játékszíni küldöttség jelentését beterjeszti. Addig is áttette ez ügyet a küldöttséghez és utasította a számvevőt, hogy az összeg kiszámításánál a küldöttség segítségére legyen.

A megye ez alkalommal figyelmeztette a küldöttséget azon körülmény figyelembevételére, hogy egy időben a magyar játékszín fundusához tartozó könyvtár, Borsodmegye megkereséséhez képest, ezen megyének tényleg megküldetett.

Lehetetlen e kicsinykedő recursusoknál el nem mosolyodni a felett, hogy mily aprólékoskodásokkal törekedtek a megyék egymást túllícizálni! Csoda, hogy a megyék e féltékenykedése mellett a játékszín ügye mégis fenn tudott állani — a saját erejéből!

thiákból és kisszerű ambícióból keletkezvén, csaknem komoly veszélybe döntötte a színházépítés ügyét.

Az egyik párton (a megyein) Földváry áll, ki Széchenyi nagyszabású tervét, melyet ő megbízásból készített röpiratában részletezett, nem helyesli. A másikon Széchenyi István gróf, ki körömszakadtáig küzd a saját terve mellett. Földvárynál kisszerű indok működik közre: nem akarja engedni, hogy Széchenyi gróf minden nemzeti ügyet monopolizáljon. Széchenyinél egy nemes elv: olyan mozgalmat indítani meg, mely a nemzet méltóságához illő eredményeket hozzon létre.

A megye egyelőre elveti Széchenyi «actios-tervét»; határozott irányú lépést azonban még nem tesz, csak szövetkezik a várossal, hogy a Széchenyi tervétől elütő új tervet létesítsenek.

Ugyan e gyűlésből felküldi a pozsonyi országgyűlésre Szentkirályi László megyei tiszteletbeli főjegyzőt azon utasítással, hogy a nemzeti játékszin országos megállapítása iránti mozgalomban Pestmegyét képviselje.

Ez időszak nagyon kedvezett a színészet ügyének. Az Akadémia megalapítása által a magyar nyelv irodalmi téren aratott diadalt; hátra volt, hogy a politikai közigazgatás szelleme és nyelve is magyar legyen. A színészet pártolása mindebből természetesen következett, mert mint nemzeti institutum, társadalmi téren volt leg-hatalmasabb eszköze a magyarság eszméjének.

Az 1830-iki országgyűlés 8-ik ágazata kimondotta, hogy a Ht. T. a megyék magyar leveleire magyarul tartozik felelni. A kir. Curia magyar szövegű ítéleteket tartozik hozni. A ki magyarul nem tud, ezután közhivatalokra ne alkalmaztassék stb. Ennek kedvező behatása alatt Pestmegye 1831. január 20-án tartott közgyűlésében a közigazgatás, peres eljárás, és a törvényhatóságok egymással való érintkezésének hivatalos nyelvül a magyart jelöli ki, s egy deputatiót választ, melynek kötelességévé teszi azon módokról javaslatot tenni, vajjon mikép lehetne lelkészek, tanítók segélyével a magyar nyelv virágzásra jutását a leghathatósabban elősegíteni. Torontálmegye már 1830. decemberében oly határozatot hoz, hogy három év mulva tanítót, jegyzőt, kántort csak olyat szabad választani, ki magyarul is tud. Aradmegyének 1831. ápril 11-én tartott üléséről Fábián Gábor levelet írván a Tud. Gyűjtemény szerkesztőjéhez, örömmel emlékezik meg a megye határozatáról. «Ha sikere lesz

— írja — úgy nem fogják elhinni, hogy valaha a köznép száján ez a dal is élt: Most jöttem Aradrul — Nem tudok magyarul.» Hasonló szellemű határozatokat hoztak az ország magyar megyéin kívül még olyanok is, mint Krassó, Temes stb. megyék, melyekben a magyar elem nem volt többségben.

Az 1832—36-iki országgyűlésre küldött követeknek adott utasítások közül a legérdekesebbek egyikét itt közöljük — a színházi ügy körül már 1794. óta élénken érdeklődő *Szabolcsmegyéét*. Az utasítás nemcsak a megyének, de az indíttványtevőnek, gróf Dessewffy Józsefnek is nagy becsületére szolgálhat. Pontozatai a következők valának:

I. A birtokos nemesség és honoratorok *egy millió* Rfirtot ajánljának a magyar nyelv kiható és beható művelésére. Az összeget az országgyűlés fogja az egyes megyék között felosztani.

II. $\frac{1}{5}$ rész ez összegből az Akadémiát illeti meg (ennek fejében a vármegyék befolyást gyakorolnak a tagválasztásra).

III. $\frac{2}{5}$ részét a honi nyelv kiható művelésére kell szánni. Ezért a nem magyar helyeken magyarul is tudó tanítókat kell alkalmazni, kiknek jutalomdíját ez összeg kamatjaiból kell fizetni.

IV. $\frac{1}{5}$ rész *egy Pesten építendő tágas és illendő színházra fordíttassék*.

V. $\frac{1}{5}$ részét törvényes kamatokra kell kiadni, kölcsönt azonban csupán a törvényhatóságok kapjanak ebből a tőkéből. *A kamatok egyik felét egy szavalási, éneklési, meg muzsikai iskola felállítására és fentartására kell fordítani, «hol addig is, míg az új magyar játékszín fölépül, az Országban elszéledt színjászok és színjászónék közül művészi érdemök szerint, bizonyos meghatározott czélt ütő mód szerint megválasztandók, az eddigi pesti játékszínben (mely az ország fővárosa fundusának eladásából épült) háromszor hetenkint bójáró pénzdíj mellett is kedveskedjenek magyar játékszíni mutatványaikkal; mert az említett ötödrész summa kamatainak másik feléből segítettvén, művészségök ügyességeit a fővárosban még mind inkább-inkább kiképezhessék».*

VI. Ez az egész ügy az országgyűlés által választandó bizottságra bízassék, melynek az is kötelességei közé fogna tartozni, *hogy elvénült érdemes színjászok és színjászónék nyugdíját kapjanak*. Az összeg adományozása belátásukra bíztnék és jutalom csakis személyre szolhatna, melyet az illető nem volna följogosítva özvegyére vagy gyermekeire átruházni.

E nyugdíjfizetés az Akadémiát terhelné azon 200,000 frt ado-

mány fejében, mely részeül jutna. Az országos küldöttség az Akadémiával szemben csak mint javaslattevő szerepelne.

Szabolcsmegye, mely még Nagy Lajos emlékére egy új lovagrend alapítását kérelmezi, végül azt indítványoztatja követői által, hogy az országgyűlés mondjon köszönetet mindazoknak, kik «a honi nyelv terjesztésén észrevehetőleg iparkodnak».

Mint Széchenyi levelezéseiből tudjuk,* az alsó tábla imposans többsége a hazuról nyert utasítások, de meg személyes érdekeltse-göknél fogva is rajongott a játékszín ügyéért az 1832—36-iki országgyűlésen, s hogy a játékszín már ekkor nem volt országossá tehető, ez egyesegyedül a főrendek közönyén múlt, kik hazafiatlanságukat ügyesen leplezték azzal a kifogással, hogy hiszen úgy is épít a vármegye Pesten egy ideiglenes színházat, minek ezt a tervet az országos színház föllállításával agyonütni?

Igen, ez az eredmény volt kifolyása azon kisszerű antagonizmusnak, mely Széchenyi és Földváry közt már 1832 óta fennállott. A catastropha kitörését nagyban elősegítette azon körülmény, hogy 1883. július havában a kassai társaság egy töredéke Budára jött, és Pestmegye pártfogása alá vette őket.

Széchenyi egy részvényekre alapított országos színházat óhajtott. Pestmegye ugyan még nem volt tisztában a magáéval, csak abban az egyben volt bizonyos, *hogy ne legyen olyan, mint a minőt Széchenyi óhajt*.

Midőn a terv 1831-ben fölmerült, Pestmegye is a Széchenyié mellé állott, de nemsokára elváltak utaik egymástól. A megye és a gróf között** nagy volt az antagonizmus. Széchenyi határozott caractere nem tudott a megyei institutio szeszélyeihez alkalmazkodni. Szerette a parlamentáris vitatkozási modort, mely az eszmét több oldalról helyezte világításba. Viszont ha ő maga állott elő valami tervvel, azt körömszakadtáig védelmezte, mert állhatatossága, meggyőződése nem egyhamar jött ingadozásba. Ehhez a hajthatatlansághoz egy kis személyes ellenszenv is járulván, nem lehet csodálni, hogy a megye csakhamar szakított Széchenyivel. 1832. őszétől kezdve a játékszíni küldöttség elnöke Földváry Gábor lőn, ki

* Tanulmányok gr. Sz. I. levelezéseiből. Magyarország és a Nagyvilág, 1880. évf. 40—41. sz. Majláth Bélától.

** L. Fáy, Magyar. Színházi Lap, 1860. 47. sz.

megirigyelte Széchenyi országos hírnevét. Ő maga is akart (még tán kicsinyeskedés és intrigua árán is) abból az elismerésből, mely egy nemzeti vállalat sikerét okvetlen követte volna. Ez volt Fáy szerint egyike azon fontos indokoknak, melyek a színház-építés kérdésért összebonyolítani segítették. Kitöresre azonban a budai társaság jutatta ezt a háborút.

Budai színészeink keserű tapasztalatok árán jutottak azon meggyőződésre, hogy főleg télvíz idején, midőn a hídát kiszedik, a budai színház tátong az ürességtől és akkor is, midőn megtelik, a közönség legnagyobb részét pestiek alkotják.

Színészeink magok akarták ezt a közönséget Pesten fölkeresni és 1834-ben Fáy, Telepy és Megyery nyakukba vették a várost, hogy valami üres telket vagy könnyebb szerkezetű épületet szemeljenek ott ki. Fölfedezési útjokatazonban nem koronázta a kívánt siker, mert bár találtak is alkalmas épületet (például a régi Mocsonyi-féle házat), azokat tulajdonosaik nem akarták bérbe adni.

Volt akkor a kerepesi-út elején — mely jól kívül feküdt még ekkor a városon — egy nagy üres sarok telek s valamivel beljebb egy nagy magtár. Mind a kettő Grassalkovich herczeg tulajdonát képezte. Ez a magtár, mint Fáy írja, mindhármuknak különösen megtetszett. Birtokba keríthetése óhajától nem tudott többé Fáy megválni. Ment egyenesen a megyegyűlésbe, hol Földváry elnökölt. Midőn a terembe ért, megpillantotta ugyanott Bujanovics Lukácsot, hg. Grassalkovich jószágigazgatóját és egy új eszme villant meg agyában. A herczeget akkoriban nagyon szorongatták a hitelezői. Pestmegye vonakodott azonban az elmarasztaló ítéletek szellemében eljárni és így a herczeg köszönettel tartozhatott a megyének. Fáy jól számított, midőn tervét arra építette, hogy a herczeg már halálából sem fog valami áldozattól visszariadni — ha Pestmegye kéri ezt tőle. Fáy megsűgta tervét Földvárynak, ki azt azonnal közölte Bujanovicssal. Néhány hétre ezután már azzal az örvendétes hírrel jött Bujanovics Fáyhoz (mert Földváry Tassra utazott), hogy a herczeg készségesen ad az említett telekből egy részt a színház céljaira. Fáy kijelentette, hogy a megye rendei a saroktelket óhajtanák az azon lévő magtárral, melyet könnyű lenne a theatralis cassa szegénysége folytán 20—25 ezer forinttal átalakítani, míg a másik üres telken magának a megyének kellene egy külön épületet emelnie.

Azonnal fölkerekedtek ketten és a helyszínére mentek. Bujanovics felnyitatta a magtárt s miután meggyőződtek arról, hogy annak átalakítása nem kerülne többbe, az említett összegnél, Bujanovics megígérte a telek és magtár átadásának kiegészítését.

A mai Nemzeti színház új épülete helyett kezdetben tehát csak egy használaton kívül helyezett magtár átalakításáról volt szó.

A véletlen azonban úgy akarta, hogy ez a terv ne sikerülhessen.

Földváry, a ki csak az első ajánlatról értesült és Bujanovics újabb ígéretéről mit sem tudott, sietett a herczegnek megköszönni az első telekre vonatkozó nagylelkű ajánlatot. «Sok okom van hinni — írja Fáy — hogyha az alispán kissé késik az ajándék megköszönésével, a herczeg nem fogta volna a szeglettelket megtagadni a megyétől.» A dolgot nem tartjuk valószínűnek, mert ha a herczeg ez iránti hajlandóságát alkalma volt volna a színházi küldöttségnek sejteni, az iránt lehetett volna utólagosan is lépéseket tenni és bizonyára tesznek is. Ilyen puhatolódzásnak azonban nem akadtunk nyomára.

Midőn az ajánlat ügye ennyire jutott, a budai színjátszó társaság részéről Telepy György egy ideiglenes színház építésre vonatkozó tervet nyújtott be a megyének. Az egész terv kivitelének költségét mintegy 12—16,000 frtra szabta. A megye, mely ekkor már elvben elfogadta egy ideiglenes színház fölépítését, Telepy tervét kisszerűnek találta. Egy nagyobb épületet óhajtott, melynek költségeit vagy sorsjátékkal vagy részvények útján szerette volna beszerezni.

Pestmegye már 1834. februáriusi közgyűlésén szóba hozta a sorsjáték tervét. Ugyanekkor már ajánlatok is tétettek, a sorsjátékhoz megkívántató költségek pótlására. Mérey László 1,000, Jankovics Miklós 2,500 frt ajánlatot tett. Voltak egyesek, kik olyképen tettek ajánlataikat, hogyha a sorsjáték nem létesülne, a felajánlott összeg a színház megörökítésére fordíttassék. Az adakozók ezek voltak:

Földváry Gábor (1,000), Kappel Fridrik (1,000), Gosztönyi Miklós (1000), Lissorényi László (125), Rákóczy András (125), Nedeczky Ferencz (500), Fáy András (125), Döbrentey Gábor (125), Sárközy Imre (125), Glosius Dániel (125), Benyovszky Péter (125), Kovács György (500) frttal.

A Casino oly föltétel mellett ajánlott 1,000 frtot, hogyha a sors-

játék nem létesülne, megszűnik reá nézve annak kötelező ereje.* Ily fényes ajánlatok folytán fölterjesztést tettek a Ht. T.-hoz, kérvén ezen sorsjáték kivételes engedélyezését, miután azon időben minden szerencsejáték el volt tiltva.

A Grassalkovich-féle telekadomány iránt hivatalos fölszólítás elküldetvén a herczeghez, a kedvező válasz alapján a telekadomány hivatalos bejelentése az 1834. évi június 14-iki közgyűlésen történt meg.

A játékszini küldöttség tudatta, hogy Grassalkovich Antal herczeg a hatvani kapun kívül majorház helyének fa lerakodó helyül használt részét a színház telkéül oda ajándékozta oly kikötéssel, hogy az soha el ne adassék, se más célra ne fordíttassék, mint hogy színház épüljön rajta. A deputatio azt javasolta, hogy az épület emelésére részvénytársaság vagy a megye által is jóváhagyott sorsjáték volna a leginkább célravezető. Tervrajz és költségvetés készítése végett kebeléből egy albizottságot küldött ki.

Együttal tudatta, hogy Benyovszky Péter és gr. Keglevich László, mint a báró Brudern József végrendeletének végrehajtói, a hagyatékhoz tartozó u. n. párisi házat becsárban átengedték a sorsjáték céljaira. (Még maig is főnáll a kigyó- és koronaherczeg-útczában.) «Az épülethez még az idén hozzá kelletik fogni abból a pénzből, mely már ezen célra az előbbeni időkben egybegyűlt, hogy valahára oly foganat mutattassék a hazafiaknak, melynek pártolására annál hajlandóbbak, mivel elkezdve látják már a munkát, melynek sikerére oly hosszas ideig várakozának.»

A megye nem mondotta ki végzésileg az építés megkezdését, csak örvendezve vett tudomást a dolgok ily szerencsés fordulásáról, mely által a színészet állandósítása iránt «szinte kétségbe nem hozható remény biztat», holott eddig «haszontalan vala minden fáradás és áldozat».

Köszönettel tudomásul vették a herczeg ajándékát, valamint a Mérey Lászlóét is, ki a báró Brudern hagyatékából 8 frt 50 kron megvásárolt két alaprajzot (a párisi Odeon-ét és Phaido-ét) a theatralis cassának ajándékozta oda.*

* 698/834. febr. 4-iki közgyűlés. Egy más kimutatásban a Casino 2500 frttal szerepel. Ezen ajánlat a játékszín megörökítésére lenne fordítandó, ha a sorsjáték nem sikerülne.

** 1834. jún. 14-iki közgyűlés. 2,662. Pestm. sz. Phaido tán Feydeau?

A sorsjáték engedélyezése ügyében a megye fölírt a m. k. Ht. T.-hoz, ez utóbbi azonban (1834. ápril 15-én 10,917. sz. a.) a sorsjáték módjáról és tervéről körülállásos jelentést kért.

Az 1834. június 11-én tartott megyei közgyűlés a játékszíni kiküldöttségéhez tette ezt át, «tudósítása annak idejében elváratatván».*

Földváry fölméretvén a Grassalkovich által ajándékozott telket Mócsy László mérnök által, úgy találták, hogy az 941 □ öl területű.

Indítványozta ugyanő, hogy midőn a sorsjáték iránt a megye fölterjesztést teend a Helyt. T.-hoz, ő cs. és kir. apostoli felségéhez is kellene a m. k. udvari cancellaria útján egy külön felíratot intézni. A nádort pedig «mint a magyar Nemzetiségnek mindenkor tapasztalt nagylelkű és kegyelmes pártfogóját» szükséges volna megkérni, hogy közbenjárása által ezen ügyet mozgítsa elő.

A megye végzésileg hozzájárult ezen indítványhoz.**

Az 1834. augusztus 26-iki közgyűlésen vérmes reményekkel voltak eltelve. Egyfelől a Grassalkovich-féle meglevő telek, másfelől a projectált sorsjátéknak reménybeli telke, «mind pedig egy részvényes társaság alakítására igazított lépések megtéve, melyek sikerülésétől szinte alig lehet valami kétség, minthogy köznemzeti ügyben és minden hazafi által szerencsésen is óhajtott célra intéztetnek,» arra bírtak egyeseket, hogy az építés foganatba vételét szorgalmazzák.

Szerencsére a higgadtabb rész felül kerekedett és figyelmeztette a heveskedőket, hogy részletes tervrajzok nélkül egy színház építéséhez épenséggel nem szabad fogni; aztán a sorsjátékot még nem is engedélyezték felsőbb helyen, a részvénytársaság terve sincsen még kidolgozva. Ily fontos kérdésben csak akkor kell az elhatározó lépést megtenni, «ha annak sikerüléséről és a legjobb lehető módon való elkövetéséről biztosság remélhető;» ez a biztosság csak akkor áll elő, ha a terv készen és a pénz együtt lesz. E helyes okoknál fogva elhalasztották az építést, de leginkább azért, hátha a megye birtokát képező teleknél egy más alkalmasabbat lehetne időközben találni «hol a magyar színház díszesebben állhatna». Ezen a

* 2,664/834.

** 1834. június 27-iki közgyűlés. 2,873/834. sz.

telken, «hogyha lehet», az építést már a jövő tavasszal kellene megkezdeni, ha pedig ez meg nem történhetnék, úgy 1836 «kikeltjén» ha más telek nem találtatnék, a Grassalkovich-félén kell okvetetlenül megkezdeni az építést.

A deputatiót utasította a közgyűlés a tervek és minden néven nevezendő előkészületek megtételére. A megyei követeknek pedig útasításul adták, hogyha a sorsjáték szóba hozatnék az országgyűlésen, úgy azt «ezen különös és egyes esetben, melyben egy színjáték építésére fordíttatik, minden kitelhető módok által pártolják».¹

Mikor a színházi telek kérdése ennyire tisztázva volt és herczeg Grassalkovich a nála tisztelgő Földvárynak kijelentette, hogy még ezen fölül is kész mindent megtenni a játékszín érdekében, «a mi erejében és tehetségében» áll — az egész kérdés kezdett összebonyolódni.

Pest városa, mely a saját küldöttei által részt vett a megyei játékszíni küldöttség tanácskozásaiban, egyszerre kedvet kapott maga is színházépítésre. Pestmegye útasította a saját küldöttségét még az augusztusi közgyűlés alkalmával, hogy lépjen ez iránt közelebbi érintkezésbe Pest városa küldötteivel.² De mintha Pest városa maga is megrémült volna a hazafiság e szokatlan tényétől, kijelentette, hogy nem szándékozik valami pompás játékszínt építeni, hanem csak egy szerényebb épületet, mely a város szükségének megfelelően. Mindenek felett pedig tulajdonának óhajtja tekinteni s azt olyképen kormányozni, mint a mostani német színházat.

Midőn a deputatio ezt az októberi közgyűlésben bejelentette,³ azon véleményét nyilvánítá, hogy egy ily esetben nem lehetne a város tulajdonjogát kétségbevonni. De mivel a megye egy nemzeti színházat akar felállítani, egy magánszínház költségeihez hozzá nem járulhat. Mindazonáltal azt hiszi a deputatio, hogy a vármegye által pártolt és előmozdított ügynek nem fog ártani a Pest városa terve. A saját tervöket mint eddig, úgy ezután is elő fogják mozditani.

Időközben leérkezett a Ht. T. átíratja is, mely elutasította a megye sorsjátéktervezetét. Pestmegyénél már 1834 végével nagyon

¹ 4,078/1834. sz. Pestm. sz.

² 4,076/834.

³ 4,068/834.

furesán állottak az ügyek a színházépítés dolgában. Gr. Dessewffy A. azt írta a Pozsonyban tartózkodó Széchenyi István grófnak szeptember 7-éről, hogy az ellenpárt czélja a «semmiteselekvés által ölni el az egész ügyet s legelőbb is a budai társaságot hagyni magára, hogy így aztán annak elbukása rajtunk száradjon».¹ Dessewffy gr. nem csizakodhatván velök, a közvéleményhez fordult és a Társalkodóban² izgatott azon eszme mellett, hogy a fővárosnak «példányos játékszint» kell fölállítani, a közönség kegyétől függetlent. «A pesti magyar játékszínnek nem lehet csupán azért létesülni, hogy 24 ember kenyeret kapjon; hogy Pest városa magyar népessége esténként magát mulathassa s a vásárra begyűlő vidékiek hírül vihessék rokonik és barátiknak, hogy Budapesten már magyar játékszín van.» Mintaszerű játékszín kell. Ehhez pedig tőkepenz nélkül nem lehet fogni. Nemzeti játékszint óhajt a színészet, ismert ballet, pantomim stb. czafrangjai nélkül, és éppen ezért kell azt függetleníteni a közönség szeszélyétől.

E nemes iránynak volt ő és Széchenyi apostola azon kevesekkel, kik nem tartoztak a megyei párthoz.

Fáy András levele Széchenyi grófhhoz (ki ekkor a Vaskapu munkálataival volt elfoglalva), 1834. okt. 21-éről már telve van aggodalommal.³ Ő már az elmúlt augusztusi közgyűlés óta szüntelen látja a színészség fölött függő borút. Nyugodt lélekkel várta annak elszéledését, mert a hozzá érkezett tudósításokból azt látta, hogy a közvélemény az ő részökön van. Egyedül a budai társaság sorsán aggodott, melyet e borútól leginkább féltett.

Az októberi közgyűlésen felolvastatott Pest városa levele a telekajánlat és színházépítés tárgyában, melynek folytán elhatározta Pestmegye, hogy eláll építkezési szándékától.⁴

Fáy ekkor felállt és előadta, hogy a megye, e határozata

¹ Pesti Napló, 1873. évf. 175. sz.

² 1834. évf. 72. sz.

³ Pesti Napló, 1873. 176. sz.

⁴ Szogyény L. azt írja szept. 8-áról Széchenyinek, miután kikémlelte a talajt, úgy vélekedtek akkor a megyénél: «minekutána gr. Sz. magára vállalta az ügy előmozdítását, a Vármegye sem a lotteria útján, sem más módon cselekvőleg hozzájárulni nem fog, hanem nyugodtan várja, mit fog gr. Sz. az elrontott valóság helyet garancia nélkül fölállított tervében életre hozni». (Pesti Napló, i. h. 176. sz.)

folytán önmagával jön ellenmondásba. A haza nem csupán pesti, hanem Pesten középponti nemzeti színházat óhajt. Pest városa nem ura sem pénzének, sem idejének. Az egész ország tudni kívánja, fog-e bírni és mily kedvezésekkel ez a színház, és hova szándékoznak ezt építeni?

Fáy erélyes fölszólalására az volt a válasz, hogy bizzuk ezt Pest városa *ismeretes* (!) hazafiúi buzgóságára!

Míg Fáy meleg érdeklődése a színészet, mint közügy mellett ily eredményt tudott csak elérni, annál fájóbb lehetett reá nézve azon támadás, melyet ellene a budai színtársulat iránt tanúsított érdeklődése miatt igazgató társa intézett. Döbrentey, ki a gyűlés alatt folyt vitában nem vett részt, most egyszerre felállott és azzal vádolta a megye előtt Fáyt, hogy a directio dolgában őt compromittálni szokta és a színésztársaságnak hozzá való rokonszenve alapján felette elsőséget arrogál. Fáyt e gyermekes és váratlan megtámadás annyira kihozta sodrából, hogy azonnal leköszönt a directorságról. Hasztalan volt minden marasztalás, ő megmaradt szava mellett és október 21-én elbúcsúzott a budai társaságtól. Egyedüli elégtétele az volt, hogy a társaság «majd általjában» sírva vált meg tőle. Fáy hiúság nélkül hivatkozhatott arra, «hogy a társaság æsthetikai formáltatására és számos volt előítélet legyőzésében» nem kis része volt. «Még sokkal többet tettem volna — írja — ha Döbrentey igyekezetemet nem paralyzálja.»

A színházi tervre nézve úgylátszik belenyugodott abba, hogy bár az nem a legjobb, de mégis jobb kezekben van, mint eddig. A vármegyétől szerinte nem lehetett semmit sem várni. Az a kérdés: magára kell-e azt hagyni Pest városára, vagy országossá tenni az ügyet?

Ő az utóbbi mellett van olyképen, hogy «a várost kihagyni kár volna». Széchenyibe veti reményét, mert a haza az ő morális támogatását elvárja. «A többi óhajt, akar; de zsebébe dugja kezét s morog, hogy nem ad sikert a Magyarok Istene.» Ha e terv létesülne, úgy bizonyára a színház fölépítése eltartana néhány évig. Ez nem volna baj, csak a budai társaság sorsa nyomja a szívét. Pestmegye nem mondott le 1834. okt. közgyűlésében a budai társaság pártolásáról, hanem azt végezte, hogy míg az összegyűjtött pénzben tart, addig tartani fogja a társaságot. Azután pedig új adományokat gyűjtet számára. Fáy szerint a segedelem pénz legfeljebb

a jövő nyárig tart, az újabb segedelemgyűjtéstől pedig kevés sikert remél.

A budai színésztársaság egyrészt e miatti aggodalmában, másrészt félvén Pestmegye színházi deputációjának durva bánásmódjától, Fáyt kereste föl s azon szándékát nyilvánítá, hogy ők inkább óhajtanák a budai színházat a saját kezökre kivenni, mint vármegyei pártolás mellett tovább működni. Egy baj van, hogy Buda városa odaigérté Pestvármegyének a várszínházat. Mivel azonban a bérlet nincs még megkötve, arra kéri Fáy Széchenyi grófot, hogy lépne közbe a társaság érdekében Buda városánál.

«Örökös kár volna — írja Fáy — ezen kínosan összegyűjtött társaságot (mely közt legalább 8 jeles tag) ismét szétoszlatni hagyni, melytől a vármegye directiója alatt félni lehet.»

Nemcsak Fáy, hanem Szögyényi is Széchenyibe helyezte összes reményeit. Örült ő is a pestmegyei terv bukásán és bár fél a megyei ármánytól, de meg van győződve, hogy Széchenyi nagy lelke, lángoló hazaszeretete és hatalmas tehetsége győzedelmet arat az ármányon.

Míg így egyfelől a Széchenyi pártja és másfelől a megyei párt a maga tervét akarta diadalra juttatni, helyesebben egy országos jelentőségű és egy nagyon is helyi jellegű terv pártolói állottak egyelőre titkos harcban egymással s tulajdonképen senki sem tudhatta Pestvármegye valódi tervét, Széchenyit pedig egy más ügy tartotta elfoglalva, egyszerre más fordulatot vett az egész ügy. A november 11-iki megyei közgyűlést megelőzőleg a színházi küldöttség ülést tartván, a megye októberi végzése oda módosított, hogy a megye nem mond le végkép a színházépítés tervéről, de bevárja az 1835. év tavaszát. Ha addig semmi sem lesz akár a Széchenyi gróf «Palais»-jából, (így nevezték el gúnyosan a Széchenyi-tervelte színházat), akár Pest városa helyi jellegű játékszínéből, vagy legalább is el nem kezdik azok egyikének építését, úgy Pestmegye fog a Grassalkovich-féle telken egy színházat építeni.

Ez a novemberi közgyűlés még annyiban bír históriai jelentőséggel, hogy Pestmegye ekkor vette át hivatalosan a Grassalkovich-féle telket, mely eddig csak levéltileg volt resignálva.

Fáy András lemondását is ekkor fogadta el Pestmegye, mert egész határozottan oda nyilatkozott, hogy ő másodmagával tovább nem viszi az igazgatást, minthogy a tapasztalás megtanította, hogy

egy társaságnál csak egy director munkálkodhatik sikerrel.* Kijelentette azonban, hogy Döbrentey lemondása esetén kész elvállalni újból az igazgatást.

Alig vett erről tudomást a budai társaság, annak előbbkelő tagjai küldöttségileg megjelentek a megyénél és «cathgorice declaráltak», hogy ők Döbrentey kormánya alatt meg nem maradnak és husvéton túl nem kötnek vele szerződést.

Döbrenteyben — mint Fáy jól számított — volt annyi makacsság, hogy már csak azért sem köszönt le, bár e makacsság távol állhatott attól a mértéktől, «hogy készebb leend szétoszlani hagyni a bizony szépen haladt társaságot».

A budai színész-társaság második éve tehát meglehetősen zavarosan végződött. A vármegyei anyagi pártolás kérdése, legalább hosszabb időre, kétségesse vált. Pest városa ajánlatot tett ugyan egy dunaparti telekre nézve, de ezt meg nem hagyta helyben a nádor, mint a városi «Verschönerungs-Comission» elnöke. Pestmegyének volt telke, de nem akart azon előbb építtetni, míg Pest városa színház-építési ügye tisztába nem jön. A budai színészek első tervét sem akarták elfogadni, mert kilátás volt egy díszesebbre. A directio tagjai közül a tanultabb és barátságosabb Fáy ott hagyta őket. Ők pedig az alatt csak tengődtek ott a várszínházban, mert az állandó híd hiánya igazán alkalmas ménteségül szolgált télvíz idején még a lelkes magyar közönségnek is a távolmaradásra, annál inkább pedig a különben is közönyös idegen ajkúak számára.

A budai színészet történetének e második évében három szempont érdekelhet bennünket: 1. szaporodott-e vagy fogyott a társulat színi erőiben; 2. a közönség pártolása minő volt irányukban; 3. műsoruk által mennyire feleltek meg a jogos követeléseknek? A társaság színi erői tetemesen megszorodtak. Kiválóbb férfi tehetségek voltak az újak közül *Lendvay Márton* és *Parázso János*; igen használható segédszínészek *Egri*, *Kaczér*, *Kiss János*, *Marosy*, *Nagy József*. A játékszíni zsebkönyvben ezúttal találkozunk először *Szigligeti Eduard* nevével is. Az 1833-iki gárdát *Baranyi*, *Bartha*, *Megyeri*, *Pály*, *Somogyi*, *Szöllősy*, *Telepy* és *Tóth István* képezték. A férfi tagok száma ugyan csak 2-vel szaporodott meg az előbbi évhez képest, de az eltávozóknak, *Demjénben*, *Dömében*, *Farkasban*,

* Pesti Napló 1873. évf. 177. szám.

Könyvesben, Pozsgayban, Szalkayban nem vesztett sokat a budai társaság. Jelentékeny vesztesége volt *Fáncsyban*, a ki december 1-ével vett búcsút a közönségtől.

Az 1833-iki «asszony-személyek» száma is kedvezőleg szaporodott meg 1834-ben. Új tagokul vétettek föl *Kovácsné, Lendvayné, Mészáros Anikó, Mogyoróssy Nina*, és *Parázsoné*. A régi gárda kiváló tagjai mind együtt maradtak, ú. m. *Kántorné, Bartháné Pálné, Szentpéteryne, Telepyné*; közülök csak *Laborfalvy Rozália* leányasszony távozott el Kassára; mint kezdő azonban nem hagyott maga után nehezen betölthető űrt. Összesen tehát 17 férfi és 10 nő képezték a játszó-személyzetet 1834-ben.

Érdekes tudni, hogy az új tagok közül nem mind kerültek egyforma úton a budai színházhoz. Így a Pestvármegye részéről levő igazgatóság által fölvétettek meghívásra *Kovácsné* és *Lendvayné* Kassáról, *Lendvay* pedig Kolozsvárról; meghívás nélkül *Egri, Kaczér, Marosy, Mogyoróssy Nina, Parázsó* és neje. E megkülönböztetés jele volt az egyes tagok jelentőségének. A fentemlített tagok közül *Kaczér* és *Szöllősy* tánczmesterek is voltak, kik azonban néha beszélő szerepekben is fölléptek. Melléjük szerződtette külön meghívás alapján az igazgatóság *Wirdisch* Katalint, *Mayer* Karolinát és *Antoniát* Bécsből. Gyermek-szerepekre a *Telepy*-pár gyermekei, *Károly* és *Máli* alkalmaztattak.

A társulat zenekara 18 személyből állt *Menner* Lajos karmester vezetése alatt. Csak kis zenekar volt, melyben a karmesteren kívül 1 karvezérlő, 3 első hegedűs, 2 másod hegedűs, egy-egy tag violára, nagybőgőre, kisbőgőre, fuvolára, fagottra, dobra és trombitára, 2 klarinétos és 2 vadászkürtös fordúl elő.

A segéd-személyzet is nagy volt. Állott pedig az a néma személyek vezetőjéből (2 segéddel), pénztárnokból, pénzszedőből, bérlet-jegy-örből, jegy-ellenőrből. Ez utóbbit *Somogyi*, a pénztárnokságot azonban *Pály* vitte. A ruhatár-gondviselőnek egy segédje volt, valamint a hajfodoritónak is; a díszítő 4 segéddel működött *Telepy György* vezérlete alatt, ki mint valóságos ezermester, színészkedése mellett a társaságnak «képíró, díszítmény- és művmestere» volt. Hozzájuk kell számítani az asztalost, a festék-törőt, butorozót, világosítót, a páholy-, a zártszéknitót, a játékszini szolgát és a 4 beléptijegy-szedőt, kikhez 5 czédulahordozó is tartozik (3 Budán, 2 Pesten). Nem lehet azon fontos személyt sem figyelmen kívül hagy-

nunk, kinek az előadók, de mi is ez adatokért nagy köszönettel tartozunk: *Csokonai Vitéz Józsefet*, a társulat sűgóját, ki a Dorottya költőjének rokona lehetett.

A társulat tagjainak összes száma 81-et tett ki.

Fogalmunk lehet arról, hogy ez a társaság nagy és állandó pártolást igényelt, ha csak existálni akart csupán.

Sok akadálylyal kellett e társaságnak megküzdeni. Már helyzete is olyan volt, hogy szinte menteni látszott a közönség elmaradását. Fenn a várban, a mai várszínház helyén és színpadán tartotta előadásait. Már a hozzáférhetés is nehezebb volt, mikor sem jó gyalog út, sem sikló nem állott a közönség rendelkezésére. A dunai hajóhid nem a mostani alagút, hanem a mostani várbazár kioszkja előtt végződött. Innen indult aztán a közönség a Ferdinánd-kapun át a várszínházba. Sokszor valóban áldozat volt a pestiek részéről ájtjonni a hidon; nyaranta a nagy melegben, ősszel, tavasszal az esős idő kellemetlenségeivel küzdve. A Honművész tudósításai híven szólnak a pártolás mekkoraságáról is, mely időszakonként nagyon ingadozó volt. Legállandóbb vonzó erőt még az eredeti darabok gyakoroltak, a midőn a legzordabb idő sem akadályozta a pesti közönséget az eljövételben.

Legnagyobb baj természetesen télen volt, midőn a hajóhidat kiszédték és Buda formálisan elzáratott Pesttől. A Rajzolatok egy korábbi évfolyama (1837) érdekes följegyzéseket foglal magában arra nézve, mi módon történt a téli átkelés.

A partokon 25 csolnak állott készen éjjel, nappal. Hosszúságuk 4, szélességök 1 öl volt; mindenikben 4 evezős legény és 1 kormányos ült. Ezeket a legényeket a csolnakokkal együtt a hídbérelője tartotta. Minden evezős 10 kr. (!) fizetést kapott napjára «ócska pénzben»; szerencsére napi keresetök ajándékokból fölment egytől negyedfél forintig is. Egyszerre 20—30 személyt vihettek át és minden csolnak 15-ször tette meg ez utat napjában. Éjszaka föl váltva tettek szolgálatot. Az átkelés — természetesen — a zajló Dunán 6—12, néha 20 perczig is eltartott. Ha nagy volt a jégtorlat, nem voltak képesek evezni, hanem a bennülők himbálták a csolnakot, a mit hajós-nyelven úgy hívtak: «lulaj», (szerb szó, annyit jelent, mint himbálni). Néha azonban negyed óráig is megakadt egy-egy jégtorlatban. A pesti és budai Dunapart ilyenkor nagyszámú bámulókkal telt meg, mert rendkívül érdekes, izgató látvány volt, néha

10—12 hajót is lebegni, vívódni látni ily veszély közepette. Az átkelés tehát merész vállalkozás volt, bár nem költséges, mert közönséges átkelők személyenkint 2 krt fizettek; urak azonban tetszés szerint adtak rendesen ajándékpénzt az evezősöknek, kiknek mellékjövedelme ez ajándékokból növekedett oly szép összegre.

Lehet-e csodálni, ha télen csaknem üres padok előtt játszottak budai színészeink? Mert a társulatban a lelket tényleg a pesti közönség tartotta fönn. Maga Déryné is említi Naplójában, «hogy a jó budai közönség nem igen döntögette a színház falát, kapuit». Télen tehát nagy részvétlenséggel kellett küzdeniök, a mi annál természetesebbnek is fog a pestiek részéről feltűnni, ha meggondoljuk, hogy a téli átkelés nem a hajóhid helyén, hanem a Margitsziget alsó csúcsánál volt!

Mily lelkesedés kellett ahhoz, hogy budai színészeink a megéröltető szereplés daczára is örömmel tegyék ki magokat a legzordabb időben is az átkeléssel járó összes fáradságoknak! Nem jött el a közönség télen Budára, tehát átmentek a mi színészeink Pestre, hogy a német színpadon játszszanak annak a közönségnek, mely a zord idő miatt nem akart átmenni Budára! Déryné Naplója említi, hogy e veszedelmes téli átkelések alatt szerezte Kántorné azt a veszedelmes lábbajt, mely őt ágyhoz szegezte s részben oka volt annak, a miért nem szerződtek a Nemzeti színházhoz.

A közönség pártolását az adott viszonyok között tehát meg lehetősnek mondhatjuk. De színészeink is, illetőleg az igazgatóság mindent elkövettek, hogy a közönséget oda édesgessék. Veszedelmes concurrense akadt a német színpadban, hol az operát és balletet kultiválták kiváló jó külföldi énekesekkel, jó betanult zenekarral és segédszeméllyel. Arról szó sem lehetett egyelőre, hogy az operának nagyobb teret engedjenek a budai színház műsorában. Énekesek nem voltak, az egyetlen magyar énekesnő, Déryné, Kassához volt fűzve; Szerdahelyi, Szilágyi szintén ott szerepeltek. Nem lehetett tehát a bajon másképp, mint az által segíteni, hogy a balletet kezdték a szokottnál jobban művelni. Három ballerínát szerződtek a bécsi színházaktól s közülök különösen Wirdisch k. a. valódi vonzó erőt látszott gyakorolni a pestiekre, olyannyira, hogy később a budaiaktól elszerződte a pesti német színház. E második évet tehát joggal nevezhetjük *ballett-évnek*, mert a ballet nagyobb kiterjedésű művelése élesen megkülönbözteti azt az előbbi évtől.

A színpadon vendégszereplő többi erő ez évnek a karakterét különben elég tarkának mutatja.

Addner, a Konstki testvérek, Onitsch k. a., Blumené, Breiting, az executiv zenét és énekművészetet képviselték. Katzianer (a pesti német színháztól) és Grillné (szintén onnan) azt a jó viszonyt mutatták, mely a magyar és német színészet között tényleg fennállott. Katzianerről különben már Déryné is megemlíti, hogy egy ízben Thoringeni Gáspár szerepét játszta el egészen magyarul a pesti magyar társaságnál, Déryné kedvéért.

Az előadások művészi niveauját természetesen nem emelhettké Kranzelberger úr «majomi mutatványai», de hát ez akkor divat volt, és budai színészeinknek is az árral kellett úszniok. Nem vált azonban a színészet előnyére Stella Vincze úr lovagművész és gymnasta vendégszereplése; valamint a «Párisból érkezett» Emile lovagművész mutatványai sem elégítették ki a művészet-kedvelőket «A kalandor lovag és a Varsói ütközet» cz. katonai nézőjátékokban.

A drámairodalmat sem gazdagította a színészet ez évi műsora. Eredeti újdonságot csak egyet adtak, olyat, melynek az Akadémia tekintélye is megadta az «absolut becsű» kitüntetést: Vörösmarty *Vérnász*-át. Sajnos, hogy ez egy előadáson kívül többször nem találhatjuk föl a budai műsoron. A *Kincskeresők*et is csak egyszer adják. Határozott fejlődést csak egy irányban látunk. Azt az irányt értjük, melynek legkiválóbb képviselői a bécsi és berlini színpadokon Raimund és Nestroy voltak.* A közönség nagyon szerette akkoriban ezeket a tüneményes, tündéri, népi bohózatokat. Schlögl munkája szellemesen vázolj a ez irány uralmát a bécsi színpadon. Raimund és Nestroy divatos színműveiknek behatása alatt született meg a Garabonciás diák és az új Theseusok. Ügyesen, sok színpadi gyakorlattal írott dolgok. Kár, hogy Munkácsy nem adta magát reá teljesen ezen genre művelésére, és hogy Pekhata Károly néhány évre reá meghalt. A magyar színpadra mind a két eset veszteségnek mondható. A Garabonciás diákot ötször adták ez évben: VIII/23, VIII/25, VIII/30, X/12, XI/30.

A társulat 4-ik eredeti újdonsága HOBLIK MÁRTONTól az Akadémia által is dícséretre méltatott *Valkói Amazon* nem tudott meg-

* SCHLÖGEL Fr. Vom Wiener Volkstheater 1883. Wien u. Teschen, 134—157. l.

maradni a műsoron. Színészeinknek nagyon nehezőkre esett akkor még a kötött nyelven írott művek előadása.

Operai újdonságot csak egyet adtak: *Mátyás király választását*.

Az idegen nemzetek irodalma nem volt a legkitűnőbb művek által képviselve. Shakespeare-től csak Macbeth-t (VI/17) és Hamletet (VII/26) adták. Moliéretől csak a Botesinálta doktort. Moretot egyszer (VIII/31), Goldoni 5-ször (I/26., IV/20., V/22., IX/7., XI/16.), Metastasio-t egyszer (IX/11) adják. Schiller három darabja volt a műsoron: Ármány és szerelem (V/10), Moor Károly (IX/13) és az Orleansi szűz (X/22); Grillparzertől kettő: Sappho (V/5) és az Ősanya (VIII/9). Körner Zrínyijét egyszer adják (IX/6), Kleisttől Heilbronni Katalint szintén egyszer (X/25). Ezekkel azonban szemben áll Iffland, ki 5 ízben, Nestroy, Toepfler 7—7 ízben, Raupach 8 ízben és Ziegler, ki 13 ízben fordul elő a színpadon, nem is említve, hogy Kotzebue névével 44-szer találkozunk. A régibb magyar literatúrát Katona képviseli 2 darabjával kétszer (VIII/5., VIII/19), Kisfaludy Károly 8 darabjával kilencszer (I/13., II/3., IX/18., II/20., VI/22., VII/24., VIII/24 és X/9), közülök Ilkát először adják; Molnár András és Dugonics András egy-egy darabbal (I/4., III/22). A színész drámaírók közül Megyeri és Balog István szintén egy-egy darabbal (III/17., II/2).

Látjuk ebből, hogy a társulat nem annyira művészi, mint inkább változatos műsorra kényszerült. A közönség ízlését képtelenség lehetett egyszerre megváltoztatni akarni.

Különbön dícséretökre szolgálhat, hogy 11 hónap alatt 232 napon 80 újdonságot adtak elő. Ha netán művészeti tekintetben nem elégitették is ki teljesen a közönséget, mentheti őket helyzetök, mely a német színpaddal szemben kényszerítette őket arra, hogy minél több újdonság által vonzzák az amúgy sem özőnlő közönséget.

Alább közlendő összeállításunk szerint havonként a következőképen voltak elfoglalva :

Januárban	20-szor játszottak és	9 újdonságot adtak.
Februárban	19-szer	„ „ 5 „ „
Márciusban	21-szer	„ „ 7 „ „
Áprilisban	23-szor	„ „ 6 „ „
Májusban	21-szer	„ „ 6 „ „
Júniusban	19-szer	„ „ 6 „ „
Júliusban	21-szer	„ „ 9 „ „
Augusztusban	22-szer	„ „ 7 „ „
Szeptemberben	22-szer	„ „ 7 „ „
Októberben	22-szer	„ „ 9 „ „
Novemberben	22-szer	„ „ 5 „ „
Decemberben	13-szor	„ „ 4 „ „

Összesen : 245-ször játszottak és 80 újdonságot adtak.

Színészeink tehát hetenkint átlag ötször játszottak, a mi számukat tekintve, nagyon megerőltethette őket. Ezen a heti két napi szüneten felül még csak 20 napi szabadság esett közbe egész éven át, az ú. n. norma napokon, midőn színi mutatványok nem adathattak. Pl. 1835-ben

Márczius	4-én (hamvazó szerda)
"	25-én (gy. o. B. A.)
Április	12—18. bezárólag (nagy hét)
"	19-én (husvét vasárnap)
Június	7-én (pünkösdt vasárnap)
"	18-án (Úrnap)
Augusztus	15-én (N. B. A.)
"	20-án (István király)
Szeptember	8-án (Kisasszony napja)
November	2-án (halottak emléke)
Deczember	22—24. (advent)
"	25-én (Nagy karácson).

E normálékhoz kellett színészeinknek ragaszkodni a periodicus ünnepnapokon, így pl. 1834-ben márczius 24—30-ára esett a husvét szünet.

A színtársulat személyzetének fizetése ebben az évben a következő volt (váltóban):

Bartha Jánosé 120 frt, Barthánéé 40 frt, Baranyi Péteré 70 frt, Csokonay Józsefé 80 frt, Egri Jánosé 40 frt, Fáncsy Lajosé 80 frt, Kántornéé 130 frt, Kaczér Ferenczé 60 frt, Kis Jánosé 30 frt, Kovácsnéé 65 frt, a Lendvay-páré 160 frt, Mogyorósy Nináé 35 frt, Mészáros Anikóé 25 frt, Megyeri Károlyé 120 frt, Marosy Józsefé 40 frt, Mayer Karolináé 70 frt, Mayer Antóniáé 40 frt, Nagy Józsefé 70 frt, Pály Eleké 120 frt, Pálné asszonyé 60 frt, Parázsó és nejéé 100 frt, Szenpéteryiné 80 frt, Szigligeti Eduárdé 30 frt, Somogyi Sándoré 50 frt, Szöllősy Lajosé 80 frt, Tóth Istváné 120 frt, Telepy Györgyé 120 frt, Telepynéé 50 frt, Wirdisch Kataliné 100 frt.

Tehát csak tagdíjakra havonkint 2,185 frt kellett. Ehhez adva a zenekari tagok fizetését, havonkint 713 frtot és a segédszemélyzetéét 488 frtot, a havi összes kiadás 3,386 frtot tett ki.

A társaság jövedelme az egész év folytán roppant ingadozásnak volt kitéve. Így pl. január havában a bérletelőadások napi jövedelme ez volt:

Jan. 1-én	58 frt 16 kr.	Jan. 14-én	— frt — kr.
“ 2-án	28 “ 40 “	“ 17-én	— “ — “
“ 4-én	— “ — “	“ 18-án	— “ — “
“ 5-én	7 “ 01 “	“ 19-én	— “ — “
“ 6-án	45 “ 23 “	“ 21-én	5 “ 22 “
“ 9-én	15 “ 55 “	“ 24-én	46 “ 13 “
“ 11-én (b. sz.)	— “ — “	“ 25-én	— “ — “
“ 12-én	— “ — “	“ 28-án	9 “ 45 “
“ 13. (Hűségpróbája) 98 frt 50 kr.			

Nagyon is elkelt az az 1488 frt 5 krajczárnyi maradék a múlt év december haváról.

Június havában a következőleg oszlott el a jövedelem és kiadás :

Bevétel :

Földszinti bérlet	375 frt — kr.	Földszinti páholy	229 frt 10 kr.
Első emeleti páholy	675 “ — “	Másod emel. páholy	125 “ — “
Földszinti zártszék	164 “ 30 “	Másod emel. zártszék	24 “ — “

A havi bérlet összege tehát 1592 frt 40 kr.

A bérlet-előadás napi jövedelme ez volt :

Jún. 1-én	57 frt 19 kr.	Jún. 15-én	63 frt 11 kr.
“ 3-án	62 “ 04 “	“ 17. b. sz. (Macbeth)	188 “ 10 “
“ 5-én	44 “ 55 “	“ 19-én	24 “ 24 “
“ 6-án	30 “ 25 “	“ 21-én	68 “ 43 “
“ 7-én	51 “ 45 “	“ 22-én	83 “ 30 “
“ 8. (Lumpaci)	295 “ 03 “	“ 23-án	— “ — “
“ 9. b. sz. (Hinko)	209 “ 45 “	“ 24-én	3 “ 58 “
“ 10-én	32 “ 45 “	“ 26-án	— “ — “
“ 12-én	55 “ 26 “	“ 28-án	6 “ 01 “
“ 14-én	20 “ 04 “	“ 29-én	36 “ 03 “

A czukrász és kalácsos után 16 frt 40 kr. jövedelmök volt.

A segélypénztárból 700 forintot kellett kivenni, és így összesen 3642 frt 41 kr. jövedelmet kellett elszámolni. Ezzel szemben állottak ezek a

Kiadások :

Május hónapról	66 frt 17½ kr.
Tagok fizetése	2165 “ — “
Segédszemélyzet és zenekar fizetése	1069 “ — “
Lámpások csináltatása	55 “ 57 “
Szerepek írása és papiros	193 “ 32 “
Rendelők fizetése	25 “ — “
Könyvkötőnek	4 “ 30 “
Bécsi út tánczosnék hozatalára	408 “ 05 “
3 Ouverture	24 “ 15 “

Összesen : 4011 frt ½ kr.

A segélypénztárból tehát még 368 frt 55½ krt kellett pótolni.

A társaság nem igen aggódott a deficit daczára sem, mert voltak még neki is adósai június havában, és pedig

Buda városa	125	frttal
Pestvármegye	450	«
B. Prónay Sándor	50	«
A Tudós Társaság	375	«
Csokonay, a sűgó	45	«
Mogyorósy Nina	50	«
Karkaletti	12	«
	1107	frttal.

Hogy a pártfogókról és állandó színházlátogatókról fogalmat alkothassunk, közöljük a májusi bérlők áttekintését. A földszinti 10 páholy közül csak három volt balfelől elfoglalva. Az 1. számúban Mérey László, a 2-ikban Földváry Gábor és a 3-ikban László Ferencz ült. Az első emeleti 16 páholy közül csak 4 állott üresen. Balfelől az elsőben József nádor ült; a mellette levőben gr. Keglevich. Három (a 12, 13, 14. sz.) üres páholy után a 15. sz-ban gr. Nádasdy, a 16-ikban Végh István; a 17-ikben Uzovics és Lónyai; a 18-ikban Mérey Sándor; a 19-ikben Komáromyné; a 20-ban 3 mágnás: gr. Károlyi, gr. Andrássy és báró Prónay; a 21-ik üresen állott; a 22-ben gróf Beleznay; a 23-ban ismét 3 mágnás: gr. Széchenyi, gr. Teleki és b. Wesselényi; a 24-ben gr. Zichy Károly; a 25-ikben gróf Sándor. A második emeleti 12 páholy közül csupán egy volt bérelve, a 34-ik számú a nádor tisztsége által. Jobbfelől a színpad melletti 37-ik számú a színészek páholya volt.

A második emeleti 18 zártszék közül csak 5 volt bérelt.

A földszinten jobbfelől a második sorban Fáy András 4 széket tartott bérben; vele egy sorban ült Tihanyi asszony; e mögött a harmadik sorban Kecskeméti; a negyedik sorban volt a «Platz-Commandans» 2 ingyen zártszéke; az ötödik sorban két asszony: Vighné és Renn asszony közt volt Dunstnak, a színházi orvosnak 2 ingyen helye. A hatodik sorban ismét 2 ingyen jegyes 3 helyet tartott elfoglalva: dr. Patachich a színházi orvos és a városi kapitány. Jobbfelől tehát 16 zártszék közül — 7 ingyenes volt.

Balfelől nem volt egy ingyenes hely sem, mind a 18 bérelt zártszék után jövedelem járt. A bérlők ma már többnyire ismeretlen nevűek: Pfister, Götz, Balog, Fröhlich, Návay, Exertl, b. Luzsen-

szky, Exertl asszony, Szarkáné. A 3-ik sorban Pekhata Károly, a 7-ikben Kovacsóczy Mihály ült.

A földszinti páholyok bérletéből	270	frt.	50	kr.
Az első emeletiek	775	„	—	„
A második „	125	„	—	„
A földszint	425	„	—	„
Földszinti zártszék	143	„	30	„
Másod emeletiek	30	„	—	„ folyt be.

Ha e pártolás nem is volt éppen fényesnek mondható, legalább az éhenhalástól biztosította színészeinket. A fővárosi magyarságtól és idegen érzelmű főurainktól többet úgy sem remélhetett.

III.

Színészeink helyzete 1835-ben. — Viszály a Rajzolatokkal. — Csató Pál a budai színészetről. — Fáy és Döbrentey. — Új irányok. — Az énekes játékok cultusa. — Déryné Budán. — Színészek polemiája. — A társaság és a pesti színházépítés ügye. — Pestmegye antagonizmusa. — Az aug. 26-iki megyei határozat. — A Grassalkovich-féle telek ügye. — A dunaparti színháztelek és Széchenyi gróf. — A nov. 29-iki megyei határozat. — A színházügy az országgyűlésen. — Személyzeti ügyek; vendégszereplések, jutalomjátékok. — Ujdonságok. — A műsor kíválóbbs darabjai. — A «Pesti drámaírói egyesület» keletkezése.

Ez elágazó vélemények harcában, a viszonyokkal való eme fárasztó küzdelemben színészeink kezdik elveszteni valódi kedvöket. Januáriusi előadásaikon határozott kedvetlenség vehető észre. A Rajzolatok kritikusa megróvja színészeinket, hogy előadásaik «kelletlenek, daraboltak, össze nem hangzók». Ily hiányos előadásokból a társulatot nem meri valami szép jövővel kecsegtetni.

Január hava meghozza az első veszteséget: Szentpéteryne (szül. Borsos Klára) halálhírére. Az amúgy is beteges nőt kimeríti a nagy elfoglaltság, s hosszas szenvedés után január 13-án örökre behunyja szemeit. Vagyont nem hagyott hátra. A társaság költségén kellett eltemetni. A közönség csupán részvételével adózott. Ez első temetés jelképezte azt a szomorú sorsot, mely a színészet többi tagjaira is várt: küzdeni hasztalanul az állandóság el nem érhető ideáljáért; kimeríteni a testi erőt e célért való folytonos harcban, hogy aztán az élve maradottak irgalmából összekerülhessen a temetési költség, és jeltelen sírban alhassa örök álmát, mielőtt eljuthatott volna az állandóság ígért-földére.

Színészeink kedvetlenek, és e hangulat nyoma ott van játékaikon. A Rajzolatok kritikusa már nem is jár át Budára, mert szerinte ott nem találja föl azt, a mit keres.

Csató Pál védelmébe vette színészeinket a Rajzolatok csipkedései ellenében. Megróvja e lapot érthetetlen modora miatt. Szerinte

a budai színészet vagy érdeemes, vagy nem a kritikára. Ha nem érdeemes, ki kell fejteni, hogy miért nem az, ha pedig érdeemes, akkor meg a közönséget kell nagyobb pártolásra buzdítani. Ha érdemetlenek színészeink, miért dicsekszik a Rajzolatok tudósítója mégis azzal, hogy Nureddin effendi, török követ nem a német, hanem a magyar színházba ment? (A török követ e színházi látogatásáról Szigligeti azt a comicus tényről említi föl, hogy midőn meglátta a tricotba öltözött ballerínát, nagyot nézett és otthagytta az előadást.) Ilyen külsőségekkel való dicsekvés helyett ajánlja a Rajzolatok tudósítójának, hogy inkább adakozásra buzdítsa a közönséget.

Pestmegye az év elejével 20 firtos segedelem-részvényeket bocsátott ki; ha ezek vásárlására buzdítja a közönséget, bizonyára hálásabb dolgot cselekszik; mert ha rosszak a színészek, az által nem javulnak meg, ha nem látogatjuk előadásait. Elismeri, hogy vannak köztök rosszak is, de a részvét is hideg. A tehetős hazafiaknak adakozniok kellene, ne csak mulatsággért, hanem hazafiságból. Felfogása szerint Budára kell színészet. Ha a játék nem mindig jó, a publicum nem mindig mulat, ennek nem mindig okai a színészek és a közönség, hanem a körülmények. A következő helyes tervet hozza javaslatba:

I. Nincs elegendő jövedelem, ez kétségtelen, de miért: mert nincsen pénzalap. Ezt kell előbb teremteni, melyből a színészt hozzá illő módon lehessen fizetni. Miután pedig az ilyen nehéz dolog magán úton létesíteni, országosan kell azt megteremteni.

II. A meglevő állapotokon segíteni kell, mert 20 színész 15—20-szor játszik havonként. Lehet-e ily körülmények között tanulmányról, összpróbáról szó? Szerepeiket nem tudhatják, akadoz a legtöbb, csetlik, hebeg, repetál, vár a sűgóra. A részvét hiányának nem közvetlen oka ez a színészet, hanem a viszonyok, s ő kétségbeesnék, ha nem tudná, hogy a kolozsváriak nem sokára jönnek.

III. Elismeri, hogy több tag gyakorlatlan, a nyelvet nem érti, a helyes szavazásról s a színi mesterség fogásairól ideája sincsen. Az ilyen aztán a legkisebb szerepben is «ordítóz» és játszik a karzat tapsáért. A társalgási darab legjobb próbaköve a színésznek. Ezekben azonban szerinte még Tóth és Telepy is gyengék. Ő azt állítja, hogy a színészek mesterei a jobb színészek és a próbák. Hozzáértő próbaigazgatóra volna szükségök és sok próbára. Hol kapnak azonban ők ilyent — fizetés nélkül?

Csató Pál valóban helyes szempontokból fogta föl a budai szí-

nészet helyzetét : pénzalapot kívánt megteremteni, mely jelenöket és jövődjöket ne engedje kitenni a közönség ingadozó kegyének ; a színészeknek megadni az önművelődés lehetőségét elfoglaltságuk könnyítése által, és végül egy oly vezetőről gondoskodni, «ki a társaságba új szellemet s fölemelkedést, a közönségbe új reményt, részvétet és vigasztalást öntsön».

Előbbi fejezetünkben említettük Fáy leköszönését az igazgatásról. Eltávozása, úgylátszik nagyon ártott a társaságnak. Fáy igen lelkes vezetője volt a budai társaságnak s annak valóban atyailag viselte gondját nemcsak az anyagiakban (mint azt a telek-ügy eléggé bizonyítja), hanem a szellemiekben is. Látván azt, hogy mily hátra vannak még a jobbak is a dramaturgiában, megküldötte nekik LESSING Hamburgische Dramaturgie-ját, TIECKnek Dramaturgische Blätter, ENGELnek Mimik és WÖTZELnek Theaterschule című műveit és SZALAY nyelvtanának 5-ik kiadását ! Németül tudó színészeink szorgalmasan olvasták e műveket. Összejöttek egymás közt és vitatkoztak az olvasottak fölött. Fáy tanítójok volt nem a szó oly rideg, cathegoricus formájában, mint azt Döbrentey cselekedte, hanem barátságos módon, mely valóban benső viszonyba hozta őt az egész társasággal.

Fáy még 1834-ben ott hagyta az igazgatást. 1835 húsvétján Döbrentey is lemondani készült ; ennek folytán oly helyzetbe jutottak a budai színészek 1835 elejével, hogy igazán méltatlanul sújtotta őket a vád kedvetlen, akadozó játékuk miatt.

Pestmegye végre maga is belátta a helyzet tarthatatlanságát. Két dolog között kellett választania : vagy szélnek bocsátani a budai társaságot, vagy fölfrissíteni új erőekkel a kifáradt tagokat. Ha a Grassalkovich-féle telekajándékozás nem történik meg, valószínűleg az előbbi eszközhöz fordult volna Pestmegye. De mivel a telekadományozás által úgyszólván kényszerhelyzetbe jött, hogy azon a helyen színházi épületet emeljen, nem lehetett lemondania ama társaság további pártolásáról, melyet az eddigi pártolás az állandósulás reményével kecsegtetett. A színházi küldöttség vezéreszméinek letéteményese és zászlóvivője Döbrentey 1835 elejével a régi alapon akart tovább munkálni. A megye elvi ellentétben állott Széchenyivel és pártjával, mely ellensége volt minden külső komédiának. A színházi deputatio ellenkezőleg ballettel, operával, pantomimmal és több effélével akart közönséget hódítani. Ha elbocsátják a budai társaságot, melynél a

ballet távolról sem hozta meg a várt jövedelmi eredményt, ez anynyit jelentett volna, hogy a viszonyok kényszerénél fogva Pestmegye is elfogadta a Széchenyi-féle komoly tervet. Nehogy még a látszatja is fennálljon ennek a szándéknak, de meg másrészt, nehogy a budai előadások a fogyatékos részvét miatt magoktól szűnjenek meg, elhatározta Pestmegye, hogy vendégszereplésre hívja meg a kassai és kolozsvári színtársulatok legjobb operista erőit.

Februárban komolyan hozzáfogtak a terv kiviteléhez. Egy oly társaságot akartak összehozni, a minő eddig Pesten nem volt még a német színházban sem.* Szigligetit ekkor szerződtették havi 40 firtért (eddig 30-a volt) azon kötelezettséggel, hogy évenként egy eredeti darabot tartozik írni vagy két idegent lefordítani; kötelessége lévén még ezenfölül a balletben minden szerepet elvállalni és a chorusban is énekelni.

A társaság budai része azon idő alatt, míg Ferencz király halála miatt febr. 4-étől márczius 22-éig az előadások szüneteltek, kipihenhetette magát; márczius végével már megjött a requirált segítség s a budai színészet egész nyugodtan az énekes játékok betanulásához foghatott. Az újonnan jött tagokhoz: Szerdahelyihez, Szentpéteryhez, Szilágyihoz, Udvarhelyihez és Egressy Gáborhoz még egy Pesten hódított női tag is csatlakozott, Kubayné, «kinek gyönyörű olvadékony hangja szokatlan csendüléssel tölté el a színházat».

Ápril 11-én a Szevillai borbélylaly megkezdik az operai előadásokat. Az előadásról ugyan a Rajzolatok referense ezt a satiricus megjegyzést közli: «az egész úgy tűnt föl, mint egy miniature-daljáték — *elősegítették e hitet zene- és énekkar*» ó conservatorium neked legyen szentelve ez a sóhajtas»; — mégis Szerdahelyi Figarójáról azt jegyzi meg, hogy az bármely külföldivel versenyezhetne. Ily könnyedséget, finomságot nem látott még magyar színésznél. Chibayné (Kubayné) hangjára is azt jegyzi meg, hogy az olyan, mint a kellemes csengetyű. De már a többi szereplőnél — Szilágyi (Bartolo), Udvarhelyi (Basilio), Lendvay (Almaviva), — azt hozza föl, hogy hangjok nem eléggé hajlékony. Aztán valamennyi tulajdonképen baryton hangs hozzá félénken énekelnek. Az előadás mind a mellett még az idegeneket is kielégítette. Csak azt ajánlja, hogy a borzasztó szöveget át kell dolgozni.

* A budai játékszín idejéből. Fővárosi Lapok. 1873. 86—92. sz.

Ápril 30-án Wirdisch jutalomjátékául a Yelva ballet után quodlibetet adnak, melyben Katzianer németül szavalt. Bartha az erdei monologot mondta el a Haramiákból. («Az öreg Moor helyett — írja a Rajzolatok referense — egy soroksári rongyos kontár jelent meg.») Szerdahelyi pedig Zampa bordalát énekelte.

Midőn május 16-án a Portici némából Szerdahelyi és Lendvay duettet énekelnek, a Rajzolatok referense az énekesekről azt jegyzi meg, hogy közfűlök csakis Szerdahelyi az, kinek éneke nem érezteti a conservatorium hiányát. «Mi magyarok be akarunk ugrani az opera templomába, a nélkül, hogy a lépcsőt és a bejárást keresnők.» E megjegyzése alapján helyes fogalmat alkothatunk magunknak az operai előadások valódi értékéről.

Végre megérkezik a várva-várt Messiás Kassáról: Déryné, és május 23-ától nov. 7-éig itt vendégszerepelt a budai színen. Párizsi Jánosban lépett föl, a navarrai hercegnő szerepében. A játékszín tömve volt. A páholyokban német színészek. «Déryné — írja a Rajzolatok — a hazafiság mágnese, ki a külföld vaskeblén diadalt aratott. A kijáratnál annyi a liberias inas és hintó, mint eddig soha». Ez volt a budai színészet leglátogatottabb előadása a Szevillai borbély után. A R. referense azt hozza javaslatba, hogy az operára kell a fősúlyt fektetni és magyar származású művészeket meghívni, mint pl. a győri születésű *Wurdát*, az új streliczi udv. színház énekesét és *Bognárt*, ki a pozsonyi német színházhoz van szerződttetve.

Déryné folyton telt házakat csinál, mint *Mézeskalácsos Róza*, mint *Rozina* (Szevillai borbély), *Ameneid* (Tancred), *Yelva*, *Krisztina* (16 éves királyné), *Mollis* (Szép és Rút), *Hagymáné* (az Elevenholt házaspár női főszerepében), mint *Marcza* (Tündéerkastély), *Stuart Mária*, *Welsted Anna* (Foszter testvérek), *Zerlina* (Fra Diavolo), *Eliza* (Eliza és Claudio).

Mindemellett a színészet és sajtó közti viszony mind elkeseredettebbé válik. A Rajzolatok a színészek ellen, a Honművész mellettök hosszas polémiába bocsátkoznak egymással. A R. azzal a színészekhez intézett goromba tanácscsal fejezi be polemiáját: «vessétek meg azokat, kik szüntelen dicsérnek». Nemsokára a színészek magok is bele-szólnak ebbe a polemiába. Fáj nekik, hogy a Rajzolatok folyton kicsinylőleg és sértegetőleg szól rólók. Szívesen veszik a bírálatot, ha az igazságos. A lap azonban nem tud mértéket tartani. Néha annyira magasztal valakit, mintha az elérte volna már a tőkely netovábbját,

máskor meg sértegetéseikkel zavarba hozzák, sőt elkészerítik azt is, ki tanulni szeretne, mert folyton gúnyolják. Tekintetbe kellene venni a társaság helyzetét, mely olyan, hogy oly szerepeket is el kell vállalniok, mely nem esik az illetők szakmája körébe. De el kell fogadnia, mert a szükség azt parancsolja. Classikusokat is akkor fognak jó fordításban adni, majd ha lesznek ilyen jó fordítások. «Tartsák szemök előtt kegyetek — írják — Thalia papjainak vándor sorsát, ha meg állapodnak is néhol, de sehol sem alapodhatnak meg, s midőn a haza oltárához mezei virágból font füzérüket áldozatul benyújtják, ne felejtsek kegyetek, hogy minszorgalmunk izzó cseppjei nevelték azon virágokat és önkönnyünk táplálta.»

A Rajzolatok erre válaszólag megjegyezte, hogy az eddig megjelent bírálatok örökös és gyakran méltatlan dicséretekké váltak tele. A már nem éppen gyermekkorát élő budai színészetet oly lágy-sággal ápolták, mely csak rossz eredményeket hozhat létre. Szemökre veti, hogy önhittek s nem tűrik a bírálatokat, ellenben szeretik a pazarul hintett dicséreteket. Nekik csak a Honművész magasztaló kritikái tetszenek. A Rajz. csak arra intette őket, 1. hogy a nyelv tisztaságára jobban ügyeljenek; 2. hogy szerepeikre szorgalmasabban készüljenek; 3. hogy az *eredeti* és a *nemzeti* iránt több előszeretettel viseltessenek. Szemökre veti, hogy könyvtára nem gondolnak s az Akadémia kiadványai helyett a láda fenekéről óságokat keresgélnek elő. Szemökre veti, hogy elsőrendű tag nem akar kis szerepet magára vállalni, pedig ezt a bécsi színházban sem cselekszik. Attól ne féljenek, hogy a kritika ingadozóvá fogja tenni a közönség pártolását; ez tőlök függ, mert ha gyermekkorukból a művészség férfikorába emelkednek, akkor semmiféle *rugdalódzás, pofozkodás, piszkálat* (!?) sem fogja őket megingatni. A kritika még semmit sem ölt meg, a mi becses. A hol becs nincs, ott ennek segedelme nélkül is enyészet fenyeget. A színészek azon ajánlatát, hogy a kritikusok a próbákra jöjjenek el és itt mondják el véleményüket, nem fogadhatja el, mert a budai színházi próbák nem annyira művészi próbák, mint leczke-felmondások. Azt, hogy a kritikusok véleményüket pecsét alatt küldjék el, azért nem akarja elfogadni, mert a nyilvánosság kizárása véték volna. A bírálat nem csak a színészetre tartozik, hanem a nagy közönségre is.

A viszony a helyett, hogy javult, mindinkább elmérgesedett, úgy hogy midőn Bartha a Leonorában ezt a kifejezést, *hitvány ujságíró*,

túlságosan pointirozta, a Rajz. erősen megtámadta őt e kifejezésért. «Ilyen körén túli csapongás nem fér össze a színészetnek sem helyzetével, sem a józan észszel meg nem egyeztethető». Jött aztán a helyreigazítás,* hogy e kifejezés benn van a darabban. Mire egész boszúsággal azt jegyezte meg a kritikus: «megvalósul ítéletünk, hogy e darab hitvány, mert hitvány szavakkal van írva».

A csipkedés azonban tovább folyt. Az Árcádiái menyasszony előadására azt jegyezte meg a kritikus: «ha tudnák színészeink, mily jó kedvvel hagyja el a közönség és kritikus a színházat, igen sokat követnének el, *«hogy önkönnyűik táplálta művészségökben»* haladást tanúsítsanak». A vizsály azzal ér véget, hogy az úgynevezett Kritikai Töredékek a 46-ik számmal végre megszűnnek.

A társaság a közönség növekedő részvéthiánya folytán ahhoz a remediumhoz nyúlt, hogy maga kereste föl a pesti közönséget a német színházban. A bérlő, Grimm Fedor, ezúttal nagyon előzékeny volt irántuk, és megengedte, hogy hetenkint egyszer, pénteken játszassanak a német színházban. De mind e kedvezés nem tudta a társaságot összetartani, és október elejével oszladozó félben volt az; Dérnyé is novemberben eltávozott s csak egy része maradt meg a jobb tagoknak. Nagy befolyással lehetett erre a megkezdett színházi építkezés, mely pénzügyileg teljesen igénybe vette Pestvármegyét. A társaság csak a gyűjtésekből tudta magát föntartani, mert a színházi jövedelem teljesen elégtelen volt a roppant személyzet költségeire. Szükséges lesz a színházi telek-ügy történetét ott folytatnunk, hol azt 1834-el elhagytuk, hogy lássuk a budai színészet befolyását az ügyek menetére.

A budai társaság 1835. év első napjaiban a legnagyobb bizonytalanságban élt. Azzal a gondolattal még csak meg tudott volna barátkozni, hogy a saját kezére dolgozzék s legalább nyomorogva, de közeledni lássa azon időt, midőn a főváros rég óhajtott állandó színháza fölépül; azt azonban nem tudta elviselni, hogy ilyen pusztán külső ok miatt kényteleníttessék a fővárosból elköltözni. Fáty, ki maga is féltette a szép fejlődésnek indult társaságot a teljes fölbomlástól, maga szólította föl Telepy Györgyöt, a társaság legügyesebb fogalmazóját, folyamodjék a megyéhez hogy a Grassalkovich-féle telken egy olyan színházat építsen a megye, melyet könnyen lehessen

* A 14-ik számban.

conservatoriummá átalakítani, vagy más egyéb színházi célokra felhasználni. A társulat elfogadta Fáy ajánlatát és egy színházi tervet nyújtott be a megyéhez, költségeit 43,000 váltó forintba számítván.

Jellemző a társulat buzgalmára a tagok azon ajánlata, hogy azon esetben, ha a megye megkezdéné a színház építését, készek volnának a megye 1,500 frtnyi havi segélyéről is inkább lemondani, csakhogy a terv kivitele ne ütközzék pénzügyi akadályokba.

A színésztársaság kérvénye Pestmegye augusztus 26-iki közgyűlésén vétetett tárgyalás alá. A színésztársaság tervét és költségvetését igen, de ajánlatát nem fogadta el a megye és további pártfogásáról biztosította a társaságot. Fáy ugyanez alkalmából Földvárynak egy jellemző mondását hagyta reánk. Midőn a gyűlés terméből eltávozott, a budai társaság «ideiglenes» tervére vonatkozólag így szólott volna: «azt majd én látom meg, ideigleneset építke-e vagy valami mást?!»

E föntebbi megyei határozat folytán aztán 1835. szeptember 28-án hozzáfogtak a mai nemzeti színház építéséhez.

«Csalatkoznék az, írja Fáy, ki azon hiedelemben volna, hogy Pestmegye *testületileg* véve antagonizmusban állt Széchenyi gróffal s mintegy kiragadá kezei közül a díszesebb állandó színházat.» Védelmébe veszi tehát a megyét, de figyelmen kívül hagyja annak valódi vezetőjét, Földváry alispánt. Szerinte a megye a hatvani kapun túli színházat soha sem tekintette egyébnek, mint ideiglenesnek. Igaz, hogy az 1835-iki augusztusi közgyűlés ezt a körülményt hangsúlyozta. Az sem tagadható el, hogy midőn 1835 őszén a dunaparti díszesebb telek (melyet Pest városa hozott ajánlatba) jóváhagyott és erről a nádor 1836. febr. 29-én a megyét hivatalosan is értesítette, a megye ismét kijelentette, hogy a Grassalkovich-telken épített színházat ideiglenesnek kívánja tekintetni, sőt az építést fel is függesztette 4 hétre, mert bevárni kívánta, hogy az országgyűlés minő biztatást és megnyugtatót nyújt az állandó színházra nézve. Akkor sem antagonizmusból cselekedett, midőn az országgyűlés e részben mitsem határozván, újra folytatta az ideiglenes színház építését, ezt *tennie kellett*, ha megkezdett munkájának egészen kárba vesztét nem akarta kockáztatni.

De ha Fáy szerint maga a megye mint testület nem is antagónisált Széchenyi gróffal, ezt az antagonizmust nem lehet a színházi állandó küldöttség részéről eltagadni, mint a melynek elnöke Földváry volt. Megyei antagonizmus helyett szűkebb értelemben vett

személyes antagonizmusról azonban már a föntidézett jellemző nyilatkozat után is lehet beszélni, és miután Földvály ezen antagonizmus bélyegét küldöttsége minden határozatára reá sütötte, a közgyűlés pedig elfogadta rendesen ezeket az ajánlatokat, nem lehet kétségbe vonni, hogy a megye úgyszólván eszköze volt színházi küldöttségének. Magának a megyének pedig éppen nem válik nagy díszére, hogy nem elvi, hanem személyi ellentétek után indulva, diadalra engedett egy alapjában elhibázott tervet jutni.

Fáy maga is bevallja, hogy a kerepesi-úti színház építésénél, «részint hazafias buzgóságból, részint megelőzött viták és tusák ingerültségéből» azt a hibát követték el, hogy többnek építették, mint ideiglenesnek, mi által «a díszesebb telken eszközözendő s a nemzethez illőbb színház építése *sok időkre* háttérbe szorítottatott, és a már kijelölt és törvénybe is iktatott dunaparti telket későbbi bonyolódásra hozta».

Van valami abban az állításban, hogy ez a kerepesi-úti színház több évet nyert meg a nemzeti színészet ügyének és annak fejlődését hatalmasan elősegítette. De ha tekintetbe vesszük, hogy a személyes antagonizmus oly roppant bonyodalmakat idézett elő, melyeken csakis törvényhozásilag lehetett az 1839—40-iki országgyűlésen segíteni, viszont sajnálni lehet inkább azt, hogy a budai színészet existenciáját nem viselték komolyabban szívökön és nem törekedtek sorsukat megkönnyíteni egy Pesten fölszerelt ideiglenes színházzal. Budai színészetünk a két utolsó esztendőben, 1836-ban és 1837-ben, oly áldozatokat hozott, melyeket nemzeti lelkesültség, a legvégső áldozatra kész elszántság nélkül el sem tudunk képzelni. Ha az ő személyes tekinteteiket nem tudta volna a nemzeti ügy érzete korlátozni, ha nem koplálnak szívesen kilátásaikért, melyek mások antagonizmusa folytán mind jobban a távolban vesztek el, hasztalan épült volna föl az ideiglenesnek tervelt színház a kerepesi-úton, nem akadhatnak oly társaságra, melyet 5 évi fővárosi tartózkodás nemcsak megfinomított, hanem összjáték dolgában egyedülivé avatott az országban.

Biztosítottabb existencia mellett bizonyára többre viszik, mint vihették nyomorogva, tengődve. Ez a veszteség sokkal nagyobb annál a nyereségnél, melyet Fáy emleget. Egy valóban ideiglenes, bár kellőképen támogatott színház többre mehet s tagjai ideiglenes helyéről beléphettek volna évekkel későbbben és fejlettebben állandó

palotájokba. Ez az állandó színház pedig a jövő számára készült volna méltón, díszszel a nemzethez, a nélkül, hogy mindjárt az első években alapjaiban ingadoznia kelljen.

A játékszíni deputatio a budai színésztársaság tervét az 1835. aug. 26-án tartott meggyűlés elé terjesztette és elfogadását több okból tudta ajánlani. Eddig ugyanis 1,500 forint havi segédelmet kívánt a budai színészet, míg ha Pestre költözik át, minden segedelem nélkül önmaga is föntarthatja magát, mint azt magok is joggal hitték, mert közönségek legnagyobb része pestiekből került ki. Ha a budai társaságnak föl kellene oszlani, úgy «a dologban igen káros megszakadás esne». Még azon esetben is, ha a Pest városa által *építtetni ígért* színház fölemeléséhez tényleg hozzáfognak, sok idő fog eltelni, míg az teljesen elkészül s így *ezen reménybeli színház kedvéért sem kellene elvetni a színészek tervét*. De meg a hozzávaló pénz is megvolt a színházi pénztárban, sőt ez újabb terv nem akadályozhatja a deputatio véleménye szerint, a nagyobbiknak kivitelét. Miután pedig a pesti újabb színház operaháznak is készül s nem pusztán a magyar drámai színészet számára, ezt a czélt pedig csak úgy lehet elérni, hogy ha egy oly iskola készül, melyben helyes ízlésű és elegendő számú színészek képeztetnek ki, mind ezeknél fogva nemcsak a terv elfogadását hozta a deputatio ajánlatba, hanem indítványozta, hogy az építés azonnal való megkezdése is szükséges.

A megye végzésileg elfogadta a deputatio tervét. A színházi pénztárt is rendelkezésére bocsátotta, és mivel abban oly tőkék voltak, melyeket előbb be kellett volna hajtani, fölhatalmazta a deputatiót, hogy a meglevő színházi tőke erejéig kölcsönt vegyen föl. Az előkészület megtételével és a felügyelet gyakorlásával Földváry Gábor másodalispánt bízták meg, «kinek ez által a Karok és Rendek ezen nemzeti ügyben eddig is bizonyított példás állhatatossága és buzgó-sága eránt a jövőndő siker felől egyedül benne helyzetetett ezen határtalan bizodalom által kívánják szíves köszöneteiket kijelenteni.» Az építkezést minél előbb megkezdetni rendelték, hogy a «munka a legközelebbi tavaszig tökéletességre menjen.»

A színésztársaság ajánlata az 1,500 frtra nézve «ámbár igen dicséretes», a Karok és Rendek által el nem fogadtatott, hanem pártolásuk továbbra is elhatároztatott.*

* Pestmegyei levéltári 3,578/835. sz.

Pestmegye 1835. évi augusztus 26-iki közgyűlésében elhatározta, hogy addig is, míg Pest városa az általa tervbe vett városi színházat fölépítené, maga fog hozzá egy interimális-színház építéséhez a hatvani kapun kívül lévő Grassalkovich-féle telken. Nagyobbnak tervelte, mint a várbelit, de egyúttal arra is tekintettel akart lenni (ha a Pest által tervelt városi, vagy a Széchenyi által javasolt országos netán felépülne), hogy ez esetben a magyar színészettel egybekapcsolható más intézetté (pl. színi iskolává, conservatoriummá) legyen könnyen átalakítható. «A tisztelt Rendet — írja egyik folyóirat — honi művészetünk tekintetében ezen epochát képező hazafiságos tette leginkább azon tapasztalás határozta el, hogy Budán a magyar színészet elegendő jövedelmet nem várhat a maga fentartására, minthogy eddig is legnagyobb részint Pestiek tölték meg a pénztárt, kik pedig télen át mindenkor gátoltatnak a színház látogatásában.»*

A budai színészet tehát nemcsak a magyar színészet megkedveltetésére vezetett, hanem elősegítette a színházépítés eszméjének valósulását is. A megye 1835-ben már tapasztalni kezdte, mily anyagi áldozatokat kíván a várszínház fentartása. Színészeink helyzete a várban sokszor lehetetlenné tette a pártolást, és így első sorban annak a szüksége merült föl, hogy a színházat Budáról Pestre kell mindenesetre átköltöztetni. A megye theatralis fundusát nem lehetett a budai színészet pártolására fordítani — nehogy a tőke használatlanul heverjen. De hogy a budai színészek sorsán is segítve legyen, a megye azt határozta, hogy még az ősszel hozzáfog az építkezéshez. Az építkezést annyira sürgette, hogy az épületnek tető alá kerülését még a tél előtt óhajtotta. Nem tagadjuk, hogy ez elhatározásra befolyással volt azon rivalitás, mely Széchenyi és a megye közt fennállott. A megye megakarta előzni Széchenyi Országos tervét, nehogy elessék egyszerre azon dicsőségtől, mely őt, mint a magyar színészet pártfogóját, jogosan megillette. Széchenyi Országos tervének létesítése által a megye bizonyára elesik minden pártfogói szerepléstől s mint egyik mellékes tényezője a nagy Országos tervnek, egész jelentéktelen szerepkörben szemlélhetné csak az általa régóta tervelt, de nélküle kezdett színházépítést. A megye lázas tevékenységét a színházépítés megkezdése körül, a budai színészek sorsán

* Honművész. 1835. évf. 562. lap.

való szánakozáson kívül főleg a megyebeli főszerepvivők kitűnési vágya sarkalta. Grassalkovich ajándoka éppen kapóra jött; lelkesedés töltötte el a rendeket e nagylelkű ajándék folytán. A meglevő telken — mely még törvényesen át sem volt adva — már oda varázsolva képzeltek a színházat, melynek ügyeit a megye alispánjával élén, a színházi deputatio fogja kormányozni. Csaknem egy negyedszázados mulasztást egy negyedév alatt akartak helyreütni. A mulasztás káros voltát már eddig is alkalmuk volt tapasztalni, a sietése a jövőnek maradt fentartva és Széchenyi Országos színháza eszméjének életrevalóságát volt hivatva documentálni.

Grassalkovich már azt kezdte hinni, hogy tán a megyének nem is kell többé az általa följánlott telek. Visszaadta eredeti rendeltetésének, úgy, hogy az még 1835-ik év őszén is falerakodó helyül használtatott. Pestmegye újabb hivatalos felszólítása folytán azonban nem késett a telek hivatalos átadásával.

Grassalkovich hg. 1835. évi szept. 22-ik napján Gödöllőn kelt fassionalis levelében kijelenté, hogy azon telket, melyet még a múlt évben ajándékozott a magyar színház építése céljából Pestmegyének, most, hogy a megye hozzá akar fogni az építkezéshez, «tökéletesen átalírta, általengedte és megbízottja által resignálta.» Kikötötte azonban magának, *ha a színház fölépítése valamely akadály miatt nem létesülhetne*, vagy ha a telek mostani rendeltetésétől eltérőleg más célra fordíthatnák, hogy ezen esetekben fentartja rendelkezési jogát és a dologba beszólást nemcsak a maga, hanem utódai számára is.

Ez ajándékozási levél folytán másnap azaz szeptember 23-án Andrásy Mihály táblabíró és uradalmi praefectus, mint a herczeg megbízottja jelenlétében a telek átadatott Pestvármegyének, melyet Földváry Gábor alispán képviselt.

A megye nagyon komolyan vette a dolgot, mert szeptember 26-án Zitterbarth építésszszel a színház építésére nézve megkötötte az alkut és ennek folytán szeptember 28-án az építési előmunkák tényleg megkezdődtek.

Az ideiglenes színház építésének megkezdését — eltekintve a titkosabb indító okoktól, továbbá attól, hogy általa első sorban a budai színészek sorsán akartak segíteni — még egy szempontból lehet, sőt kell helyeselnünk. Alkalmok volt a megye értelmesebb tagjainak látni, hogy a budai színészet megmaradására nézve egyik lényeges

föltétel a már együtt működő társaságnak megtartása. Nemcsak, mert ébren tartják játékuk által a magyar színészet föntartása és állandósítása czéljából fölkellett és általánosabbá lett érdeklődést, hanem mert eltávozásuk által bajosabb volna ismét egy oly társaságot előteremteni, mely hosszas együttműködés által nemcsak együvé szokott, hanem az összjáték pontossága által is már valóságos egységes egészsze tömörült. Ez az érdek vezérelte a megyét, midőn a hatvani kapun túli színház építéséhez hozzáfogott. Azt akarta, hogy ez az ideiglenes színház csak folytatása legyen a budainak, színészei itt teljesen kiképezvén magokat, «majdan Thalia pompás templomában pirulás nélkül tehessék áldozatjokat,» mint ezt a Honművész egyik czikkezője írta.*

Széchenyi István gróf e határozat daczára sem látszott lemondani a saját tervéről: országos segély mellett egy nemzethez méltó díszes épületet emelni a Pest városa által még 1834-ben följánlott dunaparti telken. A följánlott telekre nézve csupán a nádor jóváhagyása volt hátra. Most, hogy Pestmegye előbb említett végzése értelmében tényleg hozzáfogtak az ideiglenes színház építéséhez, Széchenyi veszélyben látván a saját tervét, okt. 13-án levelet írt a nádorhoz, melyre okt. 15-éről keltezve azt a választ kapta, hogy a kért telek (részben a mai tudom. Akadémia helyén) ingyenes átadása iránt nem forog fönn akadály.**

Széchenyi csak most fogott hozzá igazán az Országos színház melletti agitációhoz egyfelől a pozsonyi országgyűlésen, másfelől Pesten barátjai segélyével — a megye ellen. Október 22-én Teleki József grófhoz, az Akadémia elnökéhez is átírt és segélyt kért. Teleki kijelentette, hogy bár a játékszíni helykérdés az akadémiai tervrajz megállapított vonalaít össze is kűszálja, de még sem annyira, hogy az igazgatóság e részben valamit ne tehetne. Segélypénzzel az Akadémia nem igen szolgálhat s legfeljebb egy-két ezeret adhat a színházépítésre. Ő a maga részéről szívesen ad egyezer forintot 3 évi

* Honművész. 1835. II. 754.

** «dass es keinem weiteren Anstand unterliege zu einem in Pesth *eventuell* zu erbauenden ungarischen Theater, an der Stelle vor dem an der Donau gebauten Ullmann'schen Hause und dem Handelstands-Gebäude gegenüber so viel Flächenraum, als für besagten Bau *nach gehöriger Ermittlung* nothwendig befunden werden wird, *unentgeltlich* zu überlassen». L. Pesti Napló i. h. 177. szám.

lefizetés mellett oly kikötéssel, hogy az épület csupán magyar színjátszásra fordíttassék.

Az az ajánlat bizonyára nem eshetett jól Széchenyinek, hogy erre a színházra a felvigyázás vagy Pest vármegyét, vagy ha az országossá válnék, az országgyűlést illesse minden idegen befolyás nélkül. Ugyanily félsikert ért el a megyével szemben is. Tassner Antalnak megküldvén a nádor ajándékozó levelét, utasította őt, hogy keresse föl gr. Rádayt és kérje meg ama declaratiójának betérjesztésére, hogy a kerepesi-úti színház építését legalább addig függeszték föl, míg a dunaparti telek ügye teljesen tisztába jön.

Tassner fölkereste Rádayt Péczelen. Ott azt az utasítást kapta, írja meg, hogy jöjjön Széchenyi gróf személyesen, mert így «hihető a siker, az az a Grassalkovich színház építésének megállítása». E nélkül nem hisz Ráday a sikerben, miután ő sem igen áll barátságos lábon a megyei urakkal. A bejelentésnek ez a módja oly szokatlan, hogy egyszerűen tudomásul fogják venni a declaratiót. Földváry különben annyira megy intriguáiban, hogy Rádayt, bár ő is tagja a játékszíni küldöttségnek, meg sem hívja az ülésekbe. Az ő járatlansága színházi ügyekben az ellenfél készségével nem áll arányban.

Széchenyinek nem volt sok barátja a megyénél. Csak egy pár emberre számíthattak. Tassner: Dessewffy Aurél, Dercsényi Pál mellett Károlyi György grófot, továbbá Lónyayt, Uzovicsot, Szilassyt is fölhozza. De e három utóbbiról kérdés volt, vajjon fel fognak-e szólalni..... Károlyiban nem volt sok határozottság, Dercsényi Bécsben volt s csakis Dessewffy ígérte meg, hogy nov. 15-ére eljön.

Ráday arra kérte Széchenyt, hogy legalább a játékszíni deputatio ülésére jöjjön el személyesen, vagy engedje meg, hogy a declaratiót itt nyújthassa be s ne a megyénél.*

Széchenyi nem fogadta el ez ajánlatot. Tevékeny részt vett Pozsonyban a színházat érdeklő konferenciákon. Itt örömmel vették tudomásul Pestvármegye azon elhatározását, hogy egy ideiglenes színházat épít; de nem kevésbé örültek annak is, hogy egy nagy színházra való alkalmas telek is kijelöltetett. Az erre teendő ajánlatok összegére nézve azonban megkeresendőnek tartották küldőiket. Addig egy országos küldöttséget választottak a nádor előlülése

* I. h.

mellett, hogy az tervet készítsen és tudósítását a *jövő országgyűlésen(!)* adja be.

Pestmegye követeinek eme jelentése a novemberi közgyűlésen felolvastatván, megadta a Széchenyi Országos színháza tervének a halálos döfést. Tudta mindenki az országban, mit jelent az, egy ügyet a jövő országgyűlésig elhalasztani. Az ellenfélnek kapóra jött e jelentés, az ingadozókat pártjára hódította s még a pártolók közül is elvette néhánynak kedvét a dunaparti telektől. Gróf Ráday Gedeon, Széchenyi kívánságához képest, a nov. 17-iki közgyűlésen bemutatta gr. Széchenyi I. nyilatkozatát, melyben tudatta, hogy a nádor a játékszín fundusául a Dunaparton egy telket kijelölni méltóztatott, és hogy ő fensége szükségesnek tartja e cél elérésére az egyezséget.

Erre nézve a megye országgyűlési követeinek utasításba adta: «mivel ez a tárgy az egész Országnek és ezen vármegye rendének is régi óhajta», hogy a javasolt 400,000 frt, esetleg egy nagyobb összeg országos megszavazását szorgalmazzák.

A mi végre a *Grassalkovich*-féle telken megkezdett és jó előre haladt *interimális színházat* illeti, mely a vármegye gondozása alá tartozván, a követi utasítás tárgyául nem szolgálhat, erre nézve meggyőztetett a vármegye a deputatio által arról, «hogy ez a színház építésének folytatása az alatt is, míg a célban vett nagyobb és fényesebb színház felépülne, és mentől előbbi végrehajtása annyival is inkább szükséges legyen, mivel reményleni lehet, hogy ez alatt a közönség kívánságának meg fog felelni;» azért utasította a megye állandó deputatióját, hogy «tanácskozzék azokról, melyek e tárgyban még elrendelendők volnának». Minden kitelhető módon iparkodjék e színháznak «minél előbbi felépítésén» és annak menetéről a megyét időről-időre értesítse.*

A megyei terv mellett erősen szónokoltak Szentkirályi, Zlinszky, Mérey, Földváry, míg a Széchenyi gróf tervét egyedül Dessewffy A. védelmezte, s az építés tervének a jövő tavaszig való elhalasztását sürgette. B. Jósika Miklós, ki szintén a dunaparti terv mellett kardoskodott, practicus indítványt tett: adassék az országgyűlési követeknek utasításul, hogy a színház ügye még ezen az országgyűlésen végeztessek el. A tervnek nem volt több támogatója s maga Károlyi

* 4,801/835. megyei levéltári sz.

gróf is sárban hagyta Dessewffyt és Jósikát, bár a gyűlést megelőző conferentián egészen másképen beszélt.

Ebben a gyűlésben nevezték ki a kerepesi-úti ideiglenes színház építésére felügyelő bizottságot, melynek tagjai gr. Dessewffy Aurél, gr. Károlyi György, gróf Teleki Sámuel, gr. Ráday Gedeon, báró Laffert Antal, b. Jósika Miklós és báró Orczy György voltak.

Az ellenpártnak volt egy pár hatalmas érve: hogy a realis valóról nem kell lemondani a remények kedvéért; továbbá vajjon fogja-e a saját jogaira féltékeny város megengedni, hogy a saját telken más építsen — pedig hiszen a városnak nincs is pénze.*

Gr. Ráday Széchenyihez írt levelében a csata elvesztésének okát abban kereste, hogy Széchenyi nem volt jelen személyesen, a megyei párt teljesdiadalát pedig, szerinte, az országgyűlési deputatio jelentése tette teljessé. Tán nem tévedünk, ha Széchenyi meg nem jelenését ama legnagyobb ballépésnek tekintjük, mely az ő saját színházi tervének bukását vonta maga után. Éreznie kellett volna, hogy e kritikus helyzetben csakis személyes jelenléte adhat kedvező fordulatot az ügyeknek. De mielőtt e kérdés tárgyalásába bocsátkoznánk, Pestmegye még egy fontos határozatát kell megemlítenünk, mint jellemző dolgot a közönségre, mely kezdte fejét veszíteni e bonyodalmas telek-háborúban.

A színházépítés kérdésével a nagy közönség nem volt tisztában. Eltekintve a röpiratoktól, melyek közül Pekhatáé és Benkéé azt javasolta, hogy a magyar színészet egyedül úgy boldogulhat, hogyha a meglévő német színházban felváltva játszik; eltekintve a megye által tervelt, de megerősítést sem nyert sorsjátéktól, Széchenyi részvényes vállalatától, majd az országosan emelendő színházi tervtől, Pest városa színházépítési szándékától, ezek mellett a színészek által javaslatba hozott pesti színháztól — a közönség nem tudta, vajjon a Grassalkovich-telken tényleg megkezdí-e Pestvármegye az interimális színház építését, vagy sem?

Pestmegye szükségét látta annak, miután a hirlapi közleményekből a közönség hiányos tájékozást nyert, hogy az építés «valóságos mibenlétéről a Közönség voltaképen értesíttessék». Közzétette tehát az 1835. nov. 29-én tartott közgyűlésének 4,935. a) sz. a. kelt végzését a *Hazai Tudósítóban* és a *Regelőben*.

* L. Tassner levelét Széchenyihez és gróf Ráday Gedeonét ugyanez ülésről. Pesti Napló. i. h. 177. szám.

Pestmegyét ugyanis az országgyűlésen időző követei arról értesítették, hogy a nádorispán, mint a «Pesti ékesítő Bizottságnak kegyelmes Elnöke» elfogadta Pest város tanácsa abbeli ajánlatát, mely szerint az általa felajánlott helyen, a Dunapartján, a kereskedelmi épületnek átellenében (tehát részben a m. tud. Akadémia mai helyén) az akkor üresen álló telken «egy oly nemzeti színház építtessék, mely mind külső formájára, mind belső elrendeltetésére nézve a Nemzetnek díszére legyen». Ezt a színházat országos költségen tervelték, melyre nézve 400,000 frtnak országos megajánlása javasoltatott.

Pestvármegye nov. 17-én tartott közgyűlésén maga is hozzájárult a tervhez és követének azt az utasítást adta, hogy ne csak az érintett összeg megszavazását támogassák, hanem ha kell, ennél még egy nagyobb összeg megszavazását is mozdítsák elő.

Mind a mellett ugyanekkor azt a határozatot is hozták, hogy a Grassalkovich-telken megkezdett színház építése szorgalmatossággal folytattassék, mivel ennek «rövid idő alatti teljes fölépítését a rész szerint már készen levő, rész szerint az ezen nemzeti ügyet szíveken viselő lelkes Hazafiaknak adakozásaiból *összvegyülendő* (!) pénzből annyival biztosabban reményleni lehet, minthogy már csak ezen gyűlés tartása alatt is, a jelen volt Rendeik önkéntes ajánlásaikból 7,789 firtok gyűltek össze». Ezt a határozatát azzal okolta meg, hogy előre látható, hogy, akár az Országos, akár a Pest városa által tervelt színházat kezdjék is építeni, annak végrehajtása több évet fog igényleni.

Érdekes jele az időknek, hogy a megye nemcsak Pest városától, hanem még az országtól is féltetni kezdte megszokott fölényét, és bár lényegileg jót akart, az építés kiviteléhez hozzáfogott a nélkül, hogy a hozzávaló összeg együtt volt volna. Reményei által támogatta tervét, de meglepedkezett, hogy szerencsétlen vállalkozás, a hozzávaló tőke hiányában, színházépítéshez fogni, midőn tudta, hogy a színészet jövődi kiadásainak fedezésére a fővárosi csekély számú magyar közönség frequentíája bizonyára nem lesz elegendő.

Ez a szempont az, mely a Széchenyi Országos színháza tervének határozott nagy szabást kölcsönöz a megyei terv mellett.

Széchenyi testtel, lélekkel csüngött a saját tervén. Midőn a nádor 1835. okt. 15-én megtette a telekajándékozást, azonnal 10,000 frtot ajánlott. Földváry is ugyanakkor Pozsonyban időzött.

«Barátságosan transigáltunk — írja titkárjának — kezet fogtunk.» A két ellenfél látszólag kibékült egymással — de mind a kettő azon törte a fejét, hogyan szedhetné rá a másikat. Széchenyi a kisszerű szereplési viszketet neveltségessé tételét akarta. Földváry ellenben nem akart részt engedni másnak a színházépítés dicsőségében.

Széchenyi távolmaradását a közgyűlésről tervszerűen cselekedte, mert azt hitte, hogy az okt. közgyűlésre küldendő declaratiója nem fog felolvasatni Földváry ellenkezése miatt. Erre a közönség hangulata el fog fordulni Földvárytól s Széchenyi iránt nagyobb érdeklődést kezd majd mutatni, mint a ki disztulva van és vissza akarja vonni magát egészen ez ügytől. «Alles muss auf dem Effect berechnet sein» — írja titkárjának.

A terv rosszul sült el, s mint Tassner leveléből tudjuk, a karzati közönség is «oly karaktertelenül volt megoszolva, hogy minden beszélőnek egyaránt éljenzt»; a megye tervét elfogadták a nélkül, hogy Földváry vesztett, Széchenyi nyert volna rokonszenv dolgában.

Alig értesült Széchenyi e vereségről — visszavonta 10,000 frtos ajánlatát, de lelkiismeretét nyugodtnak mondotta ennek daczára.

«Földváry megint megcsalt — írja titkárjának. — Durvaság és görbeség (Schlauheit) egy személyben sok.» Földváry cselszövénye t. i. abban állott, hogy azt híresztelte, mintha a színházat Széchenyi maga akarná építtetni. E balvélemény eloszlatására írta előbb részletezett cikkét a «Társalkodó» 87-ik számában.

Egy kellemetlen félreértés (melyben tán szándékosság is lehetett), nem kis bosszúságot okozott Széchenyinek. A nádor ugyanis a saját declaratióját a szépítő bizottsággal tudatta. A színházi deputatio ülést tartván ez ügyben (hogy Széchenyi befolyását az építés ügyére ellensúlyozza és megszüntesse), az azon jelenlevő városi küldöttek oly nyilatkozatot tettek, a mely által az adományozást a város részére vindicáltak, s ez alapon a színház építését a főváros csupán csak a saját költségén akarta foganatba venni.

Alig értesítette erről Fáy Széchenyit, az rögtön sietett a nádorhoz. A nádor egész határozottsággal kijelentette, hogy ő a telket sem a megyének, sem Pest városának nem ajándékozta — hanem az építendő színháznak.

Széchenyi bosszúsággal teljes levelet írt Tassnernek, kérvén az ügy tisztába hozatalát. «Ily impostorságok után — írja — igen

elérthetni Pestmegye lépéseit.» «A városnak én bizony ak.....tófát mint színházi fundust kértem volna a herezegtől. És majd mit mondok — 10,000 pengőt ennyi kajánság és gazság után.»

Széchenyi látván, hogy az ügyet ily titkos ármánykodások ellenében Pesten meg nem nyerheti, egész tevékenységét oda irányozta, hogy a diadalt Pozsonyban az ország rendeinél vívja ki.

Ő a dunaparti színház építésének megkezdését 1836. május hó 1-ére tervezvén, teljes erővel azon volt, hogy a színházi kérdést minél előbb megoldásra juttassa a rendek előtt.* Erre az időre vonatkozó levelezése azt sejteti, hogy egyedül ennek az eszmének élt. Izgatott a színházi deputatio ülésein, fölkereste mágmás barátait. Párisba írt a Theatres des Italien terveiért. A remény és kétségbeesés, az öröm és boszúság, a diadalérzet és resignatio egymást váltják szellemes (néha goromba) megjegyzésekkel fűszerezett leveleiben. Naponkint számlálja, hány megye lesz mellette, hány ellene. Megbotránkozással emlékezik meg a főrendiház néhány tagjáról és tervét — *a magyar mágmásoktól kezdi féltetni!* «E főtábla némely tagjai rosszabbak, kajánabbak, mint a szomszéd legaljasabbja!» «Ezeket semmi sem viszi jobb útra, mint a végbiró t. i. a halál» . . .

Mindenütt azzal az argumentummal állnak elő, minek egy új színház, midőn a Grassalkovich-telken úgy is építenek már egyet? Már maga is azt hiszi, hogy csak csoda segíthet rajta, mikor a «bécsi magyarok mind ellene!» De még Grassalkovich hg sem pártolta Széchenyi tervét. 1836. márczius havában lemond minden reményéről, mert még a püspökök is mind ellenzik. «Azt mondják, nem lehet oly kedvencz tárgy a színház a mágmás rend előtt, mert hiszen csak egy-két mágmás feljönne a dietára pártolni azt — de egy sem jött. S aztán építenek már egyet a kerepesi-úton»

Márczius végével újra kezd reményleni, de ápril 20-án már azt írta «elvesztettük a csatát, 17 votum a rendek mellett, 18 ellene. C'est piquant» . . . A terv végre a főrendeknél is megbukott.**

A küzdelem eredménye a 41-ik törvényczikk volt, mely elrendelte, hogy a Buda és Pest közt felállítandó hid ügyében kirendelt

* L. Majláth Béla: Tanulmányok Széchenyi István gr. levelezéseiből. (1835—36.) című czikkeket a Magyarország és Nagyvilág 1880. évi 40—41. számaiban.

** L. Majláth érdekes czikkében a részleteket.

országos deputatio figyelembe vévén az építendő színház körülményeit, egy nemzeti díszes játékszinre vonatkozólag tervet és költségvetést készítsen. A hazafiakat pedig adakozásra szólítván föl, ha elégséges pénzt szerezhet, Pesten a nádor által kijelölt helyen építtesse azt föl; ha pedig nem érne el sikert, a jövő országgyűlésen tegyen javaslatot, mi módon lehetne e nemzeti kívánságnak a legcélszerűbben eleget tenni.

Ezalatt lázas tevékenységgel fogott hozzá Pestmegye a színház építéséhez. A színházi deputatio a novemberi közgyűlésen azt jelentette, hogy a színházi épület tető alá került. Schütze Ferdinánd bajor kir. udv. színházi mechanicussal 1600 frt díj mellett szerződésre lépett, «hogy a színház erőművészetét az európai színházak legtükéletesbjének, a müncheninek mintájára készítse el». Az ajtók és ablakok nagyobb részben szintén készen voltak. Az elkészítendő függönyök (25 drb) közül 9 már készen állt s a többi mesteremberekkel is alkuban volt a deputatio.*

Nem lehetett többé semmi kétség az iránt, hogy az Országos színház terve épügy megbukott, mint a Pest városáé. De ha bár ez építés a vármegye momentán diadalát jelentette is, az 1839/40-iki országgyűlés 44. t. cikke, mely 400,000 frtnyi segélyösszeg megszavazása mellett a vármegye és részvénytársaság gondozása alól kivette az ideiglenes színházat, annak országossá tétele által, kerülő úton, Széchenyi eszméjét juttatta diadalra.

A budai színésztársaság e 3-ik éve sok tekintetben javulást mutat az előbbi évekhez képest. Először is a tagok számát tekintve, némi apadást találunk. A férfiak száma ebben az évben 14 volt, köztük először találkozunk *Egressy Gábor* és *Béni, Szentpétery Zsigmond* és *Szilágyi Pál*, *Udvarhelyi Miklós* és *Sándor* neveivel, sőt az opera terén is egy új tehetség merül föl: *Erkel József*. — A többi tagok *Gillyén Sándor* (sugó) *Lendvay Márton*, *Marosy, Megyeri, Somogyi, Szigligeti, Telepi*. — A nők közül ismét visszajön a társulathoz *Laborfalvi Róza*. Új tagok *Egressyné, Nyíriné, Topner Róza*, a régiek közül megmaradt *Bartháné, Kántorné, Kovácsné, Lendvayné, Telepyné*. Eltávoztak: *Baranyí, Egri, Fáncsi, Kaczér, Kiss János* (különben tehetséges műfordító; tőle ered a «Belizár» fordítása is, melylyel a Nemzeti színházat megnyitották) *Nagy József, Pály,*

* 5,882/836. Pestm. levéltári sz.

Parázsó, Szöllősy, Tóth István; a nők közül *Mészáros Anikó, Mogyorósi Nina, Pálné, Parázsóné*. Vesztesége egy volt a társulatnak: *Szentpéteryne*, kit úgy látszik a túlerőltetés vitt kora sírjába.

Ez év létszáma állt: 14 férfi, 9 női tagból és 2 gyermekből, 16 hangászból, 1 karmesterből és 27 segédszemélyből, összesen 69 személyből, a mi a mult évi számhoz képest némi csekély apadást mutat.

Elfoglaltsága azonban a csekély személyzetnek nem igen mutat apadást. Sokan vendégszerepeltek évközbén, u. m. Chiabainé (IV/3—IV/11), Szerdahelyi IV/11—VIII/3-ig, Déryné május 23-ától nov. 7-ig, Balay Mária (VIII/9), Czelesztin (X/31.—XI/3.—XI/8), kiket nem szerződtettek; a többi vendégszereplőt u. m. Szentpéteryt (IV/4.—IV/7.—IV/8), Szilágyi Pált (IV/5.—IV/11.) Udvarhelyi Miklóst (IV/7.—IV/11), Egressy Gábort (IV/8.—IV/9) azonnal szerződtették. Mégis e társaság 12 hó alatt 255 dbot játszott és pedig havonként:

Januárban 22 dbot. — Februárban 24-et. — Márcziusban 10-et (4-étől kezdve 22-ig bezárólag Ferencz király halála miatt, szünetelnek az előadások). Áprilisban 23-at. — Májusban 25-öt. — Júniusban 24-et. — Júliusban 23-at. — Augusztusban, szeptemberben, októberben szintén 23-at; novemberben 19-et, decemberben 16-ot.

Az általok cultivált műfajok egyenkinti kimutatása is jellemezn fogja akkori színészetünk állapotát. E szerint:

Szomorújátékot	adtak	---	---	---	---	27-et.
Színjátékot		---	---	---	---	66-ot.
Harczas nemzeti színjátékot		---	---	---	---	1-et.
Vígjátékot		---	---	---	---	88-at.
Tündéri vígjátékot		---	---	---	---	2-öt.
Vígjátékot	énekkal	---	---	---	---	4-et.
Víg énekes játékot		---	---	---	---	13-at.
Tündéri víg énekes játékot		---	---	---	---	2-öt.
Daljátékot		---	---	---	---	22-öt.
Eredeti daljátékot		---	---	---	---	1-et.
Nemzeti énekes játékot		---	---	---	---	2-öt.
Némajátékot		---	---	---	---	16-ot.
Melodramát		---	---	---	---	8-at.
Énekes játékot		---	---	---	---	2-öt.
Tündéri játékot		---	---	---	---	1-et.

Összesen: 255-öt.

Leszámítván a szokásos 20 ünnepnapot és a márczius 4-étől 22-éig terjedő gyászidőt, hetenkint 5 előadás számítható. A pihenő napok többnyire hétfő és péntek voltak. — A jutalomjátékok figyelembevétele tán

nem lesz felesleges, ha meggondoljuk, hogy ezeknek czéljuk volt a jobb színészek számára az amúgy is csekély havi jövedelmen felül egy kis mellékjövedelmet biztosítani. Két következtetést vonhatunk belőlük: 1-ör, milyen volt egyes színészek ízlése, és 2-or, melyek voltak akkor a legvonzóbb színdarabok.

A januártól novemberig terjedő idő alatt 20 jutalomjáték volt. Ebből esik:

Daljátékra	8.
Víg énekes játékra tánczczal	4.
Néma játékra	1.
Színjátékra	4.
Melodráma	1.
Szomorújátékra	3.

Túlnyomó számmal tehát az énekes darabok szerepelnek. A jutalmazásnál azonban nem találunk oly arányt, melyből egyúttal az illetőnek művészetére is következtetést vonhatnánk; mert míg Telepynek 3, (V/30.—II/6.—XI/3), Kovácsnének 2 (I/19.—X/23), Tóth Istvánnak 2 (I/28.—VI/15), addig Dérynének szintén 2 jutalomjátéka van (VIII/18.—XI/7), Egressynek (XI/28), Kántornének (X/13), Szentpéterynek (IX/29), Szilágyinak (IX/12), Szerdahelyinek (VIII/3), Udvarhelyinek (VII/14), Lendvaynak (VII/1), Barthának (VI/5), Lendvaynének (IV/11), sőt Wirdisch Katalinnak és Szöllősynek szintén 1—1 van (III/30.—IV/30). Megyerynek egy sem jut!

E jutalomjátékok következők voltak:

Franciaországi tündér	(Kovácsné).
Soroksári János	"
Hernani	(Tóth István).
Negyven rabló	" "
Borsszem Jankó	(Telepy György).
Vadon titka	" "
Neszlei torony	" "
Hunyady László halála	(Szöllősy).
A orosz nő	(Wirdisch K).
A 16 évű királyné	(Lendvayné).
Kemény Simon	(Bartha János).
Fekete asszony	(Lendvay).
Zampa	(Udvarhelyi).
Bűvös vadász	(Szerdahelyi).
Párizsi vízhordozó	(Déryné).
Eliza és Claudio	"
Isabella	(Szilágyi Pál).

Fra Diavolo	(Szentpétery Zsigmond).
Macskási Juliánna	(Kántorné).
Vasáloreza	(Egressy Gábor).

Az 1835-iki színházi évet két körülmény jellemzi: 1. a társaság kiegészítésére való törekvés; 2. az operák művelése.

Vidéki színészeink közül 9-en vendégszerepelnek; közülök 4-et szerződtetnek. Egressy Béni és ifj. Udvarhelyi Sándor még külön meg sem említetnek. Kettő, ú. m. Czelesztin és Chibayné nem elégítenek ki, Balay Mária még egészen kezdő; Déryné és Szerdahelyi pedig a kassai társasághoz vannak lekötve.

Az 1835-iki évet bizvást a budai színház *opera évének* nevezhetjük, mert miként az 1834-iki műsort, a némajáték és ballet, úgy ezt az opera uralja. Az igazgatóság, úgy látszik, lemondott a ballet cultiválásáról, legalább ezt lehet következtetni, hogy az 1836-ra készült budai nemzeti játékszíni zsebkönyv a múlt évi szerződött ballerínákról nem tesz többé említést. — Az év vége felé Wirdisch k. a. már a német színpadon szerepel.

Természetesen mindezt Dérynének lehet köszönni, ki akkoriban az egyetlen komolyan számbavehető magyar énekesnőnek tekintendő. Aranykorán ugyan már túl volt, de nagy gyakorlata és főleg nagy tehetsége által feledtetni tudta organuma egyes hiányait.

Eredeti újdonságokban ez év gazdagabb a múlt événél. Drámaíróink új művei közül színre kerültek FÁY ANDRÁS-tól a Régi Pénzek (III/28) közepes sikerrel, úgy, hogy a budai színpadon csak még egyszer adják (1836 IV/4-én). JAKAB ISTVÁN-tól az akadémiai dicséretet nyert Falusi lakodalom (III/26), de egnél több előadást nem érhetett meg. KOVÁCSÓCZY MIHÁLY-tól Parlági Jancsi (XI/22), melyet 1836-ban is adnak egyszer (III/5) Budán és később a régi Pénzekkel és Falusi lakodalommal együtt a Nemzeti színházban is. MUNKÁCSY Garabonciás diákját, háromszor adják Budán (III/31.—VI/8.—XII/6) és egyszer a pesti színpadon (XII/29). NAGY IGNÁCZ-tól a Mátrai rablók, csak egy előadást ért meg (VII/11). Új jelenség volt FALITZKY JÁNOS-né, egyik nyomtatásban is megjelent darabjával: az Ikrekkel (XII/5); de a Honművész biztatására elővett e rémdarab fényes bukással fejezte be pályáját.

Régibb íróink közül DUGONITS ANDRÁS-tól Báthory Máriát kétszer (I/3 és VII/16), Macskási Juliannát egyszer (X/3). KATONÁ-tól ezuttal adják Budán először Bánk bánt, (II/27.—XI/1) és Lucza székét egyszer (XII/20). KISFALUDY KÁROLY 9 darabbal van képviselve, ezek: Mátyás diák (VII/19), Csalódások (VIII/2), Stibor vajda (VII/6), Betegek (IX/4), Három egyszerre (X/4), Kérők (XI/10), Pártütők (XII/10), Kemény Simon

(VI/5). — P. SZENTMIKLOSY ALAJOS-tól kétszer adják Hunyady László halálát (III/30.—XII/17), TÜRÖK ISTVÁN-tól a Valóságos derék feleséget egyszer (II/7.)

A színész-drámaírók közül első helyen kell SZIGLIGETI EDÉT említeni, ki ezen évben tűnt föl s mind két darabjával a Megjátszott cselekkkel (III/24) és Frangepán Erzsébettel (X/3) szép sikert ért el. — Színész-drámaíróink közül többekkel is találkozunk a műsoron: CZELESZTIN-től Toldy Miklóst (XI/8), ERNYI MIHÁLY-tól a «magyarosított» Prágai két nénikét (II/8) és a Bieckeburgi háznépét (II/22), KOMLOSSY-tól egy alkalmi munkát, a Háladatosság örömmünepét (I/1), LÁNG ÁDÁM-tól a Rochus Pumpernickl magyar kiadását, Tulokmányi Mátét (XI/29) adják. TELEPY GYÖRGY egy sikerült repertoire-darabot ír Borsszem Jankóban, melyet 4-szer adtak elő (II/6.—III/11.—IV/29.—VIII/23) és egy szerencsétlen férezmunkát telve borzadályos helyzetekkel: a Vadon titkát, de egyszer-nél (V/30) többet nem kerül színre.

A budai színészet által ez évben, ha nem is gyarapodott föltűnően a magyar színi irodalom, nem lehet elvitatni tőle, hogy a hazai dolgokra kezdett nagyobb figyelmet fordítani.

Az idegen irodalomból vett művek már nem mutatnak ily örvendetes képet. Eltekintve, hogy a spanyol és az olasz éppen nincsen, a francia is csak Hugó Victor, az angol Shakesperenek csak 2 dbja által van képviselve.

SHAKESPEARE-től a Makranczos hölgyet adják a Holbein-féle átdolgozásban (I/13) és Hamlet-et kétszer: (IV/25—X/31) Kazinczy fordításában. Hugo Victor-tól Hernani (I/28) és Borgia Lucréczia (a Kolb-féle átdolgozás szerint) szept. 19. és novembr. 16-án.

A német irodalom SCHILLER-nek csak két darabja által képviseltetik méltóbban, Stuart Mária (VI/20) és a Tolvajok (XI/3) által, de egyik sem a műhöz méltó fordításban. — BIRCH-PFEIFFER-t 6-szor (1833-ban 9-szer, 1834-ben 10-szer!) IFFLAND-ot 3-or, KÖRNER-t 2-szer, NESTROY-t 2-szer, RAUPACH-ot 5-ször, TOEPFER-t 6-szor, ZIEGLER-t 13-szor, KOTZEBU-et csak 33-szor adják, a mi a múlt évi számhoz képest (44) nagy apadást jelent.

A magyar drámai irodalomra nézve azonban egy sokkal kedvezőbb szövetkezésnek emléke fűződik 1835-höz. Lehetetlen kétségbevonnunk, hogy keletkezésére a budai színészetnek ne volt volna befolyása.

Nemcsak műsorának hazai darabokban való szegénysége, de maga a színészet is befolyással lehetett keletkezésére. Amaz csak a munkásság irányát, emez a munkásság műfaját szabhatta meg.

Ekkép a budai színészet azt a missiót teljesítette, a melyet Döbrentey az Erdélyi Múzeumban hirdetett pályázattól remélt: munkásságra ösztönözte a szunnyadó drámaírói tehetségeket. Magában véve ez is nem közönséges jelentőséget biztosít drámairodalmunk érdekében a budai színészethoz.

A Rajzolatok ez évi 43-ik száma örömmel tudatta, hogy néhány fiatal író együvé állott és «Pesti drámaíró-egyesület» czímen társulatot alkottak. Céljok a hazai történet nagy, szép és oktató egyes jeleneteit kiszemelve, drámailag feldolgozni. E társulat első ülését 1835. november 29-én tartotta meg. Látni fogjuk az 1836-iki színi év történeténél, hogy e társulat nemsokára munkához is fogott.

A budai színészet ez évi történetét csak egy kellemetlen incidens zavarja meg. Azt a viszonyt értjük, mely a színészet és színi kritika közt keletkezik.

A Rajzolatok «Őszinte Testvérei»-nek furcsa modora ugyan mentheti, de nem igazolhatja teljesen a színészek túlságosan érzékeny felszólalását; az pedig, hogy Szerdahelyi még a szerkesztőt is kikarrikirozza és Bartha «hitvány ujságíró» mer kiejteni a színpadon, oly dolognak tekintendő, mely színészeink műveltségi állapotára nem derít valami nagyon kedvező fényt.

Sokkal kedvezőbb eredménynek mondhatjuk azt, hogy budai színészeink szeptembertől kezdve néha-néha a pesti német színpadon is szerepelgetnek. Nem ártott volna azonban azt a figyelmeztetést jobban tekintetbe venniök, hogy ilyen vendégszereplések alkalmával a magyar drámairodalom jobb műveit adják inkább fordítások helyett. Ezt a jó tanácsot azonban még 1836-ban sem követik egészen.

IV.

Tagok a negyedik évben. — Elfoglaltságuk. — Az előadott darabok műfajok szerint. — Jutalomjátékok. — Eredeti színművek. — Újdonságok és régibb színművek a műsoron. — «Pesti drámaírói egyesület.» — A budai színészet jellemzése. — Régi és új iskola. — A színészek hibáinak okai.

A budai színésztársaságnak 1835 husvétjától kezdve *Simontsits János* ó-budai főszolgabíró volt az igazgatója. A tagok száma a múlt évihez képest jelentékenyen megfogyott. A férfi tagok ezek voltak 1836-ban :

Bartha János,	Megyeri Károly, (rendelő),
Daragi György (súgó),	10. Molnár József (új tag),
Egressy Gábor,	Somogyi Sándor,
Egressy Béni,	Szentpétery Zsigm. (rendelő).
5. Fánecs Lajos,	Szigligeti Eduárd,
Gillyén Sándor (súgó),	Telepy György,
Havi Mihály (új tag),	15. Udvarhelyi Miklós,
Lendvay Márton,	Udvarhelyi Sándor

Asszony-személyek :

Bartháné asszony,	Lendvayné asszony,
Egressyné asszony,	Nyíriné asszony,
Heinischné asszony,	Szathmáry Karolina l. assz.
Kántorné asszony,	9. Topner Róza l. asszony.
5. Laborfalvi Róza l. asszony,	Összesen 25-en.

Gyermek-szerepekre : Telepy Károly és Máli.

A társaságtól néhány kiváló erő ment el : Szerdahelyi József, Szilágyi Pál, továbbá Erkel József, Marosy Lajos és Kovácsné. Déryné nem jött az állandósulás gondolatával Budára — csupán nyári vendégszereplésre. Szerződése szerint Kassára kellett visszamennie. Részben újak, részben mint 1834-ben eltávoztottak vissza-

jönnek: Bartha, Daragi, Fánecs, Havi, Molnár. A nők tehát csak Kovácsnéval fogytak meg, de helyébe Heinischnét szerződtették.

A játszó személyzettel (27) szemben a segédszemélyzet száma (32, Telepyt be nem számítván) nagy apadást mutat. A hangászkar csak 12 személyből áll, élén 1 karmesterrel; ide számítván a néma személyek vezetőjét (1), a ruhatár gondviselőjét (1+1 segéddel), a hajfodorítót 1 segéddel, a pénzszedőt, a díszítőt 6 segéddel, a játékszíni szolgát, az 5 cédulahordozót (Budán 3, Pesten 2) megkapjuk a fönntemlített összeget. Ezek szerint a budai társaság tagjainak összes száma 59, a mi az 1835-éhez képest 11 személy-apadást mutat.

E kis személyzet nagy elfoglaltságáról világos képet fog adni egy kis statisztikai kimutatás.

Januártól december végeig 222 estén át 232 dbot játszottak és pedig:

Januárban	19	estén	20	dbot,	
Februárban	16	«	16	«	
Márcziusban	20	«	20	«	és egy dalj. töredéket.
Áprilisban	18	«	19	«	« « « «
Májusban	20	«	22	«	és egy hangversenyt.
Júniusban	18	«	19	«	
Júliusban	17	«	18	«	és egy egyveleget.
Augusztusban	18	«	18	«	
Szeptemberben	17	«	18	«	
Októberben	17	«	18	«	és egy egyveleget.
Novemberben	21	«	22	«	
Decemberben	21	«	22	«	
Összesen	222	estén	232	darabot.	

A műfajok szerinti kimutatás nem fog kevésbé érdekes adatokat adni az iránt, vajjon minő volt az uralkodó ízlés, melynek hódolni tartoztak színészeink?

Igy látjuk, hogy a vígjátékot legerősebben cultiválták (77 darabbal), utána a színjátékot (68 dbbal) és harmadsorban csak a szomorújátékot (27 dbbal). És pedig egyes hónapok szerint:

	Vígjáték	Színjáték	Szomorú-játék
Januárban --- --- --- ---	8	5	2
Februárban --- --- --- ---	10	4	1
Márcziusban --- --- --- ---	5	7	1
Áprilisban --- --- --- ---	6	6	2
Májusban --- --- --- ---	5	5	4
Júniusban --- --- --- ---	8	6	2
Júliusban --- --- --- ---	6	7	1
Augusztusban --- --- --- ---	4	2	4
Szeptemberben --- --- --- ---	5	7	3
Októberben --- --- --- ---	5	4	4
Novemberben --- --- --- ---	8	6	2
Deczeemberben --- --- --- ---	8	9	3

Ugyanez évben a vendégszereplők között Éder Lujzán kívül, ki 3-szor lépett föl (VIII/11., VIII/14. és VIII/25), Déryné nevével ismét találko-zunk, ki szept. 13-ától okt. 22-ig 9-szer lépett föl. (IX/13., IX/18., IX/22., IX/25., X/2., X/6., X/13., X/18. és X/22-én). Részben az ő vendégszerep-léséből kifolyólag, részben pedig, mivel az énekes darabokat nagyon kedvelte a közönség, azért ezt a műfajt is erősen képviselve látjuk a mű-soron. Énekes játékot 26-ot adtak elő. Daljátékot 15-öt és ezeken fölül Béla futását 4-szer (I/17., IV/19., X/2., XII/17).

Az ezekkel rokon műfajok következőképen műveltettek: tündéri játékot 7-et, melodrámat 3-at, balletet 2-öt adtak ez évben.

A jutalomjátékokról már a mult évi összefoglalásnál megjegyeztük hogy azok a legdivatosabb, legjövödelmezőbb darabokat jelentették, de egyúttal egyes színészek ambíciójáról is tanúskodnak. Hogy melyek voltak az 1836-iki év eme darabjai, a következő kimutatás van hivatva föltüntetni:

I/23. Messinai hölgy --- --- --- ---	(Szilágyi Pál javára)
III/8. Csörgő sapka --- --- --- ---	(A karénekesek «
III/14. Korona és vérpad --- --- --- ---	(Lendvay «
III/22. Borsszem Jankó --- --- --- ---	(Telepy Máli «
III/26. Hazajövetel és Ördög Róbert, op. 4-ik felv.	(Szentpétery «
IV/8. Angelo --- --- --- ---	(Lendvayné «
V/9. Ballet --- --- --- ---	(Uhlich gyermekei jav.)
V/7. Arany-király --- --- --- ---	(Telepy György javára)
V/26. Arany-király --- --- --- ---	(Kovácsné «
V/31. Bűvös vadász --- --- --- ---	(Lendvay «
VI/11. Tudor Mária --- --- --- ---	(Megyeri «
VI/23. Eliza és Claudio --- --- --- ---	(Nyíriné «

VII/2. Szaraczén	(Egressy	jávára)
VIII/27. Fiesco	(Kántorné	„
VIII/31. Fra Diavolo	(Szentpétery	„
IX/17. Ekebontó Borbála	(Szilágyi	„
IX/26. Széchy Mária	(Bartha	„
X/22. Fiatal keresztanya és zenei egyveleg	(Déryné	„
X/31. Belizár	(Fáncsy	„
XI/3. Zampa	(Udvarhelyi M.	„
XI/12. Nóragadás az álarczos bálból	(Heinisch karm.	„
XI/19. Griseldis	(Bartháné	„
XI/28. Griseldis	(Lendvayné	„
XII/5. Marianne	(Laborfalvi R.	„

Láthatjuk e kimutatásból, hogy oly színészek, minők Megyeri, Kántorné, Lendvay, Lendvayné, Fáncsy, már határozott ambícióval választják meg jutalomjátékaikat; nem annyira a külső siker vagy a haszon a főczéljuk, hanem művészi hatás után törekcszenek. De mind e kimutatásoktól eltekintve, a budai színészet jelentőségét és kihatását eredeti műsoruk jellemezheti a legjobban. Nemcsak pályázatai, de játékszíni küldöttségének munkálkodása által is kellőleg gondoskodott a magy. tud. Akadémia arról, hogy a budai színészet jó darabokban hiányt ne szenvedjen. Említettük azt már a mult évről szóló fejezetünkben, hogy fiatal írók társulatát állottak össze és czélul tűzték ki a magyar historiai dráma művelését. Ezek munkálkodása is kezére játszott a budai színészetnek. Kérdés, mennyiben tettek eleget színészeink a magyar irodalom jogos követelésének először a multa, másodsor a jelenre nézve?

Feltűnő hanyatlást látunk abban, hogy míg Kisfaludy Károlytól 1833-ban 5 dbot 7-szer, 1834-ben 8 dbot 9-szer, 1835-ben 9 dbot 9-szer, 1836-ban csakis 2 darabot adnak két estén: *Stibor vajdát* (VI/25), *Széchy Máriát* (IX/26). Katonát is az előbbi években legalább 2—2 darab képviselte, addig 1836-ban csak egy: *Bánk bán* (XI/1).

Eredeti újdonságokban mégis az előbbi évekhez képest az 1836-ikat sokkal kedvezőbbnek mondhatjuk.

Eredeti drámaíróinktól a következő újdonságokat adják elő: GARAY JÁNOSTól (a drámaírói szövetkezet egyik tagjától) a *Jós ígét* jan. 19-én; egyes szépségei daczára a drámaiság, de főleg színyszerűségének hiánya folytán csekély sikert ér el, úgy, hogy sem ebben,

sem a következő évben Budán többé előadásra nem kerül. Gúnyosan jegyzi meg róla a Rajzolatok, hogy «e darabnak nagyanyja Raupach Raphaelája, anyja a Szurok álarcz elbeszélése a Schnellpost című német ujságból, szülsze Macbeth. És mert a czédulán is úgy áll, tehát egészen új, «eredeti!» A költőnek, ki szerencsés költői talentumot, ipart és szorgalmat fejt ki, különben sok szerencsét kíván. JAKAB ISTVÁN «Zsarnok apá» jával már állandóbb sikert tud felmutatni, mint tavaly a Falusi lakodalommal, mert kétszer is előadják (V/24., VI/7). De a Honművész azt jegyzi meg róla, hogy mint elbeszélésen alapuló munka, a színpadon hatását téveszti. Néhány helyen rövidítést ajánl s ezek után hiszi, hogy a tiszta és szép magyarsággal, jambusokban írott munka kedvező hatással fogja magát a színen föntartani s jövőre több közönséget is fog vonzani. «A szorgalmas író méltó hálára tarthat számot — írja a Honművész — e nemzeti új munkájáért».

Új ember volt Budán Garay mellett a drámairói szövetkezet másik tagja, TÓTH LÖRINCZ is, kitől Ekebontó Borbálát adták IX/17. először. A Honművész nagy részletességgel bírálta meg 76—77. számaiban. Legnagyobb hibájául azt rója fel, hogy e darabnak tulajdonképen nincsen hősnője; a mellékszemélyeknek nagyon is episodicus jelentségök van s végül, hogy a történeti hűség ellen gyakran vét. Csekély sikere mellett szól azon körülmény is, hogy Budán nem ismétlik meg egyszer sem.

Színész-drámairóink közül nagy hatással adják XII/27-én SZIGLIGETI Dienesét, úgy, hogy a színházi év egyetlen nyereségének kell e darabot tartanunk, melyet 1837. január 27-én hasonló hatással a pesti színpadon is bemutat a társaság. A Honm. szerint Szigligeti az új franczia iskolát megletős szerencsével követi. Különösen ügyes technikája lep meg, melynél fogva soha sem válik unalmassá, hosszadalmassá. De megrójjá benne, hogy az új franczis iskolát büneiben is követi. A fajtalanóság a darab emeltyűje s így a romlott ízlésű népek tömjénez vele. Ilyen elvek hirdetése után a színház az erkölcstelenség iskolájává leszen. Ajánlja, hogy a francziáktól a finom ízlést tanulja el. «Egyébiránt a kifejlés érdekes s szövődése helyesen készült — írja a Hmv. — A stylusa csinos s az előadás is jól ment. Egressyvel együtt — ki szép mezőt talált jeles tehetségeinek kifejtésére — a szerzőt is háromszor kihívták».

TELEPY GYÖRGY-től is adnak egy új darabot: a Hivatlan kép-

író I/30. Mult évben először adatott tündéri játéka: Borsszem Jankó két estén át (II/8., III/22) mulattatja a közönséget. Telepy Hivatlan kópírója nem tehetett már azért sem kedvező hatást, mert tárgya idegen volt, s mert, mint a Rajzolatok tudósítója írta, «nincs nehezebb, mint Melpomene istenasszonyt Thaliával összebarátkoztatni». Helyzetei nem újak s hatása is nem annyira jóságának, mint a színpadi technika ismeretének következménye.

Igen hatásos darabja volt ez évnek a Ligeti kastély, melyet CSATÓ PÁL németből egészen szabadon dolgozott át s így eredeti újdonság számba is vehetjük. Abban a ritka szerencsében részesült, hogy egy év alatt 4 estén át is adták (VI/26., VII/4., XI/21. és XII/15).

Jelesebb eredeti drámaíróinkat VÖRÖSMARTY Várnása (VIII/23) és FÁY ANDRÁS-tól a Régi pénzek képviselték (VI/4). Hírlapíróink közül MUNKÁCSY-nak hatásos Garabonczás diákját 4-szer (V/1., VII/24., IX/4., XII/26.), KOVÁCSÓCZY-nak Parlagi Janesiját pedig egyszer (III/5) játszáik.

A régibb írók közül DUGONITS ANDRÁS Bátorj Máriája (VIII/16) és BÁRÁNY BOLDIZSÁR Sajdár és Rurikja (VIII/2), valamint LÁNG ADÁM-nak Tulokmányi Mátéja (I/6., III/17) nagy közönséget tudnak vonzani, ámbár az egykorú kritika is nagyon érezni látszik, hogy sem szerkezetöknél, sem nyelvezetöknél, de még tárgyoknál fogva sem illenek be ez újabb korba, melynek ízlése a jelesebb modern termékeken megfinomulván, nem viseltetik kellő fogékonysággal sem elavult phrasisaik, sem nagyon is alsó rendű komikumok iránt.

Említettük föntebb, hogy «Pesti drámaírói egyesület» czímen egy társulat keletkezett és 1835. nov. 29-én tartotta első ülését. E társulat tagjai: Garay János, Kúnoss Endre, Szabó Dávid, Szigligeti Ede, Tóth Lőrincz és Vajda Péter. 1836-ban is élénk tevékenységet fejtettek ki a drámaírás terén; a budai társulat hármöknek hozta színre egy-egy darabját.

A Rajzolatok 1837-ik évfolyama (2. sz.) már örvendő jelentette, hogy a társulat kiadványainak I. kötete az Átok című művet Tóth Lőrincztől, a II-ika Garay Árboczáat hozza, s a III. kötet számára Szigligeti Dienesé ígértetett.

Ime, minő jó hatással volt íróink tevékenységének kifejtésére a budai színészet. Egyfelől az Akadémia két irányú tevékenysége, másfelől a drámaírói egyesület magánjellegű működése által buzdítatva oda törekedeznek, hogy ne csak a magyar irodalmat gazda-

gítsák irodalmi becsü színművekkel, de a színészet mindennapi követelményeinek is megfeleljenek.

Ha e munkálkodás eredményét közelebbről tekintjük, nem lesz nehéz észrevenni, hogy drámaíróink minden tehetségek mellett sem tudtak még a színpad számára írni. Vörösmarty költői nyelvezetű drámáit a drámaiatlanul folyó cselekmény megfosztja attól, hogy a színpadon is oly hatást tegyenek, mint olvasva. A többi író művét az ügyetlen szerkezet mellett még gyorsabb letűnésre segíti a kevésbé poetikus nyelv, mely kötött formában csak annál nehezkesebben hangzik le a színpadról.

Legtöbb külső sikert érnek el Telepy és Szigligeti művei. Mind a ketten benne élvén a színészetben, bő alkalmuk van kiismerni a színpadi hatás titkait. Telepy kevesebb tehetséggel, mint akár Garay, akár Tóth Lőrincz, színpadra való műveket tud készíteni; Szigligeti nagy drámaírói tehetsége kezd határozott fejlődésnek indulni e környezetben. A francia romantikus iskola emlőjén növekedik föl s bár eddig csak két művét mutatta be a budai színpadon, e kettőből is a legszebb jövőt jósolják egykorú kritikusai. A rossz színészből jó drámaíró válik. Szerencse a magyar drámairodalomra, hogy maga is felismervén tehetségének valódi irányát, nem pazarolta el erejét sikertelen színpadi kísérletekre.

A színész elmaradt sikereiért bőven kárpótolta őt a drámaíró korszorúja.

A színészet története nagy elismeréssel szólhat ama polemiáról, mely egyfelől Bajza, másfelől a Rajzolatok és Honművész kritikusai, Munkácsi és Garay közt fölmerült. A budai színészet krónikájában bő alkalmunk lehetett meggyőződést szerezni azon kritikai modorról, mely az említett két lap kritikusát jellemzi. Eltekintve ama más helyütt említendő nagy eredménytől, melyet Bajza ellenészrevételei előidéztek, az ő kritikáiból még egy más irányban is hasznot lehet meríteni.

Munkácsi és Garay kritikái az egyoldalú gyalázkodás és indokolatlan magasztalás végletei közt lehetetlenné teszik azt, hogy egy fél századdal későbben budai színészeinkről helyes fogalmat alkossunk magunknak. Bajza polemikus iratainak egyikében (Dramaturgiai és logikai leczkék) nagyon sok becses adatot őrizett meg a budai színészekre vonatkozólag. Czikkének éle ugyan e kritikusok (Garay és Munkácsi) ellen volt intézve, de igazságot akarván szolgáltatni

színészeinknek is, a legnagyobb objectivitással törekedett színészeinkről való, hamisítatlan rajzot adni.

E dolgozatának alapján — mert célja a két véglet közt ingadozó véleményt kielégíteni — azt hisszük, lehetőség szerint hű képét adhatjuk budai színészetünknek, már csak annál is inkább, mert Bajzát tanulmányai, ismeretei sokkal competensebbé teszik véleményadásra az előbbi két kritikusnál. Az említett polemia 1836-ban folyván le a Társalkodó és Kritikai Lapok hasábjain, chronologiailag is beillik e korba. Néhány egykorú író véleménye segélyével kiegészíteni és megerősíteni is törekszünk e véleményt.

Színészeink theoretikus ismeretei nagyon gyöngye lábon állottak. De ez nem is lehetett másképen. Kulcsár István ugyan 1814-ben írt Javaslatában már erősen hangsúlyozza, hogy színészeinket a tánczban, szavalásban, kardforgatásban, sőt az énekben is tanítani kellene. De valamint dugába dőlt ugyanazon időtt lelkesen hirdett terve: egy magyar játékszín országos létesítése, úgy aludt el ezzel együtt a színészeti iskola felállítására vonatkozó indítványa is. Utána Döbrentei szólalt fel ismét az Erdélyi Múzeumban színészeink rendszeres neveltetése érdekében, mert színészeink a természet gyermekeinek tekintendők, kik alapos előkészültség hiányában csak tapogatódnak mesterségökben.

Egy évtizeden keresztül aztán még az indítványok is elmaradtak. Színészeink a gyakorlat iskolájában nevelődnek föl. Alapos theoretikus ismeretek nem támogatták a színpadon, a vidéki izlés ferdesége pedig még a tehetségesebbet is elterelte a jó iránytól. A kit a szent tűz lelkesített e pályán, az keblében hordozta ideálját, de elérnie sem alkalmá, sem ideje nem volt; a nagy tömeget pedig azok képezték, kik a vándorlás. ösztönétől üzetve, nem a művészet apostolai, hanem a kóbor színészélet cigányai lettek.

A színészet története minden népnél azt bizonyítja, hogy a vándorlás nincs előnyére a művészi kifejlésnek. A színművészet, mint ilyen, csak akkor kezd fejlődésnek indulni, midőn egyes helyeken a fejedelmi kegy vagy a polgárság áldozatkészsége az állandóság alapföltételeit megteremti. A tehetség fejlesztő iskolája az állandó színház. Ez hiányzott nálunk, és hogy a színészet mégis a fejlődésnek meglehetősen fokán állott a 30-as években, ezt annak köszönhetjük, hogy voltak hazánkban egyes helyek, hol a színészet *időnkint* állandó tanyát verhetett.

A jelen század első tizede Pesten (1807—1815), a színészet rövid állandósága daczára is képes volt iskolát teremteni, melynek követőit utóbb a régi iskola híveinek nevezték. Midőn Kolozsvár és főkép Kassa, részben pedig Miskolcz és Székesfejérvár, Nagyvárad és Debreczen is a jelen század első tizedeiben állandó lakást adtak a vándorlóknak, legalább idényenkint, ez oly kedvező volt még kényszerűsége mellett is a magyar színészetre, hogy egy új iskolának alapját vethette meg.

A kassai társaságnál, mely legtöbb igényt tarthatott az állandó elnevezésre, szokás volt nyaranta vándorútra kelni. E vándorlás részben a kényszerűség, részben a hajlam műve volt. A kimerült pártolás, a pártolók nagyobb részének elköltözése nyári tartózkodási helyeikre, mint kényszerűség állt a kassai színésztársaság előtt. A változatosság szeretete, az ellenállhatatlan ösztön a megszokottat valami újjal fölcserélni, aztán azon kedves emlékek földézésé, melyek a tagok egyikét-másikát az ismertebb helyekhez, pl. Miskolczhoz, Székesfejérvárhoz, de főleg Kolozsvárhoz fűzték, mind együtt és külön szárnyat adtak még a színészet ezen jobbainak is. A nyári időszak útra készíti őket, mint a tavaszi szellő első, meleg fuvalma a lég vándorait. Végtelen gyönyörök forrása reájok nézve ez a vándor élet. Hihetetlen fáradalmak elviselésére képesek, mert azt az életet, melyet ők a színpadon magyaráznak, mintegy kiegészíti változatosságával ez a valódi élet. A színpad megszokott világa után jól esik egy kis adag valóságos élet. Déryné Naplója gazdag ily részletekben. Egész lélekkel a színpadé télen, de nyaranta vándorútra kél egy előtte megmagyarázhatatlan ösztönnél fogva. Sőt midőn egy-két évig valahol állandóan megmaradni látszik, elfogja újból a vágy egy más helyre távozni, hol talán jobb lesz sorsa az eddig megszokottnál.

Vándoréletet éltek színészeink nem csak ösztönből, de kényszerűségből. Nem lehet csodálni, ha a legjava is telve volt modorossággal még akkor is, midőn a budai színpadon első állandó tanyát biztosított számukra a budai tanács nagylelkűsége.*

Az egykorúak följegyzései nyomán meglehetősen hű képét adhatjuk a budai színészek akkori képzettségének. Ha a legjobbak-

* L. BALOG J. emlékiratszerű följegyzéseit a Hölgyfutárban, 1857 1859. Színházi Látesőben 1863.

nak ilyen volt arculatjuk, fogalmat alkothatunk magunknak azokról, kik távol a fővárosi élet finomabb légkörétől, távol egyes idegen művészi példányoktól egészen magokból fejlődtek ki a vidéki élet és ízlés közönséges iskolájában.

A rendszeres képzés hiányosságát a recitatio, de főkép a szavalás körül tapasztalt hiányok árulták el.

Ha a budai színészet 4 évi műsorán végig tekintünk, könnyű lesz észrevenni, hogy azon nem a drámairodalom remekei uralkodtak, hanem Kotzebue, Lebrün, Birch-Pfeiffer, Ziegler, Töpfer, néha Iffland és Raymund, aztán a szomszédos bécsi színpad egyéb ephemer értékű műveket termelő drámaíró nagyságai. Legnagyobb részt prózában írt művekkel, mert a gyors termelés szüksége kizárta a költői nyelvet. Nem tudván a közönség ízlésének helyes irányokat kijelölni, hódoltak a mindennapi ízlésnek s olyan férczműveket tákoltak össze, melyeket csak néhány kiváló színész nagy ügyessége, itt-ott művészete tudott addig fentartani a színen, míg az ujság ingerével hatottak.

E műveken nevelődnek fel a mi színészeink. A verses eredeti munka legnagyobb ritkaság volt, ha egyet-kettőt elő is adnak közülök, előadásukon az elemi ismeretekben való jártasság hiányát kellett észrevenni. A metrikával sem voltak tisztában budai színészeink, a mi a színésznőkre még inkább illett. A versek felmondásánál feszes, declamatorikus hangon beszéltek. Bizonyos énekszerűséggel adtak elő mindent, és pedig vagy olyképen, hogy a verssor első felét fel-emelt, másik felét leejtett hangon szavalták, vagy a kétsorosnál az első mondták emelkedett s a másodikat süllyedő hangon. Még Lendvayné is, ki az újabb generációhoz tartozott, úgy declamált, hogy a szavak végtagjánál fölemelte hangját. Szavaltak verssorok és nem az értelem vagy interpunctió szerint. Nem az ünnepélyesebb, emelkedetebb hanghordozás árulta el a kötött beszédet, hanem a külső forma, melyet ügyetlenül emeltek ki a recitatio által. Ehhez járult az a pathetikus modor, melyet az idegen német színészekről tanultak el.

E modor szerint a színészeket már akkor két főosztályra osztották föl. A Honművész említi először az ó és új iskola elnevezést. E két iskola szerinte úgy különbözik egymástól, mint Vörösmarty hőskölteménye a Murányi múzsától. Az ó iskola a színi előadás becsét bizonyos látszólag művészi szavalásba helyezte. Ennek törvényei

szerint úgy kellett a verset szavalni, hogy a formát kiérezze a hallgató s az egészszet bizonyos félig kiáltó, félig éneklő, magát szüntelen ismétlő, egyhangú szólejtéssel mondták el. Kiemeltek néha egyes, néha teljesen lényegtelen szavakat és phrázisokat — dagályos, kiabáló hangon. Mindezt kiegészítette a handabandázó taglejtés, mely nem alkalmazkodott sem helyezethez, sem indulathoz. Csábítóbb az új iskola szabályainál, mely a fellengző érzést, az indulatokat, a méltóságot természetsszerűleg magyarázta és közel állónak látszott a közönségeshez a természetes valósághoz. Emekhez tanulmány, művészi önmérséklet kellett, ahhoz elég volt a gyakorlat és erős hang.

Bajza ezen az alapon két osztály szerint csoportosította akkor, színészetünk legelőkelőbbjeit. A régibb volt a *síró- és éneklő iskola*, élén Kántornéval. Recitációjok, Bajza szerint, nélkülözötte a természetességet és egyszerűséget. A hang sohasem simult a helyzethez és hangulathoz, hanem ünnepélyes pathosával erőltette a helyzetet és hangulatot a tragédiákban. Az érzelmes helyeken (a kotzebuei és ifflandi drámák divatja folytán) ez az éneklés és sírás diadalokat ült. Azokhoz az érzelmekhez, melyeket az írók a színpadra erőszakoltak, nagyon jól illett e modor. Az érzelgősségtől áradozó helyekhez, az álpathos hamis hangjai. A vígjáték annyiban szenvedett alatta, mert e modor jórészt kizárta a társalgási hang játshi könnyedségét. Mind a mellett voltak kivételek, főleg a vígjátéki szakmában. Munkácsy szerint a víg és kivált a társalgási darabokban nem lehetett e modort sem Szentpéteryénél és legkevésbé Kántornénál észlelni. A régi iskolához mindamellett Kántornén kívül Déryné, továbbá Szentpéteryt és Szerdahelyit is hozzászámította Bajza, mégis Déryné rendkívül kedves modort tudott a víg dalművekben kifejtetni és Szerdahelyiről is azt állította a Rajzolatok referense, midőn a Szevillai borbélyban, mint Figaro fellépett, hogy ily könnyedséget, finomságot még nem látott magyar színésznél. E régi iskolához még két kiválóbb színészt is hozzá kell számítanunk: Balog Istvánt és Czelesztint. Mind kettő a vidéki színpadokon érett meg. Az utóbbi mint kitűnő tragikus (természetesen csak némelyek előtt kitűnő, mert pl. Déryné és Fáy elítéli modorát) amaz, mint komikus a vidék csodált erőihez tartoztak. Bajza szerint Czelesztin képviselte legvégsőbb túlzásában ezt a régi iskolát. Midőn 1835. október 31-én Hamletben mint vendég lépett föl, azt írta róla a Honművész, hogy soha Hamletet ennél rosszabbul nem adták. Ő ama régi iskolából való, melynek növendé-

kei nem a természetesnek követésében, hanem a feszességben, a túlságig vitt s a finom ízléssel ellenkező actióban és az indultatos declamációban helyezik a színpadi művészséget. Ez a modor: a pathetikus színpalhasogatás jellemezte a régi iskola ama tagjait, kik alapos tanulmányok híján egészen ferde útakra jutván, a közönségnek az által imponáltak, ha lehetőségig távol volt minden aktiójuk a természetestől.

Ugyanez a sors érte Balogot, ki 1836-ban Győrből jövet néhány-szor föllépett nejével együtt a budai színpadon. Komikai modora ízléstelen túlságaival annyira elütött már az új iskoláétól, hogy valóságos visszatetszést szült a budai színen is, holott teljesen ez sem volt a régi modortól ment.

A régi iskola emlőin táplálkozva ugyan, de attól sokban, főleg a lényegben eltérve, egy új iskola is keletkezett, melynek feje Megyeri volt, legkiválóbb követői Lendvay, Lendvayné és Telepy, Bajza szerint, de Fáncsyt is joggal ehhez számíthatjuk.

Míg a régi iskola hívei annál tökéletesebbeknek tartották magokat, minél jobban eltértek a természetestől, addig az új iskola legfőbb hitvallása a természetesség volt játékban, beszédben egyaránt. Ezt a természetességet ugyan nem szűrhetette még a fejlett, tisztult ízlés művészetté. Inkább mint természetes szükségérzet nyilvánult egyesekben, kik undorral fordultak el a hamis színezéstől játékban és beszédben. Egy oly kiváló tehetségű színésznél, mint a minő Megyeri volt, ez a legtisztultabb alakban jelent meg. Telepynél néha nyersességgé fajult és színpadi beszédje néha alig volt több a mindennapi élet megszokott modoránál. Lendvayné sok természetes jó tulajdonsággal birt, de szavalási módját Kántornétól sajátította el, kit abban követett, hogy az egyes szavakat helytelenül hangsúlyozta kezdetben. De egészen véve már jó úton haladt s ha recitációjának modorosságáról elszokhatik, a régi iskola egyetlen hibáját sem lehetett volna még később is szemére vetni. Egressy Gábor is a régi nyomokon haladt, a mennyiben az érzelmes helyeknél igen szerette azokat a síró, érzelgő hangokat alkalmazni, melyek a régi iskolát jellemezték, de benne már ekkor annyi intelligentia, annyi törekvés nyilvánult, hogy jövődjére iránt a legszebb reményekkel biztatott. Midőn a budai színészek 1837. márczius 19-én befejezték előadásait; ő volt közülök az egyetlen, ki Bécsbe ment, hogy az akkori Burg-színház kitünőségein tanulmányokat tegyen. Hogy miye lett ő később

a magyar színészetnek, az a Nemzeti színház történetének körébe esik. Művészetének alapjait a budai színen vetette meg.

Az új iskolához számítjuk még Fánecsyt is, ki természetes előadási módjánál, értelmes szavalásánál fogva mindig dicséretet nyert Vörösmartytól a Nemzeti színház megnyitási évében, tehát a budai színház korához egészen közel eső időben; de különben is természetes előadási módjára következtethetünk abból is, hogy ünnepélyes alkalmakkor mindig ő volt a társaság szónoka. Ezen fölül Lendvayt és Lászlót, bár az 1833—37-ig terjedő idő legnagyobb részét vidéken töltvén sok modorosságot sajátítottak el, szintén az új generációhoz kell számítanunk, kik közül főleg az első a művészetig vitte a Nemzeti színházban.

A két iskola közti úton állottak aztán Tóth István, Bartha János, Parázsoné, mindannyiok sok hajlandósággal a túlzásra. Különösen Bartha legtöbb szerepében abban találta a művészetet, ha minél inkább dörgette iszonyú basszus hangját. Ezt a túlzó, kiabáló modort átvitte még a Nemzeti színházba is, hol nem egyszer méltó megrovásban részesíté őt Vörösmarty.

Tóth István kasonlóképen egy rossz tulajdonságot örökölt a régi iskolától — a túlságos érzelmeskedést. Midőn 1835-ben Jolánthában Fridolint játszotta június 12-én, meg nem állhatta a Rajzolatok kritikusa, hogy meg ne rőjja őt «kínzó érzelmeskedéseért» és ne ajánlja neki, hogy a természetesnek idealizálásában és nem eltorzításában áll a művészet. A Honművészszel ebből támadt polemia azt bizonyítja, hogy az időben még nem tisztult meg annyira az ízlés, hogy a színészek ezt a régi rossz modorát egyértelműleg ostromozandónak tartották volna. Az őszinte szó akkor annyit jelentett, hogy a «színművész becsületében gázolnak». Tóth erről a modorról aztán később sem tudván leszokni, valódi művészszé nem válhatott.

Parázsoné csak rövid időt tölthetett a fővárosi légkörben. Kora halála megakadályozta őt abban, hogy a hozzá fűzött reményeket teljesedni is lássuk.

Ezek voltak a budai színészet hiányai, a mi a recitatiót és szavalást illeti.

Az iskola hiánya miatt egyesek alkottak iskolákat. Az egyik részen Kántorné és Déryné, a másikon Megyeri és részben Egressy. A mit tőlök eltanult a tehetségesebb rész, az mint a jó földbe ültetett fa, érett gyümölcsöket is hozott. A legtöbbje azonban megma-

radt a külsőség mellett; az érzelmességet érzelgessé, a nemes és indokolt pathost álpathossá rútította el. A természetes modorból rusticus kifejezési mód fejlődött ki, s miként a fentebbi túlzás, úgy emez is megrontotta az iskola hitelét. A színi komoly kritika teljes hiányának tulajdoníthatjuk azt, hogy e modort átvitték színészeink nagyobb-részt a Nemzeti színház deszkáira is, és nagy munkájába került aztán Vörösmartynak és Bajzának e fattyuhajtásokat lemetszeni.

De egyebekben is föltűnt budai színészeinknél az iskola hiánya. A legnagyobb rész nem volt annak valódi tudatában, hogyan kell a színen megállni, járni, ülni. Már a megjelenésnél is ügyetlenséget árultak el azzal, hogy a színfalakkal párvonalban jöttek ki, a helyett, hogy némileg diagonális irányban a sugó felé tartsanak. A sugólyuk egyébiránt nagyon keresett hely lehetett, mert a szerep-nemtudás sokszor kényszerű zavarából az által menthették ki magokat legjobban, minél közelebb voltak hozzá. Szigligeti szerint ezt a szerep-nemtudást a vidéki vándorlás korában sajátították el színészeink. A régieknek a szerep mindig ott volt a kezökben a színfalak mögött s még a kilépést megelőzőleg is folyton magolták azt. Vörösmarty is azt írta a Nemzeti színházbeli előadások alkalmából: «színészeinknek rosszul redigált emlékezete van». Míg ezt nem nevelik, nem tarthatnak igényt a művelt közönség ízlésére. Kezdetben még Kántornéval is megtörtént, hogy szerepét nem tudta.

Az a vonal, hol a kárpit leesni szokott, a színpadi actio közepe nem képezte reájok nézve a határvonalat. A beszéd alkalmával elfeledték, hogy a közönségnek játszanak. Ez tán a helyzet nagyon természetes felfogásából eredhetett, de sokszor azt eredményezte, hogy a beszéd érthetetlen volt. Legalább ide lehet magyarázni az akkori tudósítások megrovó nyilatkozatait a halk beszéd-módra nézve. És tán abban sem tévedünk, ha éppen e ferde helyzetből magyarázzuk ki magunknak azt is, hogy színészeink ép azért, mert szavuk e ferde állásnál fogva nem igen volt érthető, lassankint bizonyos kiabáló modorhoz szoktak, mely beszélő organumokat csaknem tönkre tette. Nem ügyeltek a hang tiszta modulációjára, a zajlás közt is illőségire, írja a Társalkodó 1834-ből. Bajza a fiatal színésznőkről mondja, hogy hangjokon bizonyos rekedtség vehető észre, mely a női lágyabb, csengőbb hangokhoz szokott fület sérti. Ez a hiány a szavalmány hatásos voltát is nagyban csorbitotta. Nem is szerettek színészeink költeményeket

szavalni, daczára annak, hogy declamáltak, pathetizáltak még a legközönségesebb házi szóváltásban is, ha az szomorú vagy hősi darabban fordult elő. Tehát nemcsak a nagy elfoglaltság, hanem magánál a játéknál követett helytelen eljárás is oda munkált, hogy színészeink organuma nem volt a legcsengőbb. A ki birta hanggal, mint Bartha, az néha pokoli lármát csapott a színen. A gyengébb mellűek pedig, mint Lendvayné, Laborfalvi Róza, Megyeri, Szentpétery, Fánecs lassankint gyakorlatilag sajátították el a hang oecónomiájának szabályait.

A testtartásra nézve szintén sok ügyetlenséget lehetett látni a budai színpadon — írja Bajza — de a bajokon csak az segítene, ha színészeink táncolni stb. tanulnának.

A kéz- és arcbeszéd természetesen szintén hiányos volt. A nagyobbbrész nem tudott a kezeivel bánni. Volt olyan színésze a társaságnak, ki mindig keresztbe font karokkal állt és beszélt. Egy fiatalabb színésze pedig, ha karjai mozdulatlanul csüngtek alá, újjait ökölre szorította; ha keztyűs kézben jelent meg, újjai egyenesen, sőt egymástól széjjel is állottak. Az erőltettség és feszesség nélküli kéztartást nem ismerték. Ebben a pontban még az egymással polemizáló Bajza és Munkácsy is megegyeztek. Még a Nemzeti színház 1837. évi előadásainál is szigorúan megrója Vörösmarty színészeit a miatt, hogy csoportozásoknál ügyetlenek, egymásnak útját állják, egymást elfeledik s csak úgy «jó szerencsére foglalják el a színt». Erősen ajánlgatja nekik, hogy az ilyent próbálgatni kell, a miből jogosan következtethetjük, hogy Budán nem igen próbálgathatták. «Hány van — írja egy más helyütt, — annyi színjátszó közt, kit művésznek mondhatunk? Alig egy-kettő! E magas és ritka dísz elérésére *komoly törekvés kell.*» A kezdet kezdetén állhattak Budán, midőn még Vörösmarty «a színpadi illedelem» respectálására is figyelmeztetendőknek tartja őket. «Azok az örökös ajtóba ütközések — írja egy más helyütt — kifárasztják a közönség türelmét.»

A jó összjátéknak hiánya volt a legnagyobb baj. Ezt a Nemzeti színházban érezték később a legjobban. Hiányait ott kezdi ostorozni az első komoly kritika.

A karakterek helyes felfogását és helyes magyarázatát nem lehet szigorúan megkövetelni oly színészekről, kik kénytelenek voltak a pór nép számára írt aljasságokat is eljátszani; kevés idejüket nem fordíthatták arra, hogy régibb szerepeikbe bemélyedjenek, mert

a napi szükséglet újat kívánt, de nem a költészet templomából, hanem a színmű-faragás konyhájából. És ha mégis fönmaradt néhány művészileg felfogott szerepvitel emléke, csak sajnálni lehet, hogy ennyi kiváló tehetség, kellő előtanulmányok híján, nem fejlődhetett ki erejéhez mérten nagygyá, s hogy a pankratistaság iskolája ugyan sokféle módon való használhatóságukat eredményezte, de lehetetlenné tette, hogy egy szakmában valódi művészi tökélyig vigyék.

Kántorné a kitűnő lady Macbeth kénytelen a Mézeskalácsos Rózát is játszani. Megyeri pedig a tragœdiáktól kezdve a vígjátékig minden műfajban szerepel, sőt még arra is kényszerítették, hogy a Lumpácziban és Garabonczyás diákban ugrándozzék is.

Mindez állapotokért természetesen nem lehet egyedül színészeinket okolni. Játékszíni szomorú viszonyaink, de főleg a dologhoz értő kritikának hiánya kimentik hibáik legnagyobb részét, és csak bámulattal töltenek el ama lelkesedés, kitartás által, melylyel a legmostohább helyzetben is becsületet tudtak szerezni a magyar színészet ügyének. A színi iskola ügyét sokan vitatták az irodalomban és sajtóban. De míg a budai színpadon működő színi erők hiányait sokszor kiméletlenül is gáncsolták, nem akadt senki, ki az új színészi generatio érdekében tényleg létesítette is volna akkor a sokszor tervelt conservatoriumot.

V.

(1837. január 1-től márczius 19-éig.)

Színészek és színésznők 1837-ben. — Szigligeti prologusa. — A tagok betegeskedései. — Csekély pártolás. — A pestmegyei bál a budai színészet fölségelésére. — Az utolsó napok. — Az utolsó előadás márczius 18-án. — Esti multság, márcz. 19. — Fáncsy bucsúbeszédje. — Színészek eltávoztása. — Műsorok. — Miféle műfajokat cultiváltak? Csató Páltól: Fiatal házások. — Gaál Józseftől: A király napja Ludason. — Régibb magyar írók a műsoron. — Idegen irodalmak. — A Rajzolatok bucsúztatója. — Az eredmények áttekintése.

Az utolsó esztendő még együtt találta a magyar színészet elite-jét Budán: Barthát, Egressy Gábort és Bénit, Fáncsyt és Lendvayt, Megyerit, Szentpéteryt, Szigligetit, Szilágyit, Telepyt és Udvarhelyit. A nők közül Kántornét, Lendvaynét, Kovácsnét, Barthánét, Laborfalvi Rózá, Szatmári Karolinát, Telepy Málit, Topner Rózá. De az első előadás hangulatán észre lehetett venni, hogy az elválás pillanatai mindinkább közelednek. Szigligeti prologusa, melyet Fáncsy szavalt el, nemcsak e hangulat jellemzése céljából érdekes, de azért is, mert Szigligetinek egy oly művét képezi, melyet eddig nem méltányolt irodalmunk. Itt következik szó szerinti szövege a Rajzolatok 1837. évi 2. számában foglalt közlés nyomán:

«A mult században született a magyar színészet nemtője. Erdély ringatá bölesőjében. Magyarország édes anyakint mosolygott rá, majd karjaira vevé, nem hogy elaltassa; karjaira vevé, hogy keble hazafiúi lángjával melegítse. A gyermek nevededett, bájai fejledeztek s lőn egy szerezetre méltó leányka.

Költői lélektől szállva csodás s addig ösmeretlen hangon, csodás s addig ösmeretlen dolgokról szólott, oly húrokat pendíte meg, melynek bájangjai az egész nemzettől visszhangoztattak. Mindenütt, merre járt, kelt, tárt karok fogadták, mindenütt rokon-csók illeté, de a leányka egy helyütt sem marada, valamit keresett, és az: az állandóság örökéggő kimpája volt. «Bocsássatok (úgy monda, minden karból kifejtőzve), édes

anyám szívét keresem, ott nyughatom meg, ott élhetek arany időt, örök tavaszt;» s ez anyai szív, a hon szíve: Budapest volt! Az anya keblén elkezdé hirdetni égből küldött rendeltetése céljait, az anyai nyelvet terjeszteni, az erkölcsöket nemesíteni, a nemzetet ébreszteni s agyába nagy gondolatokat gyűjtani s mind ezért csak úgy könyörgött:

«Anyám, adj hajlékot.»

De az anya azt viszonzá: «Nincs, nem lehet!»

Több ily csalatkozás után, kisírva keservét, ártatlan mosolylyal, négy éve még egyszer megjelent a nemtő, nyugodni óhajtván az anya szívéen s ó égi öröm! mi egészen másként talált mindent!

Az ősz Buda, a török rabság sírköve, a magyar szabadság diadalíve s a hajdani hőskor emlékjele, egy tisztos ősz, ki nem panaszkodik gyáva öregként, tesz, munkál a nemzetiség nagy kertjében, kéznél fogta, e csarnokba vezeté s mondá: «Legyen lakod, többé ne légy bujdosó!»

Jött Pestvármegye, oldhatlan karokkal kucsolá magához, lecsókolá könnyeit, pellikán gyanánt megszakasztá keblét, önvérével élteté s megesküdt, hogy atyai kebléről soha sem bocsátja el.

Jött a tudós társaság s mint egy szelíd Múza, megcsókolva homlokát, új lantot adott kezébe s a leányka élete kedvesebb, bájosabb lett.

E varázshangra Pest, Buda gyermekei, nem tekintve a meredek hegyet, nem a zajló Dunát, éltet veszedelmezve jöttek s öröm vagy búkönynyekkel, áldoztak. Pestvármegye látva ezt eltökélte böles megfontolással, férfúi akarattal, ifjúi tűzzel, hogy e kedves leánykát hallgatói nagyobb körébe viszi. Így tétetett alapja egy nagyobb s fényesebb laknak. A tavasz virágival kinyílik s ha isten segít, nem fog azokkal elhervadni, de a nemzetiség szellemével örökölni!

S most e leányka édes reményei, szép álmái valósúltan oly boldog, oly elégedett!

Vegyétek hálánkat, köszönetünket mindnyájan hív honfiak, kik intézetünk gyenge növényét a hazafiság melegével növesztétek; adja isten, hogy a most már Pestre ültetendő növény bimbójában, minden új évvel, egy mindig szebb jövődő rejtezzék, a nemzetiségre virágozzék s gyümölcse minden új évvel, a nemzeti jólét, nyelv, erkölcsök és szabadság táplálója s tápláltja legyen!»

A Honművész följegyzése szerint e prologus nagy hatást keltett, főleg ama helyeken, hol az anya és gyermekének párbeszéde fordult elő.

De bármennyire is lelkesíthette a társaságot a jövődő reménye, ez utolsó 2¹/₂ hónap mégis sok keserűséget okozott nekik. Január havában beállván a jégzajlás, igen meg volt nehezítve az átjárás

Budára, már csak annál is inkább, mert a Margitsziget felől közlekedtek az átvívó csolnakok, mint azt egyik előbbi fejezetünkben megjegyeztük.

A kevés nézőt még a Honművész is természetesnek találja, de örömmel jegyzi meg, hogy alig enyhült meg az idő, már is több néző töltötte meg a színházat vasárnap.

Az előbbi évek megerőltetései azt eredményezték, hogy színészeink folyton betegeskedtek, és így egy ízben Bátor Mária előadását is el kellett halasztani Lendvayné betegsége miatt. Februáriusban pedig Bartháné és Szentpétery is megbetegesznék. Január 11-éről azt jelenti a Hm., hogy összesen 37 néző volt. Színészeinket a fogytékos pártolás annyira lehangolta, hogy kedvök sem volt már játszani, oly annyira, hogy szemrehányásként veti szemökre a Hm. színészeinknek, «hogy a játékok szabálytalansága» oka a csekély pártolásnak. De nem zárja ki azt a lehetőséget is, hogy hátha a «hazafiság csökkenése!» Lelkökre köti a nagyobb ügyekezetet, «mert a mainál készületlenebb játszást nem egyhamar hallottunk;» gondoljanak Széchenyire, hogy mi volt előbb, mag-e, vagy fa?!

Néhány nap mulva már a Hm. is másképen gondolkodik, és szomorúan jegyzi meg, hogy a szép idő daczára is kevés néző volt a január 13-iki előadáson. «Hetenkint 4 előadásra nem jut magyar közönség, mi lesz ebből?» Kezdetben nagy buzgósággal látogatták a budai előadásokat, s ma üres a színház, «úgy látszik, erősek és sokat ígérők vagyunk perczenetben, de gyengék és nem állandók folyton». Január 17-én már 6 óra helyett 7-kor kezdik az előadást, mert üres padoknak bajos játszani. «Vártak annyi nézőre, hogy legyen legalább köztök egy, ki ma sem elégedjék meg Bartha játékával és helyébe Egressyt kívánja.»

Végre az intéző körök is megkönnyörülnek a budai színészek sorsán, és Pestmegye színi választmánya febr. 1-én a városi nagyobb tánczteremben bált rendezett 1 fnt belépti díj mellett, «mert meg van győződve, hogy a magyar színészek ügye közérdekű ügy és eddig mélyen érzett hiány pótléka». A multság fényesen sikerült s egyike volt a farsang legszebb báljainak: 739 fnt 48 kr. jövedelem által a budai színészek pedig biztosítva voltak legalább az éhenhalástól.

Nemcsak január, de február hava is színi pártolás tekintetében nagyon mostoha volt. Márczius első hetében azonban már örvendezve jelentette a Honművész: «A nemzeti színészekre nézve leg-

alább Budán eme mostoha téli időszak elmulván, miután színészeink e téli nyomorúságot is kiállották, s hajóhidunk már áll, a színészeti esztendőnek pedig egypár hét múlva vége lesz, midőn színészeink sorsán is hihetőleg változás fog történni, biztosan remélhetjük, hogy mind ez, mind a következő husvét előtt jutalomjátékukat számos hazafiak fogják szerencsétetni jelenlétükkel».

Színészeink, mivel a husvét hamar beállott, márczius 1-től számítva 8 napos bérletet nyitottak. A pártolás is növekedett, úgy, hogy pl. márczius 7-én a szeles idő és kiszedett híd daczára várakozáson felül sokan jelentek meg a Notre-Dame toronyőre előadására; márczius 10-én Pesten a Lumpaczi előadásáról már azt írta a Hm. «annyi néző még nem volt, mint ma». Az egész előadáson mégis az elkedvetlenedett színészek rossz hangulata látszott meg, «kik kevés darabot adtak oly kevés kedvvel, mint ezt;» 14-én a Notre-Dame toronyőre pesti előadásáról ismét azt írta az említett ujság, hogy «nézők oly nagy számmal, minőt nem láttunk, kik meglegedve távoztak el».

A márcz. 17-iki előadásról azonban már azt jegyzé meg: «előadás közben észrevehetőleg mutatkoznak a szintársulat husvét utáni enyésztenek némely jelei. Nézők, híd és vásár daczára is kevesen».

Végre márczius 18-án tartják az utolsó színi előadást, és 19-én pedig zenei egyveleggel vesznek búcsút a közönségtől. Az utolsó előtti szám Fánecsy bucsúbeszéde volt, melyet végül egy ahhoz hasonló tárgyú néma ábrázolat fejezett be; ezt a Hm. szerint «az igen szép számú közönség tetszéssel látszott fogadni, illő tekintettel lévén a feloszlásban lévő társaságtól kitelhető tehetség iránt».

Fánecsy beszéde dicsérőleg emlékezett meg mégis a pártolásról.

«Buda nem árván bocsátja el Thaliát, hanem Pestnek, teljes erejű fiatal leányának adja át, hogy ez erőre fejtse ez árvát, kit az ősz anya ölében is táplálni segített, midőn a zajló Duna hajjain is átjárt a meredek hegyre, hogy barátságos arczával lemosolyogja róla az árvaság borúját

Thalia azért bolyongott félszázadig, mert külső szépségét és nem benső értékét keresték a szerelmes érzemények.»

Magasztalólag emlékezik meg Pestmegye lelkes tetteről, hogy az árvát nem engedi tovább bolyongani, hanem keblére öleli.

A megye további pártfogását kéri a színészek javára, «kik bár gyenge tehetségű, de állandó törekvésű gyermekei a hazának».

Beállott tehát az apostolok oszlása. Egy részök ápril 19- és 20-án Székesfejervárra rándult át s onnan pedig Kecskemétre szándékozott. Megyeri Debreczenbe ment vendégszerezni. Kántorné is ugyanoda készült. Fáncsy súlyos betegsége miatt kénytelen volt néhány hónapra a színpadtól visszavonulni, egyedül Egressy Gábor megy tanulmányi útra Bécsbe, hogy — mint Naplójában írja — «magát kiragadja az életviszonyok eddig csigázó bilincseiből s némi önállást véve, színművészeti tapasztalatokat tegyen».

A budai színeszet ez utolsó évi működésének összefoglalása szintén nem egy tanulságos adatot fog magában foglalni. Műsoruk nagy változatossága, hogy ne mondjuk tarkasága, egészen illik egy oly társulathoz, melynek napjai megszámlálvák s nem annyira művészi, mint külső siker után törekszik. Január 1-től márczius 19-éig 55 estén át játszottak és 54 ízben 55 dbot, búcsúelőadásul pedig egy zenei egyveleget «Esti mulatság» czimén.

Feltűnő, hogy a budai társaság egyetlen egy évben sem játszott oly gyakran a pesti német színpadon, mint 1837-ben. Míg Budára 43 estén 44 db, Pestre 11 estén 11 db esik, holott az előbbi években Pesten ritkábban játszanak például 1833-ban 2-szer, 1835-ben 2-szer, 1836-ban 9-szer.

Műfajok szerint az 55 db következőleg oszlott meg:

I.	1. vígjátékot	adtak	24-et	} összesen 28-at.
	2. énekes vígjátékot		1-et	
	3. tünd. vígjátékot	énekekkel	1-et	
	4. tűneményes vígjátékot		1-et	
	5. tréfajátékot		1-et	
II.	szomorújátékot		6-ot,	összesen 6-ot.
III.	1. színjátékot		13-at	} összesen 21-et.
	2. tört. színjátékot		1-et	
	3. drámát		4-et	
	4. tört. drámát		3-at	

Eredeti újdonságokban azonban szegénynek mondható ez év, bár mind a két újdonsága e rövid színi idénynek határozott sikert ért el és a pesti nemzeti színház műsorát is sokáig élénkíté.

CSATÓ PÁL-tól a Fiala házasságát (III/4) a legnagyobb magasztalással halmozta el a Honművész kritikája.

«Ezt mondhatni eredeti színműveink elsőjének — írja a 20. számban — mely a francia könnyed modort követve, nemzeti színpadunkat

díszíti. Mellékjelenetei is jók; szeszély, jó kedvű vidámság uralkodnak bennök, a magyar társaséletből vett körülmények az egészet a könnyed francia darabokhoz teszik hasonlóvá.» Jelen korunknak mindig mulatságot fog szerezni, mert nincsenek untató beszédei s cselekménye a jelenből van véve. Szerencsét kíván a szerzőnek, ki annyi életet tudott darabjába önteni, hogy hallgatóit mulattatta vele. «A szerző ebben oly tehetséget fejt ki, hogy ha azt ezután hasonló nemű műveiben is ily sikerrel tünteti elő, őt e nemben *első eredeti színműszerzőnkké teendi.*» A mit mindenesetre nagy magasztalásnak tarthatunk Kisfaludy után, némileg az ő rovására.

GAÁL JÓZSEF új műve: A király napja Ludason (III/8), mely akadémiai dícséretet nyert, éppen kapuzárás előtt került Budán színre. Ez is nagy hatást ér el, bár a Honművész megrójjá benne a történeti igazság hiányát és a póriasságot. Nyelvét azonban könnyen folyónak, sőt itt-ott fellengősnek is találja.

Ujdonság volt legalább a pestiekre Szigligeti Dienes-e is, mely január 27-én került ott színre.

A régibb magyar írók közül KISFALUDY KÁROLY neve legtöbbször fordult elő a budai és pesti színpadon, 4 darabjával: Csalódásokkal (I/5-én Pesten), Pártütőkkel (I/8), Kérőkkel (II/12), János kulacsával (II/13). — DUGONITS Andrástól Batory Máriát (I/7). — BÁRÁNY Boldizsártól Sajdár és Rurikot (I/19) és MUNKÁCSY Jánostól a Garabonciás diákot (III/5) egyszer-egyszer adják. Ha ehhez a LÁNG Ádám Don Juanját is eredetinek vesszük, úgy az 55 db közül 11 eredeti darabot játszottak budai színészeink 1837-ben. Elmondhatjuk, hogy az eredetiek százalékja (20) az utolsó évben kedvezőbb volt mégis az előbbi évekével szemben.

Az idegen színi irodalmak közül legerősebben ezúttal is a német van képviselve, és főleg Kotzebue januárban 5, februárban 4 darabjával (16%).

A francia színpadot Scribe (1), Hugo (3), Dumas (2) képviselik, de ez utóbbi kettőt csak német átdolgozás után. D'Epagny és Dominique, valamint Pixerecourt műveiről nincs tudomásunk, vajjon eredetiből fordítottak-e, vagy pedig (a mi valószínű) német átdolgozás után.

Anglia drámairodalmából csak két névvel találkozunk: Shakespeareével és egy írópárával: Johns és Banks-éval. Amannak Makranczos hölgyét (A szerelem mindent véghez vihet) azonban Holbein után Komlóssy fordításában adják. Az utóbbi írók Essex-e még sokáig egyik legkedveltebb darabja marad a magyar színpadnak.

Olaszországot Goldoni és Gozzi (Schiller átdolgozásában) képviselik; Németország nevesebb írói közül csak Schiller- és Körnerrel talál-

kozunk. A Haramiákat (I/20) és Zrínyit (III/3) egyszer látjuk a műsoron.

Összegezve az egészet:

Magyar írónak 8-nak 11 művét adják,

Francia „ 3-nak 3 „ „

Német átdolgozásban 2-nek 3 művét adják,

Angol írónak 2-nek $\left\{ \begin{array}{l} 2 \text{ művét adják,} \\ 1\text{-et kétszer} \end{array} \right.$

Olasz írónak 1-nek $\left\{ \begin{array}{l} 1 \text{ művét adják,} \\ 1\text{-nek 1 művét adják,} \end{array} \right.$

Schiller átdolg. után $\left\{ \begin{array}{l} 1\text{-nek 1 művét adják,} \\ 1\text{-nek 1 művét adják,} \end{array} \right.$

Német írónak 21-nek 33 művét adták.

Az idegen irodalmak közül tehát a német szerepel a legnagyobb százalékkal, de a 21 író közül csakis kettőt találunk, ki az ephemer jelentőségű Theaterdichterek színvonalán fölülemelkedik; a többi a napi szükséglet számára termelt s ma már legfeljebb a kutató munkáját keseríti meg.

A Rajzolatok szerkesztősége, mely a Bajza-féle affaire után a legnagyobb közönnyel nézte a budai színészet működését, nagyon kurtán vesz tudomást eltávozásukról, s csak annyit jegyzett meg 30-ik számában:

Költözik a fecske

Repülő fiával

Visszajő, tavaszt hoz

S szebb napot magával.

A budai színészet működésének eredményét mégis általánosan elismerték. Még azok is szebb jövő reményét látják bennök, kik sokszor méltatlan bánásmódban részesítették őket.

Végig tekintvén a budai színészet emez öt éven át tartó szereplésén, tán nem lesz érdektelen műsorukról összefoglaló kimutatást adni, hogy lássuk, mily befolyással volt itt tartózkodásuk a magyar eredeti drámairodalom emelésére.

A kiválóbb íróktól a következő eredeti színműveket adták elő:

VÖRÖSMARTY-tól: Kincskeresőket (1834-ben IX/16), a Várnászt (1834-ben XI/8. és 1836-ban VIII/23); CsATÓ PÁL-tól: a Ligeti kastélyt (mint szabad átdolgozást németből) (1836-ban VI/26, VII/4, XI/21, XII/15) és a Fialat házasságokat (1837-ben III/4); FAY ANDRÁS-tól: Két Bátorhórt (1833-ban XII/5), a Régi pénzeket (1835-ben III/28. és 1836-ban VI/4); GAÁL JÓZSEF-től: A király napja Ludason (1837-ben III/18); HOBLIK MÁRTON-tól: a Valkói Amazont (1834-ben IX/2); JAKAB ISTVÁN-

tól: a Falusi lakodalmat (1835-ben III/26), Zsarnok apa (1836-ban V/24 és VI/7); NAGY IGNÁCZ-tól: Mátrai vadászokat (1835-ben VII/11); TÓTH LŐRINCZ-től: Ekebontó Borbálát (1836-ban IX/17). Az Akadémia tehát nagyon tekintélyesen volt képviselve rendszabásai 5-ik pontjának megfelelően.

Színész-drámáiróktól a következő műveket adták elő: SZIGLIGETI EDÉ-től: A megjátszott cselek-et (mint első színdarabját, 1835-ben III/24) Frangepán Erzsébetet (1835-ben X/3), Dienest (1836-ban XII/27 és 1837-ben I/27); MEGYERI KÁROLY-tól, a Nyelv-pritty hirhedtté vált szerzőjétől: A Solymosi várat (1834-ben III/17); TELEPY GYÖRGY-től: A Hankóczy várat (1833-ban VIII/24), Borsszem Jankót (1835-ben II/6, III/1, III/29, VIII/23 és 1836-ban II/7 és III/22), A vadon titkát (1835-ben V/30) és a Hivatlan képirót (1836-ban I/30).

Journalista drámáiróktól: GARAY JÁNOS-tól: a Jós-igét (1836-ban I/19); KOVÁCSÓCZY MIHÁLY-tól: Parlagi Jancsit (1835-ben XI/22, 1836-ban III/V); MUNKÁCSY JÁNOS-tól: Garabonczyás diákot (1834-ben VIII/23, VIII/25, VIII/30, X/12, XI/30; 1835-ben III/31, VI/8, XII/6, XII/29; 1836-ban V/1, VII/24, IX/4, XII/26 és 1837-ben III/5). PECHATA KÁROLY-tól: az Új Theseusokat (1834-ben XI/10); SZEKRENYESSY JÓZSEF-től: Rászedett atyafiakat (1833-ban XI/24) és a Véletlen urrá levést (1833-ban XII/29).

Régibb íróink közül KISFALUDY KÁROLY-tól: Csalódásokat (1833-ban VII/11, IX/26; 1834-ben VI/12; 1835-ben VIII/2; 1837-ben I/5); Kérőket (1833-ban IX/10, XII/12; 1834-ben X/9; 1835-ben XI/10; 1837-ben II/12); Stibor vajdát (1833-ban IX/30; 1835-ben VIII/16; 1836-ban IX/26), János kulacsát (1833-ban X/13; 1837-ben II/13); Pártütőket (1833-ban XII/16; 1835-ben XII/10 és 1837-ben I/8); Hűség próbáját (1834-ben I/19); Leányórzőt (1834-ben II/3, IX/18; 1836-ban XI/19); Nem mehet ki a szobából (1834-ben II/20); Ilkát (1834-ben először VII/24); Vigjátékot (1834-ben VIII/10); Három egyszerre (1834-ben VIII/24; 1835-ben X/14); Mátyás diákot (1835-ben VII/19); Betegeket (1835-ben IX/4); Kemény Simont (1835-ben VI/5) és Széchy Máriát (1836-ban IX/26).

E tekintélyes szám mellett egészen elenyészik KATONA JÓZSEF, kitől csak a következő darabokat adják elő: Héderváry Czecciliát (1833-ban XI/28 és 1834-ben VII/5), Lucza székét (1833-ban XII/20; 1835-ben XII/20), István, magyarok első királya (1834-ben VIII/19) és Bánk bánt (1835-ban II/27; 1836-ban XI/11); BÁRÁNY BOLDIZSÁR-tól: Sajdár és Rurik (1833-ban X/22; 1834-ben IV/22; 1836-ban VIII/2; 1837-ben I/19); DUGONITS ANDRÁS-tól: Bátory Máriát (1833-ban XI/19; 1834-ben III/22; 1835-ben I/3, VIII/16; 1836-ban VIII/16; 1837-ben I/17) és

Macskási Juliánát (1735-ben X/13); GOMBOS IMRE-től: Esküvést (1833. VIII/10); KISFALUDY SÁNDOR-tól: Az emberszív örvényeit (1833-ban X/28); KOVÁCS PÁL-tól: Magának akart, másnak kért (1833-ban VII/26; 1834-ben XI/23); Ujesztendei ajándékot (1834-ben I/1); MOLNÁR ANDRÁS-tól: a Boszúállókat (1834-ben I/4); PÉRI IGNÁCZ-tól: Egervári Balázst (1833-ban VIII/17), P. SZENTMIKLÓS ALAJOS-tól: Hunyadi László halálát (1835-ben III/30, XII/17); TÜRÖK ISTVÁN-tól: Valóságos derék feleség (1835-ben II/7).

Íróó csak egy szerepelt: FALICZKY JÁNOS-né, az Ikrek-vel, mely nyomtatásban is megjelent, de egyszeri előadásakor (1835. decz. 5-én) a Honművész előleges magasztalásai és ajánlásai daczára, nevetséggel teljes bukást ért meg.

A budai színészet csakis egy műfaj kifejlésére volt kedvező, azokra a bohózatos, tündéries elemmel vegyes népi színművekre, melyeknek egyedüli céljuk mulattatni. Ebből a fajtából való a Garabonczás diák, mely 4 év alatt 14 előadást ért meg. Az Uj The-seusok nem tarthatta magát a színen, míg Parlagi Jancsi és Borsszem Jankó később is sok jó estét szereznek. Határozottabb vígjátékírói tehetségek Csató, Fáy és Jakab, de valamennyit fölülmúlja Szigligeti, ki Dienesével a francia romantikai iskola követőjeül szegődik. Ez az öt év színészete nem volt képes megteremteni az eredeti magyar drámairodalmat.

A Kisfaludy-Társaságnak 1837-ben kitűzött pályakérdése: «Vajjon mi oka annak, hogy nálunk oly kevés az eredeti drámai munka?» egyik legjobb bizonyítéka annak, mily erősen érezték drámai litteraturánk szegénységét a Nemzeti színház megnyitása évében. Nem szorúl tehát külön bizonyításra, hogy drámai litteraturánk szegény volt, valamint az sem (elég, ha a műsorra tekintünk) hogy e csekély számból is nagyon kevés felelt meg a színpad igényeinek. Már Katona is, midőn drámai szegénységünk okait kutatta, 1821-ben az általa felhozott okok között színészetünk akkori állapotát tartotta a legkárosabbnak, mellette a nemzeti dicsekedést, a nyomtatásbeli szükségét, a cenzurát, a nemlétező színi kritikát és a jutalmak hiányát. Katona a kérdés külső okaival foglalkozott inkább; egészen más szempontból szól a kérdéshez Tarczy Lajos jutalmazott értekezése. Nemzetünk politikai, társaséleti és nemzeti misériáit tartja drámai irodalmunk szegénysége okainak. Elfajultunk egészen az idegen nyelvek jármában és a nemzeti nyelv elhanyagolása maga után vonta a szellemi alásülyedést. A drámai költők művészi isko-

lája, az állandó színház helyett voltak köteltánczoltatók és csepű-rágók, mellettök vándorló magyar komédiások, azon különbséggel, hogy míg azok éldegélhettek, addig a vándor színészet nyomorral küzdött. Ide járult a vallási szabadság hiánya és politikai helyzetünk, mely a szabad gondolkozásnak nem kedvezett. Aztán földrajzi constellációnk is olyan volt, hogy közvetlen szomszédaink nem lehet-tek ránk művelő hatással, továbbá földünk nagy termékenysége, mely nagy bősége által nem fokozta, hanem akadályozta a nagyobb tevékenységet, közönyössé tette az egész nemzetet minden nagyobb érdekek szemben, mert kereskedelmünk csekélysége megaka-dályozta őt a nyugot műveltebb nemzeteivel való érintkezésben. E sok ok mind arra munkált, hogy irodalmunk egyéb ágainak sze-gényisége mellett, főleg drámai irodalmunk nem juthatott virágzásra, mint a mely a legtöbb tényező együttműködését igényelte.

Drámai irodalmunk szegénységét azonban főkép az magyarázza meg, hogy egész irodalmunk úgyszólván csirájában volt, társaséle-tünk pedig alig kezdett nemzeti irányba indulni. Európa egy nem-zeténél sem jelenik meg a dráma a maga teljességében, míg a lyrai és epikai költészet nem érte el a fejlettség legnagyobb fokát. Ezek mindenütt előzményei a drámának, ez utóbbi nemcsak formailag a legnagyobb színpadi gyakorlatot, de a legkifejlettebb nyelvet is igényli, mely az érzelmek és szenvedélyek drámai kifejezésére ép úgy alkalmas, mint a társaséleti finomabb érintkezésre. Nálunk a lyrai költészet ép úgy, mint az epikai, ekkor kezdte első szárnypró-bálgatásait, és egy Vörösmartynak kellett születni, ki megteremtse előbb a lyra és eposz, és utána a dráma költői nyelvét. Még Katona is küzd a nyelvvel, de drámaírói tehetsége elfeledteti velünk nyelvi hiányait; Kisfaludy szerencsésen alkotja meg a vígjáték könnyed nyelvét, de követői nem képesek őt elérni, sőt Kovács Pál és Szek-rényessy határozott hanyatlást jeleznek. Az Akadémia, pályakérdései által akar a bajokon segíteni. A mi neki is csak félig-meddig sikerült, azzal természetesen nem lehet a budai színészetet vádolni. Kezdet-nek — viszonyaink tekintetbevétele mellett — az eredmény elég jónak mondható.

VI.

A BUDAI SZÍNÉSZET ÉS PESTMEGYE.

A vezértagok folyamodása Pest megyéhez. — A játékszini küldöttség ajánlata. — Az 1833. évi 4.042. számú megyei végzés. — A magyar színészet állandósulásának kilátásai. — Hogyan gyakorolta a megye a felügyeletet? — A játékszini igazgatóság szervezete. — A rendelőség kötelességei. — Kellemetlenségek kezdetben. — A szerződötetés és fizetések módozatai. — Pestmegye «Játékszini könyvtára». — E könyvtár eredeti művei és nevezetesebb fordításai. — A színészek és a játékszini törvények. — A törvény rendelkezései. — A közönség részvétele a színészek pártfoglaltatásában. — Eredmények. — Desewffy Aurel gróf Pestmegye czéljairól. — A megyei pártfogás csökkenése. — Az 1835-ik évi augusztus havi közgyűlés határozatai. — A havi előadások leszállítása Budán. — A 4,000 frtos segély. — Szigorú tél 1836-ban. — A közönség fogyatékos pártolása. — A Honművész a budai játékszini sorsáról és az állandó színészet feltételeiről. — Nyomorgás télen át. — A pestmegyei bál 1837-ben. — A budai színház bérbeadása. — Utolsó előadás 1837. márczius 19-én.

A budai színészet első évének közéleti előzményeiről egy előbbi fejezetünkben emlékeztünk meg részletesen. Bár az első napokban meglehetősen pártolást élveztek, belátták színészeink, hogy hatósági pártolás nélkül állandóságra nem számíthatnak, azért régi jó szokásukhoz híven, Pestmegyéhez fordultak. Hiszen a megye volt eddig is a magyar színészetnek mindene, hazája, apja, anyja, gyámoló istáppja; ez tett érette mindent, mint Balog írta emlékirataiban. A következő folyamodvánnyal járultak eléje Pály Elek, Bartha János, Megyeri Károly és Telepy György a társaság nevében 1833. aug. 25-én:

«Félszázada, mióta ns. Pest városában m. színjáték kezdődött, s a nemzet maig sem tekintheti sem Pesten, sem Budán, Országának e két fővárosában állandónak saját játékszínét. Elejénte hosszabb, majd később haladás helyett mindig rövidebb ideig tartogathatta fenn magát egyegy színész Társaság Pesten v. Budán s ha buzgottak is a nemzeti nyelvért áldozatok, mindenik Társaságnak csak apróbb magyar városokról városokra

bujdosóvá kellett válni, *rész szerint talán készületlenség miatt*, rész szerint azért, mivel e két város játékszíne mindedig más kibérlő birtokában volt s a magyar ettől nyert engedelemért jövedelme felét vagy harmadát annak vala kénytelen szolgakint fizetni. Lehetetlen lett így e mezején a szép művészeti műveltségnek a nemzeti kifejlődés, *a színészi jobb talentumot sem bizonyos élelem, sem becsbe juthatás nem ösztönzé*, míg több nemes vármegyék előre látó atyjai meg nem indulának fenmaradandó életre hozni az oszladozott magyar játékszínt sorvadozásából.»

«A mostani idő végre az Ország főbb városaiban is jobban látszik kedvezni e tárgynak. A nemzetnek közelebbi országgyűléseken közösen kimondott kívánságát nyelvért, törvénnyel erősítette meg még 1832-ben szeretve tisztelt királyunk Ő felsége, s azóta a magyar földnek eddig nem magyar nevű lakosai is nagyobb tekintettel vagnak a hivatalokban is már szükségessé tétetett nyelvre s így a honi játékszínt is szívesebb ápolás kezdi védeni.»

«Példáját tapasztaltuk mi ennek Tek. KK. és RR. sz. k. nemes Buda fővárosában, mely azon általunk hálával említendő válaszáat adta e folyó év Juliusának 11-én alázatos folyamodásunkra, hogy attól fogva a következő 1834-beli Husvétig ingyen vehetjük hasznát játékszíneének és egyszersmind könyv- és ruhatárának. Tapasztaljuk továbbá ittlétünk óta a nemzetesedés bővebb kiterjedését az által: hogy társaságunk mind eddig igen jól van megelégedve jövedelmével, ámbár nem mindenben tehetünk e nemes közönségnek úgy eleget, mint magunk is kívánnánk, ha pedig tökéletesebb Egészt lehet egybe szerkesztenünk, akkor azt reméljük, talán ezutánra nagy segedelemáldozatok nélkül is folyamatban maradhat játékszínünk, mint a hogy valahára kellene.»

«Épen ily tartós meggyökerezhetés végett bátorkodunk alázatos mély tisztelettel ns. Pest vm. KK. RR.-nek elibe járulni, méltóztatnának a kezeinkben levő nemzeti ügyet s az által minket böles elrendeléseik szerint hathatós pártfogásuk alá venni. — Erős elhatározást fog bennünk annak megnyerése ébreszteni arra: hogy az országban több helyen lévő színésztársaságoktól a jobb tagokat magunkhoz gyűjtsük s így a m. nemzeti játékszínhez is több bizodalom gerjedhetvén, a megszakadozott erők végre itten állandó m. játékszínt tartsanak fönn.»

«Társaságunknak mind jobb tagokból állhatásához sz. k. Buda ns. fővárosának előleges kedvezésekor is mindjárt meghívtunk ugyan már eddig nehányat, de tagadhatatlanul biztosabban fognak azok hozzánk állani, midőn a Tek. ns. Vármegyének kegyes oltalma alá vétetésünkről a hír beszélni fog; — mi pedig annak paizsa alatt sz. k. Buda ns. fővárosától a játékszínt is három esztendőre bátrabban vennők ki most szeptember 2-án, mely napra a ns. város Concursust hirdetett még

régebben — azt is tudjuk pedig bizonyosan, hogy mihelyt a Tek. ns. Vármegye bennünket pártfogására méltatna s annál fogva azon esetre, midőn jövedelmünk kivált tél idején csökkenhetne, megállhatásunk felől rendelkezéseket tenni, sz. k. ns. Buda fővárosa játékszínét akármely magokat talán jelentett vagy addig még jelenthető német társaságok mellett is azonnal nekünk adni hajlandó leszen, mert akkor azon kívánságát, hogy Játékszínének könyv- és ruhatára olyan állapotban maradjon 3 esztendő mulva is, a millyenbe majd a kötelezéskor általvennők, elég kezesség biztosítaná.»

«A város játékszínének így kivehetésének idejét, hogy abban ezután a magyar legyen első, Tek. KK. és RR., azért forgunk mi mostan el nem mulatni, mivel azt ha ismét más nyerné, akkor a kedvező alkalom elékerülése újra bizonytalan időre halad s a két testvér főváros ki tudja, mikor láthatna megint állandó magyar játékszint; ha pedig mi most Budán megállapodhatunk, ebből a környüállások sz. kir. Pest városában is felváltva játszhatót alkothatnak.»

«Újítva esedezünk ennél fogva a Tek. KK. és RR. előtt, kik eddig is nemcsak Pesten, hanem az egész megyében, sőt az egész országra kiható legcélszerűbb intézeteket tették a nemzetiség terjesztése végett, hogy minket is ugyanazon legdiszesebb ügy tekintetéből, ha körünkben lévő vitelére bennünket, mindig jobban igyekezni kívánókat, nagybecsű oltalmukra érdemeseknek ítélnének, pártfogásukba nagylelkűleg venni méltóztatnának.»

«Ajánlani így bátorzkodván magunkat a Tek. KK. és RR.-nek előttünk örök becsű kegyességeibe, vagyunk holtig hálaadó mély tisztelettel.»

Erre a megye 3,951. sz. a. végzésével utasította színi kiküldöttségét, hogy javaslatot tegyen e társaságnak állandó megtartása iránt.

E küldöttség értekezvén Buda és Pest városa küldetteivel, jelentette, hogy sz. kir. Buda városa átengedte játékszínét egy évre, holott ez rendszerint 3 évre szokott történni. Ezt pedig azért tette, mert nem lehet még ezúttal arról szó, hogy a magyar játékszín «örökre megállapíttassék», mivel az erre megkívántató segédeszközök megszerzése szept. 2-áig, midőn a játékszín, concursus által fog kiadatni, lehetetlen; «ez időig pedig biztosságot kell Buda városának az iránt szereznie, hogy vajjon képes leszen-e a magyar társaság játékait azon egész időre folytatni, a melyre fölveszi e játékszint». Időelőtti dolognak tartják ama pénzekhez is hozzányúlni, melyek a megyénél egy Pesten megállapítandó játékszínre egybegyűltek, vagy

a külső törvényhatóságokat adakozásra felszólítani. Ez okból azt ajánlja a deputatio, hogy «általános ajánlásokra és rész szerint előfizetésekre» aláírásokat nyissanak meg, melyeknek másfél esztendőre kellene szólniok, úgy, hogy negyedévenként mindig az egész ajánlott összegnek $\frac{1}{6}$ -od részét kellene előre fizetni, mivel a budai színház bérleti éve a jövő 1834-iki husvétől 1835-iki husvégig tart, a concursus pedig f. évi szept. 2-án hirdettetik ki.

Ajánlatba hozza, miután a nádor is 3 színerkélyt bérelt, hogy a megye is «a statusok pénztárából» egy erkélyre fizessen elő, de úgy, hogy az illető páholy ne neveztesse meg, hanem az egész bérösszeg a társaság javára essék.

Ajánlatba hozza, hogy a megyebeli Községek, de főleg Buda és Pest tanácsai «külön levél által» szólíttassanak föl pártfogásra, és hogy a theatralis cassát Buda város kapitánya vegye ellenőrzése alá, és tartozzék évnegyedévenként számadását betérjeszteni; végül Fáy András és Döbrentei Gábor kéressenek meg, hogy a darabok megválasztása és előadása tárgyában a színésztársaságot tanácsaikkal elősegítsék.

Pestmegye 4,042. sz. végzésével öröndetes tudomásul vette Buda városa ajánlását, hogy a concursus alkalmával nemcsak előnyt biztosít minden jelentkező fölött a magyar társaságnak, hanem hogy a megszabott rendtől eltérve, 3 év helyett egy évre teszi a bérleti évet, és hogy Buda városa kapitánya a pénztár ellenőrzését is elvállalni szíveskedett.

Elfogadja a deputatio javaslatait, csak azt kívánja, hogy a városi kapitány mellé még egy budai polgár rendeltessék ki társul: «ekképen a pénztár bátorságosításáról teljes biztosság lenne remélhető».

Óhajtja az iránt is megkerestetni Pest városát, hogy ha lehetséges, engedné meg a budai társaságnak, legalább vásári alkalmakkor, előadásait díj nélkül a pesti német színházban tarthatni. Pestmegye elrendeli továbbá a gyűjtést, nemcsak a megye népesebb községeiben, hanem hogy az úri rendek is adakozásra szólíttassanak föl.

Továbbá, miután Fáy és Döbrentei beleegyeztek a nekik tett ajánlatba, arra is meghatalmazást nyertek, hogy új tagokat vehessenek föl és az alkalmatlanokat elbocsáthassák. Végül a másfél esztendei bérleti összeget, 900 frtot, is folyóvá tétette.

A megye e «színésztársaság pártolása és megállapítása által nem mulandó tüneményt üz», hanem annak örökítése iránt akarván az előmunkálatokat megtenni, ez alkalommal a célra vezető módok iránt is tanácskoztak. E tanácskozás behatása alatt Beleznay János gróf is másfél évre egy színerkélyt bérelt ki, s annak lefizetését 50 frttal havonként, fertály esztendei rátákban megajánlotta.

Mindezek, mint első ajánlatok, «örök emlékezet okáért» jegyzőkönyvbe vétettek.

Ekkép Pestmegyének 1833-iki augusztus havi végzése által másfél évre biztosítva volt a főváros magyar színészete. Hogy menyire kételkedett a főváros a magyar színészet megmaradásában, e főntemlitett végzése a legfényesebben bizonyítja. Színészetünk önfeláldozó buzgalmának nagy része van abban, hogy e csekély remények daczára nemcsak állandóvá tudta tenni 4 éven át a magyar színészetet, hanem mintegy előkészítette a főváros közönségét a 4 évvel későbbben megnyílt Nemzeti színházra. A budai színészet nélkül a pesti Nemzeti színház létesítése kétségkívül sokkal nagyobb nehézségekbe ütközik, míg így meggyőződven a főváros közönsége arról, hogy van oly magyar színészet, mely érdemes az ország fővárosára, nagyobb áldozatkészséget fejtett ki, hogy azt végre állandósítsa. A magyar színészetre öröndetes eseményt jelentett, hogy Buda és Pest városa követei az 1825—27-iki országgyűlésen tett ígéretöket legalább félig-meddig beváltották, és egyik színházuk bérleténél előnyt adtak a magyar színésztársaságnak. Mind a mellett nem kell azt sem elfelednünk, hogy ekkor a budai színház már egy év óta üresen állt. S hasztalan vártak — német bérlőkre!

A budai színésztársaságnak Pestmegyéhez való viszonya és benső szervezete 1833. okt. 1-étől egész 1836. husvétig, mint a mely időponttól kezdve a tagoknak többé nem járt fizetésök, a következő volt.

Pestmegye mint legfőbb patronus nem közvetetlenül, hanem egy kebeléből kinevezett színházi deputatio által gyakorolt befolyást a budai színház ügymenetére, még pedig olyképen, hogy e deputatióból, melyhez Szentkirályi László, Földváry, Mérey, Fáy, Döbrentei stb. tartoztak, két tagot nevezett ki kezdetben a budai társulat igazgatóiul. Ezek képviselték a deputatiót, illetőleg Pestmegyét a színészetnél, s viszont ők voltak közvetítői a színészet

érdekeinek a deputatio előtt. Baj volt, hogy Pestmegye két oly ellenkező természetű embert, mint Fáy és Döbrentei, állított a színészet élére. Fáy szeretetreméltó, közlékeny modorú, kedélyes ember volt, ki szívesen érintkezett a színészekkel. Tudta a színészet valódi hivatását, s nem kicsinyelte a budai színészek éppen ez időszervi megjelenésének fontosságát. Szigligeti érdekesen írja le első találkozását vele, midőn ama elhatározott szándékkal ment hozzá, hogy fölvéteti magát a budai színészek sorába.* Ő a színészeket atyailag gondozta, nem csoda, hogy azok rajongással vették őt körül. Döbrentei teljes ellenképe volt, hideg, irigykedő s így intrikáns ember, ki nem tudván megkedveltetni magát, ellenséget látott mindenki-ben, ki szeretetreméltó modorával közkedveltségre tett szert. Az igazgatásnak ez a módja nem soká tartott. Pestmegye belátván Fáy azon kijelentésének helyes voltát, hogy két vezető mellett egyöntetű igazgatás lehetetlen, nem töltötte be többé ily módon az igazgatói tisztséget.

A két igazgató a megyei nehézkes administrációnak a központi gépezeten kívül működő motora volt. Míg Döbrentei egyedül vitte az igazgatás tisztségét 1835. husvétig, addig ugyan még szó lehetett arról, hogy az igazgató a színtársaság szellemi ügyeinek is az intézője, de midőn utána az ó-budai szolgabíró, Simoncsics János állott az ügyek élére, az igazgatói állás tisztán administratív jelentőségűvé süllyedt alá. Eleintén egyrészt a két igazgató a színházi deputáción belül a legfőbb forumot képviselte a színészetre nézve, annak hozzájárulása nélkül, de másrészt néhány főbb színházi tag bevonásával, mint a «játékszíni igazgatóság» a színház szellemi és személyi ügyeinek forumaként szerepelt.

A «magyar játékszíni igazgatásnak módja» iránt 1833. évi nov. 29-én Fáy és Döbrentei egymás közt megállapodván, azt az 1833. évi decz. 18-iki színházi deputációnak bemutatták. Jóváhagyatván a tervezet, az igazgatóság a következő elvek alapján kezdte meg működését:

1. Minden 2 hétben szünnapon, előbb is, sőt szükség esetén más-kor is igazgatói ülés tartatott, melyeken értesítés végett a 4 vezértag is (Pály, Megyeri, Bartha és Telepy) megjelenhetett. Télen, míg a «két város közösülése megszakadt», Döbrentey G. vezetése alatt tartatnak az

* Fővárosi Lapok, 1873. évf.

ülések (Döbrentey Budán a Lyka-féle házban lakott) és annak végzései közöltetni fognak Fáy Andrással és *csak kölcsönös helybenhagyás után* vezettetnek be a jegyzőkönyvbé. Ide nem tartozik a tagok felvételének, elbocsátásának, valamint a havi bér meghatározásának ügye, «melyeket közhatározással intéz el az igazgatóság».

2. A színésztársaság nevezetesebb dolgai a teljes igazgatói üléseken intéztettek el. *Tárgyai voltak a színészek fölvétele* (a segédszínészek és szolgaszemélyzet is ide tartozott), meghívása, elbocsátása, a havi bérek megállapítása, szerződéskötés. A színházi törvények áthágói itt nyerték el büntetéseiket. Itt állapították meg két héttel előre a műsort, mire nézve a vezértagok már otthon tehettek javaslat-jegyzéseket. Itt történt a megigazítandó darabok megválasztása, a színészet dolgában szükséges nagyobb igazítások is innen kerültek ki. Ez elé tartoztak az académiái tagok észrevételei. Nagyobb *költségek* itt határozattal el; az új darabok megszerzéséről és lefordításáról itt tanácskoztak és a beérkezett új darabok bemutatása is itt történt.

3. Üléseit délelőtt $\frac{1}{2}$ 10-től 1 óráig télen Döbrenteynél, nyáron fölváltva nála, vagy Fáynál tartotta.

4. Kisebb ügyek elintézését, a mennyiben Fáy azokban részt venni gátolatlanék, Döbrentey vállalta magára.

5. Minden hivatalos tudósítás, közlés, meghívás a két igazgató aláírásával és nevében történt.

6. Ha valamely színész, művész, tánczos stb. vendégképen szándékozott föllépni a színpadon, tartozott magát mind a két igazgatónál bemutatni és erre engedelmet nyerni. Köteles volt minden új színésztag is bemutatni magát az igazgatóknál, «mi csak tudomás és ismerés végett is szükséges».

7. A játékok bevételeinek jegyzéke, vagyis az úgynevezett «raport-czédulák», a színészi összes személyzet és ezek fizetésének jegyzéke, a havi bérletek, a befizetett és fizetetlen ajánlások, mind a két igazgatónak naponként és hónaponként kiadattak, «minthogy a színház állapotja és tehetsége iránt szükség tisztában lenni, mind tudomás, mind netalán (a) vármegye urainak tejendő értesítés végett».

8. Eltávozásra engedélyt mind a két igazgatónál tartoztak ki nyerni a tagok.

9. A negyedévi számadások, mielőtt azok a megye elé terjesztetnének, értesítés végett előbb az igazgatók elibe adattak.

Az igazgatók jogköre egész praecizitással volt eme rendeletben körülírva, mint egy oly hatóságé, mely a színészek fölött állott, de őket is bevonta tanácskozásaiba. Szabadelvű eljárásához tehát szó sem férhet.

De hátra volt egy nem kevésbé fontos hivatalos személy hatáskörét is körülírni: a rendelőt, ki viszont az igazgatóság képviselője volt a színpadon. Ott kezdődött az ő szerepköre, hol amazé végződött, s bár a színpadon függetlenül cselekedett, cselekedeteiben függött az igazgatóktól, mint a kiktől rendeleteit vette. Ő volt a társulat szellemi és anyagi ügyeinek szószólója az igazgatósági üléseken, s végrehajtója az ott kiadott rendeleteknek a színpadon, hol kormányzója volt az egész előadásnak.

Az igazgatóság ugyan két rendelőt nevezett ki, de ezek közül csak a főrendelő birt tulajdonképeni hivatalos hatáskörrel, mert még az alrendelő hibáiért is ő szavatolt. Részletes utasítást készítettek számára, mely érdekesen világítja meg a budai társaság színházi életét.

A rendelőségnek kötelessége volt, hogy ügyelete alatt a színdarabok havi sora, a *repertorium* megállapítása után, ezeknek szerepeik helyesebben osztassanak ki, telhetőleg jól begyakoroltassanak, az előadás oly tökélylyel menjen végbe, mint az csak a társaság mindennemű erejétől és a helyzettől kitelhetik; továbbá, hogy a rend és illendőség, a próbák, előadások és bármi egyéb hivatalos foglalatosságokban szorosan föntartassék.

A mi az első pontot, a műsor elkészítését illeti, a rendelőség egyedül a szerződött tagokkal tartandó ülésében végezte ezt el, arra ügyelvén, hogy minden havi sorban *legalább egy szomorújáték és két-két vig darab új legyen*, s havonként *legalább egy nagyobb balét és egy kisebb táncz adassék*, felváltva a két tánczmester vezérlete alatt, — *«a táncz alól egy alkalmas tag sem oldoztathatván föl»*. — Ezentúl havi sorba a menynyire telhető, nem vétethetik föl más, *mint a tudós társaság kinevezett tagjai által kijarított darab*, «valamint arra is ügyelet leszen, hogy *idegen classicus darabokból ha csak egy is* havi sorba jöhessen» — «magába értetődven» az, hogy valamint egyrészről ügyelnie kell a rendelőségnek a műveltebb közönségre és a magas művészet emelésére, úgy másrészről arra is tekintettel kell lennie, hogy a tagok meg ne terhelteszenek, nehogy a tökéletes betanulásra és gyakorlásra elegendő időt ne fordíthassanak. — Az előadásban hibásnak találtatott vagy általában elbukott darabok, az igazgatóság megjegyzésére a havi sorokból kihagyattnak rendeltettek. Mivel pedig a társaság körén és tehetségén kívül feküdt a nagyobb operák előadása, ezért az énekes darabok közül egyedül azon könnyű darabok vétethettek fel, melyek «mesterséget nem igen kívánnak, melyekben csak egy-két énekdarab fordul elő, s melyek általában inkább az opera-buffához tartoznak, mint nagyobb és komo-

lyabb operához s ilyes darabokból is elég havonként *egy*et, a közönség *édesgetéseül fölvenni*».

Szerepkiosztás határideje minden hó 15-ike, midőn az első rendelő «rendel a szerződött tagoknak, kik arra a próbaterembe megjelenni tartoznak — ezekkel egybeülvén a rendelőség, kétes esetekben, szavak többségénél fogva, minden részrehajlás, kedvezés, vagy gyűlölség nélkül, egyedül a társaság becsületét és egyes tagok ügyességét forgatva szem előtt, kell kiosztani a szerepeket, melyeket minden tag a színészi törvények értelmében, minden ellentmondás nélkül elfogadni köteles».

«Ha azonban valamelyik tagnak szerepe ellen fontos okokkal támogatott, nem pedig hiúságos vagy önkényes kifogása lenne, azt ezen ülés eleibe terjesztheti, — mely azt tanácskozásba veszi s elintézi, vélt sérelem esetében fenmaradván az igazgatói ülésre lehető hivatkozás. — Hogy a panaszkodó tagnak mindkét ülésekből ki kellessen addig maradnia, míg dolga felett foly a tanácskozás, az természetes, s minden esetekben az ilyen kihagyások gyakoroltatni fognak, oly módon, hogy elmondván védelmét vagy panaszát a tag, mind szabadabb tanácskozás tekintetéből, mind haszontalan szóváltás kikerülése végett a teremből *azonnal kiforduljon*.»

Az új darabok szerepeit minden hónapnak már elejével kellett kiosztani, «hogy kiki elegendő időt nyerjen, elkészülhetésére». A többi darabok szerepeit pedig legalább egy héttel kellett az előadás előtt kiadni. A rendelőség szorosan tartozott «ügyelni azon törvényekre, melyek a szerepek kiosztásában a tagok könnyebbitésekre nézve már hozattak, — s arra fölfigyázni, hogy a tagok halmozott új és erősebb szerepekkel erő felett az előadások csorbulásával ne terheltessenek».

A szerepek leiratására, kiszolgáltatására, valamint visszaszedésére, rendszeren viendő jegyzék mellett, a második rendelő ügyelt föl.

2. A mi a *szerepek begyakorlását illeti*, erre nézve kötelező volt új darab előadatása esetén 3 próbát tartani, melyeknek utolsóját az úgynevezett «mutatványi próbát» a már hozott végzésnél fogva az igazgatóságnak előre, a havi sorral kellett bejelenteni. A már adott darabokból pedig, ha a szükség úgy kívánná, csak két próbát tartottak. «Ez alól, valamint az egész szerepvivő személyzetet nem, úgy egygyes tagokat sem oldozhat föl a rendelőség, igen fontos ok nélkül, mert csak a rendes próbák és begyakorlások által juthat egy színművész társaság arra, hogy becsületét, mely nem egygyes tagok kitünésében, hanem egész előadások tökéelyeiben mutatkozik, fentarthassa, s nemesebb közönséget kielégíteni képes legyen.»

A próbák tartásának *idejét*, óráját az első rendelő határozta meg és feljegyzések mellett a tagoknak hírül adta.

A próbákön a rendelőség jelenlenni tartozott s onnan *mindketteje* egyáltalában semmi oknál fogva el nem maradhatott.

Ha valamelyik tag a próbáról elmaradt, a rendelőség «büntető szék» tartott, mely a szerződött tagokon kívül, két más, sor szerint meghívandó tagból állott. Ez a kimaradt tag védelmét meghallgatta s reá a törvény értelmében hozott ítéletet.

Az olvasó próbát mindegyik tag, kinek kisebb vagy nagyobb szerepe volt a darabban, tartozott végig be várni, mert, csak «így ösmerheti összefüggésben mind a darabot, mind a maga szerepe befolyását abba s csak úgy bírhatja fölfogni ennek igaz szellemét, mely felfogás nélkül senki valódi színművész nem lehet, s a darab is tökélyvel elő nem adathatik».

A rendelőség tisztéhez tartozott próbák alkalmával figyelmeztetni ugyan az egyes színészeket, színésznőket hibás accentuatiók vagy nem czélirányos actio iránt, «de mindenkor csak tanácsképen; a játszás belső szelleme, individualis ügyességtől, ismerettől és műveltségtől függvén, melyekben csak tanácslani, utasítani lehet». — De olyas előadási actiókra nézve, «melyek a játékdarabban nyilván kitéve, rendeltettek vagy abba következésekkel voltak beszöve», nem volt helye semmi individualis önkénynek, ezeket a rendelőség, úgy, mint a darab hozza magával, megrendelte, parancsolta». «Mindazonáltal fenakadás esetében az illyes actiók, valamint idegen nyelvből átvett szavak, kifejezések is, az igazgatóság elébe fognak utasítás vitel végett a rendelőség által terjesztetni, s az idegen szavak Magyar kimondással leiratni s illető szerepvivőknek átadatni és betaníttatni.»*

A szükséges *requisitumokat* a szerepvivő tagok írták ki, vagy a próba alkalmával jegyeztettek azok ki, s a rendelőség köteles volt megszerzésök iránt intézkedni.

A rendelőség szorosan felügyelt arra is, hogy a próbákön a két igazgatón s netalán a tudós társaságnak azokkal megjelenendő tagjain kívül, senki más idegen jelen né legyen, — «ez mind arra, hogy az előadások titkai a közönség eleibe ne vitessenek, mind pedig arra, hogy a színészi tagok ne gáncsoltassanak, elkerülhetetlenül szükséges».

Ha a rendes időben megtartandó próbákön azt tapasztalta volna a rendelőség, «hogy egyik vagy másik tag szerepét nem tudja s nagyrészt a sugóra támaszkodik, kinek csak eszébe juttatónak, nem előmondónak kell lenni,» kötelességében állott «illendően ugyan, de komolyan meginteni az illetőt, hogy mind maga, mind a társaság becsületét szeme előtt

* Erre nagy szükség is volt, mert megtörtént, hogy egyes színészek a Charles nevet úgy mondták ki, a mint írva volt!

tartván, szerepét az előadásra illendően tanulja meg. Mert ez az, amivel különösen megszoktak rovatni magyar színészársaságaink, hogy tagjaik szerepeiket nem szokták tudni s egy-két ily kötelességet elfelejtett tag gyakran egész darab hatását megrontja. — Az ezt követő passus a főntebbinnél valamivel erősebb hangon így folytatja az intelmeket: «Azt, hogy minden tag tökélyvel játssza szerepét, nem kívánhatja a közönség, mert a tehetségek különbözőek s minden társaságnál vannak gyenge tagok, de hogy minden színész, színészné, ki színpadra fellépni mer, szerepét megtanulja, ezt a legméltóbb joggal megkívánhatja s ki azt nem teszi, az **szemtelen**, s a közönséget nem tiszteli, a művészetet pedig lealacsonyítja, mintha csak kenyérkeresésből, nem szenvedélyből üzné azt, és a társaságot, melynek tagja, meggyalázza».

3. Az előadásra nézve ez volt a rendelő kötelessége: Előre értekezett a színmesterrel, diszitmény, felvonások, jelenések változásai iránt; az ügyelővel pedig a színészek bemenetelei s kijövetelei stb.; a Comparserie-igazgatóval katonai fordulatok, ostromok, csaták, pompa menetek stb. iránt. — Rendeléseit az illető tagoknak is próbán kívül adta, hogy előadások alkalmával zavarok, késések, «sőt hangos szóllítgatások» elmelőztessenek.

A szerepvivő tagoknak előadási «öltözetjeiket a darab korához, nemzetiségéhez s egyéb körülményeihez képest» szintén ő határozta el, «nem éppen kicsinyes pontossággal, mindazonáltal ügyelve, nehogy chronologia, historia stb. ellen szembetűnő hiba ejtessék;» «mely ügyeletet a diszítványekre, butorokra stb. is a lehetőségig kiterjeszti». — Kötelessége volt ezenfölül «öltözeti hibákra, gondatlanságokra vagy tunyaságokra is, rendetlen hajfodorításokra, kopott vagy éppen tisztátalan ruhadarabokra, hibás kifestésekre stb. illendően figyelmeztetni a tagokat.»

A darabot a rendelőség pontosan azon időben tartozott kezdetni, melyre a Czédulában jelentve volt s rendeléseit előre úgy kellett intézni, «hogy felvonások közt, kivált a több felvonású darabokban szerfelett hosszú pauzák ne tartassanak, még általöltözködések alkalmával is. — Ezen figyelemmel főképp a pesti közönségnek tartozunk, melynek hosszú útja van haza s melyből sok még az előadás után vacsorál.»

«Hogy a darab folyvást minden szakadozás nélkül adassék, mi kivált a víg daraboknak lelke és ereje — szól tovább a szabályrendelet — szükség a rendelőségnek ügyelettel lenni arra, hogy a szerepvivő tagok, a mint fölléptök közelget, kéznél legyenek, figyeljenek magok is s ne egészen az ügyelőre támaszkodjanak.»

«Az Álfalak közt az igazgatókon kívül, kivéven a tudós társaság bizottságának tagjait, (ha megjelenni találnának): senkinek, a ki a társasághoz nem tartozik, megjelenni nem szabad,» mint ezt a színházi tör-

vények is tiltották. «Erre felügyelni s az idegeneket, bármi rangúak legyenek azok, illendőséggel, s ha ennek sikere nem volna, *elhatározott nyilatkozással* is elutasítani a rendelőség kötelessége.»

A szükséges néma személyeket, ú. m. «statistákat, compare személyeket» ő rendelte meg, valamint arra is tartozott fölügyelni, hogy minden színészi cseléd kötelességét híven és pontosan teljesítse, úgyszintén, hogy a világítás pontos és alkalmas legyen.

Ha valamely darab nagyobb költséget igényelt, tartozott ezt a havi műsorra vonatkozó javaslatába fölvenni, s az igazgatói ülésen szóba hozni, hogy az igazgatóság intézkedhessék. Hasonlóképen az iránt is, ha valamit az előadások tökéletesítésére vagy gazdaságára nézve jónak vélt, arról az igazgatói ülésben tartozott indítványt tenni.

Az előadásban történt szántszándékos hibákat a rendelőség a maga ülésében megbüntette, vagy azok nagyságához képest az igazgatóságnak jelentést tett. Ugyanúgy járt el azon esetben is, «ha valamelyik tag *több előadásokban szerepét szembetűnképen* nem tudta».

Az előadási költséget ellenőrképen az első rendelő contrasignálta, «kihagyatván a helytelen beszámolásokat».

Minden szerepíratás, úgyszintén a daraboknak a könyvtárból kivétele s betétele abba, már a másodrendelő kötelessége volt.

A rendelőség tartozott minden hónapban a könyvtárat megvizsgálni, hogy rendben van-e minden: «rendes jegyzékbe téve s bélyegezve a könyvek és kóták?»

A játék czédulák nyomtatása, igazítása Döme Lajosnak volt átadva, a másodrendelő felügyelete alatt, ki is, ha rendkívüli hirdetés fordult elő, azt eleve az igazgatósággal tartozott közölni.

Az apróbb színészi correspondenciákat, az igazgatóság meghagyásaiból az első rendelő vitte.

4. Ha a «törvények betöltései, s ezek ellen tett vétések büntetésein» szüksége forgott fönn, a rendelőség maga mellé vette a szerződött tagokat és felváltva kettőt a többi tagok közül; időhaladék nélkül rendelői ülést tartott és a vétkes tag mentségét meghallgatván, ezen tag kihagyásával megvizsgálta azt s az illető törvény felolvasása mellett *szavak többségével* hozott ítéletet. Az ítéletet írásba tette, hogy minden hónap végével a hozott ítéletek jegyzéke az igazgatóságnak bemutatathassék, «vagy addig is vélt sérelem esetében az ítélet hozzá felvitethessék, mindenestre pedig a büntetési summa a pénztárnoknak kifogás végett tudtára adathassék».

A főrendelő fontossága és felelősségének nagysága mellett szól e szabályrendelet azon intézkedése, hogy minden oly dolgokért, melyekre nézve nem mondatott ki, hogy azok a *másodrendelőhöz* tartoznak, a

főrendelőt illette a felelősség terhe, mert neki a másodrendelő «csak segédje». «Innen tehát és azon szempontból is, hogy ők mintegy képviselői is a vármegye színészi igazgatóságának, mely minden apróbb színészi bajok eligazítására, úgymint a melyek gyakoriak is és rögtönös orvoslást is kívánnak, teljességgel reá nem érne, következik, hogy a rendelőségnek mind együttvéve, mind különösen elhatározó tekintetének és hatalmának kell lenni az elejibe tartozandó dolgokban az egyes tagokra nézve. Ennélfogva valamint törvényeinkben is kitétetett, a hivatalosan foglalatoskodó rendelőségnek sem együttvéve, sem különösen *visszafelgetni, engedetlenkedni, vagy épen sértegetésekkel, illetlenségekkel ellentállani*, a kitett büntetés terhe alatt nem szabad, — *ez azonban nem azt teszi, mintha egész illendőséggel ellenészrevételeket tenni nem szabad volna, mert a rendelőség nem uralkodás, hanem rendügyelő bizottsága az igazgatóságának, de nem is olyan váz, melynek tekintetét egyes önkény megsemmisíthesse.* — Innen az ellenészrevételeknek szerénységgel szükség felhozatniok s azonnal megszűnni minden ellentmondásnak, mihelyt a rendelőség vagy fontosabb esetekben a rendelői ülés azt el nem fogadhatónak találja.»

Havi fizetése az első rendelőnek 15 váltó forintokban, a másodrendelőé pedig 10 váltó forintokban határozottatott meg az igazgatóság által.

A rendelőség jogkörének ily mértékben való kitágítása ugyan felette kívánatos volt a rend és pontosság érdekében, de eleintén komoly összekoczezanásokra adott okot és pedig a miatt — mert mások is óhajtoztak e tisztség után.

A társaság előbbkelőit, azokat t. i., kik Buda városával szemben vagyoni felelősséget vállaltak el, vezértagoknak hívták és a 100 frt havi fizetésen fölül havi 20 frtnyi többletet élveztek egyenkint, mint Bartha, Megyeri, Tóth, Pály Elek. Az 1834. január havi igazgatósági ülésen először került szóba a tagoknak egymás közti vetélykedése. «Tapasztaltatván — szól a jegyzőkönyv — hogy mind a társaságbani, mind a meghívott és meghívandó tagok között *vetélykedő időtlen dicsvágyból*, de más tekintetekből is a *vezértag* elnevezés kellemetlen érzést gerjeszt s tán jövődre a színészek tökéletes egyesítésében is akadályul szolgálhatna,» arról tanácskoztak, hogy mi volna a legjobb mód «ezen gáncs» elhárítására?

A vezértagokban volt annyi tapintat, hogy az üres, de sok kellemetlenséget előidéző címről lemondottak. De mivel a Buda városával kötött szerződésről lehetetlen volt lemondaniok, a vagyoni felelősség pedig továbbra is reájok nehezült, határozottan ragasz-

kodtak azon 20 frtnyi fizetési többletkez, mely eme viszonynál fogva őket jogosan megillette. Kikötötték, hogy ehhez hasonló jogot semmiféle újonnan jöendő tag nem követelhet magának. A rendelőségi tisztségre nézve pedig kimondották, hogy az nem képezi egy «szerződött tagnak sem általános jogát», azaz a rendelőség tisztje nincs a legjobb fizetéssel bíró tagsághoz fűzve, «ennek sikere az ahhoz értéstől és a társaság tagjaival való banni tudástól függvén». Legczélszerűbbnek tartották, ha a rendelő közakarattól fog választatni, az igazgatóság pedig «két vagy három érdemesnek ítelt tagra fogja azt fölváltva ruházni».

A vezértagok præpotentiája még az által is csorbát szenvedett, hogy az igazgatóság föntartotta magának a «szerződött tagokon kívül azokat is meghívni az igazgatósági ülésekbe, a kik neki tetszeni fognak, miután az igazgatóság a maga tanácskozásaiba meghívandó tagok választásában is *nem csupán a játékszínen tett érdemet, hanem erősebb ítélő- és gondolkodó lelket s állandó erkölcsi tulajdonságot kíván*».

Apró veszekedésekben természetesen nem volt hiány. Megtörtént egy ízben, midőn annak a híre járt, hogy Barthát teszik meg rendelőnek, a társaság asszonyai, Szentpéteryne, Pályné és Telepyné, élükön Kántornéval, levelet írtak az igazgatósághoz ama reájok nézve «kellemetlen» hír alkalmából, hogy

«Bartha leendő rendelő, ki durvaságáról, heves természetéről, minden csekélységért fület sértő Isten káromlásáról ismeretes s ezen hivatalhoz elégtelen voltát már más alkalommal is kimutatta.» E hír reájok nézve annál kellemetlenebb, «mivel bizonyosan tudják, hogy rajtok bosszúját kiönteni készül.» Kérik, hogy az Igazgatóság «ügyes, ahhoz értő rendelőt, kihez bizodalomuk is legyen», méltóztassék rendelni — — — «ellenkező esetben kedvetlenségök, mindennap más-más sértéstől való félelmök elégtelenné teendi őket kötelességük teljesítésére.»

Az asszonyok egyesülését siker koronázta, mert az igazgatóság — mint föntebbi elvi elhatározásából láthatjuk — nem tekintette egy fontosabb tisztség teljesítésére egyedül elegendő dolognak csupán a játékszínen szerzett érdemet.

A rendelőség nem is volt oly könnyű tisztség, mert mint Fáy és Szigligeti is állítják, a vidéki vándorlásban elszoktak színészeink a függéstől. Tóth Istvánnal történt meg, ki 1834. január havában rendelő volt, hogy január 18-án, midőn a «Hatalomszó»-t adták és

ő Fáncsyt, kötelességének megfelelőleg «kittűnő hibájáért» megintette, az nemcsak a jelen tagokat, hanem a rendelőt is «közönségre kihatólag» megsértette. Január 27-én, midőn elkésett a «Semiramis» próbájáról s a rendelő által a többi tagokkal együtt hivatott, nemcsak hogy nem engedelmeskedett, hanem «cselédek és idegenek előtt botránkoztató és sérelmes lármára kelt,» megfélemedezett arról, hogy a rendelőben nemcsak idősb és érdemesb társát sérti meg, hanem az igazgatóság tekintélyét képviselő rendezőt is.

Fáncsyt megbüntette az igazgatóság, mire ő nemsokára azzal felelt, hogy el akart távozni végleg a társaságtól. Később meggondolta jobban a dolgot és ismét visszajött.

Volt aztán más egyéb kicsinységekkel is dolga a directiónak. Midőn 1833-ban a tagok fizetése iránt megállapodtak s azoknak, kiknek Kassán 100 frt fizetésök volt, Budán 20 frttal többet adtak, a kisebb fizetésű színészeknek kassai fizetését pedig lehetőség szerint szintén a fővárosi élet drágaságához szabták, Kántorné nem elégedett meg 120 frttal, hanem 130-at kért! Az igazgatóság kénytelen volt a nagy tragoeda szeszélyéhez alkalmazkodni azzal az indokolással, «mivel jelenleg Kántorné asszonyra a társaságnak oly nagy szüksége van, hogy nála nélkül el nem élhet, és a *fentnevezett asszonynak rendkívül makacs természete* azon aggodalomnak ad helyet, hogyha bár csekély jutalomért is, mégis kész legyen azon esetre, ha kívánsága nem teljesíttetnék, a társaságot ott hagyni». Azt javasolták, hogy meg kell nekie adni a nagyobb fizetést, «legalább addig, míg más alkalmas tag által pótolthatnák».

A fizetésemelés tényleg megtörtént, de elhatározták, «hogy a viszálykodás és egyenetlenkedés elkerülése végett» ennek módjáról a vele kötendő szerződésben nem kell még sem említést tenni. A többletet azonban nem a társaság pénztárából fedezték, hanem magánadakozásból. Az első aláírók Földváry alispán és Sárközy Imre főjegyző voltak 10—10 frttal.

Szerencse, hogy meg nem tudta Kántorné, mert ez esetben semmi hatalom nem bírta volna ezt a könnyen sértődő s nehezen békülő asszonyt megtartani a budai társulatnál.

Pest vármegye a színésztársaságnak csakis vezértagjaival kötött 1½ évre szóló szerződést, és ezeket aztán «szerződött tagoknak» hívták, míg a többiekkel csak félévre szóló szerződés a színházi törvények 24-ik pontjában előírt felmondási föltételek mellett.

Pest vármegye bőkezűségéhez kétség nem fér, a mi a színésztársaság anyagi gondozását illeti. De mivel a színházi alap tőkéjéhez egy 1828. évi határozat értelmében (február 4-éről) nem volt szabad hozzányúlni, bár az 1833. évi októberi jövedelem 400 frtnyi többlete nagyon kecsegtetőnek látszott, mégis novemberi ülésében adakozási ívek kibocsátását rendelte el. Minden kétséget kizárólag hozzá tette, hogy mind a meglevő, mind a készitendő eszközökre nézve fentartja tulajdonjogát,

«mert csak így lehet érteni a Tettes Vármegyének a mostanság fennálló társaság iránt bizonyított pártfogását, ha annak segítségébe tett lépések és költségek a közügyre nézve, mely a magyar játékszín és nem a budai társaság, el nem vesztegettetnek».

Pest megye e szerint tehát csak a protector szerepét vállalta magára, a nélkül, hogy pénzügyi tekintetben teljesen kezeskedett volna a budai társaság mellett.

A begyűlt adománypénzekből bevásárlásokat tett. Így a többi közt megvette Fülöp Ferencz színésznek 300 frtra becsült, de nagyon csekély tartozásáért lefoglalt ládáját, melyet az illető a megváltási díj lefizetése mellett oda ajándékozott a társaságnak. Ennél azonban sokkal fontosabb volt egy játékszíni gyűjtemény megvásárlása.

A színjátszó társaságok akkor divó szokása szerint a budai szintársaságnál is volt néhány tag, kik ama megbecsülhetetlen jó tulajdonsággal rendelkeztek, hogy az előadandó darabok meglehetősen teljességu gyűjteményével bírtak. Pály Elek és Fánecs voltak ilyen fontos személyek, kik ekkép nemcsak a társaság anyagi, hanem szellemi vagyonának is requisitariusaiként tűntek föl. Midőn Pest-megye pártfogása alá vette a budai társaságot, természetesen első dolga volt a többi közt az is, hogy egy könyvtárt szerezzen meg tulajdonául, nehogy a műsor egyes emberek szeszélyétől függjön. Így került a megye birtokába Pály Elektől, részben Fánecstól 2 huszason darabonként (összesen 250 váltó forintért) az a gyűjtemény, mely mint «Tekintetes Nemes Pestvármegye Játékszíni könyvtára» szerepel. Ez a gyűjtemény az utólag beszerzett darabokkal együtt 350-re szaporodott.

A gyűjtemény *eredeti darabjai* ezek voltak, a jegyzékbe bevezetett adatok szerint:

- Argirus és Tündér Ilona* tünd. vj. 3 f. (Balog-Komlóssy),
Altudósok, vj. 1 felv. (Kisfaludytól ?),
Aprilis bolondja, vj. 1 f. (Szathmáry-Szigligeti),
 Bánk bán (Katona J.),
 5. Bátori Mária (Dugonits),
 Betegek, vj. 1 felv. (Kisfaludy K.),
 Brabanti Mária, szj. 5 felv. (Faliczky Jánosné),
 Cserny György (Balog István),
 Csalódások (Kisfaludy K.),
 10. Dárdai ház (Kisfaludy Sándor),
 Egerváry Balázs (Péry Ignác),
 Esküvés (Gombos Imre),
 Emberszív örvényei (Kisfaludy Sándor),
 Éjjeli vendég (Kovács Pál),
 15. Erdői veszedelem (Telepy György),
 Feltés gyötrelmei (Kovács Pál),
 Garabonciás diák (Munkácsy János),
 Hív asszony (?),
 Hóravilág (Andrád Elek),
 20. Hunyady László (Kotsi János),
 Hunyady László (Medve?),
 Három egyszerre (Kisfaludy K.),
 Hűség próbája (Ugyanaz),
 Igaz szerelem (Klestinszky László),
 25. Ilka (Kisfaludy K.),
 János kulacsa (Kisfaludy K.),
 Jeruzsálem pusztulása (Katona József),
 Jetta (Király),
 István, Magyarok első királya (Katona József),
 30. Kérők (Kisfaludy K.),
 Külszín csalja a világot (F. Nagy Pál),
 Kincskeresők (Vörösmarty M.),
 Kettőnek a leánya (Kovács Pál),
 Kemény Simon (Kisfaludy K.),
 35. Kún László (Kisfaludy Sándor),
 Kódus leánya (Kovács Pál),
 Lucza széke (Katona József),
 Lelkes hazavédők (Gindl-Láng),
 Lelkes magyar leány ?
 40. Leányőrök (Kisfaludy K.),
 Magának akart, másnak kért (Kovács Pál),

Mágnes álomjáró	(Nagy Pál),
Macskási Juliánna	(Dugonits A.),
Megboszúlt hitszegő	?
45. Mikor pattant, nem hittem volna	(Kisfaludy K.),
Módi	(Fodor J.),
Magyar insurgensek	?
Monostori Veronka	(Katona József),
Negyedik László	(Boér Sándor),
50. Nemes jóltevő	(Boér Sándor),
Nem mehet ki a szobából	(Kisfaludy Károly),
Obester	(Boér Sándor),
Pártütők	(Kisfaludy Károly),
Régi Pénzek	(Fáy András),
55. Salamon király	(Vörösmarty M.),
Széchy Mária	(Kisfaludy Károly),
Szigetvár ostroma	(Klestinszky László),
Stibor vajda	(Kisfaludy Károly),
Széplelkű	(Kovács Pál),
60. Tirus	(Horváth Cyril),
Titok	(Császár Ferencz),
Véres örökség	(F. Nagy Pál),
Vígjáték	(Kisfaludy Károly),
Valkói Amazon	(Hoblik Márton),
65. Vénász	(Vörösmarty M.),
Zelmira és Zuniga kardja	(Majláth-Balláné),
Zsivány	(Kovács Pál),
68. Zsiska a calice	(Katona József).

E 68 eredeti mellett a többi 282 csupa fordítás és pedig leginkább németből Kotzebue, Iffland, Weissenthurm Johanna, Töpfer, Ziegler stb. után. A kiválóbb idegen művek fordításai ezek: *Codrus* (Metastasio-Wesselényi), *Donna Diana* (Moreto-West-Komlóssy); *Fösvény* (Molière-Döbrentei); *Fogadósne* (Goldoni-Jakab István); *Hamlet* (Shakespeare-Bartsai L.); *Hedvig* (Körner-Déry); *Házasságszerző* (Goldoni-Mérey M.); *Jóltevő és árva* (Nota A.-Jakab J.); *Mirandolina* (Goldoni-Kovácsóczy); *Moor Károly* (Schiller-Bartsai L.); *Macbeth* (Shakespeare-Döbrentei); *Mókus* (Molière-Balog); *Messinai hölgy* (Schiller-Szenvey); *Nők iskolája* (Molière-Árvay); *Nötelen philosophus* (Nota A.-Császár F.); *Orleansi szűz* (Schiller-Komlóssy); *Ősanya* (Grillparzer-P. Horváth D.); *Szerelem mindent véghez vihet* [Makranczos hölgy] (Komlóssy); *Sappho* (Grillparzer-Papp Gábor); *Titus* (Metastasio-

Kazinczy F.); *Tell Vilmos* (Schiller-Mátéfy Ferencz); *Zrinyi* (Körner-Szemere Pál).

E gyűjtemény becses adalék a kor színészetének történetéhez. Mennyit kellett drámairodalmunknak fejlődnie, míg eredetiekben és fordításokban tisztességes műsorhoz juthatott a Nemzeti színház?! A helyzet évről-évre javult 1833-tól 1837-ig — drámairodalmat előteremteni azonban sem az Akadémia, sem a budai színészet nem volt képes.

Hogy budai színészeink beléletével közelebbről is megismerkedjünk, szükségesnek tartjuk a még 1833. szept. 27-én megállapított törvényeket főbb pontjaiban ismertetni. Nem azért cselekeszszük, hogy pusztán a történelmi érdeknek tegyünk eleget, mert végre is nagyon kétséges dolognak tűnhetik föl, vajjon megtartották-e színészeink a hozott törvényeket? Egy teljes hitelű egykorú tanú, Fáy András, ki csak magasztalással tud szólni a budai társaságról, megemlíti rólok a többi közt azt is, «hogy az igazgatóság által megállapított törvények tiszteletben tartásával és feddhetetlen erkölcsiségével általános becsültetést vívott ki magának».* Egy ily határozott magasztalás után a színházi törvények paragraphusai nem a negativumot, hanem a positivumot tartalmazzák. Nem azt jelentik, a mit nem tartott meg senki, hanem a melynek eleget tévén, közbecsülést tudtak kivíni. E törvényeket tehát a budai színészet erkölcsi életének hamisíttatlan rajza gyanánt merjük tekinteni. Lehetek kivételek — a mint hogy egy-két esetet föl is említettünk — de a többség bizonyára megérdemelte Fáy igazán lelkes dicséretét.

E törvények szerint a vezértagok képezték a társulatnak belső tanácsát. Ez állapította meg minden bérlet előtt a műsort, és azt jóváhagyás végett az igazgatóságnak mutatta be. Az elfogadás után kezdődött meg a rendelő szerepe, ki az igazgatóság akarátának volt a végrehajtója. Szerepekben válogatni vagy azokat visszavetni tilos volt. A sértett fél legelőbb a rendelőhöz, nagyobb sérelem esetén az igazgatósághoz tartozott fordulni. A rágalmazó beszéd, vétkesség esetén a hópénz egy negyedének levonásával büntettetett. A színdarabban elfoglalt személynek azon este tilos volt megjelenni a közönség között. Büntetéspénzt fizetett az oly tag is, a ki belső dolgokat fecsegett ki.

* A Nemzeti színház nyugdíjintézetének Naptára. Lásd a törvények teljes szövegét a Függelékben.

Cselédeknek, idegeneknek tilos volt az álfalak közt előadás alatt megjelenni.

A rendelő által kihirdetett próbákra minden tag megjelenni tartozott. Nehogy pedig valamely igazgatói rendelés kézbesítése lehetetlen legyen, otthon egy megbízható személy tartozott ezt átvinni és azt az illetőnek tudtára adni «mert a tudatlanság nem szolgáltat mentségére».

A próbákon való pontos megjelenést is szigorúan vették, a játék alatt a megjelenésről való föltűnő elkésést 1 frttal, a zavart okozó elmaradott pedig 5 frttól fizetése $\frac{1}{6}$ -od részéig terjedő bírsággal sújtották.

Tiltva volt a szerepben változtatást tenni, de viszont a már adott szerepet is tartozott a rendelőnek visszaadni.

A játék alatt hangosan beszélgetők csak 50 krra büntetettek. De a ki az egymás iránt való tisztelet ellen vétett bárhol, az 1 frttól $\frac{1}{2}$ havi fizetése erejéig is megbüntettetett.

Előírja a törvény még azt is, hogy ki és mikor tartozik néma szerepet elvállalni.

A szerepét nem tudó 20 váltókrajczártól 5 frtig terjedő pénzbüntetést vonhatott magára.

Igen érdekes a törvény azon pontja, mely a játékszínen kívül való jó magaviseletet követeli meg; itt már nincs szó pénzbüntetésről, csak arról, hogy «hibájához képest meg fog fenyíttetni».

A színpad két legérdekesebb alakja a rendelő és a sugó. Amaz jótáll a törvények végrehajtásáért, emez jegyzi az elkövetett hibákat, hogy azokkal játék után azonnal beszámoljon a rendelőnek. E két fontos személy közt áll az inspiciens (a másodrendelő), ki az álfalak közt viszi a rendre való felügyeletet. A rendelő hajtotta végre a játékszíni törvényeket. Szükség esetén két vezértagot vett maga mellé, viszont a tagoknak fenmaradt a joguk ügyöket három vezértagnak gyűlése elé vinni, hol «kettőnek szavatulása győz».

A rendelő által följegyzett hibák az igazgatói gyűlés elé terjesztettek, és a büntetéspenzек levonására vonatkozó határozat a pénztárnokkal közöltetett.

A felmondást az «első korbeli tag» $\frac{1}{2}$ évvel, «az alsóbb korbeli» 6 héttel előbb tartozott bejelenteni. A vezértagok szerződésük leteltéig maradni tartoztak.

A legszigorúbb büntetés sújtotta az alattomos vagy nyilvános

bűjtogatót, ki tettehez képest havi fizetését veszté el, vagy a társaságból *tekintet nélkül* kirekesztetett. Ugyanily büntetés éri azt is, ki tudva az ilyen «megrontó terveket», arról nem tesz jelentést.

A budai színésztársaság eme rendszer keretén belül működött. Egykorú tanúk, mint Fáy és Szigligeti, a legnagyobb elismerés hangján szólnak rólok. Tetteik rugója a legnemesebb ambitio. Céljok: becsültetést szerezni a fővárosban a magyar színészetnek. Ezt sikerült is elérniök. Nincsen sehol a legcesekélyebb nyoma annak, hogy a közillemet csak egyszer is bárki megsértette volna. Magok közt a legszebb testületi egyetértés uralkodott. A közös nyomor közös barátokká tette őket. Valamennyinek egyformán nemes célja megóvta őket attól, hogy ezt compromittálják.

Jellemző tény, hogy a főváros magyarsága — a mennyire tőle telhetett — nemcsak az előadások látogatása által támogatta őket, hanem külön pénzbeli adományokkal is.

«Hazafiságos áldozatok» czimén közölte rendszerint a Honművész azon adományokat, melyek a budai színészek javára időközben befolytak. Az 1834. évet a Casino 400 frtos adománya nyitja meg. De daczára ez adományoknak, még sem kell azt hinnünk, mintha budai színészeink mindjárt a második évben nyomorral küzdöttek volna. A február 20-iki játékezedulán ez állott:

«Örömmel jelenti a Pestvármegye részéről lévő igazgatóság, hogy a fővárosban álló nemzeti játékszínünk mindeddig rendben tartotta magát a befolyt bérletekből és így a ts. ns. vármegye járásaiból gyűlt segedelempénzekhez nyulni meg éppen nem kellett. A mult octoberi és novemberi jövedelem feleslege pótolta a farsangi hiányt. *Egyébiránt nemes Buda városából is kedvezőleg jelent meg a naggyérdemű közönség.* És ha majd a Duna hídjá könnyen ereszti által ns. Pest városának is magyarjait, nincs kétség, hogy e két városbul divatozó folyamat (! ?) ne eredne».

Látjuk, hogy a budai színészet az első években nagy pártolást élvezett. Valóságos ünnep volt reájok nézve, midőn február 27-én a dunai hidat átadták ismét a forgalomnak. A pártoláson fölül egyesek pénzadományai is gazdagon folytak. Így jelentette a Jelenkor 16. száma, hogy a «budapesti szépnem boldogító kezei között» aláírási ívek forognak; hogy a mult évnegyed tiszta nyeresége az előadások után 1488 frt 05 kr., és ha ehhez a 8442 frtnyi megyei adakozást hozzáadjuk (levonva belőle az 555 frt 36 krnyi kiadást), készpénzben marad összesen 9374 frt 29 kr.

Ama föntebbi összeghez a következők járultak :

a pilisi járásból	902	frt	45	kr.
a solti „	361	„	05	„
a vácsi „	866	„	06	„
a kecskeméti járásból	826	„	10	„
a pesti törvénytudó ifjúság részéről	117	„	—	„
más urak és asszonyoktól	866	„	55	„
izraelitáktól	1777	„	30	„
különféle népadakozás	2450	„	—	„

Az adakozók kimutatása bizonyítja, hogy a *főnemességen kívül* társadalmunk minden rétege érdekelve volt ez ügyben. S ha ehhez az Akadémia 500 firtos adományát odaszámítjuk színdarabok javítása és fordítása költségeire, természetesnek találhatjuk, hogy a Honművész is azon reményét merte kifejezni, hogy végre Pestnek is lesz magyar színháza, mint Prágában a cseh, Pétervárott az orosz és Lembergben a lengyel nemzetnek. Mennyire más véleményen volt 1833-ban, midőn színészeink Budára készüléseinek első hírét hallotta!

Az adakozó kedv nem fogyott meg későbbben sem. A Honművész egyik áprilisi száma a következő hazafiságos áldozatokat közölte :

1. Kostyál szabó odaajándékozta a tavaly készített Zrínyi ruhát, melyben Bartha föllépett.

2. Kovács Zsigmond táblabíró egy nagy fekete bársony karszékot adományozott.

3. Arnold György (szabadkai karmester) a saját szerzeményű darabjait.

4. A budai asszonyi egyesület «piros tojásúl» husvétra 100 firttal ajándékozta meg a színi személyzetet.

A pénztár segedelmére adományoztak : 1. a budapesti mészárosok 250 firtot; 2. néhány pesti fiatal orvos 22 firtot; 3. néhány törvénytudó 49 frt 40 krt; 4. a kecskeméti járásból újlag 150 frt; 5. a pilisi járásból 146 frt 55 kr.; 6. a solti járásból 250 frt; 7. Jablonkay, Zombor városi sebesztől és Simontsits főbíró gyűjtéséből 21 frt; 8. a magyar tudós társulattól «képzeti páholyra» 859 firtot; összesen 1748 frt 35 krt.

Híre járt ekkor, hogy Pest városa egy városi színház építését tervezi, bizottságot neveztek ki és a telket is kijelölték. De sajnosan említi föl Fáy jutalmazott értekezésében, hogy e tervet később elejtették.

A gyűjtés összegére azonban azt jegyezte meg a Honművész, hogy ez összeg nem elegendő a színészet állandósítására. Mert tőkét kell gyűjteni 1. a színészet illő fizetésére, 2. declamatorikus iskolára, 3. táncz- és nyelvtanítók fizetésére, 4. conservatoriumra is. Ehhez pedig több megye hozzájárulása volna szükséges. Egyelőre azonban meglehetett a budai színészet e lelkes pártolással elégedve.

Lassan megfogy azonban az adakozási kedv, mert nemcsak a budai színészet számára adakoznak egyesek, hanem általában a budapesti magyar színészet állandósítására. A budai színészetet érdekelte különben Pestmegye azon határozata is, melylyel Pesten egy ingyenes táncziskolát nyitott. A napi sajtó és Pestmegye buzgalma nem lankadt el, úgy, hogy az év végével ismét tetemes összegekről számolhatott be a Honművész a nagy közönségnek, és pedig oly adományokról, melyeknek «a budai magyar színészet előmozdítása» volt czéljuk.

1. A kecskeméti járásból begyűlt	---	---	1149	frt	30	kr.
2. A pilisi	«	«	80	«	—	«
3. A Földvári nemzetség részéről	---	---	100	«	—	«
4. A pilisi járásból ujabbán	---	---	130	«	30	«
5. Ugyanonnán ismét	---	---	168	«	54	«
6. A budapesti asszonyosságok részéről	---	---	1276	«	—	«
7. Simontsits főszolgabíró részéről	---	---	7	«	30	«
8. A solti járásból	---	---	20	«	50	«
9. Vrányi Constanziától (ki 1835. és 1836-ra is annyit ígért)	---	---	50	«	—	«
10. Az országyűlési ifjak részéről	---	---	183	«	27½	«

11. Benke József, miskolci «normalis professor» Nagy Károly hőskölteménye 400 példányát ajánlotta föl; 12. Arnold új muzsikai darabokat adott; 13. Szabó Dávid 2 színművet; 14. Udvarhelyi Miklós 4 színművet adományoztak. Hasonló adományokban részesítették a budai színház könyvtárát Lukács Lajos (1), Mérey Mór (5), Joannovics Demeter (2), Vajda Péter (2), Császár Ferenc (1), Juhász József (1), Falitzky professorné (2) és Kovács Pál, ki Thaliájának 2 kötetét ajándékozta oda.

Ez év történetében azonban még egy nevezetes esemény fordult elő, melyről részletesen kell megemlékeznünk.

Pestvármegye 1834. évi novemberi közgyűlésében, mint fön-

tebb részletesen előadtuk, azt a határozatot hozta, hogy a kerepesi-útra tervezett színház építésének megkezdését tavaszig elhalasztja. Rajta lesz, hogy a Grassalkovich hg által ajándékozott kerepesi-úti fundus kicseréltesse valami más alkalmasabbal. Ha ez nem sikerülend, úgy az építkezést 1835. év Szent György napja után fogják csak a mostani funduson megkezdeni.

Ez a határozat nemcsak a játékszín történetére nézve fontos. Érdekelte ez első sorban a budai társaságot, melynek sorsa iránt némelyek aggódni kezdtek. A nevezett társaság a közönség adakozásai s főleg Pestvármegyének nagylelkű bőkezűsége nélkül eddig sem állhatott volna fönn. Reájok szorúlt eddig, tőlök remélt mindent ezután is.

E határozat azon gyanút keltette, hogy immár pártfogói is meghidegültek, és nem marad egyéb hátra, mint a vándorbotot újra kézbe venni.

Nyilvános életünk egyik kitünősége, Dessewffy Aurél gróf, a Társalkodóban írt két czikkével (e czímen: «Játékszín-építés») elosztatni törekedett a fölmerült gyanút. A játékszín kérdésével, az akadémiai eldöntetlen pályázatok idejében, tehát nemcsak az irodalmi, hanem egyúttal a politikai élet legkitünőbbjei is foglalkoztak. Széchenyi után Dessewffy. Mindkettő azzal a világirodalmi látókörrrel bírva, mely a kisszerűség magasztalását pusztá hazafiságból, nem tartja komoly emberhez, okosan gondolkozó hazafihoz méltónak. Pestmegye főntebbi határozatát D. indokoltnak, alaposnak tartja, mert nem az célja a magyar nemzetnek a nemzeti játékszinnél, hogy 24 ember kenyeret kapjon. A pesti magyar játékszint ő olyannak óhajtja, mely maximuma legyen annak, a mit a nemzet e tárgyban tehet és tenni fog. Ha csak középszerű állapotban hagynók vesztegelni a fővárosban, hol másnyelvű játékszín divatoz, melyen gyakran világhírű vendégek lépnek föl; hol az idegyülekező idegen a legszebbet várja, a legszebbet keresi föl, a mit nyelvünkön kapni lehet: úgy nem bizonyítnánk be mást, minthogy a dologra még teljesen meg nem értünk. Végigtekintvén színészetünk eddigi állapotján, mely mellett a művészi kifejlődés, idő, pénz és alkalom hiánya miatt lehetetlen volt, és főleg a pénz hiánya döntötte meg a legőszintébb törekvést, azért azt tanácsolja, hogy most, míg elegendő pénzünk nincs együtt, míg alkalmasabb helyet nem találunk, leghelyesebb a színház fölépítését elhalasztani, ha nem akarjuk, hogy

a magyar játékszínnek fővárosunkban az a sorsa legyen, a mi volt vidéki vándorútjában.

Ebben az eszmében találkoznak Széchenyi és Dessewffy A. grófok egymással. Mind a kettő olyan játékszín akar, mely méltó a nemzethez.

«A játékszín ügyét a nemzetiség és nemzeti műveltség magas szempontjából kell tekinteni. Úgy kell azt nézni, mint a jó ízlés iskoláját, mint új munkássági mezőt, mely íróinknak, művészségre hajló hazánkfiainak új pályát nyit. Mint módot: idegen nyelvű honfitársainkat a nyelv tanulására édesgetni, önmagunkat a művészetben rejtőző bájos erő által pallérozni, hatni a nemzetiségre mesterség által is viszont. A külső csín, az egész elrendelésének eleganciája és a belső tökély, ezek az ügynek mind megannyi szükséges föltételei».

Ezt a példányszerű játékszín szerint sem az eddig rendelkezésre álló tőkével, sem színészeinkkel, kik nem állhatnak a színművészet megkívánható fokán, nem lehet elérni. A várakozást az okosság tanácsolja, ha magát az ügyet nem akarjuk veszélyeztetni.

Dessewffy sem idegenkedett a létező állapot hamisíttatlan rajzát adni, mert ő is azt hitte, mint Széchenyi, hogy csak akkor fogunk helyes alapokon állandót alkothatni, ha a tényleges szükség-et veszszük figyelembe, és pusztá hazafiaskodásból nem fogunk megszűnni őszi hazafiak lenni. A lelkes hazafinak nem lehet az a célja, hogy a magyar játékszín legyen olyan, a milyen, hanem az, hogy csakis olyan legyen, mely biztos reményt nyújt szebb jövőre.

E figyelemreméltó melléktekintetek számításba-vétele úgy tűnt föl, mintha a kérdést le akarták volna venni a napirendről. Pedig ellenkezőleg. Nem úgy akartak vele elbánni, mint a melynek csak egy napi, vagy legfeljebb néhány évre szóló jelentősége van, hanem mint olyan ügygyel, mely a nemzet legfontosabb culturalis érdekeit érintvén, a legnagyobb körütekintést igényli.

Tudvalevőleg a budai társulat Buda városával 1835-ig tartó szerződési viszonyba jutott. E megyei határozat előtt, a megye által kirendelt igazgatóság érintkezésbe tette magát Buda városával egy újabb és hosszabb szerződés kieszközlése végett. Tehát Pest-megye már akkor gondoskodott a budai színészet jövőjéről, midőn az építés megkezdésének elhalasztásáról szó sem volt.

Buda város tanácsa meg is kötötte három évre szólólag a szer-

zódést ama kikötéssel, hogy a társaság előadásai 1837. Szent-György napjáig félbeszakítás nélkül folyjanak. Pestmegye elszánta tehát magát már régebben ama meleg részvét folytatására, melyet a budai társaságnak fönmaradása a kijelölt időpontig megkívánt. A budai társaság állása, a kósza hírek daczára, a legkisebb változást sem szenvedte. Ama reményét fejezi ki a nemes gróf, hogy a pártfogolás meghidegüléséről föltételező gyanú azok által fog tetteleg megczáfoltatni, kiket legközelebről érdekel.

A budai színészet tehát a legszebb reményekkel kecsegtethette magát. Lássuk, hogyan mentek e reményei teljesezésbe.

Budai színészeink itt időzésök harmadik évében (1835) az állandó játékszín eszméjének nemcsak híveket szereztek, de egyúttal meggyőzték a fővárosi közönséget a magyar színészet hiányairól. A Rajzolatok adta ki a jelszót a napi sajtóban: egy oly műintézetet teremteni, melynek benső bece és értéke folyton növekedjék. Erről azonban csak akkor lehetett volna szó, ha a megye képes az egész színészetet eltartani, avagy előadásai oly látogatottak, hogy a jövedelem fényes existenciát biztosít.

Pestmegyét azonban mind jobban igénybe vette az állandó színház építésének ügye. Hirlett január havában, hogy Pestmegye 20 frtos segedelem-részvényeket fog kibocsátani a budai színészek javára. A terv azonban abban maradt. Pestmegyét és különösen Döbrentei Gábort az eddigi anyagi és erkölcsi támogatás miatt köszönet illette meg, de a színészetet egyszerre két csapás is fenyegette; 1. hogy Pestmegye nem képes őket továbbra is pártfogolni; 2. annak a híre, hogy Döbrentei Gábor husvét után le akar köszönni. Mind a kettő be is következett, s így a budai színészet kénytelen volt az énekes darabok művelésére adni magát, hogy a pártfogolás csökkenése által ejtett csorbát ilyen módon üsse helyre. Hogy színészetünk ez évben a ballet és az opera kiválóan cultiváltattak s így a színészet nyelvi missiója háttérbe szorúlt, ezt a megfogytakozó megyei pártfogás igazolja, és a közönség izlése menti, melyet a pesti német színház látványos előadásaival, operáival elkényeztetett. A Honművész egyik augusztusi számában már jelenthette, «hogy a magyar színészet pártfogóit igen kellemesen lepte meg ama hír, hogy Pestmegye aug. 26-iki közgyűlésében elhatározta, hogy addig is, míg Pest városa a szándékba vett magyar nagy színházat fölépitené, maga a megye fog a Grassalkovich-telken színházat építeni. «A tisztelt rendeket

honi művészetünk történetében e nevezetes epochát képző hazafiságos tetteire azon tapasztalás határozta el, *hogy Budán a magyar színház elegendő jövedelmet nem várhat fõntartására, minthogy eddig legnagyobbbrészt pestiek töltik meg a pénztárt, kik pedig télen át mindig gátoltatnak a színház látogatásában,*» a mit különben már a Honmûvész 1833. évi 21-ik számában régen megjósolt. Ennek következtében 1835. szept. 26-án megkötik az alkut Zitterbarth építõmesterrel, s a budai színészet magára bízatik.

A Nemzeti színház történetének megírója örömmel fogja e mellett tapasztalhatni, hogy a napi sajtó a kerepesi-úti palota építését nyomról-nyomra kíséri, sőt a budai színészek is átvándorolnak oda, a közönség pedig nemcsak nézni, hanem egy része dolgozni is kijár, türelmetlenül várva a magyar színmûvészet első pesti állandó csarnokának fölépítését.

A budai színészek kénytelenek voltak 1835 nov. 1-tõl kezdve a havi elõadások eddigi számát 18-ról 15-re szállítani és új bérletet nyitni a következõ árak mellett, melyek 1837-ig megmaradtak: középpáholy 42 frt; felsõ páholy 35 frt; zártszék 5 frt 50 kr. és földszint 4 frt 10 kr. váltóban! Az elõbbi évek szerint középpáholy 50; többi 41 frt, zártszék 7 frt és földszint 5 frt volt egy óra.*

A budai színészet miseriái azonban megkezdõdtek csakhamar, mert az 1835-iki tél rendkívül szigorúnak ígérkezett, úgy hogy már november 11-én jég mutatkozott a Dunán, 13-án a hajóhíd gyalogjáróját sőt 14-ére virradó éjjelen az egész hidat is kiszedték, a mi a budai színészetre üres házat, nyomorgást jelentett, mert — mint Déryné írja Naplójában — a budai közönség nem igen döntögette a színház kapuját! A nov. 14-iki elõadáson a földszinten 20 fizetõ hallgató s az egész közönség száma 50-re tehetõ és ebbõl 35 pesti — írja a Honmûvész. De ezek is majd pórul jártak, mert a hidat, míg az elõadás tartott, kiszedték és révéseket nagyon nehezen kaphattak. Nem lehet csodálni, ha ilyen kellemetlenségekre való kilátás miatt, a pesi közönség télen nem járt át szívesen Budára.

Ez év végsõ napjairól egy nagyon jellemzõ tényt kell még fölemlitenünk.

* Kamarai, helytartósági és megyei hivatalnokok, már t. i. a «concupistáktól lefelé», és írkok a bérlet felét fizették, a bemeneti árakét is régibb határozat szerint, melyet Pestmegye 1833. decz. közgy. helyben hagyott.

A Rajzolatok 43. és a Jelenkor 96. száma azt a hírt bocsátotta világgá, hogy Pestmegye a budai színészeknek 4,000 frtot adott kölcsönképen. E kósza hír való alapja nagyon jellemző részleteiben, a következő volt. Midőn Pestmegye aug. 26-iki közgyűlésében a pesti állandó színház fölépítését elhatározta, *a budai társaság egy küldöttsége jelent meg a megyénél, hogy a megyei segélyről lemondjon az épülő félben lévő állandó színház javára!*

E valóban nagyszerű önfeláldozást még azzal is tetézték, hogy a tagok közül néhányan önként elmentek és néhányoknak okt. 1-ére felmondtak, mert hitték, hogy így kevesebben könnyebben megküzdene a téli nyomorral. De ebben csalatkozván, végső nyomorukban ismét a megyéhez fordultak, mely Kántorné és Kovácsné jutalomjátékait, sőt a zenekarét is a sajátjából pótolta, még a lemondás után is. Egy havi bérletök 700 frt; jövedelmök 257 frt és egy havi kiadásuk 1100 frt volt, ezért kénytelenek voltak Pestmegyétől 4000 frtnyi kölcsönt kérni. A megye azonban nem felelhetett meg kérelmöknek. De mivel belátta, hogy segélyezés nélkül a társaság el fog oszolni, azért a színészek fizetését október 1-től $\frac{2}{3}$ -ra szállította le ama kijelentéssel, hogy a hiányt közadakozás útján pótolják a híd betételéig. Erre 107 frt havi segély azonnal egybegyűlt, sőt a megyei esküdtek 4,578. sz. megyei határozattal felszólítottak, hogy a budai színészek javára segélyt gyűjtsenek.

Így állott a budai színészek sorsa 1835-ben s bebizonyult ezúttal is, hogy a nemzetet nem lehet két irányban is igénybe venni, mint azt az 1807—1815-ig terjedő pesti színészetnél külön kiemeltük, a nélkül, hogy ez ne történjék mindkettő rovására.

Az 1836-iki színi év nem mondható pártolás tekintetében kedvezőnek. Fáy a pozsonyi országgyűlésen nagy propagandát csinált ugyan mellettök és szép összeget gyűjtött össze társai közt. Mind ez nagyon kevés volt. Főleg a szigorú tel miatt kellett színészeinknek nagynélkülözésekkel küzdeniök. Január 23-án történt, hogy egyszerre megindult a jégzajlás a Dunán és ez annyira elrettenté a közönséget az átmeneteltől, hogy midőn az előadásnak kezdődni kellett volna, a színterem a szó szoros értelmében üres volt s csak azután szállingózott néhány ember. Lehetséges, hogy ennek oka az előadásra kitzűzött darab (a Messinai hölgy) volt. «Tán ha valami lármásabb pórbohózatot adnak, jobban megteszik a terem», írja gúnyosan a Honművész. De később is küzdeniök kellett e roppant közöny

ellen. Július 1-től kezdve, bár a havi előadások száma leszállítottatott már előbb, szinte hihetetlen részvétlenség mutatkozott. Az először adott, a legjobb daraboknál alig van annyi néző, hogy a napi költség kikerült.

Ilyen körülmények közt jól eshetett, hogy egyesek jószívúsége segített a társaság nyomorán. Így a pesti «nemes asszonyásokok» még januárisban gyűjtést rendeznek javokra; a Pozsonyban egybe-
gyűlt rendek között egy költeményt osztanak ki január havában, s miután Pestmegye követjei adakozó ívet bocsátanak ki «a hamar beállott tél miatt publicumuktól és így keresetöktől megfosztott budai színészek javára», nem sok idő alatt mintegy 260 pengő forint gyűl be. November havában Eötvös Ignác báró tárnokmester a helytartó tanács tagjai között gyűjtött mintegy 350 frtot, maga részéről pedig a mellett, hogy állandó páholyt tartott, 30 frtot ajánlott föl. De mind ez sokkal kevesebbre ment, sem hogy elég lehetett volna egy társulat összes kiadásainak fedezésére.

Már ez év első felében — éppen a budai színészet sorsán okulva — a Honművész hosszabb fejtegetésre méltatja e kérdést: Mikép állhat fenn a pesti magyar színészet örök időkre? «A most lefolyt három év alatt tapasztaltuk, hogy Budán magyar játékszín fenn nem állhat, daczára Pestmegye és több jeles hazafi segélyének, mert a budai közönség csekély, a pesti magyarság télen és rossz időben nem igen szeret fölmenni a várba, sőt valljuk meg, mind a pesti, mind a budai közönség inkább megy a tökélyesebb pesti színházba.» Véleménye szerint a magyar színészetnek töképenz kell, mely teljesen biztosítsa létezésében. «Ezen eszköz nélkül Pesten a legszebb, legjobb magyar színház is örök időkre másodrendű színház marad.» Csodálhatjuk-e, ha ily helyzetében nem tudott a legnagyobb igyekezet daczára is virágzásra jutni?

A nemzet érdeklődését az építendő pesti színház vette teljesen igénybe. A budai részére csak a könyöradományok hulladékai jutottak, és a fővárosi közönség pártolása, mely hogy mekkora volt, az előbbiekből sejthetjük.

Az oly adományok is megritkultak, minőt Sopronmegye tesz, midőn 17 öltözet díszmagyar ruhával ajándékozza meg őket. A felséges király születési ünnepélyén aztán bemutatják a közönségnek, hogy az még inkább lássa, mennyire reászorúl még ruhatára is az adakozásokra. De nem is lehetett ez máskép, midőn a nagy közönséget

a pesti színház fölépítése veszi igénybe, a főnemességről pedig csak egyszer írhatja a Honművész, hogy a felséges nádor születése napján tartott előadáson a páholyokat megtölti.

A budai színészet utolsó esztendeje a nyomorgás éve volt. De hogyan is lehetett ez másképen, midőn az épülő Nemzeti színház minden más érdeket háttérbe szorított. Nyomorukon nem tudott a közönségnek márczius havában megnövekedő pártolása segíteni. Csakis két nagyobb adományról szólhatunk, mely a pillanatnyi szükségén segített: a pestmegyei bálról, mely 739 ezüst forintot és 39 krt jövedelmezett és a pesti Casinóéról, mely 500 frtot szavazott meg «a budai színészek fölsegélése» czímén.

Márczius elejével már tudták, hogy a budai színházat husvét-utántól kezdve Nötzel K. F. német igazgató vette ki; márczius végével pedig Pestmegye színi küldöttsége hivatalosan is tudatta velök, hogy «miután a pesti színház sokba kerül», husvét után ne várjanak segílyt, s azért szabad szárnyra bocsátja őket. Miután pedig a budai színházat német színészek vették ki, hetenkint legfeljebb kétszer játszhattak volna, ezért jobbnak látták 1837. márczius 19-én bucsút venni a közönségtől. «Annyi boldogság érje a várost, a menyinyivel nemzeti intézetünk javára voltak annak tisztelt lakói», e gúnyosan hangzó szavakkal vettek bucsút budai színészeink.

Bármily fájdalmas volt is az elozslás, szomorúságát enyhítette az, hogy viszontlátják egymást nemsokára a főváros első magyar állandó színpadján.

A budai színház bezáratásával 1837. márczius 19-én egy nagy időszak nyer befejezést. Már ez utolsó év fogyatékos pártolása mutatja, hogy a nemzet figyelmét, áldozatkészségét egy egészen más érdek absorbeálja a budai színészet ügye mellett: a főváros első állandó magyar színházáé. Az elmúlt idők bűneiért ez új templom küszöbén óhajtja a nemzet elnyerni bocsánatát. Egy új korszak hajnala dereng, mely sejtelemként élt csak egyesek lelkében, de a melynek megvalósulásában senki sem kételkedik többé.

A színészet és irodalom büszkén tekinthet az elért eredményre. Vállvetett küzdelmek célhoz jut, s a mi után félszázadon át epedeztek: a nemzet adakozásából emelendő műintézet tényleg megvalósul az ország fővárosában.

IV. RÉSZ.

IV. 182X

KIVÁLÓ MAGYAR SZÍNÉSZEK ÉS SZÍNÉSZNŐK ÉLETRAJZI FŐBB ADATAI.

1792—1837.

Színészi nemzedékek 1837-ig. — Jancsó Pál és Néb Mária. — Láng A. J. — Benke József. — Udvarhelyi Miklós. — Balog István. — Kántorné Engelhardt Anna. — Szilágyi Pál. — Déryné. — Pály Elek. — Megyeri Károly. — Szentpétery Zsigmond. — Bartha (Magyar) János. — Telepy György. — Kovácsné Fekete Mária. — Szerdahelyi József. — Lendvay Márton. — Egressy Gábor. — László József. — Fancsy Lajos. — Laborfalvi Benke Róza. — Lendvayné Hivatal Anikó.

A nemzeti játékszín története 1790—1837-ig három színészi generációt mutat föl, melyek közül az első korszakbeli (1790—96.) a pesti; a második korszakbeli (1807—1827) a kolozsvári és pesti, és a harmadik korszakbeli (1827—1837) az erdélyi, kassai és budai színházak történetével áll kapcsolatban.

A színészi generációk egyes tagjainak életrajzi viszonyait csak annyiban méltányoljuk, a mennyiben egyrészt koruk színészetére elhatározó befolyással voltak, másrészt mint közülök a legkiválóbbakat az 1837-ben megnyílt Nemzeti színház, mint első műintézet, a saját kebelében egyesítette. Az első generációból csakis Láng Ádám maradt meg állandólag a színészetnél. Ernyi Mihály a magánéletbe vonult; Rehákné ugyan a Beleznay-kertben is föllépett még néha, de őt sem lehet a magyar színészet állandó tagjai közé számítani. Kelemen László, Sehi Ferencz, Várady, Varsányi stb. idővel más életpályát választanak. Szóval az első színi generáció érintkezése a későbbiekkel megszűnik legnagyobb részben.

A második színi generáció kiválóbbjai: Déryné, Kántorné, Benke, Balog már életpályául választják a színészetet. Ámbár Benke és Kántorné nem kerülnek a Nemzeti színházhoz, de oly érdemek van a nemzeti játékszín körül, hogy életrajzi adataikat nem mellőzhettük.

A harmadik generációból kerül ki a Nemzeti színház művész-gárdája: Egressy, Szerdahelyi, Szentpétery, Szilágyi, Megyeri, László,

Fáncsy, Lendvay és neje, Bartha, Udvarhelyi, Laborfalvi Róza. Ők képezik a magyar színészetnek elitejét.

Voltak ugyan kívülök is néhányan, kik pályájoknak igazi művészei voltak: mint *Jancsó Pál* az első magyar komikus, kit csak roppant cinikus természete akadályozott meg abban, hogy állandóbb hatással legyen a közönségre és művésztársaira; és a cinismusban ép úgy, mint a művészetben, méltó társa *Néb Mária*, ki szintén nem működött állandólag a kolozsvári színészetnél. Genialitásuk kétségen kívüli. Déryné mulatóságosan írja le, mint kellett mindkettőt visszaédesgetni a színpadra. — De hogyan képzeljük magunknak az oly színészt, kit nem a saját művészi ösztöne fűz a színpadhoz, hanem a kit rábeszélés tud csak annyira juttatni, hogy az önként elhagyott pályához újra visszatérjen?

Jancsó Pál* és Néb Mária művészete nem jött állandó érintkezésbe a magyar játékszín és színészet ügyével. Jelentőségek provinciaális jellegű maradt. Nem tehetségök köznapisága miatt, hanem mivel nem képezték állandó lánczszemeit a fejlődő magyar színészetnek, mely a Nemzeti színházban érte el művészi kifejlődésének legmagasabb fokát.

Ezért csak ama színészek életrajzait adjuk, kik állandólag szolgálták a magyar játékszín ügyét, s a kiket részben művészetök, részben a nagy jövőndő ígérete jogosított fel a Nemzeti színházba való belépésre.

Az első magyar színészi generációnak legtehetségesebb tagja *Láng Adám János* volt. Közülök egy sem vitte oly messzire, mint ő. Abaúj-megye Jász-Ujfalu községében 1772-ben látta meg a napvilágot, mint az ottani tanító és jegyző gyermeke. Elemi és középiskoláinak bevégezte után Pestre került s mint 18 éves ifjú beállott az első magyar színjátszó társaságba. Azok közül, kik 1792-ben a Talált gyermek első előadásán közreműködtek, csak ő érthette meg 50 évi színészi jubileumát a Nemzeti színházban. Színi pályája első időszakában hősi szerepeket játszott; a második időszakban mint szalonszínész aratott a vígjátékokban sikereket. Nagyon használható tag volt, mert szép tenorhangja az énekes játékokban is elsőrendű szerepkört biztosított számára. De nem mint színész, hanem mint tanító és fordító szerzett elévülhetetlen érdemeket. 1796-ban Erdélybe került és onnan Ernyivel 1806-ban visszajött Magyarországba. 1815-ig Pesten szerepelt; a társaság bukásával beállott egy rövid időre német színésznek. A magyar színészet fölélesztésére irányzott pesti sikertelen kísérlete után 1815 végével Erdélybe ment, hol többnyire a vidéken szerepelgetett. Ő nem volt az 1827-ben vándorútra kelt erdélyi tagokkal. 1828-ban mégis Kassán találjuk az erdélyi társaság kiválóbb tagjai

* Lásd Jancsó Pálról GYULAI P. Vázlatok és képek II. kötet «Az első magyar komikus» című jellemrajzot.

közt. Innen is eltávozott csakhamar, s mint vándorszínész folytatta pályáját.

A vándorélet rajta is megboszulta magát. Kiváló tehetségeit nem fejleszthette, s végre is csak mint kisegítő színész talált alkalmazást.

Szinnyei, Láng eredeti darabjainak számát 28-ra, a fordításokét 107-re teszi.* Az összeállítás pontosságához sok szó fér.

Hogy csak egy pár példát hozzunk fel az eredetiek közül, az Iskolai tudóst az 1811-iki Almanach fordításnak mondja. — Az Ariadne cz. melodráma Brandestől van. A szép magyar asszony pedig Schikanedertől és ugyanazonos a Magyar dáma Bécsben cz. eredetinek tartott darabbal. Tulokmányi Máté Perinet Joachim Rochas Pumpnickeljének magyarítása. A házi cseléd fordítás németből.

A fordítások közül hibás adat, hogy Láng Gleichen gróftól fordította volna Baranyi Györgyöt és a Két feleségűt. Ugyanis Baranyi György vagy a Két feleségű férj nem egyéb, mint a gr. Soden ily című művének Graf Ernst von Gleichen megmagyarosítása.

Az «Okos és vízesű»-t műve 25. lapján, Benke eredeti művei közé számítja, itt pedig úgy szerepelteti, mint Láng fordítását Jünger után. Az is kérdés, vajjon a Körner után készült Zrínyi fordítás nem ugyanazonos-e az eredeti gyanánt szereplő ily művével: Magyar herösök Szigetváriban?

Béla hada atyja ellen, Collin műve, melyet Gindl fordítása után dolgozhatott át Láng.

Csaknem lehetetlenség színészeinkkel szemben eldönteni a szerzőség kérdését.

Lángnak *egy* eredeti munkája maradt reánk nyomtatásban: Mátyás deák és a lovászi deputacio (Kassa, 1824). Elég ügyesen írt víg énekes bohózat, mely után föltehetjük, hogy az ő többi eredeti művei sem állottak a közepszerűség eme vonalán alul. De mind ez csak pusztá gyanítás, teljes világosságot hozni a kérdésbe, határos a lehetetlenséggel. A fordítás és szerzői kérdést csak akkor lehetne tisztába hozni, ha az egykorú színdarabokat olvashatnók. Ezek azonban legnagyobbbrészt elvesztek; a színlapok adatai alapján pedig — a sok ellenmondás mellett — nem lehet teljesen eligazodni. A pesti és budai színtársulatok műsorainak összeállításánál az egykorú eredeti adatokra támaszkodtunk. Ezek alapján a teljességet megközelítő fogalmat alkothatunk fordítókról és eredeti írókról.

Láng kétségtelenül a legszorgalmasabb fordító volt, kit még Komlóssy sem mult fölül. Írhatott több eredeti művet is a napi szükséglet számára. Szorgalmának sokat köszönhet a magyar színpad műsora.

* Komáromi Színpad 101—102. l.

A mennyiségről tehát elég megközelítő fogalmat alkothatunk, a minőségről is, ha elfogadjuk, hogy a Mátyás deák egyetlen nyomtatásra érdeemesnek tartott eredeti munkája volt.

Benke József a második színészi generációnak legidősebb s mindenestre legtöbbet érő tagja volt. Székely szülők gyermeke volt; született Laborfalván 1788 körül. Mint theologus diákot egy jelentéktelen csinje miatt kizárták a nagy-enyedi collegiumból. Ekkor beállott színésznek, s Ernyi Mihály társaságával 1806-ban Magyarországra ment ő is. Nem tudjuk, mennyi való Jókai regényes elbeszéléséből, hogy mielőtt Pesten fölépített volna, Bécsbe ment színi tanulmányokat tenni; ¹ annyi tény, hogy egyike volt a legértelmesebb és legtanultabb színészeknek. 1809-ben kiadott röpirata «A theatrum czélja és haszna» bár egy kissé kuszált stylusban adja elő a színházat érdeklő főbb véleményeket, de ha mást nem is, azt mindenesetre bizonyítja, hogy a magyar színészetet olyannak óhajtotta, mint a minőnek Lessing, Engel, Sulzer stb. a német színészet: a művészet iskolájának, az erkölcs templomának.

Déryné elragadtatással szól «Benke atyusról» Naplójában, a ki nem csak tanult és értelmes ember, hanem kitűnő színész is volt. Ő már szigorúan egy szerepkörhöz ragaszkodott. A tragediákban — hol királyokat és apákat adott — valóban művészi hatást ért el. A Szegény költőben *Kindleint*; *Galotti* Emiliában *Galottit* játszotta.

Déryné magasztaló rajza szerint *Benke* valódi színész lehetett.²

Benke 1815 előtt vándorszínészkedett; majd az 1815-ben Miskolcra került szintársulatnál is vendégszerepelt. De nem sokára visszavonult a színészetől s Miskolczon mint normalis tanító működött.

A magyar színészet érdeke mellett 1832-ben újra síkra szállott s megírta második röpiratát a Pesten felállítandó Játékszínről. Eme művét és rövid polemiáját Széchenyivel, munkánk egy más helyén méltányoltuk.

Benke, mint egyik úttörője a magyar színészet ügyének, kiváló érdemekkel bír. Sokat köszönhet neki a második magyar szintársulat, mint a melynek éveken át, más két társa (*Murányi és Láng*) mellett, a legértelmesebb igazgatója volt *Vida* leköszönése után.

Színművei közül csak egyre nézve ismerjük el az eredetiséget, ez Salamon fiatalsága, vígj. 3 felv. A többi fordítás vagy legjobb esetben «megnemzetesítés». Az *Addig* viszik a korsót a kútra (1809 VII/30), *Okos és vizeszű* (1809 IX/II) Ő és ujvilág (1810 XII/3), mint a műsorból kitetszik, idegen szerzők műveiből fordítottak.³

¹ Magyar színészet a legrégebb időben *Jókai Mór*-tól, *Vasárnapi Ujság* 1857. 11. és *SZINNYEI* Komáromi színészet 23—24. lap.

² I. k. 73. és 231. 233—237. Magyar színházi lap. 1860. évf. 6. sz.

³ *SZINNYEI* i. h. 25. lap. A komáromi színészet rendkívül szorgalmas

Többi fordításai a következők: Önnön áldozat. — Egymást bosszantók. — La Peyrous. — Templariusok. — Rolla halála. — Látogatás. — A spanyolok Peruban. — Abellinó. — Prokátorok. — Nagymámi. — Későbbi éveiben lefordította Dumas Houvard Katalinját.

Mint a magyar színészet egyik legkiválóbb uttörője nagy érdemeket szerzett.

Udvarhelyi Miklós 1790-ben Tisza-Abádon, Hevesmegyében, született, hol atyja reform. segéd-lelkész és tanító volt. A debreczeni főiskolában végezvén tanulmányait, az ott működő magyar színtársulatnál kezdte meg pályafutását mint sugó — műkedvelésből. 1810-ben ott hagyván az iskolát, fölcsapott színésznek. A pesti színtársulatnál 1813 óta működött, s az apostolok oszlása után 1815-ben még egy kísérletet is tett Pesten Lánggal egyetemben, hogy a színészetet továbbra is föntartsa Pesten. 1815 végével kénytelen volt ő is eltávozni Pestről. Innen eltávozván, mint egy vándortársulat igazgatója, bejárta Magyarország keleti megyéit. 1824-től kezdve jelentékeny része volt neki is a kolozsvári magyar opera megteremtése körül, s állítólag ő buzdította volna Ruzsicskát operáírára. 1827-ben ő is részt vett az erdélyi daltársulat kivándorlásában; 1828-ban Kassára került s ott 1835-ig állandó tagja volt a társaságnak; 1835-ben Budára jött s itt 1837-ig szerepelt. Kiváló tulajdonokkal bíró ügyes színész volt, ki azonban a vidéki vándorlás küzdelmei közepette nem tudott a valódi művészet magaslatára följutni. «Hangja csengő, szelid, elegicus bassus volt, terjedelmes és hatalmas. Szebb, jobb szelid apákat — írja Szigligeti — gondolni sem lehetett.» Két nagy hibája útját állotta művészi kifejlődésének: tremáján és emlékező tehetségén nem tudott uralkodni. Mindig ama hitben élt, hogy a szerepeit nem tudja jól. Innen eredt színpadi örökös zavara. Szerepét folyton magával vitte a színpadra; ha jelenete volt, a színpalak közt elrejtette s alig tért vissza jelenetéből, előkereste szerepét, és memorizált a következő jelenetig.

Ez a szerep-nemtudás, Szigligeti szerint, a vándorszínészkedés átkja volt. «E baj a régiéknél csaknem kivétel nélkül közös volt. Előadás alatt csaknem mindenkinek kezében volt a szerepe folyton; a sugótól minden szót hallaniok kellett, különben tisztán zavarba jöttek.»

Hány színészi tehetségnek kellett elzúlni a vándorszínészkedés által? Udvarhelyit csakis szorgalma és kiváló természeti adományai óvták meg attól, hogy e sorsra jusson.

Mint többi társai, ő is játszott vígjátékban, tragédiában, sőt operában is. Eljátszotta egy nap Brasket a Finnlandi herczegben, másnap

búvára nagyon is bőkezűleg ruházta föl színész-drámaíróinkat «az eredeti szerzőség» megtisztelő czímével.

Basiliót a Sevillai borbélyban vagy Dandolót Zampában, Hamletben a király szellemét, az Abbé de l'Epéeben az Abbét, az Ügyvédekben Weltenbergert, a Remetét a Mátrai rablóknak és Kozmát az Arkadiai menyasszonyban stb. E sok oldalú elfoglaltság szintén nem válhatott tehetségeinek kifejelesztésére.

A Nemzeti színházban mint használható tag, jól megfelelt azon másodrendű szerepkörnek, melynek betöltésénél a színpadi rutin feledtetni tudja a nagy közönség előtt a művészet hiányait.

Midőn 1864-ben meghalt, necrologjának írója legjobban jellemezte pályáját azzal a kijelentéssel: «nem tartozott az első rangú művészek közé, de a másodrangúak közt a legkitűnőbb volt». Mint egyike a legambitíósusabb úttörőknek, kiváló érdemeket szerzett a magyar színészet becsültetésére a vidéken. Pályájának a Nemzeti színházban eltöltött felemelő folytatása és befejezése 1837-ig terjedő színpadi működésének.*

Balog István, a baranyamegyei Lucs nevű községben született 1790-ben. Első színészi benyomásait ama német társasági előadások képezték, melyeket mint tanulónak Pécsen alkalmi nyílt meghallgatnia. 1808 táján jött fel Pestre, hol nagy esodálata, magyar színészeket volt alkalmi hallani. 1809-ben az insurrectióhoz csatlakozott s ennek megszűntével beállott Thalia papjainak gárdájába 1810 körül. Mint statista és szerepmásoló kezdte pályáját, telve életvidorsággal, jó kedvvel, mely őt a komikai szakmára édesgette; de nyugtalan természettel volt megáldva, mely nem engedte őt sehol hosszabb időre megállapodni.

Valósággal a magyar színészet örökös vándoraként tűnik fel. Már 1811-ben ő rendezi az első expeditiót Pestről Komáromba és Győrbe. Visszajön és Pesten marad 1815-ig. 1816-ban Komáromban van társaságával. Majd mint a «Köztársaság» című színésztrupp választott elnöke, bekóborolja felső Magyarországot; 1818-ban megfordul a Dunántúl s ugyanazon évben ő nyitja meg a székesfejérvári színházat. De a következő évben innen is eltávozik, s ez időtől kezdve örökös bolyongás élete. Kalandravágyó, nyugtalan természete akkor van igazán elemében, midőn egyik bizonytalanságból a másikba jut. Humorteljes elbeszélései, melyek a Hölgyfutár és a Magyarország és Nagyvilág hasábjain jelentek meg, s a melyeknek élvezetétől meg van úgyyszólván fosztva a mai olvasó közönség, pompás adalékul szolgálnak nemcsak az ő derült kedélyvilága rajzához, hanem a vidéki színészet történetéhez. Mily természetes humorral írja le pl. a Rhédeiek, Kállayak, Sándorfiak munificens bőkezűsége mellett a nyomort, midőn gyalog vándorolnak a Bakonyon át, és egy-egy

* ARANY J. Koszorú 1864. évf. 4. sz. 93–94. SZIGLIGETI Budapesti Közlöny 1868. évf. 177. sz. Fővárosi lapok. 1873. Déryné I. 175. II. 244.

vidéki pinczér jószívűsége folytán egy tál főzelékkal sikerül korgó gyomruk kétségbeejtő étvágyát lecsillapítani. Példákban látjuk feltűntetve a társadalmi előítéletet, melylyel a színésznek küzdenie kellett. Előttünk áll a vándorszínészet örökös zavaaraival, apró botrányaival, melyeket nem vesz komolyan se színész, se közönség.

Balog Istvánban nem a színész, hanem az író az, ki az utókor elismerésére igényt tarthat. Már akkor is, midőn Pesten a Rondellában megkezdí pályáját, az alsóbb rendű komikum iránt mutat hajlamot.* A vidéki vándorlás alatt izlése nem finomult meg, s midőn 1834-ben Budán vendégszerepelt, tulzó modora visszatetszést szült. Csak 1839-ben került a Nemzeti színházhoz, hol jobbára administratív természetű szolgálatokra alkalmazták.

Igen jó szolgálatokat tett ő a magyar színészetnek még drámaírói tevékenysége által.

Elő darabját 1813. szept. 15-én adják: Cserny Györgyöt, melyhez a zenét Rothkrepf-Mátrai Gábor írta.

Minő darabokat írt, illetőleg mily idegen tárgyúakat «nemzetisített» meg, bajos eldönteni? Így pl. Pestmegye játékszíni könyvtárában a Mokust (Molièretől?) ő fordította volna. A politicus eszmadia is mint az ő átdolgozása szerepel.

Azt hiszszük, hogy nem tévedünk ez állításunkkal, hogy színészeink gyakran nem tettek egyebet, mint egy már meglevő fordítást vagy átdolgozást kiigazítottak, és azt azután a saját nevükön adták ki. Hogy csak egy példát hozzunk fel, éppen Balog népszerű bohózata «Mátyás diák v. a czinkotai kántor» nem egyéb, mint a Láng Ádám «Mátyás király és a lovászi deputatio» színművének átdolgozása. Ily példa esete folytán a szerzőség kérdését kétségbevonhatlanul eldönteni természetesen teljes lehetetlenség.

Eredeti művei gyanánt szerepelnek Angyal Bandi (1813), Argyrus és tündér Ilona (Láng is írt egy ilyen tárgyút), Mátrai banditák; Cserny György, Tátika, Vándorló szabólegény.

Fordításai: Műveltség és természet (Ziegler), Mokus (Molière), Politicus eszmadia, Zsák meglelte foltját, Minden lépés egy botlás.

Ügyesen írt dolgok lehettek ezek, mert a vidéki színészet műsorán ép oly gyakran szerepelnek, mint Pesten és Budán a 20-as és 30-as években. Ha a humorteljes (bár pórias) elbeszélő modorából következtetést vonhatunk elveszett színdarabjaira, azok jóízű természetessége és komikuma bizonyára joggal tarthatta fönn azokat a műsoron.

Kántorné Engelhardt Anna nagyon alacsony sorsból a művészet

* L. VAHOT, Magyar Thalia. 1853.

13 éves!

oly magaslatára küzdötte föl magát, tisztán saját erejéből, minőt a tragikai szakmakörben 1837-ig egyetlen magyar színész nő sem tudott elérni. Szebeni születésű német nő volt (született 1798), ki onnan mint Giržik német igazgató szolgálója került föl Pestre 1810 körül. Itt megismerkedvén a magyar társaság directorával, Lánggal, ez őt a színészi pályára buzdította. Az ő vezetése mellett tanult meg írni, olvasni és szavalni.* 1811-ben már a magyar társaságnál találjuk, mint nejét az akkor igen népszerű komikusnak, Kántor Gerzsonnak. Nem sokáig maradtak Pesten; midőn a társaság ügyei ingadozni kezdettek, ő is, meg férje is Debreczenbe szerződtek. Itt érte őt férje halála folytán az első nagy csapás; férje emlékét oly kegyelettel őrizte, hogy sohasem ment többé férjéhez. 1828-ban Kassán ugyan elfogadta egy tisztelőjének komoly udvarlását, de mint Déryné írja, egy nagyon jelentéktelen ügy miatt nem lett semmi sem házasságukból. A debreczeni tartózkodás után 1818-ban a székesfejérvári társaságnál találjuk őt, melynek 1825-ig buzgó tagja volt; 1828-tól 1833-ig Kassán szerepel, és 1833-ban Budára jön s itt működik 1837-ig; egy jelentéktelen félreértés folytán nem fogadja el meghívását a Nemzeti színházhoz.

Kántornét mint különöz természetű nőt írják le kortársai, ki a világtól elvonulva a legszigorúbb erkölcsös életet folytatta. Látszólag ridegség ömlött el egész lényén, de baráti körben (mint Déryné írja) kedélyének egész bensőségét föltárta. Egyedül művészetének élt. Szerepeit sok ideig tanulta, de ha elkészült velök, a bevégzett műalkotás gyönyörében részesítette hallgatóit.

Nagyon könnyen sértődő kedélye miatt folytonos kellemetlenségeket okozott önön magának, mert bár a sértésért sohse állott boszút, azt nem is tudta egyhamar elfeledni. Ő mindég aprehendált valakire s az ilyennel mindig a legteljesebb mértékben érezte megvetését. De mind e mellett tisztelték, szerették őt, s megjelenésekor siettek a tagok kezét csókolni «Kántorné asszonyságnak», kinek női erényeit csakis művészete multa fölül.

Kántorné ama magyar színésznők közé tartozott, kiket nélkülözhetetlennek tartottak. Ott, a hol ő játszott, az volt az ország legkitűnőbb társasága, mert művészi egyénisége felvillanyozta környezetét. Általa lesz elsővé a székesfejérvári (1818—1825), a kassai (1828—33) és a budai (1833—37) társaság; nem mintha az ő művészete mellett más nem arathatott volna babérokat. Kassán Déryné, Budán Megyeri bizonyára ép oly kitűnőségek, mint ő, de amaz oknál fogva, mert ő oly központot képezett egy-egy társulatnál, a melyből a művészet sugarai áradtak szét

* SZINNYEI, Komáromi színészet 98. lap.

az egész társaságra: Pestmegye színházi küldöttségének 1833-iki októberi közgyűlése azzal indokolta Kántorné részére a fizetésemelést «inkább mi szorultunk rá, mint ő mireánk».

Szerepeit mindig jól tudta, alig egy-két esetet hoznak fel lapjaink arra nézve, hogy rászorult volna a sugóra, de ezt is a pillanatnyi indispositio rovására kell írni. Mert ő ambícióból színészkedett; a művészet nem pusztán naturalismus, hanem tanulmány és gyakorlat által a tökélyig fejlesztett megnyilatkozás volt nála. Hanghordozásában volt ugyan modorosság, de művészete elfeledtette nála ez elmúlt korok emléke gyanánt megőrzött rossz szokást. A vígjátéki szakmában tanújelét adta annak, hogy ért a természetes könnyed társalgás keresetlen beszédmódjához is.

Kiválóbb alakításai Sappho, Preciosa, Montfaucon Johanna, Erzsébet (Stuart Máriában), lady Macbeth, a királyné Hamletben, Forrainé (Régi pénzek), Linden Anna (Vallomások), Erzsébet (Zsigmond király álma), Széchi Mária, Ilka, Királyné (Bánk bánban), Octavia, Macskási Julianna, Báthori Mária és Jolanta stb. Sapphóját pályatársa, Déryné, olyan alkotásnak tartja, melylyel magával beutazhatta volna a világot. «Minden legkisebb lépése, mozdulata tengermély tanulmányra mutatott.» Kiválóbb szerepeiben «elementumok erejét tudta kifejteni».

Valóban sajnos vesztéségnek tekinthették az egykorúak, hogy nem lépett be 1837-ben a Nemzeti színház kötelékébe.

Hogy könnyen sértődő kedélye és büszkesége egy jelentéktelen formaiság miatt, melyet lealázónak tartott személyére nézve, megakadályozta őt abban, hogy a Nemzeti színházba történt meghívását elfogadja, oly vesztéségnek mondható a magyar színművészetre nézve, melyért egyetlen kárpótlásul csak az szolgált, hogy alkalmat adott egy nálánál nem kisebb tragikai tehetség művészi kifejlődésére.

Ama vesztéséért, mely a Nemzeti színházat Kántorné elmaradása folytán érte, Laborfalvi Róza tragikai művészete nyújtott néhány év múlva teljes kárpótlást.*

Szilágyi Pál 1793-ban született Pesten, előkelő polgári családból. Testvére ama Szilágyi Istvánnak, ki alapítványai által örököltette meg nevét. Anyai részről rokonságban állott Kelemen Lászlóval, az első magyar színész-directorral. Első szereplését a pesti társulatnál kezdte, de 1812-ben katonának állt be s mint ilyen az orosz háborúban is részt vett. További szerepléseinek első biztos nyomára Székesfejevárr után (1818) Erdélyben

* V. Ö. SZIGLIGETI, Magyar színészek életrajzai. (Bpest, 1878.) Kántorné 1—16. lap. DÉRY-né Naplóját, I. 240—241, II. k. 4—5, 36—37, 244, 252—253. lap.

akadunk, a honnan ő is kijött 1827-ben Magyarországra s a pesti bukás után Kassára szerződött. 1835-től a budai társaság tagja.

Kiváló komikai erő rejtett benne s ha egy véletlen meg nem fosztja csengő, erőteljes basszus hangjától, bizonyára első rendű szerepkört tölthetett volna be. Ama szakmakörben, melyet betöltött, kiváló színész volt «Jellemzésre törekedett s nem holmi komikai fogásra — írja Szigligeti — a bohóczkodásnak esküdt ellensége volt... nem a hatást hajhászta, hanem természetesség és igazság után törekedett. A feszes pedánsok, kopott, jószívű szolgák, a hidegvérű angolok legkiválóbb szerepei voltak.» *

Legfőbb érdeme a kassai színészet körül van, mint a mely helyt működő társulatnak ott tartózkodása egész idejében lelke, vezére volt művezetői tisztében.

Kiválóbb szerepei a budai korszakban: Havasi rémkirály, Rumpelkopf (Embergyűllölő), Bartoló (Sevillai borbély), Eczetesi (Garabonciás diák), Orbassan (Tancred), és mint ács a Kézművesek lakozásában.

Kiváló bass-buffó veszett el benne. Hangjának meggyöngyülése nagy hátrányára volt művészi teljes kifejlésének; pedig a természet által kiváló tulajdonokkal volt megáldva. Organicus baja folytán ő lett a Nemzeti színház első nyugdíjas tagja.

Déryné Széppataki-Schenbach Rozália 1793 karácson éjszakáján, Jászberényben született. Atyja kora elhalálózása folytán — ki gyógyszerész volt — özvegy anyja szegény sorsra jutott. Kis vagyonkájából kellett öreg napjaira két leányával Rózával és Johannával nyomorognia. Mégis a mit tehetett, megtette értök. Rózát Pestre adta német szóra a család egyik régi ismerőséhez, Rothkrepf-hez, a belvárosi plébánia regenschoriájához. Itt ismerkedett meg a magyar színészettel, mely akkor a Hacker-szálában játszott. Valódi hivatásérzete túltette őt csakhamar minden társadalmi előítéleten, és maga ment jelentkezni Láng Ádámhoz, ki akkor a társaságnál «olyan director-féle szerepet» játszott. Itt kezdte meg pályafutását a sápadt arcú, vézna leányka, kiről még akkor nem is sejtették, hogy első rendű csillaga lesz a magyar színészetnek. Hangja már ekkor igen kellemes volt, s apró énekes játékokban (mint Jukle és Jarikó, Újholdvasárnap gyermek, Perseus és Andromeda, Első hajós) csakhamar feltűnést keltett. Első színpadi debütje (1810) Hamletben történt; Sáskáné a királyné mellett mint udvari dáma lépett föl.** A meg-

* Színészek életrajzai. 150—154. l.

** Naplója I. k. 70-ik lapjának adatait egybevetve az egykorú műsorral, melyen 1810-ben Hamlet háromszor fordul elő, nem bizonyos, vajjon III/29, IV/14 vagy XI/23-án lépett-e föl először. A legtöbb valószínűség az első datum mellett szól, mert Déryné szerint, első játékszerepe az Egyp-

vetett kis «trücsökből» csakhamar a közönség kedvence lett, s ő volt a társaság egyik éltető lelke. 1815-ben ő is elkerült Pestről Miskolcra a többiekkel együtt, de már mint Déry Istvánné, mert 1813-ban frigyre lépett e szenvedélyes emberrel, ki családi boldogságát csakhamar szét-dúlta. Miskolcra 1818 táján megvált és Kilenyihez csatlakozott, magával vivén Johanna nővérét, kinek (anyja közbejött halála folytán) ő lett gyámola. 1820-ban Pozsonyban, Komáromban szerepel. Néhány évet vándorúton töltött és megfordult az említett helyeken kívül Sopronban, Szombathelyen, Kőszegen, mindenütt meghódítva a közönséget. 1822—23-ban Székesfehérvárott játszott, majd Pestre jött «megmenteni a magyar becsületet.» A székesfehérvári társulattól visszament Miskolcra, majd Nagyváradra és 1823-ban Kolozsvárra. Itt éri el művészetének tetőpontját. A gyakorlat iskolájában kifejlődött tüneményszerű hangja az alsó *c*-től a felső *f*-ig csodálatot költ. Neki lehet köszönni a magyar opera létrejöttét. Oly társulatnál, hol ő működött, könnyű volt operát adni, mert a legfontosabb feladatot, a primadonnáét, ő mindig fényesen oldotta meg. A kolozsvári társulattal 1827-ben ő is vándorútra kel, s midőn ez Pesten megbukik, egy rövid időre Miskolcra megy, majd hosszabb időre Kassára szerződik, s itt tölti el az 1835-ig terjedő időszakot, eltekintve, hogy nyaranta ő is rendszeren kirándulásokat tesz társaival. Rövid ideig, 1835. május 23-tól november 7-ig és 1836-ban Budán vendég szerepel és roppant furorét csinál, de visszamegy ismét Kassára, hogy 1837-ben, mint a Nemzeti színház tagja, folytassa fényes pályáját. «Komoly drámai szerepekben gyengébb volt — írja Szigligeti — és előadását a siránkozó szavakat egyhangúvá tette; de a vígjátéki és naiv szerepekben kitűnő és igen kedves volt. Előadásában volt valami bűbáj, mi a lélek és szív kisugárzására hatott s mi a lelket és szívet hatja meg.»

Nyájas és segélyre kész kedélyű nő volt, mint Fay írja, ki mindenütt kinyerte társai ragaszkodását.

Midőn a Nemzeti színházhoz jött, fényes csillaga hanyatló félben volt. Kis termete nem vált előnyére, aztán el is hizott. Mint a második magyar színi generatio tagja, elévülhetetlen érdemekkel bír, mint olyan színésznő, ki «valódi kincse» volt minden társulatnak, mely ha boldogulni akart a dráma mellett, az énekes játékot is tartozott művelni. Naplója a magyar memoire-irodalomnak valódi remeke.

Pály Eleket nem kiváló előadói talentuma teszi arra érdemessé, hogy róla külön is megemlékezzék a játékszín története. 1796-ban született, s családi nevén Lukicsnak hívták. Kezdetben Pápán preceptorosko-

tomi út szobaleánya volt (I. k. 77. lap), ezt pedig csak egyszer adták 1810-ben ápril 8 án.

dott. Kilényi társasága a 20-as években ott megfordulván, jó aquisitióra tett szert a közójök lépő Pályban, kit a természet szépen csengő tenor hanggal áldott meg. 1823—24-ben Bécsben mint szerződött tag működött a Kärntnerthor melletti opera-színházban. Midőn Kolozsvárott az opera jött divatba, őt is meghívták oda, és ez idő óta (1825) végleg a magyar színészet szolgálatában állott.

Egyik főérdeme, hogy az akkor divatos operák librettóit ő fordította magyarra, és pedig: 1. A bűbajos vadászt, 2. Tolvaj szarkát, 3. Don Juant, 4. Egy órát, 5. A fehér asszonyt, 6. A hó címűt, 7. A varázssípöt, 8. Cordeliát. Egyéb fordításai: A halottrabló, A méregkeverő, Boldogasszony temploma harangozója. Ezek is, mint a fentebbiek, mind megjelentek nyomtatásban.*

Az erdélyi daljátászó társulattal ő is Magyarországra jött 1827-ben; a pesti bukás után pedig Nagyváradra, onnan pedig 1828-ban Kassára ment. Itt maradt 1833-ig, midőn mint a társulat töredékének egyik vezetője, Budán telepedett le és 1836-ig ott is maradt.

Ő volt a budai társaságnak pénztárnoka, gazdája; takarékoságánál fogva kiválóan alkalmas személy erre a szerepre, míg a színpadon nem igen vették hasznát s legfeljebb szükségből rántották elő. Neki mindig volt valami gazdálkodási terve, mely Fáy szerint, rendesen jól ütött ki. Oly ügyes áttekintése volt, hogyha végig nézett a budai színház közönségén (sokat úgyse kellett látnia) csaknem forintig meg tudta mondani a jövedelmet.

Higgadtsága, a komikummal határos phlegmája a mily alkalmassá tette őt a gazdasági dolgok vezetésére, ép oly szerencsétlenségére vált a színpadon. Tenor hangja szép tiszta volt, de nem eléggé hajlékony. Játéka — mint a legtöbb tenoristának — minden kritikán alul állt. Déryné mulatságosan írja róla: ** «hidegen, minden tűz nélkül markirozta le szerepeit», hogy a színpadon «hidegebb volt a jégcsapnál, mikor játszott». Mikor szerelmes jelenete volt, oly közönynyel karolta át Déryné, mintha ő sem lett volna. Dérynének meg kellett őt csípni, hogy reá nézzen. A legnagyobb extasis közepette azt sugta oda Dérynének: ma van 300 frt jövedelem! Ilyen közöny a legcsengőbb hangú tenoristát sem tehetette élvezhetővé!

* SZINNYEI, Komáromi színészet 106—107. lap. Honművész 1836. évf. 7. sz. 53. lap. Tudományos gyűjtemény 1830. IV. k. 42. lap. H. és Külf. Tud. 1829. I. 7. szám. Hirdetések közt: Pály 1829-ben egy «Játékszini Gyűjteményt» tervelt, melybe csak oly színdarabokat szánt, «melyek a szomszéd Országok nyelvén még nyomtatva ne légyenek». Cordelia cz. 1 felv. Daljáték az 1828-iki játékok neveit tartalmazó Almanákban van. (II. 6. sz. Hird.)

** Déryné II. 193 és 244—45. Hasznos Mulatságok 1820. II. évf. 11. sz.

A budai színészet megszűnésével nem került a Nemzeti színházhoz; Kassára ment vissza nejével együtt, s később mint director nagy érdemeket szerzett vidéken a magyar operák megkedveltetése körül.

Megyeri Károly családi neve Stand, született Megyeren 1797-ben. Ő is, mint atyja, a gazdatiszti pályára akart lépni, de megismerkedvén a színészettel, nem tudott ellentállani a varázsnak, és a 20-as években Kilényi társulatához szegődött. Kezdetben a vándorszínészet útvesztőjében bolyongott, hol mint közkatonája, hol mint vezére egy-egy vándortársaságnak. Első biztos nyomára 1825-ben az erdélyi társulatnál akadunk, ahonnan 1828-ban Kassára jön, s csakhamar elsőrendű taggá küzdí föl magát. 1833-ban, mint egyikét a vezértagoknak, Budán találjuk, s mint az ott működő társulatnak lelke, egész 1837-ig szerepel. «Nem ismerem színészt (írja Fáy), ki oly lassú léptekben haladt volna előre művészetében, mint ő. Ismertem őt időfokonként első fellépéseiben s emlékszem, miként távolról sem jósolhattuk meg akkor szerepléseiből ama tökély fokát, melyre később fölvívta magát s melyen alig állíthatunk valakit melléje.»

Olyannak tűntetik őt fel az egykorúak, mint a ki először kezdte meg a «szerepegyénítést». Játéka által feledhetetlenné tudta tenni azt az alakot, melyet személyesített, mert sohasem önmagát mutatta különböző costumökben, hanem beléhatolt szerepe lényegébe, s annak egyéni életet kölcsönzött. Midőn 1837-ben a Nemzeti színházba kerül, Vörösmarty úgy jellemzi őt, mint «legtöbb oldalú színészünket». Lombai és Kárdostól kezdve a legutolsó részeges inasig s tót mesterlegényig, a komikumban jeleseknek, s nagyrészt mesterieknek mondhatni előadásait, a komoly színművekben is sok jeles szereppel bír, de itt már gyengébb oldalai vannak: nem elég méltóság (t. i. nem feszes pompát értünk) a hősi szerepekben, s a mi még inkább hibázni látszik, a szelídebb érzések kifejezését az elérzékenyülés valódi hangjait csak ritkán találjuk föl játékában».*

Megyeri ereje tehát a komikumban volt, hol mesteri alkotásokat hozott létre. De őt is, mint annyi más jelesünket, a fenforgó szükség egyéniségétől elűtő oly szerepkörbe is bekényszerítette, hogy nem lehet csodálni, ha mint született komikus nem lehetett egyúttal mester a tragédiákban is.

Megyerit már a budai korszakban egyértelműleg magasztalta a sajtó, mint olyan színészt, ki nem tartja művészetén alólinak kis szerepeket is elvállalni. Valóban ő ama művészek közé tartozott, kik nem a nagy szerepek eljátszása által akarták a művészi nevet kiérdemelni, hanem

* 12. kötet 7—8. lap.

a kik ambítiót helyeznek abba is, hogy a látszólag jelentéktelen szerepbe is a saját művészi egyéniségök ihletét leheljék belé. Ne a szerep emelje őket, hanem ők a szerepet. Megyeri a szó legteljesebb értelmében már ilyen alapon képzett művész volt a Nemzeti színházba való belépése idejében, kiről oly competens bíró is, mint Vörösmarty, a legnagyobb elismerés hangján szól.

Ő egyforma ambícióval adta már Budán is Kocket (Párt dűhe), Kardost (Régi pénzek), Foszter Tamást (Foszter testvérek), Reissmant (Ügyvédek), A molnárt (Molnár és gyermeke), Perföldit (Csalódások) stb., mint a következő kis szerepeket: V. Károly szolgáját (Világ divatja), a Kántort (Pártütők), Gubettát (Borgia Lucréczia), az Invalidust (Pajzán ifjú), Merkurt (Műveltség és természet) vagy a Parlagi Jancsi- és a Benjamin Lengyelországból című darabok legközönségesebb staffage alakjait.

Megyeri a saját erejéből vitte ily magasra a művészetben. «Például szolgálhat színészeinknek — írja Fáy — arra: mennyire emeli gyakorlat és studium a művészetet.»

A budai korszakban már elérte művészetének delelő pontját. Hogy realis alapokon nyugodott e művészet, semmi sem bizonyítja annyira, mint az, hogy 1842-ben bekövetkezett haláláig nem látta őt senki e magaslatról aláhanyatlani.

Szentpétery Zsigmond szül. 1798-ben Rohodon, Szabolcsvármegyében, hol atyja reform. lelkész volt. Tanulmányait S.-Patakon és Debreczenben végezte. Színészi pályáját 1815-ben kezdte meg a Láng és Udvarhelyi pesti társaságánál. Vidéki vándorlása után Pesten a Belezna-kerti színházban játszott, aztán Kassán és 1835-től kezdve Budán.

Művészi kifejlése elé nagy akadályt gördített az, hogy egy hűlés következtében elvesztette érczes organumát. Mind a mellett a kedélyes apák és nagybátyák szerepében valódi művész volt. A magyar társadalom typicus alakjait: a táblabíró, a notariust, a szolgabíró, nálánál senki sem tudta jobban egyéníteni, de a franczia társalgási darabokban is jelesen megállta helyét. Nagy előnyére vált méltóságteljes alakja. Maga volt az auctoritás. A ki messziről látta, az főispánnak, a ki közlől, az püspöknek nézte.*

Szigligeti eredeti teremtménynek tartja őt. Azt hiszszük, hogy legfőbb érdeme egyéb kiváló művészi tulajdonai mellett, abban keresendő, hogy folyvást a legjobb erővel társulva (Kassán és Budán) erköl-

* Déryné II. k. 225., 242., 246. Erdélyi színész korában Néb Mária-nak udvarolt, de ez nem ment hozzá nőül u. o. 86—87. Szigligeti Magyar sz. életrajzai. 31—43.

csileg hatott arra, hogy oly hosszú vajadás után végre lőn egy központi színház».

A budai korszakban nem állhatott még művészete delelő pontján, mert pl. a Rajzolatok úgy beszél róla, mint a ki Egressyvel egyetemben a legszebb reményekkel bízta.

Kiválóbb szerepei a Polgármester (Két Péter), báró Zimburg (Valomások), Czár (Mencsikoff és Natalia), Ranzau (16 évű királyné), Az ügyvéd (Abbé de l'Epéeben), az Őrnagy (A két feledékenyben), Ossip (Izidor és Olgában), A falusi gazda (A wiburgi hotelban), Antonio Dandin (A Mézes-kalácsos Rózában), Molard (Vadon titka), Hunyadi (Kemény Simon), Fritz Harris (Szép és rút), A. G. Speedwell (Foszter testvérek), Mokány (Csalódások), B. Rendesházy (Arkádiai menyasszony), Filippo sírásó (Enzio), Főadószedő (Fiatal férj) stb.

Bartha (Magyar) János 1798-ban született. Atyja — bár nem volt cigány — beállott primásnak egy cigánybandába. Mint ilyen, gyakran játszott természetesen a «diatristáknak» is, fia pedig atyja hegedűjével hóna alatt többször tett egy-egy merész kísérletet, hogy bejusson a színi előadásra, de a kegyetlen végzet megakadályozta őt abban, hogy a földszintre jusson, ily csalárd módon, és legfeljebb a kakas-ülőről nézhette végig az előadást a véletlen kedvezése folytán. Így ébredt föl benne a színészkedés iránti hajlam. Atyja iskoláztatta őt, de az első diák iskolán túl nem bírta költséggel. Inasnak adta, még pedig szabó inasnak. Mint ilyen, a kassai társasághoz került. Az ambitiózus szabó-legényből azonban csakhamar «actor» lett. Kassán rövid időt tölthetett, mert 1828 végével már ott találjuk őt a Balla társaságánál Pesten, hol egész 1831-ig működött. Innen Kassára került s nemsokára szorgalma és kiváló természeti adományai segélyével első rendű színészszé küzdötte föl magát. 1833-ban mint egyik vezértag a kassai társaság töredékével ő is Budára kerül, hol 1837-ig, csekély megszakítással, egyhuzamban működött. A budai színház-tól őt is a Nemzetihez szerződtették.

«A természet tragikái színésznek alkotta — írja Vörösmarty* — noha a vígjátékban is sok jó szerepe van. A szenvedés, fájdalom alig találhatott szívből szakadóbb, megrázóbb hangokat s e tehetséget kincsnek kellene tartani, e férfias hangot művelni s változatossá tenni. Kellene? úgy hiszszük, fogja tenni.» Ime a fejlettség ezen a fokon állott Bartha, midőn a Nemzeti színházhoz szerződtették.

Alig mutathatni föl színészt — egykorúak tanúsága szerint — kit a természet ily gazdagon szerelt volna föl, mint őt. Deli természetű, szép

* Összes munkái (Ráth-féle kiadás) 12-ik kötet 8. lap.

férfitű volt, modulatióra hajlékony «oroszlánszerű harsány hanggal», melylyel fénykorában még a b. Wesselényié sem versenyezhetett.

Bartha azonban a természet gyermeke maradt, s a tanulmányt fölöslegesnek tartotta. «remekelt és tévesztett a kedély és tapintat sugallatai után — írja Fáy — indulat és hangfokozásban gyakran tévedt, sőt túlzott, bár a művészieltlenebb közönségre még így sem tévesztette el hatását.»

Fáy egy nagyon jellemző adomát őrzött meg róla a budai korszak idejéből. Midőn egy ízben Anschütz a pesti német színházban vendégszerepelt, Fáy azt tanácsolta a tagoknak, hogy hallgassák meg a kor egyik legnagyobb német színészét. Társai mind elmenni készültek s őt is nógatták, hogy jöjjön velök. Bartha hajthatatlan maradt. «Minek menjek, szólott, fizessenek engem is úgy, mint Anschützt fizetik, majd én is játszom úgy, mint ő!» Ez az önhietség, a saját természeti tulajdonaiba helyezett eme túlságos bizalom akadályozta meg őt abban, hogy tanulmány által öntudatos művészsze küzdje föl magát. Tanulmány által nem szabályozott geniálitása okozta, hogy a kiválóság és mindennapiság között ingadozott folyton s ha egy este bámulatba ejtett, a következő előadáson meglepett téveteg, ingadozó felfogása. Fáy azt hiszi róla, hogy főleg Shakespeare szerepeiben, kellő tanulmány mellett, utolérhetetlenné válhatott volna. A Nemzeti színházi szereplés első évében mind feltünőbbé válik hibáiban. Szerepeit végig kiáltozza, végig dühöngi. Ritkán tudja jól s ha tudja is, cserben hagyja őt szabályozatlan emlékezete éppen akkor, midőn a legjobban ki akart tenni magáért. A hol eltalálta a kellő hangot, ott erő és érzés jellemezte játékát, «ez érzés mély és való, az érzés férfias». De úgy látszott, hogy ez nála csak vaktában megy jól s Vörösmarty már az első évben határozott decadenciát vesz észre rajta. Az előbbi években «megszokott hanyagság és elbizakodottság, e minden tehetség megelője őt is elpusztította a magyar színészet roppant kárára».

Tehetségének kifejlődésére mindenesetre az is nagy akadályul szolgált, hogy a sokoldalú elfoglaltság nem engedte meg belemerülni szerepeibe. Kiválóbb tragikai szerepei voltak: Zrínyi, Moor Károly, Hamlet, Machbeth, Percival (Grisaldis), Bánk bán.

Vígjátéki szerepkörében is néhány kiválóbb alkotása volt, így Láb-szij (Lumpácziban), melyet egy kissé túlságos naturalizmussal személyesített; a Közhuszár (Műveltség és természetben), Bivalyf (Pajzán ifjú), az Öreg burkus huszár (Leonora). «A jókedvű apák, nagybátyák, tele-szajú bramarbaszok, közhuszárok, furfangos kántorok, rektorok, korhely kézművesek s mindenféle idióták ő általa mind megelevenültek», írja Szigligeti.

E sokoldalú elfoglaltság azt eredményezte, hogy mint a sokféle

szerepet éneklő énekesnő, végre teljesen elkoptatta minden registerjét s csak a routin tartotta őt fönn a színen.*

Telepy György született Kis-Léthán, Szabolcsmegyében 1799-ben. Mint festő 1820-ban került a színészethez. Kezdetben a nagyvárad, debreczeni és kolozsvári, majd később a miskolci színésztársulatoknál szerepelt; 1828-ban a kassai társulatnál van, melynek állandó tagja maradt 1833-ig. Innen, mint egyike a négy vezértagnak Budára kerül és egész 1837-ig törhetlen kitartással küzd az állandóság eszméjeért.

Valódi gyöngye volt a vándorszínész-társulatoknak — írja Fáy — mint festész, decorateur, gépész, építész, requisiteur, tűz-, fény- és árnyjátékos. E mellett ügyes és takarékos. A budai korszak első évében tapasztalta a társulat, mily megbecsülhetetlen erőt bír benne. Ő csinálta — úgy szólván semmiből — azokat a pompás látványosságokat, melyekre csak úgy tódult a közönség. Az ő agyából került ki az ideiglenes pesti színház első és második terve, melyek közül az utóbbi szolgált a mai Nemzeti színház tervének alapjául. Tevékeny volt nem csak a színpadon, hanem azon kívül is «a társaság dolgában». Mint színész az alsóbbrendű komikus szerepekben kitűnő ügyességű volt. Nem vált előnyére az, hogy teste túlságos terjedelmű lön; a Nemzeti színháznál, mint színész, nem töltött be kiválóbb szerepkört.

Érdeme mint úttörőnek, kétségtelenül nagyak mondható, és tán sehol sem tett oly szolgálatokat a magyar színészet ügyének, mint éppen Budán, hol egy ily universalis ügyességű emberre mulhatatlan szükség volt a színházi pénztár nagy üressége mellett.

Kiválóbb szerepei: Kurtalábi (Bájrózsa), Ugróczi (Falusi lakodalom), Víg Feri (Régi pénzek), Simplicius (Garabonciás diák), Guldens-tern (Hamlet) stb. A budai korszakban természetes beszédmódja és játéka folytán követésre méltó például állította őt föl a színházi kritika.

Sokoldalú használhatóságát nagyban emelte az, hogy azonfölül mint egyike a jobb fordítóknak és színházi drámaíróknak, a színpadi műsor körül is érdemeket szerzett magának.

Eredeti művei: A munkácsi vár, Vadon titka, A hankóczy pusztá vár, Erdői veszedelem, A hivatlan képviselő.

Fordításai: Attila és Buda, Elevenholt házaspár, Én voltam, Göldingi vár, Hatalomszó, Havasi rémkirály, Február 24-e. Hadd nyugodjanak a holtak, Két Péter, Lumpaczi (Megyerivel, Barthával), Meszinai

* V. ö. Szigligeti Magyar színészek életrajzai Bartha J. VÖRÖSMARTY összes munkái 12. k. 8., 13., 18., 26—27., 33., 43., 47., 64., 69. lapokat. — FÁY ANDRÁS cikkét a nyugdíjintézeti naptárban. — Magyar színházi lap 6. sz. Déryné II. 175—178, 192—93. és 284. lap.

földindulás, Menyasszony és vőlegény, Megjobbultak, Negyven rabló, Régi szerelmek, Ritka betegség, Tiltott portéka, Vakszerlem.*

Kovácsné Fekete Mária született Nagy-Károlyban 1802-ben. Már 1816-ban a színészethez került s főleg vidéken szerepelgetett. Kitűnőségig sohasem vitte, de nagyon ügyesen adta a zsémbes, fecsegő, házsártos öreg asszonyokat. Mint a Nemzeti színház első komikájának felejtethetetlen érdemei vannak. Az ő színészkedésének súlypontja a Nemzeti színház korszakába esik.

Szerdahelyi József 1804-ben, Hódmező-Vásárhelyen született. Gymnasiumi tanulmányait Nagyváradon végezván, alkalmi volt az Erdélyből átránduló társaságok előadásaiban gyönyörködni. Tanulmányai végeztével Thalia papjai közé vétette föl magát szülői minden ellenzése daczára. Már gyermekkorában kiváló zenei tehetség nyivánult benne; az erdélyi társaság énekes előadásai oly csábító erővel hatottak rá, hogy legelőbb a zenekarba állt be s innen lépett csak a színpadra. Az első magyar daljátzó társaságnak ő is tagja lőn 1825—27-ig Erdélyben és Dérnyével egyetemben legnagyobb része vala e műfaj megkedveltetése körül. 1827-ben vándorútra indult Magyarországra, mint egyik vezértagja az erdélyi társaságnak. Megfordult október havától kezdve Pesten is, és a német színpadon mint a víg dalműnek lelke, óriási sikert aratott. Figaróját a Sevillai borbélyban páratlanul álló alkotásnak mondják. A társaság bukásával 1828-ban Nagyváradra ment. De mivel hasztalanul várta a Kolozsvárra való visszahívatást, Kassára szerződött és ott is maradt 1835-ig, midőn május havában többi társaival ő is a budai társasághoz szegődött. Itt lépett föl mint Figaro, Fogadós (Párizsi János), Tancred (Tancred), Férj (az Eleven holt házaspárban), Wurtzel Fortunát (Paraszt mint dúsgazdag), Farkas (Tündérkastély), Lord Cockburn (Fra Diavolo), Kemény Simon stb., akkor nagyon divatos énekes szerepekben. Mint egyetlen a férfi tagok közt, kin «nem érzett meg a conservatorium hiánya», általános elismerést aratott.

Dramai szerepei közül kiválóbbak voltak Mörlevig (A 16-évű királynéban), Vinder kamarás (Borostyán koszorú), Raumbaum (Hogy teheti az ember szerencsését), A szabó (Lumpácziban), Szélházi (Kérők), Kényesi (Csalódások), Öreg hamuszedő (Huszárok és dámák).

Ő is ama színészi generációhoz tartozott, melynek a sokoldalú elfoglaltság ugyan kiszélesítette repertoireját és képessé tette öreget és fiatal nagy ügyességgel játszani, de nem engedett elég időt és alkalmat, hogy tehetsége egy irányban a tökélyt közelítse meg. Szerdahelyit különben nem drámai művészete, hanem zenei fejlettsége és ügyessége quali-

* L. Könyves: Játékszíni Koszorú Pest, 1833.

fikálja arra, hogy a magyar színészet elitejéhez számíttassék. A fősúlyt ő is arra fektette s mint ilyen szerzett babérokat a Nemzeti színház deszkáin.

Budán nagyon kevés ideig (1835. október végéig) időzött, innen visszament Kassára, nyáron át pedig vidéken, főleg pedig Kolozs-vártt vendégszerepelt. 1837-ben ő is belépett a Nemzeti színház művész-gárdájába.

A budai korszak idejére vonatkozólag a következő jellemzését adja Szigligeti: «Szerdahelyi zeneszerző, minden hangszeren játszó, énekes komikus s a maga szakmájában jó színész volt és még férfi korában is oly virgонец, pajkos s kissé szeles, mintha csak most került volna ki a 6-ik iskolából, pedig jurista is volt. Komikuma soha sem volt bajzosság, sem utrirozott, hanem finom és mégis élénk, jellemező és humorteljes. — Sokoldalúságát az akkor divatozott bohózatokban mutatta meg».*

Lendvay Márton 1807. november 12-én Nagybányán született. Színi pályára 1820-ban lépett Nagyváradon, Pergő Czelesztinnek ott működő színtársulatánál. Nagyon keresett tagja volt ő is a magyar vándortársulatoknak, mert mint hős és délczeg szerelmes s azonfölül tenorista sokoldalú alkalmazást nyerhetett. Váradról a kassai, majd a Dunántúli színjátszó társulathoz s innen 1834-ben rövid vendégszereplésre Budára került. Egy évre rá rendes tagja volt a budai társulatnak megszűnéseig.

Az ő tehetségének sem vált előnyére a sokoldalú elfoglaltság. Mint énekes, naturalista volt, ki inkább kitűnő játékaival, mint énekével varázsolta el hallgatóit. Zampát, Fra Diavolót, Almavivát nála senki sem játszotta szebben, élénkebben. Ha mozdulatait nem túlozta — írja Vörösmarty — a legdélczegebb hős, a legdelibb szerető a színpadon; de vidéki szereplésében «valami gyilkos, természetlen, magyartalan, szóharapdálást, szóhadarást és elszaporázást» szokott meg. Az érzékenyebb helyeken hamisan intonált. «Ha Lendvay annyira bírná a beszéd erejét — írja Vörösmarty — a milyen jól tud állni és mozogni, büszkeségünk lehetne akármely színpadon.»

Ereje a könnyed társalkodási darabokban feküdt. Fesztelen, otthonias játéka már Budán feltűnt. Komoly darabokban az erősebb indulatokat, mint pl. haragot, boszút hathatósan fejezi ki, de tragikái mélység s a szelídebb érzelmek bensősége még hiányzottak játékaiból, Vörösmarty szerint, a budai korszak után.

* Budapesti Közlöny 1868. évf. 171. sz. Déryné II. 88. és 244. és BARTALUS-tól Szerdahelyi életrajzát.

Kiválóbb szerepei Budán: Tallósi Pál (Régi pénzek), Laertes (Hamlet), Almaguilla (Sevillai borbély), Bury (16 évű királyné), Izidor (Izidor és Olga), Párizsi János, Arzorio (Tancred), Leicester (Stuart Mária), Móricz (Arkadiai menyasszony), Ethelwood (Korona és vérpad), Enzo, Hinko stb.

A tenorista, hős és szerelmes sokoldalú elfoglaltságát csak e néhány szerepe is eléggé illusztrálja.

Midőn 1857. január 29-én meghalt, ezt a necrologot írta róla az Új Magyar Múzeum: «Kitűnő természeti képességgel volt megáldva, mely a felsőbb mind irodalmi, mind színészi kiképzés hiányát, ha nem pótolta is, de eltakarta. Játéka moderos volt s beszéde szabatlan, de nemes megjelenése és finom tapintata, mely minden túlzástól s közönségestől megóvta, kitűntették minden társai fölött s bár egyesek egy más részében a művészségnek túlhaladták, oly összhangzó szép egészet, mint ő, nem állított elő senki. A lyrai érzelmek mindvégig uralkodott rajta, azért fensőbb értelemben jellemrajzoló nem volt, de e részben is kivált, mióta az operát elhagyta, mindég nemes, kellemes megjelenése elfeledtette az élesebb vonások hiányát. Nem bírt tehát a legtöbbel, de bírt sokkal, mivel a legjobbak sem.» E kiváló jellemzés alapján fogalmat alkothatunk magunknak Lendvay jelentőségéről pályája elejével a budai korszakban.*

Egressy Gábor 1808-ban, Borsodmegyében, Lászlófalván született. Atyja protestáns lelkész volt, ki gyermekeit kitűnő neveltetésben részesítette. Tanuló éveit Miskolczon töltötte 1816—26-ig, tehát oly időben, midőn a miskolczy színügy első virágzási korát élte. Az előadások látogatása keltette föl benne ama vágyat, hogy a színészetet válaszsza élete feladatául. Mint togatus diák beállott színésznek egy vidéki társulathoz 1826-ban, a honnan nemsokára Kassára ment át az ott működő színtársulathoz 1828-ban. Itt kezdi meg fényes színészi pályáját és 1835-ben a budai színtársulathoz kerül. Ő tehát 1837-ben nem állott még fejlődésének tetőpontján, de már ekkor nem volt a budai társulatnál fiatal színész, kiből annyi nemes ambitio, oly kitartás volt, mint benne. Az új iskolához tartozott, mely az éneklő modor helyett a természetes szavalást követte és túlzás helyett a természetű ábrázolatban kereste művészi ideálját. Ő volt az egyetlen, ki az 1837-ben eloszló társulati tagok közül vándorlás helyett Bécsbe ment, a német színészet kitűnőségeinek tanulmánya által kifejlesztendő, kiszélesítendő eddigi elméleti és gyakorlati ismereteit.

* V. ö. Új M. M. 1857. I. köt. 62. lap. VÖRÖSMARTY 12. k. 7. és köv. lap. Fővárosi lapok. 1873.

Midőn 1837-ben a Nemzeti színházhoz került, Vörösmarty úgy szólt róla az első napokban, mint a ki «játékának különös érthetősége által kitűnő; játékában nem ritkán halljuk megpendülni ama hangnak húrját, melyen az érzelem és szenvedély beszélnek». Az érzelmek művészi kifejezéséhez még nem ért; a fájdalom nála a kín és szomorgás hangján szólal meg — s a nemesség is hiányzik, midőn a fájdalom hangján szólal meg — de Vörösmarty olyannak tartja őt, kinek szorgalmát és tehetségét ezek a dolgok nem haladják túl.

Egy baja a túlságos érzékenykedés már a budai korszak alatt is nyilvánul nála, s azért játéka sokszor a legcsekélyebb sérelem behatása alatt kedvetlen, vontatott. Nem szívesen veszi a kritika szigorát, pedig elismerik már kiváló tehetségét, természetes játékmódorát, törekvését: gyakorlati ismereteit az elmélet által is kiszélesíteni.

Kiválóbb szerepei Juranics (Zrínyi), a Fejedelem (Galotti Emilia), Pierre (Marianne), Mortimer (Stuart Mária), Róbert (Forster testvérek), Pietro (Enzio király), Delmár író (Hogy teheti az ember szerencséjét). Hamlet.

Fiatal kora mellett — írja Déryné — már akkor kilátszott belőle a leendő nagy művész, ámbár igen méléző természetű s kissé fantastikus volt, de gondolkozni és tanulni vágyó.

Az ő jelentősége a Nemzeti színházban kezd érvényre jutni. Itt éri el, mint művész a tragikai szakmában a tökély azon fokát, melyre utána tán egy magyar színész sem tudott azóta eljutni.

László József 1808-ban Biharmegye, Vásárhely nevű községben született. Iskoláit Kolozsvárott végezte, hol mint nevelőnek bővebb alkalmat volt a színészettel megismerkedni. 1827-ben a kolozsvári társulatnál van, onnan Debreczenbe, Miskolcra, Kassára került. Ő volt az akkor élő egyetlen kiválóbb magyar színész, ki a legkésőbb (1836) s akkor is csak rövid ideig, szerepelt Budán. A vidéki színészkedés nem nyomta el tehetségét s a Nemzeti színház első napjaiban Vörösmarty dícsérőleg emlékezett meg ama becsülendő jó tulajdonáról, hogy játékában mindig élet és elevenség van. Eleintén csak kisebb szerepekben lépett föl, de még ezekben is föltűnt. Testtartása s mozgása igen szímiak; azonban hangjában, ha erőltette, volt valami bántó sikoltás vagy rekedtség s a szavalásban bizonyos hangemelés és éneklés.* Mind ezekről idővel teljesen leszokott, és egyik legkiválóbb tagja lón a Nemzeti színháznak.

Fáncsy Lajos 1809-ben, Pécsen született. Felsőbb tanulmányainak végezése végett Pestre jött, és beállott 1828-ban Ballának a Beleznaykertben működő társulatához. 1829-ben már Miskolcra találja őt Déryné,

* VÖRÖSMARTY I. h. 12., 54., 57., 71—72. lap.

mint igénytelen alkotású, beteges, bágyadt kinézésű, sápadt arcú, zilált hajú fiatal színészt. Nem sokat várt Déryné első szerelmesétől a színpadon. De már a próbán kellett tapasztalni, mily erősen csalatkozott első benyomásában. A közönségnek valódi kedvenczévé vált már ekkor.¹

1833-ban Pozsonyban volt Komlóssyval, 1834—35-ben Budán; majd Kassán. Innen Debreczenbe megy s mint igazgató bejárja társulatával Felső-Magyarországot, 1836-tól már újrolag Budán találjuk őt 1837-ig.

A mélység és erő hiányzott még ekkor játékából, de szorgalom és tanulmány által ő is kifejtette tehetségeit, és idővel egyik jeles tagja lőn a Nemzeti színháznak. Kiválóbb szerepei Hamlet, Homodei (Angelóban), Marinelli (Galotti Emília), Gennaro (Borgia Lucretia), Konrád (Molnár és gyermeke), Benjamin, Herczeg (Viburgi hotel), Duflois (Örültek háza) stb.

Laborfalvi Benke Róza 1810-ben, Miskolczon született. Atyja Benke József egyike volt a magyar színészet kitünőségeinek. Színi pályáját 1833-ban Budán kezdte meg. A következő évben haza ment a szülői házhoz, de 1835-ben már ismét Budán van. Déryné olyannak találja őt, mint egy fésző rózsabimbót az ő meglepő nemes szépségében, ki már akkor sokat ígért «a mélyebben látók szemében».² Sonorus alt hangja eleintén nem tetszett, de midőn egy ízben maga Széchenyi I. gróf figyelmzettette barátait e rendkívül kellemes csengő organumra, melynél szebbet, kedvesebbet ő még színpadon nem hallott, «azóta — írja Fáy — tetszéssel csengett füleinkben az erőteljes orgán».³ A budai korszakban mint kezdő nem volt ugyan teljesen ügyetlen, Fáy szerint, de hatásos sem. Inkább deli alakja bírt a közönség előtt érdekel. Eleintén csak harmadrangú szerepeket játszhatott mint kezdő, Lendvayné és Kántorné mellett. De már midőn a Nemzeti színházhoz szerződöttetek Kántorné helyett, mint olyanról beszél róla Vörösmarty, ki a szenvedélyt fel tudja fogni és ki is tudja fejezni; még ugyan nem képes elragadtatását korlátok közé szorítani, egy kissé másolgatja Kántornét, kívált a szavalásban, de játékában «életérzés kezd kifejlenni, melyet örömmel üdvözlünk».

Művészete a Nemzeti színházban jut teljes kifejlésre; 1837-ig még csak a legszebb jövő ígéretével kecsegtetett. Mennyire ment ez teljesebe, azt a Nemzeti színház történetének megírója tartozik kimutatni.

Lendvayné Hivatal Anikó 1814. febr. 8-án Pesten született szegény szülőktől. Anyja Balog Julianna, testvére volt Balog Istvánnak, ki nagy befolyással volt jövő pályájára. Már 11 éves korában gyermekszerepekben lépett föl, először Pozsonyban mint Amália a Bujdosó Amor-

¹ II. 262—64. lap.

² II. kötet 274—275.

³ Nyugdíjintézeti naptár.

ban. Később Anikó név alatt a Beleznay-kerti színpadon is szerepelt (1829—30-ban). Innen a Komlóssy társulatához került, a melynél rövid idő alatt nagy hírre vergődött. E társulattól (az úgynevezett Dunántúli-színházról) hívták meg 1833-ban Budára vendégszereplésre; 1834-től kezdve szerződött tagja lőn e társulatnak. Csinos alakú, könnyű, eleven vidor leánya volt — írja Fáy — de épe könnyű kedélye nem engedte őt komolyan gondolkozni. Játéka kezdetben üres volt; mimicára, «színpadi érdekeltiségre» keveset adott. De szívesen vette jóakarói figyelmeztetését, és rövid idő alatt már meglepő haladást tett. A budai korszakban még nem érte el a «kiforrás pontját». Szerelmes és naiv szerepeket játszott. Természetesen szavalt és játszott s csak néha lehetett (mint utolsó maradványát a vidéki szereplésnek) hibás hangsúlyozást is hallani tőle. «Mindezt — írja Szigligeti — bőven kárpótolta előadásában a bensőség, melegség, a kifejező arcjáték s a minden szegletességtől ment mozgás.»

1837-ben a Nemzeti színházhoz szerződött, s Vörösmarty már ekkor úgy írt róla, mint a közönség kedvencéről; «tőle nem lehet egyebet kívánni, mint a mi már sokszor kívántatott: a szavak tisztább kiejtését, az érthetőbb játékot. E részben úgylátszik, már is haladás van tőle». Kiválóbb szerepei a budai korszakból: Ophelia, Beatrix (Messinai hölgy), Bragadini Katalin (Angelo), Johanna (Tudor Mária), Saluzzi Corona, Lidi (Csalódások), Griseldis, Donna Diana, Mária (Molnár és gyermeke) stb.*

* V. ö Fáy, Nyugdíjintézeti naptár. 1860. VÖRÖSMARTY 12. k. 7—8. l. Bpesti Közlöny 1968. 177. sz. Honművész 1836. I. 212. l. (arczképét a Hm. 27. sz. közli).

AZ IDEGEN SZÍNÉSZET HAZÁNKBAN.

Az idegen színészet jelentőségének megítélése külföldön és nálunk. — Az idegen színészetnek kedvező társadalmi viszonyok. — B. Patachich nagyváradai színház-társulata. — Eszterházy herceg zenekara és színészete. — Gr. Erdődy János pozsonyi magán színháza. — «Entwurf zu einem ungarischen Nationaltheater» című röpirat 1779-ből. — Az első állandó német színház Pozsonyban 1730. — Az ország többi német színházai a múlt században. — A főváros színügye. — A Hetz-theater. — A pesti német színészet korszakai. — A városi színház 1812-ben. — Aman védekezése. — Zavarok a fővárosi német színészet ügyeiben. — A budai és pesti színészet szétválása. — A fővárosi német színészet jellemzése. — A német, mint a magyar színészet legfőbb akadályai. — Kedvező viszonyok a fővárosban. — A magyar színészet térhódításának jelentősége a fővárosban.

A nemzeti játékszín története nem hagyhatja figyelmen kívül az idegen színészet szereplésének méltatását sem hazánkban. Sok tanulságos következés folyik ebből politikai és társadalmi tekintetben, mert az idegen színészet sokáig nem pusztán egyik, hanem egyetlen színészetét képezi hazánkban.

A mi az idegen színészetet illeti, nincs egyetlen nemzete Európának, mely azt mondhatná, hogy soha nem állott az idegen színészet befolyása alatt. A játékszín terén a XVI. századtól kezdve, úgyszólván szakadatlan érintkezés volt Európa nemzetei közt. És ez a dolog természetéből folyik, mert egy nemzetnél sem fejlődött egy időben egyforma tökélyre a színészet, s azon népek, melyek fejlődöttem színészettel bírtak, mestereivé váltak a fejletlenebbeknek.

Tény, hogy az angol színészet nemzeti jelleggel bír, de mind a mellett nem zárkozhatott el attól, hogy a spanyol színészet ne gyakoroljon reá befolyást; ugyanott még a XVII. században is spanyol sőt francia színészek szerepelnek. Az pedig ismeretes dolog, hogy az első csodás-játékok (miracle-play's) még francia nyelven voltak írva. Az osztrák és bajor minstrelek egész Angliáig eljutottak.

Páris színpadjaira a XVI. század végével olasz színészek kezdenek betolakodni; a XVII. század elejével viszont a spanyol befo-

lyás kezd érvényesülni az olasz színpadon; a XVII. század végével a franczián ismét.*

A nemzeti kölcsönhatás eme korában különösen az angol és olasz komédiások voltak azok, kik a legállandóbb befolyással voltak főkép Németország színészetére. Az első olasz színészek 1559-ben jelennek meg Bécsben; egy évre reá egy németalföldi színtársulat próbál ott szerencsét. Brabanti és olasz színészek egész déli Németországot bejárják, sőt eljutnak egész Hamburgig, Altonáig. Hihető amaz állítása Gervinusnak, hogy e kószáló csapatok aligha képezhették a legjavát az idegen színészetnek, de kétségtelen az is, hogy egy sok tekintetben előrehaladottabb nemzet színészetének nem egy mesterfogásával ismertethették meg az idegen országokat. Bármennyire kicsinyelheti is Tieck azon angol komédiásokat, kik még 1600 előtt lepték el Németországot, és szerinte oly alacsony fokon állottak, hogy nem adhattak kellő fogalmat arról: mily magaslaton áll az angol drámai költészet, mégis elhatározó befolyással lehettek Németország színészetére. Ők mesterségből, kenyérkeresetből üzték a színészetet s mint tagjai egy jobb társulatnak, ügyesebbek lehettek ama német mesterembereknél, kiket csakis magán kedvtelés csalt ki egyes nevezetes alkalmakkor üzleteik prózai mindennapiságából.** Hatásuk megérzik a német drámai literatúrán és színészetén. Ayrer angol színdarabokat vesz mintaképekül és a német színjátszó csapatok «angol» vagy «holland» methodus szerint adták elő színdarabjaikat. A braunschweigi herczeg angol ízlés szerint írja meg színdarabjait és a brandenburgi választó fejedelem azt a rendeletet adja ki udvari színészének, hogy angol és holland komédiásokat szerződtessen.

Ez elhatározó befolyás magyarázatját nemcsak színészeik nagyobb ügyességében, hanem színdarabjaik tisztán világi tartalmában lelhetjük föl.

Az ügyetlen mesterembereket — ügyes színészek váltották föl; a német színművek tanító, egyházas, erkölcsös színezetét — látványosság, és a jó kedvet, mulatozást célzó bohóskodások kezdték elfeledtetni.

* L. FLÖGEL, IV. 145. lap. *Histoire Philosophique et Litteraire du Theatre François* par M. H. Lucas. Paris, 1843. 9. és 33. lap.

** L. GERVINUS, *Gesch. d. dr. Dicht.* 3. Band. 105. és köv. l.

A német színészet fejletlen volta teszi csak érthetővé az angol színészet eme nagy befolyását.

Az angol színészet ugyan Hollandiára is nagy befolyást gyakorolt, de e kis nép sokkal hamarabb emancipálta magát az angol drámák romantikus befolyása alól, és egészen nemzeti alapon fejlődött tovább.*

Az angol befolyás korát nemsokára az olaszé váltotta föl, mely különösen az osztrák fővárost kerítette teljesen hatalmába. Olaszország kitűnő színészi erővel volt képviselve Bécsben, s hogy mily tiszteletben részesíté őket az osztrák udvar, bizonyosság reá Cecchini esete, kit II. Mátyás kitűnő játékáért nemesi rangra emelt.**

Prága színészi múltja szintén csak egygyel növeli az arra szolgáló példákat, hogy miként szorította ki a fejletlen nemzetit mindenütt a fejlettebb idegen.

De midőn az állandó érintkezést a játékszín terén példákkal illusztráltuk, és a fejlettebb nemzetek befolyását bizonyítani törekedtünk, nem mellőzhetjük el ebből a következtetéseket is levonni.

Az idegen színészet befolyását két szempontból kell megítélnünk. E befolyás a legtöbb nemzetnél kovásza volt a fejlődésnek. Anglia, Francia-, Olasz- és Spanyolország, sőt még Hollandia sem zárkózott el az idegen befolyástól a nélkül, hogy a saját nemzeti színészetét egyik is áldozatul dobta volna. E nemzetek kölcsönösen tanultak egymástól, a nélkül, hogy az idegent teljes diadalra engednék jutni. Német- és Csehországban egészen másként állt a dolog. Ott az angol, később az olasz színészet oly nagy teret hódított magának, hogy a nemzeti színészetnek előbb az idegenek elleni harczot kellett végig küzdenie; csak midőn az idegent sikerült posztíóiból kiűzni, akkor kezdett a nemzeti színészet virágzásra jutni. Míg tehát az első esetben az idegen színészet bizonyos fokig előnyére vált a nemzeti színészetnek, addig az utóbbi esetben annak nemzeti irányú kifejlésére gátló befolyást gyakorolt.

Csehország példája, fejtegetésünkben közelebb visz a mi hazai viszonyaink állapotainak rajzához. Csehország szerencsésebb belálapotai a XVII. század 2. tizedétől kezdve, kedvezőek voltak a színi viszonyok kifejlődésére. Budapest színészetének múltja meg sem

* HELLWALD, i. h. 10—15. lap.

** L. FLÖGEL-t, IV. k. 149—150. lap.

közelíti Prágáét, hol a színészet a mysteriumokból és moralitásokból cseh nemzeti irányban kezdett fejlődni. E fejlődést ott megakasztotta a 30 éves háború, de nem semmisítette meg, mint nálunk a török hódoltság csírájában. A XVII. század közepétől kezdve az angol és olasz befolyás itt is akadályozólag hat a cseh nemzeti irány kifejlésére s midőn 1771-el a túlságig cultivált olasz intermezzók megszűnnek, a cseh színészet helyett (melyet elhanyagoltak) a kifejlődés magasabb fokán álló német színészet tartja Prágába vonulását.

E fordulatot József császár 1771. évi rendelete idézte elő, melylyel a bécsi francia színtársulat megszüntetését mondotta ki. Csehország nemessége, mely megszűnt hazafias lenni, enthusias-mussal fogadta a nemzethez intézett fölszólítást, s maga is pártolni törekedett azt a nemzeti színjátékot, a mely iránt, mint a fölhívás jelentette, «a nemzet finomabb része némi meleg érdeklődést kezd mutatni». A cseh főnemesség attól való féltében, hogy az udvar nem számítaná őt eme finomabb részhez, egész áldozatkészséggel kezdte az idegen színészetet támogatni. Így állandósult meg Prága német színészete. Az udvarhoz híű cseh nemesség ép úgy megfeledezett nemzetiségéről, mint a magyar.

Hazánkban az idegen színészet kérdése épúgy összefüggött a politikai viszonyokkal, mint Csehországban. Az idegen színészet nem volt tisztán irodalmi, hanem egyúttal nemzetiségi kérdés, s a politikai hatalom ennek tudatában, ha nem mindig anyagi, de igenis erkölcsi támogatásában részesítette ezt. Ezért a Nemzethez intézett fölhívás (1771-ben) már magában rejté amaz eszmék csíráját, melyeknek II. József uralkodói székén oly határozott kifejezést mert adni.

A XVIII. század folyamán nagy uraink udvaraiban oly cultust űztek az idegen színészettel és művészettel, hogy vagy azt kell hinnünk, hogy a nemzetben semmiféle hajlamot nem voltak képesek felfedezni s így kénytelenségből nyúltak az idegenhez,* vagy kétségbeesve annak jövő sorsa fölött, az idegen elem meghonosítása által magának a művészetnek akartak szolgálatot tenni. Az kétségtelen dolog marad, hogy ez eljárásuk példátlan közönyt jelent a nemzeti érdekek iránt mind a két esetben. Főuraink vagyoni viszo-

* E kényszerű helyzettel menti főuraink közönyt Kazinczy, Hamlet fordításához írott Ajánlatában.

nyai lehetővé tették, hogy soraikból ne csak Bécsbe jusson, ki a német színészetre fecsérelje vagyonát, mint Koháry és Pálffy; hanem Magyarországra is, ki az idegen művészet oltárára rakja le százezreit, mint az Eszterházyak, Erdődyek, Csákyak.

El sem képzelték, hogy a nemzetre nézve mily roppant veszedelmet rejtett magában az idegen színészet! Politikailag önállótlanul, irodalmilag elhanyagoltan, nemzeti nyelvünkől kivetkezve, szokásainkban az idegen elemhez simúlva és hozzá főuraink közönye folytán oly szilárd alapot nyert az idegen színészet, hogy belőle a magyar nemzetiség legveszedelmesebb institutiója fejlődött ki.

Viszonyaink közepette az idegen színészet azért rejtett magában oly nagy veszedelmet, mert évtizedeken keresztül nem mint egyik, hanem mint egyetlen módja szerepelt a játékszíni élvezetnek.

Ismeretes az a pazar bőkezűség, a melyet b. Patachich püspök* tanúsított Nagyváradon, a múlt század második felétől kezdve több mint egy évtizedig. 1757-ben Haydn József ifjabb testvérét, Mihályt szerződtette karmesternek, ki 5 évi működése alatt ritka tökélyig fejlesztette ki az executiv egyházi zenét, és nem kevesebb ügyekezettel törekedett a művészetpártoló püspök világias hajlamait is kielégíteni. Utódja Ditters v. Ditterdorf alatt, kit b. Patachich 1764-ben szerződtetett, sokkal világibb irányt kezdett venni a zeneművészet Nagyváradon. Öt évi zenekari igazgatása alatt az instrumentális zene terén roppant munkásságot fejtett ki. Kegyura megrendelésére sorra készítette a hegedős versenydarabokat, quartetteket és symphoniákat. Itt kezdte meg Metastasio buzdítására az oratorium-zene művelését, és midőn Patachich egy külön kis színházat szervezett, az opera-írást.

Ime egyetlen férfi munificenciája folytán mily hatalmas fejlődésnek indult Dittersdorf zenei tehetsége, s mily gyökeres átalakuláson ment keresztül Nagyvárad művészi élete. De a mit, mind a mellett sajnálni kell, ez az, hogy a hazai zenére e működés nem volt befolyással; a hazai színészet hasonlóképen mit sem nyert a nagyváradai színház operai olasz előadásaiából. Patachich túlságig menő pazarlása egyébiránt sem tartott sokáig. 1769-ben be kellett szüntetnie zenekarát és színházát s ekként az a bőkezűség, mely a hazai

* Patachich püspök zenekara (Fővárosi Lapok 1876. 55—57. sz.) — A nagyváradai püspök és karigazgatói, Pesti Napló 1874. 76., 81. sz. (Esti lap.)

zene és színészet érdekeiért semmit sem tett, nyomtalanul tűnt el a legfeljebb, mint egyike a XVIII. században czél nélkül űzött nagyúri passióknak, a curiosum érdekességével hat az utókorra.

Ehhez hasonló, bár nagyobb szabású és az idegen művészet történetében jelentékenyebb eset az Eszterházyaké, de lényegében alig egyéb előkelő kedvtelésnél, mely a honi érdekeket ép úgy félvállról veszi, mint a nagyváradi.

Néhány évvel később veszi kezdetét, mint a nagyváradi.

Eszterházy József Antal (+ 1721) két fiút hagyott maga után: Pál Antalt (szül. 1711) és Miklós Józsefet (szül. 1714). Az első kiváló passiót mutatott a korában divatos marionette-színház iránt s a maga multságára egy ilyent fel is állított; testvére Miklós nem csak zenekarát volt, hanem a Viola di bordone-n elég ügyesen is tudott játszani.

Pál, ki Morzin grófnál megismerkedett Haydn Józseffel 1761 május elsejétől kezdve, miután a műpártoló Morzin tönkre ment, magához szerződtette Haydnt. Pál herczeg ugyan 1762-ben meghalt, de Miklós annál nagyobb tökélyig fejlesztette ki a reá hagyott zenei örökséget.

Ez időtől kezdődik ama nagy jelentőségű zenei élet az Eszterházyak birtokán, mely ama 30 év alatt, míg Haydn állott a zenekar élén, korszakos jelentőségre tett szert.

Évenként 40,000 frtjába került Eszterháznak e nagyúri multság, a mi 1.800,000 frtnyi évi jövedelmének bizonyára egy nagyon jelentéktelen részét képezte. E kiadás néha jelentékenyen fölszaporodott, így 1769-ben, midőn újonnan emelt kastélyának fölavatási ünnepélyére 3 nap egymás után külön ünnepélyek rendeztetek a francia nagykövet, Mária Thérédia és Ferdinand főherczeg meg a neje tiszteletére; 1770-ben, midőn Pozsonyba vitte magával egész művészi személyzetét; 1773-ban, midőn Mária Thérédia újból vendége volt Eszterháznak. A következő években még többször ismétlődött e legmagasb látogatás, sőt nyoma van 1779-ből II. József látogatásának is — elképzelhető, hogy az a pazar fény, melyet ily alkalmakkal Eszterházy kifejtett, százezrekbe került.* Csak egy

* L. MENDEL Musik. Con. Lex. 1880. 3. k. 427—433. lap. és 183. lap és 5. köt. 118—134. lap. — Eszter-Házi Vigasságok. (Bessenyei György.) nyomattatott 1772. 8° 16 lap. — Tudományos Gyűjtemény 1830. IV. k. —

kis részök is a hazai művészet szolgálatában örök emlékezetére szolgálhatna a magyar főurnak, ki azonban olasz operai előadásai mellett egészen elfeledkezett hazájáról. Hogy Haydn Eszterházy nélkül bizonyára nem juthatott volna el arra a polczra, a melyet e 30 évi nyugodt működés folytán elérhetett; hogy Haydn magyarországi működésének lehet köszönni a magyar zene motívumalnak bevitelét a műzenébe, ezek mind igen fontosak lehetnek általános szempontokból tekintve, de nem kárpótolják a magyar művészetet ama veszteségeikért, melyek őt érték e pártolás idegen jellegénél fogva.

Eszterházy Miklósnak 1790-ben bekövetkezett halálánál fogva szíjjel ment a híressé vált művészi testület.

A majoratus Pál Antal hg.-re szállott át, ki 1738-ban született. Ennek fia, az 1765-ben született Miklós herceg, atyja halála után ismét szerződtette Haydnt karmesternek, s alatta ismétlődtek Kismartonban az első korszak fényes előadásai. Zenekarában oly művészek szerepeltek, hogy az Eszterházán előadott operákat nagyobb tökélyvel játszották, mint a bécsi udvari színházban.*

Mily fájdalmas érzéssel tölthet el annak tudata, hogy az alatt, míg Pesten 1790—1796-ig a megélhetés nehézségeivel küzd az első magyar színtársulat, ugyanaz időtájt százezreket költ egy magyar főúr az idegen művészetre, és tudomást sem vesz arról, hogy a magyar színészet a nemzeti lét egyik legfontosabb kérdése volt. Lehet-e csodálni, hogy az uralkodóház közönye, dúsgazdag főuraink érdeknélkülisége miatt, kénytelen feloszlani ugyan akkor a magyar színtársulat, mert jövedelmei nem bírják fedezni a kiadások nagy összegeit?

De Patachich és az Eszterházyak nem merítik ki a hazai példákat. Kívülök a magyar főnemesi osztálynak még egy más előkelő tagja is fényes jelét adta annak a buzgalomnak, a melylyel az idegen művészetet a XVIII. század utolsó tizedeiben nálunk pártfogolni szerették.

Ügylátszik, hogy Bécs közelsége nagy befolyást gyakorolt ez idegen szellemre. Az Eszterházyak példáján kívül, Erdődy esete legáltalább ezt törekszik bizonyítani. A rendezettebb társulatok egyike:

Az 1791-iki vígasságokról l. *Magyar Kurir* 1791. évf. 37., 59., 62. és 66. sz. és *Hadi és más nevezetes Történetek* 1791. évf. 5. szakasz. stb.

* MENDEL, 433. lap.

Monyorókeréki Erdődy János gróf színházai Pozsonyban.

1785—1787.

Gróf Erdődy János,* a szt. István rend nagykeresztese, cs. k. valóságos kamarás és benső titkos tanácsos, Varasdmegye örökös főispánja, Varasd város és vára főkapitánya, a magyar király főkamara stb. élte alkonyán, öszbeborúlt fővel, folytonosan betegeskedő állapotban visszavonult a kormányügyektől a magánélet nyugalmas körébe. Mária Terézia udvarában neki is, mint az Eszterházyaknak, alkalma lehetett a fényt és pompát megkedvelni; de az a lelkesedés, mely a m. k. testőr-gárda tagjait a nemzeti lélek fölébresztésére, a nemzeti nyelv művelésére buzdította, nem jutott el az ő szívéig. Az udvari élet kábító világában a magyarság ügyéért megszünt az dobogni. A főnemesi osztály ama tagjai közé tartozott ő is, kiket Mária Terézia udvari politikája magyar karakterökből egészen kivetkeztetett. Rájok nézve csak idegen nyelv, idegen művészet létezett. Valamint hazájok politikai önállósága, úgy annak irodalma sem érdekelte őket. Igaz, hogy a múlt század utolsó tizedeiben, ha magyar irodalomról lehetett is még szerényebben beszélni, a magyar művészet, mint nem létező, figyelembe sem jöhetett. Természetesnek tűnhetik föl, hogy Erdődy, valamint az első korszak (1761—90) Eszterházyja, a magyar művészetért nem is lelkesülhetett. De midőn alkalma volt látnia magában Bécsben, hogy miként bontakozik ki az olasz opera buffa-ból a német Singspiel, s az opera seriából a komolyabb német zene; vagy mily lassan tud az idegen színművészet nyügétől a német színpad megszabadulni, a magyar haza elmaradottsága ezen a téren közelebből is érdekelhette volna őt. Nem azt hibáztatjuk, hogy idegen művészetet pártolt, idegen elemet honosított meg hazájában, házában, hisz ehhez való jogát az Eszterházyaknak és Erdődynek senki sem vonhatja kétségbe, hanem, hogy semmi nyomát nem leljük e nagyúri passióban a nemzeti érzület megnyilvánulásának; ez az, a mi elszomorító. Az az érdeknélküli közönyösség, mely a magyar haza művészi érdekeit figyelembe sem veszi, az a pazar költsékezés, mely az idegen művészet pártolásánál az ezrekkel sem gazdálkodik s hazájának egy fillért sem tud juttatni,

* Hochgräfllich-Erdödischer Theater-Almanach auf das Jahr 1787. Leipzig u. Berlin, kis 8° 128 lap.

az a hazafiatlanság, melynek eszébe sem jut nemzetének elmaradottsága, ez az, a mi az Eszterházy- és Erdödy-féle zene- és színtársulatok munificens pártfogoltatása mellett egy század után is keserűséggel tölthet el, de egyúttal megmagyarázza: miért maradt el nálunk annyira a színészet és zene. Nem volt hiány dúsgazdag, művészetpártoló főurakban, kik százezreket költöttek a művészetre, de hasztalan keresünk az Eszterházak, Koháryak, Pálffyak, Csákyak, Erdödyek között egyet is, ki szíven viselte volna magyar származása jogai- és kötelességeiből folyólag a magyar színészet, a magyar zene érdekeit éppen elmaradottabb állapotában. Csakis a Károly grófok képeznek kivételt. Erdödy, mint fentebb említettük, öszbeborúlt fővel, betegen tért vissza Pozsonyba, és ott egy fényesen fölszerelt dal- és színjáték-társulatot hozott össze.

E társulat története jellemző adalékul szolgálhat a korszak történetéhez s azért részletezését szükségesnek tartjuk.

Erdödy gróf színháza fölállítását 1785-ben határozta el a saját pozsonyi házában. Társulatának feje, Kumpf Hubert, egyike a német színészet ama harczosainak, kikről a német színészet története nem emlékszik meg külön. Münchenben kezdte meg 1777-ben, 20 éves korában színi pályáját, a honnan Salzburgba, majd 1778-ban Pozsonyba került Schmallögger társulatához. Egy évre reá ő lett igazgatója a pozsonyi német társulatnak, melynek legfőbb vezetője maga Csáky György gróf volt. 1780-ban a főigazgatást Kuhnera bízta a gróf, és ez időtől kezdve Kumpf első szerepeket játszott mindig az operákban s gyakran a színdarabokban is. — Midőn e társulat ugyanez évben a bécsi Kärnthner-thor színházban vendégszerepelt, Kumpf az egész nyarat Bécsben töltötte a társulatnál. 1781-ben Prágában és Brünnben vendégszerepelt. 1782-ben kisebb koncerteket adott Linzben, Münchenben, a következő évben azonban ismét szerződést fogadott el és így került 1783-ban Pozsonyba, Schikaneder társaságához. 1784-ben együtt vették át az igazgatást s ez évtől kezdve nemcsak drámákat, hanem operákat is kezdtek adni a pozsonyi színházban. Ebben az évben két részre szakadt a társaság: *Schikaneder* Pestre jött, *Kumpf* pedig Pozsonyban maradt. A pozsonyi közönség azonban nem volt képes a fölszaporodott társaságot eltartani, azért fölségi engedélyt kértek amaz év telén arra, hogy a bécsi Kärnthner-thor színházban játszhassanak. A kinyert engedély után nagy erkölcsi és anyagi sikert értek el Bécsben. De mivel e

színház átalakítását II. József rendeletileg kimondotta, és egy külön szervezendő társulat szerződését határozta el, a két igazgató 1785-ben elvált egymástól. Schikaneder Emánuel azonban 1785. ápril 1-től 1786. február végeig még Bécsben találjuk, hol nemcsak operai, hanem drámai szerepekben is föllépett a nemzeti színpadon, később attól megválva, a Schikaneder-színháznak vetette meg alapját.¹

Kumpfort ellenben Erdődy Pozsonyba hívta és igazgatói teljes hatalmat ruházván rá, megbízta, hogy egy operai társulatot hozzon össze. Így lett ő igazgatója az Erdődy-féle társulatnak, melynél hősi és első szerelmes szerepeket adott. Az ő igazgatása alatt nyitották meg 1785-ben május 16-án az Erdődy-féle csinos színházat Païsiellónak: «König Theodor in Venedig» című operájával, a meghívott vendégek, főnemesek és lovagok nagy tetszése mellett.² Ettől kezdve hetenkint kétszer — hétfőn és pénteken — «a legszebb és legnagyobb» operák előadásával törekedtek a meghívott előkelőséget mulattatni.

Erdődy színészei kiválóképen az operát művelték és ezek közül is inkább az opera buffa-t, mint az opera seriat. Zenekara ugyan csak 12 személyből állott, de ha a szükség úgy hozta magával, a Ferdinánd gyalogezredtől 6 zenész fafuvóhangszerekre és két cornista rendelkezésére állott. A zenekar karmestere Chudy József, ki később Pestre került és e magyar operához: *Pikko hertzeg és Jutka Perzsi* «újonnan készített» muzsikát szerzett.³ Az 1785. május havától 1786 végeig terjedő 20 hónapi működésről nagyon érdekes képet nyújt az említett német Almanach. Ha az előadásra kerülő darabokból következtetést vonhatunk — mert az előadások művészi értékéről nincsen tudósításunk — úgy elmondhatjuk, hogy az Erdődy társulatának alig volt párja az egész monarchiában s méltán vetekedett az Eszterházy-félével.

E húsz hónapi időközben 25 új dalművet tanultak be és 138 estén át játszottak. Operáikat nemcsak a kor legdivatosabb, hanem

¹ Wlassák, 60. Bäuerle's Memoiren I. Band. Wien, 1858. 70. és köv. 118. és köv. Allg. Theater-Lexicon 6. Band. 247—248. l.

² Païsiello ez operáját: «Il re Teodoro» czímen II. József számára írta Bécsben, melynek egyik sextettje európai hírre tett szert. MENDEL Lexicon 6. k. 471. l.

³ L. Theatromi Almanach 1794-re.

legbecesebb művei sorából is válogatták. Felsorolásuk jellemző, tanulságos leend.

ALESSANDRI Felice-től: az *Il vecchio geloso*, legtöbbször adatott; 1785-ben 8-szor, 1786-ban 6-szor.

ANFOSSI Pasquale-től: *Il felici viaggiatori* 1785-ben 6-szor, 1786-ban 3-szor. — Az *Il geloso in Cimento* 1786-ban 3-szor.

JAST-tól: *Der Apfeldieb* 3-szor 1785-ben. Erre az egy felvonásos operára mintegy mentségül hozza föl az Almanach kiadója, hogy azért került reá a sor, mert a társaság primadonnája, *Kaiser* k. a. hirtelen megbetegedett. Tehát apróságokkal csakis szükségből bibelődtek.

CIMAROSA Domenico-től: *Il pittore Parigino*-t 1786-ban 3-szor és a *L'Italiana in Londra* 5-ször adták elő.

DITTERSDORF «Doktor u. Apotheker» című nagyon kedvelt operáját 1786-ban 4-szer vették elő, és ennek behatása alatt tette a társulat azt az ígéretet, hogy az 1787-iki évet ugyan e szerzőnek «Betrug durch Aberglauben» című operájával akarják megkezdeni.

GAZZANIGA Giuseppe-től: *La dama incognita*-t 1786-ban 3-szor.

GLUCK-tól: *A meccai zarándokokat* 1786-ban 4-szer.

GRETRY-től: *Le tableau parlant* 1785-ben csak 2-szer; de *Zemire és Azor*-t 1785-ben 3-szor, 1786-ban 2-szer adták.

HAYDN József 4 operája volt a műsoron: 1. *La fedelta premiata* 1785-ben 6-szor. 1786-ban 1-szer; 2. *La vera costanza* 1786-ban 4-szer; 3. *Orlando Palatino* 1786-ban 3-szor; és 4. *Armida* 1786-ban 3-szor.

MOZART-ot csak a *Szöktetés a Serailból* képviselte, 1785-ben 4-szer, 1786-ban 1-szer.

PAÏSIELLO, korának egyik legnépszerűbb opera költője, Haydn-nel együtt szintén 4 művével szerepelt a műsoron: 1. *I Re Teodoro*-val 1785-ben 8-szor, 1786-ban 4-szer; *Il barbiere di Siviglia*-val 1785-ben 3-szor; *La contadina di Spirito*-val 1785-ben 2-szer, 1786-ban 4-szer és *La frascatana*-val 1786-ban 3-szor.

SALIERI Antonio-tól: *La contadina* 1785-ben 7-szer, 1786-ban 3-szor; *La grotta di Trofonio* 1786-ban 4-szer adatott.

SARTI Giuseppe-től: *Frai due litiganti il terzo gode* egyike volt a legkedveltebb daraboknak, mert 1785-ben 7-szer, 1786-ban 5-ször került előadásra; *Julius Sabinus* pedig 1786-ban 5-ször.

TÄUBER-től: *Laura Rosetti* 1785-ben 4-szer, 1786-ban 2-szer vették elő. E két utóbbi opera képviselte a műsor komoly operáit.

E száraz felsorolás is mutatja az irányt, melyet a társulat maga elé tűzött és a kört, a melyben mozognia kellett. Nem jelentéktelen egyébként az a körülmény sem, hogy az akkor divatos pan-

tominet nem cultiválták, és csakis kétszer fordul az elő, midőn a megbetegedett primadonna miatt kénytelenek voltak az egy felvonásos rövid operák mellett még valamit adni. De egészen véve mint színpadi műfajt nem művelték.

Erdődy színházánál nemcsak arra voltak tekintettel, hogy jó előadás és jó ének gyönyörködtesse a hallgatóságot, hanem hogy a szem se botránkozzék meg a díszítés külsőségein. A berendezésnél fő tekintettel voltak a csínosságra, kecsességre s ezért, ha nagyságra nézve sok színpaddal nem vetekedhetett, szép és czélszerű berendezését tekintve, bármelyikkel kiállotta a versenyt a Theater Almanach szerint. Díszletei *Schellemayer* ecsetje alól kerültek ki, sőt a gróf külön színházi festőt is tartott. E rövid másfél év alatt a festett nagyobb díszletek száma 24-et tett ki. Ezenkívül minden új darabnál új díszletek helyeztetek kilátásba. Maga a színpad technikai berendezése oly pontos volt, hogy minden változáshoz csak három ember kellett, egy a ki a hengernél a háttéri függönyt bocsátotta le, a másik a színpad alatti emelőgépnél a culissákat, a harmadik a zsinórpadlason a suffitákat hozta rendbe.

A színészek ruhatára gazdag volt, mert a gróf nemcsak az első színészeknek, hanem az utolsó statistának is az előírt módon készítette el a szükséges ruházatot. Sajnos, a ruhatár görög, római, ó-német, franczia, török ruha darabjai között a magyart hasztalan kerestük. Helyes elvek szerint jártak el egyébként még a külsőségek körül is. Nem a külső pompa volt a lényeg, de viszont szükségesnek tartották azt is, hogy a halló érzék kedvező kritikáját a szem elégedetlensége se rontsa meg. A jó előadást rossz decoratio mellett épp oly károsnak tartották a teljes élvezhetőség szempontjából, mintha a királyi fényességű előadó nem felelt volna meg szerepének. A gróf áldozatkészsége ekként lehetővé tette, hogy ne csak az előadók, de zenekar és a díszletek is harmoniáljanak egymással és az előadás kedvező benyomását teljessé tegyék.*

* Az előadások, mint föntebb említettük, rendszeren hétfőn és szerdán tartattak meghívott előkelő közönség előtt. Bemeneti díjat itt sem fizettek ép úgy, mint Eszterháznál sem. Rendes menetöket azonban 1786-ban a gróf hirtelen betegsége, mely csaknem catastrophával végződött, február 8-ától egész márczius 14-éig megakasztotta. Miután már márczius havában a nagy veszélyen túl volt a beteg, márczius 12-én az Irgalmas atyák templomában a megjelent közönség előtt hálaadó isteni tiszteletet tartottak,

Erdődy színháza ez adatok szerint oly kifogástalan szervezettel birt, a melyhez foghatót aligha lehetett az Eszterházyén kívül az egész monarchiában találni, de ez sem hagyott hátra hazánkban maradandó nyomokat. Pozsony polgársága és előkelősége bizonyára

mely alkalommal a társulati tagok MISLIVEČEK *«Ábrahám és Izsák»* című oratoriumából egy terzettet énekeltek Offertoriumukor.

Ugyanekkor Pozsonyban időzött Erdődynek egyik leánya, gróf Csáky Istvánné, kinek tiszteletére aztán márczius 14-én újból megkezdették az operai előadásokat. Ez úttal azonban csak a grófi család volt jelen és a meghívottak tisztán a polgárság köréből kerültek ki. Az ezt követő 7 előadáson is csak a polgárság volt hivatalos, mely oly nagy számban jelent meg, hogy többeket vissza kellett utasítaniok. A gróf először április 17-én jelent meg a színházban. Az ünnepélyes előadás után megjutalmazta külön a társaságot, a mint ezt évenként 4—5-ször szokása volt megtenni.

Az előadások május 1-től 22-éig ismét szüneteltek, mert a gróf recidivált. A társaság tagjai 16-án a gróf névnapján zenés misét tartottak az Irgalmas atyáknál. Előadásait ugyan 22-én megkezdték, de a gróf csak 29-én vehetett részt először azokon. Az év egyik nagyobb eseménye gróf Guldenkron svéd követ látogatása volt, ki az Orlando Palatino előadása után legmagasabb meglegedését fejezte ki az előadók előtt.

Október 15-én a grófné névnapját egy zenés misével és reá következő napon az Armida előadásával akarták megülni, de a gróf hirtelen rosszul-léte miatt csak november 3-án adhatták elő Armidát.

Ennyi apró calamitás daczára, vígan folytak aztán az előadások, úgy, hogy novemberben és decemberben helyre hozta a társulat az összes mulasztást.

Érdekes lesz még elmondani, hogy ezeket az operai előadásokat 8 férfi és 4 női tag látta el.

Férfi tagok :

Kumpf Hubert, hősöket és szerelmeseket;
Girzik Xav. Fer., bariton, fiatal és öreg komikus szerepeket;
Hübsch Ker. János, bassista, komikus szerepekre;
Rotter Ferdinánd, tenorista, szerelmes és más fiatal szerepekre;
Schüller Nep. János, második basszus szerepekre;
Wieser József, tenorista, komikus szolgák u. Deutschfranzosen;
Prange Károly Kereszt. a ruhatár felügyelője;
Hercz János Frigyes, sugó.

Női tagok :

Abeck Josefin, k. a. soubrette és pajkos szerepek;
Habel Marianna, k. a. fiatal szerelmesek;
Hofmann Antónia k. a. féltékeny szerelmesek u. rasche Rollen;
Kaiser Margareta k. a. az összes első szerepekre.

sok nemes élvezetet köszönhetett a magyar gróf bőkezűségének, de magára a nemzetre nem háramlott belőle haszon. Az áldozat nagysága nem állott arányban a lokális jelentőséggel, a nemzeti művészet érdekében áldozatul hozott ily nagy összeg bizonyára maradandóbb emléket biztosított volna Erdődy grófnak hazája kulturtörténetében.

Ezt az áldozatkészséget az Eszterházyakéval egyetemben még egy más szempontból is szigorú elbírálás alá lehet venni.

A nemzeti játékszín föllállításának eszméje ugyanis először abban az időszakban merül föl nálunk, midőn az irodalmi újjászületés néhány évvel előbb kezdetét veszi. Egy 1779-ben kiadott német szövegű röpirat* szólítja föl Magyarország nemességét arra, hogy nemzeti színházat állítson föl, mert ez a nemzet erkölceit fogja megfinomítani, és meghazudtolja majd a külföld ama véleményét, hogy

Ez összes szereplők közül csak *Hübsch* lett idővel nagyhírvé, s mint egyike a legjobb német basso-buffóknak, Németország elsőrendű színpadain szerepelt.

Girzik később Pestre került és a német színháznál nyert alkalmazást, valamint *Chudy* is, ki aztán az első magyar daljáték: a *Pikko herceg* zenéjét komponálta. — *Rotterről* megemlítendőnek tartjuk, hogy ő Batthány Fülöp hercegnek hainburgi színházában Zöllner igazgatása alatt is szerepelt 1785 előtt (35. lap).

Még az előttünk fekvő Almanachról akarunk néhány szót szólni, mert az is jellemzi a társaságot. A grófnak és Kumpfnak arczképén kívül az összes tagok silhouetije közölve van benne. Azon kívül 3 rézmetszettel is van ékesítve, egy-egy jelenet *Armidából*, *Doctor u. Apothekerből* és az előadásra kitűzött *Betrug durch Aberglaubenból*; mindannyi csinos rajz; végül pedig két ária *Dittersdorftól* («Wenn man will zu Mädchen gehen» és «Nur nicht lange sich besonnen, frisch gewagt ist halb gewonnen»). Szóval oly pontosan számol be mindenről, egyik értekezésében (*Ein Blick auf die Schauspieler unserer Zeit*) annyi józan eszmét fejteget, hogy a társaság egész szervezetéről a legjobb véleményt táplálhatjuk. — A közölt költemények közül csak az *Impromptu* érdemel figyelmet, mert mint a fölíratból megtudjuk, «Auf das vortreffliche Spiel der Graefin Stephan *Zichy* als Sophie in *Vetter von Lissabon*» (80. lap) alkalmából készült.

Magyar főnemesi osztályunk tehát nemcsak mint hallgató, hanem mint szereplő is résztvett a *nemet* színi előadásokon.

* Entwurf zu einem ungarischen Nationaltheater. In einer Rede an das Vaterland. Pressburg, 1779. — Akad. könyvtár. SÁNDOR-féle röpirat gyűjteményben, I. Ungarische Revue, 1881. X—XI. Heft. 868—869. lap.

mi még barbárok vagyunk. Kötelezettnek tartja erre a nemzetet még azért is, mert a kisebb királyságok is bírnak már nemzeti színházzal.

Közzadakozás útján akarja a magyar nemzeti színházat létrehozni, és dicsérendő józansággal előbb a pénzalapot kívánná megteremteni, hogy így biztos alapon nyugodjék ez új intézmény. Nem ok nélkül tekintette első sorban pénzkérdésnek a nemzeti színház felállítása ügyét. A későbbi kor nem egy példával bizonyítja, hogy a magyar színészetet nem a lelkesedés, hanem a pénz hiánya döntötte zavarokba.

És e röpirat elhangzott mint a kiáltó szó a pusztában. Egy Eszterházy, ki évi jövedelmének egy jelentéktelen töredékével megvalósíthatta volna a nemes eszmét, százezreket költött, hogy udvari pompát fejtsen ki birtokán, s az idegen színészetet gyámo-lítsa; egy Battyányi, a hainburgi, egy Koháry, Eszterházy, Pálffy a bécsi német színészetet istápolta; gr. Csáky a pozsonyi német színházat creálja és néhány évre rá gróf Erdődy a saját olasz opera társulatával tartat ingyen előadásokat Pozsonyban előkelősége és polgárságának.

Hol van ehhez a közönyhöz fogható érdeknélküliség egy más nemzet történetében? Egy évi korban, midőn a nemzeti újjászülés érdekében mindenki értékesíteni törekszik szellemi tőkét, főuraink pénztőkéje elfordul a nemzettől s közönnyel tekinti azt a mozgalmat, mely a nemzetet vissza akarja adni önmagának!

Lehet-e csodálni, hogy magyar udvari élet hiányában dúsgazdag főnemességünk lelketlen közönye mellett — egész szellemi életünk alig volt egyéb tengődésnél!

E kényszerű helyzetben ki volt szolgáltatva nemzetünk teljesen az idegen elemnek s míg Nagyszombatól Pozsonyig, Kassától Temesvárig mindenütt német színészettel találkozunk, addig 1779-ben nem akadt egy főurunk sem, ki bőkezűsége által az egyetlen magyar színház felállítását lehetővé tette volna Pesten.

A német színészet nálunk pedig idegen import volt, s nem a hazai viszonyokból fejlődött ki. Alkalmas talajra talált a XVIII. század első tizedeiben; nem csoda, ha oly hamar oly nagy terrenumot tudott magának meghódítani. Hogy valamennyi magyar város közt Pozsonynak van legrégibb színházi multja, ez tán elég nyomósan bizonyítja, hogy az idegen színészetet Bécsen keresztül kapta meg

hazánk a fejlődésnek már egy bizonyos fokán, mielőtt hazánk más városában annak rendszeres nyomait ki lehetne mutatni.

Pozsonynak már 1730-ban volt egy kis színháza, melyben vándor színésztársaságok tartottak előadásokat.¹ Van egyébként annak is nyoma, hogy a német színészekon kívül, egyes ünnepélyesebb alkalmakkor olasz vándor színészek is megfordultak ugyanott. Ugyanis midőn *Mingotti* játszási engedélyt kért a prágai Helytartóságnál 1743-ban olasz-truppa számára, kérvényében megemlíti, hogy nemcsak Grácban volt 7 évig társulatával, hanem 1741-ben a koronázás alkalmával Pozsonyt is fölkereste, s ott a felséges pár, a mágánok, rendek és miniszterek előtt azok meglegedésére producálta operáit.²

Nem lehetetlen, hogy efféle vándorcsapatok többször is átrándulhattak Bécsből Pozsonyba, miként az Erdődy-féle Almanachból viszont az tűnik ki, hogy néha Pozsony színészete rándult át Bécsbe vendégzereplésre. Az érintkezés tehát kölcsönös és folytonos lehetett.

Ezt a színházat 40 év alatt annyira elnyűttek, hogy 1770-ben már egy új nyári színház felállításáról kellett gondoskodni. Úgy számítottak, hogy ez új színház tiszta jövedelméből sikerülni fog egy nagyobb színházat emelni. A terv nem sült el. Ekkor egy magyar mágán, gróf Csáky 36,000 ftos kölcsönével lehetővé tette 1776-ban, hogy Pozsonyban, a kor ízlése szerint való díszes és tágas színházat építhettek.³

Az előbbi fejezetben röviden megemlékeztünk az első évek viszontagságairól.

Pozsony német színészete nem volt még a jelen század 40-es éveiben sem állandó színészet,⁴ azonban különösen a téli hónapokban mindig igen élénk idénye volt, a mi Bécs közelségénél fogva is — mely a vendégzereplést megkönnyítette — természetes dolognak tűnhetik föl.

A főváros idegen színészete valamivel újabb keletű Pozsonyénál. Az első extemporáló társaság nyomát már 1770-ben föl lehet

¹ L. Sándor Sok féle. Theater-Lexicon 6. Band. 124. lap.

² L. TEUBERT. I. Theil. 173—174. lap.

³ A Pozsonyi régi és új Színház írta SAMARJAI KÁROLY, Pozsony, 1886. 17—18. lap.

⁴ L. Theater-Lexicon, i. h.

Pesten találni. Budán a várban a «vörös sündisznónál» (ez a háza is megvan az Iskola-téren), a vízi-városban pedig a «fehér kereszt» címzett vendéglőben, Schams szerint, már 1760-ban akadni az első idegen színtársulatra. Természetesen nem kell rendszeres színészetet képzelnünk. A társaság az akkor divatos extemporizálással, marionette-játékkal, gyermek-balletek rendezésével kereste kenyerét.

Pest rendszeres színésze Schmallöger «impressával» veszi kezdetét 1773-ban.

A múzeumi könyvtár legrégebbi német színházi almanachja szerint, még 1783-ban is Madame Johanna Schmallöger volt a színházak «impressája».² A férfi tagok száma 23; a nőké 12 volt, kikhez még 5 gyermek is tartozott.

Kiválóképen a balletet üzték; sőt, hogy ezt tartották a lényegnek, kitűnik abból, hogy minden színész neve után először a balletbeli szerepköre volt megjelölve, s csak azután következett a színjátkéki. Alig múlt el egy este ballet-előadás nélkül, s volt eset arra is, hogy csupán balletet adtak. A társulatnak két tánczmestere is volt, egyik a komoly, másik a víg ballet számára.

Néha-néha a magyarságnak is kedveztek. Kétszer «Ein ungarisches pas de deux», háromszor egy ugyanilyen «mit Kindern» fordul elő ez évben. A bécsi gyermek-előadások mintájára pedig magok is adtak színdarabokat gyermekszereplőkkel. Az előadások száma havonként nagyon különböző volt; így januárban és novemberben 18-szor játszottak, márcziusban pedig csak 4-szer. Az előadások havi átlagos száma 12-re tehető.

Az előttünk fekvő zsebkönyv még egy fontos cronológiai dátumot is megőrzött az utókor számára. Márczius végével a Mayer, Dietelmeyer és Landerer házaspár, továbbá Hornung Antal, ifjabb Mayer és Braun k. a. kiléptek a pesti színház kötelékéből és Budán új társulatot alkottak («errichtet zu Ofen eine neue Impressa»). E szerint kétségtelen, hogy a budai rendszeres színészet 1783. április hó 1-ével vette kezdetét.

De nem lévén célunk a fővárosi német színészet történetét részletezni, azért annak csakis jelentősebb mozzanatait emeljük ki.

* Theater-Taschenbuch von allen vom Anfange des Jänner bis z. Ende d. Dezember 1783. stb. Lapszám nélkül. (Múzeum.)

Pesten ugyanis divatban volt az összes spektakulumok bérletét egy bérlőnek kiadni. Midőn 1785-ben a régi bérlet lejárt, Tuschl Sebestyén «polgári kávé» 10 évre, 800 frtnyi évi bér mellett kivette bérletbe a spektakulumokat. Volt akkoriban a váci kapu előtt * egy külön népies jellegű színháza a fővárosnak, az úgynevezett Hetz-theater. E miatt nagy viszály keletkezett Tuschl és Schmällöger asszony között, mely oly módon nyert kedvező megoldást, hogy S. asszony annak fejében, mivel T. még egy évre átengedte az Amphitheatrumot, ígéretet tett neki, hogy társul fogadja a saját színházi és amphiteatrumi bérletébe s annak hasznán megosztozik vele stb. E kevésbbé érdekes per mellékleteképen egy igen becses inventarium maradt reánk, mely fogalmat ad arról, hogy mily kedves mulatsága lehetett a fővárosi közönségnek a brutális Hetz-játék.**

* «bei dem sogenannten Plaskoischen Kreutz auf der Sandgestätte.» (Orsz. levélt.) A Hetzekről l. a Magyar Kurir elitélő véteményét 1791. évf. 34. és 84. sz.

** E szerint a következő fölszerelése volt a Hetztheaternak :

Der grosse Raub-Beer	---	---	---	---	---	300	frt	—	kr.
Der erste Räuber und Raub-Beer	---	---	---	---	---	300	«	—	«
Der Siebenburger Hetz Beer	---	---	---	---	---	100	«	—	«
Der Rauf u. Danzbeer	---	---	---	---	---	80	«	—	«
Zwei kleine Raub u. Raufbeere	---	---	---	---	---	200	«	—	«
Der F (?) und Raubbeer zugleich	---	---	---	---	---	150	«	—	«
Die 6 Wölf worunter 4 Raub- 2 Hetzwölfe sind à 4									
ducaten	---	---	---	---	---	96	«	—	«
Der grosse Waldhirsch	---	---	---	---	---	40	«	—	«
Der Thannen Hirsch	---	---	---	---	---	30	«	—	«
Zwei Pferd (z. ziehen u. reiten)	---	---	---	---	---	32	«	—	«
Ein Esel	---	---	---	---	---	8	«	—	«
Ein schwarzter Extra Feuer Hund	---	---	---	---	---	35	«	—	«
8 St. Captol (?) hund Bernfanger, das stuck 3 Ducaten	---	---	---	---	---	96	«	—	«
4 St. Capitol Stierfanger à 8 fr.	---	---	---	---	---	32	«	—	«
2 St. Wolffanger à 8	---	---	---	---	---	16	«	—	«
6 St. Schwein und Ochsenfänger das St. à 4	---	---	---	---	---	24	«	—	«
4 St. Ordinari und Beller à 2	---	---	---	---	---	8	«	—	«
Die Schlacht Maschin	---	---	---	---	---	10	«	—	«
Ein Schwein Feder zum Erlegen	---	---	---	---	---	7	«	—	«
Ein Lanzen z. Stierlegen	---	---	---	---	---	3	«	—	«
Die Hirschen Flächen	---	---	---	---	---	5	«	—	«
Drei Ochsen Sattel	---	---	---	---	---	2	«	30	«
Drei St. Ochsen Bein	---	---	---	---	---	4	«	—	«

Biztos jövedelem kilátásai nélkül ily nagy összeget bizonyára nem fektetett volna senki sem egy oly vállalatba, melynél a szereplő tagok első kötelessége volt, hősi küzdelem közt kilehelni párájokat a közönség szeme láttára, a mely oknál fogva minduntalan újabb szereplők beszerzése vált szükségessé.

A közönség ízlése ezt megkívánta. A színházi bérlők csupán hódoltak ez ízlésnek.

Jellemző mindenesetre a fővárosi közönség ízlésére, hogy az idegen színészet mellett a látványosságnak egy oly fajtáját is cultíválta, mely már régen száműzve volt Németország előkelőbb városaiból.

Pest rendszeres idegen színészetét 1771. augusztus 14-től kell számítanunk, mint a mely napon a városi egyik bástyából színházzá alakított Rondellában az első rendszeres színi előadást megtartották.

Az ország harmadik német színháza tíz évvel később, Kassán keletkezett 1781-ben, ép úgy, mint a pozsonyi és pesti, tisztán a polgárság iniciatívája folytán. Hihetőnek kell tartanunk, hogy mielőtt a városi színház tényleg létesülhetett, kellett idegen színészeknek Kassán is megfordulni, mert valódi szükség nélkül ily kiadást a város még sem kockáztatott volna.

Az ország negyedik színháza az 1783-ban keletkezett budai lehetett, a régi hídfő mellett. Ez volt a Reischl ácsmester által emelt ama fabódé, melyben 1790. november 25-én az első magyar színi előadást tartották meg. Ezt követte 1787-ben a várbeli

2 St. Huntz Panzer	---	---	---	---	---	---	3 frt — kr.
2 Beeren Zangen	---	---	---	---	---	---	4 „ — „
4 Hetz Gabeln	---	---	---	---	---	---	4 „ — „
10 St. Holz Staberln von Brton Holz mit Eisen Beschlagen							
à 10	---	---	---	---	---	---	1 „ 40 „
1 Brochenes Wasserschaf mit Sifon	---	---	---	---	---	---	1 „ — „
1 detto zum Stier drenken	---	---	---	---	---	---	— „ 30 „
1 Hirschen Kasten	---	---	---	---	---	---	8 „ — „
1 Schwein Kasten	---	---	---	---	---	---	7 „ — „
1 dtto Dopplter Schwein Kasten	---	---	---	---	---	---	6 „ — „
1 Wasser Passein 90 Eimer	---	---	---	---	---	---	15 „ — „
							1628 frt 40 kr.

(L. Orsz. levéltár Acta Theatralia 1785).

színház, melynek történelmi előzményeit egy más helyütt* részleteztük.

Ime, e néhány példa is bizonyítja, mily fokozatosan hódított az idegen színészet nyugatról keletre menve Magyarországon, olyannyira, hogy 1771-ben már Erdélyben, az ország legkeletibb szögletén, Nagy-Szebenben is idegen színészetre akadunk.

A városi polgárság teljesen idegen ajkú volt a múlt században hazánk mindkét felében. Nem csoda, ha a német színészetre ennyire kedvező viszonyok folytán, az említett városokon kívül még oly helyeken is, mint Szeged és Kolozsvár, a német színészet nyomaira akadni a múlt században.

Az országos levéltár adatai szerint ugyanakkor, midőn az első és egyetlen magyar színtársulat Pesten a lét és nemlét harcát vívta, az országot elárasztották a német színigazgatók, kiknek sorában ott találjuk a nevesebbek közül Bullát, Bergopzoomert, ifj. Stephaniét, Mihulet stb. A múlt század végeig biztos nyoma van a német színészetnek a már említett helyeken kívül Sopronban, Győrött, Komáromban, Pécsen, Temesváron, Aradon, Nagybányán, Szatmárt stb.**

Hihetőnek kell tartanunk, hogy e társulatok semmi művészeti nyomokat nem hagytak hátra, mert a német színészet java aligha ment túl Ausztria határain, s ha túl is ment, Pozsonyon és Pesten kívül nem igen talált másutt biztos existenciát. A bizonytalan existencia pedig nem lehetett az az állapot, a melyért az idegen színészet java valami kiválóképen tudott volna lelkesülni.

A múlt század idegen színészetét — legalább az évnegyedekint betérjesztett műsorokból ítélve — nem tartjuk egyébnek hazánkban a külföldi német színészet halvány másolatánál. Hazánk lehetett a külföldön el nem ismert színészi nagyságok működési területe; a megélhetéssel küzdő «Prinzipálok» egyik utolsó kísérleti állomása. Évenként néhány hónapon (némely helyen csak néhány héten) át biztos kenyérkereset kínálkozott nálunk — és ez bizonyára kielégíthette egész ambícióikat.

Nagyobb jelentőségre csak a Pest városi színház tudott szert tenni, és pedig nem is a Rondellában, hanem az 1812-ben újonnan emelt nagy színházban.

* L. 78—80-ik lapokat.

** L. Orsz. Levélt. Acta Theatralia 1785—95. stb.

Az 1808 előtti pénzbövilág lehetővé tette, hogy a város, miután pénztárába a Verschönerungs-Comission intézkedései folytán is roppant összegek folytak be, az állandó színház tervének fogantatásához kezdhetett.

A régi színház alkalmatlan voltát már a múlt században is belátták, és 1789 előtt szó volt arról, hogy egy oly épületet emeljenek, mely bái teremmel is el legyen látva, mivel a színház jövedelme — a saját számításuk szerint — egyedül nem lenne elegendő a színház eltartására. Már akkor háromféle tervet és költségvetést terjesztettek föl. Az ügy azonban néhány évre rá elaludt.*

Végre 1808-ban a nádorispán felügyelete mellett meghánytvetett terv alapján, tavasszal hozzáfogtak a főmunkálatokhoz, és 1808. július 15-én megtartották az új, állandó színház alapkövetételének ünnepélyét. Alkalmas és a közönségre is kényelmes helyül a régi hídfőelőtti teret szemelték ki. Eleintén úgy volt tervezve, hogy a teleknek a város felé néző részén a színház, a Dunára néző részén pedig a redout emeltessék. A két front elé két nagy teret, jobbra és balra utcákat terveztek.

A színházzat 1812. febr. 12-én a király születése napján ünnepélyesen megnyitották.** S ha tekintetbe vesszük, hogy az építkezés

* L. Orsz. Levélt. 2,333/790. és 1792. évről 4,885. sz. Helyt. t. jelentéseket az udvari Cancelláriához.

** Az Allg. Th. L. szerint (VII. Band. 80—81) a pesti városi színház leírása így szól: A színház fundamentoma a dunai oldal felé *16 láb mély és 8—11 láb erős*. Minden oldalról szabadon áll, de benső része épületekkel határos, elől a belépti csarnok és a díszlet-raktár, oldalán árúcsarnokok, hátul a redoute épület által. Három ívű kiszökellő redő alatt szállhatnak le s föl a kocsin érkezők. Földszint széles előcsarnoka van, mely egyúttal támaszpontul szolgál a lépcsőzetten kiálló 3. és 4-ik galleriáknak; fő- és oldallépcsői a felső emeletekre vezetnek. Kijárása 5 van. (Tehát segítettek a Schams által fölhozott bajokon.)

Tűzveszély esetére még 4 kijárás van fentartva.

24 bolt van ott; lakás a vendéglős részére és még egy raktár. A színpaddal egy udvar határos, melyen át széles út vezet ki a Duna felé.

A színpad portáléja 56 lábnyi széles, és egyike a legszélesebbeknek.

A karzat úgy van szerkesztve, hogy a látást hátráltató oszlopok csak az ötödik ülésornál kezdődnek.

Belsejének díszítése egyszerű. Egy lustre világítja meg.

A függöny s bármely kárpít egyenesen is fölhúzható.

Egyik oldalon vannak az öltözők és a társalgó szoba olyképen, hogy

költségei több mint 3 millióba kerültek (627,942 frt 56 kr. Wiener Währung) bámulatba ejthet a főváros áldozatkészsége ama közöny mellett, melyet a hazai iránt tanúsított.

Nemsokára észrevették a színház nagy hiányát, a rossz acus-ticát. Midőn e miatt a vádak mind sűrűbben hangzottak, Aman es. kir. udvari építész Bécsben, a Wiener Zeitschrift hasábjain két számban részletezte ennek okait.¹

Szerinte ezt abban kellett keresni, hogy a tervezett redoute-ot nem építhették ki az 1812-ben beállott kedvezőtlen pénzügyi viszonyok miatt. A redoute, mint a színház zárépülete, hangfölgőgő gyanánt szerepelt volna, most azonban a hang elvész a színházban, mert nemcsak a nézőtér nagy ürege, hanem a színház mögötti üres tér is zavarólag hat a beszéd megértésére. A budai hegyekről jövő légáramlat hullámszerűleg hat az egész scenariumra. Tiltakozik az ellen, hogy ez a hiány építészeti baklövésekre volna visszavezethető. A megnyitási ünnepélyen, midőn mintegy 3,200 ember vett részt, ezt a hiányt nem lehetett észrevenni, sőt a nádorispán legteljesebb megelégedését fejezte ki a sikerült mű fölött az építőmesternek.

A színházi teljes terv szerint a redout épülete kitorkollott

az üvegajtókon keresztül a színpadot egészen lehet látni. A főhomlokzaton jobbról, balról 4 fülke van Terpsichore, Clio, Euterpe, Polyhymnia szobraival (Schams 8-at említ).

A kiszökellés befödése folytán keletkező párkány allegoricus diszítéssel: «az új Múzsateplom keletkezése» van ellátva. Ez a kiszökellés fedélzete fölött néhány lépcsőn a főcsoport van: Thalia, Kalliope, Melpomene e templom megvédéseért esedeznek Apollónál.

A szobrászati munka Aman tervei nyomán készült, és pedig a főcsoport *Klieber* igazgatótól van, az allegoricus csoport és két szobor *Vogeltől* és a két alsó szobor *Beringertől*.

1812. febr. 12-én nyitották meg egy *KOTZEBUE* által írott triológiával, melynek tárgya a magyar történelemből vététt és a melyhez Beethoven írta a zenét. E dráma címe: *Die Erhebung Pesth zur königl. Freystadt volt, Athen romjai* című utójátékkal.

Megnyitásakor kellemes benyomást tett a színház. A közönség mindenünnen jól lát és hall. 1808-ban így írt Vitkovics Csepányhoz (III. k. 11. lap.) «A német játésszók erősen fenik reá a fogukat. Hagyd abban, még ez is megváltozhatik», 1812-ben nem lehetett többé abban kételkedni, hogy nem a magyar színészet számára építették e díszes palotát.

* Wiener Zeitschrift stb. 1817. év II. f. 101—102. sz. és 89. szám.

volna a Dunára, az akkori híd irányában (a mai vigadó-épületnek megfelelőleg), s így a befejezés esetén az egész épület, középpütt kiemelkedő kupolájával, kétségtelenül impozáns képet nyújtott volna Buda felől. Aman olyannak hirdette az általa emelt színházi épületet, hogy annak benső fölszerelése, a redoute kiépítése esetén a leg-hathatósabban fogja elősegíteni a hangelterjedést.

Cikkének részleteit alább közöljük, hogy fogalmat nyerjünk az egész színház colossális arányairól.*

A főváros eme nagylelkűségének olyan színezete van, mintha az idétt a fővárosi németajkú polgárság nagy száma és valódi művész-i hajlamai indokolták volna e roppant költsékezést a németajkú polgárság érdekében, és mentenék azt a közönyt, melyet a magyar

* A 4-ik emeletet $\frac{2}{3}$ és a 3-ikat $\frac{1}{3}$ -ra kisebbíteni is lehetett más czélokra.

A proscenium $9\frac{1}{2}$ láb mély, mely annyira védve van, hogy a színész beszéde igen hallható.

Az udvari páholy a proscenium átellenében régi minta szerint készült.

A színház mélysége a prosceniumtól az első emeleti páholyokig nem oly nagy, mint a Kärnthnerthor színházé, és mégis még egyszer annyi ember fér el abban, mint ebben. A prosc. nyílása 51 láb — tehát sok közönség kerül a színész elé — az eddigi ismert színpadok prosceniumának öble 48 láb, az An der Wiennál 43, a Kärnthnerthorénál 36 és a Burgénál 26 láb.

A scenarium boltozott. A legnagyobb előadásokra alkalmas. Lovakkal a podiumon keresztben is lehet bevonulni, a belső mélység 300 láb, sőt miután a színpad középső vonala a hajóhídat is érinti, nyáron ezt a hídat is bele lehet vonni az előadás keretébe. Vele egybefügg (a scenariummal) a festő kamra is, úgy, hogy egy haránt nyíláson át a díszleteket innen egyenesen a pódiumra lehet tolni.

Négy kölépcső vezet az egyes emeletekhez, melyek elzárják ezen emeleteket, úgy, hogy az első emelet a többtől teljesen el van különítve. Így tehát az 1. és 2. emelet közönsége künn van, midőn a 3. és 4.-é a földszintre ér, a mi tumultusnál és tűzveszéllynél fontos.

A prosc. falazott oszlopai lehetővé teszik esetleg egy vaspléh függöny alkalmazásba vételét.

Hogy a nagy előadásokra épült színház társalgási darabokban is alkalmas legyen, erre nézve sem hibás a nézőtér, mert ugyanaz a közönség mind a kettőt kedvelheti — a javítást tehát a színpadon kell eszközölni. — A színház megvilágítása is figyelmet érdemel, mert a színpadon az előadókra felülről lefelé hatolt a fény mint a természetben s nem mint a legtöbb színpadon alulról fölfelé.

érdekek iránt tanúsított. Pedig a következmény megmutatta, hogy a főváros közönsége nem volt képes egy ily nagy színházat eltartani, és így annál nagyobb joggal követelhetette volna a magyar színészet is a főváros áldozatkészségét. 1821-ig 3 előkelő bérlője volt a színháznak,* kik közül az első (1813—1815-ig) haszonnal, a második (1815—18-ig) haszon nélkül, és a harmadik (1818—1821-ig) tetemes kárral vezette a főigazgatást. E sikertelenség folytán sem ambícióból sem speculációból nem mert többé egyes ember erre vállalkozni. Végre egy részvénytársaság állott egybe 1821-ben 93,000 frtnyi tőkével, s midőn ez is kevésnek bizonyult, 1823-ban újabb pénzügyi manipuláció vált szükségessé, sőt 1823-ban híre járt, hogy husvétig még 50,000 frt kölcsönrel fogna ez összeg kiegészítettetni.**

«Bár nem lehetne állítani — írja forrásunk — hogy a részvényesek az előlegezett tőkéik után valami nagy haszonról mertek volna ábrándozni, de annyi bizonyos, hogy kezdetben nem mindenki volt oly lemondásra elkészülve, a minőt a dolgok mostani állása megkíván. Nem lehet csodálni, ha a közönség hangulata az ellenőrzést illetőleg meglehetősen szigorúvá lőn egy oly vállalattal szemben, mely a nyereség kilátásai helyett oly rövid idő alatt oly tetemes veszteségeket helyez kilátásba».

Az ekként létesült első igazgatóság (1821 husvétől 1822 husvétig) — nagy pénzáldozatok árán — csak kevés eredményt tudott elérni. Derekasán hozzálátott főleg a garderobe rendbehozásához, «a közönség szeszélyeit nagy előzékenységgel és áldozatkészséggel elégítette ki, de nagyon hallgatott a tolakodó műbírálok besugásaira és főleg elfelejtette ama régi igazmondást, hogy az első harag többet ér az utolsónál».

Volt tehát elég baj. Meg is únta az első directio a dicsőséget és lemondott. A második directio (1822—23) nem rendelkezett az előadóknak sem ügyességével, sem intelligenciájával, a közönség pedig nem tekintette őket egyebeknek, csak helypótlóknak. Hogy mily kedvezőtlen véleményt támasztottak magok felől, bizonyosságul szolgálhat az, hogy az 1823—24. évi directióba közülök egyet sem választottak be.

* L. Wiener Zeitschrift, 1823. I. évn. 23—24. sz.

** Jellemző, hogy a főváros előkelő köreiből 27-en 28,500 frtal; a budai polgárok másfél részvényvel 1,500 frtig, a pesti polgárok ellenben 63,000 frtig voltak érdekelve e pénzügyi manipulációban. L. i. h.

Ide járult, hogy a főnemesség frontot kezdett formálni az új igazgatókkal szemben; a pesti közönség lassan elszokott a roppant épülettől, melyben télen át kiállhatatlan hideg uralkodott; a budai közönség szintén nem járt át szívesen, kivált télen, szóval a helyzet annyira megváltozott, hogy a W. Z. pesti levelezője már 1823. okt. hó 12-én a színház pénzügyi viszonyait oly ziláltaknak mondotta, hogy szóba hozták, vajjon nem kellene-e 1824-ig a fizetéseképtelenséget kimondani? Az utolsó pillanatban egy cassadarabra tettek szert,¹ mely 15 előadás után 20,000 frtnyi tiszta jövedelmet eredményezett.² A részvénytársaság pedig már tervbe vette a színészek fizetését 20%-kal alább szállítani. Ekként a szerencsés véletlen segített a közvetlen bajon, de a sok sikertelenség azt eredményezte, hogy szeptemberben nem akadt vállalkozó, a ki mind a két színházat kibérelje. És ezzel fölmerült 1824-ben, miután a pesti színház a budairól is tartozott gondoskodni, a két színház szétválasztásának kérdése.³

¹ Ein Uhr! látványos énekes bohózatra. Ezt a melodramát a magy. színpadon is sűrűn adták Pály Elek fordítása szerint.

² W. Z. 1823. IV. f. 131—132. sz.

³ Az 1800 év május 9-éről kelt udvari decretummal ugyanis kimondatott a pesti színház tervbe vett felépítésének elhalasztása a háború befejezéseig azon hozzáadással, hogy addig is, míg ez a terv újból elővételnek, a régi színházat kedvező föltételek mellett magánbérletnek lehet kiadni. Ugyan ez alkalommal ki is kirdették a pályázatot, mely mind a két színház (a pesti városi és a budai várbeli) bérletére vonatkozott — de csakis a pestiről szólott, mivel ennek a bérletével (a nádor határozott óhaja folytán) a budai színház ellátása elválaszthatatlan kapcsolatban állott.

Külön budai színházról nem tétetik ez időszakban említés. Tuschl szerződésében (1785—1795) is csak a pesti színház kibérléséről van szó, pedig tudjuk, hogy a pesti színészek Budán is tartoztak játszani. Valószínűnek kell tartanunk, hogy az 1783. tett első kísérlet szerencsétlen sikerű lehetett és ennek behatása folytán mondatott ki a két színház teljes egyesítése. (Orsz. levélt. I. a 27,722/793. sz. egyik mellékletét, és u. o. az első helyen említett rendeletet.)

A színházépítés körüli kapkodásra nézve jellemző adalékul megemlítjük, hogy egy 1795. máj. 29-éről kelt udvari rendelet — a 98627 frt 48 $\frac{1}{2}$ kr. költség helybenhagyásával — meghagyja, hogy az építéshez még a béke bedőlté előtt hozzá lehet fogni. Hogy miért vonták vissza 5 év múlva a rendeletet, annak nem tudunk nyomára akadni. (L. Orsz. levélt. 14,261/795. sz.)

A pesti levelező örömmel írta, hogy a «Thespis diligenceja megszabadult fölösleges terhétől, mert nemcsak hogy nagyobb személyzetet kell tartania a bérlőnek a budai színház miatt, de személyzetét meg is kell osztania, míg a szétválasztás esetében a rivalizálás a budainak csak előnyére fog válni, és a pesti színészek vendégszerepléséből haszna lehet».

Nagyobb baj volt, hogy a crisis folytán a jobb színházi erők ott hagyták a pesti színházat. A levelező abbéli reményének ad kifejezést, hogy ez nem fogja visszariasztani a külföld jelesebb színészeit az ide szerződéstől, mert bár Pest és Pozsony az ország legdrágább városai, mégis ezekben sokkal olcsóbban lehet élni, mint a külföldi nagy városokban. «Igaz — írja jellemzően — hogy itt is meg kell a színésznek az előítélettel küzdenie, de tény, hogy sokszor ez az előítélet jogosult. A tisztességes elemnek mind a mellett szabad bejárata van a főváros előkelőbb köréibe; főképp pedig ama színészeknek, kik zenei tehetség mellett kellő társadalmi műveltséggel bírnak.»

Az 1824-ik év két tekintetben képez forduló pontot a fővárosi német színészet történetében. Egyrészt a pesti színészet megszabadul terhétől, a budai színháztól, ez pedig 1824. husvétjától kezdve egy addig nem élvezett, de nemsokára megbánt önállóságra jut; másrészt a pesti színészet történetében egy nemcsak külsőleg helyesebb vezetés veszi kezdetét, hanem a tulajdonképi művészi virágzás kora ettől számítható.

A pesti színházat 1824. husvétól kezdve *Babbnigg* Antal és *Grimm* Fedor igazgatók vezetik 1827. husvétig; ettől az évtől kezdve pedig teljesen önállólag Grimm Fedor 1837-ig, midőn Schmidt S. bérlő ki. Igazgatásuk alatt a legnagyobb súlyt az operára fektették. Ez irányra elhatározó befolyással lehetett az, hogy maga Babbnigg igen szép tenor hanggal bírt; de később, elválásuk után is, megmaradt Grimm ez irány mellett. Évről-évre egy teljes nagy zenekar (30—36 tagú) állt rendelkezésre, színészeik és színésznők nagy száma mellett (23—30) pedig egy 10—12 tagból álló férfi és ugyanoly erős női kar volt szerződötve. A drámai műsor szegénységeért gazdag kárpótlást nyújtott az operai. Évről-évre (a kisebb énekes játékok mellett) 30—36 jelentékenyebb operát adtak elő, köztök: A portici némát, Faustot (Spohrtól), a Vampyrt, Bűvös vadászt, Armidát, a Sevillai borbélyt, Oberont, Don Juant, Euryanthes, Fideliót, Tellt, Fra Diabolót, Cenerentolát, Othellót, Montecchi és Capulettit, Zampát, Ördög Róbertet, Figaro lakodalmát stb.

A drámai műsor annál szegényebb volt, mihelyt nem akadt külföldi vendégök, mint pl. 1826-ban Anschütz és Schröder asszony; 1829-ben Devrient és Löwe; 1830-ban Löwe, Weber és Szwoboda, továbbá Birch-Pfeiffer Karolin, Bassi-Manna, Achten k. a.; 1831-ben a Fichtner házaspár; 1832-ben ismét Löwe, továbbá Hágk k. a., Birch-Pfeiffer stb. stb., a kik vagy classicus drámai szerepekben, vagy az akkor divatozó hatásos drámákban léptek föl. Maga a pesti színészet törzsgárdája nem igen mert komolyabb darabokkal megpróbálkozni s azért a drámai műsor nem ritkán hozta a következő bécskülvárosi boházatokat: Gisperl und Fisperl, Hamlet Prinz von Tandelmarkt, Der trävestirte Hamlet, Die Menagerie in Krähwinkel, Staberl als Physiker, Der Tyrolerwastel, Herr Josef u. Frau Baberl, Die Paprika-Liesel, Reserl die Nachtwandlerin, Die Kathi von Hollabrunn, Domi, Der Tausendsassa, Scüs, Mond und Pagat, Doctor Krampferl, Zamperl der Tagdieb, Die sieben Schwaben, Robert der Teuxel, stb. stb.

Azt hiszzük, hogy pártatlanul járunk el, midőn e korszak jellemzésére a német színházi legtekintélyesebb Lexicon véleményét szószerint idézzük: «Grimm és Babnigg helyrehozták ugyan elődeik hibáit, de csupán a saját érdekekben működtek 13 esztendeig, mert *ez egész időszak alatt az opera és dráma nagyobbbrészt középszerű tehetségekkel volt ellátva*. Sceneria, ruhatár, díszletek nem szaporodtak, sőt a legszükségesebb renovatiót sem érték meg. *Csakis a váltakozó vendégszereplések ringatták családásba a műértő közönséget az intézet állapotára nézve*».*

Midőn az ország legelőkelőbb német színészetét ily lesújtó kritika érte — Németország felől; fogalmat alkothatunk magunknak a vidéki német színészet művészi niveaujáról. Alig lehet ezek után még abban is kételkedni, hogy az idegen színészet hazánkban valami kiváló befolyással nem lehetett színészetünkre, hisz a művészetet a dráma terén a nyári idényben szerepelgető külföldi színészek képviselték. Ha tanulhattak valami jót, úgy azt legfeljebb ezekről tanulhatták. A rosszat — a szavalás patheticus modorát — bizonyára nem e művészekről lesték el, hanem azoktól, kik tehetségök hiányait külsőségek által törekedtek feledtetni a honi német színpadokon.**

* Allg. Th. L. 6. B. Seite 81.

** L. SZIGLIGETI-t Fővárosi Lapok, 1873. évf. 171. sz.

Emlékezetünkbe idézve a fentebbi nyilatkozatot, vajjon mit gondoljunk mind e mellett is hazánk társaséleti viszonyairól, midőn 1818-ban jogos megbotránkozással kérdi Döbrentei, vajjon minek a német játékszín — Kolozsvárott! Minő átalakuláson ment keresztül társadalmunk, hogy még Kolozsvárott is küzdelemben állott a magyar színészet a némettel?!

Valóban csodálnunk kell, hogy a magyar színészet meg bírta vívni e nehéz harczt.

Az idegen színészet részletes története bizonyára nagyobb alkalmúl szolgál e küzdelem egyes mozzanatainak fölvilágosítására, mint azt mi tehetjük, kik az idegen színészetet — a nemzeti játékszín történetéről lévén szó — csakis a szerint méltathatjuk figyelmünkre, a mennyiben előnyére vagy hátrányára vált a magyar színészet kifejlésének.

Midőn az első színjátszó társaság 1790. okt. 15-én Pestvár-megyéhez fordult kérelmével,* szomorúan emlékezett meg, hogy nincsen Európában egy országos nemzet is, melynek számos theatrumain ne játszatnának játék-mesék saját nyelvén ;

«a mi hazánkban már is annyira megsaporodtak a német theatrumok, hogy *majd csaknem minden népesebb városaiban vagynak affélék*, melyek által a német nyelv hathatósan terjed és a nemzettel kedveltetik. A magyar nyelv ellenben míveletlen, és megvetve marad, úgy, hogy végtére a nemzeti karakter is elváltozik s mikor észre se vesszük, a Magyar a Magyarban föl nem találta. Képtelen dolog, hogy a magyar saját hazájában tulajdon pénzével nem vehet részt az efféle gyönyörködésben, hacsak németül nem tud».

Valóban rosszul eshetett annak tudata, hogy a magyar a saját hazájában, a saját nyelvével nem boldogul! A nemzeti újjászületés eme korában ez a meglepetés sokakat fölrázhatott «opium álmukból».

Midőn a társaság későbbben még annyira sem tudott jutni, hogy a fővárosban oly napokon nyerjen játszási engedélyt, midőn nincsenek színi előadások, a legnagyobb keserőséggel ír ismét Pest-megyéhez :

«midőn holmi országvesztett, nyomorúlt lovakkal játézők, kötélén ugrálók, czéges vétkeikért példásképen büntetett gonosztevők, inkább

* L. ENDRÖDY-nél I. k. XVIII. lap.

bűnre tanító, mint attól elidegenítő öntött képeiknek mutogatói nemes hazánkban alkalmas helyet, nézőket és pénzt kapnak, addig a mi társaságunk, mely nemes és közjóban határozott czélt; úgymint kedves anyanyelvünknek, az erkölcsöknek és a becsületnek csinosítását tette föl, a pesti és budai theatrumoknak árendásától *felehaszon fejében* (?) és csak az ő üres napjain téendő játszásra is édes hazánkban, Anyavárosunkban engedelmet nem nyerhet».* Csodálkozhatunk-e, midőn ily viszonyok közt a királyhoz intézett kérés levélben arra kéri a királyt, hogy Magyar- és Erdélyországban, hol legtöbbször német társaságok működnek, «a magyar drámák előadásában — ne akadályoztassanak»?

Megelégedtek már a kegyelemkenyérrel, nehogy a szent ügy szenvedjen az által, ha lemondanak szándékukról.

A hatalom által közvetlenül vagy rendeletei által közvetve pártolt német játékszín hazánkban nemcsak legfőbb támasza volt az idegen culturának, de egyúttal az idegen hatalomnak is. Egyrészt közremunkált arra, hogy az idegennek szeretetét növelje, másrészt arra, hogy a hazainak lenézését elősegítse. A német színpadról nem igen hangzott alá a magyar nemzet dicsérete. Eltekintve attól, hogy még 1833-ban is a duhajkodó modort hirdették a német színpadról magyar modernnek, és a vidéki német színpadokról valószínűleg még több gyalázkodás hangozhatott alá.**

A Tudományos Gyűjteménynek egyik czikkírója (A. J.) Nemzetiség és Cultura cím alatt lelkesen szól a mellett, hogy a nemzetiség föntartására mily haszon és foganatos eszköz a theatrum. A magyar a nemzeti darabokat kedveli és «azok látására tolakodva mén». Csak alkalmaztassuk azokat az ő természetéhez, meggyőződésszerűleg állítja, hogy ennek nagy foganatja lesz. Ha minden népesebb városban magyar színházat állítnánk s azokban jó nemzeti darabokat adnának, minden félig magyar város egy generatio után teljesen magyarrá lenne. «Minő csekély fáradságba kerülne — írja alább — a Nemes vármegyének a jött-ment idegen csavargókat határából kitiltani. Ha a vármegyebeli urakat a szív, a nemzet szeretete meg nem győzheti abban, hogy a külföldi, az idegen színjátékok erkölcsöt, szokást, nyelvet rontanak, tollam kevés lenne azok lebeszélésére.»

Szomorúan említi: annyira mentünk, hogy állandó idegen

* L. ENDRÓDY i. h. XXVII—XXVIII. lap.

** L. a Honművész 1833. folyam.

nyelvű theatrum több van hazánkban a nemzetinél. E cikkhez függesztett jegyzet megemlíti, hogy mindezek tetőzéseül az idegen játszóknak valóságos gúnyt űznek a magyarokból. Írója négyszer volt a pozsonyi német színházban és mindannyiszor nemzeti szokásinkat csúfoló jeleneteket és tetteket látott. «Hazánkban is csúffá tesznek bennünket, mit csodálkozunk, ha a külföld gyaláz.»*

Ilyenek történtek 1827-ben is még, mennyivel több okunk van hinni, hogy az academiai eszme újjászületése előtt nemzetünk még több gyaláztatásnak lehetett kitéve a tudományokban hátramaradottsága miatt.

Igen, a német színészet határozott hátrányára vált nemzeti kifejlődésünknek. Még Kölcsey is gúnyosan emlékszik meg a magyar táblabíróról, ki divatból a német színházba jár leányaival s míg ő tapsra emeli kezeit, azalatt leányai szemlesütve pirulnak a német színpadi férczelmények divatos kétértelműségei miatt.

A német játékszínnek kiváltképen 1812-től kezdve veszedelmes előnyei voltak a fővárosban: fénye, pompája, nagy apparatusa. E mellett készen kapta egy nyelve és irodalma által európai hírű nemzet eredetiség fordított drámairodalmát. Neki nem kellett új drámaíró erőket nevelni, dédelgetni, midőn a szomszéd nemzet kitűnőségeinek műveiben válogathatott. De még színi erőit is a külföld számtalan színpadáról recrutálhatta — s az idegen színpadok ezen művészi kitűnőségeivel a főváros közönségét elkényeztethette, míg a magyar színészet ugyanott csak az ő «természet-gyermekeit» mutathatta be koronkint. A többi német színtársulatokat is azon nagyobb terrenum, a melyen mozoghattak, jobban kifejlesztette a hazaiaknál, kiknek csak a 20-as évektől kezdve nyújt tűrhető existenciát Kassa, Kolosvár, Székesfejervár, Miskolcz, Nagyvárad, Debreczen.

De még ezen helyeken is találkozunk a német színészettel, 1818-tól. 1816—1819-ben ugyan magyartársulat működik Kassán, de az 1817. óta gr. Péchy József által bérelt színházban német színészek játszanak egész 1828-ig. Sőt minden nyáron, még azután is, valahányszor a magyar színészek nyári kirándulásokat tesznek, mindig német társulat szerepelget Kassán. S mily pöffeszkedővé vált ezen

* Tud. Gyűjt. 1827. év. I. köt. A magyarnak a színpadon való nevetességé tétele egy más cikkíró is bizonyítja. Tud. Gyűjt. 1821. III. k. 124—125. l.

dédelgetett helyzetében a német színészet, azt a Kaschauer Bote* is bizonyítja, mely a következőképen mert írni a magyar színészetről:

«Kassán a drámai Múza néhány év óta lakhelyet változtatott, hogy barátságos városunk lakosait a hosszú, unalmas téli estéken ne csak gyönyörködtesse, (?) hanem a mennyire lehetséges, magyarosítsa is. De ügylátszik, hogy a jó Múzsának ezen utóbbi munkája nem igen akar sikerülni, mert a közönségnek erőteljes szózata mindig a német játékszín utáni vágyakozást nyilvánítja. Ezen óhajtás most beteljesedik, mert miután a magyar színtársulat elhagyta Kassát, Aradról Kolmann látogatta meg ismét városunkat.»

Valóságos nemzeti indolentiával néztük a német színészet terjeszkedését, mely Kolozsvárott, Székesfejervárott, sőt Nagyváradon is megfordult nyaranta rendszeren. És azok a jó vármegyei urak nem vettek annyi időt magoknak, hogy ezen «jött-ment csavargókat a határból kiigazítsák»! Áldozatkészségök nagyon megoszlott, mint Kölcsey is szemrehányásként említi,** a Bihari nótái, a boros kancsó és a kártyaasztal mellett. Aztán meg jól is esett művelteknek látszani az által, hogy a német színházat keresték föl, hol leányaik az iskolai nevelés hiányait gyakorlatilag pótolhatták. Mert nem kis mértékben segítette elő a német színészet ügyét nőink idegen képzettsége is, mint azt Tóth Lőrincz a Társalkodóban kifejtette. Ismeretlenek lévén a magyar irodalommal, társalgási nyelvül a németet használták s így udvarlóikat is arra készítették, hogy a német színészetet cultiválják, mint a német társalgási nyelv legjobb gyakorlati iskoláját. Nőink idegen nyelvűsége elvonta nemcsak őket, de a fiatalabb férfinemet is a magyar színháztól és a németnek pártolására kényszerítette.

«Nálunk a német drámai litteratura — írja Tóth Lőrincz — eléggé, sőt tán nagyon is ismeretes volt. Sóhajtva kellett látni «honi szépeink» könyvtárában Cramer és Lafontaine sületlenségeit; vagy a mennyiben ezek veszedelmes érzelgőssége túlélte magát, Spindlert, Zsokkét, — de a Bélteki házat névszerint sem ismerték. Sóhajtva kellett látni, mint éldeleg a «szép magyar szűz» Scribe és Bauernfeld kétértelmuéségein, míg Vörösmartyról és Kisfaludyról azt sem tudta, hogy létezik.»

* 1833. évi 27. sz. — L. Honművész 1833. évi 30. sz.

** L. Kölcsey beszédét a Muzarion 1832. évfolyamában.

A vidék, de különösen a főváros egész társas élete kedvezett a német színészetnek, mert a városi lakosság zöme, az idegen nyelvű polgárság idegenkedett mindattól, a mi magyar volt. A német színészet pártján látván a többséget, előkelő gúnnyal nézte le a magyar irányú törekvést.

Színészetünk történetének első hat éve a magyar színészetnek szomorú képét mutatja a német játékszínnel szemben. Képzelnünk sem lehet lealázóbbat, mint a nemes magyar színjátszó Társaság szerződését Unwerth gróffal. Mennyi keserűség nyilvánul a magyar társaságnak 1790. decz. 9-én a fővárosi Tanácshoz beadott fölterjesztése eme szavaiban:

«Valóban fájdalmára esik a társaságnak, hogy míg mindenféle jöttment komédiások, angol lovasok, országfutók, szabad színházak és pártoló közönséget találnak Pesten, addig a magyar társaságnak már az is roppant küzdelmébe került, hogy egy-egy előadásra engedélyt nyerhessen. Elveszik tőle az alkalmat, hogy saját hazájában kimutassa képességeit egy oly irányban, a minőben az az idegennek meg van engedve!»

A magyar színészet ezen lealázó viszonya megváltozott a némettel szemben már 1807-ben, midőn a Helytartó Tanács közbelépése folytán Pest városa német színházának bérlői lemondtak arról, hogy a Pesten tanyázó magyar társaságok tiszta jövedelmök negyed részét fizessék a német bérlőknek. Pest városa 1808-ban, a Czibulka bérlővel kötött szerződés alkalmával kikötötte, hogy a magyar társaságok Pest városában váltságdíj nélkül játszhassanak. Kimondatott a szerződés 10. pontjában, hogy a magyar színjátszó-társaság a némettel együtt közös jögon bírja a város mindkét színházát s azokban hetenkint kétszer, minden díj nélkül játszhassék. A mutatványok szerint fizetendő 5 forint pedig nem tekintendő váltságdíjnak, hanem csak kárpótlási összegnek, az átengedett díszletekért. Hivatalosan tehát lassankint emelkedett a magyar színészet tekintélye a fővárosban, de tényleg a német színészet számára nyílt meg 1812-ben a fényes pestvárosi színház s a magyar társaság végül még a Rondellából is kénytelen volt kiköltözni!*

Milyen furcsán hangzik Déryné naplójában, hogy midőn a német színházak ünnepélyesen megnyitják, az oly nagy pompával történik meg, hogy még a magyar szintársulat minden tagjának is

* L. a fővárosi levéltárban a német igazgatókkal kötött szerződéseket.

díszmagyarba kellett felöltözni, a férfiaknak kardosan, a nőknek díszuszályos ruhákban! Ott álltak két oldalt sorban, s midőn a függöny föllebbent, a hymnuszt énekelték. Már előtte való nap fölrendelték a próbaszobába az egész magyar társaságot s ott adatott ki a rendelet az intendáns úrtól, hogy egy személy se hibázzon, de mind föl legyen öltözve magyarba. Déryné az egyetlen, ki betegnek tettei magát és nem megy el a megnyitási ünnepélyre. Sértette büszkeségét, hogy a németnek statistaája legyen! *

A magyar színészet alig 20 évi főnállása alatt kétszer jutott azon kellemetlen helyzetbe, hogy alárendelt helyzetét el kellett külső tények által is ismernie. Az első ízben, midőn 1792-ben megkötötte Unwerth gróffal a szerződést és 1812-ben a német színház megnyitása alkalmánál. Az első ízben két annyi díjért kaphatott csak játsszási engedélyt egy színházban, mint a mennyiért a bérlő mindakét német színházat kibérelte. A második ízben pedig mint statista szerepelt a német színészet állandó templomában, míg a saját Rondellájában, az ideiglenesség kenyerén kellett tengődnie — rövid időre!

Midőn a huszas években Pestre jött néha-néha egy magyar társaság, mint Déryné írja, Grimm bérlő hetenkint csak két előadást engedélyezett, de e kettőből is a jövedelem felét követelte. Rá kellett állniok a tél miatt. Csak vasárnap engedte meg, hogy a magyarok délután is játszassanak 4 órától kezdve, de csak addig, hogy a németeknek 7-kor kezdődő előadását semmiben sem akadályoztassák. Sanyarú helyzetök daczára a Szevillai borbélyt mégis oly jó kedvvel adták, hogy valóságos furorét csináltak vele. Ekkor történt, hogy Kántorné ölelés közben meghatott hangon mondta Dérynének: „Oh ti én magyarjaim, mire nem vagytok ti képesek!?”

Csodálatos egy kitartás volt ez. A küzdelem nemcsak el nem aljasította, de még lelkesekké is tudta őket tenni.

Mennyi csábításnak volt Déryné, a német színészet részéről Pesten és Kassán is kitéve! Pesten nemcsak Grimm, de gr. Teleky Józsefné is reá akarják őt bírni, hogy a német színházhoz szegődjék. Kassán hasonló csábítások környékezik — de ő megmaradt a magyar művészet apostolának. Pesten az előkelő körök mind páholyt tartanak a német színházban, sőt a Mérey család is, az utób-

* L. Déryné Naplóját.

biak aztán a magyaroknál bérelnek páholyt Déryné egyéniségének befolyása folytán.

Nem volt csáb, mely színészeinket elvonhatta a magyar színészetől; * még az a körülmény sem idegenítette el tőle, hogy az előkelő német közönség kicsinylő megvetéssel fordult el mutatványaitól. Idővel ez a viszony javul, főleg midőn Kisfaludy néhány darabját a német színpadon is előadják. A 30-as években pedig még az az eset fordul elő, hogy német színészek kíségetőképen játszanak Budán.

Találón mondja Szigligeti, hogy a magyar színészet fejlődését sok minden hátráltatta: a részvétlenség, az akadémizmus, az akadékoskodás, árnyékoskodás és egy esomó előítélet, ú. m. a magyar nem való komédiásnak, a magyar és paraszt nyelv nem színpadra való és főleg, hogy mindaz jó, a mi — idegen. **

A németiség foglalja el ezen legutóbbi rovatban a legtekintélyesebb részt s így nemcsak egyik akadálya, hanem legnagyobb akadálya volt a magyar színészet kifejlődésének.

Biztosított helyzetében nemcsak a külső jog, hanem a közönség részvéte is a német színészet pártján állott. A magyar mágnás-intendánsból (gr. Brunszviktól, Rádaytól) lefele a Kölcsey magyar táblabírójáig, mindenki pártolja részint nagyúri passzióból, részint divathajhászatból; a német polgárság pedig (a lakosság zöme akkor a fővárosban) már neveltetésénél, hagyományainál fogva sem akar tőle megválni csak azért, hogy pusztá hazafiaskodásból a fejletlenebb magyar színészetet (e reá nézve nagyon is közönyös ügyet) pártolja.

A magyar színészetre terhes hivatás várt nemcsak az országban, de kiválóképen a fővárosban. Vissza kellett foglalnia mindazon posztókat, melyeket az idegen színészet magához kerített régibb jogoknál fogva. Magyarra kellett előbb tennie az egész társadalmat, hogy a német színészetet pártolóitól foszssa meg s ez által a saját existenciáját tegye lehetővé. Cúltur-harcz volt ez, melyet megnehezített azon körülmény, hogy a német színészetben a politikai hatalom is legerősebb támaszainak egyikét bírta. De végre győzedelmeskedett

* Láng Ádám nagyon rövid ideig volt német színész. Farkas, ki mint balletmester német szolgálatba állott, nem jöhet figyelembe.

** A dráma és válfajai.

felettök s az első magyar Nemzeti színház fölállítása által oly positiót nyert a fővárosban, a honnan könnyen mérkőzhetett meg ellenivel. A Nemzeti színház nem pusztán mulatóhely jelentőségével bírt. A magyarság nemzeti ügyének menedékhelye lett, honnan idővel a főváros magyarosodása indult ki. Színészetünk tehát mellékesen politikai missiót is teljesített, mert megingatván a német színészet állását az egész országban, ez által a politikai hatalmat is egyik legerősebb támaszától fosztá meg s ekként közremunkálván a társadalom megmagyarosításán, kényszerítette a politikai hatalmat is arra, hogy azon részhez szegődjék, mely a nemzeti cultura által az első szerep vitelére a saját erejéből képesítette magát.

Hogy e sok nyelvű országban a magyar elem elvesztett positióit vissza tudta nyerni, abban kétségtelenül igen nagy érdeme van a magyar színészetnek az egész országban, de főleg a fővárosban, hol az idegen színészet csaknem megingathatlan positióval bírt már a múlt század utolsó tizedei óta. E küzdelem részleteivel más fejезeteink alkalmilag foglalkoztak.

CENSURA.

A censura mint az állami hatalom egyik eszköze. — A censura első nyoma hazánkban. — A színházi censura történelmi előzményei Ausztriában. — Új fordulat 1771-ben. — A színházi censura hazánkban 1792—95. — Instruktíók a vidéki német színházi igazgatók számára. — Censori vélemények a beterjesztett színdarabokról 1796-ból. — A censura rendszere. — A censura meglazulása. — Újabb és szigorúbb rendeletek. — Katona és Kisfaludy Károly történeti drámái és a censored önkény. — A censura káros hatásáról.

A tizenhatszázadik század szelleméhez híven Ausztriában, az állami mindenhatóság elvei értelmében a legfőbb hatalom minden kiterjesztette figyelmét, a miből egyrészt a társadalom minden ügyeibe való beleszólás joga, másrészt atyáskodásból folyó kötelessége következett. Ez a nagy elv nemcsak politikai, hanem társadalmi jelentőségre is szert tett. Politikai jelentősége abban állott, hogy egy helyre központosított minden erőt, a társadalmi pedig abban, hogy az egész nép morális őréül tolt fel magát. E kettős hivatásból folyó kötelességei folytán oly ügyekbe is befolyt, oly ügyekről is a legnagyobb fontossággal intézkedett, melyeken ma már csak mosolyogni kell.

Tán sehol sem oly feltűnő ez a szerep, mint a színészetnél. Még ha azt a szempontot tekintjük, hogy a színjáték közvetlen hatása folytán a színdarabokat szükséges morális értékek szerint elbírálni, a censura jelentőségét érteni tudjuk. De midőn az állami hatalom még a színház személyi ügyeit, a legjelentéktelenebb külsőségeket is egyes színdarabokban *komoly gondjai tárgyává igyekeznek tenni*, ezt alig tekinthetjük egyébnek, mint az állami mindenhatóság elvei nevetséges túlzásának. Pedig az utóbbira nézve nemcsak az osztrák és cseh levéltárak, de a hazai is nem egy vaskos példát tud fölmutatni. Az 1771-iki nagyszebeni német színházi botrány, melyből valóságos állami aktiót csinált gr. Auersperg

József gubernator, ki az ügyet Mária Teréziáig felebbezte;¹ a pesti Herdt-féle színházi botrány;² a magyar színjátszó társulatnál Liptay Mária, és 2 évre rá Sehi Ferencz botránya³ fényesen igazolják, hogy a színészet legkicsinyesebb személyi ügyeit sem tekintették a XVIII. században annyira jelentéktelen dolgoknak, hogy mozgásba ne hozták volna az egész közigazgatási és állami apparatust. Nem is szólva arról, hogy a hazai országos levéltár egész halmazával szolgál az oly iratoknak, melyekben német, magyar színészek részint igazgatóik ellenében kéri a Helytartó Tanács oltalmát, részint egyes igazgatók esedeznek a magas hatóságnál színészeikkel szemben nyerendő oltalomért. Mindezekről aztán nagy fontossággal intézkednek is.

Igaz, hogy a színész morális magatartása a társadalomban és a színpadon, nagyon támogatta őt fontos hivatása körül, s mint a színpadról beszélő erkölcsbírótól meg is lehetett követelni, hogy ne jöjjön homlokegyenest ellenkezésbe az életben önnönmaga azzal, a mit másoknak a színpadról hirdet. A mit Schiller az eszményi színpadtól és Iffland az eszményi színésztől megkövetelt, ez a közmorál szempontjából teljesen helyeselhető⁴ — de ez nem jelentette egyúttal a legfőbb hatalom beavatkozásának szükséges voltát. Ez a beavatkozás, mely egész rendszerre nőtte ki magát a XVIII. század utolsó tizedeiben, sehogysem illett a fensőbb hatóságok hatalomkörébe. Kicsinyes, közrendészeti dolgokat állami aktiókká fujt föl, a nélkül, hogy e hatalom maga tényleg közremunkált volna a színészet és drámairodalom emelésére. Magára hagyta mindkettőt, s csak az udvari színházaknál nyilvánult az atyáskodás tényleges segélyadásban. Egyebütt magára maradt mind a kettő, fentartván a legfőbb hatóság magának a beleszólás és rendelkezés kizárólagos jogát.

Nincs nyoma annak, hogy nálunk 1790 előtt magyar színészekkel szemben ezt a hatalmat gyakorolnák. Legelső nyomát ennek ugyan I. Lipót 1696-iki oklevelébentaláljuk, melyben Felvinczy György engedelmet nyer, hogy Erdélyben és hozzátartozó részeiben színdarabokat adhasson elő; de miután semmi emlék sem maradt reánk,

¹ Ein Theaterscandal im vorigen Jahrhundert (nach den Akten des k. k. Kriegsarchivs). Neue Freie Presse 1885—7501. sz.

² Lásd a fővárosi levéltárban 1796. (Legalább 30 ívre terjedő irat-csomó.)

³ Magyar országos levéltár.

⁴ Devrient III. köt. 27. köv. és 196. s köv. l.

mely azt bizonyítaná, hogy Felvinczy ezen engedély alapján tényleg rendszeres színtársulatot szervezett és azzal hosszabb ideig előadásokat tartott volna, a benne foglalt censurai utasításnak csakis elvi, s nem egyúttal praktikus jelentőséget lehet tulajdonítani. Kiköti ugyanis I. Lipót, hogy az előadni szándékolt comico-tragikái játékok, továbbá a felvonásokra és jelenetekre felosztott komédiák tartalma tisztességes legyen; az obscoen tréfáktól és illetlen dolgoktól társaival egyetemben tartózkodjék; a hatóságnak fentartatik, (ha az jónak látja), ezen rythmusokat vagy poémákat revideálni és korrigálni.*

A XVII. század tehát sokkal helyesebb elveket követelt, midőn a felügyelet jogát az illetékes köztörvényhatóságra bízta a helyett, hogy egy távoli központból törekedett volna alkalomról-alkalomra megrendszabályozni a színészeket és drámaírókat. Lipót oklevele érdekes emléke korának. Csak sajnálni lehet, hogy gyakorlati fogantatására sehol sem nyílt bő alkalom. Ugyanis Devrient egy 1693-ból keltezett rendeletről emlékezik meg, mely szerint a bibliai tárgyú operák engedélyeztettek a színpadon, az operistáknak pedig megengedettett az Úrvacsoráját kiszolgáltatni. Ellenben egyes görög tárgyú operát azért tiltottak le a színpadról, mert pogány istenek és heterák szerepeltek bennök, másokat meg «in puncto pii et honesti» azért, mert a tisztességet és erkölcsöket sértették meg. Devrient a német színészet fejlődése történetében fölötte nevezetes dolognak tartja e rendeletet, mely megköveteli, hogy a színpadon bibliai és szent történetek tárgyalassanak. Ekként a színpadot még mindig az egyház alárendelt organumának óhajtották tekinteni.**

Egy ily elhatározó mozgalom kezdetén, ha Felvinczy tényleg létesítheti színjátszó társaságát, bizonyára a magyar dráma is visszament volna eredeti forrásához és a mythologia közérdek nélküli alakjai helyett a bibliai történet ismertebb tárgyainak dramatizálása által csak elősegíti a magyar színészet népszerűsítését, s így a magyar dráma sajátos kifejtésére is nagy befolyással lehetett volna. Ha világi, gyakorlott színészek űzik ezen rendeletnek megfelelően

* «honestis tamen et non obscoenis jocis, vel rebus refertos, una cum sociis sibi adjunctis usuandi, usurpandi et exercendi: salva nihilominus semper ejusmodi locorum Magistratus Rythmorum, vel poëmatum eiusdem, (si ita visum fuerit) revisione et correctione.» (L. ENDRÖDY, 2. k. XLVIII. lap.)

** DEVRIENT, I. kötet 384—385. l.

nálunk is a mysteriumot és a világi drámát, bizonyára többet nyer általok a magyar színpad, mint az iskola falain belől dilettáns módra, házi gyakorlatokként néha-néha előadásra kerülő iskolai drámák által. Alkalom kínálkozott tehát a mulasztások pótlására, színészetünk azonban nem volt, mely az alkalmat felhasználja. Ekként a legközelebbi censurai szabályra egy évszázadig kellett még a magyar színészetnek várakozni.

A XVIII. század hatodik évtizedén innen és túl, egész a XVIII. század végéig nemcsak a színészetet, de a vele szemben gyakorolt felügyeletet is egészen különbözönek kell tartanunk. A rögtönzött színjátékok és hanswurstiádok egészen más fajtájú intézkedésre szorultak, mint a Hanswurst elégetése után keletkezett rendszeres német állam-aktiók és rendesebb színi társulatok. A rögtönzött comodiákkal szemben alig tehetett Németországban is más egyebet a hatóság, mint Spanyolországban. Madridban ugyanis, ha a színészek az illemet sértették meg, vagy czivakodást idéztek elő, a színházi helyiségben levő fogházszobákba vitettek, melyeknek ép oly jellemző, mint comicus föliratuk ez volt: *ketrecz kakasok és ketrecz tyúkok számára*.** Az ügyek elintézése tehát gyors volt; a rögtönítélő rendőri hatóság erélyes beavatkozása bizonyára eredményesebbnek bizonyult minden hosszadalmas írásbeli proceduránál. Más nemzet színészeivel szemben a hatóság eljárását — hasonló viszonyok közt — alig lehet más fajtájúnak képzelni a vándorló színészet korában.

Schlager szerint, ki Bécs színészetének múltjára nézve becses forrásművet adott ki,* a XVIII. század hatodik tizedéig a fejedelem magának tartotta fenn Bécsben a nyilvános színügyre való főfelügyeleti jogot, sőt az előadások engedélyezését, valamint a privilegiumok megadását is. A legfőbb parancsok végrehajtói aztán a kormány és a városi hatóság voltak. «A vallás, erkölcsök és rend föntartása — írja SCHLAGER — vas-szálak gyanánt húzódnak végig az egész adminisztráción, melyeknek külső megnyilvánulása a kor polgári erényeihez tartozott; azért igaztalanság volna azokat a XIX. század szem-

* FLÖGEL C. FR., Geschichte der komischen Literatur, IV-ter u. letzter Band. 184. lap.

** SCHLAGER J. C. Wiener Skizzen aus dem Mittelalter. Neue Folge 1839. — Aus dem Leben und Wirken der dram. Kunst in Wien bis zur Mitte des XVIII. Jahrh. 148—249. l.

pontjából tekinteni». A mi más szavakkal annyit jelent, hogy a legfőbb hatalom csak az általános szabályokat írta elő s csak a tiltott dolgok mellőzését óhajtotta, de nem körvonalazta a megengedett dolgok határait. Lehet, hogy ezeken belül sok meg nem engedett dolog történt, de azok ellenőrzése a rögtönzött komédiák folytán csaknem lehetetlenség volt. Lehet, hogy ezen visszaélések kifolyásának kell a későbbi szigorúbb intézkedéseket tekintenünk. Annyi tény, hogy a rendszeres, nyomtatott színművek divatja, valamint az állandóságra vergődött színészet által a helyzet teljesen megváltozott; a felügyelet módjának is módosuláson kellett átmenni.

A színházi censura behozatala Austriában a XVIII. század második felére esik. Bécs rendszeres színésze 1747-ben veszi kezdetét, midőn Weidner, Selliertől az állandó színház impressariójától * engedelmet nyer arra, hogy «egy rendszeres darabbal» tehessen színházában kísérletet. Ez az első kísérlet oly annyira sikerült, hogy Sellier 1748-ra Neubernének ismert színészeiből egy rendszeres társaságot állított össze. Ez az első bécsi rendszeres társaság aztán nem csak Bécs színészetére volt elhatározó befolyással, hanem magára a színházi censurára is. Bécs évtizedek óta csak a rögtönzött színjátékot ismerte, a Hanswurst divatja ott oly általános volt, hogy kezdetben magok az «ex tempore» színészek is nevetni kezdték a lipcei színi iskola ezen rendszeres híveit, az ő rendszeres darabjaikkal. A helyzet nem sokára megváltozott s a hanswurstiádok helyett egyszerre a komoly tragödia kezdett gyökeret verni, divatossá válni. Az elavult színészet ennek folytán minden elképzelhető eszközzel: színpadról és társadalmi úton megkeseríteni törekedett a rendszeres színészet émez új keletű dicsőségét. Némelyikök el is hagyta új posícióját, mások ellenben beállottak az extemporizálók gárdájába. Az új intézmény meginogni látszott, de szerencsére még sem dőlt romokba. Sellier halála után Lopresti báró bérelte ki a színházat és a német színtársulatot olyképen egyesítette a francia és olasz színtársulatokkal, hogy az emezekkel fölváltva játszott a «Ballhausban» és a «Kärntnerthor» színházakban. A burlieskiádok mel-

* A Sellier által 1732–51. évig, évenkénti 2000 frt bér mellett kibérelt új színház hivatalos neve 1713-tól kezdve ez volt: «das neu erbaute Comödiehaus am Platz nechst dem alten Kärntnerthor». L. SCHLAGER 273–274. lapon.

lett minden esütörtökön egy tragœdiát, minden harmadik hétben pedig egy új darabot kellett játszaniok.*

Ezen színházak főadminisztrációját Eszterházy Ferencz és Durrazzo Jakab grófok vitték, kiknek alárendeltje a város által kinevezett színházi biztos volt.** Nem csoda, ha e színház komoly műsora (a többi közt Cinnát, Polyeuctöt, a Gracchusokat, Meropeot adták) magával Mária Teréziával is megunatta az extemporizálók szünni nem akaró aljasságait és együgyűségeit. Neki lehet köszönni 1751-ben a színházi censura behozatalát. A censura præventiv rendszabályait az extemporizálók mind a mellett nem vették komolyan, úgy hogy egy külön udvari bizottság elé idéztettek, mely komolyan a lelkökre kötötte, hogy minden illetlenségtől és ostoba kifejezésmódtól tartózkodjanak. Ezen rendelet megszegői első ízben dorgálásra, második ízben 14 napi fogságra és *harmadik ízben életfogytiglan tartó várfogságra számíthattak.*

Daczára mindennek a helyzet még sem javult, úgy hogy kénytelen volt Mária Terézia már 1752-ben a vállalkozók privilegiumát megszüntetni és a német színészetet a városi hatóság gondjaira bízni.

Ez intézkedés önkéntes bevallása volt annak, hogy egy részt a legfőbb hatóság képtelen a felügyelet méltóságához híven a színészetet kellőleg ellenőrizni; másrészt, hogy az inkább rendőri intézkedést, mint komoly udvari kezelést igénylő színészet a polgári hatóság ellenőrzéséhez inkább illik. A színészet anyagi biztosítása az udvar részéről e lemondás daczára mégis azt mutatta, hogy nem a terhektől, hanem csak az ügykezelés kellemetlen kicsinységeitől óhajt megszabadulni. Két évre ezen intézkedés után (mivel a városi hatóság sem tudta kellőleg ellenőrizni az extemporizációt) a Burgszínház császári színházzá lön, a Karnerthor színház pedig a francziáknak adatott át. Ily módon hitték a rendszeres dráma diadalát az extemporizálás mellett előmozdítani. De ez a terv sem vált be jónak, mert a rendszeres előadásokat az úgynevezett «rossz napokra» tették; vasárnap és ünnepnap az extemporizálás járta, így akarván a jövedelem csekélységéből azt a következtetést levonni, hogy a rendszeres színjátékokra nincsen szükség.

E küzdelem idejére esik a hétéves háború kitörése, mely elvette

* Lásd LAUBE, 8—12. lap.

** SCHLAGER, 274. l.

az udvar kedvét a színházi ügyektől. A censura meglazult ezen hét év tartama alatt, úgy hogy az extemporizálást, melylyel a censura nem tudott megküzdeni, irodalmi úton törekedtek egyesek megtámadni, fölhíván reájok a hatóság meglazult szigorát. Heyden, Engelschall és Petrasch fölszólalásai elhangzottak, de Sonnenfels tanár és udvari tanácsos egy részt hivatali, másrészt tudományos tekintélyével a mozgalom élére állott és 1765-ben alapított lapjában (Der Mann ohne Vorurtheil) komolyan vitatta a censura szükségét. A színpad erkölcsisége érdekében megkívánta, hogy az ne csak a mesére, hanem a darab párbeszédeire is kiterjedjen. Ilyen rendszabályok mellett az extemporizáció megsemmisítését akarta elérni. A küzdelem corifeusai ki voltak szolgáltatva az extemporizáló színpad minden gúnyjainak és egyelőre el kellett szenvedniök, hogy küzdelmeik jutalmául az egész város gúnyjának ki legyenek téve. Sonnenfels végre az egyenlőtlen fegyverrel üzőt csetepaté harmadik évében, egyenesen az udvarhoz fordult, a honnan 1768-ban elhangzott a rég várt megváltó szózat. Mária Terézia eltiltotta az extemporizálást és Sonnenfelset színházi censorra nevezte ki. «Ha ezen 18 év alatt — írja DEVRIENT — midőn a színházi igazgatásban hatóság és impressariók, udvaroncok és katonatisztek, kereskedő és literatus folyton felváltogatták egymást, egyetlen becsületes gondolkozású mesterszínészt állítottak volna a dolgok élére, kinek az udvar csak a követendő irányt jelöli ki és védelmére van mindenben: úgy ez időszakban, midőn a *censura még a haladás korszakában állott*, a színházra fordított összegek felével a bécsi színpad Németország legjobbjai sorába emelkedhetik». Az, állapotnak tarthatatlanságát mindenki belátta, de a kiváló extemporisták oly hatalmat gyakoroltak a közönségre, hogy az nem tudott régi kedvenceitől elszokni. A másik párt, mely gyűjteménye által is (Schauspiele zur Besserung der deutschen Schaubühne) a jobb ízlést akarta támogatni oly eszközök alkalmazását hozta javaslatba, melyeknek a jövőre való kihatását számításon kívül hagyta. Az udvar beavatkozása égető szükség volt. Bármily fontosnak mondható a haladó párt eme küzdelme, az elavult színészet erkölcsrontó befolyása ellen, az a győzelem, melyet a hivatalos censura behozatala által elért, csak a jelennek volt kedvező, de a jövőben, egy reactionarius hatalom szolgálatában, mint a következés megmutatta, bénítólag is hathatott a drámairodalom kifejlésére.

Néhány év múlva maga Sonnenfels tapasztalta, hogy föltétlen censurái hatalma nagyon is alá van vetve az udvari körök ingadozó véleményének. 1771-ben már másra bízta a színházi igazgatást és a censurái hatalmat. Az udvari színházak impressáriója továbbra is Koháry gróf maradt,¹ ki mint ilyen, Spork gróf főudvarmestertől kapta utasításait. A rendszer nem javult, a censurái tisztség pedig egy Sonnenfelsnél kisebb önállósággal bíró személy kezében, az udvari körök véleményének hivatalos végrehajtója lön.

«A censori állás abban az időben — írja DEVRIENT — egyike volt a leghatározottabbaknak, mert negative a darabok megválasztása fölött döntött, a repertoire megteremtése pedig e reformkorszak legfontosabb teendője volt. Sonnenfelsben roppant sokat veszített a színpad és pedig annál inkább, mert a dolgok ezen változása folytán dramaturgiai befolyása is megszűnt».² De e veszteségnél sokkal károsabb volt az általa jóhiszeműleg megteremtett rendszer, melynek alkalmazása az illető egyéniség képzettségi fokától függött és loyális hajlamai szerint módosult.

Az 1771-ik esztendővel kezdődik ama új korszak a színházi censura történetében, a melytől számítva az többé nem szövetséges társa a rendszeres színészetnek, hanem akadály a tovább fejlődésnek. «A színház erkölcsnemesítő befolyását érdeklő gondoskodás — írja DEVRIENT — consequentiái által csaknem megsemmisítette annak magasabb jelentőségét: hogy az élet tükre legyen. A színpadon a rossz példaadásnak nem volt helye. De az erkölcsnemesítő hatás ily szűkkörű felfogásából az következett, hogy elnyomták a nagy, a hatalmas szenvedélyek, és összeütközések előadását». Különösen a tragödia szenvedett ezen gyámkodás alatt és oly színdarabokat, minők akkor irattak, mint pl. Tarenti Lajos, Clavigo, Sztella, vagy általánvéve tilos volt előadni, vagy csakis megcsonkításokkal.³

A hazai színészet, melynek keletkezése ezen időszakra esik, készen találta a színházi censurát ezen utóbbi reactionárius formájában. Mindaddig, míg az az idegen színészet ügyét érdekelte, a nemzeti irodalomra semmiféle befolyással nem volt, de midőn a magyar színészet is megkezdé első szárnypróbálgatásait és a ma-

¹ 1770-ben vette át. Lásd LAUBE, 15. l.

² Lásd DEVRIENT, II. kötet 198—232. lapokon. — Lásd. SONNENFELS-et V. Band, Briefe über die Wiener Schaubühne. Wien 1784.

³ DEVRIENT, II. k. 416—417. l.

gyar színpadot magyar darabokkal kellett ellátni, a reactionárius szellemű censura valóságos nyüge lön különösen a történelmi dráma kifejlésének.

A hazai országos levéltár a múlt század utolsó évtizedénél régebb keletű censurái utasítást nem tud felmutatni. Egy német szövegű rendeletben ugyan hivatkozás történik egy 1785-ben kiadott utasításra, de az évszám valószínűleg 1795. helyett használtatott tévedésből, mert az állítólag 1785-ben 4004. sz. a. kelt udvari rendelet 1795-diki keltezéssel ugyancsak 4004. sz. a. megvan ugyanott.

A színházi censorok számára kiadott utasítások, a «Directiva regulák» és a «Normativa pro Theatralibus» nálunk is ugyanazon szellemet áruhták el, mint a bécsi és prágai színházaknál. Az volt az uralkodó elv, hogy a színpad ne mutasson rossz példát. A praeventiv censura azonban vagy a betűben, vagy egyes külsőségekben kereste a féltett erkölcsök veszedelmét s míg nem egy kétes erkölcsi hatású helyzeten nem tudott megbotránkozni, addig fontoskodó nagyképűséggel jelentéktelen kifejezéseket, (melyeket tán a jelenre lehetett volna magyarázni) keresztül húzott és egészen ártatlan helyzeteket eltiltott.

Bécsben pl. Braun censor az óvatosságot annyira vitte, hogy meg az előadó színészeket is munkatársaiul rendelte, meghagyván nekik 1795-ben, ha netán valami gyanús kifejezésre akadnának szerepeikben, ezt azonnal közöljék a színházi felügyelővel és ott helyben javítsák ki.*

Némely színháznál, Devrient szerint, az ölekezés és csókolódzás tilos volt a színpadon, míg a színpadon előadott darab lehető legnagyobb feslettségei fölött nem tudtak megbotránkozni.** Egyházi személy nem jelenhetett meg a színpadon. Imádkozni hasonló-

* DEVRIENT, III. k. 204. lap. — TEUBER O. III. 316. s köv. I.

** Az első színházi magyar törvények szerint (1792) is «a szerzőnek tudósításán kívül» tiltva volt a csókolódzás. «Nem engedtetik meg a férfinak, hogy a Fejérszemélynek száját csókolja. Ha ezt a játék megkívánja, a homlokát csókolja». A férfiak között való csókolódzás a vígjátékokban izetlennel tartatott. «Egyedül az affectusokban engedtetik meg.» Az elhárítandó hibák közé számítja a törvény, ha pl. «a férjfiú az ölelésben a Fejér személynek a mellét érinti» stb. Lásd ENDRÓDY, III. köt. XXVI. lap; l. alább az *Instructiókat*.

képen tiltva volt — sőt még ezt a szót: «imádkozni» sem engedték kiejteni. Dresdában történt, hogy Hamlet ezen szavak helyett: «én részemről imádkozni megyek», ezt kellett mondania: «a mi engem illet — a magamét meg fogom tenni». — Az Isten helyett az eget kellett emlegetni — sőt még az orgona is száműzve volt a színpadról.

Mind e furcsaságoktól nem volt a magyar színpad sem ment, mert az őt érdeklő rendeletek ugyanazon légkörben születtek meg, hol a bécsiek és prágaiak.

A francia forradalom rémes eseményei sokat tehettek a censura elveinek módosítására. Később, midőn a Martinovics-féle összeesküvés túlzott rémlátományai a legerőszakosabb eszközöktől sem riasztották vissza a kormányt és az hatalmát féltve, a legszigorúbb óvó rendszabályokhoz nyúlt, a kémkedést hivatalos pontossággal és rendszerességgel kezdte üzni, nem csoda, ha a censurai szabályok megtartására is a legszigorúbb ügyeletet ajánlotta.

Már 1792-ben, midőn a magyar színtársulat egy kérvényt szerkesztett azon czélból, hogy helyzete javítása érdekében a megyéket adakozásra szólítsa föl, az akkori censor hosszú relatiót terjesztett föl a Helytartó Tanácshoz, a melyben azt indecens formájánál fogva elutasításra ajánlotta,¹ a Ht. T. aztán utasította az elkeseredett színészeket, hogy felhívásukat mérsékeltebb és tisztességesebb formában (modestius et decentius) terjeszszék föl.²

Ez az irány azonban sokkal határozottabb formában nyilvánul meg azon rendeletben, melyet az udvari Canczellária 1795-ben küldött meg a censurai hatóságnak Budára. Ebben elrendelte, hogy azon játékok közül, melyeket az előbbi években játszottak a magyar színházban, csakis azokat szabad engedélyezni, melyeket legalább is kétszer adtak elő (az igazgatók tanúsága szerint) a bécsi színpadon.³ A nyomtatás alá adandó, valamint az előadásra szánt dara-

¹ Orsz. levéltár 1792. IX/24-éről. Officium revisioratus Librorum censet rejiciendam esse Instanciam Societatis Comice ad nobilitatem Ungaram directam, cum ea non sit forma decenti adornata.

² Orsz. lev. 21,484/1792. sz. végzés.

³ «qui adminus binis vicibus in Viennensi Theatro Aulico juxta expiendum Directionis eiusdem Theatri Testimonium producti fuerunt, id una relate ad alia opera ordinatum fuisse, ut illa prævie juxta normam

bokra nézve ugyanezen átirat elrendeli, hogy azokat fölülvizsgálat és véleményadás végett a budai censorhoz kell fölterjesztés céljából elküldeni.¹

E kissé szófukar és csak általánosságokban mozgó rendelet-nél sokkal részletesebbek a vidéki színházak «Entrepreneur»-jeinek szóló Instructiók.

A fogalmazvány német nyelvű, a miből azt lehet következtetni, hogy ez instructiókat a német színészeknek szánták; de tekintve azt, hogy benne a hatóság szerepköre is meg van szabva, azon felfogástól sem szabad elzárkóznunk, hogy ezen rendelet az egyes vidéki hatóságoknak is megküldetett s azok oly esetben, midőn magyar színtársulat jelent meg körükben, egyéb utasítás híjában ehhez ragaszkodni kötelességüknek tartották. Mint egyetlen részletes utasítás megérdemli, hogy bő kivonatban közöljük a kort jellemző tartalmát.²

Mivel a színház főcélja — így rendeli az utasítás bevezetése — az erényt ösztönözöleg, a bűnt pedig megutáltatólag rajzolni, hogy az ekként az erkölcs kellemes iskolája legyen, azért csak olyan darabokat szabad ott előadni, melyek ezen végcélnak megfelelnek. Szükségesnek tartja tehát az igazgatók működési hatáskörét kellőleg körvonalozni.

Primo. Bár a színészek megválogatása, fölvétele és elbocsátása az Entrepreneur szabad választására bízatik, az mégis köteles egy «Individuumot» elbocsátani, mihelyt a hatóság azt az illetőnek helytelen cselekedetei és nyilvánosságosan erkölcstelen életmódja miatt megköveteli.

Secundo. Miután pedig egyes udvari rendeletek szerint³ csakis azon színdarabokat szabad minden előleges censura nélkül előadni, melyek vagy a bécsi udvari, *vagy más bécsi színpadon*⁴ az 1793. év Január

horsum transmissam per Budensem Libr. Revisioratum censuranda disponantur.» (Orsz. lev. 1795. ad Nr. 19,189/795.)

¹ «per Gremialem Consiliarium cui directio Theatralis delata est superrevidenda ac reflexiones eatenus per Revisioratum nefors faciendas, sibi referendas et expendendas esse». (U. o.)

² «Instruction für die in kleineren Städten sich befindete Entrepreneurs der Theater». (Folio 6 lap. Német szövegű nyomtatvány, Eszterházy József gróf aláírásával ellátva.) Orsz. lev.

³ Ebben történik hivatkozás az 1785. évi ápril 16-iki 4,004. és 1795. évi nov. 16-iki 12,802. sz. udvari rendeletekre.

⁴ Ez a kifejezés a főntebb idézett cancelláriai rendeletben nincs. Ott csak az udvari (Theatro aulico) színházról tétetik említés. (L. főntebb.)

havatól számított időközben legalább is kétszer adattak elő és ezt az Entrepreneur a bécsi directorok hiteles igazolásával bizonyítani is tudja. Köteles azonban ezen darabok előadásánál a Bécsben elrendelt változtatásokat figyelembe venni. A Bécsben még elő nem adott, akár nyomtatott, akár kézirati színdarabokat csakis censurái fölterjesztés és a Helyt. Tanács superrevisiója folytán adhatja elő.

Ha ezen rendeletet megszegné, 24 db. aranyat tartozik büntetés-pénzül fizetni.

Tertio. Miután csakis erkölcsös és betanúlt darabokat* szabad előadni, magától értetődik, hogy a *rögtönzés* és *bolondozás* («das extemporisiren und farciren»), melyek által a színi előadások nagyon is lealacsonyíttatnak, a *kétértelműségek* és *illetlen testmozdulatok*, melyek csak bosszúságot idéznek elő, nem fognak eltűretni; annál kevésbbé a gúnyolódások («das stichliren») és sértő vonatkozások egymás, vagy pedig akár az egész közönség, akár annak egyes személyei ellen. Ezt minden egyes tag lelkére kell kötni.

Tartozott az Entrepreneur minden elmondandó beszédet, prológot vagy búcsúszót előbb a censornak vagy az illetékes városi tanácsnak engedélyezés végett bemutatni. A kihívás esetén gondja legyen arra, hogy a színész mást ne mondjon köszönetképen a közönségnek, mint ezt: «ich danke unterthänigst für den gnädigen Beifall.!»

Quarto. Az öltözködésnél a legnagyobb tisztességet kell szem előtt tartani és főleg az illetlen meztelenséget, mely szemtelenséggé aljasodik, még ha valósággal a szerephez tartoznék is («zur Maske dienen»), mindkét nembeli játszóknak el kell kerülni, mert ez a közönség erkölcsös felére mindig csak sértő lehet.

Az elkerülhetetlen csóknál, ölelésnél, átkarolásnál (hogy a szemtelenségnek (Frechheit) és feltűnő érzékiségnek még a látszata is elkerültessek) a lehető mérsékletre kell törekedni, mert némely hallgatóra inkább a cselekmény, mint az arra szolgáló indok tesz benyomást, s így könnyen félremagyarázható, és a tulajdonképeni czéllal ellenkező hatást idéz elő.

Az ötödik pont tisztán tűzrendészeti utasításokat közöl.

Sexto. Ha a színlapra figyelmeztetést, jelentést vagy más effélet akarnának kinyomtatni, ennek szövegét előleges jóváhagyás végett szintén a helyi censornak kellett bemutatni.

A hetedik pont a normanapokról intézkedik.**

* Az extemporizálás tehát nálunk sem engedélyezett!

** Normanapok voltak: Mária meennybemenetele napja. — Husvét vasárnap. — Pünkösöd hétfő. — Úrnap. — Márczius 1-eje mint II. Lipót halála napja.

Az Instructiók utolsó három pontja (a 8., 9., 10-ik) azt a viszonyt írja körül, mely az Entrepreneur és a városi hatóság közt fennállott. Tartozott az Entrepreneur a városi rendőrbiztosnak szabad jegyet adni. Ki volt mégis mondva, hogy a biztos feleségével szemben semmiesetre sem kötelezhető erre.

Évnegyedenként tartozott a rendőrbiztos által hitelesített jegyzéket (az előadott darabokról) betérjesztetni, hogy constatalni lehessen, vajjon az instructiók szerint járt-e el, vagy nem.

Tartozott a városi hatóság megidőzésének eleget tenni és az attól nyert utasításokat követni. Ellenszegülés esetén a hatóságnak megadatott a jog, szigorúbb eszközöket is alkalmazásba venni a *kivánatos subordinatio* céljából.

Világosan kitűnik ez instructiókból a felső hatóság atyáskodó célzata: a polgárság jámbor erkölceit minden behatás ellenében megvédeni. Még a vidéki színészetről való gondoskodást sem tartotta jelentéktelen dolognak. Censurai hatósága által a praeventiv szabályok alkalmazását valóságos rendszerré fejlesztette. A végrehajtás ellenőréül pedig a városi hatóságokat tette, melyekkel szemben szintársulat és igazgató függő szolgálai viszonyba kerültek.

Mindez az állami mindenhatóság nagy elvéből folyt. És tán nem is ártott a vándorló színészetnek; az állandót azonban lenyűgözte. A helyett, hogy színészi iskolák föllállítása által magát a színészetet emelné, s így az általa kiképeztetett tagokban közös elvek szerint nevelt színészi új generatiót teremtené, meghagyott mindent in statu quo. Szóval, csak javítgatott a helyzeten, a helyett, hogy annak gyökeres átalakításán — éppen a társadalom érdekében — maga munkált volna közre.

A censurai hivatal ajánlata értelmében a Helytartó Tanács legközelebbi rendelete 1799. február 26-áról kelt.*

Ebben szigorúan meghagyatik, hogy minden szintársulat köteles évnegyedenként az általa előadott darabok névjegyzékét betérjesztetni, hogy a legfelsőbb hatóság meggyőződést szerezzen magának arról, vajjon censurai rendeletei kellőleg megtartatnak-e vagy sem. Szokásban volt egyébként is, valahányszor egy vállalkozó ját-

lozási napja. — Karácson ünnepe (decz. 32, 23. 24. és 25-e). Oly helyeken, hol külön felsőbb engedélylyel a nagy böjti napokban is játszani lehetett, ez csak inclusive a nagy hét szerdájáig történhetett.

* Orsz. lev.

szási engedélyért esedezett a Helyt. Tanácshoz, hogy betérjesztette az előadásra szánt darabok jegyzékét. E jegyzékek becses adalékai az akkori színészet történetének — kár, hogy azok egy kivételével¹ csakis a német színészetre vonatkoznak.

Az 1795-ik évtől kezdve mindinkább szaporodik a cenzurai hatóság és a magyar színésztársaság közti hivatalos érintkezés. Az előadott és előadandó színdarabok egész halmazáról tesz a Censor a Ht. T.-nak fölterjesztést. Mintha csak a megelőző 4 év mulasztásait akarná helyreütni: 1795. december 28-ától² 1796. ápril 9-éig mintegy 12 db. kisebb-nagyobb cenzori jelentésre akadtunk, míg 1795. deczembernél régebb keletű magyar színházi cenzori jelentést egyet sem találtunk az Orsz. Levéltárban.

E cenzurai «véleményes jelentések» rendkívül jellemző adalékai a magyar színészet történetének. Egyrészt megőrizték azon színdarabok hiteles jegyzékét, melyeket a társulat előadni szándékolt, de a melyeket nem approbált a Ht. T., valamint azokét is, melyeket tán előadhatott volna a magas engedély alapján, — de akkorára nem volt már Pesten magyar színtársulat, mely azokat eljátsza. Másrészt jellemző a kor gondolkozására azon kicsinyesség, melylyel a «Normativa»-k értelmében a censor a betűkből és külsőségekből törekedett a mētelyt kiirtani, mely a jámbor polgárság erkölceire veszélyessé válhatott volna. Végül miután néhány (csakis címök után ismert) darabnak részleteibe is behatol a cenzori vélemény, ezek alapján egy pár régebb színdarabunk tartalmáról is egyet-mást megtudhatunk.

Az első jelentés szerint 4 színdarabot mutatott be a magyar színtársulat approbatio czéljából.³

¹ A nagyváradí színésztársaságé ez — de a jegyzék itt is hiányzik a Ht. T. átirata mellől. L. Orsz. lev. Biharm. fölterjesztését 1799-dik május 6-áról.

² Ez első jelentése Rethaller Mátyás (nagyváradí kanonok) cenzornak a magyar színdarabokról. L. az 1795-iki 27,474. sz. Ht. T. végzés mellett.

³ a) *A Hegyi tolvajok* vel pocius *Latrok* szomj. 5 felv. Szerzette Schiller, ford. Nagyréti DARVAS JÁNOS, T. N. Abauj megvének ord. szolgabírája. Nyom. Trattner M. betűível 1793.

b) *A Hármások*, vígj. 4. felv. szabadon K. M. MÉREY SÁNDOR, Pesten, 1795.

c) *Gonoszság nélkül való Tévedés*. Érz. j. 5 felv. Beck H. után szabadon K. M. MÉREY SÁNDOR által, Pesten, 1795.

A *Hegyi Tolvajokra* nézve megjegyzi (mint a melyet szerinte már tényleg elő is adtak volna színészeink) *, hogy azt a fennálló szabályok értelmében semmiképen sem lehetne sértés és botrány nélkül előadni (neutiquam reproduci posse sine offensione et scandalo). Mert abban hallatlan vétkek és monstruosus bűnök adatnak elő, olyanok, melyek sem azelőtt nem következtek a dolgok természetéből, sem most nem következnek; a hallgatóságban pedig az ilyen darabok élénk előadása által a helyett, hogy a bűnöktől való irtózás érzete keletkeznék, a pharisaicus közönyösség érzete jön létre. Telve van az istenkáromlással, a vallás és erkölcsök ellen intézett jámborság nélküli, valamint a királyok és az állam ellen szóló veszélyes és ártalmas mondásokkal — sőt a francia forradalomnak kedvező kitételekkel is.

Ezek alapján kérte, hogy a Ht. T. annak előadását ne engedélyezze.

A *Hármasokat* tisztességes tartalmánál fogva előadásra ajánlja, ha egyrészt a színészek által kihagyott helyek, részben a censura által kitörültek helyébe mások tételnek, a tisztességtelen kifejezések pedig teljesen töröltetnek.

A *Gonoszság nélkül való Tévedésre* nézve megjegyzi, hogy azt is elő lehetne adni, ha az első felvonásból az a rész kihagyatik, hol az egyik személy a francia forradalomról úgyszólván helyeslőleg (quasi approbante), a másik pedig kárhóztatólag nyilatkozik. Még azon párbeszédek is megjelöli, melyek elmellőzése folytán nem lehetne abban semmi hiányt észrevenni.

A *Betsültre tett Fogadásra* megjegyzi, (mivel azt magok a színészek «repurgálták»), hogyha az általok megjelölt helyek kihagyatnak, egyebekre nézve észrevétele nem volna.

A Censor következő jelentése szerint (1796. január 3-áról) a színészek 3 színdarabot nyújtottak be approbatio céljából.**

A *kismartoni zsidóledányra* megjegyzi, hogy ha néhány már kitörölt szava helyett más alkalmasak fognak használtatni, előadását engedé-

d) A *Betsültre tett Fogadás*, vígj. 4. felv. Spiesz H. K. úr munkáiból a Nemzeti játékszínhez készítette LÉHNER ANDRÁS. (Orsz. lev. 1795. évi 27,474. sz. Ht. T. r. mellett).

* Nincs sehol nyoma.

** a) A *kis-martoni zsidó-ledány*, vígj. 3. felv. Henszler után szab. ford. K. M. MÉREY SÁNDOR által.

b) A *papagoi, nézőjáték* 3 felv. Szerzette Kotzebue és ford. KEMÉNY ANNA MÁRIA.

c) A *nevetlen szerető*, vígj. 5. felv. németből magyarra fordította AIKAI PÁL. (Orsz. levélt.)

lyezni lehet; mert a mit főczélul tűzött ki, az úgy végbe is megy, mivel az inkább könnyelműsége, mint rossz hajlamai folytán bajba került férj, nejének méltatlanul becsmértelt hűsége és a nehéz viszonyok közt türésében való kitartása által javul meg.

A *Papagójr*a megjegyzi, hogy az egy mondat kihagyásával vagy megváltoztatásával, mely a cselekvő személyek párbeszédét nem zavarja meg semmiképen, mindenesetre példaadásul szolgálhat, hogy a fiúknak mily szeretettel és hálával kell szüleik iránt viseltetniök, és hogy mily következetességgel és felháborodással kell üldözni a tiszteletleneket és hálátlanokat.

A *nevetlen szeretőben* egész ártatlan módon adatik elő, hogy miként határozza el magában a hősnő, hogy másodszor nem fog férjhez menni, míg végre fokozatosan odáig jut, hogy szándékától eláll és másodszor is férjhez megy. A hallgatóságnak tisztességes, kellemes időtöltést fog szerezni.

Ez oknál fogva mind a hármat előadásra ajánlja.

A jan. 9-éről kelt jelentéssel az újabban beterjesztett három színarabot jelentéktelen változtatásokkal szintén előadásra ajánlja.*

Az elsőre megjegyzi, hogy az igen alacsony tárgyú a pesti közönség számára, mivel aljas rablókat hoz a színpadra, milyenek egykor talán a magyarországi nagyobb hegysekben lehettek. A cselekményben az még tűrhető, hogy a színrehozott rablók magok is megutálják rablásait, és hogy egy rabló, ki hozzájuk csatlakozott, a kifejléskor a többinél szigorúabban bűnhődik. Egyébként úgy látja, hogy azt a közönséges kitételektől már a színészek, részben a censura is megtisztította vagy azok helyébe mást tett. A második ellen nem tesz kifogást, mint a mely a normatívák értelmében «repurgáltatott», a jellemeket általában természetűen rajzolja, és a tisztességet mindenek fölött megőrzi. A harmadikra, mint a mely a királyáért, hazájáért és házi tűzhelyéért Szigetvárott hősi halállal kimult Zrínyinek ellenállását, legyőzetését, erényét és állhatatosságát tárgyalja, megjegyzi, hogy az minden kritikát kizár. («Tertia actio gravi cothurno incidens heroicam Zrínyi indolem et prædarium Ungarum pro Rege, Patria et focis in defensione arcis Szigethi-

* a) A bosszúkivánásból lett *haramia*, vígj. 3. felv. Henszler után K. M. MÉREY SÁNDOR, Pesten 1795.

b) Az *Indusok Angolyországban*, vígj. 3. felv. írta német ny. Kotzebue A. úr, magyarra ford. IHÁSZI IMRE, 1794.

c) *Zrínyi Miklós* avagy Szigeth várának veszedelme, szomj. 3 felv. német nyelven kibocsájtotta VERTESZ KELEMEN, magy. ford. Gy. Cs. I. (Cséppán István). Orsz. lev. 1796. jan. 10-éről.

anæ depugnantium virtutem ac constantiam, non excluso ipso sexu debiliore, exhibet *neque* ullam crīsim pati potest!»)

A jan. 14-ikén¹ beterjesztett négy, valamint a január 21-éről² említett két darabra nincsen egyéb lényeges megjegyzése, mint hogy az előbbieknél a színészek által aláhúzott, bekerített vagy törölt szavak kihagyassanak, ekként semmiféle megütközést nem fognak kelteni a szemlélőkben. Az utóbbiak pedig el vannak amúgy is látva azzal a megjegyzéssel, hogy nem tartalmaznak semmi sérelmest a censurai szabályok és a Normativa pro Theatralibus intézkedései ellen.

A február 2-áról (1796) kelt censori jelentés ismét érdekes betekintést enged a censurai rendszer titkos rendszerébe.

A beterjesztett 4 darab közül³ a három elsőre, melyet részint a színészek, részint mások jó belátásuk szerint javítottak ki, nincsen lényeges észrevétele a censornak. Annál több van azonban *Buda* ellen. Kiigazítását az alábbi változtatások értelmében annál inkább kívánja, mert a munkát elő akarnák adni.

Különösen kihagyandónak tartja a II. felv. II. jel. dialogusaiból azokat, melyeket a királyok és birodalmak modern reformatorai most

¹ a) *A megfordult koczka*, vígj. 5. felv. Schröder után szabadon K. M. MÉREY SÁNDOR által, Pesten 1795.

b) *Fikko Hertzeg és Jutka Perzsi*, szomorú vígjáték (sic! *nb.* az eredetiben is így állott: Prinz Schnudi u. Princessin Evakathel, trauriges Lustspiel) 2 felv. német nyelvből magyarra alkalmaztatott S. A. úr (Szerelemhegyi András) által, Pesten, nyom. Trattner M. betűivel. 1793.

c) *Tiszta fejérben nem feketében*, v. a halotti tor, egy falusi vígjáték 3 felv. az C. F. Henszler úrnak originalissa után. (?) — (Orsz. levélt.)

d) *Szegény kevély*, öt szakaszokban íratott volt drámai nyelven Holberg Lajos által s németből magyarra fordíttatott. (?)

² a) *A szegénység és nemes lélek*, vígj. 3 felv. írta németül Kotzebue, ford. LÉHNER ANDRÁS 1796.

b) *Igaz-Házi*, egy kegyes jó Atya, mulatságos Játék öt felvonásban, szerzette Simai Kristóf. K. O. P. Kassán, Ellinger János kir. priv. könyvnyomtatónál 1790. (Orsz. levéltár.)

³ a) *A ledny ragadás*, vígj. 3 felv. szerz. Jünger, ford. KÁROLY FERENCZ 1793.

b) *A félénk kadét*, v. mikor nem szeretnek némelyek (az Almanachban a «némelyek» helyett «bécsiek» áll) katonák lenni, vígj. 3 felvon. fordította szabadon KORNÉLI JÓZSEF, fels. kir. táblai hites Notarius 1793.

c) *A vétkesek*, vígj. 3 felv. Göthe után KAZINCZY JÓZSEF (nem Ferencz?).

d) *Buda szomj.* 3 felv. játékszinre alkalmaztatta DEMETER JÁNOS (orsz. lev.)

mindenfélé hangoztatnak (!), főleg pedig Budának eme nyilatkozatát, melylyel az az életére leselkedő Attila ellen kikel: «Mit — így szól — király? Attila nem király, mert visszaél azzal a hatalommal, melyet a nemzet a saját üdve érdekében reá ruházott; nem király, mert nem barátja és nem jóltevője a népnek; nem király, mivel a nemzet férfait ugyancsak a nemzet leigázására és romlására használja föl; nem király, mert megveti a nemzet jogait. Oh Nemzetem! átruháztad jogaidat Attilára, a saját érdekeid megvédésére mit sem őriztél meg»

Az ily párbeszéddek — így szól a censor — a hallgatók lelkiületét felvillanyozzák, mert a színjátszók szándékosan cselekszik, hogy a régi kor embereinek oly véleményyt és érzelmeket tulajdonítanak, a minők azok korában (mint ez ugyanazok irataiból is kitetszik) nem léteztek s azok ekként a modern idők szelleméhez és az uralkodó eszméihez alkalmaztatnak.

A III. felv. IX. jelenetéből is kihagyandónak véli, mint a királyokra nézve kellemetlen dolgot, a következő beszédet, melyet Attila Csabához intéz, ki a régi szokásaikat meg akarja őrizni: «Esztelen! ily nagyra becsüld nemzeted szokásait? Saját parancsaid és szokásaid hozzanak be új szokásokat nemzetednél. A régieket és elavultakat változtasd meg, dobd el, rontsd le, a mint tetszik, máskülönben néped azt fogja mondani idővel, hogy ez vagy amaz régi szokás, tehát meg nem változtatható; ily módon királyi hatalmadat magad szorítod korlátok közé. Az én nyomdokimat kövesd és tekintsd csak meg, mily keveset gondolok a nép szavával és szokásaival!»

Ha a színészek ilyen és ehhez hasonló dolgokat, a censor véleménye szerint, részben elhallgatnának, részben kijavítanának s olyan helyeket, minők a fentebbiek, kihagynának, a tragedia előadását lehetők tartaná.

Látszik e fontos véleményadásból, hogy mily súlyt fektettek abban az időben oly kifejezésekre, melyeket könnyen lehetett az egykorú viszonyokra alkalmazni! A historiai események leple alatt kifejezésre jutó közérület megnyilatkozásától még tán jobban féltek, mint ama kifejezésektől, melyek leplezetlen nyíltsággal vonatkoztak a jelenre. Amaz veszedelmesebb, mert nem könnyen ellenőrizhető; emez hasonlóképp veszedelmes, de távolról sem oly közvetlen hatású, mint amaz. Ha a censor óvatosan kitörölte is a Beck érzékeny játékából azt a helyet, hol az egyik személy «úgy-szólván» védelmezni látszott a francia forradalmat, bizonyára sokkal veszedelmesebb dolgot kellett látnia abban, ha egy nemzeti tárgyú darab történeti alakja mondott el néhány korhű kifejezést,

melyet könnyen lehetett a múlt század viszonyaira alkalmazni, vagy az uralkodó királyok ellen magyarázni.

Hogy mennyit ártott ez a magyar történelmi dráma kifejlésének, azt e példán kívül a következő is eléggé fogja igazolni. Ugyanis néhány napra e jelentés után, febr. 6-án,¹ már újabban 4 bemutatott darabról tesz ugyanaz a censor jelentést a Ht. T.-nak

Az első három ellen észrevétel szükségét fenforgónak nem látván, azoknak előadása ellen nem tesz kifogást.

Mátyás király ellen azonban annál több észrevételt hoz föl.

Először is megjegyzi, hogy a szereplő személyek között maga a nagyváradi püspök, Vitéz, is előfordul; ezt azonban a fennálló szabályok kivételt nem tűrőleg tiltják.²

Kívánja, hogy az I. felv. II. jelenetét változtassák meg, hol a Corvin Mátyás megválasztására egybegyűlt katonák beszélgetnek egymással, nehogy úgy tűnjék föl, mintha azért gyűjtettek volna össze Szilágyi és Erzsébet által, hogy Mátyást, ha kellene erőszakkal is behozzák az országba!³

Az I. felv. VIII. jelenetére (párbeszéd a katonák és a nép közt), valamint az azt követőre (párbeszéd a katonák és Erzsébet közt) megjegyzi, hogy azok a jelenkor körülményeihez nem látszanak odailleszteni.⁴

Ez akadályokat azonban, a censor véleménye szerint könnyen le fogják a színészek győzhetni, ha Vitéz püspököt ősei közül valami más világi személy fogja helyettesíteni; azután, hogy az a 20,000 katona a felség által egybehívatva, határozottan a külföldiek védelmére legyen,

¹ a) *Az új Emberi Nem*, vígj. 5 felv. Schröder után szabad. ford. ERNYEI (Ernyi) Francziska, a Magyar Társaság tagja 1795.

b) *A gyűrű*, vígj. 5. felv. fordítottat Schröder után 1795. (?)

c) *A jótevő zarándok* vagy a Tsergő sapka, víg Babonás énekes Játék, 3 felv. SIKANEDER után a nemzeti Játékszínre alkalmaztatta SZERELMHEGYI ANDRÁS, 1795.

d) *Mátyás király*, v. a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma, nemz. érz. j. 3 felv. Szerzette Sz. JÓBI SZABÓ LÁSZLÓ 1792. (orsz. levélt.)

² «4° loco positam id humillime reflectendum habeo, quod in illa Episcopus Nváradiensis Vitéz inter personas principales agentes in scena compareat, quod tamen B. Normativo vetatur, nulla facta exceptione tametsi optime caractere vestiatur, quod istic cum omni decore praestatur et observatur».

³ «ne illi a Szilagyio et Elisabetha ad intradendum per vim Mathiam conducti esse videantur».

⁴ «modernis temporum circumstantis congruere non videantur».

nehogy a király szabad választására vonatkozó terkekről lehessen valamit beszélni. (!)

Végül, ha az említett utóbbi jelenetek (I. felv. VIII.) párbeszédei kihagyatnak vagy enyhíttetnek az előadható volna, «mert e színdarab — jegyzi meg végül a censor — méltó arra, hogy előadassék, mivel a nemzeti caractert méltósággal és díszszel ábrázolja.»¹

A Helytartó Tanács e vélemény alapján aztán elrendelte, mivel Vitéz, nagyváradi püspök sem püspöki, sem papi ruhában nem jelenhet meg a Normatívák értelmében a színpadon, hogy személyét világi öltözetben Vitéz János helyettesítse!

A censura ezek szerint — mihelyt akár állami érdekről, akár a vallás legcsekélyebb profanálásáról lehetett szó — szakított a historiai igazság kötelező voltával. Az állam és egyház feltett érdekei mellett semmibe sem vette a historiai dráma érdekeit. Lehet-e csodálni, hogy a historiai dráma jelentéktelen külsőségekre szorítatva, daczára a nemzet kedvező hangulatának, nem tudott nagyobb eredményeket felmutatni?

Censorunk közelebbi jelentése (febr. 13-áról)² nem dicsekszik semmi lényeges külön véleménnyel; mind a 6 darabról nagyon kedvezően nyilatkozik. — Miután azokat magok a színészek javígtatták ki egynémelyekben, a censura szintén csak egynémely szavát és «sentenciáját» corrigálta, mindannyit előadásra ajánlva.

Rethaller nagy szorgalmat fejtett ki továbbra is censori hivatalában: febr. 20-áról 10, márczius 7-éről 2 és márcz. 12-éről 1 dbról adta be jelentését.³ Az első szám alattira megjegyzi, hogy az abban szereplő

¹ «Actio enim digna est ut exhibeatur, cum characterem nationis cum dignitate et decore adumbret».

² a) *Az emberi Gyűlölet és a megbánás*, vígsággal és szomorúsággal elegyített Játék 5 felv. szerzette Kotzebue, fordította Kóré Zsigmond.

b) *Vashalmi Jerte*, vitézi érz. j. 5 felv. magyarázta Léhner András.

c) *A politicus Tszimadia víg Játék* 5 felvonásokban.

d) *A megboszult feleség ragads*, szomj. 4 felv. Ziegler után színpadon K. M. MÉREY SÁNDOR által 1795.

e) *Kongrio*, vagyis a haidani furtsa vetekedés Dorostor várossában egy nevetséges néző játék 3 felvonásokban.

f) *Csalárd a szín*, avagy a kellemetes férj. Egy víg kimenetelű mese játék 5 szakaszokban, németből ford. KOVÁTS FERENCZ, 1790.

³ Első jelentésében ezekről referált:

1. *Az igazság Temploma*, egy elő Játék egy felvonásban Tánccokkal és Énekekkel a Játékszín számára készítettett K. M. MÉREY SÁNDOR által.

pap ne jelenjék meg a nálunk szokásos öltözetben, minthogy a darab tartalma a természeti tiszta állapotot föltételezi, midőn a pap a fejedelem születése napján a természet ura előtt mondja el jó kívánatait.

A Gyűrűre nem tesz észrevételt; az Unoka gyermekre megjegyzi, hogy az a kedély földerítésére fog szolgálni; a 4., 5., 6. számúakat lényeges észrevétel nélkül hagyja; a 7. és 8. sz. alattiak szerinte nevetésre fognak ingerelni a nélkül, hogy sértenének. Slenszhajnra megjegyzi, hogy az nemes indulatokat fog ébresztteni hallgatóiban és a legnagyobb tisztességgel adható elő. A sok dicséretet megsokalva a *Nemes hazugságra* azt jegyzi meg, hogy a 82-ik lapon — az ott aláhúzott két

2. *A gyűrű Második Része*, vígj. 4 felv. fordítottat Schröder mnu-káiból 1795. (?)

3. *Az Unoka Gyermek* vagy is nem mind kémény seprő az, a ki fekete ruhában jár, mulatságos érzékeny Játék négy végezetekben, Henszler Károly után ford. TAPOLCZAI GINDL JÓZSEF, 1793.

4. *A szabó és ennek Fia*, vígj. Játék 3 fel-vonásokban, szabadon fordította a Nemzeti Társaságnak Tagja, ERNYI MIHÁLY.

5. *Etelka karjelen*, szom. Történet 4 szakaszokban. 1794. DUGONICS által.

6. *A megszorított Ártatlanság*, avagy az ártatlan Etelka méltatszenvedése, szomj. 5 felv. készítette N. W. Soós MÁRTON, 1792.

7. *Cserei Krisztina*, vígj. színjáték 3 fel-vonásokban.

8. *A Lantosok* v. a vígj. Nyomorúság, egy énekes Játék vígj. játék három fel vonásokban, szab. ford. és muzsikára alkalmaztatta SZERELEMHEGYI ANDRÁS, 1793.

9. *Slenszhajn*. Tábori érz. játék 4 fel vonásokban, a magyar Játék színhez alkalmaztatta IHÁSZ IMRE, a soproni nemes magyar nevendék Társaság egyik Tagja 1794.

10. *A Nemes Hazugság*, érz. ját. 3 végezetekben, Kotzebuetól minapában szerzett emberi Gyűlölésnek és meg Bánásnak bővebb folytatása; ford. és a nemzeti Játékszínhez alkalmaztatta TAPOLTZAI GINDL JÓZSEF 1793.

Márczius 7-éről:

11. *Jutalom és büntetés*. Érz. j. egy felv. Schletter után K. M. MÉREY SÁNDOR által Pesten, 1796.

12. *Tsupa zürzavar*, vígjáték 3 felv. Don Pietro Calderon de la Barca spanyol darabja szerint németből magyarra fordítottat. (?)

Márczius 12-éről:

13. *Cziane*, vagy is a szerentse Játéka, amaz esméretes Román szerint 3 fel vonásokban a magyar Játékszínhez alkalmaztatott és megbővítettett némely nevezetes Énekekkel és Tántzokkal. 1795. (?)

szót szeretné csak kitörölni. Különben pedig erre sincsen egyéb észrevétele. A 11. és 12-ik sz. alattiakra azt jegyzi meg, hogy azok amúgy is annyira a színpadhoz vannak alkalmazva, hogy minden észrevétel nélkül előadhatók.

Czianeről az a véleménye, hogy az egy eredetileg francziául írott, de németre fordított és Bécsben kiadott regényből compiláltatott össze, de magában e színdarabban a szerző által Timandra fajtalan és kaczer személye annyira módosítva lőn, hogy annak a legközelebbi hétfőn a magyar közönség előtt történő előadását minden illemsértés nélkül megengedhetőnek tartja.

A márczius 23-áról szóló censori jelentést nem Rethaller, hanem Berceveich József teszi meg a Ht. T.-nak. A beteresztett 6 színdarabról * meglehetősen körülményes véleményt ad.

Az elsőből kihagyandónak óhajtja Misinek a III. felv. II. jel. nyilvánítt ama téves és a józan erkölcsökkel ellenkező mondását, «hogy nem vétek, ha valaki az anyját meglopja»; valamint azt a kifejezést, midőn azt jegyzi meg anyjáról, hogy az «oly fősvény, mint egy zsidó».

Egyébként a darabot fölöttebb jovialisnak és jónak tartja.

A következő darabot szintén előadhatónak tartja, de egy általánosságban fölhozott mondást a katonai állásra sérelmesnek tart, azt t. i., hogy némely tejfeles szájuak azért neveztetnek ki tisztviselőkké, mert atyai rokonokkal vagy generalis testvérekkel bírnak.

A harmadikat a színészek által eszközölt változtatásokkal szintén előadhatónak gondolja.

Az Egyiptomi útban nem véli megengedhetőnek, hogy Eszter a gyónó könyvét kezében tartva jelenjék meg a színpadon, mivel a Normatívák értelmében sem ezzel, sem másnemű, a vallási szertartáshoz való eszközzel nem szabad a színpadon megjelenni. Ugyanígyen fajtájú észrevételt tesz a Falusi borbély egy helyére is, midőn Kerekes nevű személy megjelenik, és a vélt halott fölött a temetési czeremoniát akarja végezni (nagy méltósággal leül — jegyzi meg a censor — a zsoldárok

* 1. Minden lépésben egy botlás, vígj. 5 felv. szabadon fordította ASZALAY JÁNOS.

2. *Erőszak és Történet* v. a megsalatkozott szökevények, vígj. 4 felv. szerzette Jünger után UNGVÁRY JÁNOS.

3. *Minden Lébe Kanál*, vígj. 5 felv. szabadon ford. ASZALAY JÁNOS.

4. *Az Egyiptomi út*, vagy is így fogják az Egeret, vígj. 3 felvonásokban?

5. *A Falusi borbély*, vígjáték egy felvonásban. (?)

6. *A zárándokok*, vitézi érz. Játék a XIII. századból öt felvonásokban. A nemzeti Játékszínpadon alkalmaztatta LÉHNER ANDRÁS.

könyvét kinyitja, fölrakja pápaszemeit és prédikátori hangon éneklí: Emlékezzél meg, óh ember! hogy porból lettél és porrá leszel!). Ez az egyházi szokások gúnyos utánzásának tűnhetnék föl, — azért a Normatívák értelmében elmellőzendő.

Máskülönben víg darabnak tartja.

A Szarándokokban Uzdornak, ki az egész darabon át egy megvesztegetett erkölcsökkel bíró személyt ábrázol, egy pár naiv megjegyzését törlendőnek gondolja; így pl. «nem képzelhető oly gonosz tett, mit Kamilláért, kit halálosan szeret, el ne tudna követni;»

«a törvény előtte nem más, mint a saját akarata;»

«semmiféle jogot és igazságot el nem ismer, csak azt, a mit fegyverrel szerzett meg magának;»

«de mi adott Kamillának oly nagy lelki erőt, hogy remegek előtte?»

*A vallás furtsa dolog;»**

«ha valaki semmi jóra való dolgot nem képes már végbe vinni, akkor nyomorult életét, mint valami haszontalan pénzdarabot elvetheti magától;»

«a képmutatás nem erény, hanem bűn, azt magam is elismerem és értem — és mégis élek vele.»

E vallás- és erkölcssértő kifejezések kihagyása után a hősi darab előadatása ellen nem tesz kifogást.

A következő 9 drbról ** szóló két rendbeli jelentés részben Rethalbertől, részben Bercsevichtől van. A 7 első helyen említett darabra nincsen külön észrevétele az utóbb nevezettnek, mert a színészek a szükséges javításokat magok tették meg.

* Ezt a kifejezést oly lényegesnek tartja a censor, hogy szükségesnek tartja — magyarul idézni.

** 1. *Két urak szolgálja*, vígj. 3 felv. (?)

2. *A talált gyermek*, vígj. 5 felv. szab. ford. BÁRÁNY PÉTER.

3. *Zsugori*, telhetetlen fősvény ember, melyet SIMAI KRISTÓF Molière után készített.

4. *A háládatos fiú*, vígj. 1 felv. szabadon ford. ERNYI MIHÁLY, Pesten, 1794.

5. *A Píkszis*, vagyis a Betsület regulája, ford. LÁNG JÁNOS.

6. *Kiki saját háza előtt seperjen*, vígj. 1 felv. ford. SZ. M. által.

7. *A kolduló dedk*, v. az Égi háború, vígj. 2 felvonásokban készítette UNGVÁRY INZSENÉR 1792.

8. *Sári* avagy az Háládatos leány, egy érzékenyítő vígjáték 1 felv. fordította Tsehből UNGVÁRY JÁNOS.

9. *A testvérek*, érz. játék 1 felv. Göthe úrnak német iratai szerint fordította KAZINCZY FERENCZ. (Orsz. levélt.)

Sári ellen több rendbeli kifogást hoz föl. *Tsomor* nevű katona és Dillos, az uradalmi tisztartó, a parasztok ellen oly embertelen, kegyetlen magaviseletet tanúsítanak, hogy ennek alig lehet helye a színpadon; főleg miután az egész darabban nem fordul elő oly személy, ki *Tsomor*-nak durva kifejezéseit megezáfolná, vagy azok miatt őt megfedné. Az incriminált passzusok a következők:

«Mi a ti uraitok vagyunk. A király azért oltalmaz meg minket, hogy mi letörhessük a ti szarvaitokat.»

«Tegyetek kérdést tisztviselőiteknél és meg fogjátok tudni, hogy nem vagytok egyebek igavonó barmoknál, melyek örökké tartó rabszolgaságra rendeltettek.»

«Nem kell a parasztnak hínni, átkozott és ostoba állat az, melyet mindig korbácsolni kell.»

«Jobban tudja a tisztartó, hogy mit kell tennie, mint az egész ország . . . jól kell élni — ezt pedig alattvalóinktól erőszakkal is kicsikarhatjuk; dolgozzanak alattvalóink, mint a barmok, csak nekünk menjen jól a dolgunk.»

Dillos, a ki az egész darabon át — a censor szerint — annyira szigorú és kegyetlen a parasztok iránt, hogy minden emberi érzésből kivetkezni látszik, végre elnyeri megérdemlett jutalmát, de ő is sértő módon fogva visszatetsző alak. A darabot tehát csak erős megróstatás után merné a censor előadásra ajánlani.

A censori utolsó vélemény a Testvérekről szól azzal a legalázatosabb kijelentéssel, hogy az mind czéljának megfelel, mind annak elérésére alkalmas és tisztességes eszközöket használ, ebből kifolyólag tehát semmi megrovásra méltót nem tartalmaz.

És ha e jelentések összességére visszatekintünk, lehetetlen észre nem venni azokon a hatalom politikai rendszerének bélyegét. Az alkalmazott regulák nyügétől a historiai szempont épp úgy szenved, mint a társadalmi, mihelyt akár a jelen viszonyokra lehet valamit a színdarabokban vonatkoztatni, akár valami az egyes társadalmi osztályok ellen intézett támadásnak látszik. Az egyház és vallás a profanációnak még a lehetőségétől is megóvatik. Az erkölcs és tisztesség érdekeit sohasem feledti el a censor külön hangsúlyozni. E gyámkodás bizonyos fokig, egy szabadelvű rendszer szolgálatában határozottan kívánatos lehetett, mint egy oly idő intézményének maradványa, midőn a túlságig menő szabadság valóságos orgiákat tűzött a színpadon. Csakhogy e gyámkodás lassankint zsarnoki kényszerré fejlődött egy reactionárius kormány szolgálatában, mely minden kifejezést remegve latolgatott meg, minden historiai vonat-

kozásban került az, a mi a jelen viszonyokra csak távolról is sérelmes lehetne.

Magyarország első színészete készen kapta az egész rendszert, úgy, a mint azt az ausztriai színházi viszonyok rendje kifejlesztette. 1796-ig e rendszer súlyát nyögte. Mennyit ártott a kifejlődésnek, azt csak sejteni lehet. Az ezt követő időszak bizonyára még több példát tudna arra nézve felmutatni, hogy mily módon törekedett a rendszer a historiai dráma és a társadalmi vígjáték valódi alapjait, a melyeken az tovább fejlődhetett volna, tönkre tenni. Az 1796-iki esztendővel azonban egyszerre megszűnnek a cenzori jelentések.

Nem a cenzurai rendszer engedékenysége folytán, hanem mivel nem volt többé Pestnek magyar színészete.

A cenzurai hatóság bizonyára diadalt ült e szétoszlás fölött, mert most már igazán nem volt többé nagy oka féltetni a magyar társadalmat ama bajoktól, melyeket erkölcsére egyes színművek hozhattak.

A vidéki színészet hatalmában maradt ama rendelet folytán, melynek értelmében kötelezve volt minden színtársulat évnegyedenként az előadott szindarabok jegyzékét fölterjeszteni.

A rendszer tehát korántsem szűnt meg — csakis szünetelt. A vidék magyar színészetétől még nem igen volt oka féltetni a társadalmat.

Midőn 1807-ben a második magyar színtársulat Pestre jött, természetesen reá nézve is kötelezőnek tekintetett az, a mit a német színház bérlőinek szerződésébe foglaltak, hogy előadásra csakis oly darabok voltak elfogadhatók, melyek az ismert bécsi tűzpróbát kiállották.

A rendszer mégis tán meglazulhatott. Legalább az 1810-ben kiadott cenzurai rendelet erre enged következtetni, mivel eclatáns szükség nélkül fölösleges volt volna az amúgy is elég szigorú rendszabályokat még inkább szigorítani. Ez utasításban II. József ama körültekintésre valló kijelentése volt irányul véve, hogy *egy világsugár se maradjon fölhasználatlanul, bárhonnán jőjön is az*. Minek kellett volna különös ok nélkül féltetni az egész nemzetet a felvilágosodás szellemétől, midőn az 1795-ben kiadott udvari rendelet az előadandó darabok elbírálására nézve különben is nagyobb figyelmet és óvatosságot ajánl, mint az oly műveknél, melyek csak

olvasmányokul készültek.¹ Egy az 1795-iki rendelet szelleméhez hasonló és 1813-ban Pest és Buda tanácsaihoz menesztett külön rendelet² szintén csak a mellett szól, hogy a kormány a színészet jelentőségét korántsem látszott kicsinyelni. Tapasztalnia kellett okvetetlenül, hogy a kellőleg nem ellenőrizett színészet könnyen terjesztője lehet annak a világosságnak, mely a külföldről árasztotta felénk is veszedelmes sugarait.

Az 1815-ben létesült szent szövetség hívei hűséges szolgálatkészséggel oda törekedtek, hogy minden világsugár elől el kell a nemzetet zárni.

Sejtenünk lehet, hogy a színészet, a hol csak szerét tehetette, az incriminált helyeket elmondotta; a törlésre ajánlott passusokat (figyelmessé tétetvén azok fontosságára) elmondotta. Legalább erre enged következtetni egy 1816-ban újabban kiadott rendelet, melyet az ország összes censorainak megküldöttek.³ Az tapasztaltatott — írja a rendelet — hogy nem ritkán szokott az megtörténni, miként a színműírók ama passusokat, melyeket az udvari censura törlésre ajánlott, kézírataik másolataiba újlag be szokták venni, vagy a javítás örve alatt azokat megváltoztatni merészkednek; ezek elkerülése céljából elrendeltetik, hogy nemcsak az eredeti darabokat, hanem az azokból készült másolatokat is vidimáltatni kell a censurai hatóság által.

Kitűnik e rendeletekből, hogy a censurai hatóság nemcsak a legteljesebb szigorral akart a régihez visszatérni, hanem egyúttal mind azokat a visszaéléseket is orvosolni szándékozott, melyek a meglazult felügyelet miatt ez időszak alatt netán elharapództak.⁴

E kegyetlenség (hogy ne mondjuk korlátoltság) jellegével bíró

¹ ...«opera scopo publicæ productionis in Theatris confecta, longe majorem attentionem et circumspectionem, quam libri alii pro ordinaria tantum lectione destinata requirant». (1795. évi 4,004 sz. r. Orsz. levélt.)

² Orsz. lev. 22,283/813. évről.

³ Orsz. lev. 12,162/816. ápril 23-áról.

⁴ Mellettünk bizonyít Kazinczy F. levele 1816-ból, melyben így ír Dessewffynek: «A censura úgy a mint nálunk vagy, nagyon hátráltatja az elmék szabadabb kifejlődését... a gondolat kifejtése közben is már eszünkbe jut a nyűg, melylyel megkötetik, ha censura elébe adja. S nálunk melly gyermeki félelemmel remegnek sok censoraink. (D. Irod. Hagy. II. k. 80. V. ö. 197, 323, 340.)

szigor lesújtó hatással volt íróinkra, s mint ismeretes, főkép Katonára.* 1819-ben, midőn a székesfejérvári társaság Kisfaludy darabjaival az első diadalokat aratta Pesten, egyetlen vágya volt Katonának, kijavított tragédiáját színre hozni. A censura betiltotta Bánk bán előadását.

Két évre rá,** midőn a Tudományos Gyűjteményben dráma-irodalmunk kifejlésének akadályairól értekezett, a nálunk divatos censurái módot is ez akadályok közé sorolja. «Ha valahol — írja keserűséggel Katona — úgy bizonyára Magyarországon a censura szegi nyakát minden szépnek, jónak; annyira határok közé téetve érzi magát a censor, hogy maga ezek között határozatlan-ságba esik. Szabályaiban ki van kötve, hogy a hit, felség és a közszemérem sértése kerültessek, a censor azonban tartván attól, nehogy utasításai ellen lássék cselekedni, félelemből irgalmatlanul kaszabol». Rá nézve közönyös volt a korrajz hűsége; de mihelyt e korhűség oly valamit jelentett, mely nem egyezett meg a szent szövetség paragraphusaival, ismét csak «irgalmatlanul kaszabol». «A századok lelkét nyomjuk el — írja Katona — ha azokra az író a mostani idők körülményét kénytelen aggatni». Pedig a censor a századok lelkét nem tekintette, hanem szolgálai alkalmazkodással a jelenhez való hasonlatot.

Szinte csodálatosaknak hangzanak Katona panaszai a censori vélemény ellen. Petur jellemét azért kifogásolja, mert bár elismeri a koronás király szentségét, és a királynéban az asszonyt becsülni is tudja, de annak engedelmeskedni nem tud, ez által pedig megsérti a fennálló *pragmatica sancti*ót!

Nem tesz az ellen sem kifogást a censor, hogy Bánk bán könyv alakjában jelenjék meg, de előadását ama hihetetlen okból tiltja meg, mert Bánk bán nagysága, jelleme elhomályosítja a színdarabban a királyi házét!

Ügylátszik, a szent szövetség korában még arra is ügyeltek, nehogy a színpadi királyok szentsége megsértessék. Sarcasticusan jegyzi meg Katona e tilalomra, hogy a censor bizonyára akkor is eltíltaná a darabot az előadástól, ha Bánkot mint hitvány jobbagyot

* L. GYULAI: Katona József és Bánk bánja, 157. és köv. l.

** Tud. Gyűjt. 1821. év IV. köt.

szerepeltetné, azzal indokolván ezt, *hogyan meri egy ilyen csekély ember a koronás királynét meggyilkolni!*

Elismerte Katona is, hogy a rossz példa rosszat szül, hogy a történet köntöse mögé a legveszedelmesebb tanok rejtőzhetnek el, de a rossz, ha nem vetik is el, kikél. Ha a historiai példa veszedelmességétől fél a censor, ezt a veszedelmet nemcsak a hazai, hanem az idegen tárgyú történet is magában rejti. «Avagy hát — kérdi gúnyosan — kevesebb volna a példa, ha egy tatár khán ölettetnék meg saját jobbagya által? Mikor Hamlet Angliában ledöfheti a megkoronázott korona tolvajt, akkor Forgách ne vágghassa agyon a megkoronázott hiteszegettet? Mikor a német színeken egy sváb herezeg, Johann von Schwaben, megölheti letartóztatott jussáért tulajdon véré, koronás császáriját, vagy Macbeth koronára való vágyakodásból Duncant halálos ágyba fekteti, akkor Magyarországon Béla ne kívánhassa fegyveres kézzel jussát I. Andrástól, vagy Árbutz szinte Macbethi nagyravágyásból? Bánk és Felicián nem boszúlhatják az asszonyi becsületet és megtiportatott jussát az emberiségnek? Egy Attila pedig, szinte Hunnia királya, az asszonyi becsületért, aluva, éjjel nyilvánságosan ölettetik meg a néző előtt, a nélkül, hogy csak eszeágában is volna valakinek, hogy a világnak legnagyobb felsége öletteték meg. Tiltsuk be a moralsértést — fejezi be indignálódva — ez minden gázt eltemet».

Katona példája mindenesetre a legmárkásabb bizonyítéka annak a káros hatásnak, melyet a censura nálunk gyakorolt. Merev szabályainak egyoldalú alkalmazása által úgyszólván elmetszette a magyar historiai dráma életerét és elkeserítette, elriasztotta még azt a néhány író is, ki a magyar színészet és drámairodalom tiszta érdekeit akarta szolgálni.

Katona mellett főleg Kisfaludynak kellett sokat küzdenie a censura bornirozottsága ellen.* Záh és Salamon király nevű szomorújátékai nem nyerhették meg a censor approbatióját, mert bár, mint maga írta, «nincs bennök semmi, a mi magasabb tekintetből káros volna . . . *de fájdalmas érzéseket költenek a magyarban!*» Még azt az örömet sem engedte meg a censor, hogy mint Katona, legalább kinyomathatta volna e — veszedelmes tragœdiáját.

* L. TOLDY: Magyar költők élete. II. kötet. Pest 1871. 148—176. l. és Kisfaludy K. élete, Budán, 1832.

A Barátság és Nagylelkűség című darabjában óvatosan kellett minden politikai célzást elkerülnie, és még így is törölte belőlök a censura mind ama helyeket, melyek az udvari életre vonatkoztak. Janus Pannonius püspököt egészen (valószínűleg ugyanabból az indokból, mint Mátyás királyból a nagyváradi püspököt) kihagyatta a censura. «Az új primás — írja Kisfaludy Gaálnak — igen vigilans úr; ha így marad, majd imádságos könyvet írok!» A Párt-ütőkben veszedelmesnek tartottak minden csípős megjegyzést — az insurrectióra!

Látszik, hogy a múlt századbeli censori elvek a húszas években újra a legszigorúbban alkalmaztattak. A rendszer éle kiválóképen a históriai traditio ellen irányult. Mintha csak attól féltének a nemzetet, hogy a múlt emlékein elmerengve, nagy tettek végbevitelére való lelkesedést találna belőlök meríteni.

E mellett az erkölctelenség valóságos orgiákat ült Bécsben a censura minden ellenőrködése daczára, mert ott is a szavakban és nem a tettekben nyilvánuló erkölctelenségtől féltették a színházi közönséget. Gróf Pálffy gyermek-balletje az An der Wien színházban valóságos bűnfészek volt. S midőn az egész város megbotránkozott már a széltében beszélt erkölctelenségeken, akkor végre feloszlatták ezt a társulatot is.*

Ennek az eseménynek volt kifolyása az az erkölcsös udvari rendelet, melyet a magyar hatóságok is 1824-ben megkaptak, és a melyben elrendeltetett, hogy leányok csakis 15-ik, férfiak pedig 17-ik életévökkel bocsáthatók a színészethez.**

A censura egyike volt a kormány legszerencsétlenebb preventiv eszközeinek. Nyűge minden szellemi fejlődésnek, a nélkül, hogy általa valódi céljait el tudta volna érni. A szabályait külsőleg követő hivatlannak jobban kedvezett, még ha egészében sértette is a közmorált színdarabjával, mint a szabályokkal bár ellenkező, de lényegében mégis morális célzatú önálló írónak. Midőn a historiai igazság meghamisítását — a saját szent céljai érdekében — szabályul tűzte ki, elfeledkezett arról, hogy mily veszedelmes elvet hirdet hivatalból. A közerkölcs öre arra lelkesített, hogy a historiai

* L. FERD. RITTER v. SEYFRIED: Rückschau in das Theaterleben Wien's. Wien, 1864. 1—6. lapon.

** Orsz. levéltár.

igazságot, ha az nem illik, vagy rosszúl illik a jelenhez, el kell fordítani!

A vallásnak még említését sem engedte meg a színpadon; papjait féltette a profán légkörtől; az egyházi szertartás leglényegtelenebb külsőségeit is eltiltotta onnan, de vajjon nem kisebbitette-e meg éppen ez által a színpad erkölcsi befolyását, midőn még e külsőségekre is érdemtelennek jelentette ki?

Forradalmi elveket szimatolt minden jelentéktelen mondásban, királysértést látott minden csekélységben, az osztályok egymás elleni gyűlöletének akarta a helyzetből folyó párbeszédekben elejét venni, szóval figyelmessé tette az írók olyan veszedelmes dolgokra, melyek esze ágában sem voltak, de a melyeket a gonosz önkény megérleltetett volna lelkében.

Morál elleni sérelmet keresett a szavakban, de a legnyiltabban üzött erkölcstelenség megszüntetésére már csak akkor gondol, midőn ezek erkölce tönkre ment.

És ha meggondoljuk, mily csekély hasznot hajtott azzal, hogy néha valóban meg tudta óvni a közönséget kontár kezek erkölcstelen czélzatú munkáitól (de nem tudta megakadályozni, hogy példátlan gyengeségű művek is megjelenjenek), mennyivel nagyobbra tehetjük azt a kárt, hogy néhány valóban tehetséges írók végleg elriasztott a drámairástól.

Ha az erkölcsbíró és a conservatív politikus nagyra is van a censura társadalmi és politikai jelentőségével, az irodalomtörténet írója nem láthat benne egyebet a kormányhatalom egyik elég jól kigondolt, de a lehető legrosszabbúl alkalmazott népboldogító intéstitójánál.

* V. ö. Censura: Magyar Kurir 1787. 58. és a Censura hazai történetéhez Varró Sándortól, Budapesti Közlöny 1870. 11. sz.

A SZÍNI KRITIKÁRÓL.

A színi kritika és a színészet fejlődése. — A kifejlődés akadályai az I. és II. pesti korszakban. — Katona a nem létező színi kritikáról. — A Tudományos Gyűjtemény és a Hasznos Multságok színbírálatai. — A Játékszíni Tudósítások. — Az első vidéki színi tudósítások. — A Honművész és kritikái. — Vidéki levelezői. — Mutatványok. — Ezek hatása és jelentősége. — A színi kritika állása a 30-as években. — A «Csel» című dramatizált satyra. — A főváros sajtója és Kisfaludy Károly terve. — A Rajzolatok álláspontja. — Kritikai töredékek. — Az «Őszinte Testvérek». — A B. A. R. és X. et Comp kritikái. — Bajza polemiái a Társalkodóban és a Kritikai Lapokban Garay János és Munkácsy János ellen. — Bajza jelentősége a színi kritika fejlődése történetében.

A színi kritika keletkezése szoros összefüggésben van a színészet irodalmi jelentőségének kérdésével. Mindaddig, míg a színészet nem egyéb a szórakoztatás egyik közönségesebb fajtájánál; míg a színész a mindennapi kenyérért csakis közönsége ízlésének hízeleg, és az előadott színdarab csak eszköze a mesterség gyakorlatának, hasztalan keressük a színi kritikát. A színi kritikus legfeljebb mint erkölcsbíró, általános szempontokból veszi bírálat alá az egész színészetet. Csakis az erény s nem a művészet törvényei ellen elkövetett vétkek ostromozására szorítkozik.

Midőn a színészet magasabb czélokat kezd maga elé tűzni, állandósága által módot nyer a tökélyesülésre, de feloldja egyúttal a méltányos elnézés alól hallgatóit az által, hogy mint a művészet egyik apostola, irodalmi komoly figyelembevételt követel magának: létrejön a színi kritika is, mint folyománya e természetes fejlődésnek. A színi kritika föltételezi a színészet egy magasabb fejlődési fokozatát. Létrejött a színészet irodalmi jelentőségének fölvatását jelenti.

Németországban is akkor veszi kezdetét (1755-ben), midőn a Koch-féle színtársulat Lipcsében a színészet komolyabb érdekeire is tekintettel van; midőn Hamburg színészetét joggal illette meg

az elsőség Németországban.¹ A Hamburgische Dramaturgie nemcsak a német drámairodalom történetében bír nagy jelentőséggel, hogy a francia utánzás elleni harcot kezdi meg, de a német színesztet történetében is az által, hogy a német színesztet irodalmi számbavehetőségét állapította meg.

A fejlődés e fokán megjelenik a színikritikus is, hogy mint a művészet érdekeinek képviselője, egyfelől a színesztet az irodalmi mérték szerint bírálja meg, másfelől pedig a közönség ízlésének legyen irányadója. A magyar színesztetnek is először keresztül kellett menni a természetszerű fejlődés minden fokán, míg odáig érhetett, hogy az irodalom komoly figyelmére kezdhetette méltatni.

Az 1790—96-ig tartó korszak, mely alig nevezhető egyébnek, a színeszteti dilettantizmus koránál, nem volt alkalmas arra, hogy a komoly színházi kritika magasabb követelményekkel álljon elő. Irodalmi életünk alig volt, az a néhány író, ki a színesztet ügyét támogatta, nem a bíró kérelhetlen mértéke szerint bírálta az előadás és előadott színdarab becsét, hanem az aggályoskodó apa elnéző jóindulatával. Kazinczy Ferencz Reháknéről mint színművésznőről beszél emlékirataiban s már 1792-ben a «Sehyekről» és «Varsányiakról» mint olyanokról emlékezik meg, kik az Ozmondok diadalát biztosítani fogják!² A pályáiban levő magyar színesztetnek úgyszólván előlegezték azt a dicséretet, melyre csak a képzett, gyakorlott, ügyes színesztet tarthatott számot.³

Ily viszonyok között nem lehetett szó színi kritikáról. Vagy tán más szempontból véve a dolgot, irodalmi viszonyaink nem sokkal állottak magasabb niveaun ama dilettantizmusnál, melyet a magyar színesztet képviselt e korban. A színesztet beillett e korba, midőn a magyar irodalom is újjáébredésének korát élte.

Hogy színi kritika nem maradt reánk e korból, azt sok oknál fogva nem lehet csodálni. A Magyar Hirmondónak adataiban bár becses, de egyébként csak általánosságok körül forgó tudósi-

¹ L. Devrient II. k. 115—16. és 168, 170. lap.

² L. Pályám Emlékezete és Endrődy Játékszíne 3. kötetét. Az Olvasóhoz 49. lap.

Érdekes adalék e kor történetéhez azon színi bírálat, melyet egy magánlevél alakjában közöl (1794-ből) a Színházi Látszó 1863. évf. 45. sz.

tásait a legjobb akarat mellett sem lehet a magyar színi kritika kezdetének tekinteni.

A pesti színesztet 2-ik korszakában (1807—1815) ugyan kedvezőbbek voltak az irodalmi viszonyok, és Kulcsár lapja a «Hazai és Külföldi Tudósítások» gyakrabban foglalkozik az akkori színesztet ügyeivel; ezikeit azonban szintén nem lehet színi kritikáknak tekinteni. Egyszerű tudósítások azok, melyekben a hazafiság szempontja uralkodik. Telvék hazafias áradozásokkal, melyekből a színesztet lelkesedést igen, de tanulságot nem meríthetett. Midőn később 1819-től kezdve a székesfejevári színtársulat többször el-ellátogatott Pestre és példátlan lelkesültség mellett hozta színre Kisfaludy hazafias drámáit és ügyes vígjátékait, ez előadásokról sokkal ki-merítőbb és alaposabb bírálatokat közölt a Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur und Theater, mint a hazai hirlapok,* melyek magasztaló megjegyzésekre szorítkoztak.

Oly korszak volt ez, midőn örülni kellett minden igaz hazafinak, hogy *van* magyar színesztet. Tán nemzeti bűnnek tekintették volna a szigorú megjegyzést oly szövetkezettel szemben, mely sanyarú vándorlásai közepette sem vesztette el ragaszkodását nemes hivatásához.

A vándorszínesztet sehel sem volt kedvező a színi kritika kezletkezésére. Nálunk, hol még bűneiben is dédelgetni kellett a magyar színesztetet, ennek folytán még sokkal későbbben állt elő, mint más nemzeteknél.

Ekként egy valódi irodalmi élet hiánya, a színesztet nemzeti-ségi missiója, a vándorlás kényszere által indokolt elnézés és dédelgetés és ebből folyólag a nyugodt tanulmány lehetetlenségének elismerése mind együttvéve arra munkáltak közre, hogy a színi kritika minél későbbben emelje föl erélyes szózatát a színesztet kinövései ellen, minél később válhasson autodidacta színeszteteinknek tanító mesterévé.

Pedig a józan színi kritikára nemcsak színeszteteinknek, hanem drámáiróinknak is nagy szüksége volt.

Midőn Katona József a Tudományos Gyűjteményben arról értekezett, vajjon mi okozta, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség nem tudott lábra kapni, az akadályok közé

* L. I. k. 446—50. l.

oda sorolta a recensiót is. Nem *léte*, hanem *nemléte* képezi szerinte az akadályok egyikét, írja Katona. De még egyéb tekintetekben is — folytatja némi keserőséggel — nálunk a kritika ritkán különbözik a satyrától, ezt azonban a neveletlenség vagy irigység szokta szülni. Dramaturgiánk csecsemő korát éli. Olyan az, mint a bölcsőjében fekvő gyermek: ha megszomorítják, legkedvesebb játékát is eldobja magától. Sajátságos helyzetünkben a játékszínen nem találhat kielégítést az ember s ha játékszín nincsen — kérdi — mi volna egyéb hátra, mint a recensio? Elismeri, hogy az író magától tanul legtöbbet, de csak sok gyakorlás után s akkor is vaktában. Míg a jó recensio vezetné az író-t és a «nem csípős» czáfolat után haszon háramlanék mindkettőjökre.

Nagy szerénység, de nagy elkeseredettség is szól e sorokból. A lelkében mélyen sértett költő, ki nem érhetette meg, hogy lelke kielégítést nyerjen a játékszínen, a mellett tör lándzsát, hogy dramaturgiánk csecsemő korában még sem kellene olyan satyrizáló modorúnak lenni a recensiónak, mely úgy elkeserítse a gyermeket, hogy legkedvencebb játékát is boszúsan dobja el magától. Még egy oly határozott drámaírói tehetség is szenvedett a viszonyok nyomasztó súlya alatt, mint a minő Katonáé volt. Hogy fejlődhetett volna ki ily helyzetben a kisebb tehetség? Sok igazság volt e nyilatkozatában. Talán nagyon is idő előtti volt az az álláspont, melyet az Erdélyi Múzeum elfoglalt az 1815-re, illetőleg 1817-re bekívánt drámai munkákkal szemben, midőn azt jelentette ki: elérkezett végre az az időpont, hogy abszolút becsű műveket kívánjunk relatívek helyett.

A huszas évek elején joggal panaszkodhatott Katona a főntebbi értelemben vett színi kritika *nem létéről*. Az ő idejében nem lehetett szoros értelemben vett színi kritikáról beszélni. Az az egy pár író, a ki könyvalakban is megjelent drámát bírált, a színszerűséghez már csak annál kevésbbé szólhatott hozzá, mert állandó színészet híjában egyrészt nem lehettek gyakorlati ismeretei, de másrészt pedig alig, vagy éppen nem nyílt alkalma az olvasható művet színpadon is láthatni. Kölcsey bírálata Körner Zrinyijéről a legmaradandóbb becsű prózai művek közé tartozik, de nem hazai író művéről szólván, közvetlen hatással nem volt magyar drámaíróra s csak általános becsénél fogva érdekelhetett és használhatott

A könyv alakjában is megjelent eredeti színművek bírálatával már a 20-as években kezdenek írónk foglalkozni, különösen a Tudományos Gyűjtemény, az Élet és Litteratura, majd utóbb az első magyar kritikai folyóírás a Kritikai Lapok. Csak részben tartozván ezek a szoros értelemben vett színi kritika történetének keretébe, azért csupán kiválóbb, érdekesebb jelenségeit fogjuk érinteni, miután e bírálatokból csak a színmű írója meríthetett, de nem egyúttal az előadó is tanulságot s a darab színszerűségének megítélése is inkább csak általános észrevételekre szorítkozhatott.

A Tudományos Gyűjtemény 1817. évfolyamában kezdi meg az e fajta színműbírálatokat, a Hasznos Mulatságok pedig — ugyan valamivel gyengébb módon és kevesebb alapossággal — 1820-tól kezdve szintén több figyelemre méltatja a drámairodalom termékeit.

A Tudományos Gyűjtemény részletesebb bírálatai a következő sorrendben jelentek meg: *Hunyadi Jánosról* (1817. I. k.); *Az Esküvésről* (1817. VI. k.); *A tétényi leányról* (1819. II. k.); *A vétek súlyáról* (1820. VIII. k.); *Sebestyén Gábor színműveiről* (1822. X. k.); *Kemény Simonról* (1820); *Barátság és Nagylelkűség* (u. o.); *A Haramjáról* (1824. II. k.); *Edesi Gergelyről* (1824. VI. k.); *Kenyérmezei viadalról* (1825. VII. k.); *A vígjátékról és Betegekről* (1827. I. k.); *Salamon királyról* (1827. V. k.)

E bírálatok értéke nagyon különböző. Alig mondhatjuk el a legtöbbnek megírójáról, hogy irodalmilag ugyanazon színvonalon állottak, mint az általuk ismerttetett művek szerzői.

Hunyadi János recensora a mű drámaiatlan szerkezetét, továbbá azt a cardinális hibáját, hogy

«nem annyira Hunyadinak egy különös cselekedete, mint inkább az egész nemzet sorsa képezi főtárgyát e drámának, melynek intézése Hunyadi személyében találja a maga egyezés-pontját, és hogy azért e főcselekedet inkább külső, mint benső változások által lép előtérbe» és hogy ekként eme «felséges költeményt legnagyobb jussal drámai eposéának» nevezheti. Mindamellettt nem a drámaiatlan szerkezet bűneiért tartja a szerzőt elítélendőnek, mint inkább hazafias tendenciáért magasztalandónak. A bíráló a «hazafias szent ihletet» tartja a mű legnagyobb érdemének. «Általában — írja alább — nemes és fölséges érzemények lelkesítik az egészet, a melyek a munkának egyéb számos jelességeivel együtt elmés szerzőjét igaz Hazafiúi költőnek dicső nevezetére és jutalmára érdemessé teszik.»

Látszik tehát, hogy nem annyira a jó drámaíró, mint inkább a jó hazafit keresték a hazai tárgyú drámákban, és Hunyadiban meg tudtak minden dramaturgiai hibát bocsátani, mert «ez a munka minden időben hazafiságra buzdító mív lesz, valamikor a Haza veszedelemben forgand...»

A *Tétényi leány* bírálója szintén telve van jóakarattal, mert hiszen örülnie kellett, hogy az előbbi dráma szerzője mellett még egy más is akadt, a ki áldozatát bemutatta a haza oltárán és «literatúránkat jóval küljebb terjeszté».

Egészben véve durvaság, parasztosság, kúsza ítéletnélküliség jellemzi e borzasztó stylusban írt bírálatot. Lehetetlenség elképzelnünk, hogy mit tanult ebből a közönség vagy előadó színész — pedig maga is óhajtanónak tartja, vajha színészeink ezt a darabot minél előbb eljátszanák. Nem hiszszük, hogy e bírálat után akár a darab tartalmáról, akár valódi becséről valaki kellő tájékozást nyerhetett volna. Az ilyen recensiók gyámoltalan jóakaratjokkal — mert a darab együgyűségeit nem rótták meg — bizonyára többet ártottak, mintha egyszerű hallgatással mellőzték volna azt.*

A *Vetek súlyáról* csak néhány jelentéktelen észrevételt találunk.

Az ügyesebben írt bírálatok egyike a Takács Éváé *Sebestyén Gábor színműveire* (Asszonyi praktika és Katzki Pál). Rosznak találja azokat, mert drámaiatlanok, mert az ízléstelenség ellen állandó karakterű alakjai sincsenek, hanem valamennyien a körülmények untalan változó teremtményei. Rosszalja, hogy a híg tartalmat, az erőltetett cselekményt még nagy ízléstelenségek is meg-megzavarják, így pl. hogy az első darabban nemcsak emlegetik, hanem elő is mutatják, a kristályt! Továbbá, hogy az asszony a kamrába bújtatja kedvesét és a lisztes teknyőből szökteti ki. Az egyik szeretőnek a hátához tűzik a lisztes lepedőt és a szakasztót a fejébe nyomják.

Nem szól a játék bonyodalmáról, mert a III. felv. 8. jel. kívül ezt másutt nem találhatta meg; a kifejlést sem tartja érdemesnek megemlíteni, minthogy ez sem az olvasót, sem a nézőt nem fogja kielégíteni.

Katzki Pálban is talál illetlen dolgokat; a II. felv. 8. jelenetére azt jegyzi meg, hogy az «remeke marad a halmozott balgatagságnak».

* V. ö. idézett helyen kívül Tud. Gy. 1820. II. k. 123. lap; és Hazai és Külföldi Tudósítások. 1820. I. 14. sz.

De úgylátszik ezzel a darabbal még sem annyira elégedetlen, mint az előbbivel.

Egy pár helyes észrevételétől eltekintve, azt hiszszük, hogy az egész bírálatot nem annyira a megsértett esztetikai érzés, mint a megsértett asszonyi hiúság sugalmazta. Elismeri (akaratlanúl), hogy van asszonyi praktika, csak azt nem tudja megbocsátani, hogy oly jellemvonásokat tesz nevetségessé, melyek az egész nemet sértik. Mennyiben vét a drámai törvények ellen, azt csak néhány sorral végzi el; a tartalom sértő őszintesége jobban bosszantja, mint a mű szerkezeti botlásai, melyek miatt nem fog a színen megállhatni. De még ellentmondásba is jön magával. A darabot silánynak tartja, de hiszi, hogy a szerző *remek* darabokat írhat *nemsokára* az asszonyi praktikáról. — — — A «nemével való bővebb ismeretségnek» tulajdonít ilyen varázshatalmat. Látszik, hogy a női nemnek hízelgő íróban képes volna elnézni a rossz drámaíró hibáit is.

Minden egyoldalúsága mellett az az érdeme megvan a bírálatnak, hogy az ízetlenség ellen határozottan felszólalván, elősegíthette a színpadon divatossá válni kezdő illetlenségek száműzését.*

A *Haramják* fordításának bírálója néhány hasznos tanácssal szolgált Schedelnek, a többi közt azzal, hogy legalább is 10 évig fordítsa minden kitelhető igyekezetét a magyar nyelv megtanulására. Eltekintve a fordítás módjának legyalázásától, ez a bírálat is általánosságokban marad s bár néhány elutasító észrevételt tesz magára az eredetire, nem tartja még sem kötelességének néhány hasznos útmutatással az előadó színész munkáját megkönnyíteni, a kezdő drámaírók az ifjúság túlzásaira előre is figyelmessé tenni. Kritikusaink föltételezték a színészeknél és fiatal kezdőinknél, a dramaturgiai törvények teljes ismeretét.

Édesi Gergely és a Kenyérmezei diadal című silányságok bírálata már behatóbb, részletesebb az előbbieknél. Alaposnak egyiket sem lehet mondani. Tény, hogy Malatidesz és Bors Sámuel alig érdemeltek egyebet satyránál. Volt azonban egy fontosabb érdek is e pusztá elriasztásánál — a drámai irodalomé. Hogy a föntemlíttettek — kiknek még írói talentumuk sem volt — elérte a leggúnyosabb kritika, az csak jele annak,

* E bírálatból hosszabb polémia is keletkezett. Midőn Takács Éva egy levelet közölt a T. Gy.-ben (1825. XI. k.) a nők irodalmi szereplése érdekében, Sebestyén G. meg nem állhatta, hogy revancheképen egy ily című cikkben: «Mennyből jött kirekesztő Privilegium» (u. o. 1826. II. k.) ki ne satyrizálja Takács Éva levelét. A vitát aztán 1826-ban (IX. k.) a «Barátnémhoz írt második Levelem ismét nemünk érdekében» című cikk fejezi be.

hogy irodalmunk bátran síkra mert szállani, az irodalmi nagy szükség daczára is, a tehetetlenség ellen.

Baja volt azonban kritikánknak, hogy a kezdő drámaírókkal szemben nem volt eléggé oktató. Kritikusaink legtöbbje úgy viselte magát, mint a drámai törvények szigorú követelményeinek végrehajtója, a nélkül, hogy a részleteknél alapos bizonyosságát adta volna e törvények valódi ismeretének. A közönségnek el kellett hinni az állításokat, a kezdő íróknak a boszúságnál egyéb nem maradt hátra, a nélkül, hogy okulna belőlök akár egyik, akár a másik.

Édesy Gergely bírálata nem a drámai szerkezet hiányaival foglalkozik, hanem általános írói vétkeket ró meg. Lehet, hogy egy rossz író visszariadt a további drámaírástól, de bizonyára egy kezdő drámaíró tehetséget sem tett azokra az akadályokra figyelmessé, melyek a kezdő elé gördülnek az állandó magyar színészet nem létezésénél fogva.*

A Kenyérmezei viadal bírálata egyike a leghosszabbaknak s nem egy részletében a legmulatságosabbaknak. A bírálat olyan hatást tesz, mintha nem is első sorban a darab rosszasága, silánysága miatt íratott volna oly szigorúan. Azt veti a bíráló a drámaíró szemére, hogy a darabban a németek becstelenítésével törekszik a saját nemzete dicsőségét emelni. Kétségbevonja, hogy ismerős volna a németiség ízlésével, «mert különben nem gyalázna meg Pfffenbergernek személyében egy nemzetet, és nem tenné ilyen fületlen-farkatlan munkával nevetségessé a magyar hősök emlékezetét!» Mily botrányoztatónak tartja már azt is, hogy Pf.-nek «hosszú képűnek és nagy orrúnak» kell lenni.

A színdarab bírálója, úgy látszik, nemzetiségében lett megsértve, miként Takács Éva asszonyi hiúságában. Féktelen boszúságában tele szórja parasztos megjegyzésekkel egész bírálatát. Nevetségessé akarja a silány munkát tenni olyképen, hogy maga is a legnevetségesebb grimaceokat csapja. Gúnyolódik a helyett, hogy csak egy helyen is elárulná, mennyit ért ő maga a dráma törvényeihez.

A Kenyérmezei diadal sem drámaiattlan tárgyánál, sem szerkezeténél, sem nyelvezeténél fogva nem tarthatott igényt a jó dráma nevezetére. Ez azonban, fejletlen irodalmi viszonyaink közepette, annál nagyobb kötelességévé tehetné a bírálónak ama követelmények részletezését, me-

* Érdekesen jellemzi a kort, hogy ugyancsak a T. Gy.-nek egy későbbi füzetében (1824. VII. k.) Édesi Gergelyről egy pozsonyi tudósító mint *jeles* eredeti drámáról emlékezik meg. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy a fentebbi szigorú bírálat elvehette kedvét kéziratban levő két másik eredeti drámájának kiadásától, melyekről e tudósító említést tesz. V. ö. Tud. Gy. 1825. évf. III. k. 109—110. l. és a *Wiener Zeitschrift* 1824. II. évf. 74. számát.

lyek a jó dráma föltételei. Az ismertetés csak valamivel jobb bírálatnak, mint a Kenyérmezei viadal vitézi énekes játéknak.

A Tudományos Gyűjtemény felsorolt bírálatai közül csakis három áll irodalmi színvonalon. Csak e három érdemli meg, hogy az utókor is teljes méltánylással és figyelemmel vegye megjegyzéseiket.

Az Esküvés, Kemény Simon és a Barátság és Nagylelkűség bírálatai a Tud. Gyűjtemény T. J. jegyű munkatársától erednek.* El lehet mondani, hogy az Esküvésre, mint eredeti drámára írott bírálat az első komolyabb színmű-bírálat a magyar irodalomban. Nem mozog a felületen; a mű értékét nem a hazafias tendentia szerint mérlegeli, hanem a dráma törvényei szerint. Nagy alapos-sággal részletezi, hogy Gombos a jellemelek festésében legkevésbé szerencsés. A dictióval meg van elégedve; a gondolatok szépségét és újságát, az előadások és leírások elevenességét joggal méltányolja. Helyes érzéke van a dráma leíró szépségei iránt, és éles megfigyelő tehetségénél fogva észreveszi, hogy Gombos különösen a német drámai irodalmat tette tanulmánya tárgyává. Az a méltánylás, a melyben Gyulai is újabban ezt a bírálatot részesítette, bizonyára egyik jele annak, hogy irodalmi komoly figyelmet érdemel.**

Nem kevesebb alapoossággal írott dolgozat a Kiszaludy Károly előbb említett műveiről írott bírálat is. Igen érdekesen hasonlítja össze Kiszaludyt és Bolyait egymással, mint kik közös tárgyat dolgoztak föl Kemény Simonban, és indokolt álláspontot foglal el a kettő közül Kiszaludy mellett. A Barátság és nagylelkűség szerkezeti gyöngéit épp oly alapoossággal fejtegeti, mint az előbbinek előnyeit a Bolyai dolgozata fölött.

Helyes ítéletének mindenesetre egyik bizonyosága az is, hogy szerette volna, ha Gaál eme darabok megjelenését bevárja és nem siet a fordítással, «mert a Tatárok Magyarországbán mint első kezdet, Ilka mint kevés napoknak szüleménye — jól lehet ez utóbbinak jó oldalait senki kétségbe nem vonja — a kritika szorosabb kivánságának nem minden részről felelnek meg; Stibor vajda pedig mind természetére, mind a beszédben uralkodó nemzetiségre nézve

* Toldy szerint T. J. jegy alatt gróf Teleky József írt a T. Gy. számára bírálatokat.

** Lásd Gyulaitól az Esküvéshez írt előszót.

akármely szerencsés fordításban is, legnagyobb szépségeitől fosztatik meg».

E bírálatokat teljes joggal lehet a magyar irodalom első komolyabb drámai bírálatainak tekinteni.

Fenyéri Gyula bírálata Kisfaludy másik két vígjátékáról (az Aurora ismertetése alkalmából), hasonlóképen sok jó észrevételt tartalmaz. A vígjátékiró érdemét nem mulasztja el a viszonyok szerint mérlegelni; midőn buzdít, nem mulasztja el föltárni ama nehézségeket, melyek egy vígjátékiró elé gördülnek nálunk, valódi magyar társasélet hiányában.

Nem kevésbé alapos Toldy bírálata Vörösmarty Salamon királyáról is. Nem annyira az egyes karakterek helyes megítélése, mint inkább biztató és elismerő hangja, modora által lehetett jó hatással az akkor még kezdő Vörösmartyra, ki Kisfaludy diadalainak behatása alatt készíté ez első drámai művét. Joggal írhatta bírálója, «hogy nyelvre és versezetre nézve minden nagyobb poétai munkáinkat nagy mértékben meghaladja». A pártatlan kritika ily elismerése bizonyára lehetőség szerint pótolta azt a buzdulást, a mit drámaíróink darabjaik előadása által nyertek volna.

Ez utóbbi bírálatokkal kezdetét veszi a komoly kritika is. Nem lévén állandó színészetünk, egyelőre csak a könyvalakban megjelent drámákra szorítkozik; néha a színszerűségre is tekintettel van, és a színpad egyéb érdekeit is figyelmére méltatja. Nem nevezhető még szorosan vett színi kritikának, de előkészíti azon irányt, a mely szerint az eredeti színi termékeket mérlegelni kell.

A Hasznos Mulatságok ismertetései legfeljebb annyiban érdemelnek figyelmet, a mennyiben annak jeléül tekintendők, hogy a sajtó kezdte kötelességének ismerni, hogy a drámai irodalom újabb termékei iránt a közönség érdeklődését fölkeltse. Mint ilyenek a színi kritikára nézve nem bírnak jelentőséggel, legfeljebb azért érdemelnek említést, hogy állandó színészet hiányában ezen az úton törekedtek a közönség érdeklődését a színészet iránt ébren tartani.*

Sokkal nagyobb szigorral ír Toldy Eötvös báró vígjátékáról, a

* V. ö. Kemény Simonról (1820. II. f. 12. sz.) A pártütökről (1820. II. 20. sz.). Mikor pattant, nem hittem volna (1820. II. 20. sz.). Szommer Zomboryjáról és Varga Elek Voltaire-fordításairól. (1821. I. 31. sz.) Az Össanyáról és Haramjokról (1824. I. f. 8. sz.). Az emberi szív Örvényei-ről és a Dárday házról. (1825. II. f. 41.) írt rövid jelentéseket.

Házasulókról.¹ Észrevételei az egyes karakterekre vonatkozólag már sokkal alaposabbak, a gyenge szerkezet mellett azok egyoldalúságára, ellentmondásaira, valamint az egész nyelvezetre tett megjegyzései valóban tanulságosoknak mondhatók. A darab annyira elevennek akart látszani, hogy alakjai folyton futkosnak, a miben néző és színész egyaránt belefárad. Megjegyzéseit annyiban igazolta a kor, hogy a budai színészek, bármennyire szűkében voltak is az eredeti műveknek s bármennyire tapasztalhatták, mily vonzó erővel bírnak a közönségre az eredeti művek, 1833—1837-ig terjedő működésök egész ideje alatt egyszer sem adták elő a Házasulókat, pedig a budai színpad nem egy eredeti művet vett föl műsorába — legalább egyszer.

Hasonlóképen csak távolabbról érdekelhetnek az irodalmi beccsel bíró bírálatok közül Toldy észrevételei Kisfaludy K. vígjátékairól az Aurora recenseálásai alkalmával,² továbbá a Véres örökségről tett néhány észrevétele³ és azon polemiája, melyet az Élet és Literaturában folytatott — és pedig szerencsével és határozott sikerrel — Szontagh Gusztáv ellen Kisfaludy K. vígjátékainak nemzetisége ügyében. Nagyban közremunkálhattak e szakavatott és gonddal írott bírálatok főképen Kisfaludy K. népszerűvé tételére, irodalmi jelentőségének méltó elismerésére, színi alakjainak helyes fölfogására és így drámairodalmunk fejlesztésére, de nem azt eredményezték, a mi a színi kritika főczélja a darab æsthetikai értékének megítélésén fölül. A színi kritika nevelő iskolája a színészetnek, egy oly erkölcsi ítélőszék, mely számon kéri az előadótól azt, a mivel adósa maradt drámaírójának, de szemére vetheti az írónak is, a mit a színszerűség jogos követelése ellen vétett; a közönség ízlésének is fejlesztője, midőn tetszésnyilvánításait az æsthetika mérlegén becsüli meg. Mind a három föltételnek csakis az előadásra került darabbal szemben felelhet meg. Nem csoda, ha színi kritikánk története azon időponttól veszi kezdetét, midőn a magyar színészet az állandóság kilátásaival telepszik meg Kassán, majd később Budán.

Az első magyar színészeti szakközlöny, a Csáky Tivadar gróf

¹ Kritikai Lapok 1834. IV. füzet.

² Tud. Gyűjt. 1828. I. k.

³ Felső Magyarorsz. Minerva, 1828. decz. füzetben.

által Kassán kiadott «Játékszíni Tudósítások» című lapocska volt. Jellemző, hogy ott jelent meg az első magyar színi közlöny, hol a magyar színészet legállandóbb tanyát tudott ütni. Keletkezése összeesik azzal az időponttal, midőn színészetünk új lendületet kezdett venni. De csak nagyon rövid életet élt, a 16. számmal, részvét hiánya miatt megszűnt. Bírálatai nem tarthatnak igényt irodalmi, csak történelmi becsre. Múltán illik reájok Bajza gúnyos megjegyzése, mint olyan bírálatokra, melyeknek tárgyai «leginkább a mocsok keztyű és sáros csizma voltak». Nem a dolgok lényegével, hanem külsőségekkel törődtek e recenziók, melyeknek belbecsét legjobban véljük azzal a megjegyzéssel jellemezni, hogy nem állottak magasabb nivaun ama vidéki leveleknél, melyeket a Társalkodó, de főleg a Honművész halmaz-számra közölt hasábjaiakon. Sőt egyketteje ez utóbbiaknak jóval fölülmúlta amazokat.

E vidéki levelezések képezik a magyar színi kritika első szerény kísérleteit, ha kritikának lehet nevezni azt a személyes tetszés- és nem tetszés-nyilvánítást, a miből sem színész nem okulhatott, sem író vagy fordító nem tanulhatott.

Az 1832-ben megindult Társalkodóban találjuk az első színi tudósítást Temesvárról abból az időből, midőn a Kassáról nyári útjára induló dal- és színésztársaság Aradról átrándult Temesvárra, hogy az ott éppen folyó tisztújítás alkalmából néhány előadást tartson. Ez előadásokról írta első színi bírálatait P. K. jegy alatt Pechata Károly. Már előbb is, midőn Kilényi tett sikertelen kísérletet ugyanott, egy rövidke értesítés jelent meg tőle a Társalkodóban, de színészi bírálatnak csak a kassai társaság dolgairól írott tudósítás van elnevezve. A kassai társaság Temesvárott kényszerülve volt ahhoz az universális nyelvhez nyúlni, melynek megértése elé nemzetiség nem vet akadályokat s azért az általok előadott darabok az akkori idők legkedveltebb dalművei voltak: A Szevillai borbély, Tancred, Marie, Othello, Eliza és Claudio, melyekhez két eredeti is sorakozott: A fekete aszszony (A fehér nő parodiája) és Mátyás király választatása; színművet csak egyet adtak elő. Az az egypár megjegyzés, melyet P. K. az előadásra és darabra tesz, a tisztult ízlés bizonyítékai s a magyar opera történetében kiválóbb figyelemre tarthat igényt. Reánk nézve csak historiai becsénél fogva bír érdekekkel, mint az első színészi bírálat, melyet élvezettel lehet elolvasni a közönségnek és haszonnal az előadónak.

Kevesebb alapossággal írottak már a debreczeni játékszíni bírálatok Hdgr. jegyű munkatárstól ugyanott. Az a színésztársaság, melynek akkor legnagyobb támaszait Fánecs és László képezték (mind a ketten még kezdők) azt a sok dícséretet nem érdemelhette meg, melyet reájok erőszakol az említett referens.

A színi kritikának nem volt akkor helyes mértéke. A nemzeti-ség érdekei még sokkal erősebbek voltak, semhogy az aesthetika érdekeiért veszélyeztetni merték volna magát a színészetet. De az aesthetikai képzettség sem állt e vidéki levelezőknél oly magas fokon, melyből a színészet hasznát meríthetett volna. A kritika alkalmazkodott a színészekhez s azokhoz, kiket jó hír előzött meg, (minők a kassaiak) ritkán van más szavak a bámulattal teljes dícséretnél. Ez az alkalmazkodás divatja nem lehetett aztán a színészet iskolája, sőt tán ez lehetett oka annak, hogy a budai szereplés alkalmával egyízben indokolatlan elkapatottságból tömegesen tiltakoztak a fővárosi szigorú kritika merészsége ellen.

A magyar színi kritika fejlődésének történetében már jóval magasabb fokozatot képvisel a Regelő és melléklapja a Honművész, mely 1833. január 21-én bocsátotta ki első felhívását. Előfizetési jelentésében igéri, hogy erős szándéka ezt az «első szépművészeti folyóírást» olyanná tenni, hogy az a külföldi hírlapokkal «egy-irányba tétessék». Míg a Regelő kiválóképen novellákat, történeti elbeszéléseket, verseket stb. helyez kilátásba, addig a Honművész (mely történeti, természeti stb. apróságokra szándékszik súlyt fektetni) a többi közt «játékszíni tudósításokat, ismertetéseket az azokban előadott darabokról, sőt concerttudósításokat is fog adni». A kassai Játékszíni Tudósítások szerencsétlen kísérlete után a Honművészt kell amaz első magyar folyóíratnak tekinteni, mely a játékszíni tudósításokat rendszeresen fölveszi programjába.

A Honművész meg is felelt ebbeli föladatának. Nincs egyetlen folyóíratunk a 30-as évekből, mely a fővárosi magyar és német színészet mellett, a vidéki magyar színészet ügyével oly terjedelemben foglalkoznék, mint ő. A magyarországi színészet történetére vonatkozólag rendkívül sok adat van benne feldolgozatlanul, melyeket, ha a vidéki magyar színészet történetének megírói valamennyien kellő figyelemre méltatták volna, az a meglevő néhány munka hasznos segédesszövege lehetne a magyar játékszín története megírójának. Irodalmi becsöket tekintve, alig jöhetnek ugyan számba, de mint

oly közlemények, melyek igen sok becses anyagot foglalnak magokban, a vidéki színészet történetére az eddiginél nagyobb figyelembevételt érdemelnek.

A magyar színi kritika történetében tehát ezek a vidéki levelek képezik az első szárnypróbálgatásokat. Nagyvárad és Szeged szerepelnek a legsűrűbben a Honművész első évfolyamában, aztán Debreczen, Kolozsvár és Miskolcz. Az egész tudósítás sokszor alig egyéb, mint puszta constatálása az előadott daraboknak. A későbbi években is a legnagyobb rendszerességgel Kassáról, Kolozsvárról és Nagyváradról érkeznek be, de ezek sem egyebek tudósításoknál, s ha itt-ott hosszabbak a szokottnál, szárazságukat egy pár megrovás vagy személyeskedés teszi csak változatosabbakká.

Ime, egy-két mutatóvány a jobbak közül: Pozsonyban az u. n. dunántúli színésztársaság Szapáry Pétert adja elő márcz. 25-én; ez előadásról a következő tudósítást közli a Honművész 1833. évi 2-ik száma: «Az említett darab 1-ső felvonásában Szapáryné (Komlóssyné) nem fehér, hanem talán inkább a Trencsényi Mária félgyzása jobban illette volna s *mosolygó nézetét* (sic!) bánatosabban kívántuk volna; azonban a bimbó kihúzásakor s utána *eleven képzetbe vonta a nézőt*. Beleznay (Farkas), Batthyány Ádámot (Lendvay) bátyjának nevezé, holott Lendvay amannál fiatalabbnak látszik. — A második felvonásban Zulima (Aniko, bibor köntösben) és Szapáry (Tóth, hamuszín *felöltöben*) között igen érzékenyítő volt Zulima viselete, midőn Szapáry mint férj nyilatkozatná magát. Hamsa-bég (Komlóssy, veres ruhában) köztetszést nyert Szapáryval együtt, *kivált midőn hevesebb indulatjokat mutatták*. Forgács (Baranyi) helyesen találta el a *kitünő sanyarúság boszús keservét* (!) meglátván a szántó Szapáryt. A 3-ik felvonásban némely költői hibát vetünk észre: Szapáryné pl. szédelgéséből hamar magához tért, holott előbb a fiáklya is kiesék kezéből (!) A 4-ik felvonásban Zulima elijedve az *atyai átok súlyai érzetén*, igen *szép tökéletességét mutatta a leányi szeretetnek*. Ezután (bár nem legvonzóbb hangon) a rákosi-dal énekeltetett: Miről apám oly búsan szólt. *Közhíletés, szent borzadás* lebegett a *csendes gyülekezeten* s ezen szókra: Hej' ma holnap a magyar szó, ritka mint a fehér holló, *az elragadás nem tűrheté tovább* korlátait, *hanem* hangos éljenkiáltásra tört ki. Szapáry megszabadulásán *érezkenyítő volt a jobbágyok hódolata is*. Felvonás után Rákóczy nótája játszattott; a hős dalt ismételtette a hallgatóságnak (auditorium) *«újra» hangzata*. Ezután Farkas József egyes magyar tánczban bizonyítja be tagjai ügyes hajlékonyságát s számtalan éljent nyert. Ezt két ábrázolat (tableau) követte; az első (Budavár visszavétele) közelégedést nyert. Az 5. felvonásban

Hamsa nagy tetszést nyert, *midőn szabadságát hallaná s a bevett méreg boszúját (!) érzéné*. A színház földszint tömve volt ifjakkal, de a szépnemből keveset lehetett látni». E «becses» tudósításra azt jegyzi meg a Honművész, hogy meg kellett azt rövidíteni. «*A változtatásokat (!) könnyebb érthetőség végett szükségeseeknek véltük*». Megjegyezzük azonban, hogy ezt a pozsonyi levelet, mint a későbbi számok egyikéből (a 7-ikből) látni, Munkácsy János írta, a Rajzolatok későbbi rettegett kritikusa, szerkesztője!

Ime a szegedi kritikus tollából egy töredék (a 16-ik számból:)
 «Május 13-án pedig Sassen Julius adatott a társaság egy részétől oly szívrehatólag, hogy valóban *egy remek (!) előadást tüntete szemeinkre*. Az uralkodó herczegnek mind méltósága érzését, mind Rosaurához vonzó szerelme hevét, *mind az igazságot elnyomni kívánó borzasztó tekintetét remek (!) vonásokkal ábrázolta* Szakácsy. (E kitűnő színész «remek» dolgairól azonban nem találhattunk sehol egy szót is följegyezve, úgy látszik, könnyen adományozták a vidéki kritikusok ezt a jelzőt). Első miniszterének, S. J.-nak az igazság szent érzelmeihez vonzó buzgalmát, Ferdinánd barátjának segíteni óhajtó készségét, és az igazság elnyomása lehetlenítése végett üldözéseket is békétüréssel szenvedő méltatlan sorát köz helybenhagyást nyerőleg tünteté elő Kilényi, főképen pedig *elragadtatólag (!)* adá azon környüállását, midőn igazságtalan fejedelmének életét önnön élete veszélyével nagylelkűen megszabadítani hathatósan igyekezett (!). A kellemes Rosaurát *ártatlansággal teljes hangú bájjal* derekasan adá Magossné, Ferdinándot, a csalfát s Henriette csábítóját oly *művészeleg*, főképen pedig örültségét oly szívrehatólag tükrözé Magoss, hogy a *közönség mély illetődését szembetűnőleg (!) észre lehetne (!)* venni. Henriettének, a megcsalatott és végre elhagyatott hölgynek szerepét, mint e játéknak *királynéja (!)* Bányainé (szintén ismeretlen nagyság a magyar játékszin történetében) *oly szomorú ábrázattal (!) oly keserves hangváltozattal* játszá, hogy a legkomolyabb hallgatóknak szemlein könnyecseppek *lebegnének (!)*. Az öreg világtalan Spindler ácsmasternek, mint leánya szerencsétlenségét fájlaló, ennek öngyilkosságán mélyen megilletődött és résztvevő atyának személyét *igen szomorúan (!) de kellőképen* adta Jánosi. A ravasz udvari marsalnak, Szennek és Hyttentit fővadászmesternek, az elsőnek ugyan Sárkány, az utóbbinak Kiss *könnyelműen felelének*» stb. stb.

A nagyváradi tudósító kritikáiból is közlünk egy töredéket (15. szám) ama megjegyzéssel, hogy e tudósító levelei még valamennyi közt a legtöbb figyelmet érdemlik.

«Május 7-én láttuk a Szebeni erdőt s a játékszínt, ha nem éppen elégtelen, de mégis jó kedvvel hagytuk el. Rákosi, Néb Mária, Szatmári

a Kovár, Sziva és Szokol szerepeikben magokat *különösen kifejelelték*, az oláh *viséletet* és életmódot jól utánózták, beszélgetéseikben sok eredeti sajátságot fejtettek ki, s az Almarik (Harmath) monotoniját, Olfride (Lendvayné) hidegségét, Xarko (Keszi) érthetelenségét velünk elfeledtették. Parázsóné az Elizéne szerepében mind *csinos öltözetével*, mind helyes *maga alkalmazásával* igyekszik itt is megmutatni, mennyire törekszik megfelelni várakozásunknak és **rendeltetése czéljának**. A hátszeg-vidéki nyolczas oláh táncz élénk kedvet indított, de az oláh karéneket óhajtottuk volna nem hallani».

A sok példa helyett legyen szabad még csak azt megemlítenünk, hogy a kolozsvári tudósító Déryné játékaról hét sornyi, de öltözetéről majdnem húsz sornyi tudósítást közölt (25. szám).

Szinte nem jól esik a Honművész szerkesztőségének azt a megjegyzését olvasni: «több levelező kedvezőleg értesíté, hogy jótékony (!) és kedvező foganattal (!) hatottak már is színészeinkre, sőt az egész figyelmes közönségre az eddig megjelent theátrumi tudósítások és kritikák!»

Van okunk hinnii, hogy e magasztalások nem is lehettek a vándorszínészet hasznára; pedig a színi kritika (absolut becse mellett) ama haszon szerint is mérlegelendő, a mennyi belőle íróra és előadókra háromolhat. Ennek lehetősége több tekintetben ki volt zárva. Vándoréletet élő színészeink sokkal több kíméletet igényeltek és tán érdemelték, mint a mennyit a kritika megengedhet különben magának. Kassától eltekintve, a provincia többi városai oly ritkán juthattak a színi élvezetek változatosságaihoz, hogy egy-egy társulat megjelenése a legnagyobb örömmel fogadtatott, pl. Miskolczon, Nagyváradon, Debreczenben, Szegeden. E helyekről beérkezett tudósítások aztán telvék a legnagyobb dicséretekkkel, s főleg hol a kassai társaság színészei megfordultak, ott áradoztak a vidéki levelezők e felülmúlhatatlan színi nagyságok magasztalásaiban. Ha akkori viszonyaink között a kassai társaság színészeit minden túlzás nélkül színészetünk legjobb erői gyanánt látjuk dicsértetni, ebben sok igazat kellett találni még a fővárosi műveltebb közönségnek is, midőn a kassai társaságtól elszakadt drámai színészek 1833-ban megnyitották a budai színházat; de még e legjobb erők is telve voltak modorossággal, úgy, hogy jó részök csak a Nemzeti színház deszkáin szokhatott le teljesen (Vörösmarty, Bajza és részben Toldy alapos kritikáinak jótékony behatása folytán) mindama hibákról, melyeket a

vidéki levelezők kritikai bölcsesége nem volt képes megingatni, csak dédelgetni. És midőn e vidéki magasztalások folytán egy ízben Czelesztint vendégszereplésre meghívták Budára, Hamletjével, Moor Károlyával oly felsülést aratott, a minő a budai színpadon nem fordult több elő. Parázsóné, Nagy István, Széppataki Johanna hasonlóképen nem feleltek meg a vidéki levelek által fölkeltett nagy várakozásnak. A fővárosi kritika nagy művésznők helyett csak jól rutinizott, hasznavehető színészi erőket volt képes bennök fölfedezni, kiknek azonban előbb le kellett szokni sok egyéb modorosságról, ha a budai színpadon helyt akartak állani mint jó közepszerűségek.

A fővárosi folyóiratok hasábjain megjelent vidéki kritikák, a mennyiben könnyű hozzáférhetőségekről lehetne szó, többet ártottak, mint használtak a vidéki színészetnek.

De hozzáférhetőségekről sem lehet szó a mai értelemben. A Honművész ugyan hetenkint kétszer jelent meg (pénteken és vasárnap), de míg vidéki körútját megjárta, s az időnkint fölhalmozódott anyagot nagy későn hozhatta, addig a vándorok az első bérlet szerencsés sikere után siettek új tanyára, hol új pártolókra akadhattak. A Honművész előfizetőiből ítélve, igen elterjedt lap lehetett, de előfizetői sorában nem voltunk képesek egy igazgató, egy színész nevét sem föllelhetni. Társaséletünk akkori fejletlen volta a hozzáférhetést egyébként is megnehezítette, s így sokféleképen el volt a vidék színészete attól zárva, hogy Kassán és Kolozsváron, és talán Nagyváradon meg Debreczenen kívül olvashassa a reá vonatkozó magasztalásokat vagy ócsárlásokat s így okuljon is belőlök.

A vidéki színi kritika tehát indokolt kímélet helyett indokolatlan magasztalásával többet ártott, mint használt színészetünknek, de nem szándékosan, hanem azzal a jóhiszeműséggel, mely a tudatlanságot egyedül képes menteni.

E vidéki levelek fölött végtelen magasságban állottak a fővárosi folyóiratok kritikái a budai színi előadásokról. Legnagyobb rendszerességgel ezeket is a Honművész üzte, mint első magyar szépművészeti folyóirat. E kritikáknak nem annyira művészies, mint hazafias céljok: «a magyar színészet kitüntetése és a honfiakkal való megismertetése», mint azt maga nyilvánította ki egyik júliusi számában a Honművész. Szerény célok mindenesetre. Az a kritika, mely önmagát sem tartja teljesen kompetensnek, aligha szólhat más hangon a különben is nemes célzatokkal bíró magyar

színészetről, mint a kímélet hangján. Akkori viszonyaink közt ennek a modernak megvolt a mentsége éppen a fővárosban, hol a magyar színészet a nagy közönség pártolására csakis úgy tarthatott igényt, ha a journalistika hangulatot csinál előbb a nagy közönségben. Tényleg szükség volt arra, hogy a színészetet kitüntessék és a honfiakkal megismertessék, mert Budára jövetelők alkalmával a fővárosi nagy közönség aligha tudott többet rólok létezésöknél, és a honfiak pedig a német színház felé gravitáltak azokkal egyetemben, kik anyanyelvöknél, neveltetésöknél fogva különben is távol állottak mindattól, a mi magyar volt. A kímélet hangja szükséges volt kezdetnek, de nem később, midőn a budai színészet ki volt téve a német színpaddal való összehasonlítás veszélyének. Útbaigazító tanácsokat lehetett volna a kímélet hangján is adni a nélkül, hogy ez bármikép is (a pártolást, előmenetelöket tekintve) kárakra válhatott volna.

A Honművész megtartotta ezt a hangot mindvégig.

Kritikái nem felelnek meg e szó követelményeinek, sem a színészekre, sem a darabokra nézve. Rövid tudósítások ezek, melyek sok becses anyagot őriztek meg az utókor számára, de sem a színészetnek, sem a drámairodalomnak nem váltak valami nagy hasznára. Formailag és tartalmilag csak akkor kezdenek érdekesebbek lenni, midőn Garay János veszi át a rovat vezetését 1835-ben rövid időre. De ha végigtekintünk akkori journalistikánk összes színi kritikáin, teljesen igazat kell adni Bajza ama nézetének, «hogy a magyar színi bírálatok nagyobb része nem egyebek, mint pusztá személyes tetszés és nem-tetszés, elv- és ok nélküli észrevételek, melyek a legnagyobb felületesség színét hordják magokon».

Színi kritikáinknak abban az időben, midőn a kassai színtársulat egy töredéke Budára jött, legalább egy irányban alkalma lehetett hivatását teljesíteni: az eredeti és újabban fordított művek megbírálása körül. Az Akadémia, mint legfőbb tudományos testület pályázatainál az abszolút becsét kívánta meg a jutalmazásra igényt tartó színműnél; játékszíni küldöttségének nagyobb engedményeket tett, mert a középszerű jóság mellett megelégedett a színszerűséggel; Külföldi Játékszíni gyűjteményét azért indítja meg, «mert eredeti drámáink szűken jelennek meg és a megjelentek közül oly kevésben látni csillámlásokat». A folyóiratok színi kritikája nem mint egy magasabb forum véleménye szerepelhetett volna, hanem

mint véleménye egy oly írói osztálynak, melynek alkalma van az olvasásközben jónak talált színművekről a kimondott ítélet helyességét a színszerűség új szempontjából megfigyelni, s így az előadás-kor szerzett tapasztalatokat az elméleti véleménynyel egybevetni. De nem egy oly mű is előadásra került ezenfelül Budán, mely az Akadémia egyik foruma előtt sem fordult meg. Újabb alkalom kezdőket, színész-drámaírókat jó tanácscsal ellátni. És mit tesz pl. az «első magyar szépművészeti folyóirat?» Elmondja a mű tartalmát, s ha tesz még ezenfölül néhány észrevételt, ez annyira naiv, hogy szinte meglep a tudatlanságnak ily magas foka által. A budai színművészet krónikájában alkalmunk volt ezek egyikét-másikat részletebben előadni, hogy egypár példában lássuk, mit értettek 50 évvel ezelőtt színi kritika nevezet alatt. Csupa általánosság mindenütt, a részletezéstől valósággal irtóznak s ha netán egy-egy hosszabb bírálat mégis megjelenik, bizonyosra vehetjük, hogy az idegen műről szól és nem egyéb Schlegel vagy Tieck nézeteinek vagy a bécsi Theaterzeitung véleményének viszhangjánál. A Rajzolatok szerkesztősége nem indokolatlanul támadja meg ezért laptársát a Honművészt.

Színi kritikánk jellemzésére szolgál az a dramatizált satyra, melyet 1833-ban a Muzarion közölt. Érdemesnek tartjuk részletezését, hogy az egykorúak véleményét is halljuk a fejlődésben levő magyar színi kritika akkori állapotáról.

Az említett folyóiratban *Csel* cím alatt megjelent dramatizált satyra a színi kritikusok ellen van írva, kik bár addig nem lehettek nagy számmal, de úgy látszik, az a néhány is visszaélt helyzetével.

A darab azzal kezdődik, hogy a kritikus ott ül íróasztala mellett és készíti villámait. Az előbbi szám — úgy mond — csak első szikrája volt a zivatarnak, most már villám és mennydörgés következnek. Lassan le fogjuk szoktatni játszónéinkat vándorlásaikról — és kivált ezt a most érkezett, ki ugyanazon szerepnemben készül játszani, melyben valahára az *én gyönyörű Katinkámnak kelletik elsőnek lennie!* Nem művészi érdek tetteinek rúgója, hanem személyes rokon- és illetőleg ellenszenv, mint Bajza mondaná.

Egész jelleme a kritikusnak nagyon gyűlöletes színben van feltüntetve. Mint nőcsábító méltó arra, hogy becslésünket elveszítse; önző, hiú, sőt ostoba író létére pedig nem érdemel egyebet megvettetésnél, nevetségessé tételnél.

Írói karakterére eléggé megbélyegzők a saját vallomásai, hogy elég

könyvírókat magasztalt, míg barátja volt és marczangolta őket, minekutána ellenségeivé lőnek. A kritikus arra való, hogy a közönség unalmát elűzze, hisz a világ gonosz incidentiáinkon akar mulatkozni; a sokaság ép oly örömet szemlél írókat megbélyegeztetni, mint deliquenst akasztatni. Ezt a közönséget ő befolyásolja; minél hitványabb a könyvtáros munkája, annál telibb torokkal kell azt hirdetni s a közönség rá megy a lépre, mert az oktalanok, kik elcsábítottak szeretnek, sohasem halnak ki. Ne féljen a kritikus bármely döféstől, bármely ütlegtől — mindezekből neki csúfot *kell* üzni, mert mint a rhinocérosz fel van páncélozva. Pártérdeket szolgáljon s pártgyűleletről tapossa el a genie szikráját azzal a kijelentéssel: mi köze neki a művész személyes céljaihoz?

Mindenki úgy ír, miként neki tetszik, ma így, holnap úgy. Miért tartoznék egyedül a kritikus változhatatlan lenni, mint valami fixa stella? *«Szeretlek*, ha gyönyörűség érzéseimet rózsákon rengeti; *barátkozom*, míg használ és mulattat; *dicsérem*, ki engem bámul és megzeng; *erényes* vagyok, ha dicsőségemre szolgál; az elnyomottakat vitézül tudom védeni, ha általa a lovagiasság fényében csilloghatok. Emberiség boszúlójának nevez a hiszékeny világ, én pedig édesdeden mosolygok — önmagam hasznáért lévén hős.»

Ilyen színben tüntetik föl a színi kritikust ezen időszakban. «Arra a mit mások beszélnek a muzsika, játékszín felől, nem ügyel de végre megnyitja ajakait és szava oraculum» A kritikust azonban a saját hálójában akarják megfogni. «Könyvíróink hiúsága, leginkább pedig kritikusainké, hasonlít édes részegültségéhez azon koldúsnak, ki szultánnak képzele magát. Az efféle ember bármely nevetséges dolgot is kész elhinni, mihelyt abban érdemes személye nevezetes rolit játszik. A legdörébb képzelgés, melyet másokban vállvonítva gúnyolna ki, barátságos elfogadtatást talál agyvelejében Egyedül saját érdemeinek számára faragá ő mérő pálczáját czedrusokból, melyek felhőkig érnek föl» E lelketlen férfit ugyanazok, kiket ő annyiszor és oly méltatlanul sértett meg, a következő csellel akarják nevetségessé tenni és megboszúlni: összeállnak a ledorongolt kezdő író, az üzletében megrontott könyvtáros, az íródeák, ki mint leíró a törvényszéknél, egyik gazságának jött nyomára, a könyvszerző, kinek írói hitelét rontotta meg, a színésznő férjével együtt, kit Katinkája kedvéért oly méltatlan kritikákkal üldözött, és az a nő, kit miután bűnbe ejtett, egyúttal nyomorba is taszított. Elhiteti egyikök a kritikussal, hogy messzi keletről — hírért hallván írói nevének — eljött a perzsa király leánya, hogy őt láthassa és kezével megajándékozza. A kritikus, kit a hamis ékszerrek egészen elkábítanak, hisz még e hihetetlen történetben is, és elmegy a színésznő lakására, ki mint perzsa királyleány a többi sértettel egyetemben (kik udvartartásához valók) várja őt. Itt aztán azon ürügy alatt, hogy a perzsa

szokások sok furcaságot kívánnak, sőt még a nászajándék átadását is megkövetelik az egybekelés előtt, nemcsak nevetségessé teszik, hanem nála levő 50 aranyától is megfosztják, de csak azért, hogy annak a nőnek juttassák oda, kit ő nyomorba döntött s ki ezen összeggel új tűzhelyet alapíthat magának.

A satyrát egy Apotheosis zárja be. Habar, a kritikus, a dicsőség temploma felé akar törni:

imádjon

Vagy félve szökjék vissza minden ember

Előlem: mindegy. Csak örök legyen.

Útjában találkozik az Irigységgel, a Hálátlansággal és a Durvasággal s azok így szólnak hozzá:

Légy üdvözölve nekünk Kritikus!

Elérted a tetőt. Hálátlan és

Irigy és Durva: mily tulajdonok.

Tied már a Dicsőség temploma.

De midőn be akar menni, a templom összeroskad. A Hír visszataszítja és a kritikus az Idő karjaiba rogy. Idő aztán ilyen intelmekkel fordul feléje:

A Lélek, a Remény és az Érzemény,

Örök csak e három. Vezéreljenek

Ezek; s előtted a kor visszadöbben.

Téged Habar! Idő szült és Idő

Nyom kebléhez, hogy rajta hervadj el.

A Hír geniusza a költészet magasztalásával zárja be az Apotheosist s így szól végül:

A rózsza mindent tölt el illatával,

De mi kertészét sem feledjük el

És ültetőjét, minden új tavasz

Új kellemekkel gyűl dicsőíteni.

A Csel tehát annak a kritikának az ostromozója, mely pajtáskodásból, önzésből, irigykedésből él és annak magasztalója, mely felül-emelkedve e gonosz tulajdonságokon, a költészet érdekében a jó kertész munkáját végzi.

Színi kritikánk történetének első éveire nem éppen hízelgő rajz e kis satyra. Csak sajnálni lehet, hogy fejlődésben levő színészetünk nevelői közt ilyenek is akadtak, sőt talán ilyenek uralták őt és a közönséget legjobban, mert vakmerő bátorsággal tudták a saját véleményüket hirdetni. Hogy e satyra tényleges kinövészek ostromozására

íratott, nem kételkedhetünk már azért sem, mert a Muzarion írónk színét, javát számlálta munkatársai közé (Kölcséyt, Szemerét, Bajzát, Kiss Jánost, Dessewffy József grófot, Kazinczy Ferenczet) és az igazságos, kemény «s égetésig gúnyoló bírálás»-nak apostolává szegődött. «A színjáték közepszerűségig sem fejlődhet, míg szigorú s engesztelhetetlen bírót nem retteg a közönségben. Arany elválasztására szered-kényeső kell, mert nem válhat el a szép, nemes és a hozzá ragadt agyag, sár, föld s egyéb selejtektől savany, keser, marczona, sőt sokszor méreg nélkül. Van igaz színarany is a bércek kebliben itt nem kell választóvíz mert magokban tündöklenek — de a többségnek homályból kiragadtatására nemcsak hasznos, de szükséges a kritika» — így ír egy más helyen a Muzarion.

Helyes irányokat jelelt ki színi kritikánknak. Alkalom is nyílt 1833-ban, azt az engesztelhetetlen szigorú, de igazságos bírót játszani.

Mennyire nem voltak erre képesek, ezt a Honművész, Társalkodó és Rajzolatok kritikái eléggé bizonyítják.

Színi kritikánk tulajdonképen nem bírt hívatása kellő tudatával. Természetesen az volt a legnagyobb baj, hogy tulajdonképeni szellemi életünk a 30-as évekkel veszi kezdetét hazánkban. Sajtónk csecsemő korát élte; kizárólag szépirodalmi folyóiratunk, mely legalább hetenként egyszer jelenve meg, szemmel tarthatta volna a főbb irodalmi és művészeti mozgalmakat, nem volt a fővárosban. A «Hazai és Külföldi Tudósítások» mellett egyideig a Pannonia, az Ofner és Pester Zeitung és szépirodalmi melléklete a Gemeinnützige Blätter; továbbá a Spiegel és melléklapja a Schmetterling, ezek képviselték a fővárosi közvéleményt, mely, az elsőtől eltekintve, nemcsak idegen, hanem czélzatait tekintve, magyarelles is volt.

Kisfaludy Károly még 1829-ben folyamodott a felséghez engedélyért a Jelenkorra és társlapjára a Társalkodóra. Az engedély reményében 1830-ban kiadja az előfizetési fölhívást, de közbe jön halála és megsemmisül ezzel a nemzetnek hozzá, mint drámairóhoz kötött minden reménye; az utókor pedig mélyen fájlatthatja, mennyit veszített benne egész szépirodalmunk, de mindenesetre színi kritikánk is, melynek mint szerkesztő helyes irányokat jelelhetett volna ki. Végre 1832-ben megindul a Társalkodó is és első színi kritikái

által mindenesetre figyelmet érdemel; utána 1833-ban a Honművész és 1835-ben a Rajzolatok.

Szépirodalmi sajtónkat tehát csecsemő korában lepi meg a budai színészet. Nem lehet tudni első tekintetre, melyik fejletlenebb. De az egyiknek a bíró tisztét kell teljesíteni. Nagy kérdés volt, hogyan? A Honművész főntemlített álláspontjánál fogva, alig jön ki a dicséretből. Lelkes hazaszeretete háttérbe szorítja nála a művészet követelményeit, de tán nem is érzi magát elég erősnek arra, hogy bírálgasson, midőn sem előtanulmány, sem tapasztalat nem jogosítják föl erre. A Társalkodó közöl egy darabig bírálatokat a budai színészekről, de nemsokára végleg beszünteti azokat. Megmarad tehát magában a Honművész az ő dédelgető modorával, melyet nagyon enyhén ítél meg Bajza, midőn azt mondja kritikáiról, «hogy ezek bár szintén nem építenek, de a Rajzolatok kritikáin fölül állanak».

Színészeinknek pedig tanult és mérsékelt nevelőkre volt szükségök, kik részletezzék hibáikat és tanítsanak, a helyett, hogy gúnyolódjanak vagy magasztalásokkal áraszszak el. Erről a missiójáról nem volt fogalma színi kritikusainknak. Fejlettebb viszonyok között elég lett volna a figyelmeztetés, egyszerűen a hibákra utalás. Színészeink akkori állapotában azonban pótolni kellett volna az iskola hiányát színészeinknél. Erre azonban nem voltak képesek, és azért nem lehet csodálni, hogy színészeink az oktalan megrovást nem tudták elviselni, az oktalan dicséret pedig csak elrontotta őket.

A Rajzolatok álláspontja különbözött a Honművésztől. Saját kijelentése szerint színi tudósításainak kettős célja van: 1. hogy olvasóit a budai színészet valódi, nem palástolt, nem tömjénfüstbe burkolt állapotáról tudósítsa; 2. hogy a színészek érdemlett dicséretet, illetőleg korholtatást nyerjenek tehetségök szerint. Azt úgy látszik nem számította kötelességei közé, hogy az újonnan színre kerülő eredeti és fordított művekről kritikai méltatásokat közöljön, és így közvetve közremunkáljon a drámairodalom kifejlesztésére. De még a kijelölt munkakörön belül is alig akart többet, mint a mennyit manapság «lelkiismeretes report»-nak nevezhetünk. Nem tanítani akar, hanem dicsérni vagy megróni az illetők tehetségéhez mérve; nem multját és jövőjét tekintette a színészetnek, hanem jelen állapotát. Ezért történhetett meg, hogy a dicséret vagy megrovás, mely nem határo-

zott elvekből, hanem határozatlan rokon- és ellenszenv szerint osztogatott, éppen indokolatlan voltánál fogva keltett nagy ellenszenvet színészeinknél.

A Rajzolatok kritikáiban két időszakot lehet megkülönböztetni. Az első időszakba 1835 végéig ama kritikai Töredékek tartoznak, melyeket «Őszinte Testvérek» aláírásával többen közöltek rendszeresen a lap hasábjain. Üres szellemkedések, közbe-közbe egy-egy helyes észrevétellel. A színművekkel szemben a legellen-tétesebb álláspontok, a színészek iránt pedig a rokon- vagy ellenszenv felületes megjegyzései, ezek karakterizálják legjobban. De mégsem ezek a bírálatok idézték föl Bajza hatalmas fölszólalását. A következő évben ugyanis a Rajzolatok színi kritikai rovatát egy új társaság veszi át, «X. et Comp» aláírással jegyez-vén magát a «Kritikai Töredékek» alá. Ezek ellen kezdte meg Bajza előbb a Társalkodóban, később az általa szerkesztett Kri-tikai Lapokban írtó háborúját: A magyar színészeti bírálókhoz inté-zett cikkével és Dramaturgiai és logikai leczkéivel a magyar szín-bírálok számára.

Bajza a legkiméletlenebb hangon szólalt föl az X. et Comp kritikái ellen, melyekben a budai színészeket kivétel nélkül mániások-nak, széltől zügó és keringő fejűeknek mondotta, és akkor, midőn a társaság e modor ellen tiltakozott, azt «felbőszült gulyához» hasonlította. A sok dicséret és később (midőn tanácsait nem látta követve a Rajzolatok kritikusa) a sok gyalázat a legnagyobb ellen-mondásokba keverte őt, úgy, hogy később ő jött a legnagyobb dühbe s színészetünkkel szemben még a körülményeket sem vette figye-lembe. Jól jegyzi meg Bajza: «nem kellett volna feledni X. et Comp. úrnak, mily állapotban voltak télen (1835—36) színészeink. Sege-delmök semmi sem volt, hallgatójok többnyire oly kevés, hogy alig jöttek be még az előadási költségek is. Pénzbeli segedelem nem lété-ben több hasznavehető tagnak el kellett távoznia; az operák, melyek addig a legjövedelmezőbbnek mutatkoztak, egészen megszűntek, minek a művészetre az a káros következése lőn, hogy a Budán maradt kisszámú társaságnak jelesebb tagjai kénytelenek voltak csaknem minden előadásban résztvenni». Az ily forcierozott föllépés készületlenséget eredményezett, felületességhez szoktatott és még a lelkest is kifárasztá, előlé benne a játszás iránti kedvet és szenve-délyt. A ki elvek szerint bírál — jegyzi meg Bajza — az nem feled-

heti el e körülményeket, «s érezte volna, mily méltatlan és czél nélküli dolog a budai színésztársaságot ily körülmények közt is hírlapi felületes korholgatásokkal zaklatni s tőlök a közönséget még inkább elidegeníteni». Az X. et Comp. mintha a budai színészek hitelének megrontására esküdött volna föl, annyi gonoszszággal írta felületes kritikáit. Bírálataival szemben még az «Őszinte Testvérek», sőt a Szemlélő kritikáiban is több a kímélet, mint az övéiben.

Bajza erélyes fölszólalásának valóban irodalmi jelentőséget kell tulajdonítanunk. Ő volt az első, ki színi kritikáknak megszabta a helyes irányt, azzal a kijelentésével, hogy a művészetnek oly nemében, mely nálunk theoretice egészen új, practice pedig még bölcsőjében van, nem szabad és nem lehet, ha czélirányosan akarunk cselekedni, másképp tenni, «*mint kimerítő*» bírálatokat adni. Nálunk még minden apróságra ki kell terjeszkedni, hogy megértessük magunkat a színészek és közönség előtt; állításainkat okokra kell építeni minél praktikusabb módon, hogy a meggyőződés erejével hassanak; mert nem szabad elfeledni, hogy színészeink előadásán kevés vagy éppen semmi theoriája nem látszik a művészetnek, tudásuk praktikusán szerzett tudás, többnyire középszerű s némely tagoknál is csak egyes szerepekben emelkedik túl a középszerűsége. «A színészi kritika nem oly könnyű dolog, mint mi magyarok véljük — — — írja egy más helyütt — én legalább részemről csak mélyebb tanulás után merném magamat valamely színház előadásainak bírójává tenni, pedig nem tartozom azok sorába, kik ítéleteiket kimondani rettegnek, de igen azokéba, kik rettegnek hamis tudományt terjeszteni.» Ezzel a lelkiismeretességgel nem rendelkezt tehát akkori kritikánk, sőt tudatlansága még bátrabbá tette, hogy merészsége által próbálja azt, a mire tudása nem volt képes. Helyesen mondja Bajza alább azt is, hogy kezdetben csak egyes kitünőbb darabok előadásaira kellene a kritikának szorítkozni, mert a kritikus is készültebben mehetne a színházba s könnyebben fedezhetné föl a dicséretre vagy gáncsolásra méltót. Az ilyen bírálattal aztán nem kellene mindjárt másnap előállani, hanem, mint Lessing tette a Hamburgi Dramaturgiájában, napok múlva.

Erre különben is nagy szükség van, «mert kritikusainkban praktikus tudomány semmi sincs, írja Bajza, theoriai kevéssel több a semminél s az is sok részben hamis vagy eltanult, mely nem vált

második természetökké s végre az is többnyire rösszul alkalmazva a különös esetekre».

Bajza azzal a jó tanácscsal végzi felszólalását, hogy szűnjenek meg kritikusaink oly bírálatokat írni, mint az eddigiek, melyeknek semmi okos céljuk nincsen; de ha bírálni akarnának továbbra is, hatoljanak be mélyebben a művészet eme nemébe, «akkor fogják látni eme művészet fejszédítő mélységeit és nehéz tanulhatását; akkor mind értelmesebben, mind igazságosabban fognak a tárgyhoz szólni s nem feledik azt se, hogy a magyar színész eddig egészen a természet fia, s hogy őt nem szabad s nem kell azzal a magas mértékkel mérni, melyhez egy Esslair vagy Seydelmann, Schröder vagy Anschütz méretnek».

Színészi kritikánk eme fejlődés korában Bajza föntemlitett két cikkét lehet és kell ama első színészeti bírálatoknak tartani, melyektől a magyar színészeti kritika irodalmi becsű műveit számíthatjuk. Hatása az elsőnek roppant nagy volt. Legközvetlenebbül ama piszkolódo válaszbán nyilatkozott, melyet Munkácsy bocsátott közre a Rajzolatokban. Bajza nem szűnt meg a legkiméletlenebb harcot folytatni ellenök a Kritikai Lapokban. A Dramaturgiai és logikai leczkékben az X. et Comp. kritikáinak felületességét, ellenmondásait ad oculos demonstrálta. A kassai Szemlélőnek azt az ügyetlen ellenvetését (írjon jobbat, ha nem tetszenek ezek a színi bírálatok) nem volt nehéz Pro Memoria című cikkében szintén néhány szóval megsemmisíteni. Garay szójátékos bírálatait a Honművészből szintén könnyű volt nevetségessé tenni. Hiányozván azokból is a tanítás, ezt pedig nem volt képes megczáfolni Garay, azért azzal a tanácscsal szolgált neki Bajza, hogy bár «a színész urak és asszonyságok a nyilvánosság befolyását magokra megismerik, s bár a kritika vakolatmeszt többé-kevésbé épülésökre is fordítják,» az eddigi modor mellett a Honművész «vezető» és tanító ideák nélküli nyilvánosság fog maradni». Az is maradt ezután is. Sőt később Garay (valószínűleg okulván a jó tanácson) teljesen föl hagyott a Honművész kritikai rovatának vezetésével.

A Rajzolatokkal még nagyobb eredményt ért el Bajza. Eleintén a Kritikai Töredékek megszűntették a színészekre tett észrevételeket, (Munkácsy copizálni akarta Lessinget, ki a Hamburgische Dramaturgie-ban hasonlóképen cselekedett), később az egész rovatot a 37. számtól kezdve X. et Comp. helyett új kritikus vezeti

A. B. A. R. jegy alatt, majd utóbb teljesen megszűnnek ezek a bírálatok is, melyek különben sem tudtak irodalmi színvonalra emelkedni.

A Honművész továbbra is rendszeresen adott színi tudósításokat a régi modorban. De ezeknek egyedüli hasznuk abban van, (a mit Garay dicsekedve említett föl) «hogy a m. színészetnek történetéhez az utóvilágnak adatokat fognak szolgáltatni.»

Ha ez egyedüli célja a kritikának, úgy kétségkívül elérte velök ezt a Honművész, bár Bajza szerint az utóvilág, ha belőlök okulni akar, nagyon visszás képet fog nyerni színészetünkről, «mert csupa mesterekről szólnak azok egy oly korból, midőn hazánk olyanokkal tényleg nem dicsekedett, és még igen sokáig nem fog dicsekedni».

Az 1833-tól 37-ig terjedő időszak színi kritikáinak tekintetbe vétele mellett: ha színi kritikánál meglegszünk a tetszés vagy nem tetszés egyéni, sokszor következtelen nyilvánításaival; ha a színen először előadott mű tartalmának száraz elmondása vagy az idegeneknél Schlegel, Lessing stb. véleményeinek másolása megérdemli a színi kritika elnevezést; ha kevés theoretikus s még kevesebb praktikus ismeret mellett képzelhetünk színi kritikust; ha az előadó alakításának megítélésénél, pusztá dicséretnél vagy ledorongolásnál, a személyes rokon- vagy ellenszenv eme nyilvánítását kritika számba vesszük: úgy elmondhatjuk, hogy Bajza és Vörösmarty előtt is volt színi kritikánk. De ha a színi kritikánál alapos elméleti ismeretek által kifejlesztett ízlés mellett a gyakorlat iskolájában megsűrődött tudás megnyilvánulását keressük, mely tanácsait, dicséretét, gáncsait a saját erejének tudatában bátran, biztosan és mindig következetesen osztogatja: akkor színi kritikáról egész Bajzáig és Vörösmartyig szó sem lehet. A Rajzolatok kritikái közül egyetlen egy bír csak irodalmi beccsel: Tóth Lőrincz bírálata Hamlet budai előadásáról (a 36—37. számban), mely egyúttal az első magyar Shakespeare-bírálatnak tekintendő. De ez is inkább általánosságok között mozog s nem annyira a saját véleménye az írónak, mint inkább a Shakespeare-irodalom tanulmányának gyümölcse.

A Társalkodóban, Rajzolatokban, Honművészben stb. reánk maradt színi tudósítások és Kritikai Töredékek csak rudimentumai a magyar színészeti kritikának. A magyar színészet nagyobb múltja esetén, vagy ha első magyar szépművészeti folyóírásuk korát nem

kellene 1833-al kezdenünk, és tán ha nemzetiségi szempontok egy vagy más tekintetben az őszinte szónak szabadabb folyást engedhetnek, még valószínűnek látszanék, hogy a budai színészet mellett az irodalmi becű színi kritika is kifejlődhetik. De az adott viszonyok között megjelent összes színi kritikák irodalomtörténeti becsen fölül másra nem tarthatnak számot.

Színi kritikánkat a fejlődésben levő magyar színészet bölesőjében találta. Lehet-e esodálni, hogy a csecsemőtől csak a dicséretet tudta elviselni? E csecsemőnek előbb oly nevelő kellett, mint a minő Bajza volt, hogy komolyan számbavehessék színészek, drámaírók és közönség.

A magyar színészeti kritikának természetes fejlődése volt nálunk. Irodalom és színészeti viszonyaink javulásával tartott lépést. Szorosabb értelemben vett színi kritikáról tulajdonképen csak akkor lehet szólni, midőn az Athenæum először egyesíti a magyar irodalom legjobb íróit és költőit; midőn az állandósított magyar színészet a Nemzeti színházba tartja bevonulását.

Az állandósított magyar színészetet csak ekkor kezdi a magyar íróvilág irodalmi komoly szempontból tekinteni, és e figyelmével művészi testületté avatja. A magyar színészet az állandósítás által megnyeri lehetőségét az önművelődésnek; a kritika ez által jogot nyert arra, hogy számon kérje tőle azt, a mivel a művészetnek és drámai irodalomnak tartozik.

Joggal nevezi Gyulai Vörösmartyt a tulajdonképeni színi kritika atyjának, mint a ki először «ha nem is kimerítőleg, de rendszeresen és nyomósan szólott mind a színművekről, mind az előadókról»* az Athenæumban.

Mind a mellett igazságtalanok volnánk Bajza iránt, ha az ő érdemeiről megfeledkeznénk. Neki lehet köszönni az első komoly és határozott felszólalást elárvult színi kritikánk érdekében. Bajza volt az, ki előkészítette azt a talajt, a melyen aztán az Athenæum hasábjain Vörösmarty, ő és Toldy együttesen tovább haladhattak. Szükséges volt előbb megértetni a közönséggel, hogy az, a mit kritika czímén árulgattak Munkácsy és Garay, nem érdemli meg e nevezetet. Ő volt az, ki először mondotta ki, hogy az általánosság-

* L. VÖRÖSMARTY Minden munkái. 12. kötet. Pest, 1864, Jegyzetekben 525. lap.

ban tartott észrevételekből nem lehet elégséges okulást meríteni, hogy a magyar kritikus első kötelessége megokolni véleményét. Ő állította föl elvül, hogy a magyar színi kritikának pótolni kell színészeinknél az előtanulmány, az iskola hiányát.

Bajzának, mint színi kritikusnak, abban áll legnagyobb érdeme, hogy a meglevő alapokon akart megindulni. Nem képzelt viszonyokról ábrándozott. A magyar színészetet magyar szempontból vette. Olyannak tekintette, a minő tényleg volt s nem a minőnek lenni kellett volna kedvező viszonyok mellett. De viszont arról sem feledkezett meg, hogy színészetünk túlélte a nemzetiségi érdekből való vétkes dédelgetés korát.

Ezért, ha a Nemzeti színház megnyitásától számítva, Vörösmartyban kell látnunk a színi kritika praktikus megteremtőjét, viszont Bajzától sem kell azt az érdemet megtagadnunk, hogy ő hirdette először amaz elveket, a melyek szerint a magyar színi kritikának az állandósúlt magyar színészet működését el kell bírálni.

A levéltárak idézett adatain kívül a következő munkák használtak:

- ED. DEVRIENT: Geschichte der deutschen Schauspielkunst. 5 kötet. 1848—74. Lipcse. I. Középkori játékszín. II. Rendszeres színjátékok. III. A nemzeti színház. IV. Az udvari színház. V. A virtuózok kora.
- DR. H. ULRICH: Shakespeares dram. Kunst. 2. Aufl. Leipzig. 1847. Az angol dráma kifejlődése Sh.-ig 1—158. l.
- A. FR. SCHACK: Gesch. d. dram. Literatur und Kunst in Spanien. I. Band. 1845. Berlin. 1—136 lap.
- L. CLARUS: Darstellung der spanischen Literatur im Mittelalter. II. k. Mainz, 1846. (A spanyol drámairodalom a középkorban [290—406 l.])
- R. L. PRUTZ: Vorlesungen über die Gesch. d. deutsch. Theaters. Berlin, 1847.
- H. M. SCHLETTERER: Gesch. d. Spielmannszucht in Frankreich etc. Berlin, 1884. (A troubadurokról, menestrelekről stb. 7—16 l.)
- R. PROELS: Gesch. d. neueren Dramas 1880. Leipzig. I. Hälfte. (Visszapillantás a középkori drámára 1—178 l.)
- Das neuere Drama in Frankreich. 1881. Leipzig. (Kezdete 1—17 l., a 17-ik században a színpad, a színészet kifejlődése 147—173 l.)
- Das n. Dr. in Italien. 1881. Leipzig. (Kezdete a 18-ik századik 75—98 l.)
- Das n. Dr. der Engländer. (A világi nemzeti dr. kezdete 12—31; drámaírók a restauratióig 32—231. l. Az első angol színészek nyoma csak 1236-ig ér föl (69 l.) és Toldy a magyar jocularokból, mimusokból magyar színészeket keres!)
- Gesch. d. dr. Literatur und Kunst in Deutschland. I köt. a német színészet fejlődése a Velthen-féle társulat felléptéig (175—217). Iskolai drámaírók (218—20).
- R. GENÉE: Die engl. Mirakelspiele und Moralitäten etc. Berlin, 1878.
- FR. J. MONE: Altdeutsche Schauspiele. Quedlinburg és Leipzig, 1841, (a színjáték kezdete és kifejlődése 13—15. l. A vallásos nézőjátékok 15—16. Mária menybemenetele és Krisztus feltámadása 16—18. l.)
- Schauspiele d. Mittelalters. Karlsruhe, 1846. I k. (Husvétii játékok; Mária panasza; Jézus élete és ifjúsága; Ludus ascensionis; Itélet

napja). II. k. (föltámadás, passiójátékok, újévi játékok; régi német színművek a 16—17. századból).

GYULAI—ARANY. Magy. népk. Gyűjtemény. I. k. Pest, 1872. (Lásd Gyulai értekezését. 518—525). 1.

DANKO JÓZSEF: A husvéti isteni szolgálat a régi magyar egyházban. Esztergom, 1872.

— Magyar szertartási régiségek. Esztergom, 1871.

GYULAI PÁL: Emlékbeszédek. Budapest, 1879. (Szigligeti fölött 135—137 l.)

MÁTRAI GÁBOR: Az iskolai drámákról. (Új M. Muzeum 1851—52. II. k. 149—60. l. Toldy és Jerney kiegészítéseivel.)

IPOLYI ARNOLD: Mysteriumok maradványai. (Új M. Muzeum 1858. VIII—IX. füzet. 349—356. lap.)

SZILÁDY ÁRON: Három históriás ének. (Századok 1882. I. f. 29—40 l.)

SZILÁGYI SÁNDOR: Irodalmi ritkaságok. (Új M. Muzeum 1860. VIII. f. 130—32. l. Az iskolai drámák erdélyi divatjáról.)

DÖBRENTAI: Erdélyi Muzeum X. köt. 132—133. lap.

SZABÓ KÁROLY: A regösökről.

DR. ÁBEL JENŐ: A színügy Bártfán a 15—16. században. (Századok 1884. I. f.)

TOLDY FERENCZ: Régi magyar passió rajzokkal. Pest, 1856.

DR. LÁNYI KÁROLY: A magy. cath. clerus érdemeinek történet-igazolta emléke. Pozsony, 1848. I. korszak (1526-ig), II. korszak (1848-ig).

HORVÁTH ISTVÁN: Tud. Gyűjt. 1819. V. k. 82. és köv. lapok.

PAUER IVÁN: Levéltári adat az igriczeokról. (Hazánk 1858. I. évf. 14—22 l.)

KERTBENY K. M.: Magyarország legr. drámairodalma. Bpest, 1878.

IFJ. SZINNYEY JÓZSEF: Irod. története 1711—1772 (az iskolai drámák felsorolva 39—42. l.)

BEÖTHY ZSOLT: Színműírók és színészek. Bpest, 1882. (Az első magy. pol. színmű és kora 391 l.)

— A magyar nemz. irod. történet ismertetése 2 kötet. Bpest, 1883—84.

TOLDY FERENCZ: Irodalmi arcképek és szakaszok. Bpest, 1873. (Színköltészetünk zsengei 280—305. l.)

— A magy. költ. története 2-ik kiadás. 1867. (78—79, 98—99; a népszínhájakokról 31. l., igriczeokról 196, 306, 316, 334; a 16, 17, 18. sz. drámái költészet, 304—5. vándorszínészet.)

— A m. nemz. irod. története. Bpest, 1878. 4. kiadás.

Országgyűlési Naplók és az Erdélyi Országgyűlések jegyzőkönyvei 1790—1832/36-ig, illetőleg 1790—1811-ig.

A Muzeumi könyvtár összes magyar Almanachjai 1793—1837.

DÉRYNÉ Naplója, rendezte Törs Kálmán. Bpest, I. k. 1879. II. k. 1880.

SZIGLIGETI E.: Magyar színészek életrajzai. Bpest. (Olesó könyvtár).

— A dráma és válfajai.

Magyar Játékszín I. k. (1792), II—IV. (1793) Pesten. Trattner M. betűivel.

Erdélyi játékos Gyűjtemény I. és II. szakasz. 2—2 darabban. 1793. Kolozsvár. Hochmeister Márton betűivel.

KULCSÁR I.: *Hazai és Külföldi Tudósítások*. 1807—1833-ig terjedő évfolyamok.

Tudományos Gyűjtemény 1817—37. — *Felső Magyarországi Minerva* 1825—36. — *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*, szerk. SCHICK J. 1819—37-ig. — *Pannonia* 1819—22. — *Társalkodó* 1832—37. — *Honművész* 1833—37. — *Rajzolatok* 1835—37. — *Muzarion* 1833. — *Sas* 1831. évf. 3. k. — *Magyar Hirmondó* 1792—93. — *Magyar Színházi Lap* 1860. (Komlóssy Ferencz följegyzései 4, 5, 6, 7 és 27. sz.) (UDVARHELYI Miklós önéletrajzából 13, 18, 19, 25, 26. sz.) — *Hirnök* 1837. (46. és 50. sz.) Csaplovits: Adatok a magy. orsz. játékszínéről. J. felelete a *Társalkodó* 1837-iki 100. sz.) — H. SPIELBERG P. *Ephemerides politico litterariae* 1792. (72, 77. és 80. sz. függ. 94. és 1793. 12. sz.) — *Honművész* 1837. évf. 28—48. sz. és 98—99. sz. — *Magyarország és a Nagyvilág* 1878. 40—52; 1879. 1—17. (Balog István följegyzései). 1880. 40—41. sz. (Majláth Béla gr. Széchenyi István levelezéseiből). — *Színházi Látszó*, 1863. (22, 29, 35, 55, 61. sz.) és (132, 145, 175, 178, 193. sz. Balog István emlékirataiból). — *Magyar Színházi Lap*. A nemzeti színészet viszontagságai Fáy Andrástól. (1860, 46—47. sz.) Újabb följegyzései a Szigeti József által szerkesztett nyugdíjintézeti Naptárban 1857.) — *Hölgyfutár* 1857. évf. 142—46, 178—86, 207, 263—64. 1859. évf. 31—36. (Balog István följegyzései). — *Történeti Lapok* 1874—75. 1874. I. 10. sz. 1875. 47—52. sz.) — *Budapesti Közlöny* 1871. Az idegen színművek hatása a magyar színiköltészetre. — *Fővárosi Lapok* 1879. Dugonics színművei és a magy. Thalia (181—187. sz.) 1878. (61. sz.) A magyar színészet multjából.

LAUBE H.: *Das Burgtheater*. Leipzig, 1868.

WLASSÁK E.: *Chronik des k. k. Hof-Burgtheaters*. Wien, 1876.

DR. H. ALT.: *Theater und Kirche in ihrem gegenseitigen Verhältniss historisch dargestellt*. Berlin, 1846.

BIUM, HERLOSSON és MARGGRAF: *Allgemeiner Theaterlexicon*. Altenburg u. Leipzig, 1839—42. 7 kötet.

SCHLAGER J. C.: *Wiener Skizzen aus dem Mittelalter*. Neue Folge 1839.

SCHLÖGL FR.: *Vom Wiener Volkstheater*. Wien und Teschen, 1883.

- J. DEMOGÉOT: Histoire de la littérature française. Quinz. edit. 1876. Paris. (XVIII—XX. fejezetek.)
- FLÖGEL K. F.: Geschichte des Groteskkomischen. Liegnitz und Leipzig, 1788.
- Geschichte d. komischen Lit. 4. u. letzter Band. Liegnitz u. Leipzig, 1787.
- FR. NICK: Das Komische und Groteskkomische in Schaudarstellungen verschiedener Zeiten u. Nationen etc. Stuttgart, 1861.
- CHARLES MAGNIN: Les origines du Théâtre moderne. Leipzig, Paris. 1838. Tome premier. (Avertissement I, XXXII lap.)
- OSCAR TEUBER: Gesch. d. Prager Theat. Prag. I. k. (1883), II. k. (1884).
- FERD. V. HELLWALD: Gesch. d. holländischen Theaters. Rotterdam, 1874.
- A. C. BRACHVOGEL: Das alte Berliner Theater-Wesen. Berlin, 1877. I. Band.
- Die königl. Oper und das National-Theater bis zu Iffland. II. B. Berlin, 1878.
- J. N. SCHMEISSER: Ueber den Ursprung d. deutschen Schauspiel's. Constanz, 1854.
- A *katholikus iskolaügy Magyarországon*. Literae authenticae exhibentes, origines scholarum Hungariae etc. Coloczae I. fasc. 1872. II fasc. 1884.
- LONOVICS JÓZSEF: Népszerű egyházi archaeologia 2-ik kiadás. Bécsben, 1857. 3 kötet. (Első kötet. Az egyházi évkör.)
- SZIGLIGETI EDE: A régiebb magyar színészet Budán 1833—37. (Budapesti Közlöny 1868. évf. 159, 165, 171, 177. sz.) Ennek kiegészítése és bővítése Fővárosi Lapok 1873. (86—93. sz.)
- VACHOT IMRE: Magyar Thalia 1853-ra. I. évfolyam 76—110. l.
- KÖNYVES MÁTÉ: Játékszíni koszorú. Buda-Pesten, 1834.
- Id. SZINNYEY JÓZSEF: A komáromi színészet története. 4 füzet. Komárom, 1884.
- BENKŐ KÁLMÁN: Magyar színvilág. Bpest, 1873.
- K. LIPPICH ELEK: A magy. dráma gyermekkora. Bpest, 1884.
- SZIVÁK IVÁN: A magy. dráma kezdete. (Külön lenyom. a Figyelő XIV. kötetéből.)
- Theater Almanach's* 1792—96, 1806—1815, 1819—33. (Ellinger Gusztávnak a múzeumi könyvtárban őrzött gyűjteményéből.)
- Ungarische Revue*: 1881. VII—VIII. és 1882. V. Heft. Kertbeny: Zur Theatergeschichte v. Budapest.
- Budai játékszíni zsebkönyvek*. 1834, 1835, 1836-ra.
- GAAL GYÖRGY: Theater der Magyaren. Brünn, 1820. I. Th. Vorrede VII—XXVIII. l.

FÜGGELEK.

I.

JÁTEK-SZÍN REGULÁI.

Á Pesti és Budai Magyar Játsszó Társaság számára. (1793.)

I. Nem szabad magát semmi Tagnak akarmelly Személy-Játsszásától (akar fontos, akar néma legyen az) mentegetni, ha azt a *Felsőségtől helyben hagyott Directio* osztotta ki; úgy nem szabad más Társaság Tagja ellen is, melly valamelly Darabban játsszik, ellenvetéseket tsinálni, hanem ha nyomós és számban vehető okai volnának. Illyen esetben 24 óra alatt bé kell küldeni a személyt az Igazgatáshoz, okát adván egy-szersmind a vonagatásnak, mellyet ha az Igazgatás nem elég nyomósnek talál, semmi további mentségnek nem lesz helye.

II. Ha az Igazgatás szükségesnek találja a már játsszott Személyeket régi vagy új Darabokban másoknak adni, vagy pedig egy Személyt több mint egynek fel osztani, senkinek sem szabad magát alóla ki vonni, a többször fel-osztott Személyek az öregség szerint játsszattassanak.

III. Köteles minden Tag, azon naptól fogva, melyben a Személyt meg kapta, 9 nap alatt egy Fő- hat nap alatt egy más nyomós Személyt mint egy három árkusból állót és négy nap alatt egy mellesleg való személyt meg-tanulni. De ha valaki megtalálna betegedni, vagy más valami történne rajta, hamarabb is. A ki ez ellen vét és az által a Darab-játsszátását hátra veti, a maga Holnapi-füzetésének negyed részében büntetődik meg.

IV. Senki se jelennyen meg a közönség előtt, hanem ha a reá bizott Személyt tökéletesen meg-tanulta, azért is tartozik kiki a próbán a maga személyét könyv nélkül fel-mondani. A ki a magát oly rosszszul tudja, hogy az Igazgatás azon Darab helett mást adni kintelenitetik, a holnapi füzetésének felében büntetődik meg, ha pedig a Darabot még is ugyan tsak játsszák és az játék közben a készületlenség ki tettzik, a maga holnapi füzetésének negyed részét veszti el a hibázó.

V. Nem szabad az Igazgatás híre és tudta nélkül a néki adott személyen valamit kész akartva változtatni vagy helytelenül játsszani, tartsa magát minden egyenesen tsak azon kifejezésekhez és Intésekhez, mellyeket a Szerző tett. A ki ez ellen hibázik, egy holnapi füzetésének nyolczad részét veszti el.

VI. Tartozik minden, ha neki az Igazgatás meg mutattya, hogy vagy a személyt vagy némely helyeket el hibáz, ehez ugy alkalmaztatni magát a mint néki mondattatik.

VII. A Repertorium két héttel előre el készittetik, és ezt, vagy Felsőbb Parantsolat vagy Betegség vagy más, által nem látott Esetek

változtathatták meg. Tartozik azt minden szorossan követni és magát a meg történhető változásokhoz is, melyek az ollyas Esetekből származnak, alá vetni.

VIII. Ha valaki Betegsége miatt kötelességének eleget nem tehet, ezt az Orvos biznyság levele mellett tartozik az Igazgatóságnak írásban jelenteni, valamint meggyógyulását is, különben más hímezés hámazás bé nem vétetődik, a ki tsak holmi haszontalansággal mentené magát, holnapi füzetésének negyed részét veszti el.

IX. Senki se merészellyen a ki rendeltt próbáról el maradni, vagy későn jönni. A kinek késedelme miatt a próba folyvást nem mehet, holnapi füzetésének 16-tod részét veszti el, a ki pedig egészen ki marad, még egyszer annyit.

X. Estve ki-ki korán jelennyen meg a Játék-színen, hogy a Játék idejében kezdődjön el, a ki miatt a Darab későn kezdődik el, vagy a' ki a játék közben észrevehetőképpen későn jelenik meg, vagy egész Jelenéseket elfelejt, holnapi füzetésének 12-töd részében büntetődik meg.

XI. Mivel az Aszszonyokat egyik városból a másikba a valóságos Játékra kotsin viszik, tehát a kotsisnak meg lesz hagyva, melly idő tájban jöjjön érettek, hogy egyik ne mennyen későbben, mint a másik hamarabb. Minden Aszszonynak tehát meg lesz az Óra mondvá, mellyben a kotsi elől áll, hogy akkorra készen legyen. («damit nicht jene, so später nöthig sind zuerst; und diese zuletzt abgeholt werden.») Hogy tehát e részben a Rendtartás meg ne gátoltasson, senki se várákoztassa a kotsit, vagy ne küldgye el magától, hogy ismét más órára rendellye, különben lássa, hogy megy a Játék-színre, ha pedig későn jön, a fellyebb való tzik-kelyben meg írtt büntetésbe esik. («widrigenfalls sie selbst für ihr hinkommen zu sorgen hat.»).

XII. Senki a maga szolgálattýára egy személynél többet nem vihet a Játék-színre és ez is úgy visellye magát, hogy a Játékoknak uttyában ne álljon, vagy pedig a Coulissek (sic!) közt helyet ne foglallyon, különben az Attyokfiat sem szabad az Játék-színre fel vinni, és a ki az ellen szóllana a 10 §. büntetésében esik.

XIII. A próbát rendesen és rend szerint kell tartani, hogy még ez is szorgalommal és figyelemmel mennyen végbe, nem is szabad senkinek az éneklés olvasás és próba közben azon Jelenéseket, melyek néki nem tettezenek, nevetségessé tenni, a Darab hibáját fel fedőzni szánt szándékkal, vagy a maga kedvetlenségét akarmelley szín alatt szépíteni. Azért is senki sem fog meg szenvedődni a Játék-színen a ki nem oda tartozik, megparantoltatik a halgatás és tsendesség, ki lesz szabva a kijövetel és bémenetel és ki ki a következő §. büntetése alatt tartsa ehez magát,

XIV. A ki vagy maga az Igazgatás, vagy az Igazgatás által plenipotentialatottnak elleni szegezi magát akármiben, vagy ha ennek érzékényül és sértőképpen vissza felelget, vagy *maga fejétől* («aus eigener Autorität») más rendelkezéseket tsinálna, egy holnapi füzetésének 12-töd részében büntettetetik meg és valamint a plenipotentialt Inspector vagy a hetes, ha valami helytelen rendelést tenne, vagy más szükséges dolgot rendelni el mulatna, vagy kifejezései által másokat meg bántana, az itten kiszabott büntetésbe kétszeresen esne, — úgy illendő, és tartozik minden a már meg történt hibákat el fedezni, a rajtok a mennyire lehet segíteni, mint sem azokat a közönségnek is kinyilatkoztatni.

XV. 24 órán fellyül senkinek se szabad ki menni a városból az Igazgatás híre nélkül, ha szinte a Repertorium szerint erre az időre szabad volna is.

XVI. A szükségesen meg kívántató eszközöket, mint ruházatot, vagy más egyebet a ki osztott Személyek, vagy a Darab fel olvasásakor kell az Igazgatástól idejében ki kérni és e végre ki ki a próba után a neki megkívántató eszközöket írásban adja ki.

XVII. Semmi nyomosabb panasz, ellenvetés, kérés vagy kívánság, ha tsak szóval van mondva, nem vétetődik be, Írásban kell be adni a Fő Igazgatásnak. (Kimaradt a mi a németben áll: «welche selbe wieder schriftlich von höchstens binnen 3 Tagen beantwortet», t. i. a Directio).

XVIII. Minden lármázás, veszekedés, helytelenség, gorombaság, rossz nevelést bizonyító maga viselet szóval vagy tselekedettel a holnapi fűzetés nyoltzad része el vesztese alatt keménnyen meg tiltatik. Ha pedig valaki a más bötsületét nyilván meg sértené, vagy talán egymás között erőszakoskodnának, mind egyik, mind másik vagy egész holnapi fűzetését veszti el, és el bocsáttatik a Társaságtól, vagy pedig a Fő Igazgatás ítélete szerint nyomban *más felsőségnek* adattatik által.

XIX. Ne merészelye senki, vagy a Darab vagy a Játsszók gyengeségét valaki másnak a közönségből fel-fedezni, vagy annak érdemét ostitani, ha helyesen okoskodna is felőle, az ilyen okoskodó holnapi fűzetésének nyoltzad részében büntettetik meg.

XX. Ellenben minden Társaság Tagjának szabadságában áll a maga Jegyzéseit a Darabról, annak folyamattyáról és előadásáról, vagy magok a játsszó Személyekről is, de szelíden az Igazgatással közleni, mely is ezeket vagy annak a kit illetnek, magánosan vagy nyilván fel fogja olvasni, nem azért, hogy a kiket illetne, neheztellyenek vagy panaszkodgyanak érette, hanem inkább, hogy mentsék magokat.

XXI. Valamint senkinek a Játék-szin piattzán a Játsszókat vagy Lárma, vagy fel szóval való beszéd által háborgatni nem szabad, ugy ez a tagoknak is, vagy a Locsékban (sic!) egy holnapi fűzetésének 16-tod része alatt meg vagyon tiltva. («Sowie Niemand auf dem Theater die Spielenden durch Lärmen oder lautes Reden stöhren darf, so wird selbes auf dem Parterre oder in der Schauspielerloge noch weniger gestattet» stb.)

XXII. Ha valakire reá bizonyosodik, hogy szóval, tselekedettel, vagy a Játék-szin vagy a Tagok bötsületének és hasznának ugy annyira ártani és kárt tenni akart volna, hogy a fellyebb való tzikkelyekben meg határozott elég tétel az ebbéli kárral fel nem érne, a bűnös minden más egyebb illendő módon tartozik eleget tenni, addig is pedig le tartatik a fűzetése, mely ha arra kell a dolog, a Pör szükséges költségeire fordittatik.

XXIII. A Személyeket, ruházatokat és más egyebb eszközöket minden haszon nélkül vissza kell adni a vigyázónak. A ki gondatlanságból vagy kész akartva kárt ejt benne, tartozik ezt a maga fűzetéséből ki-pótolni.

XXIV. A Büntetésből be jövő pénzt le huzzák a Cassánál, mely is az utazó Játsszók szükséges fel segéllésére fog fordittatni.

Az Inspector kötelessége.

I. Tartozik az Inspector mind a Fő Próbákban mind pedig kivált magokban az előadásokban, a Darabnak rendes folyamattýára, a Játék-szín változásaira a ki jövésre és el menésre és a személyek helyessen való fel öltözésére szorgalmatosan vigyázni.

II. Egy órával a Játék elkezdése előtt a Színen meg jelenni, a Decoratiokat és más meg kívántató eszközöket számban szedni és gondjának lenni reá, hogy minde- Tag, a mi szükséges, idejében kezéhez vegye.

III. A tsendességre a Játék alatt vigyázni, hogy senkit kötelességének végbe vivésében a lárma meg ne akadályoztasson, és senkit a Játék-színen, ha nem oda tartozik, egy holnapi füzetésének 12-töd része alatt meg ne szenvedgyen.

IV. A kik ezen Törvények ellen vétének, azokat minden válogatás nélkül fel adni, mellyet is ha meg tenni akarmelley okbol el mulatna, két annyiban büntetődik meg, mint a hibázó Személy büntetődött volna.

V. Ha valakit meg int, és az ellene szóll, jelentse mindjárt az Igazgatónak vagy a tőle rendeltt Plenipotentiatusnak, de ne bocsátkozzon be hosszas perlekedésbe, annyival inkább *hosszas* feleletekbe, külömbben füzetésének 12-töd részét veszti el, hanem ha az Inspector plenipotentiatus volna a melly esetben maga is könnyebben tehet rola.

VI. A meg írtt rend szerént intézi el a kotsikat az Aszszonyokért és vigyáz reá, hogy semmi fogyatkozás ne legyen benne, külömben azon büntetésbe esik, mellyben az Aszszonyok esnének ha későn jönnek.

VII. Tartozik egy könyvbe bé írni a Decoratiokat, más meg kívántató eszközöket, meg nevezi a Darabot és a felvonást a mellyben szükség volt reá.

VIII. A Próba után vagy Dél előtt, szóval vagy írásban tartozik a maga kötelességének végbe vitelet, és a magát elől adó környül állásokat jelenteni.

IX. A Játék el végezése után gondjának kell lenni a Ruházat és más egyéb Requisitumok elrakására.

X. Tartozik jelen lenni a Darab végezése után meg esni szokott tűz vizsgálaton és a Játék-szín bé zárására gondot viselni.

*

(E törvények évszám és keltezés nélkül valók; de a hivatalos évszám szerint 1793-ban keltek. Az egész különben nem egyéb, mint az 1787. június 12-én Budán a Helytartó tanács ülésében kelt *német színházi törvényeknek* szószerű, bár sok helyt helytelen fordítása. Az eredeti czím így hangzik: Theaterregeln für die * Schauspielergesellschaft in Ofen und Pest. A * jegyzett helyen czeruzával van oda írva *«hungarische»*. A «Pflichten des wöchentlichen Inspicienten» eredetileg 12 pontból állt németül. Kimaradt: «I. Jeder der vorhandenen Männer, den Die Direction dazu bestimmt, ist verbunden den Wöchnerdienst nach Vorschrift zu versehen und hat der wöch. Ins. bei jeder Aufführung eines Stücks einen Gulden». — A német II. pontjának vége a magyar I. pontból kimaradt: «In Scenen, wo er zu thun hat, ist diese Sorge an den Inspicienten der kommenden Woche zu übertragen, wesshalb die Inspicienten immer auf 2 Wochen nach der Austheilung bestimmt werden.» —

Kimaradt továbbá a német VIII. pontja: «Keinem ist erlaubt, Seine Woche oder einen Tag der Vorstellung ohne Vorwissen des Directeurs einem andern zu übertragen.» — Az eredeti IX-ből és a magyar VII-ből kimaradt: «und selbes den Inspicienten der kommenden Woche übergeben.»)

(Orsz. levéltár.)

A 180-ik laphoz. (I. k.)

II.

PEST VÁROSA VÁLASZA.

2620. szám.

Nms. Rendek, T. Nmes Vmegye!

Tökéletes igaz örömmel értettük ezen Tttes Ns. Vm-nek Szt. Ivány havának 16-dik napján tartott köz gyűléséből hozzánk utasított drága 's fölöttébb Böcsös Levelébül azon bizodalmat, mellyet kebelünkben levő M. J. sz.-nek fent tartása, gyámolítása 's ez által Nemzeti M. nyelvünknek gyarapítása végett bennünk helyheztetni méltoztatott.

Hogy ennek meg felellyünk, nem csak Nemzetünk dísze, de szoros kötelességünk is parantsollya: ugyan is ellenkezőt csak gondolván a rút Háladatlanságnak vétkeiben szánt szándékkal részesülni kényszerítettnek.

Ki nem tudja, hogy e frissebb üdőkben tartott ország gyűlésiben a többi egyenessen gondolkodó Hazafiak között ezen Tttes Ns. Vm.-nek is Erdemes követ urai ezen várost a felséges Hely Tartó Tanácsnak, Kamarának az Igasság szolgáltatásában fel állítatott feő Törvény székeknek keblében való Helyeztetéseivel mennyire boldogítani kívánták és ugyan tsak a nélkül, hogy a király feő Iskolák helybül mozdultak volna, boldogították is: de meg nem tsökkenik mind ezekért Reménységünk sőt által láttuk, hogy a jöendő szerentsés üdőkben is e Tttes Nemes Vármegye tulajdon Hazafui szeretetébül mind a királyi feő Iskolák meg maradása, mind pedig egyéb e város boldogságára szolgáló esetek eránt különösen munkálkodó Erejét szo szollását nekünk és nem másnak aján-dékozza.

Ily 's ehez hasonló Hazafui szeretettel egyesített kegyelmet, pártfogó segedelmet ez üdeig 's hámval porban változó üdeinkig el nem felelthetjük. Tulajdon tettünkben ditsekedni nem szoktunk, nem is akarunk de egyebet el nem halgatván kívánnánk 's örömmel látnánk ha e Tttes Ns Vármegye Tanú bizonyság lehetne, mely készséggel Tiszta szózáttal gyakorolják a nálunk levő Nemzeti Iskolákban levő kised ártatlanok, szülőjek 's egyéb Rokonok egyetlen örömök a Magyar nyelvet, oly annyira, hogy bátran lehessen mondani, hogy ők bátor szomszéd Nemzeti eredetökre 's létekre Magyaroknak nem mondathatnak, a Magyar nyelvet mindazáltal (kitörölve: «üdüvel, üdü hagytaival pedig a szokást is tulajdonokká teszik» — e helyett —) úgy teszik magokévá, hogy üdü multával a szokásban is el mulhatatlan részesüllyenek.

Ezen Iskoláknak kormányzása egyenesebben hozzánk tartozik. A Magyar és Német Jádező Szín Társaság egyenesen (törölve) a fels. Helytt. Tanács vezérlése alatt kormányoztatik, mi tehát egyebet nem

tehetünk, hanem hogy ki telhető iparkodásunkat arra terjeszszük, hogy előadott alkalmatosságokban

a Magyar Jádező Szín Társaság tovább is fenmaradván, abban az Érdemes Hazafiak tellyes megelégedéseket láthassák, mely leg inkább onnend következhetik, ha hogy mind ez üdeig ugy ezután is félre téven minden bal vélekedéseket az igaz Törvény értelme szerént Lakosoknak polgár Társainknak olyanokat bé vészünk (?) kik mind Hazafiak mind Nemes Eredetekkel czímeresek bátor a mostoha de bizony boldog sors mesterségre vezérlette is.

Tuddyuk mindazáltal hitelesen, hogy Busch Eugenius ő kegyelme a mult Esztendőben szenvedett és tulajdon számvetés szerént több mind 3000 ft. terjedő kára miatt le tenni kívánt Igazgatását a Nemzeti Magyar Jádező Szín Társaságnak meg tartotta oly Reménységgel 's Bizodalom alatt, hogy Gróff Zichi és Haller ő Excellentiájok közben vetése által annak boldogabb előmeneteléről bizonyossá tétetett, mely eránt több Tttes NVármegyék kész segedelmeket ösztön és ébresztés nélkül nem csak ígértek, de tettekkel is bizonyítottak. Ha tehát e Nemes Magyar Haza Eleji, ha a Tttes Vármegyék a Nemzeti Magyar Jádező Szín Társaságot támogattyák táplállyák első zsengejiben, ki kételkeddyen, hogy ereje meg csökkenjen vagy megsemmiseddyen ? Mi ezen Tttes NVármegyét abban bizonyossá teszszük, hogy mind ez, mind más esetekben ki telhető erőnket csupán csak arra fordítani iparkodunk, hogy ne csak szóval de cselekedettel is megmutassuk, mely buzgó készséggel kívánnjuk illő kötelességünket tellyesíteni, kik egyébbként hathatós pártfogásában kegyelmekben ajánlottak örökös Hála adó szívvel s tisztelettel vagyunk

A Tttes N. Vármegyének

alázatos szolgálí

Költ Pesten Jakab havának 15-dik napján tartatott Tanácsbul 1794 Esztendőben.

Tttes Nemes Zabolch Vármegyének, nekünk különös nagy Urainknak tellyes tisztelettel iránk

Nagy Kállóba.

(Pest városi levéltár.)

A 211-ik laphoz. (I. k.)

III.

MAGYAR JÁTSZÓ TÁRSASÁG KÉRŐ LEVELE PESTMEGYÉHEZ.

Tek. Nem. Vármegye,

Kegyes Uraink, Gyámjaink !

Honnyához viseltető buzgó szeretete a Reménység Lántzain tartámeg mind ekkoráig azt a Társaságot, a mely 1792-ben egy Nemzeti Játék-Szinnek fel állítására egybe szövethetett. Jól tudják azt az öszve állott Tagok, hogy egy olly szerzetnek fel állítására sok erő kívántatik, annyival több annak megállapítására és meg örökösítésére. De hogy a Nemzetet *egy szokatlan 's a számára ujj állapotnak*, vagyis a tzélban fel vett 's a Nemzet díszére szolgáló szerzetnek örökösítésére annál könnyebben édesítse, magától tette meg az első nyomos Lépést ; kiállott tehát a

Játék-színre, 's nem tsak maga a Nemzet tellyes meglelégedéssel, sött magok az idegenek bámulással eltelve látták Nevendég Társaság Játék-jait 's annyira ment elől a béli Tudományában, hogy Lessingnek, Göthének, Ifflandnak, Klingernek, Spisznek, Srödernek 's több számtalanok remek munkáikat ha nem is mindig tökéletesen, leg alább jobbjára jól játszotta.

Nem kérkedőleg szöllunk, hanem a Publicumnak egy szájjal tett Itéletét hozzuk elől részünkre. Igaz ugyan, hogy némelly T. N. Vm.-ék és főkép ezen Tettes Pest Vármegye, sött a Pesten, Budán lakó Haza Naggyai közül egyenkint is segítették 's támogatták a nevezett Társaságot, melly atyáskodó szorgalmokat és buzgó Hazafiságokat elégségesen meg hálálni elégtelenek vagyunk; vegyék Gyámjaink Tömjényül három esztendőök olta megszűnés nélkül való hányattatások között áldozatul hozott állandóságunkat 's Nemzetünkhez viselt azon forró szeretetünket, hogy a szélvészeken között se tsüggöttünk meg, hanem az ellenünk tornyosult habokban is öszve vetett vállal kormányt hánytünk (sic!); éhen szomjan szinte félmeztelen szenvedtünk, munkáltunk és szerzettünk: nem magunknak, hanem az Institutumnak. A Mindennapi kenyeret sájunktól (sic!) el fogtuk és mintegy 8000 forintokig Teatralis öltözeteket és színezeteket szerzettünk. Vegyék mind ezeket Gyámjaink buzgó szívéből tett áldozatul azon nagy Lelkűségéért, hogy a Honny díszére intézett tzelunkat annyira is támogatni méltóztatták. Mi ugyan azt reméltük vala, hogy szerzetünk egy a' Nemzet fényességéhez illő Játék Színt fog nyerni, azonban az idő és körülmények mint hogy azt nem engedték, arról biztattuk magunkat, hogy a léendő Ország-Gyűlése ezt a már annyira meg kedvelt Játtszó-Institutumot meg állapíttya; de abba is mintegy bizonyosak valánk, hogy addig is a Társaság megmaradhatásáról a Nemzet gondoskodni fog: ujjabb erővel törtünk tehát keresztül a Jegen 's édes érzések között vontuk jármunkat, de most meg kellett állapódnunk! Busch Eugenius ismét 's végképpen lemondott a Társaságról és mi Aprilistol fogva ujjabb 's meg ujjabb viszontagságok között is folytattuk Játékjainkat, jól lehet már 7 Hét olta semmi fizetést se veszünk hanem tsupán a Teatralis költségekre fordíttuk a Mutatványokból bé folyó minden jóvedelmet. Tsak ebből is világossan láthatták a Nemes Hazafiak, hogy nem Ön haszon, hanem Honnyunkhoz való tiszta szeretetünk tartott meg ekkoráig is bepnünket ezen Institutum mellett; mert jól tudjuk mi azt, hogy mivel a nemzet nevében esett meg ennek a Játsszó Társaságnak fel-állítása, annak meg-maradása a Nemzeti név Méltóságának az Idegenek előtt való meg tartásával egybe vagon kaptsolva. De tsak ugyan a végén állunk ösvényünknek s' tsak a rémitő eloszlast látjuk magunk előtt, szerzetünket nem tarthattya meg semmi egyéb az el-enyészettül tsupán a Tettes Nemes vármegyék keze: Köteleességünknek tartjuk tehát, hogy Institutumunk szomorú sorsáról alázatos Tudósítást tegyünk, esedezvén egy uttal; hogy ha van valami mód vagy segéd, melly által szerzetünk az enyészettül meg tartathatik, méltóztasson a Tettes Nemes vármegye szokott atyáskodása által annak fen maradását eszközölni. Ha bizonyossá tettetik a Társaság arról, hogy a Tettes Nemes Vármegyék addig is, míg az Ország Gyűlése bizonyost végez az Institutum eránt, hathatós Pártfogásukat meg nem vonnyák, készek a Tagok minden szerentséjeket fel-áldozni; Ha pedig úgy végezte a sors, hogy ennyi

törekedések 's szenvedések után végtére is porban essen a Szerzet, sokkal későbbek vagyunk életünknek, ha mi későre is, más módjáról jól eleve gondoskodni: Tizen nyöltzan vagyunk, a kik esedezünk, 's azok között az Aszszonyi Nem leg több tekintetre méltó, a mely gyengébb levén egyaránt szenvedett velünk még is. Ismét esedezünk 's minden szem pillanatba ohajtva várjuk a Tettes Nemes Vm-nek több izbeni tapasztalt Pártfogását. E mellett azt is jelentjük alázatosan, hogy a Játék-Szinnék-Arendájának 1796-ban cum ultima Aprilis véde szakad, mire nézve a reánk jövő Septemberben elarendálatni fognak a Játék Szinek. Mivel pedig a F. K. Ht. M. Tanács a Pesti Magistratussal egyetértőleg köti és solemizálja a Contractust, szükséges volna, hogy a T. N. Vmegyék közben Járása által a Nemzeti Játtszó Társaság részére is, ha az Institutum fentartatni fog, jó Rendelések tétetnének. A tapasztalás bőven meg tanétott bennünket arról, hogy szerzetünknek az ellenkező Résztül kellett ekkoráig is függeni, noha a F. k. Ht. Tanács is álláspotunkhoz nyúlt vala, annyival nagyobb szövevénybe, sőt elkerülhetetlen végre jut szerzetünk, ha a Nemzeti Játtszó Társaság a Pesti Teatrumból ki rekesztetik. Esedezük tehát, hogy e részről is méltóztasson a T. Ns. Vmegye a következőseket 's a már már elhanyagló szerzetünknek szükséges fel támasztatását szívére venni. Pesten Augustusnak 22-dik napján 1795 Esztendőben.

A Tekintetes Nemes Vármegyének

(Orsz. lev.)

alázatos szolgálai és szolgálói
a Nemzeti Játtszó Társaság
Tagjai.

A 96-ik laphoz. (II. k.)

IV.

SZERZŐDÉS.

Alulírt napon Sz. kir. Buda fővárosának t. tanácsa egyrészről, más-részről pedig a nemz. játékszín igazgatói, névszerint *Pály Elek*, *Megyeri Károly*, *Bartha János* és *Telepy György*, a játékszín és minden a város környében előadandó nyilvános mutatóványok iránt f. é. Mihály hava 9-én 5594. sz. a. határozat következtében, fentartván mindazonáltal az Igazgató Székek helybenhagyását, ily kötésre léptek.

1. Sz. k. Buda fővárosa a várban fekvő, s őt tulajdonosi joggal illető színházát a hozzá tartozó szobákkal, rak- s szertárral, a festői teremmel s egyéb részeivel, nem különben a megállapított letett ár szerint leendő egyenkinti külön előmutatása alkalmával, eleve megbötsített butorokat, az egész ruhatárt, hangszereket s műveket s díszítményeket s erőműveket, szóval — (kivéven a városi kapitány úr zárlatja alatt maradó könyvtárt) az egész felkészült építményt jó használatos állapotban a fentnevezett vállalkozó uraknak 1833. évi Mindszent hava 1-től az 1835. esztendei husvétig, vagyis 18 hónapra a kötés szerinti haszonvétele átengedi, s áltadja, mindazonáltal oly világos feltétel alatt, hogy azon esetben, ha a vállalkozó urak a fenszámított időközben köte-

lezésöknek eleget nem tennének, a főv. tanácsnak szabadjában és kényében álljon a fentírt színházat minden felkészítvényeivel az igazgató székek előleges értesíttetése és jóváhagyásával a haszonbérlet ideje lefolyta előtt is egy újdonna kibocsájtandó hírlesztés következtében másnak kötelezőleg átengedni.

2. Ezen haszonvételeért v. inkább s főleg a fővárosnak tulajdonossági joga megismerése jeléül a vállalkozó urak az egész haszonbérlet idejére egy körmöczi aranyt fognak a városi pénztárba fizetni.

3. Kötelesek a vállalkozó urak a szegényeket ápoló intézet, úgy az asszonyi kórház, nem különben a város tisztségi nyugpénz állapítvány számára 1—1, így évenként 3 színészi mutatóvanyt a bérlet felfüggesztése mellett előadni — ezen célra a fővárosi tanácsnak számosabb jelesb színdarabot választás végett annak idejében bemutatni.

4. Az 1. szakban érdekelt épület s minden hozzátartozandó felkészítvények jókarban tartására, úgy ezen kötés minden egyéb feltételei teljesítésére a vállalkozó urak összes vagyonaikat egymásért (in solidum) lekötelezik, s magokat e főváros nemes tanács előtti öszveges marasztalásnak (summaria convictio) s tüstént következő tettelegi birói foglalásnak (realis executio) alávetik, ha mindazonáltal vagyonok öszvesége a kár tetemességével fel nem érne, azon esetben a főv. tanács oly óvati eszközök és módokhoz nyuland, hogy a vállalkozó urak az őket illető felügyeleti igazgatói kötelezés alóli fölmentés nélkül a színészeti mutatóvanyok folytathassanak, és így a netalán vallott kár kipótolathassék, mind a színház felkészítvénye, volt becsére föl emeltethessék.

5. Jogok leend a vállalkozó uraknak azon Vándor művészekről, kik e város környékében az illető hatóság engedvénye mellett belépti, aziránt mutatóvanyikkal előadandják, alkú által meghatározandó mérésékes díjt v. nézlétét (?) magoknak kifizettetni, oly kivétellel azonban, hogyha valamely *német színészi* társaság ezen hatóság engedelmé mellett a városi színpadon fellépni szándékoznék, azt a játékszínház bérlői, az alól 13-ik szakban megállapítandó szünnapokban, hetenkint kétszer megengedni *kötelesek*, a német színészi társaság ellenben tartozik az általok használt ruhatár, *mozgonyi padolat* (Schnürboden) és a színház egyéb készületei koptatásáért, nem kevésbbé a hangász kar (orchestra) szolgáló személyzet számára egy előre közösen meghatározandó pótlék díjt a nemz. játéksz. pénztárába lefizetni, az asszonyi jótevő egyesületnek mint eddig, úgy továbbá is szabad lesz önáltala határozandó szünnapon évenként egy hangászati mulatságot saját költségén előadatni, mely alkalommal a színészet igazgatóságának, a tisztelt egyesülettől valami díjt v. kárpótlást kérni általjában tilos marad.

6. Az albérbeadás (subarendatio) semmi ürügy alatt meg nem engedtetik, a belépti- úgy mint a bérleti-árnak meghatározása a körülményeket megfontolandó vállalkozók belátására bizatik, oly korlátozással mindazonáltal, hogy az a bétsi cs. k. udvari játékszín belépti árának felét soha és semmi esetben meg ne haladja — ez lévén ily formán az ármérlegnek legfőbb foka, az alattai váltakozás az igazgatóságnak megengedetetik. Egyébiránt a megszabott és az érintett mennyiséget túl nem haladható belépti árról a Fővárosi közönség minden hó első napjain, szintűgy a bérlet felfüggesztése alkalmakor a szokott hírlesztő lapok által tudosíttassék.

7. Kötelesek a vállalkozó urak a k. főigazgatói székek azon tisztjeit, kik hivatalok kivántából állandó lakásukat ezen város kebelében választák, nemkülömben a nemes városi tanács tagjait s tisztjeit, úgy az érdemes polgárságot különös figyelemre méltatni, és számokra (József Ő cs. k. Felseje által e játékszín állapítása alkalmával kegyesen kijelentett akarata következtében) a színerkélyekre, úgy zártszékekre és földsz. helyekre nézve, méltányos és mérsékes bérlet árt meghatározni — magától értetődven, hogy az e fővárosban örökös katonaság a belépti ár mennyiségére nézve hasonló kedvezéssel *mint a bétsi őrizet*, élni fog.

8. Ambár pedig e haszonvétel okos és böles igazgatásából eredhet minden némű nyereség kirekesztőleg a bérlők tulajdona, mégis magokat ösze akármí néven nevezendő jövedelmekre s kiadásaira nézve a szerkeszendő fölügyeletnek alávetik.

9. Az egész színészi személyzet egyes tagjai, úgyszinte azon tárgyak, melyek ezen játékszín számára szállatni v. fuvaroztatni fognak, minden hídvám és révbér alól fölmentesíttetnek, mely végre a fővárosi tanács egyetértőleg rokon Pest városa tanácsával a híd haszonbérlőknek a szükséges utasítást adandja.

10. A kárpitok áthelyezése nem tilalmas ugyan, mindazonáltal ennek csak szoros szükség esetén legnagyobb vigyázattal szabad megtörténnie.

11. Az épületnek külső javításait a város önköltségére fogja eszközöztetni, hasonlóan fölmentesíttetnek a vállalkozó urak azon károk pótlása alól is, melyek netalán hibájok nélkül, csupán vakesetből is megtörténhetnének, — ellenben az első szak, mely szerint a játékszín a haszonbérlet idő eltelte után hason ép állapotban visszaadandó, felkészítvényeit külön érinti, úgy az összes felelet terhérl, egymásérti kezeskedésről szóló negyedik szak a maga tulajdon erejében megmarad.

12. Minthogy legfensőbb határozatoknál fogva az itteni színpadon csak azon mutatványok előmutatása engedtetik meg, melyek a Bétsi cs. k. udvar szabadalmas színpadán *1793 év kezdetitől* mostanig *legalább ké-szer adattak elő*, azért kötelesek a vállalkozó urak, az itten előadni szándékozott színdaraboknak a fen emlékezett színpadon hasonló kiadás v. kézirat után mint a melynek fordításával élni akarnak, *lett kétszeri előadását* bebizonyítani — az ujonnan szerzett és a fenírt Játékszínen még elő nem adatott akár nyomtatványban akár kéziratban foglalt színdarabok, úgy a *színészek által a közönséghez tartandó beszédek* a darabnak helyre alkalmazása, *célzatos toldások s változtatások* az igazgatóság által felelet bűnhődés terhe alatt, az illető *vizsgálat* (censura) elejibe fognak terjesztetni, csak annak megengedése mellett fognak a mutatványok, rögtönzések (!) stb. előadhatni. Vizsgálat alá bocsátatni rendeltetnek még az igazgatóság minden némű hirdetévényei, kivéven a közönséges játékszíni híresztő lapokat, ha ezekhez valamely hirdetvény, nyilatkozat avagy fölszólítás függetlenül nem tsatoltatik. Ellen esetben ezek is a szokott vizsgálati szabadának (? szabványoknak ?) alá vettetik.

13. Valamint egyrészt a vállalkozó urak szabadságában áll, a körülményekhez képest, mint a mennyire köteleztetnek, előadhatni, úgy más részről kiköttetik, hogy *4-szer hetében* u. m. *vasárnap, kedden, csütörtökön és szombaton* egy szomorú szín- v. vígjátékot váltakozva, társalkodási- dal v. grúnyjátékkal, *paródia* szabadszeres (! megszabott = norma)

szünnapok **norma táge** kivételével kötelesek előadni, a mint azt a közönség ízlete mulatására kívánni fogja, — ha pedig a vállalkozó urak a t. közönséget rendkívüli s tetemesebb költségeket okozandó mutatványokkal akarják mulattatni (a magyar és német nyelvieket ide nem értve), akkor a belépti árt önmagok határozhatják meg, ha erre a főigazgató széktől egy ez iránt előlegesen hozzá intézendő kérelmes jelentés következtében, szabadságot nyertenek.

14. Azon szabadszeres szünnapok, a melyeken a színház zárva marad, e következők: *hamvazó szerda, Gy. o. B. A. Napja, Husvét vasárnap, Pünkösöd vasárnap. Úrnapja. Nagyboldog Asszony, Szent István Király, Kisasszony ünnepe. Halottakra emlékeztető nap* és a végő 22., 23., 24. és 25-ik napjaira eső karácsoni szünidő. Bőjt alatt is, mint egyébkor, foly (foj) a színészeti játék egészen a Virágvasárnap előtti szombatig — berekesztőleg ezen naptól fogva egész Husvéth vasárnapig berekesztőleg a színészi játék megszűnik, megengedtetnek azonban hangászati mulatságok, de Nagy Csütörtöktől kezdve husvéthig a színház bezáratik.

15. Továbbá a vállalkozó urak arra kötelezik magukat, hogy nem csak a szín- s daljáték, minden szerepnemeit ügyes és értelmes művészekkel el állják (? ellátják ?) s a mellett a hangász kart számos derék hangművészekből szerkezendik — hanem hogy a színpadlatot, a nézőhelyt, s játékszíni bemenetelt is, felnyílása idejétől kezdve, egész a játék végéig czélnek megfelelőleg kivilágítani, s e végre pedig *csak szagtalan tiszta olajat használni*, végtére minden eszközeiket oly gondosan s czélra vezetőleg fogják elintézni, hogy a játék sebes öszvehangzó menetét czélrányosan végbevihessék.

16. Hogy az itt lakó uraságok a főigazgató szék tisztsége mulatására nagyobb könnyűséggel, annak ellenképp gond fordíthatassék, s ezen város hatóság minden rendű tagjai által e művészi tag felsegélésére szentelt számos, kitűnő áldozatok valamennyire kipótoltassanak, azokból a vállalkozó urak, nem külömben az egész színészi, hangászkarri személyzet e városbani állandó lakásra, minden kifogás nélkül köteleztetnek.

17. Hogy a közönség a bérlet felfüggesztési mutatványok halmoztatásával ne terheltecsék, illyeseknek száma évenként 24-re határoztatik, oly szabályoztatással, hogy minden ürügy félrevetteten hónaponként csak kétszer lehessen bérlet felfüggesztésnek helye.

18. A színészi társaság minden tagjai, szinte úgy mint a városnak többi lakossai a főváros törvényhatóságának alá vagynak vetve, de a színészeti rendszabásai ellenére elkövetett vétségek kiegyengetése és megbüntetése a vállalkozóság jogai közé tartozik.

19. Valamint ezen város a tűzveszedelem elkerülhetése v. elfojtathatása tekintetéből minden némű oltó eszközökkel el fogja látni, úgy viszont a vállalkozók (jót állása mellett) azon eszközökkel átvenni, a mutatványok alatt szükséges keményseprőket fizetni, szóval a veszedelem megelőzésére minden kitelhető óvásokkal eszközletbe tenni kötelesek — mi okból tilalmas a játékszínen tűzjátékot v. egyéb hasonló látványokat előadni. Továbbá ugyan e végett meghagyatik, hogy a játék végével két a vállalkozóság által kinevezendő személy, azon városi biztos, ki e végre ki fog küldetni, a játékszínt *szemesen kifürkésszék*, mely meghagyások végbevitale bizonyításául, az e czélra nyomtatott jelentvényt

mindnyájan aláírni, azt naponkint megnyugtatóul a városi kapitány hivatalnak multhatatlanul által adni fogják, amiért is a vállalkozóság egyetemben kezeskedik s felelős.

20. Hogy a csend, béke s rend mind a színházban mind a be s kimenet alkalmával fentartassék, e fővárosi tanács kebeléből egy rendőrneki biztost fog választani, ki annak idején, az ez iránt fennálló szabatok s rendeleteknek, sikert s fogamatot szerzend; a vállalkozóság ellenben arra kötelezi magát, hogy a tisztelt biztos úrnak egy általa választandó, de nem változható zártszéket ön személyes számára, a belépti v. bérlett ár megtérítése nélkül ingyen fog megengedni.

21. Valamint a bérlő urak, a ruhatárt, a disztményekeket, a hangművészeket, a többi játékszíni felkészítvényeket egy készítendő lelettár szerint meghatározandó becsárban által veszik, úgy viszont kötelesek nemcsak az által vett felkészítvényt s eszközöket, természetekben, vagy hasonló egy becsú nemben visszaadni, *hanem az általok időközben vett v. más uton keresett ruházatokot, hangműveket, díszleményeket, ingható díszleteket* s kárpitokat akármilyen néven nevezendő játékszíni *felkészítvényeket* a fő Városnak tulajdonosi joggal által adni, mi végre ily tárgyak havonként a városi lelettárban be iktatnak, ruhatárnokok, a szín ház felügyelői s őrei úgy szinte a játékszínhez tartozó egész személyzet a vállalkozóság pénztárából fog fizettni.

22. Azon esetben, ha ezen kötés szakai, a tárgyat bizonyosan kimerítőleg meg nem határozni, a netalán keletkezendő kétes kérdések a két főigazgató székek bírálásának elő fognak terjesztetni, a határozásukban a vállalkozóság meg fog nyugodni — melynek erősítésére ezen kötvény négy egyenlő példányban aláíratik.

Költ Budán Szent Mihály hava 30-kán 1833 évben.

A 216-ik laphoz. (II. k.)

V.

JÁTEKSZÍNI TÖRVÉNYEK

mellyeket az 1833 Szeptember 27-én a játékszíni Igazgatóság szoros megtartás végett szükségesekeknek ismert és a Társaság tagjainak kiadatni rendelt.

1. *A játszandó darabokra nézve:* a társaság vezértagjai minden bérlet előtt együvé állve választanak darabokat, azokat kiosztják és így az Igazgatóságnak bemutatják s minekutána ez által helyben hagyatnak, a rendelő (regisseur) a tagokkal a kiosztást közli, kinek kinek szerepét kiadja. A rendelőnek, mint az Igazgatóság akaratja végrehajtójának rendelése iránt a tagok tisztelettel lenni tartoznak; különben a melly tag a Rendelő hivatalos szavának, intésének magát ellene szegi v. azt v. próba, akár Játék közben megveti, büntettni fog tettéhez képest 1 vforinttól fogva fellyebb.

2. *Senkinek a tagok között szerepekben válogatni azokat v. osztás-kor v. azután vissza vetni nem szabad;* senkinek nem szabad más játszó

társának kötelességébe avatkozni. A ki magát játékszíni v. más akármilyen dologban magát (sic!) megsértettnek véli, a Rendelőségnek jelentse v. nagyobb sérelem esetében az Igazgatóságnak tegyen panaszt, mely igazságos elégtételt fog kiszolgáltatni. Mind azon által, ha ki ezen törvényt még is általhágná és akár szóval, akár tettel önbírája lesz, 10 váltó krajczárokat fog havi fizetésének minden forintjától fizetni.

3. *A rágalmaszó beszédek*, akár azok a társaságnak valamely egygyes tagját, akár az egész társaságot, akár annak alkotmányát érdekeli, ártalmasak az egészségre; a ki ebben vétkesnek találta, egy negyed részét veszti el hópénzének tettehez képest.

4. *Senkinek sem szabad azon este*, mikor a Játék darabban hivatalja van, a nézők közt megjelenni, bátor a játék még el nem kezdődött v. hivatalját a Játékszínen elvégezte is. Ezen cikkely ellen vétő tag mind annyiszor, a hány ízben tapasztaltatik, fizet 1 váltó forintot. Valamint szinte azon tag, ki a társaság belső dolgait közre bocsátja vagy a Játékszíni előadások titkait idegenek előtt felfejti, hasonló büntetés alá esik.

5. *Cselédeknek a Játékszínen tartózkodni nem szabad*, kivéven ha a tagnak sebes öltözködés vagy más elkerülhetetlen esetben cselédjének az álfalak közt való jelenlétére szüksége lenne. — Továbbá nem lesz szabad semmiféle idegennek a Játék alatt az álfalak alatt mutatkozni — az ügyelő (Inspiciens) tartozik az Idegeneket eziránt illendően meginteni, valamint az olyan tag, kihez bár akár mi ismeretség örve alatt idegenek a színtre feljövén és játék alatt a játszóknak alkalmatlanságot okoznak, az efféle látogatókat tartozik a Játékszínről eltávoztatni 50 kr. váltó büntetés terhe alatt.

6. *A Rendelő által hirdetett próbákra* minden tag megjelenni tartozik, ha pedig valami előre nem látott különös esetben az Igazgatóság maga rendelését írásban fogná a tagokkal közölni, azt minden tag a vele közölt hirdetés elismerésére aláírni köteles, azon esetben, ha otthon nem volna, cselédjére vagy biztos emberére bizza, hogy az otthon nem létében hozzá küldött rendeléseket tudtára adják, mert ellenkező esetben a tudatlanság nem fog mentségére szolgálni.

7. *A ki próbán vigyázatlansága miatt jelenéséről elkésik*, de egyébiránt a próbán fent van, fizet 20 váltó krt, aki próbáról elmaradt, hogy utánna küldeni v. a próbával reá várakozni kellessék, fizet mindannyiszor 1 frtot, a ki pedig a próbáról végképpen elmarad betegség v. más rendkívüli ok nélkül, elveszti havi fizetésének 20-ad részét. A betegség v. más fontos esetekben a rendelés felmentheti a tagot próbától, de akkor a megtörténhető hiányról kezeskedni tartozik.

8. *Tilalmas a kiadott szerepekben* annál inkább egész darabban eggyes tagnak változást tenni, hozzá adni v. abból ízetlen tréfát, gunyolást, kacaját indítani.

9. *Tartozik minden tag vmely szerepet*, ha az kezéhez adatott, ha már tanulta v. máskor játszotta volna is, a különös esetekben akár valamely ujonnan érkezett tag próbájára, akár jobb és helyesebb kiosztás okáért a Rendelőnek megszólítására vissza adni.

10. *A ki játék alatt jelenéséről elkésik* v. hogy az a nézőknek szembe-tűnt legyen, fizet büntetésül 1 forintot. A ki egész jelenést mulaszt el v. akármilyen képpen okot ad arra, hogy a Játék annak idejében el ne kezdődhessék, a hibához képest büntetettik 5 frttól fogva havi fizetésének hatod

részeig; a ki pedig egész játékot elmulaszt, melyben szerepe vagy rosszúl v. nem is próbáltathatnék ki, vagy a játék a miatt éppen elmaradna, megjelentetvén az Igazgatóságnak, elveszti hónapi fizetését.

11. *A ki játék alatt az álfalak közt zajt indít v. hangos beszédet kelt v. más lármát kezd, mely által a játék folyamata zavartatik, ha az ügyelő által megintetvén, félben nem hagyja, büntetetik 50 vkrra; a cselédeket v. más idegent attól eltiltani az ügyelő tisztje.*

12. *A tagok egymás éránt érdem szerint költsönös tisztelettel viseltetnek, a ki ez ellen vét a próbán, annnyival inkább játék alatt, vagy köz helyet botránkoztató zürzavart, perpatvart indít, minden személyválogatás nélkül a tethhez képest büntetetni fog 1 fton kezdve fél havi fizetésének elvesztésére.*

13. *Gyakorta elkerülhetetlen a néma szerepek vitele, az ilyen néma személy viselés senkit sem alacsonyít meg, következésképpen attól magát senkinek sem szabad elvonni, mindazonáltal a Rendelőnek utasításul adatvák:*

a) *mikor kevés néma személyek jönnek elő, az elsőbb szerepeket játszani szokott tagok kiméltessenek meg és az alsóbb karbeliek öltözzenek föl;*

b) *ha egy este több kisebb darabok adatrán, némelly tagnak nehezebb szerepe volna az egyik játékban, az olyan tag a néma szerepektől, ha csak nagy szükség nem hozza magával, kémélve legyen, valamint szinte akkor is, ha a következő játékban terheesebb készüllete v. öltözködése lenne. Ezen eseteken kívül néma szerepeket senkinek sem szabad elmellőzni, egy forint büntetés alatt ezüstben.*

14. *A ki szerepét nem tudja és a Játékban akár maga szerepében akadozik, akár a végszavak el nem mondása v. megváltoztatása által másnak elkésésre v. beszédjének zavarodására okot ad, büntetetik a hibához képest 20 váltó krtól 5 váltó frtig.*

15. *Kiki szerepére a Rendelő utasítása szerint fog öltözni és azt azért a próbán megkérdezni tartozik.*

16. *Játék folyamata alatt való elkésések elmellőzésére minden tag bemenő végszavait tudni tartozik, nem mindenkor lévén oly helyheztesben az ügyelő, hogy a játszóhoz férhessen és azt jelenéséhez beküldhesse; nem különben azon tagok, kik felvonások közt öltöznek, a Rendelőnek azt tudtára adni tartoznak, hogy úgy a Rendelő a játék elkezdését ahhoz alkalmaztathassa, ellenkező esetben az öltözködés miatt elkésést tag az elkésés büntetésétől ment nem lészen.*

17. *A játékhoz megkívántató szerek (requisiten) minden tag köteles próbán a maga szerepe értelméhez képest a Rendelőnek bejelenteni, ki is azoknak estére való beszerzését az illető szolgálknak parancsolatba adja; a tag este a játék kezdete előtt azokat kezeihez kérje, mert az ilyen szükséges szerek hiányossága miatt való játék csunkulásaért v. elkésésért, ha az a játszó tag hibájából történik, büntetetik 1 frtra v. az okozott zavarodáshoz képest feljebb.*

18. *A ki gondatlanságból v. készakarra a játékszin öltözetet v. más ékességet elszakaszt v. beszennyez, a kárt megfizeti.*

19. *A színészeknek nem csak a játék színen, hanem azon kívül is ajánltatik a társaságos életben való jó erkölcsű maga viselet, az az ellen vétő feljelentetvén az Igazgatóságnak, hibájához képest meg fog fenytetni.*

20. *A sugó tartozik a próbán, mint szinte játékon, idején megjelenni, rendes helyéről felvonások között eltávozni nem szabad a Rendelő tudta nélkül 2 fr. büntetés alatt, hasonlóan ha a felvonást idő alatt lecsengeti v. vigyázatlanságból zavart okoz, változásra jelt nem ad, tétthez képest büntetése leszen 5 váltó forint.*

21. *A Rendelő jót áll a játékszíni törvények megtartásáról, ezen okból a sugó a Játékszínen történt hibákat lelkiismeretesen följegyezni és a Rendelőnek minden játék után való nap beadni tartozik, ugyan ez az ügyelőnek kötelessége az álfalak közt esett hibákra nézve.*

22. *A Rendelő a játékszíni törvényeket végrehajtatni köteles, ha valamely tag a Rendelőnek e részben magát ellene szegezte, a Játékszíni Igazgatóságnaknak nem lévén mindenkor ideje a kisebb és a Törvények által nyilvánosan kimagyarázott esetek eligazítására, azon a esetben meghatalmaztatik a Rendelő, hogy még két vezértagot maga mellé vevén, a kérdésben forgó esetnek a Játékszíni törvények szerint hathatóságot adjon, valamint ellenben minden tagnak joga, ha a Rendelő mint szinte hibázható ember rendelése v. ítélete ellen igazságos kivétellel képzei magát bírni, hogy dolgát hasonlóan három együtt öszve ülendő vezértagnak előterjesztheti és azon esetben a kettőnek szavatolása győző az egyes vélekedésén, mellynek azután kivétel nélkül engedelmeskedni kell.*

23. *A Rendelő a történt hibákat üdő szakonkint az Igazgatóságnak bejelenteni köteles, hol is megvizsgáltatván, a büntetést ne talán megérdemlett neveik fizetések lehuzása végett a Pénz tartónak adatnak.*

24. *Ha valamely játészó tag a Társaságtól elmenni akarna, az csak előre való jelentéssel vagyis szerződés szerint határozott felmondással történik meg. — Erre való nézve meghatározta az Igazgatóság, hogy az első karbeli tagok félesztendőre felmondani tartozzanak, az alsóbb karbeliek hat heti felmondással a Társaságot elhagyhatják. A várossal szerződött tagok (Pály, Bartha, Telepy, Megyeri) csak szerződések kitelésével oldoztathatnak fel, valamint az Igazgatóság viszont valamely tagnak ezen czikkely értelme szerint mondhat fel.*

25. *A ki a Társaság nagyobb iránya és állandóbb megalapulása ellen alattomos vagy nyilvános bujtogatást v. szakadást eszközölni kíván, tétthez képest elébb havi fizetését vesztí el és vagy a Társaságból tekintet nélkül kirekesztetik, ugyan ezen és a tetthez képest mértéklett büntetést vonnya magára az olyan tag is, ki ilyen a társaság közjavát megrontó terveket tudván, az Igazgatóságnak vagy legalább a Rendelőnek tudtára nem adja.*

VII.

PRIVILEGIUM A LEOPOLDO I. ANNO 1692* EDITUM EX AUTHENTICO EXEMPLÓ DESCRIPTUM.

«Nos Leopoldus ect. Damus pro memoria per præsentés, quibus expedit universis; quod præsentium Exhibitor NN. Transilvanus Claudopolitanus exhibuit, et præsentavit nobis supplicem quemdam libellum, quo mediante humillime exposuit se ab infantia sua variis calamitatibus, et miserarium procellis adeo agitatibus, ut quamvis aliquando industria sua ad quævis vivendi media exigua ipsi pertingere contigisset, nihilominus noverca illa prosperitas in senili jam ætate eidem in tantum illusisset, ut nunc, cum summe indigeret, præter id quod corpus suum in præsens tegeret, nihil commodasset, et insuper in inextricabile debitum involutum et oberatum præcipitasset. Et licet in tenera sua ætate nullis parcendo laboribus et lucubrationibus commodam litteraturæ dispositionem assecutus esset, velletque studio sibi illapso pro facultatis suæ modulo tam ad honestam quorumvis animorum recreationem, quam pro adminiculo suo christiane applicare, non tamen id sine speciali gratia nostra se consequi posse existimaret. Supplicavit itaque nobis anxie, et quam humillime, ut ipsi poemata, sive rythmos tum Latino, tum vero Hungarico idiomate componendi, compilandi, ordinandi, et ornandi, seu disponendi, eidemque ludos Comico-Tragicos, et Comedias ad actus, et scenas distinctas dialogice ubique in Transilvania et partibus eidem annexis usuandi, usurpandi, et exercendi clementer largiremur facultatem eo fine, ut inde aliqua lucelli spe arridente hujus ope tam debita dissolvere quam semet ex paupertatis coeno aliquatenus erigere sautageret. Nos igitur considerato miserando dicti NN. statu, intentionem ejus statui suo non omnino absonam, et inconvenientem judicantes, ex innata, qua quosuis nostros ad Thronum Majestatis nostræ demisse recurrentes subditos complectimur, Benignitate, deque Cæsareo Regiæ nostræ potestatis plenitudine, eidem NN. benignissime damus et concedimus facultatem desiderata poemata, seu Rythmos tum Latino, tum vero Hungarico idiomate componendi, compilandi, ordinandi, seu disponendi, iisdemque ludos Comico-Tragicos, et Comedias ad actus et scenas distinctas dialogice ubique in dicto Regno nostro Transilvaniæ, partiumque eidem annexarum, Civitatibus, opidis, Castellis, et pagis tam Comitiorum, quam Nundinarum et aliorum quorumcumque hebdomadalium fororum, et Nundinarum conventuumque occasione, honestis tamen, et non obscœnis jociis, vel rebus refertos, una cum sociis sibi adjunctis usuandi, usur-

* A Magyar Játék-Szín. Első Esztendő. Második kötet. Pesten, 1793. XLV—L. lap. Szerkesztő jegyzete.

NB. Nomen Impetrantis certi de causis in hoc exemplo expressum non est. Patet hinc quis fuerit Status Theatri Hungarici in Transilvania superioribus sæculis, et quæ fuerit fortuna Dramaturgorum.

A kolozsvári színház 50 éves évfordulója tünnepele alkalmából kiadott Emléklapokban (Kolozsvár, 1871.) ezen szabadalom-levél datuma 1696-ra corrigáltatott és a folyamodónak, *Felvinczy György* neveztetett meg.

pandi, et exercendi: salva nihilominus semper ejusmodi locorum Magistratus Rythmorum, vel poematum ejusdem (si ita visum fuerit) revisione et correctione. Ut autem dictus NN. ad scopum quem collinat, debitorum videlicet suorum dissolutionem, sustentationemque sui facilius pervenire possit, eundem, tamquam nullibi aliquas hæreditates, fixaque Bona habentem, ab omnium contributionum tam ordinarium, quam extraordinarium pensione, et prætensione, onerumque quorumvis supportatione, eo usque, donec videlicet fixa Bona sibi non comparaverit, eximendum duximus, ea tamen conditione: ut ubicunque prædictos ludos exercuerit, ibidem Magistratui, si locus liber fuerit, sin vero alijus Dominio subjectus, tum Dominio Terrestri ex redundando commodo, prout convenire poterit, certam portiunculam, non tamen infra Decimam, solvere, et pendere sit obstrictus et obligatus, prout damus, et concedimus, præmissa componendi, et exercendi, modo tamen prævio, facultatem. Proinde vobis fidelibus nostris Spectabilibus et Magnificis, Comiti Georgio Bánffy de Losoncz Transilvaniæ et partium eidem annexarum Gubernatori, totique Regio nostro Gubernio Transilvaniæ, Supremis et Vice-Comitibus, Judicibus, Vice-Judicibusque Nobilium quorumvis Comitatum, supremis item, et Vice-Capitaneis, Judicibus Vice-Judicibusque Regiis quarumlibet sedium siculicalium, nec non Regiis, et sedis, primariisque Judicibus, Magistris etiam Civium quarumcunque sedium, Civitatumque Saxonicalium, deinde Liberarum Civitatum et Oppidorum Ductodibus, Judicibus Tricesimatoribus, insuper pontium, et vadorum Custoribus, Teloniorum, et Vectigalium Exactoribus, ut et aliis quibusvis cujuscunque Status, gradus, honoris, dignitatis, conditionis, Officii et præminentiae hominibus ect. ect. ut stilus privilegiorum.

VIII.

Mi Lipót stb. tudtára adjuk mindeneknek, kiket illet, ezen íratunk által, hogy a jelen sorok fölmutatója, NN., ki Erdélyből, Kolozsvárról származik, hozzánk egy bizonyos kérő levelet terjesztett, melynek segítségével azt adta elő a legalázatosabban, hogy gyermeksege óta, külömbféle csapások és nyomorúságok viharai által annyira hányattatott, hogy ámbár egykor a saját igyekezete folytán érdemessé vált volna arra, hogy bármely középszerű életmódra szert tegyen, mindamellett a mostoha sors őt aggkorában annyira kigúnyolta, hogy most, midőn a legjobban rászorulna, semmije sincs azon kívül, ami a testén van, sőt azonfölül kibonyolíthatatlan adósságokba hajtotta őt. És ámbár fiatalabb éveiben nem kímélt fáradságot még éjjelit sem, és írói ügyességre is tett szert, most fölöttébb óhajtaná, hogy tehetségeihez képest azt mind az emberi kedély tisztességes felderítésére, mind pedig a saját fölsegítésére keresztényen alkalmazhatná, mindamellett nem hiszi, hogy azt a Mi különös kegyelmünk nélkül elérhesse. Azt kéri tehát tőlünk aggódva és a legalázatosabban, hogy kegyelmes engedélyt adnánk neki arra, hogy költeményeket és rimes verseket, mind latin, mind magyar nyelven készíthes-

sen, szerkeszthessen, elrendezhessen, fölszerelhessen és elintézhessen, és hogy ezen felvonásokra és jelenetekre osztott tisztességes és dialogizált comico-tragediákat és comoediákat Erdélyben és kapcsolt részeiben alkalmazhassa, fölhasználhassa és gyakorolhassa oly célból, hogy némi kis remény kecsgetethesse, nemcsak adósságait kifizethetni, hanem magát a szegénység hínárából némileg is kisegíteni.

Mi tehát tekintetbe vévén a fönlemíltett NN. nyomorúságát, miután ebbeli szándékait nem tartjuk állapotával ellenkezőnek és illetlennek, Mi azon velünk született kegyelemnél fogva, melylyel a Felséges Trónunkhoz alázatosan folyamodó alattvalókat föl szoktuk karolni, Császári Királyi hatalmunk teljével ugyanazon NN.-nek a legkegyelmesebben megadjuk és megengedjük azon jogot, hogy a szándékolt költeményeket és rimes verseket, mind latin, mind magyar nyelven készíthesse, szerkeszthesse, fölszerelhesse és elrendezhesse és ezen Comico-tragicus és Comediás (felvonásokra és jelenetekre osztott, párbeszédés) játékokat említett Erdélyországunknak és kapcsolt részeinek városaiban, mezővárosaiban, kastélyaiban és a megyék falvaiban, úgy az országos- mint bármely hetivásárok piaczaín vásáros összejöveteleik alkalmával, mindamellet illedelmes és nem illetlen tréfákkal vagy cselekményekkel vegyítve, mind maga, mind vele szövethetett társaival alkalmazhassa, fölhasználhassa és gyakorolhassa; mindamellet fönrtartván mindig ezen helyek hatóságainak azon jogát, hogy ezen rimes verseket vagy költeményeket (ha jónak látja) fölülvizsgálhassa és kijavíthassa. Hogy pedig az említett NN. kitűzött célját: adósságainak kifizetését és a maga könnyebb fentartását elérhesse, őt, kinek sehol sincs valamely öröksége, sehol ingatlan vagyona, minden rendes és rendkívüli contributiók kötelezettsége és lefizetése, bármely terhek viselése alól, mindaddig, míg állandó vagyonra szert nem fog tenni, fölmentendőnek tartjuk; de azon kikötés mellett, hogy akármely helyen fogná fönlemíltett játékait előadni, a szabadalmazott helyeken a városi hatóságnak, ha pedig a hely valamely uradalomhoz tartoznék, a földes úrnak a fölös haszonból, amint azt megállapítják, egy bizonyos részecskét — nem többet a tizednél — fizetni és átadni tartozzék és köteleztessék; a melynél fogva adjuk és engedjük az arra való hatalmat, hogy az említetteket szerkeszthesse és gyakorolhassa, mindamellet csak úgy, mint előbb említettük.

Tehát nektek Tek. és Nagys. híveinknek, Losonczy Bánffy György grófnak, Erdély és a kapcsolt részek kormányzójának és az erdélyi összes királyi kormányzóságnak, a fő- és al- Ispánoknak, a fő- és albráknak, a Nemes Vármegyék fő- és alkapitányainak, minden székely székek fő- és al-királybiráinak, nemkülönben minden Szász királyi székek főbiráinak és minden Szász-székek és városok hatóságainak, továbbá a szabad városok és helységek előljáróinak, a harminczados biráknak, s ezen fölül a hidak és révek őreinek, a vámok és vitelbérek beszedőinek, valamint bármely rendű és rangú, méltóságú, állapotú, hivatalú és előkelőségű embereknek stb. stb. (mint a privilegiumok stylusa hangzani szokott.)

Az I. k. 333-ik lapjához.

AZ 1790—1795-IKI MŰSOR.

A szindarab címe	Műfaj	Felvonások száma
Alzir vagy az Amerikánusok	szomj.	5
Az arany pereczek	érz. j.	5
Az asszonyi fortély v. Férjfiak jól megértsetek	vigj.	1
Az asszonyi jakobita klubb	vigj.	1
Az ál-orezások	vigj.	1
Gróf B. ranyi György, két feleség férje	érz. j.	5
Bátori Mária	er. szomj.	5
A becsületes paraszt és a nagyszívű zsidó	vigj.	3
A becsületre tett fogadás	vigj.	4
Berénd v. a hitetlenség magamagát megbosszúlja	vit. szomj.	4
Berényi Jolánta	szomj.	3
A bécsi ruha	vigj.	4
Buda	szomj.	3
Csalárd a szín v. a kellemetes férj	vigj.	5
Csapó Péter v. a kincsesók	vigj.	4
Cserei Krisztina v. a mennyasszony és vőlegény egy személyben	vigj.	3
Csörgő sapka v. a jóltevő zarándokok	vig opera	3
Deákos leány v. a Tudomány többet ér a szépségnél	vigj.	3
Az elszegényedett nemes ember	érz. j.	4
Embergyűlölés és megbánás	érz. j.	5
Eraszt	érz. j.	1
Erőszak és jutalom v. Így szokott néha lenni a vidéken	érz. j.	3
Erőszak és történet v. A megcsalatkozott szökevények	vigj.	4
Az esméretlen atyafi v. Egy háznépnek lerajzolása	érz.	3
Gróf Eszszeksz	szomj.	5
Etelka Karjelben	ered. érz.	4
Etelka v. a megszomorított ártatlanság	szomj.	3

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1790- ben	1792- ben	1793- ban	1794- ben	1795- ben	
Voltaire	Pétzeli József	—	—	1	1	—	1793 XI/22
Dugonics A. után Endrődy János	—	—	2	4	—	1	1792 VI/18
—	Bodnár Antal	—	—	—	1	1	1794 I/15
Kotzebue A.	Sebestyén László	—	—	1	—	—	1793 X/2
Kotzebue A.	Ernyi Mihály	—	—	—	1	—	1794 II/17
Babo J. M. J.	Láng	—	—	—	2	1	1794 IX/3
Dugonics A. után szinre alk. Rehák Anna	—	—	—	—	3	2	1794 VI/6
—	K. M. Mérey Sándor	—	—	—	1	—	1794 II/26
Spiess K. H.	Léhner András	—	—	—	—	2	1795 IX/8
készítette Fegyv. Vida László	—	—	—	—	2	—	1794 X/17
Dugonics A. után Rehák Anna	—	—	—	—	—	1	1795 XI/13
Jünger F. J.	K. M. Mérey Sándor	—	—	—	2	—	1794 IX/10
Demeter János	—	—	—	—	—	2	1795 VIII/24
Brandes J. K.	Kovács Ferencz	—	—	3	2	—	1793 IV/17
—	Kelemen László	—	2	2	—	—	VIII/5
szerzette Gindl József	(Kotzebue után?)	—	—	—	—	2	X/28
Schikaneder E.	Szerelemhegyi A.	—	—	—	—	5	VI/9
Goldoni-Schröder	Ungváry János	—	2	3	—	1	IX/11
P. Horváth Ádám	—	—	—	—	1	—	IV/23
Kotzebue A.	Koré Zsigmond	—	4	3	1	1	V/31
Gessner A.	Kazinczy Ferencz	—	—	3	—	—	I/7
—	Sehi Ferencz	—	—	—	4	—	I/3
Jünger J. F.	Ungváry János	—	—	4	1	1	IV/22
—	Kelemen László	—	—	2	1	—	X/16
Schmidt	Oswald Zsigmond	—	—	2	—	—	IX/4
Magyar j. szinre ké- szítette Dugonics A.	—	—	—	—	1	—	VIII/15
Dugonics A. után Soos Márton	—	—	—	3	2	—	IX/11

A szindarab czíme	Műfaj	Felvonások száma
Fejedelem titkos utazása	vigj.	4
A félénk kadét v. mikor szeretnek a bécsiek (némelyek) katonák lenni	vigj.	3
A filozofus (és az igaz magyar)	vigj.	5
A formenterei remete	érz. j.	3
Garbanczai v. inas, atya és nász egy személyben	vigj.	3
A gonoszság nélkül való tévelygés	érz.	5
Gazd'asszony v. megfizet az öreg harang	vigj.	2
Gyapai Márton v. a feleségét féltő gyáva lélek	vigj.	3
Gyermekek fenytése v. a testamentom	vigj.	4
Halotti tor v. tiszta fehérben nem feketében	vigj.	3
A háládatos fiú	vigj.	1
A hármások	vigj.	4
Házasságszerző prokátor	vigj.	5
A házi orvosság	vigj.	3
Hunyadi László	er. szomj.	5
Igazházi egy kegyes jó atya (A polgármester)	érz. j.	5
Igy fogják az egeret v. az egyiptomi út	vigj.	3
Az indusok Angoly Országban	vigj.	3
Jaques Spleen v. jól esett, hogy főbe nem löttem magamat	vigj.	1
A jószívű mezei gazda	vigj.	5
Juliska v. leányok vegyetek példát	vigj.	5
Katona-szerencse (Minna v. Barnhelm)	vigj.	5
A kavallér és Dáma v. két egyforma lélek	vigj.	3
A kettősök	szomj.	5
A két mostoha fiak	érz. j.	1
Kiki saját háza előtt seperjen	vigj.	1
Ki légyen Ő?	vigj.	3
Klementina v. A testamentom	érz. j.	5

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1790- ben	1792- ben	1793- ban	1794- ben	1795- ben	
Ziegler Fr. W.	Mérey Sándor	—	—	—	—	4	III/4
.....	Kornéli József	—	—	—	1	—	V/28
Bessenyei György ..		—	2	1	—	—	VI/4
Kotzebue A.	Versegby Ferencz....	—	—	2	2	1	X/28
.....	Kelemen László	—	2	2	—	1	VII/19
Beck Henrik	szabadon Mérey S.	—	—	—	—	2	II/4
Ifj. Stephanie	Kelemen László	—	2	2	—	—	V/17
Simai Kristóf		—	—	2	—	—	IV/5
Schröder Fr. L.	Kelemen László ..	—	—	3	1	—	VI/21
Henszler K. F.	Ernyi Mihály	—	—	2	1	1	X/21
Kurländer	Ernyi Mihály	—	—	—	1	1	XII/9
Bonin	Mérey Sándor	—	—	—	—	1	XI/23
Bretzner K. Fr.	T. Gindl József....	—	3	2	2	1	VIII/20
Weisse K. Fr.	Simai Kristóf.	—	—	2	2	—	VIII/9
Lákos János		—	—	—	2	—	X/13
Gr. Brühl.	Simai Kristóf	2	3	2	1	—	X/25
Ifj. Stephanie? Spiess		—	—	—	—	3	II/11
Kotzebue A.	Ihászi Imre	—	—	—	3	—	III/2
Poinet	Koré Zsigmond....	—	2	2	1	—	VII/8
Goldsmith		—	—	—	—	3	IX/21
.....	Mérey Sándor	—	—	—	—	1	XII/18
Lessing G. E.	Ráth Pál	—	2	2	—	—	VII/29
Goldoni	Mátyási József	—	—	—	2	—	VII/9
Schröder Fr. L.	Ihászi Imre	—	—	—	2	1	IV/25
Seidel A.	Gvadányi N. János	—	—	—	—	1	V/27
.....	Szomor Máté	—	2	3	2	—	VII/22
Schröder Fr. L.	Boer Sándor	—	—	—	—	1	V/18
Ancellot-b. Gebler	Hatvani István	—	2	2	—	—	V/10

A szindarab címe	Műfaj	Felvonások száma
A kolduló deák v. Az égi háború	vigj.	2
Kongrio v. a hajdani pusztá vetekedés	vigj.	3
Krémes v. a megjátszott fősvény ember	vigj.	3
A különös nagybátya	vigj.	4
Lanaszsa	szomj.	4
A lantosok v. a vig nyomorúság	vig opera	3
Lassú víz partot mos	vigj.	4
Laurus és Lidia (melyet a római történetekből vett és a Nemz. j. színre alkalmazott)	ered. vitj.	3
A leány ragadás	vigj.	3
A módi szeretők v. milyen férjet kell választani	vigj.	3
Muszka katona és a virtuosa leány	vigj.	3
A magokkal elhitetett filozofusok	vig opera	2
A magyar háznak atyja v. a háznép.	érz. j.	5
Makfalvi Anna (Sarlota)	vit. érz. j.	4
Mátyás király v. a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma	érz. j.	3
A megbosszúlt feleségrablás	vit.szom.j.	4
Merész Károly v. a megbosszúlt ártatlanság	szom. j.	5
Merop	szom. j.	5
Minden lépés egy botlás	vigj.	5
Minden lében kanál	vigj.	5
A minster	érz. j.	5
Mohácsi veszedelem	szom. j.	4
A nap szüze	érz. j.	5
A nemes hazugság	érz. j.	5
A névtelen szerető	vigj.	5
Az Obester v. a hívség jutalma	vigj.	5
Az óra járásához alkalmaztatott ember	vigj.	2
Ország András egy különös ember	vigj.	3

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták ?					Mikor adták először ?
		1709- ben	1792- ben	1793- ban	1794- ben	1795- ben	
Weidmann ---	Ungváry János ---	—	—	3	3	—	II/8
---	N. N. ---	—	—	2	1	—	III/20
---	N. N. ---	+	—	3	—	—	V/1
Ziegler Fr. W. ---	Kelemen László ---	—	—	—	—	1	VI/19
Le Miere-Plümicke ---	Kazinczy Ferencz ---	—	—	4	1	1	V/20
Schikaneder E. ---	Szerelemhegyi A. ---	—	—	2	2	2	XII/18
Schröder Fr. L. ---	Kelemen László ---	—	—	—	1	2	X/22
F. Vida László ---	---	—	—	—	2	—	V/19
Jünger J. F. ---	Károly Ferencz ---	—	—	1	2	1	XI/27
Bretzner? ifjabb Stephanie? ---	Kelemen László ---	—	—	—	2	1	II/5
---	Sehi Ferencz ---	—	—	—	1	1	I/3
Päisiello ---	Szerelemhegyi A. ---	—	—	2	1	1	IX/27
Geminger ---	Kelemen László ---	—	—	—	2	—	IX/19
---	Ihászi Imre ---	—	—	—	1	2	VII/26
Sz. Szabó László ---	---	—	—	3	1	—	VIII/3
Ziegler Fr. W. ---	Mérey Sándor ---	—	—	—	—	1	VII/13
---	---	—	1	1	—	—	IX/17
Voltaire ---	Pétfeldi József ---	—	—	—	3	—	I/20
Goldsmith-Schröder Fr. L. ---	Aszalay János ---	—	—	—	—	2	II/9
Jünger J. F. ---	Aszalay János ---	—	—	—	—	4	V/11
b. Gebler ---	N. N. (Seelmann K.) ---	—	—	2	—	—	VI/28
Ihászi Imre ---	---	—	—	—	—	1	VI/29
Kotzebue A. ---	V. S. (Károli F.) ---	—	—	—	3	—	III/19
gr. Soden Gy.* ---	T. Gindl József ---	—	—	3	1	—	I/23*
Gotter F.-Genlis ---	Ajkai Pál ---	—	—	—	2	—	X/6
A vejeje Marmontelből	K. Boer Sándor ---	—	—	—	—	1	II/31
Hippel ---	szabadon Barcsai L. ---	—	—	—	—	1	V/27
---	Ungváry János ---	—	—	2	1	1	IX/16

* Az «Embergyűlölet és megbánás» folytatása.

A szindarab címe	Műfaj	Felvonások száma
Az iskolai tudós	vigj.	2
Othello a velencei szerecsen	szom. j.	5
Ozmondok v. a két helytartó	érz. j.	—
Orvos doktor	vigj.	1
A papagáj	érz. j.	5
Pesti vásár	vigj.	2
A Pestre vándorlott szabólegény v. a komáromi nénikék	vigj.	3
Pikkó herczeg és Juttká Perzsi	opera	2
A pikszis	vigj.	2
Polgárok szeretete. (Polgárok boldogsága)	vigj.	3
A politikus csizmadia	vigj.	5
A postakocsisok v. A menyasszony nélkül való lakodalom	vigj.	5
Prædicatum v. Vezetéknév	vigj.	3
Prokátor és paraszt	vigj.	2
A pusztá sziget	érz. j.	1
Ravasz özvegyasszony	vigj.	1
Romeo és Julia	szom. j.	5
Sári v. a háládatos leány	vigj.	2
Sofia v. az igazságos fejedelem	érz. j.	5
Sándor v. a természet és szerelem gyermeke	vit. érz.j.	4
Süketnéma	vigj.	3
Süket szerető	vigj.	2
Szabolcs vezér	szom. j.	5
Szabó és ennek fia	vigj.	3
Szegény kevély	vigj.	5
Székfalvi Ágnes	szom. j.	4
A szerencsétlen alkanczellár	érz. j.	5
Szerelem gyermeke	érz. j.	3

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1790- ben	1792- ben	1793- ban	1794- ben	1795- ben	
Kotzebue A.	Láng A.	—	—	1	2	—	XII/11
Shakespeare-Schröder	Kelemen László...	—	—	—	—	1	VI/3
b. Gebler	Kazinczy Miklós . . .	—	—	3	1	—	III/16
.....	Hatvani István . . .	—	1	—	—	—	VIII/8
Kotzebue A.	Kemény Anna Mária	—	—	—	3	1	III/28
.....	Hatvani István . . .	—	1	—	—	—	IX/6
Hensler után Peri- net J.	Ernyi Mihály	—	—	—	3	1	I/29
Haffner	Szalkai Antal	—	—	6	3	2	V/6
.....	Láng A.	—	—	—	—	1	IX/4
Babo J. M. J.	Varsányi Ferencz . . .	—	—	2	1	—	IX/25
Holberg L.		—	—	5	1	—	IV/3
Schikaneder E.	Sághi Ferencz	—	—	3	2	—	V/27
b. Gebler	Kemény Anna Mária	—	—	—	1	1	XII/3
Rautenstrauch I. . .	Aszlay J.?	—	—	—	1	—	XI/26
Metastasio Péter . .	b. Rudnyánszky Kar. .	—	—	—	1	—	XII/12
Goldoni	Mérey Sándor	—	—	2	—	—	VIII/30
Weisse K. Fr.	Kun Szabó Sándor	—	—	4	1	—	III/13
.....	esetből Ungváry János	—	2	1	—	—	VII/15
Möller J. H. F. . . .	Osváld Zsigmond . . .	—	—	—	2	—	VI/25
Ihász Imre		—	—	—	1	—	V/14
Kotzebue A.	Kornéli József	—	—	—	3	1	VII/18
Schröder Fr. L. . . .	Varsányi Ferencz . . .	—	—	1	—	1	X/14
Mérey Sándor		—	—	—	—	1	IX/22
angolból Schröder fr.L.	Ernyi Mihály	—	—	—	—	1	XII/11
Holberg L.	Kornéli József	—	—	3	2	—	X/9
.....	Léhner András	—	—	—	—	2	I/14
.....	ifj. Zsitvay Ferencz . .	—	—	5	1	1	III/6
Kotzebue A.	Verseggy Ferencz . . .	—	2	2	2	1	VI/14

A szindarab címe	Műfaj	Felvonások száma
Szécsi Mária (a tárgyat Gyöngyösi J. Murányi Venusából vette,) -----	ered. vit. j.	5
Generalis Szlenzheim -----	tábori érz. j.	4
Szokás megköti a józan érzést v. a Világ hangja szív jósága -----	vigj.	4
A szolgálathól kimaradt katonatisztek v. állhatatosság és kétségbeesés -----	vigj.	5
A szökött katona v. egy példanélkül való fiui szeretetnek példája -----	vigj.	3
Szövevény és szerelem -----	szom. j.	5
Sztella -----	érz. j.	5
A talált gyermek -----	vigj.	5
Természet és szerelem küszködése -----	szom. j.	5
A testvérek -----	érz. j.	1
Tettetett beteg v. az igaz orvos -----	vigj.	3
A tékozló v. az elfajultság tüköre -----	szom. j.	5
Tisztség-eladás -----	vigj.	1
Toldi Miklós* -----	ered. sz. j.	4
Tongor v. Komárom állapota a nyolczadik században -----	vit. sz. j.	3
Tornyos Péter -----	vigj.	3
Turi György arany-sarkantyus vitéz -----	er. vit. j.	—
Tűzi láрма -----	vigj.	1
Tziane vagyis a szerencse játéka -----	vigj.	3
Udvarbíró és katonák -----	vigj.	5
Új emberi nem -----	vigj.	5
Az újmódi gonosztévő v. A gályarab -----	érz. j.	5
Az unokagyermek v. nem mind kéményseprő a ki feketében jár -----	vigj.	5
Vajler es Aloyzia -----	érz. j.	5
Gróf Valtron v. A subordinatio -----	szom. j.	5
Vashalmi Jerte -----	vit. érz. j.	5

*Dugonics jeles Románnya szerint a nemzeti játékszinre alkalmazva.

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1790- ben	1792- ben	1793- ban	1794- ben	1795- ben	
Verseghy Ferencz	-----	—	—	—	1	—	VI/11
Spiess	Ihászi Imre	—	—	—	3	—	IV/9
Ziegler Fr. W.	Ernyi Mihály	—	—	—	2	4	X/31
ifj. Stephanie	Kelemen László	—	—	3	1	—	VII/19
ifj. Stephanie	Ungváry János	—	—	3	2	—	VIII/18
Spiess	Ihászi Imre	—	—	—	—	2	III/13
Goethe F.	Kazinczy Ferencz	—	—	—	—	2	II/25
gr. Brühl	Bárány Péter	—	4	2	1	—	V/5
-----	Ihászi Imre	—	—	—	3	—	III/14
Goethe F.	Kazinczy Ferencz	—	—	—	1	—	XII/17
Molière	Kelemen László	—	3	2	1	—	V/14
-----	Liptay Mária	—	—	—	—	2	I/23
-----	Szabó József	—	1	—	—	—	VII/22
Dugonics után Rehák Anna	-----	—	—	—	1	1	VIII/20
K. M. Mérey Sándor	-----	—	—	—	2	1	VIII/4
Illei János	-----	—	—	—	—	1	II/16
Ihászi Imre	-----	—	—	—	1	—	VIII/27
-----	Varsányi Ferencz	—	—	1	—	—	VI/7
-----	-----	—	—	—	—	1	VIII/26
Ifj. Stephanie	Krammer Boldizsár	—	—	—	—	1	XII/4
Schröder Fr. L.	Ernyi Francziska	—	—	—	—	1	IX/16
Falbair Fenouillot	Aranka György	—	—	4	1	—	I/25
Henszler	T. Gindl József	—	—	3	1	—	VIII/2
Engelbrecht	Seelmann Károly	—	1	4	1	—	IX/26
Möller J. H. F.	Kónyi János	—	3	2	—	1	VII/13
-----	Léhner András	—	—	—	1	1	VII/2

v. s. Dr. I. 173

Schiller

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták ?					Mikor adták először ?
		1790- ben	1792- ben	1793- ban	1794- ben	1795- ben	
-----	Kazinczy Ferencz---	—	—	—	—	2	VIII/5
Henszler -----	Kelemen László---	—	—	—	4	1	II/14
Ziegler Fr. W. ---	Léhner András ---	—	—	—	—	1	I/30
Schröder Fr. L. ---	Kelemen László ---	—	—	2	1	—	XI/16
Péztely György---	-----	—	—	—	—	1	VIII/21
Vertesz Kelemen ---	Csepán István ---	—	—	3	2	—	VIII/20
Molière. ---	Simai Kristóf ---	—	—	5	2	—	I/11

Az I. kötet 438 ik lapjához.

AZ 1807—1814-IKI MŰSOR.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Abellino a nagy bandita --- --- ---	nézőj.	5	Zschokke --- --- ---
Addig viszik a korsót a kútra, míg eltörik	vigj.	3	Jünger --- --- ---
Agnesért való bajvívás --- --- ---	vigj.	5	--- --- ---
Agyvelő tehetségének jegyei (organuma; műszerei) --- --- ---	vigj.	3	Kotzebue A. --- --- ---
Alexina --- --- ---	érz. j.	5	--- --- ---
Álorcza ellen álorcza ¹ --- --- ---	vigj.	3	Jünger F. --- --- ---
*Álorczások --- --- ---	vigj.	1	Kotzebue A. --- --- ---
Angyal Bandi I. rész --- --- ---	vigj.	4	Balog István --- --- ---
Ugyanaz II. rész --- --- ---	vigj.	—	Balog István --- --- ---
Ugyanaz III. rész --- --- ---	vigj.	—	Balog István --- --- ---
Arandó és Miranda --- --- ---	vigj.	3	E. Sz. G. --- --- ---
Arany idő v. Jnkle és Járiko ² --- --- ---	énekes j.	3	Schink J. --- --- ---
*Arany pereczek --- --- ---	érz. j.	5	Dugonics után Endrődy János --- --- ---
Aria --- --- ---	vigj.	1	Kotzebue A. --- --- ---
Ariadne --- --- ---	melodráma	—	Brandes I. K. --- --- ---
Artaxerxes --- --- ---	érz. j.	3	Metastasio P. --- --- ---
Árulás és szerelemföltés --- --- ---	szom. j.	5	Spiess H. K. --- --- ---
Asszonyi érdem (I. Mária v. az asszonyi érdem) --- --- ---	vitézi j.	5	Ziegler Fr. W. --- --- ---
*Az asszonyi fortély v. Paráka --- --- ---	vigj.	1	--- --- ---
*Asszonyok orvoslása (I. Házi orvosság)	—	—	--- --- ---
Asszonyok iskolája --- --- ---	vigj.	5	Molière-Kotzebue --- --- ---
Asztalos és még valaki --- --- ---	vigj.	1	Vass B.? --- --- ---
Attila a Hunnusok királya --- --- ---	vitézi j.	5	Ernyi M. --- --- ---
Az atya és az ő gyermekei (I. Mombelli grófok) --- --- ---	—	—	--- --- ---
Aurora --- --- ---	tünem. j.	4	gr. Soden Gy. --- --- ---

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ Nem egyéb mint Marivaux ily cz. művének: Le jeu d'amour et du hasard német átdolgozása.

² Ez volt az első rendszeres nagyobb daljáték. (Honm. 1837 I. 278. lap.)

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
Benke József... ---	—	—	—	3	1	—	—	—	V/14
Benke József --- ---	—	—	1	—	—	—	—	—	VII/30
--- --- ---	—	—	—	—	—	1	—	—	V/14
Ernyi Mihály... ---	1	—	—	1	1	1	—	—	XI/18
Sáry Gábor --- ---	—	—	—	—	4	—	1	—	IV/17
Láng Á. J. --- ---	—	—	—	1	1	1	—	1	I/10
Ernyi Mihály --- ---	—	—	1	1	1	—	—	—	I/27
--- --- ---	—	—	—	—	—	4	2	2	IV/22
--- --- ---	—	—	—	—	—	2	1	1	VII/5 ³
--- --- ---	—	—	—	—	—	2	—	—	VII/19
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	1	—	VII/4
Kocsi P. János ---	—	6	6	5	3	2	2	2	VII/26 ⁴
--- --- ---	1	1	—	—	1	—	1	1	X/26
--- --- ---	—	—	—	—	1	1	—	—	V/1
Láng A. --- ---	—	—	—	—	—	1	—	—	IX/22
Egerváry Ignác ---	—	—	1	—	—	—	—	—	VI/14
Ihászi Imre? ---	—	1	1	1	—	—	—	—	XII/16
Déry István --- ---	—	—	—	1	—	—	2	1	I/29
Bodnár Antal --- ---	—	1	—	—	—	—	—	—	X/14
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
F. Fáy András ---	—	—	—	—	2	—	—	1	III/10
Ernyi Mihály? --- ---	—	—	1	—	1	—	—	—	X/1
--- --- ---	—	—	—	—	3	—	1	1	V/29 ⁵
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Láng Á. --- ---	—	—	3	—	—	—	—	—	X/23

³ Az I és II. részt 1—1-szer adták Székesfehérváron is 1814-ben.

1-szer Székesfehérváron is ezen fölül 1814.

⁵ 1-szer Székesfehérváron is 1814-ben.

A szindarab czíme	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Balboa	szom. j.	5	Collin H. J.
Balvélekedés	érz. j.	5	
*Gr. Baranyi György, a két feleséges férj	vit. j.	5	gr.Soden Kotzebue A.
Bánom, hogy megházasodtam	vigj.	3	Koch A.
*Bátori Mária	szom. j.	5	Dugonics A.
*A becsületre tett fogadás	vigj.	4	Spiess H. K.
Gróf Benyovszky és Rontó Pál	érz. j.	5	Kotzebue A.
*Berényi Jolánta	szom. j.	5	Dugonics A.
*Bécsi ruha	vigj.	4	<i>Jung</i>
Béla hadja az atyjával	vigj.	4	Collin M.
Boescai István (Ubaldo)	néző j.	5	Kotzebue A.
*Bohó Misi de Hájás (l. Minden lépésben egy botlás) ¹	vigj.	5	Schröder Fr. L.
Borostyánkoszorú	vit. j.	4	Ziegler Fr. W.
Borzasztó torony	vit. j.	5	Katona József
Bosszúkivánásból lett haramia ²	vigj.	3	Henszler
Botlás bűn nélkül	érz. j.	5	Beck H.
Budavár visszavétele a törököktől	néző j.	4	
Burgundiai gróf	n. j.	4	Kotzebue A.
Calais János	vigj.	4	Victor
Carolus Magnus	vigj.	3	Kotzebue A.
Contractus	énekes j.	2	
Coriolanus	néző j.	5	Collin H. J. ³
A csacsogó	vigj.	5	Der Schwätzer Wien 1806
Csak egy órát mulatott	vigj.	1	

A *g-al jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ Nem egyéb mint Schröder ily cz. vigjátékának (melyet ő angolból Goldshmit után dolgozott át) Irrthum auf allen Ecken magyar fordítása.

² Ez volt az első darab, melybe dalokat szőttek be. Ernyi a vándorló vargát (tenor) Kántor a győleost adta nagy hatás mellett (Honm. 1837 I. 278. lap.)

³ L. Vitkovics levelét. Kazinczyhoz III. kötet 157. lap. és Hazai és Külf. Tud. 1813 I. 42. sz.

Fordítója	Hányszor adták ?								Mikor adták először ?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814 ben	
-----	—	—	—	—	—	1	—	—	IV/30
Babocsay István ---	—	1	1	—	—	—	—	—	X/7
Láng Á. ---	—	—	—	2	1	1	1	—	VII/16
Láng A. ---	—	—	2	1	1	1	1	1	I/2
színre alk. Rehák A.	2	—	1	1	—	1	1	—	VII/15
Léhner András ---	1	1	1	—	—	1	—	—	VIII/7
Láng Á. ---	—	2	1	2	1	1	1	1	IV/8
-----	1	1	—	2	1	—	1	1	V/15 ⁴
Mérey Sándor ---	—	—	—	1	—	—	—	—	IX/3
Gindl-Láng ---	—	—	—	—	—	—	1	—	VII/15
Láng A. ---	—	—	—	—	—	3	1	—	I/20 ⁵
Aszalay János. ---	3	1	1	2	1	1	2	1	V/13 ⁶
Köcsi P. János ---	—	—	—	1	2	—	1	1	XII/13
-----	—	—	—	—	—	—	—	1	III/27
Mérey Sándor. ---	2	1	—	2	—	—	—	—	VII/31
Mérey Sándor ---	—	1	1	1	—	—	—	—	VI/3
-----	—	—	—	—	—	1	—	—	IX/24
Komlóssy Ferencz ---	—	—	—	—	—	2	—	—	V/7
Baranyi Péter ---	—	—	—	—	—	2	—	—	III/12
-----	—	—	—	—	1	1	—	—	XII/31 ⁷
-----	—	—	—	—	—	—	—	2	II/1
-----	—	—	—	—	—	1	1	—	III/8
Molnár János ---	—	1	—	—	—	—	—	2	IX/9 ⁸
-----	—	—	—	1	—	—	—	—	I/14

⁴ 1-szer Székesfehérvárt is 1813-ban.⁶ 1-szer 1813 és 1-szer 1814-ben Szfjh. is adták.⁵ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁷ Die deutschen Kleinstädter folytatása.⁸ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab czíme	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Csak fojtás	vigj.	1	Kotzebue A.
Csakugyan vagyon még hív feleség	érz. j.	3	
Cserny György	szom. j.	4	Balog István
*Csörgő sapka v. a jóltevő zarándokok	v. bab. én. j.	3	Schikaneder E.
Csupa komplement és czél v. a csapodársággal fizető	vigj.	4	Bretzner K. F.
Dando	dráma	5	
*Deákös lány (l. Tudákös leány)	—	—	
Eduard Skóceziában v. egy szökevénynek éjszakája	érz. j.	3	Kotzebue A.
Egerváry Balázs magyar lovas generális	érz. j.	4	Péry Ignác
Egymást bosszantók ¹	vigj.	5	Beck H.
Az egyiptomi út v. így fogják az egeret	vigj.	3	Spieß
Az elcsesért úti ládák	vigj.	5	
Első hajós. Perseus és Andromeda	énekes j.	2	Vida László
Elszánt leány	vigj.	1	gr. Brühl.
Az elszöktetés	vigj.	3	Jünger
*Embergyűlölés és megbánás	érz. j.	5	Kotzebue A.
Az epigramma	vigj.	4	Kotzebue A.
*Erőszak és szerelem áldozatja v. Leánykák vigyázva szeressetek, hogy meg ne bánjátok	szomoruj.	5	Vida László
*Erőszak és történet v. a megcsalatkott szökevények	vigj.	3	Jünger J. Fr.
*Az esméretlen atyafi v. egy háznépnek lerajzolása	érz. j.	3	
*Esz után napfény süt v. Száraz időben tetszik ki a jó forrás	érz. j.	3	
Estvéli óra	vigj.	1	
*Etelka v. a megszorított ártatlanság	nemzeti j.	5	Dugonics után Soos Marton

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ A «Sok hühő semmiért» német átdolgozása.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
Márton József... ---	—	—	—	—	—	2	2	—	I/19
--- ---	1	—	1	—	—	—	—	—	XII/18 ⁹
zenéje Rothkrepf G.-től	—	—	—	—	—	2	—	—	IX/15 ¹⁰
Szerellemhegyi András	—	4	7	4	5	2	1	2	VIII/26 ¹¹
Ernyi Mihály --- ---	—	1	—	1	—	1	1	1	VII/11
--- ---	—	—	1	—	—	—	—	—	V/16
--- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Verseggy Ferencz... Láng A. --- ---	—	1	1	1	—	—	1	—	VII/8
--- ---	—	2	2	1	—	1	1	1	III/30
Benke József --- ---	1	1	1	—	1	—	—	—	VIII/12
--- ---	—	1	1	1	—	1	—	—	VII/15
--- ---	1	—	1	1	—	—	—	—	IX/11
zenéje Pacha Gáspártól	—	—	—	7	2	1	—	—	I/22 ¹²
Láng Á. --- ---	—	—	—	—	2	1	—	—	V/10
Vida László --- ---	1	1	1	1	1	1	—	1	V/27 ¹³
Koré Zsigmond --- ---	1	1	1	2	1	—	1	—	VIII/28
Lukács Lajos --- ---	1	1	1	2	—	—	—	—	X/30
--- ---	—	2	2	1	—	—	—	—	X/21
Ungváry János --- ---	1	1	1	2	—	—	2	2	VI/26
Kelemen László --- ---	1	—	—	—	—	—	—	—	XI/25
Ernyi Mihály --- ---	1	—	1	1	1	—	—	—	VI/24
Déry István --- ---	—	—	—	1	1	1	1	—	VIII/22
--- ---	—	—	—	1	—	—	1	1	IV/6

9 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.
 10 Zenéje Rothkrepf (Mátrai) Gábortól.
 11 2-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

12 2-szer 1810-ben. 1—1-szer 1811 és 1812-ben
 csak P. és A.-t adták.
 13 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
*Etele bujdosása	nemzeti j.	4	Dugonics A.
Eulalia és Mainau	szom. j.	5	Ziegler Fr. W.
Ez a ház eladó	vigj.	1	Kotzebue A.
Ezüst menyegző	érz. j.	5	Kotzebue A.
Égi háború v. a Koldusdeák	énekes j.	2	Weidmann F.
Fajankó	egyveleg	2	
A falusi borbély	énekes j.	2	Schenk-Schmidt
Falusi testvérek	vigj.	5	Jünger Fr.
Farsangi fánk	vigj.	2	
Fejedelmek nagylelke (v. Nagylelkű fejedelmek)	vit. j.	5	Ziegler Fr. W.
*Fejedelem titkos utazása (Incognito)	érz. j.	4	Ziegler Fr. W.
Fekete ember	vigj.	3	Gotter
Feledékenyek	vigj.	1	Kotzebue A.
Don Fernando és Eugenia	szom. j.	5	
Ferrandino I—II—III. rész	néző j.	4	Hensler
A félig meddig ittasok	vigj.	4	Bretzner
Férjek ritka orvoslása	vigj.	3	Weissenthurm J.
Giannetta San Ferenzo	szom. j.	5	
A fogoly	vigj.	1	Kotzebue A. (Wall A.)
*A formenterei remete	érz. j.	3	Kotzebue A.
Fortély és szerelem	szom. j.	5	Schiller Fr.
Fölöstököm	vigj.	1	
Frigyesi Elek v. a vashámorba járás	érz. j.	5	Holbein Fr. J.
Galotti Emilia	szom. j.	5	Lessing G. E.
A gályarab	érz. j.	5	De Falbaire Fenouillot

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
-----	—	—	—	1	—	—	1	—	IV/9
gr. Bethlen E. ---	—	—	—	—	1	—	—	—	VII/18
Némethy József ---	—	—	—	2	1	—	—	—	VIII/15
Murányi Zsigmond	—	—	—	2	—	—	—	—	II/12
Kocsi P. János ---	—	—	7	5	1	1	1	—	V/12
-----	—	—	—	—	2	—	—	—	VIII/21
Biró József (Kocsi P. János) ---	—	2	—	—	5	3	2	—	VII/4 ¹
Kocsi P. János ---	—	—	1	1	—	—	—	—	XI/8 ²
Vass B. ---	—	1	—	—	1	—	—	1	II/3
Ernyi Mihály ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mérey Sándor ---	2	1	1	2	—	—	—	1	VI/3
Cs. Farkas András ---	—	—	—	—	1	—	—	—	X/20
Márton József ---	—	—	—	—	—	—	4	3	III/30 ³
Vandza Mihály ---	—	—	—	1	—	—	—	—	VII/9
-----	—	—	—	—	—	1—1 3	—	—	VI/14-21-28
Murányi Zsigmond ---	1	—	1	1	—	—	—	—	XI/11
Babarezi Imre ---	2	—	—	1	1	—	—	1	X/14
gr. Teleki Pál ---	—	—	—	1	—	—	—	—	XII/21
D. Fülöp Sámuel ---	—	2	—	2	1	—	—	—	I/13
Verseggy Ferencz ---	—	2	—	1	—	—	—	—	I/22
Vass István ---	—	—	—	1	—	—	—	—	XI/9
Szilassy Ferencz ---	—	—	—	1	1	—	1	—	XI/14 ⁴
Láng Ádám ---	1	2	3	3	2	1	1	1	XI/13 ⁵
Kocsi P. János ---	—	—	3	1	—	—	2	1	II/3 ⁶
Aranka György ---	—	1	—	1	—	—	—	—	IX/16

¹ Biró J. sőt Könyves szerint Déry J. is fordította.² Péry Ignác is fordította.³ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁴ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁵ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁶ 1-szer Székesfehérvárt is 1813-ban.

A szindarab czíme	Műfaj	Hány felvonás	Írója
II. Gászner } A megzabolázott feleselő Igy üzik ki az aszony- ból az ördögöt ¹ ...	vigj.	4	Schink J. F.
Gisbachi Konrád	vigj.	5	
Guiscardi grófok	érz. j.	5	
*Gyapai Márton v. a feleségét féltő gyáva lélek	vigj.	3	Simai Kristóf ...
A gyermeki szeretet ereje	érz. j.	5	Brandes
Gyökeres orvoslás ²	vigj.	3	Weissenthurm J.
A gyűrű I. r.	vigj.	5	} Schröder Fr. L.
" II. r.	vigj.	4	
" III. r.	vigj.	4	
Habsburgi Ágnes	vit. j.	4	Kalchberg
*Halotti tor v. tiszta fehérben nem feke- tében	vigj.	3	Henszler C. J. ? Zieg- ler Fr. W. ?
Hamlet	szom. j.	5	Shakespere-Schröder
Hanno	vit. j.	4	Beck H.
Haramiák	vigj.	3	Hensler (?)
Haza szeretete v. a nagy Hunyadi Nán- dorfejevárván	érz. j.	4	Vida László
Haza szeretete vagy Szeged várának visszavétele a törököktől	érz. j.	4	Vedress István ...
A hazug	vigj.	5	Kurländer
Hárfás leány	néző j.	4	
*Hármasok	vigj.	4	Bonin
Három leány	vigj.	3	Spiess
Három szent szűz	néző j.	5	
*Házasság szerző prokurator	vigj.	5	Bretzner K. Fr. ...
Házi békesség	vigj.	5	Iffland

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ Shakespere Makranczos hölgyének német átdolgozása ily cz. «Die bezähmte Wider-bellerin oder Gassner der Zweite» (L. Brachvogel Geschichte des kön. Theaters z. Berlin I. k. 330. lap.)

² A H. és K. T. 1813. I. 41. sz.-ban mint a Szerelem-féltő Orvoslása említettik.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
Schener György ---	1	2	1	2	1	2	—	2	VII/3
-----	—	—	—	—	—	—	1	—	IV/29
Ernyi Mihály ---	—	—	1	1	—	—	—	—	V/26
-----	—	—	—	1	—	—	—	—	IV/23
Baresai László ---	—	1	1	—	—	—	—	—	IX/14
Déry István ---	—	—	—	—	3	1	2	1	IX/17
Láng A. ---	—	—	—	1	1	—	—	—	XII/10
Láng Á. ---	—	—	—	1	1	—	—	—	XII/12
Láng Á. ---	—	—	—	1	—	—	—	—	XII/14
Láng Á. ---	—	—	1	1	—	—	—	2	XI/24 ³
Ernyi Mihály ---	—	—	1	—	1	—	—	—	X/11
Kazinczy Ferencz ---	—	—	—	3	—	1	—	2	III/29
-----	—	—	—	—	1	—	—	—	VI/14
Mérey Sándor ---	—	—	2	—	4	3	—	1	IV/23
-----	—	—	3	2	—	—	—	—	V/10
-----	—	1	—	—	—	1	—	—	X/28
-----	—	—	—	—	—	2	—	—	VII/16
Rumy Gy. ---	—	—	—	—	—	—	—	1	IV/12
Mérey Sándor ---	—	—	2	1	1	1	1	—	VI/11
Láng Á. J. ---	—	—	—	—	2	—	—	—	V/26
-----	—	—	—	—	—	1	—	—	VIII/16
Gindl József ---	—	1	1	—	—	—	1	—	II/15
-----	—	—	—	—	—	—	1	—	VI/3

³1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Házi eseléd	énekes j.	1	
Házi doktor	vigj.	3	Ziegler Fr. W.
Házi kereszt	vigj.	1	Andrád Elek
*Házi orvosság	vigj.	3	Weisse F. K.
Hedvig	dráma	3	Körner Fr.
A helytelen szemérmesség	vigj.	4	Kotzebue A.
Hibás lépés és lélek nagysága	érz. j.	5	Ziegler Fr. W.
Hívség próbája (v. a Szeretsen leány)	vigj.	3	Lafontaine
Horavilág Erdélyben	érz. j.	4	Andrád Elek
Hugo Grotius	érz. j.	4	Kotzebue A.
Hunyadi János a szendrői várban	érz. j.	4	Tanárky Pál
*Hunyadi László	szom. j.	5	Lákos János
Az idegen	vigj.	4	Iffland
Az igazság jutalma	vigj.	5	Kotzebue A.
*Az indusok Angliában	vigj.	3	Kotzebue A.
Invalidus	érz. j.	3	Henszler
Intermezzo v. a Falusi Urfi legelőszőr a fővárosban	vigj.	5	Kotzebue A.
István magyarok első királya	vigj.	4	Giržik F. után
Jártas-költés völegény	vigj.	1	
Jetzid és Hába	szom. j.	5	Weidmann P.
A jó barátok	érz. j.	4	Ziegler Fr. W.
A jó hazafi	nézőj.	3	Kotzebue A.
Jolántha jeruzsálemi királynő	szom. j.	4	Ziegler Fr. W.
*Jószivű mezei gazda	vigj.	5	Goldshmith
A jó tanácsos	érz. j.	5	Dugonics A.
Juliska v. leányok vegyetek példát	vigj.	5	

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
Láng Á. ---	—	—	—	—	—	1	1	—	XII/27
Murányi Zsigmond ---	—	—	—	—	1	2	2	2	XI/8 ¹
-----	—	—	—	—	3	—	—	—	IV/21
Simai Kristóf ---	—	—	4	1	2	1	3	2	I/11
Déry István ---	—	—	—	—	—	—	—	1	XI/8 ²
Kocsi P. János ---	—	1	1	1	1	—	1	—	II/24
Ernyi Mihály ---	—	—	—	—	1	—	—	—	II/28
Murányi Zsigmond ---	—	—	1	1	—	—	—	—	I/4
-----	—	4	2	1	3	1	—	1	III/18
Bajomi István ---	—	1	—	—	—	—	—	—	V/20
-----	—	—	2	2	—	—	—	2	V/5
-----	1	1	—	—	—	—	—	—	XII/30
gr. Bethlen Károlyné ---	—	—	1	1	—	—	—	—	V/2
Ernyi Mihály ---	—	2	1	1	1	1	—	—	I/4
Péry Ignác ---	1	—	2	1	—	1	—	1	XI/6 ³
-----	1	—	2	—	1	—	—	1	VI/12
Csáthy G. F. ---	—	—	—	—	3	2	1	1	II/14 ⁴
Katona József ---	—	—	—	—	—	—	2	3	VIII/19 ⁵
Barcsai László ---	—	—	—	—	1	1	—	—	VI/11
Gorove László ---	—	1	—	—	1	—	—	—	VIII/17
Ernyi Mihály ---	1	—	—	1	—	—	—	—	VIII/5
Láng A. ---	—	—	—	—	—	—	—	1	X/4 ⁶
Murányi Zsigmond ---	—	—	—	—	1	2	—	—	XII/12
-----	2	1	2	—	—	1	—	—	V/26
-----	1	1	1	—	1	—	—	—	X/16
Mérey Sándor ---	—	1	1	1	1	—	—	—	XI/2

¹ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.² 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.³ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.⁴ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.⁵ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.⁶ Csak Székesfehérvárrt adták 1814-ben ily czimen.

A szindarab czíme	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Jutzika v. a gyilkos verekedés leányért	vigj.	2	Koch H.
Karolo Karolini	néz	5	Schikaneder E.
XII. Károly Bendernél (I. Zitah Mani)	—	—	
Kastély az ország útján	vigj.	1	Kotzebue A.
Katinka a marienburgi leány	érz. j.	5	Kratter
A kelepce	vigj.	3	
Két feledékenyek (I. Feledékenyek) ..	—	—	
Két férj felesége	érz. j.	3	Babo
Két granatéros	vigj.	3	Sonnleithner
Kellemetes férj (I. a Szín megcsal) ..	—	—	
Két Klingszberg	vigj.	4	Kotzebue A.
Két szék közt a pad alatt maradt ..	vigj.	1	
*Két úr szolgálja	vigj.	3	Goldoni-Schröder
Kézfogó v. a vizimalom	vigj.	2	
*Kiki saját háza előtt seperjen	vigj.	1	
Kincsásó	énekes j.	2	Seyfried-Mehul
Kinzó-torony	énekes j.	3	
Kis cigányleány	nézőj.	4	Kotzebue A.
Kisértet	vit. érz. j.	5	Kotzebue A.
A Kisvárosiak	vigj.	4	Kotzebue A.
Kodrus	szom. j.	5	Crognegk J. Fr.
A kolosvári szép leány	vigj.	5	Andrád Elek
A korzikaiak Magyarországon	érz. j.	4	Kotzebue A.
Kötöttük	érz. j.	4	Kotzebue A.
Kövár Sándor v. a mardosó lelkiismeret	szom. j.	4	Iffland
*Különös nagybátya	vigj.	3	
Krollin Obester v. A katonai érdem nem szenved gyalázatot	nézőj.	3	Andrád Elek

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszor adták ?								Mikor adták először ?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
Láng Á.	—	2	1	1	1	1	—	—	I/27
Murányi Zsigmond...	—	—	—	2	2	1	1	—	V/28
.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Murányi Zsigmond	—	—	—	—	—	—	1	2	XII/12
Ernyi Mihály	1	1	1	1	—	1	—	—	IX/23
.....	1	1	1	1	—	—	1	—	IX/25
.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Murányi Zsigmond	1	1	—	1	1	—	—	—	X/2
Divéky Imre	—	—	—	—	2	—	—	—	IV/28
.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Láng Á.	—	—	—	1	—	—	—	—	VIII/8
.....	—	—	2	—	—	—	—	—	I/27
Sághi Ferencz	1	1	1	1	2	1	1	—	VIII/26
.....	—	—	—	—	—	—	—	1	VII/10
Szomor Máté	—	1	1	2	—	—	—	—	IX/28
Horváth József ...	—	—	2	1	2	1	1	—	VIII/23
.....	—	—	—	—	—	—	—	3	VII/21
Déryné	—	—	—	—	—	—	2	2	II/14
Láng Á.	—	—	—	—	2	3	2	1	XI/4
Csizmazia Sándor	—	2	1	1	1	—	1	1	II/19
b. Wesselényi	—	1	—	—	—	—	—	—	VI/24
.....	—	—	1	—	—	—	—	—	IX/18
Fikker János	—	1	2	1	—	—	—	1	VI/10
Péry Ignác	1	—	—	1	—	—	—	—	X/23
Molnár János	2	—	2	1	1	1	—	—	XII/15
Kelemen László ...	—	—	1	—	—	—	—	—	III/10
.....	—	—	—	—	—	—	1	—	VII/23

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
A mi Lajoskánk	nézőj.	1	Kotzebue A.
*Lanassa	nézőj.	3	Le Miere-Plümicke
*Lantosok v. a víg nyomorúság	énekes j.	3	Schikaneder E.
*Lassú víz partot mos ¹	vigj.	4	Schröder Fr. L.
Látogatás v. magafitogatás	vigj.	4	Kotzebue A.
Leányi barátság	vigj.	1	
*Leányragadás	vigj.	2	Jünger
A lelkesméret	szom. j.	5	Iffland
Livoniai asztalos (I. Péter czár utazása)	—	—	
Lucza széke karácson éjszakáján	nézőj.	3	Katona József
Maeskási Juliánna Szerémben	vit. j.	4	Dugonics A.
*A magyar háznép anyja	érz. j.	5	gr. Soden
Magyar herosok Szigetvárában	érz. j.	3	Láng Á.
A magyarok hívsége	Cantate	—	Versegly F. szövegére
*Makfalvi Sarolta	érz. j.	5	Houwald
*Mardosó lelkiismeret (I. Kövári Sándor)	—	—	
*Májusi nap	nézőj.	5	
Mária v. az asszonyi érdem (I. Asszonyi érdem)	érz. j.	5	Ziegler Fr. W.
Mátyás király és a kolozsvári bíró	érz. j.	4	Andrád Elek
*Mátyás király v. a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma	érz. j.	3	Sz. Szabó László
Medve Albert	vigj.	4	Katona József
*Megbosszúlt feleségrablás v. a XIII-ik századnak éktelenségei	szom. j.	4	Ziegler Fr. W.
Megengesztelés	érz. j.	3	Weissenthurm J.
Megfoghatatlan férfiú	nézőj.	4	Ziegler Fr. W.
Megfordúlt a koczka	vigj.	5	Schröder Fr. L.

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ Fletscher ily cz. vígjátékának: Rule a wife and have a wife német átdolgozása.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
Márton József (?) ...	—	—	—	—	—	—	2	3	V/2 ²
Kazinezy Ferencz ...	—	—	—	—	—	1	—	—	VIII/6
Szerelemhegyi András	—	—	—	2	1	—	—	1	VII/15 ³
Molnár János ...	—	1	1	1	1	1	—	—	VIII/5
Benke József... ..	—	—	1	1	—	—	—	—	XI/26
Murányi Zsigmond	—	—	2	—	—	2	—	1	V/7
Károlyi Ferencz ...	—	—	1	1	—	—	—	—	IV/29
Vass István	—	1	—	—	—	—	—	—	I/8
-----	—	—	—	—	—	—	—	—	—
-----	—	—	—	—	—	1	1	1	XII/26
-----	1	1	—	1	—	—	1	1	X/28
Kelemen László ...	1	—	—	—	—	—	—	—	XI/2
-----	—	2	—	—	—	—	—	—	IV/1
Pacha Gáspártól ...	—	—	1	1	—	—	—	—	III/18
Ihászi Imre	2	1	—	—	1	1	—	—	VIII/14
-----	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Déryné	—	—	—	—	—	—	—	2	VI/26
Déry István	—	—	1	—	1	—	—	—	— ⁴
-----	1	2	1	—	2	1	1	—	XI/20
-----	—	1	1	2	—	1	2	2	VI/1 ⁵
-----	—	—	—	—	—	—	1	—	II/7
Mérey Sándor	—	1	1	1	1	1	—	—	XII/2
Vitkovics Mihály ...	—	—	2	1	—	—	—	—	IV/26
Vass István	—	—	—	3	2	—	—	1	VI/25
Mérey Sándor	1	—	1	1	—	1	—	—	XII/4

² 2-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.³ Die Lyranten oder das lustige Elend.⁴ 1-szer Székesfehérvárt 1814-ben.⁵ 1-szer 1813 és 1-szer 1814-ben Székesfehérvárt is.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Megszabadulás napja	érz. j.	4	Ziegler Fr. W.
Mindenhez kapkodó	vigj.	3	
*Minden lépésben egy botlás (Bohó Misi de Hájás)	vigj.	5	Schröder Fr. L.
Mit tehet néha egy bankó czédula	vigj.	4	Jünger Fr. L.
*Módi leánykérők (Módi szeretők)	vigj.	3	Bretzner
*Mókus v. Minden lében kanál	vigj.	5	Jünger Fr. L.
A Mombelli grófok v. Az atya és az ő gyermekei	érz. j.	3	Hassaurek
Moor Károly (Tolvajok)	szom. j.	5	Schiller Fr.
Móricz bácsi v. a különös ember	vigj.	3	Kotzebue A.
Montfaucon Johanna	nézőj.	5	Kotzebue A.
Nagy atyafiság	dráma	5	Kotzebue A.
A nagylelkű fejedelmek (l. fejedelmek nagy lelke)	vit. j.	5	Ziegler Fr. W.
Nagy mámi	nézőj.	5	Ziegler Fr. W.
Nagy Sándor	vigj.	4	
Nagy zűr-zavar	vigj.	5	Kotzebue A.
A napszámos v. az elveszett gyűrűk	érz. j.	3	
*Nap szüzei	nézőj.	5	Kotzebue A.
Nap ünnepe	érz. j.	5	
A negyven esztendő férfi	vigj.	1	Kotzebue Á.
Nevelés formálja az embert	vigj.	5	Kotzebue A.
Néma	vigj.	1	Kotzebue A.
Ó és új rajzolat (Ó és új világ)	érz. j.	5	Iffland
Okos és vizeszű	vigj.	5	Jünger
Ó rajzolat	vigj.	1	
Orbán Koppán várának ura	vit. j.	5	(Ismeretlen)

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
Ernyi Mihály... ---	1	1	1	1	—	1	—	—	IX/9
-----	—	—	1	2	1	1	1	—	III/12 ⁶
Aszalay János... ---	3	1	1	2	1	1	2	1	V/13 ⁷
Láng A... ---	1	1	—	1	1	—	—	—	VII/10
Kelemen László... ---	1	1	1	1	1	—	1	2	VI/5 ¹
Aszalay János... ---	2	1	2	1	2	1	1	2	VI/10 ²
Katona József... ---	—	—	—	—	3	1	—	—	VII/16
Darvas János... ---	—	—	—	5	—	—	—	2	II/23
-----	—	1	1	1	—	—	—	—	IX/21
Ernyi Mihály... ---	—	—	—	—	—	2	—	1	III/1
Ernyi Mihály... ---	2	—	1	2	1	1	—	1	IX/2 ³
Ernyi M.?... ---	—	—	—	—	2	—	—	—	I/16
Benke József... ---	—	—	—	—	—	2	1	—	IV/5
-----	—	—	—	—	—	—	3	—	IX/12
Ernyi Mihály... ---	2	1	1	2	1	1	2	2	VII/17 ⁴
-----	1	1	—	1	—	—	—	—	VII/1
V. S. (Karolyi F.)... ---	—	—	—	—	—	1	—	—	V/21
Láng Á... ---	—	—	—	3	—	—	—	—	II/14
Déryné... ---	—	—	—	—	1	—	—	—	IX/28
-----	2	1	1	1	1	—	—	—	V/29
Beleznay Zsuzsánna	—	—	—	—	—	—	1	1	VIII/20
Benke József... ---	—	—	—	1	—	—	—	—	XII/3
Benke József... ---	—	—	2	1	—	—	—	—	IX/10
Déryné... ---	—	—	—	—	—	1	—	—	III/7
-----	—	—	—	—	—	—	—	1	I/16

¹ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.² 1813 és 1814-ben Székesfehérvárt is.³ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁴ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁵ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁶ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab czíme	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Oroszlány vitézek	nézőj.	4	Henszler
*Oskolai tudós	vigj.	2	Kotzebue A.
*Othello	szom. j.	5	Shakespere
*Ozmondok	dráma	5	b. Gebler
Önnön áldozat	érz. j.	3	Kotzebue A.
Az örökség	vigj.	1	Vogel ?
Az örökös herceg	vit. j.	5	Ziegler Fr. W.
Őszi nap	érz. j.	5	Iffland
*A papagáj	érz. j.	3	Kotzebue A.
Papelli v. a csudálatos egybentalálkozás	érz. j.	3	Kotzebue A.
Peleskei Nótárius I. rész	vigj.	3	} Görög István ?
Peleskei Nótárius II. rész	—	—	
*Pesti vásár	vigj.	3	Hatvani István
La Peyroux v. az ártatlanság paradi- csoma	érz. j.	4	Kotzebue A.
Pénzgyűlölő	vigj.	3	
Péter csár utazása v. a livoniai asztalos	érz. j.	3	Kratter
*Pikko herceg és Jutka Perzsi	énekesj.	2	Haffner
*Politikus csizmadia	vigj.	5	Holberg L.
Posonvári kísértet	nézőj.	4	
*A postakocsisok	vigj.	5	Schikaneder E.
Prágai nénikék (l. Vándorló szabólegény)	—	—	
A prókátorok	érz. j.	5	Schröder ?
Pulsus	vigj.	1	Babo
*Pusztai sziget	vigj.	1	Metastasio P.
A rágalmozók	érz. j.	5	Kotzebue A.
*Ravasz özvegyasszony	vigj.	1	Kotzebue A. (?)

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807- ben	1808- ban	1809- ben	1810- ben	1811- ben	1812- ben	1813- ban	1814- ben	
Láng A.	—	—	—	—	—	3	—	—	VIII/20
Láng Á.	—	—	—	—	2	—	—	—	V/19
Kelemen László.	—	—	2	1	—	—	1	—	V/29 ¹
Kazinezy Miklós	—	—	1	1	—	—	—	—	VI/23
Benke József	1	1	1	—	—	—	—	1	XII/7 ²
Katona József	—	—	—	—	1	—	—	—	IV/15
Láng Á.	—	—	—	—	1	—	1	—	I/20
Láng Á. (Vass J.)	—	—	—	—	2	1	—	—	III/7
Kemény Anna Mária	—	1	—	—	—	—	—	—	III/11
Benke József	1	—	—	1	—	—	—	—	V/22
.....	—	—	—	—	—	—	3	2	III/4
.....	—	—	—	—	—	—	2	—	VI/20
.....	—	—	—	—	—	—	2	—	IV/4
Benke József	—	2	—	1	—	—	—	—	VII/4
.....	—	—	1	—	—	—	—	—	XI/29
Déry István	—	—	—	1	—	1	—	—	X/1 ³
Szalkai Antal	—	2	2	1	2	1	2	—	IX/30
Aszalay János	—	3	2	3	1	2	2	1	IV/30 ⁴
Farkas János	—	—	—	—	—	2	—	—	VII/26
Sághi Ferencz	1	—	1	1	—	—	—	—	VIII/21
.....	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Benke József	—	—	—	—	1	—	—	—	IV/1
Némethy József	—	—	—	2	—	—	—	—	VIII/15
b. Rudnyánszky Karol.	—	—	—	—	3	2	—	—	V/10
Domokos Jakab	1	—	1	—	—	—	—	—	XI/27
Molnár János	—	—	1	—	1	—	—	—	III/16

¹ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.³ Folytatása Kratter ily című művének Das Mädchen v. Marienburg.² 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.⁴ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Regulus	szom. j.	5	Collin H. J.
Repressaliák v. A tromfot tromffal ...	érz. j.	4	Ziegler Fr. W.
Restauratio	vigj.	4	
Rinaldo Rinaldini I. r.	nézőj.	4	} Henszler K. Fr.
" " II. r.	nézőj.	4	
" " III. r.	nézőj.	3	
Rókafogás	énekes j.	2	
Rolla halála (I. A spanyolok Peruban)	szom. j.	5	Kotzebue A.
Rontó prókátor	vigj.	1	
A rossz kedv	érz. j.	4	Kotzebue A.
Sajdár és Rurik	nézőj.	4	Bárany Ágoston ..
A sakkfigura v. a különös gondolkodású ifjú	vigj.	4	Beck H.
Salamon fiatalkora	vigj.	3	Benke József
Szasszen Julius	szom. j.	4	Zschoke
Sámson	vigj.	4	Metastasio
Somosváriak (I. Szamosváriak)	—	—	
A spanyolok Peruban	szom. j.	5	Kotzebue A.
Stadinger a kovács	vigj.	3	
Streliczek	vit. j.	4	Babo J. M. I.
*A süketnéma	vigj.	3	Kotzebue A.
Szabadítás éjféلكor (Rettung um Mitternacht v. F. A. Musick)	vigj.	1	Iffland (?)
*A szabó és ennek fia	opera	3	Perinet-Schröder F.L.
Szalisbury Adelheid	szom. j.	3	Schröder Fr. L.
Szamosváriak (Kolosváriak ¹)	vigj.	5	
A szarándokok	érz. j.	5	Ziegler Fr. W.

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ A H. és K. Tud. 1813. I. 11. sz.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
b. Wesselényi M. ---	1	—	1	—	—	—	—	—	IX/19
dr. Gyarmathy ---	—	—	—	1	3	1	1	1	XII/31
--- ---	—	—	—	—	—	—	1	—	VIII/1
--- ---	—	—	—	—	—	2	—	—	II/2
Balog István ---	—	—	—	—	—	2	—	—	II/19
--- ---	—	—	—	—	—	1	—	—	III/15
Láng Á. ---	—	—	—	—	4	1	1	—	V/17
Benke József ---	—	—	—	—	—	—	—	—	I/13 ²
--- ---	—	—	—	—	—	—	—	1	VI/19
Ernyi Mihály ---	—	2	1	2	—	—	—	1	IV/27
--- ---	—	—	—	—	—	3	—	1	V/12
Jori János ---	1	1	1	2	—	—	—	—	IX/30
--- ---	—	1	—	1	1	—	1	2	IV/20 ³
Vass István ---	—	—	1	—	—	—	—	—	X/6
Eder György ---	—	—	—	—	—	—	3	—	V/30 ⁴
--- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Benke József ---	—	—	3	1	1	1	1	1	I/13 ⁵
--- ---	—	—	—	—	—	1	—	1	IX/6 ⁶
--- ---	—	—	—	2	—	—	—	—	II/2
Kornéli József ---	1	—	1	2	1	2	1	2	XII/2 ⁷
Láng Á. ---	—	—	—	—	2	1	—	—	IV/21
Ernyi Mihály ---	1	—	1	2	—	—	1	1	IX/16
Horváth Károly ---	—	—	—	2	—	1	—	1	IV/30
--- ---	—	—	—	—	—	—	2	—	I/17
Léhner András ---	1	—	—	—	2	—	—	—	X/12

² A Nap-szüzei folytatása.³ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁴ 1-szer Székesfehérvárt is 1813-ban.⁵ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.⁶ 1-szer Székesfehérvárt is 1814.⁷ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab czime	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Szebeni erdő	nézőj.	4	Weissenthurm J. ---
*Szegény kevély	vigj.	3	Holberg L. ---
Szegény lantos	vigj.	1	} Kotzebue A. ---
Szegénység és nemes szív	érz. j.	3	
Szenvedő Ida	nézőj.	4	
Szerecsen leány (Hívás próbája)	érz. j.	4	Ziegler Fr. W. ---
Szerecsen rabok	szom. j.	5	Kotzebue A. ---
*Szerelm gyermeke	érz. j.	5	Kotzebue A. ---
Szerelm megvallása	érz. j.	5	---
Szerencsétlenek	vigj.	1	Kotzebue A. ---
Szerencsétlen házasság	szom. j.	5	Schröder Fr. K. ---
Szerető és szerető társ egy személyben	vigj.	4	Ziegler Fr. W. ---
*Széchy Mária a murányi várban	vit. j.	5	Versegly Ferencz ---
*Székfalvi (Szegfalvi) Ágnes	szom. j.	4	---
Szép magyar asszony Bécsben	vigj.	1	Schikaneder E. ---
Színjátészó akarátja ellen	vigj.	1	Kotzebue ---
Szín megcsal v. A kellemetes férj	vigj.	5	Jünger Fr. ---
Szirthegeyi György	nézőj.	5	---
*Szökött katona	vigj.	1	Kotzebue A. ---
Szmolenszk ostromlása	érz. j.	5	Weissenthurm J. ---
Sztella	dráma	5	Goethe ---
*Talált gyermek	vigj.	5	gr. Brühl ---
A templariusok	szom. j.	5	Kalchberg ---
Természeti elrendelések	---	---	---
Természet leánya	érz. j.	3	Lafontaine ---
*Természet és szerelem küszködése	nézőj.	4	---

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszoradták?								Mikoradták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
Török István...	—	—	—	—	1	5	—	—	XII/29
Kornéli József...	—	1	1	2	—	—	2	1	IV/22
Katona József...	—	—	—	—	3	—	1	—	IV/15
Léhner András...	1	1	1	1	—	—	—	—	V/20 ¹
Déry István...	—	—	—	—	—	—	1	1	XII/2
Koronka Lajos...	—	—	1	—	1	—	—	—	VIII/7
Kozma Gergely...	—	—	2	1	1	—	1	1	II/24 ²
Verseghy Ferencz...	1	—	1	2	—	1	2	1	VII/8 ³
—	—	—	1	—	—	—	—	—	VII/14
Szabó Anna...	—	—	—	—	—	—	—	1	I/8
Láng A.	1	1	1	1	—	—	1	—	VII/24
—	—	—	1	1	—	—	—	—	V/17
—	—	1	—	—	—	—	—	—	XII/7
Léhner András...	—	—	—	1	—	1	—	—	VII/23
Láng Á.	—	—	—	—	2	—	—	—	II/17
Ernyi Mihály...	—	—	—	—	1	—	1	—	X/19
Kovács Ferencz...	—	—	1	—	—	—	—	—	VIII/11
—	—	—	—	—	—	—	1	—	XI/13
Mátéfy József...	—	—	—	3	1	2	1	2	I/14
Katona József...	—	—	—	—	1	1	1	—	XI/24 ⁴
Kazinczy Ferencz...	—	—	1	—	—	—	—	—	XI/6
Bárány Péter...	—	—	—	2	—	—	—	—	II/28
Benke József...	—	1	1	—	2	—	—	—	XI/25
—	—	—	—	—	—	—	—	1	I/8
Láng Á.	2	—	1	1	—	1	—	—	VI/17
Ihász Imre...	—	—	—	—	—	2	—	—	VII/30

¹ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.² 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.³ 1-szer Székesfehérvárrt is 1814-ben.⁴ A Szebeni erdő mellékarabja. Francziából átdolgozva.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Terno	vigj.	1	-----
Testvéri ellenkezés	érz. j.	5	Kotzebue A. ---
Tettetett beteg kisasszony	vigj.	3	J. G. Laudes ---
Themistocles	dráma	3	Metastasio P. ---
Theseus és Ariadne	melodráma	1	Brandes J. K. ---
Thuringer Gáspár ²	nézőj.	5	Seefeld ---
Tiltott portéka	vigj.	2	Kotzebue A. ---
*Toldi Miklós	nemz. sz. j.	4	Dugonics A. ---
Totilas a gothok királya	nézőj.	5	Federici után Weisenthurm Johanna
Tölgyfa koszorú	nézőj.	4	Iffland ---
Törpe Péter	vigj.	4	színre alk. Vitéz Imre
*A tudákos leány v. a tudomány többet ér a szépségnél	vigj.	3	Kotzebue-Goldoni ---
*Turi György az aransarkantyús vitéz	nézőj.	5	Ihászi Imre ---
Tündérmagány Magyarországon	vigj.	2	Hirschfeld ---
Tűz próbája	vigj.	1	Kotzebue A. ---
Az új emberi nem	vigj.	5	Schröder Fr. L. ---
Újholdvasárnapi gyermek	érz. j.	2	Perinet Joachim..
Új század	vigj.	1	Kotzebue A. ---
Az uralkodó indulatok	vigj.	2	-----
Üstökös csillag (Világ vége)	vigj.	1	Iffland ---
Vak szerelem	vigj.	3	Kotzebue A. ---
*Gr. Valtron v. a subordinatio	érz. j.	5	Möller J. H. F. ---
Vanda a krakói hercegasszony v. a szerelem áldozatja.	vigj.	4	Hirschfeld ---
A vándorló szabólegény v. a prágai nénikék	vigj.	3	Hensler után Perinet Joachim ---
Báró Vasvári kapitány	szom. j.	5	Iffland ---

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

¹ 1812-ben játszotta Déryné szerint a címszerepet egy volt német színész, a pesti születésű Kaczianer — magyarul. (Naplója I. k. 105. l.)

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
Ernyi Mihály... ---	—	2	2	1	1	1	1	1	IV/29
Láng... --- ---	—	2	2	—	—	—	1	1	V/11
Seelmann Károly... ---	—	—	2	1	—	—	—	—	VIII/13
Döme Károly... --- ---	—	—	—	2	—	—	2	2	V/17 ²
Láng Á. ... --- ---	—	—	—	—	—	2	—	—	I/24
Hegyí... --- --- ---	—	—	—	—	—	3	—	1	XII/3
Láng A. ... --- ---	—	—	—	—	—	3	—	—	IV/7
színre alkal. Rehák A. ---	—	—	—	1	—	1	—	1	VII/30
Murányiné... --- ---	—	—	—	—	—	1	—	—	III/16
Ernyi Mihály... ---	—	—	—	—	—	—	3	1	VII/8 ³
(Balog István)... --- ---	—	—	—	—	—	—	1—1	—	IV/19IV/22
Ungváry János... ---	—	1	2	2	1	1	1	1	X/26 ⁴
... --- --- ---	—	—	—	—	—	1	—	—	VII/23
Láng Á. ... --- ---	—	—	—	—	—	3	—	2	I/1 ⁵
Láng Á. ... --- ---	—	—	—	—	2	1	—	—	II/17
Ernyi Francziska... ---	1	—	1	1	—	—	—	—	VIII/19
Horváth József... ---	—	—	6	4	1	3	—	—	VII/19
Láng Á. ... --- ---	—	—	—	—	—	3	—	—	I/1
... --- --- ---	—	—	1	—	—	—	—	—	X/15
Katona József... ---	—	—	—	—	—	2	—	—	IV/17
Láng Á. ... --- ---	1	—	—	—	1	—	—	—	XII/28
Kónyi János... ---	—	—	2	—	1	1	—	—	IX/21
Láng Á. (Vajda Pál) ---	—	—	—	—	—	—	3	—	III/28
Ernyi Mihály... ---	—	2	1	1	—	1	1	1	II/17
Láng Ádám... --- ---	1	—	—	1	—	—	—	—	IX/28

² 1-szer 1813 és 1-szer 1814-ben Székesfehérvárt is.³ 1-szer Székesfehérvárt is 1813-ban.⁴ 1-szer Székesfehérvárt is 1813-ban.⁵ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab címe	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Vándorló deákok mint lantosok...	én. j.	3	Weidmann P. ...
Vendégi jus	vit. j.	5	Ziegler Fr. W. ...
Verbualás	vigj.	3	...
Veszedelmes szomszédság	vigj.	1	Kotzebue A. ...
Vetélykedők	vigj.	1	...
A vén szerelmesek	vigj.	3	...
*A vétkesek	vigj.	3	...
Vigkedvű Mihály debreczeni bírónak emlékezete	szom. j.	4	Babotsai István ...
Vigjáték az ablakból	vigj.	1	Kotzebue A. ...
Vig nyomoruság (Lásd Lantosok)	érz. j.	3	Schikaneder E. ...
Világ vége (l. Ustökös csillag)	—	—	...
*Világ hangja és szív jósága v. A szokás megköti a józan érzést	vigj.	4	Ziegler Fr. W. ...
Virtus próbaköve a szerencsétlenség	érz. j.	5	Kotzebue A. ...
Viszkots Jankó	érz. j.	2	Láng Á. ...
A vizeszüség és jó szív (v. és nagy lélek)	érz. j.	5	Iffland ...
*Zaid v. egy asszony a maga valóságos szépségében	vigj.	3	Henszler ...
*Zászlótartó v. a hamis gyanu	érz. j.	3	Schröder Fr. L. ...
Zitah Mani v. XII. Károly Bendernél	vit. j.	4	(Ismeretlen) ...
Zrínyi Miklós és az ő barátjai	érz. j.	5	Andrád Elék ...
Zrínyi Miklós Sziget várában	vit. j.	3	Láng A.? ...
Zsák meglegelte foltját	vigj.	3	...
*Zsugori	vigj.	5	Molière ...

A *-gal jelöltek előfordultak az 1790—95-iki pesti műsoron.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
Szerelemhegyi A.	—	1	3	1	—	2	—	—	XI/16
Ernyi Mihály --- ---	—	—	—	1	—	—	—	—	I/15
Láng Á. --- --- ---	—	—	—	1	1	—	1	—	VIII/20
Vass István --- ---	—	1	—	1	2	—	1	1	III/16
Láng Á. --- --- ---	—	—	—	—	2	—	—	—	IX/8
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	—	3	II/20 ¹
Kazinczy Ferencz ---	—	1	—	—	1	—	—	—	I/20
--- --- ---	—	1	—	—	—	—	—	—	XI/4
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	1	—	XII/12
Szerelemhegyi A. ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ernyi Mihály --- ---	1	—	1	1	—	—	—	—	XII/11
Ernyi Mihály --- ---	2	—	—	2	—	—	1	1	V/8
--- --- ---	—	—	—	—	—	5	—	—	IV/18
Láng Á. --- --- ---	—	2	1	—	—	—	—	—	I/13
Láng Á. --- --- ---	—	—	2	2	1	1	—	—	X/30
Kelemen László --- ---	—	—	—	1	—	—	—	—	XII/19
Murányi Zsigmond ---	—	—	—	2	1	1	—	1	I/26
--- --- ---	2	1	—	1	—	1	1	1	VII/7 ²
--- --- ---	—	—	—	—	—	—	1	—	V/18
Balog István --- ---	1	2	1	2	—	—	1	1	VI/19
Simai Kristóf --- ---	—	—	—	—	—	—	1	—	I/15

¹ 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.² 1-szer Székesfehérvárt is 1814-ben.

A szindarab czíme	Műfaj	Hány felvonás	Írója
Táncz-, zene-, ballet-,			
Balét (ismeretlen címmel) ..	---	---	---
Béna borbély ..	balét	---	---
Czigányok tanyája ..	balét	---	---
Don Juan ..	némajáték	---	---
Musikalis Akadémia ..	---	---	---
Musikalis Concert Schillinger úr által	---	---	---
Nemzeti balet ..	1 felv.	---	---
Némajáték ..	---	---	---
Pierot (Kis és nagy Pierot) ..	némajáték 1 felv.	---	---
Quodlibet (3 szakaszban ; 3 felvonásban)	---	---	---
Szerelemföltök ..	balét 1 felv.	---	---
Tündér Rózsa ..	némajáték 1 felv.	---	---
Zsidó lakodalom ..	balét	---	---

Ez a műsor, mely az egykorú Almanachok alapján állítottatt össze, egypár jelentéktelen részletben eltér a *Hazai és Külföldi Tudósítások* néhány adatától, így pl. Rolla halálát január 13 (A.) helyett 14-én adják (H. I. 8 szám) 1809-ben. — 1810-ben nov. 13-án az Alm. a Haza szeretetét, míg a H. és K. T. (1810. II. sz.) A nagy Hunyadi említi. — Az 1813. évi január 26-án említett Quodlibet nincs az A.-ban de a Vándorló szabólegény meg a H. és K. T.-ban nincs említve. (1813. I. 11. sz.) — A február 5-iki előadásról Zsugoriról (H. K. T. 1. 15. sz.) az Alm. nem emlékszik, de viszont a Kinesásó febr. 9-iki előadása nincs említve a H. K. T.-ban (i. h.). — A Házasság-szerző Prokátor 1813. febr. 16-iki előadása (H. K. T. I. 19) nincsen az Alm.-ban említve. — Alexina előadása márcz. 23. helyett márczius 20-ára van téve a H. K. T.-ban (1813. I. 31. sz.). Viszont a Feledékenyek és a Csak fojtás előadása márcz. 30-án megvan az Alm.-ban, de hiányzik a H. K. T.-ban (1813. I. 33. sz.). — Coriolán 1813-iki május 21-iki előadásáról (H. K. T. 1813. I. 42. sz.) mitsem említ az Almanach. — A június 27-iki Feleség féltő Suszter helyett az Alm.-ban a Verbualás említettik.

Fordítója	Hányszor adták?								Mikor adták először?
	1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben	1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben	
pantomimikai stb. előadások.									
-----	—	—	—	—	4	—	—	—	— 2
-----	—	—	—	—	1	—	—	—	— 3
-----	—	—	—	—	1	—	—	—	— 4
-----	—	—	—	—	2	—	—	—	— 5
-----	—	—	—	—	1	—	—	—	— 6
-----	—	—	—	1	—	—	—	—	— 7
-----	—	—	—	—	—	—	—	—	3 8
-----	—	—	—	—	2	—	—	—	— 9
-----	—	—	—	—	4	—	—	—	— 10
-----	—	—	1	1	—	—	3	4	— 11
-----	—	—	—	—	—	—	—	—	— 12
-----	—	—	—	—	3	—	—	—	— 13
-----	—	—	—	—	1	2	—	—	— 14

(H. K. T. 1813. II. 3. sz.) — Az Estvéli óra szept. 30-iki előadása nincs említve a H. K. T.-ban, (1813. II. 28. sz.) — De a *Vizhordó és Stadinger a Kovács* nincsenek november 10 és 11-iki előadásokul az Alm.-ban (H. K. T.-ban 1813. II. 39. sz.), — A december 5-iki Szegénység és nemes szív helyett a *Alm.* szerint a Szérelem gyermekét adják. (H. K. T. 1813. II. 52. sz.)

² IX/15.—23.—29.—XI/3.

³ X/20.

⁴ XII/8.

⁵ XI/1.—XI/13.

⁶ XII/25.

⁷ IV/27.

⁸ IX/18.—IX/21.—IX/25 1-szer Székesfehérvárt is 1814 X/8.

⁹ X/13.—X/17.

¹⁰ I/13.—I/15.—II/1.—X/19.

¹¹ 2-szer Szkf. is 1814-ben V/5.—V/9.

¹² 1-szer X/11— Székesfehérvárt.

¹³ I/25.—I/27.—XI/6.

¹⁴ IV/23.—IX/17. (Pantom.)

AZ 1833—1837-IKI MŰSOR.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Abbé de l'Epée	dráma	5
Abellino	szinj.	3
A bujdosó Ámor	vigj.	4
Gróf Adermál	érz. j.	3
Agyvelő műszerei	vigj	3
Aline, golkondai királynő	tünd. vigj.	3
Alpesi rozsácska. Patens és Shawe	szinj.	3
Amerikai	vigj.	4
Amsterdami hóhér	érz. j.	3
Angeló, Padua zsarnoka	szom. j.	4
Angyalvár omladékai v. a királyi korona	vitézi j.	5
Arany király	énekes j.	2
Aranyműves leánykája	vigj.	2
Arsenius	énekes j.	2
Az ashorni bányaöböl	melodráma	3
Asszonyi hűség kiállja a tűz-próbát	vigj.	1
Attila és Buda	tört. színj.	4
Atya és leánya	szinj.	5
Atya és vőlegény egy személyben	vigj.	3
Aurelius Commodus és Sába királynője	vigj.	2
Az én voltam	vigj.	1
Ál-Catalani	énekes j.	2
Árkádiai menyasszony	vigj.	4
Ármány és szerelem	szom. j.	5
Árulás és szerelemföltés	szom. j.	5
Arva és gyilkos	melodráma	3

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Bouilly-Kotzebue	Lészay Lőrincz	—	1	1	—	—	VIII/2
Zschokke H. D.	Benke József	—	—	2	—	—	I/23
Kotzebue A.	Láng Ádám	1	1	1	—	1	X/29
Leopold	Szentgerliczei Jakab Lajos	1	—	—	—	—	X/19
Kotzebue A.	Láng Ádám	—	1	—	—	—	VII/12
Treitschke G. Fr.	Kiss János	—	2	—	—	—	V/27 ¹
Holbein Fr. Ig.	Kiss János	1	1	2	1	—	VIII/6
Töpfer K. Fr. G.	Láng Á.	—	—	—	3	—	X/15
Birch-Pfeifer K.	Kiss János	1	—	1	—	—	X/10
Hugo V.	Csató Pál	—	—	—	5	—	IV/18
Cuno H.	Komlóssy Ferencz	1	1	—	2	—	VII/9
Hopp A. E.	Fáncsy Lajos	—	—	—	5	—	V/17
Blum K.	Déryné	—	—	—	1	—	X/6
Meisl K.	Láng Á.	2	—	—	—	—	X/20
Treuhold (zenéje Roser Ferencztől)	Szerdahelyi József	—	—	1	1	—	V/10
Kotzebue A.	Láng Á.	1	—	—	—	—	IX/1
Ziegler Fr. W.	Telepy György	—	1	—	—	—	X/7
Raupach E. B. J.	Jakab István	—	—	—	1	—	VII/14
Picard-Schiller	Éder György	—	—	—	1	—	XI/29
Adolf(SchadenJ.N.A.)	Komlóssy Ferencz	—	1	1	—	—	V/4
Hutt	Telepy György	—	3	—	—	—	V/8
Bauerle Adolf	Komlóssy Ferencz (Láng ...)	1	1	1	1	—	VII/14
rammerstädten	Balog István	—	—	2	—	—	VIII/11
Schiller Fr.	Vass István	—	1	—	—	—	V/10
Spiess K. H.	Inczédy Pál	1	1	—	—	—	X/5
Frederique-Castelli	Lilien Antal	—	2	1	—	—	V/13 ²

¹ Dalai Pály Elektől.² Zenéje Seyfried Ignácztól.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Baköz	vigj.	3
Bánk bán	szom. j.	5
Bánom, hogy megházasodtam	vigj.	3
Bársony cipő	harczias j.	6
Bátori Mária	szinj.	5
Belizár	szom. j.	5
Benjamin Lengyelországból v. a nyolez garasos atyafi	vigj.	5
Benyovszky gróf	érz. j.	5
Betegek	vigj.	1
Béla futása	dalj.	2
Boeskey István v. az egyenes lelkű hazafi	harczias j.	5
Borgia Lucrezia	szom. j.	5
Borostyán koszorú	szinj.	5
Borsszem Jankó	tünd. vigj.	2
Borzasztó éj a paluzzi kastélyban	szinj.	3
Borzasztó éj a sziklavölgyben	melodráma	3
Bosszuállók	szom. j.	5
Bosszuálló lelkiismeret	szom. j.	4
Botesinálta doktor	vigj.	3
Burgundiai gróf	szinj.	4
Bübájos szekrény v. a lepecsételt polgármester	vigj.	2
Bübájos vadász	dalj.	3
Cæsario a férigyülölő	vigj.	5
Calais János (Constanzia)	dráma	3
Cœlina v. a titok gyermeke	szinj.	3
Corvinus Mátyás	harczias j.	4
A cremonai szövetnékes ifjú	szom. j.	4

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833. ban	1834. ben	1835. ben	1836. ban	1837. ben	
Kotzebue A.	Patai István (Balog István)	2	1	2	1	—	VIII/8
Katona József		—	—	2	1	—	II/27
Koch K. V.	Láng Á.	—	—	1	—	—	III/3
Birch-Pfeifer K.	Deáky Fülöp S.	2	1	1	1	—	VIII/18
Dugonics András		1	1	2	1	1	XI/19
Schenk E.	Kiss János	—	—	—	2	—	X/31
Cuno H.	Komlóssy Ferencz	2	1	1	1	—	VII/24
Kotzebue A.	Láng A.	—	2	1	—	—	I/2
Kisfaludy Károly		—	—	1	—	—	IX/4
Kotzebue A.	Csery Péter zenéje Ruzicskától	2	1	2	4	—	VIII/19
KotzebueUbaldojant.	Láng Á.	2	—	—	1	—	VII/7
Hugó V.-Kolb	gr. B. (ethlen) F. (er.)	—	—	2	1	1	IX/19
Ziegler Fr. W.	Köcsi P. János?	—	—	2	—	—	IX/7
Telepy György		—	—	4	2	—	II/6
Mellesville-Genlis	Kiss János	1	—	1	1	—	VIII/14
.....	Pály Elek	—	—	1	—	—	II/21 ¹
Z.	Molnár András	—	1	—	1	—	I/4
Kotzebue A.	Dudok Pál	—	—	—	1	—	IV/12
Molière	Kazinezy Ferencz	—	1	—	1	—	XII/2
Kotzebue A.	Komlóssy Ferencz	—	2	1	—	—	II/1
Kotzebue A.	Megyeri Károly	1	1	1	1	1	X/13
Weber-Kind	Pály Elek	—	—	2	3	—	VIII/3
Wolf P. A.	Komlóssy Ferencz	1	1	1	1	—	VIII/21
Castelli Fr. Ig.	Láng Á.	1	1	—	—	—	XI/7
Pixerecourt Gilbert	Deáky F. S.	—	—	—	1	1	I/14
Weidmann Fr. K.	Czövek István	—	1	1	1	—	VI/10
Kotzebue A.	Komlóssy Ferencz	—	1	1	1	—	VII/1

1 Zenéje Drechslertől.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Csalódások	vigj.	4
Cserkoszorú	kat. érz. j.	4
Cserny György	vigj.	3
Csörgő sapka	énekes j.	3
Deodata a mennyei jegyes v. a kísértés	szinj.	4
Derék anya	érz. j.	5
Fra Diavolo	dalj.	3
Dienes v. a királyi ebéd	szom. j.	5
Domi az amerikai majom	melodr. vj.	3
Dominique az ördög czimborája	vigj.	3
Donna Dianna	vigj.	5
Don Juan v. a kísértő vendég a pokol tornáczáig	—	3
Dúsgazdag paraszt v. a tündérországi leány	tün. én. vj.	3
Eduárd Skóczyában	szinj.	3
Egerváry Balázs	harczas j.	4
Egymást bosszantók	vigj.	5
Egy óra	tünd. színj.	4
Ekebontó Borbála	szom. j.	4
Elevenholt házaspár	vigj.	1
Elfride	szinj.	3
Eliza és Claudio	dalj.	2
Ellenségek	dráma	3
Első Péter és Katinka	érz. j.	4
Embergyűlölés és megbánás	érz. j.	5
Az emberi szív örvényei	szom. j.	5
Enzio király	szom. j.	5

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Kisfaludy Károly	---	2	1	1	1	1	VII/11
Abellino	Ernyi Mihály	—	1	—	—	—	V/15
Balog István	---	—	1	—	—	—	II/2 ¹
Schikaneder E.	Szerelemhegyi Andr.	—	—	—	4	—	III/8 ²
Kotzebue A.	Láng Á.	—	—	—	1	—	III/19
gr. Soden Gy.	Pápai István	—	1	—	—	—	VI/3
Auber-Scribe	Szerdahelyi József	—	—	2	1	—	IX/29
Szigligeti Ede	---	—	—	—	1	1	XII/27
Told Fr. X.	Fáncsy Lajos	—	2	—	—	—	IV/24
Epagny és Dupin	J. L. D.	—	—	2	—	1	VII/29
Moreto-West	Komlóssy Ferencz	2	1	—	1	—	VII/30
P. Z.	Láng A.	—	—	—	—	1	I/29
Raimund Ferd.	Szerdahelyi József	—	2	2	2	1	XI/18
Duval-Kotzebue	Láng A.	—	—	1	—	1	VII/25
Péry Ignác	---	1	—	—	—	—	VIII/17
Beck H.	Benke József	—	2	—	—	—	I/12
Lewis-Holbein	Pály Elek	—	1	1	—	—	IX/27 ³
Tóth Lőrincz	---	—	—	—	1	—	IX/17
Lebrün K. A.	Telepy György	1	2	2	3	—	VII/27
---	K. Boer Sándor	—	1	—	—	—	IV/5
Mercandante	Szerdahelyi József	—	—	1	2	—	XI/7
Houwald E. C. F.	Hiri F.	—	1	—	—	—	XI/29
Kratter Fr.	Déry István	1	—	—	—	—	XI/4
Kotzebue A.	Koré Zsigmond	1	—	1	1	—	IX/28
Kisfaludy Sándor	---	1	—	—	—	—	X/28
Raupach E.	Fáncsy Lajos	—	—	1	1	—	VIII/21

¹ Zenéje Mátrai G.-tól. ² Zenéje Hennebertől. ³ Zenéje Lannoytól.

A szindarab címe	Műfaj	Felvonások száma
Epigramm	vigj.	4
Erősen megfeszült húr elpattan	érz. j.	5
Esküvés	szom. j.	5
Essex gróf	szom. j.	5
Ez a ház eladó	vigj.	1
Az ezüst menyegző	szinj.	5
Az élet álom	nézőj.	5
Éjfél	szinj.	5
A falusi borbély	dalj.	2
Falusi lakodalom	vigj.	3
Fauszt doktor	szom. j.	5
Február 24-ike	szom. j.	1
Fecske Demeter	vigj.	1
Fejedelem kedvese	szom. j.	5
Fejedelmi nagyság	szinj.	5
Fejedelem titkos útazása (Incognito)	szom. j.	4
Fekete asszony	énekes vj. (parodia)	3
Fekete Fritz	szom. j.	5
Félbenszakadt hangverseny	vigj.	5
Fiatal férj	vigj.	3
Fiatal házask v. Megházasodtam	vigj.	3
Fiatal keresztanya	vigj.	1
Fiesco	szom. j.	5
Figaro lakodalma	vigj.	5
Finnlandi János (János Finnland hercege)	szom. j.	5
A fogadósné	vigj.	3
Fonák román	vigj.	4

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833- ban	1834- ben	1835- ben	1836- ban	1837- ben	
Kotzebue A.	Láng Á.	—	1	—	—	—	VIII/21
Iffland A. W.	Ernyi Mihály ..	—	1	—	—	—	IV/10
Gombos Imre		1	—	—	—	—	VIII/10
Johns H.-Banks és Brook Ralph	Láng Á.	—	2	—	1	2	III/1
Dailetæ-Duval	Láng Á.	1	1	1	1	—	VII/27
Kotzebue A.	Balog S. (Murányi Zsigmond)	—	—	—	1	—	XII/8
Calderon-West	Láng Adám (Déry István) ..	1	—	—	1	—	XII/31
Lamberth J. W.	Déryné	—	—	—	2	—	II/9
Schenk-Schmidt ..	Kosci P. János ..	—	2	—	—	—	VIII/14
Jakab István		—	—	1	—	—	III/26
Klingemann E. A. J.	Komlóssy Ferencz	—	1	—	—	—	II/15
Werner Fr.	Telepy György ..	—	1	—	—	—	II/24
Körner	Komlóssy Ferencz	1	—	—	—	—	X/17
Hagemann Fr. G.	Udvarhelyi M. (?) ..	—	1	—	—	—	VII/31
Ziegler Fr. W.	Ernyi Mihály ..	—	1	—	—	—	X/3
Ziegler Fr. W.	Mérey Sándor ..	—	2	1	—	1	V/30
Nagy Ignác*	zenéjét «többen» ..	—	—	2	2	—	VII/1
b. Auffenberg	Kiss János	—	1	—	—	—	I/24
Voss Gyula	Deáky Fülöp S.	—	—	—	2	—	II/2
Mazères	Jakab István	—	—	2	1	—	IX/22
Csató Pál		—	—	—	—	1	III/4
Scribe I.	Jakab István	—	—	—	2	—	VII/3
Schiller Fr.	Nagy Ignác	—	—	—	1	—	VIII/27
Jünger J. Fr.	Szilády	—	2	—	—	—	II/23
Weissenthurm I.	Kossuth Lajos ..	—	1	1	1	—	VIII/16
Goldoni	Jakab István	—	1	—	—	—	V/22
Grammerstädten ..	Várady Péter	—	1	1	—	—	VII/22

* A megyei levéltári Játéksz. könyvt. szerint fordította Kiss János színész.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Formenterai remete	szinj.	3
Foszter testvérek	szinj.	5
Francziaországi tündér	érz. vigj.	2
Frangepán Erzsébet	szom. j.	5
A frankfurti nagy vásár	szinj.	5
Frigyesi Elek	szinj.	5
Gabriella	szinj.	3
Galotti Emilia	szom. j.	5
Garabonciás diák	tünd. vigj.	3
Garrick Bristolban	vigj.	4
Göldingi vár (Kapi vár)	reg. színj.	5
Genfi árva	dráma	5
Griseldis	szinj.	3
Gyámatya és gyámleány	szinj.	3
Gyökeres orvoslás	vigj.	3
Gyűlölség és szerelem boszúállása	szinj.	5
Hadd nyugodjanak a holtak	vigj.	3
Hajótörést szenvedők (Papagáj)	érz. j.	3
Halottrabló	szom. j.	3
Hamis pénzverők	nézőj.	—
Hamlet	szom. j.	5
A hankóczy pusztavár v. a földalatti kísértetek	vit. j.	3
Haramiák	szom. j.	5
Haramiák	néma j. tánccezal	2
Ha paranesolja v. leánykérés szabály szerint	vigj.	4
Harmincz esztendő egy játékos életéből	szinj.	3
Hatalomszó	szom. j.	5

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták ?					Mikor adták először ?
		1833- ban	1834- ben	1835- ben	1836- ban	1837- ben	
Kotzebue A.	Boer Sándor (Verseghy Ferencz)	—	1	—	—	—	X/17
Töpfer K. Fr. G. ...	Joannovics Demeter	—	—	1	1	—	VI/24
Meisl K.	Láng Á.	—	1	3	—	—	III/12
Szigligeti Ede ...		—	—	1	—	—	X/3
Birch-Pfeifer K. ...	Baranyi Péter ...	—	1	—	—	—	I/9
Holbein Fr. G.	Láng Á.	2	—	1	1	—	VIII/1
Castelli I. Fr.	Kovacsóczy Mihály	—	2	1	1	—	II/18
Lessing G. E.	Kazinczy Ferencz ...	—	—	—	2	—	VII/16
Munkácsy János ...		—	5	4	4	1	VIII/23
Deinhardtstein K. ...	Joannovics Demeter	—	—	—	1	—	IV/5
Weissenthurm J.	Telepy György ...	—	2	—	—	—	IV/1
Castelli J. Fr.	Radnótfáy N. Samu	—	1	1	—	1	VII/3
Halm Fr.	Fáncsy Lajos ...	—	—	—	2	—	XI/19
Raupach E. B. J. ...	Jakab István ...	—	—	—	1	—	VII/12
Weissenthurm J.	Déry István ...	—	2	2	1	—	II/10
Kotzebue A.	Lőcsey Sámuel ...	—	1	—	—	—	XI/27
Raupach E. B. J.	Telepy György ...	—	1	—	1	—	X/8
Kotzebue A.	Balog István ...	—	1	—	—	—	III/8
Birch-Pfeifer K.	Pály Elek ...	1	1	1	1	—	VII/13
Cuno Scribe ...	Pápai (Balog István)	1	—	1	—	—	VII/16
Shakespere-Schröder	Barcsai László) (Kazinczy Ferencz ¹)	—	1	2	1	—	VII/26
Telepy György ...		1	—	—	—	—	VIII/23
Schiller Fr.	Barcsai László ...	—	—	—	—	1	I/20
Zedlitz - Nimmersatt	Komlóssy Fer.	—	1	—	—	—	II/20
Töpfer K. Fr. G.	Fáncsy Lajos ...	—	2	1	2	—	I/19
Iffland A. W.	Jakab István ...	1	—	2	1	—	IX/14
Ziegler Fr. W.	Telepy György ...	—	1	1	—	—	I/18

¹ Honm. szerint 1836-ban Kazinczy ford. szerint adták (i. h. 573. lap).

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Havasi rémkirály	tünd. j. én.	2
Havasi rózsza (L. Alpesi rózsácska)	—	—
Hazajövetel	szinj.	1
Hazaszeretet győzelme az atyai szíven	szinj.	4
Háladatosság örömnünnepe	vig. én. j.	2
Három egyszerre	vigj.	1
Három század	énekes j.	3
Házi orvos	vigj.	3
Házaspár	vigj.	5
Házasságszerző prókátor	vigj.	1
Házi orvosság	vigj.	2
Hedvig	szinj.	3
Heilbronni Katalin v. a tűzpróba	regényes harcz. dr.	3
III. Henrik és udvara	dráma	5
Hernani	szom. j.	3
Héderváry Czeccilia (Aubigny Klementina)	harcz. j.	5
777.	vigj.	4
Hét leány formaruhában	én. vigj.	1
Hinko és Maritta	reg. j.	2
Hivatlan képiró	vigj.	5
Hogy lehet olesón élni	vigj.	3
Hogy teheti az ember szerencséjét	vigj.	3
Hölgyrablás	vigj.	1
Hunyadi László halála	szom. j.	3
Huszárok és dámák	vigj.	4
Hűség próbája	vigj.	3
Igazmondó hazug	vigj.	1
Igazság jutalma	érz. j.	1

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták ?					Mikor adták először ?
		1833- ban	1834- ben	1835- ben	1836- ban	1837- ben	
Raimund Ferd.	Telepy György ...	1	1	1	2	—	XI/14
-----	-----	—	—	—	—	—	—
Houwald E. F. ...	Hiri Ferencz ...	—	—	—	1	—	III/26
eredeti szerzője ismeretlen ...	-----	—	1	—	—	—	III/19
Komlóssy Ferencz ...	-----	—	—	1	—	—	I/1
Kisfaludy Károly ...	-----	1	1	1	—	—	XI/10
Meisl Károly ...	Bántó Sámuel ...	—	—	—	3	—	I/3
Ziegler Er. M. ...	Murányi Zsigm. ...	—	2	1	—	—	VI/18
Kotzebue A. ...	Láng A. ...	2	—	—	1	—	IX/15
Goldoni-Bretzner H.	M. Móricz ...	—	2	—	1	—	IX/7
Weisse Fr. ...	Simai Kristóf ...	—	—	1	—	1	II/15
Körner K. Th. ...	Déry István ...	1	1	1	—	—	VII/25
Kleist B. H. W. ...	Komlóssy László ...	—	1	—	1	—	X/25
Dumas-Schiff ...	Szigligeti Ede ...	—	—	—	—	1	I/1
Hugó V. — Kolb. ...	b. Luzsénszky Mihály	—	—	1	—	—	I/28
Katona József ...	-----	1	—	—	—	—	XI/28
Lebrün Károly ...	Telepi György ...	—	—	—	2	—	IV/10
Angely Lajos ...	Komlóssy Fer. ...	2	—	—	—	—	VIII/11
Birch-Pfeifer K. ...	Kiss János ...	—	2	1	1	—	VI/9
Telepy György ...	-----	1	—	—	1	—	XI/17
Lebrün K. ...	Jakab István ...	—	—	—	2	—	II/21
Scribe-Mazères ...	Jakab István ...	—	—	2	—	—	VII/30
Jünger J. Fr. ...	Jakab István ...	—	—	—	2	—	III/1
P. Szentmiklóssy A.	-----	—	—	2	—	—	III/30
Fredro-Zimmermann	Kiss János ...	—	—	1	1	—	IX/3
Kisfaludy Károly ...	-----	—	1	—	—	—	I/13
franèziából m. tette	M. Móricz ...	—	2	—	—	—	VIII/3
Kotzebue A. ...	Ernyi Mihály ...	—	1	—	—	—	II/8

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Ikrek	szinj.	5
Ilka	dráma	5
Indusok Angolországban	vigj.	4
Intermezzo	vigj.	3
István magyarok első királya	harcz. j.	5
Izabella	dalj.	4
Izidor és Olga v. A rabszolgák	szom. j.	2
János kulacsa	vigj.	1
A játékos	dráma	5
Jegyzőkönyv	vigj.	3
Jelszó	szinj.	4
A jó barátok	szinj.	4
Jolántha jeruzsalemi királyné	szom. j.	4
Jósige	szom. j.	5
Jótévő és árva	vigj.	2
Kastély az ország-útján	vigj.	1
XII. Károly Rügen szigetén	vigj.	4
Kecskeméti család Bécsben	vigj.	3
Kemény Simon	tört. drám. daljáték	5
Két Báthori	szinj.	5
Két ezédula	vigj.	2
Két alakú	vigj.	4
Két altiszt	szinj.	3
Két brittus	vigj.	3
Két feledékeny	vigj.	1
Két férj felesége	szom. j.	3
Két gályarab	érz. j.	3
Két Klingsberg	vigj.	4

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Falitzky Jánosné	-----	—	—	1	—	—	XII/5
Kisfaludy Károly	-----	—	1	—	—	—	VII/24
Kotzebue A.	Péry Ignác	—	—	2	1	—	I/8
Kotzebue A.	Csáthy Gábor	—	2	—	—	—	VIII/11
Girzik F.	Katona József	—	1	—	—	—	VIII/19
Rossini	Szilágyi Pál	—	—	1	—	—	IX/12
Raupach E. B. J.	Ujfalusi Sándor	—	—	1	1	—	V/16
Kisfaludy Károly	-----	1	—	—	—	1	X/13
Iffland A. W.	Thaller István	—	2	—	—	—	IV/29
Kotzebue A.	Löcsei Sámuel	—	—	—	—	1	I/31
Leuthner	Éder György	—	1	1	—	—	VIII/5
Ziegler Fr. W.	Ernyi Mihály	—	—	1	—	—	IV/2
Ziegler Fr. W.	Katona József?? * Murányi Zsigm.	—	1	1	1	—	II/25
Garay János	-----	—	—	—	1	—	I/19 Pesten
Nota Albert	Jakab István	—	1	—	—	—	XII/6
Kotzebue A.	Murányi Zsigmond	—	2	1	1	—	II/24
Both	Kolozsi József	—	3	—	1	—	XI/13
Gleich A. J.	Láng Á.	—	1	—	1	—	VII/13
Kisfaludy Károly	-----	—	—	1	—	—	VI/5
Fáy András	-----	1	—	—	—	—	XII/5
Florian-Förster	K. J. és G.	1	—	—	—	—	XI/24
Holbein Fr. Ig.	Jakab István	—	—	2	2	—	VIII/30
Hell Tivadar	Mérey Károly	—	1	1	—	—	X/18
Blum Károly	-----	—	—	—	2	—	XI/17
Kotzebue A.	Márton József	1	1	2	—	—	X/17
Babo J. M. J.	ifj. Vargy. Dániel Elek	—	—	1	1	1	VI/3
Hell Tivadar	Megyeri Károly	1	1	1	—	1	XII/14
Kotzebue A.	Láng Á.	—	—	2	—	—	I/30

* Egykoru szinlap szerint fordítója nem Katona, hanem Murányi; l. Fancsy szinlapgyűjt. a Muz.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Két nap falun	vigj.	2
Két Péter vagy a sárdámi polgármester	vigj.	3
Két szó	dalj.	2
Két unokahúg egy helyett	vigj.	2
Két úr szolgálja	vigj.	3
A kérők	vigj.	3
Kézművesek lakozása	ének. vigj.	1
Kiki párjával	ének. j.	3
Kinesások	szom. j.	4
Király és bolond	vigj. ének.	2
Királyi korona (l. Angyalvár omladéki)	—	—
Királyunkért és hazánkért utolsó csepp vérünket	vigj.	3
Királyi parancsolat	érz. j.	4
Király Ludason	vigj.	5
Kísértő hegyi lélek	vigj.	3
Korona és vérpad	szom. j.	5
Korzikaiak Magyarországon	szinj.	4
Könnyműség szerelemből. (Csalódások)	vigj.	4
Kötőtűk	vigj.	4
A kulmhegyi haramiák	szinj.	5
Kronsteini harezjáték	vit. j.	5
Lanassa	szom. j.	4
Lantos és környékszék	vigj.	3
Lassú víz partot mos	vigj.	4
Leányőrző	vigj.	3
Leánykerés szabály szerint (l. Ha parancsolja)	—	—
Leégett ház	vigj.	1
Lengyel király házassága	vigj.	5

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták ?					Mikor adták először ?
		1833- ban	1834- ben	1835- ben	1836- ban	1837- ben	
Kurländer Fr. A.	Hugo	—	1	—	1	—	XI/9
Lebrün K.	Telepy György	1	1	1	1	1	IX/5
D'Alayrac	Deáky Fülöp S.	1	1	1	—	—	IX/15
Kotzebue A.	A.	—	1	—	—	—	III/11
Goldoni-Schröder.	Sági Ferencz	—	2	—	1	1	I/26
Kisfaludy Károly		2	1	1	—	1	IX/10
Angeli L.	Mérey (Moritz)	—	2	1	—	—	XII/8
Holberg Lajos	Cz. D.	—	—	—	1	1	I/1
Vörösmarty M.		—	1	—	—	—	IX/16
Castelli Ig. Fr.	Horváth D.	—	—	1	—	—	VIII/1
		—	—	—	—	—	—
Henszler	Ernyi Mihály	—	—	2	—	—	II/11
Töpfer K. Fr. G.	Láng Á.	1	1	2	—	1	XI/13
Gaal József		—	—	—	—	1	III/18
Meisl Károly	Láng Ádám	—	2	—	2	—	II/7
Dumas-Jermann	Jakab István	—	—	—	4	1	III/4 Pesten III/14 Budán
Kotzebue A.	Fikker János	—	—	1	1	—	V/7
Bauernfeld	Kiss János	—	—	1	—	—	IX/15
Kotzebue A.	Péry Ignác	—	—	—	1	—	II/6
Cuno H.	Komlóssy Ferencz	1	1	—	1	—	VIII/28
Holbein Fr. I.	Komlóssy Ferencz	2	—	2	—	—	VIII/4
Le Miere	Kazinezy Ferencz	1	—	—	—	—	XII/21
Kotzebue A.	Megyeri Károly	—	1	1	—	—	VII/6
Ziegler Fr. ?	Molnár János	1	—	—	2	—	IX/22
Kisfaludy Károly		—	2	—	—	—	II/3
		—	—	—	—	—	—
Schikaneder E.	Murányi Karolina	2	1	—	—	—	IX/15
Hassaureck	P. Horváth D.	1	—	1	—	—	XI/5

A szindarab czíme	Műfaj	Felvonások száma
Leonora v. menyasszony a sírban	szom. j.	3
Lepecsételt polgármester (l. Bübajos szekrény)	—	—
Ligeti kastély	vigj.	1
Lucza széke karácson éjén	nézőj.	3
Lumpaczi Vagabundus	tünd.vj.én.	3
Macbeth	szom. j.	5
Macskási Juliánna	szinj.	5
Magának akart, másnak kért	vigj.	1
Marianna	szinj.	5
Alessandro Massaroni	szinj.	2
Mária az asszonyi érdem v. a tűzpróba	rajzolat	—
Mátrai rablók	szinj.	3
Mátyás diák	vigj.	1
Mátyás király választása	ered. dalj.	3
Mátyás napja Soroksáron	vigj.	3
Medve	vigj.	1
Megjátzott cselek	szom. j.	5
A megosztott szív	vigj.	1
Menyasszony és vőlegény egy személyben	vigj.	2
Menyasszonyi korona	szom. j.	5
Mencsikoff és Natalia	szinj.	5
Messinai hölgy	szom. j.	5
Mexicói vőlegény	vigj.	5
Mézes hetek	vigj.	2
Mézes kalácsos Róza	—	—
Minden lépten egy botlás (Bohó Misi de Hájas)	vigj.	5
Mókus v. minden lévőben kanál	vigj.	5

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Holtey K.	Éder György...	—	—	2	—	1	III/23
németből szabadon		—	—	—	—	—	—
Csató Pál		—	—	—	4	—	VI/26
Katona József ...		1	—	1	—	—	XII/20
Nestroy J.	Pály Elek és Telepy György...	—	7	3	4	1	IV/18*
Shakespere W.	Döbrentei G.	—	1	—	—	—	VI/17
Dugonics A.		—	—	1	—	—	X/10
Kovács Pál		1	1	—	—	—	VII/26
Treitschke G. Fr.	Jakab István	—	—	—	1	1	XII/5
Both	Jakab István	—	—	1	—	—	VII/2
Ziegler Fr. W.	Horváth Dániel	—	1	—	—	—	XII/20
Nagy Ignác		—	—	1	—	—	VII/11
Kisfaludy Károly ...		—	—	1	—	—	VII/19
Sz, Szabó László ..	zenéjét { Heinisch F. Arnold Gy.	—	1	—	—	—	XII/15
Bauerle Adolf	Éder György	—	1	—	—	1	I/21
Oeser	Lőrinczy	—	1	—	—	—	VII/29
Szigligeti Ede		—	—	1	—	—	III/24
Kotzebue A.	Farkas Mária	—	1	—	—	—	XII/21
Kotzebue A.	Telepy György	—	2	—	—	—	VI/5
Cuno H.	Szolusz Ferencz ..	—	1	1	—	—	XI/22
Kratter Ferencz ...	Megyeri Károly	—	—	1	—	—	V/2
Schiller Fr.	Szenvey József	—	—	—	2	—	I/23
Clauren H.	Komlóssy Ferencz ..	—	2	—	—	1	X/23
Hell Tivadar	Zsivora József	—	—	2	—	—	V/17
Birch-Pfeifer	Baranyai Péter	—	1	1	1	—	XII/19
Schröder Fr. L.	Aszalai? Balóg? ..	1	—	—	—	—	X/6
Moliere-Jünger? ...	Balog István	—	1	—	—	—	X/28

* Zenéje Müller Adolftól.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Molnár és gyermeke	szom. j.	5
Mombelli grófok	érz. j.	3
Montalban Klára	szinj.	5
Montfaucon Johanna	harcz. j.	5
Moor Károly (Tolvajok)	szom. j.	5
Juan Murillo	szinj.	3
Műveltség és természet v. a képmutatók	vigj.	4
Nagy mámi	házi rajz.	4
A nagy rokonság	vigj.	5
Nagy zűrzavar	vigj.	5
Napi parancsolat	harcz. j.	4
A nap szüzei	szinj.	4
Negyven rabló v. Soncha barlangja	melodráma	2
Nem mehet ki a szobából	vigj.	1
Neslei torony	szom. j.	5
Nevelés formálja az embert	vigj.	4
Nevelő ezer bajban	vigj.	1
Notredame toronyőre	reg. dráma	6
Nöm férje	vigj.	3
Nőragadás az álarczos bálból	ének. j.	3
Octavia	szom. j.	5
Orleansi szűz	reg.szom.j.	5
Orvos és gyógyszerész	vigj.	4
Ördög hídja	melodráma	3
Ördög Róbert	reg.szom.j.	5
Ördög Róbert	dalj.	4-ik felv.

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833. ban	1834. ben	1835. ben	1836. ban	1837. ben	
Raupach E. B. J.	Szerdahelyi József	1	1	2	1	—	IX/12
Hassaureck	Katona József	1	—	1	—	—	VIII/30
Genlis assz. után	Bagosi	—	—	—	1	—	V/5
Bürgerné	Kovács Sándor	—	—	—	1	—	V/1
Kotzebue A.	—	—	2	—	1	—	V/1
Schiller Fr.	Barcsai László	1	1	1	1	—	XI/23
Both	Jakab István	—	1	—	—	—	XII/18
Albini J. B.	Balog István	1	2	1	—	1	XII/28
Ziegler Fr. W.	Benke József	—	1	1	—	—	IX/23
Kotzebue A.	Láng Á.	1	1	—	1	—	IX/24
Kotzebue A.	Ernyi Mihály	2	—	1	1	—	VIII/29
Töpfer K. Fr. G.	Láng Á.	2	—	—	1	—	IX/7
Kotzebue A.	Vass István	—	1	—	—	—	IX/25
Treuhold	Telepy György	—	—	1	—	—	VI/15 ¹
Kisfaludy Károly	—	—	1	—	—	—	II/20
Gaillardet-Dumas	—	—	—	2	—	—	XI/14
Dunkel F.	Csató Pál	—	—	2	—	—	XI/14
Kotzebue A.	—	—	1	1	1	1	VI/24
Kotzebue A.	Elevényi (Zsivora József)	—	2	—	—	—	III/16
Hugo V. után	—	—	—	—	—	3	III/7
Birchpfeiffer K.	Fáncsy Lajos	—	—	—	—	3	III/7
Rozier	M. Móricz	—	—	1	1	—	VIII/5
Schick	Fekete Soma	—	—	—	1	—	XI/12 ²
Kotzebue A.	Komlóssy Ferencz	1	—	—	1	—	IX/9
Schiller Frigyes	Komlóssy Ferencz	—	1	—	—	—	X/22
Raupach E. B. J.	Eder György	—	—	—	1	—	II/14
—	—	1	—	—	—	—	VIII/25
Raupach E. B. J.	Kiss János	—	2	1	—	—	XI/6
Scribe-Delavigne	—	—	—	—	2	—	III/26
Meyerbeer	Szilágyi Pál	—	—	—	2	—	III/26

¹ Zenéje Roser Ferencztől.² Zenéje Müllertől.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Orökké	vigj.	2
Örökségi egyezés	dráma	5
Örültek háza Dijonban	érz. j.	3
Örző angyal	szom. j.	5
Ősanya	szom. j.	5
Pajzán ifjú	vigj.	3
Parlagi Jancsi	vigj.	4
Parola v. a becsületre tett fogadás	vigj.	4
Párizsi János	dalj.	2
Párizsi vízhardozó	dalj.	3
Pártosság dühe	szinj.	5
Pártütők	vigj.	3
A pénzváltó	vigj.	3
Péter czár utazása	vit. j.	3
Péter és Pál	vigj.	—
Doctor Pipitér	vigj.	3
Preciosa	melodráma	4
Prágai két néne	vigj.	3
Quäckerek	vigj.	1
Quäcker és a tánczosnő	vigj.	1
Rafaella	szom. j.	5
Rágalmazók	érz. j.	5
A reászedett atyafiak	vigj.	2
Régi pénzek	vigj.	5
Régi szerelem	vigj.	1
Rickeburgi háznép	szinj.	1
Rieti vár	vigj.	—

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Scribe J.	Csató Pál	—	—	—	2	1	VII/16
Hoffmann	Jakab István....	1	—	1	—	—	IX/19
Dumas-Carl Margit	Komlóssy Ferencz	1	2	2	1	—	XII/19
Pixerecourt Castelli Ig. Fr.	Deáky F. S. (Kovacsóczy M.)	—	1	—	1	—	II/17
Grillparzer Fr.	Vass István ¹ (P. Horváth D.)	1	1	—	1	—	IX/11
Kotzebue A.	Pály Elek (Baranyi Péter)	2	2	1	1	—	VIII/13
Németből	Kovacsóczy Mihály	—	—	1	1	—	XI/22
Spiess H. K.	Léhner András?	—	—	1	—	—	VII/9
St. Just-Boieldieu	Pályi Elek	—	—	2	—	—	V/23
Bouilly-Cherubini ..	Deáky Fülöp S.	—	—	2	—	—	VIII/18
Ziegler Fr. W.	Katona József	1	1	1	1	—	X/15
Kisfaludy Károly ..	—	1	—	1	—	1	XII/16
Raupach E. B. J.	Pechata Károly	—	1	—	—	—	I/31
Ziegler Fr. W.	Déry István	—	1	2	—	—	VI/29
Castelli Ig. Fr.	Láng Ádám	—	—	—	1	1	II/25
Gleich A. J.	Baranyi Péter	—	1	—	1	1	I/6
Wolff P. A.-Weber ..	Komlóssy Ferencz	—	1	1	1	—	IV/28
Perinet Joachim ..	Ernyi Mihály	—	—	1	—	—	II/8
Kotzebue A.	Benke József	—	—	1	—	—	V/25
Scribe-Duport után Stavinsky K.	Jakab István....	—	—	—	1	—	VI/26
Raupach E. B. J.	Megyeri Károly	—	2	—	—	—	IV/2
Kotzebue A.	Domokos József	—	1	—	—	—	III/14
Szekrényessy József	—	1	—	—	—	—	XI/24
Fáy András	—	—	—	1	1	—	III/28
Kotzebue A.	Telepy György	—	1	—	—	—	I/1
Scribe J.	Mérey Károly	—	—	1	—	—	II/22
Francziából magyarázta Lázár gróf	—	1	—	—	—	—	VII/20

¹ V. J. for d. szerint adták (Honm. 1836. 527. lap.)

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Rolla halála	szinj.	5
Rózsák	vigj.	1
Sajdár és Rurik v. Margit szigete Pest és Buda között	harcz. j.	4
Sapphó	szom. j.	5
Sassem Julius	szom. j.	4
Sámson	szom. j.	4
Semiramis az ég leánya (Levegő ég leánya)	myth. harcz. j.	5
Siketnéma	vigj.	3
Siklósi borzasztó két éj	szom. j.	4
Siklósi leányok v. Zsigmond király álma	én. harcz. j.	4
Sirhölgy	szinj.	5
Sokattudó (Tudálékos)	vigj.	5
Solothurn ostroma	harcz. j.	2
Solymosi vár	szom. j.	3
Soroksári János	vig. én. j.	—
Stibor vajda	szom. j.	4
Stuart Mária	szom. j.	4
Szápáry Péter	harcz. j.	5
Szaraczen	szom. j.	5
Szebeni erdő	érz. j.	5
Szegény asszony végintézete	szinj.	5
Szentgyörgyi Czeecilia	harcz. j.	4
Szenvedő Ida	szinj.	4
Szerelemföltők	vigj.	4
Szerelem jegyzőkönyve	vigj.	3
Szerelem mindent véghez vihet	vigj.	4
Szerencsétlenek	vigj.	1
Szevillai borbély	dalj.	2

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták ?					Mikor adták először ?
		1883-ban	1884-ben	1885-ben	1886-ban	1887-ben	
Kutzebue A.	Benke József	1	—	—	1	—	XII/7
Kotzebue A.		—	3	—	1	—	III/11
Bárány Boldizsár ...		1	1	—	1	1	X/22
Grillparzer Fr.	I. Papp Gábor	1	1	—	—	—	XI/9
Zschokke H.	Nb. Vass István ...	1	2	—	—	—	X/26
Metastasio Péter ...	Éder György	—	1	—	—	—	IX/11
Raupach E. B. J.	Kiss János	—	1	—	—	—	II/27
Kotzebue A.	Kornéli József ...	1	—	—	—	—	IX/17
Treitschke G. Fr.	Komlóssy Ferencz ...	—	1	1	1	—	II/22
Börnstein Karolin ...	Komlóssy Ferencz ...	2	1	1	1	—	X/30
Bardt	Hazucha ..	—	—	1	—	—	I/10
Kotzebue A.	Komlóssy Ferencz ...	2	1	—	1	—	VII/18
Weidmann Fr. K. ...	Fáncsy Lajos	1	—	—	—	—	X/30
Megyeri Károly		—	1	—	—	—	III/17
Nagy Ignác		—	—	1	—	—	X/23
Kisfaludy Károly ...		1	—	1	1	—	IX/30
Schiller Fr.	Déry István	—	—	1	—	—	VI/20
Birch-Pfeifer K. ...	Komlóssy Ferencz ...	2	2	1	2	1	IX/2
Dumas-Schmidt ...	Szigligeti Ede ...	—	—	—	2	—	VII/2
Weissenthurm J. ...	Török István	1	1	—	1	—	XII/8
francziából Koch K. W.	Zsivora József ...	—	—	1	—	—	II/13
Katona József		—	1	—	—	—	VII/5
Kotzebue A.	Déry István	—	1	1	—	—	I/17
Schröder Fr. L. ...	Hiri Ferencz	—	1	1	—	—	III/20
Bauernfeld	Láng Ádám	—	—	1	—	—	I/20
Shakespere-Holbein	Komlóssy Ferencz ...	1	1	1	—	1	IX/29
Kotzebue A.	Szabó Anna	—	1	—	—	—	V/11
Rossini-C. Sterbini	Bántó Sámuel	—	—	5	3	—	IV/11

A szindarab czíme	Műfaj	Felvonások száma
Szécsi Mária	szinj.	4
Szép és rút leány v. a löverseny	vigj.	4
Szinésznő szerelemből	vigj.	1
Szokás hatalma és szív jósága l. Világhangja	—	—
Szerelem gyermeke	érz. j.	5
Talált gyermek	vigj.	5
Tancred	dalj.	2
Tengermellékiek	szom. j.	4
A természet leánya	érz. j.	4
Testvérek ellenkezése	érz. j.	4
Tigris Róbert	reg. j.	3
Tiltott portéka	vigj.	2
Tizenhárom leány formaruhában	ének, vigj.	3
A tizenhat évű királynő	szin. j.	2
Toldi Miklós v. a kőszegi hős asszonyok	szinj.	3
Tolvaj kulcs	érz. j.	3
Tóni v. a francziák Szent Domingóban	dráma	3
Történet tréfája	vigj.	2
Tudor Mária	szinj.	4
Tulokmányi Máté v. a nyíri fi először Pesten	vig ének. j.	3
Turandot chinai hercegnő	—	5
A tündérkastély Magyarországon	vig ének. j.	2
Tűzpróba	vigj.	1
Travestalt Don Juan	vigj.	3
Tréfa és valóság	vigj.	3
Újesztendei ajándék	vigj.	1
Új Theseusok	eredeti tünd. vj. én.	—
Utolsó segédeszköz	vigj.	4

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Kisfaludy Károly	---	—	—	—	1	—	IX/26
Ziegler Fr. W.	Telepy György	—	—	1	—	—	VI/17
Kotzebue A.	Deáky F. S.	—	—	1	—	—	VIII/19
---	---	—	—	—	—	—	—
Kotzebue A.	Verseggy Ferencz	1	—	1	—	—	IX/21
gr. Brühl	Bárany Péter	—	—	—	—	1	II/20
Rossini	Pály Elek	—	—	2	2	—	VI/9
Zschokke H. D.	Láng Á.	—	1	—	—	—	VIII/12
Lafontaine A. H. J.	Gózon Imre	1	1	1	—	—	XII/30
Kotzebue A.	Gózon Imre *	1	1	1	2	—	XII/3
Birch-Pfeifer K.	Kiss János	—	1	—	—	—	VII/10
Kotzebue A.	Láng Á.	—	1	1	—	—	VII/8
Angely Lajos	Komlóssy Ferencz	—	1	—	—	—	X/19
francz. Hell Tiv.	(Déryné) Kiss J.	—	—	2	—	—	V/11
Medve Alb. vit.j. után	Czelesztin	—	—	1	—	—	XI/8
Vogel W.	Láng Á.	—	2	1	2	—	III/15
Kotzebue A.	Komlóssy Ferencz	—	1	—	—	—	IX/9
gr. Riesch I. Fr.	Murányi Zs.	—	1	—	—	—	VI/26
Hugo Victor	Nagy Ignác	—	—	—	4	—	VI/11
Stegmayer M.	Láng Á.	—	—	1	1	—	XI/29
Gozzi-Schiller	Kovacsóczy Mihály	—	—	—	—	1	III/16
Hirschfeld	Láng Á.	2	1	2	3	—	VII/28
Kotzebue A.	Telepy György	—	1	—	—	—	III/4
Haffner Fülöp	Láng A.	—	1	—	1	—	II/9
Ziegler Fr. W.	Komlóssy Ferencz	1	1	1	1	—	X/8
Kotzebue A.	Telepy György	—	1	—	—	—	I/1
Pechata Károly	---	—	2	—	—	—	XI/10
Weissenthurm I.	Kiss János	—	2	—	—	—	IV/6

* Pestmegye Játékszíni könyvt. adatai szerint. Ellenben a Honnművész szerint (1836. II. 692.) Ziegler Fr. W. — ford. Komlóssy Ferencz.

A szindarab czime	Műfaj	Felvonások száma
Ügyvédek	szom. j.	5
A vadon titka	szinj.	3
Valdemár álma	reg. színj.	4
A valkói amazon	érz.harcz.j.	4
Vallomások	vigj.	3
Valóságos derék feleség	vigj.	3
Valpurg éjszakája	tünd. j.	2
Vanda krakói hercegasszony	szom. j.	5
Vasálarcz	szom. j.	5
Vendégfogadó az arany naphoz	szinj.	5
Vendégi jog	harcz. j.	5
Veszedelmes szomszédság	vigj.	1
Véletlen úrrá levés	vigj.	2
Vérnász	szom. j.	5
Vígjáték	vigj.	1
Világ divatja	vigj.	4
Világ hangja szív jósága	erkölcsi j.	4
Villi táncz	harcz. j.	5
Viszonyok hatalma	szom. j.	5
Vörös köpenyeges	vigj.	4
A wiburgi hotel	vigj.	3
Yelva az orosz árva	melodráma	2
Zampa	dalj.	3
Zrinyi Miklós	szom. j.	5
Zürzavar (l. Nagy zürzavar)	—	—
Zsarnok apa	szinj.	5
Zsebkönyv	érz. j.	3
A zsvány	érz. j.	2

Az író neve	A fordító neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
Iffland A. W.	Joannovics Demeter	—	2	1	—	1	VI/21
Telepy György		—	—	1	—	—	V/30
Birch-Pfeifer K.	Fáncsy Lajos	—	1	—	—	—	IX/9
Hoblik Márton		—	1	—	—	—	IX/2
Bauernfeld E.	Murányi Karolina	—	—	3	1	—	II/24
Török István?		—	—	1	—	—	II/7
Birch-Pfeifer K.	Kiss János	—	3	1	1	—	VII/21
Hirschfeld	Láng Ádám?	—	1	—	1	—	VII/28
Des Arnould és Fournier	francziából Garay János	—	—	1	1	—	XI/28
Clauren H.	Deáky Fülöp S.	—	—	1	—	—	IX/10
Ziegler Fr. W.	Ernyi Mihály	1	1	1	—	—	X/1
Kotzebue A.	Telepy György	1	1	—	—	1	X/12
Szekrényessy József		1	—	—	—	—	XII/29
Vörösmarty Mihály		—	1	—	1	—	XI/8
Kisfaludy Károly		1	1	—	—	—	XI/10
Töpfer K. Fr. G.	Komlóssy Ferencz	—	2	2	2	—	III/2
Ziegler Fr. W.	Ernyi Mihály	2	2	—	—	—	VIII/22
Birch-Pfeifer K.	Kiss János	—	1	—	—	—	VIII/4
Róbert Lajos	Joannovics Demeter	—	2	—	—	—	X/15
Kotzebue A.	Dudok Pál	—	—	1	—	1	XII/13
Clauren H.	Somogyi Sándor	—	—	1	1	—	V/19
Scribe-Castelli	Déryné (Komlóssy Ferencz)	—	1	2	—	—	XI/1 ¹
Herold-Elmenreich Friderika	Szerdahelyi József	—	—	3	2	—	VII/14
Körner	Szemere Pál	1	1	1	—	1	IX/23
.....		—	—	—	—	—	—
Jakab István		—	—	—	2	—	V/24
Kotzebue A.	Lőcsey Sámuel	1	1	1	—	—	X/24
Kovács Pál		1	—	—	—	—	XII/29

¹ Zenéje Rosertől.

A szindarab czime	Műfaj
Arlequin élete, halála és föltámadása	tünd. néma j.
Arlequin mint garabonczyás diák	vig néma j.
Asszonyi esztrenga	néma j. tánccezal
Bájrózsa	néma j.
Bübbajos fegyver v. a kettős alakú	tünd. vig néma j.
Énekes egyveleg. Egyveleg dalokkal	—
Elrabolt hölgy	néma j.
Falusi íróné	balle
Hangverseny (H. és szavalási verseny)	—
Kollin és Róza	néma j.
Kalandor lovag	vig néma j.
Muzsikai akadémia	—
Nagyváradról jött havasi dalosok	—
Nagyidai lakodalom	vig néma tánczj.
Nevelők	tünd. vig néma j.
Az orosz nő	néma j.
Pervoute a lámpás szigeten	tünd. vig tánczj.
Preyszer Alajos klarinetos hangversenye	—
Quodlibet (Dobozy M. halála tableauval)	—
Varsói ütközet	katonai néma j.
Véletlen vőlegény	néma j. tánccezal
Zenei egyveleg	—
Toborzók	néma tánczj.
Zürzavar a vargaműhelyben	vig néma j.
Esti mulatság	—

Felvonások száma	Az író neve	Hányszor adták?					Mikor adták először?
		1833-ban	1834-ben	1835-ben	1836-ban	1837-ben	
2	Lewintől, zenéjét írta La Fortune	—	4	1	1	—	V/4
1	-----	—	2	2	—	—	X/26
2	szerzette Farkas József -----	—	1	—	—	—	VI/1
2	-----	—	—	7	—	—	I/6
1	zenéje Riottitól Fentzeltől, Betanítottá Kaczér -----	—	3	1	—	—	VII/29
—	-----	—	—	1	2	1	—
1	-----	—	—	1	—	—	II/22
—	Uhlich szerzeménye-----	—	—	—	1	—	V/3
—	-----	—	2	2	1	—	—
1	-----	—	—	2	—	—	VI/23
1	-----	—	1	—	—	—	X/4
—	-----	1	—	—	—	—	VII/26
3	-----	2	—	—	—	—	X/7 és 12
1	Szőllősi Lajostól, zenéje Herfurt Károlytól -----	—	3	—	—	—	VIII/24
1	-----	—	1	—	—	—	VII/19
1	-----	—	—	1	—	—	IV/30
—	zenéje Ellingertől -----	—	1	—	—	—	IX/29
—	-----	—	1	—	—	—	IX/14
—	-----	2	—	—	—	—	VIII/3
1	-----	—	1	—	—	—	X/4
2	-----	—	2	—	—	—	I/13
—	-----	—	1	—	—	—	XII/8
1	Kaczér balletmestertől -----	—	—	1	—	—	VIII/19
1	Kaczértől, zenéje Seydnitztól -----	—	2	—	—	—	VIII/10
—	-----	—	—	—	—	1	III/19

a) FÉRFI SZEMÉLYEK.

1790.	1791.	1792.
Baranyi Balázs		Bagolyi (Balog) Antal
Fülöp István	Fülöp István	
Horváth János	Horváth János	
Kelemen László	Kelemen László	Jakab Mihály Kelemen László* Láng A. János
Matyók Mihály		
Nemes András		
	Pap Gábor	Nyéky Pál (sugó) Pap Gábor Pataky Benedek
	Pesti László	Pesti László
Pethő Ádám		
Popovits András		
Ráth Pál		
Rózsa Márton	Rózsa Márton	Rózsa Márton
Soós Márton	Sehi Ferencz	Sehi Ferencz
	Szép Ignác	
Szomor Máté	Szomor Máté	
Ungváry János	Ungváry János	Varsányi Ferencz Várady Mihály**

* Inspiciens, 2-ik aligazgató,
 ** «Resiseur», első aligazgató,

a) FÉRFI SZEMÉLYEK.

1793.	1794.	1795.
Bagolyi Antal	Bagolyi Antal	Bagolyi Antal
Ernyi Mihály*	Ernyi Mihály	Ernyi Mihály
Kelemen László	Kelemen László*	Kelemen László
Láng János	Láng János	Láng János
Márton		
Nyéky Pál (sugó)	Nyéky Pál (sugó)	Nyéky Pál (sugó)
Pap Gábor	Pap Gábor	Pap Gábor
Pataky Benedek	Pataky Benedek	Pataky Benedek
Pesti László	Pesti László	Pesti László
Rózsa Márton	Rózsa Márton	Rózsa Márton
Sehi Ferencz	Sehi Ferencz	Sehi Ferencz
Szerelemhegyi András**	Szerelemhegyi András	Szerelemhegyi András
Varsányi Ferencz	Varsányi Ferencz	Varsányi Ferencz
Várady Mihály	Várady Mihály**	Várady Mihály
* Az év elején vették föl ***Az énekes játékok sugója	* Inspiciens ** Regisseur	

b) NŐI SZEMÉLYEK.

1793.	1794.	1795.
Bagolyi l. a.	Bagolyi l. a. Ernyi Francziska	Bagolyi l. a. Ernyi Fr. Gáhy Rozália l. a.
Kelemen E. Liptai Mária Rehákné-Moor A.	Kelemen Borbála l. a.* Lángné-Kelemen E. Liptai Mária Rehákné	Liptai Mária Rehákné
Ernyiné-Termetzky Fr. Váradyné-Török M.	Váradyné	

c) GYERMEK SZEREPEKRE.

Fekete János Fekete Mária	Fekete János Fekete Mária	
	* Mint kisegítő működött	

1. SZINÉSZEK.

(1897—1814.)

1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben
Andrád Elek Bakos Márton*	Andrád Elek* Bakos M. (sugó)		<i>Balog István</i> Benke J. (regiss.) Déry István Divéky Imre
Benke József	Benke József	Benke József <i>Déry István</i> <i>Divéky Imre</i> <i>Éder György*</i>	
Ernyi Mihály	Ernyi Mihály* <i>Garzó</i>	<i>Fejes István</i>	<i>Görög István</i> (sugó) *
Kántor Gerzsón Kemény János	Kántor G. Kemény J.	Kántor G. Kemény J.	Kemény János
Láng Ádám János Magyar Gy. (sugó)	Láng A. (vezértag) Magyar György <i>Murányi Zsigmond</i>	Láng A. (regiss.) Murányi Zs. Nagy János	Láng A. Murányi Zs. Nagy János (reg.)
Nagy János	Nagy János		
Némethi Sándor Sáska János** Simonfi György	Némethi S.* Sáska János	Sáska János Simonfi György	Sáska János Simonfi György <i>Szabó Mihály</i>
12-en	13-an	12-en	12-en
* Segítségül felvételődött ** Későbbben jött Erdélyből.	* A 3 megjelölt és Simonfi György elmentek.	* A Honművész szerint tévedésből maradt ki neve az Almanachból (1837. évfolyam 35. sz.)	* Kántor Debreczenbe ment. Helyette jött Balogh. (L. Honművész 1837. évfolyam 35. sz.)

1. SZINÉSZEK.

1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben
<i>Abonyi Antal</i>			
Balog István	Balog István	Balog I.(perceptor)	
	Déry István	Déry I. (ruhák insp.)	Déry I.(ölt.gondn.)
Divéky Imre	Divéky Imre	Divéky I.(th. gondv.)	Divéky J. (perceptor)
<i>Farkas János</i>			
Fejes István			
Görög István (sugó)	Görög István	Görög I. (sugó) <i>Jantsó István</i>	Jantsó István
		<i>Komlóssy Ferencz</i>	Komlósi F. Dániel
		<i>Kőszeghy Alajos</i>	Kőszeghy Alajos
Láng A. (regiss.)	Láng A.	Láng Á.*	
Murányi Zs. Nagy János	Murányi Zs. Nagy J.	Murányi Zs. (felv.) Nagy J (bibliothec.)	Murányi Zs. (fv.) Nagy I. (bibl.) <i>Nagy Károly</i>
		<i>Némethy Ferencz</i>	Némethi Ferencz
			<i>Szalay Ferencz</i>
<i>Ujváry Péter</i>	<i>Szilágyi Pál</i>	Ujváry Péter	Ujváry Péter
10-en	8-an	12-en	12-en

* Az utolsó fertályban megszűnt játszani.

2. SZINÉSZNŐK.

1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben
Czagányiné	Böösi Anna L. assz. Czagányiné if. assz.	Böösi Anna L. assz. Czagányiné if. assz.*	Böösi A. L. assz.
Murányiné	Murányiné if. assz.	Murányiné if. assz.	Murányiné if. assz.
(l. Czagányiné) Széppataki R. Takács Anna Thellerné (sz. Ludvig Borbála)	(l. Czagányiné) Széppataki R. L. assz. Thellerné if. assz.	(l. Czagányiné) Déryné if. assz. (szül. Széppataki R.) Thellerné if. assz.	Déryné if. assz. (szül. Széppataki R.) Takács Anna Thellerné if. assz.
5-en	5-en	5-en	5-en

* Az esztendő utolsó
féléjében megszűnt
játszani.

3. SEGÉDSZEMÉLYZET.

1807-ben	1808-ban	1809-ben	1810-ben
	<i>Neunhercz Antal</i> a muzsika igazgatója	<i>Neunhercz Antal</i>	<i>Neunhercz Antal</i>
	<i>Pacha Gáspár</i> az énekes játékoknak igazgatója	<i>Pacha Gáspár</i> Schillinger Fer. (Ez utóbbi és 8 más képezték kilenczen a zenekart)	<i>Pacha Gáspár</i>

3. SEGÉDSZEMÉLYZET.

1811-ben	1812-ben	1813-ban	1814-ben
Az orchestr. igazgatója <i>Neunhercz Antal</i>	Muzsika-Director <i>Neunhercz Antal</i>	Muzsika-Direktor <i>Neunhercz Antal úr</i>	A muzsika áll 10 tagokból
(11 muzsikusz)		Cassir <i>Nagy Péter úr</i>	Nagy Péter
<i>Schillinger Ferencz</i> (énekesjátékok igazg.)		Szinmester <i>Fehér Tamás úr</i>	Fehér Tamás
		Theatrum szabója <i>Kramarits János úr</i>	Kramarits János
		Theatrum pictora <i>Rizziardi úr</i>	
Bruckner József czédula hordozó		Bruckner József czédula hordozó	Bruckner József 4 billétszedő 1 logemester

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
1818.*			
<i>Szövetség diadalma</i> (eredeti) <i>Tokody Jánostól</i> ---	X/11	v. nemz. j.	5
Atya és vőlegény egy személyben v. a konstantinápolyi út ---	13	vígj.	3
Don Fernando és Eugenia ---	15	szomorúj.	5
A baköz ---	18	vígj.	3
Szerelem gyermeke ---	20	érzékenyj.	5
A tengermelleykiek ---	22	érzékenyj.	4
Az indusok Angliában ---	25	vígj.	3
Frigyesi Elek ---	26	érzékenyj.	5
Gianetta Sanfiorenzo ---	27	érzékenyj.	5
Talált gyermek ---	29	vígj.	3
Bánom, hogy megházasodtam ---	XI/1	vígj.	3
A szilaj ifjú ---	3	vígj.	3
A módi szeretők ---	8	vígj.	3
A virtus próbaköve a szerencsétlenség ---	9	érzékenyj.	3
A tengermelleykiek (repet.) ---	10	érzékenyj.	4
Katinka, a marienburgi leánya ---	11	érzékenyj.	5
Embergylölés és megbánás ---	12	érzékenyj.	5
Házi orvosság ---	15	vígj.	3
Természet leánya ---	17	vígj.	3
A szerencsétlen házasság ---	19	szomorúj.	5
Bohó Misi de Hajas ---	22	vígj.	5
Nevelés formálja az embert ---	24	vígj.	3
Prágai nénikék ---	26	vígj.	3
Pártosság dühe vagy a hit ereje (Balogné különös hasznára) ---	29	érzékenyj.	5
A természet leánya (repet.) ---	30	vígj.	3
Az agyvelő tehetségének jegyei ---	XII/1	vígj.	3
Szaszszen Julius ---	3	szomorúj.	4
<i>Moor Károly vagy a tolvajok</i> ---	6	szomorúj.	5
Gróf Benyovszky ---	8	érzékenyj.	5
Makfalvi Sarolta ---	9	vitézj.	4
Árulás és szerelemfáltás ---	10	szomorúj.	5
Montfaucoi Johanna (Horváth J. úr hasznára) ---	13	vit. nemz. j.	5
Világ hangja és szív jósága ---	15	vígj.	4
Ozmondok ---	17	érzékenyj.	5
Vétek ---	20	szomorúj.	4
A szebeni erdő ---	26	érzékenyj.	4
Epigramma ---	27	érez. vígj.	3
Két úr szolgálja ---	29	mel. vígj.	5

* E két év műsorából egyuttal az is ki fog tűnni, hogy téves azon eddig elterjedt nézet, mintha Kisfaludynak a "Tatárok Magyarországon" című drámáját már 1818-ban adták volna. Kisfaludynak e drámája 1819-ben kerül először színre Fejérvárott ápril 18-án. Nincs nyoma annak, hogy tőle ennél előbb is adtak volna elő valamit.

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
1819.			
Frigyesi Elek	I/1	érzékenyj.	5
A győri ütközet (Éder Gy. hasznára)	3	nemz. j.	3
Alexina	6	érzékenyj.	5
Régi szerelem megrozsdásodik	10	vígj.	2
Elfride	12	szomorúj.	3
Férjek ritka orvoslása	16	vígj.	3
Nagy zűrzavar	19	vígj.	5
Igazság jutalma	24	érzékenyj.	5
Szaszszeni Julius	25	szomorúj.	5
Themistocles	26	dráma	3
Nevelés formálja az embert	28	vígj.	5
Szaszszeni Julius	29	szomorúj.	5
Házaspár	30	vígj.	1
Saul, az izraeliták királya		tableau	—
Talált gyermek	II/2	vígj.	3
<i>Hamlet</i>	4	szomorúj.	5
Huszszták Naumburnál (Farkas János hasznára)	7	érzékenyj.	—
Lanaszsa	9	érzékenyj.	5
Gyökeres orvoslás	11	vígj.	3
Komédiában komédia	14	vígj.	1
Coriolan Róma előtt		tableau	—
Agyvelő tehetségének jegyei	15	vígj.	3
Két férj felesége	18	érzékenyj.	3
Jó barátok	25	érzékenyj.	5
Szegénység és nemes szív	27	vígj.	3
Nap szüzei	28	nemz. j.	5
Rolla halála	III/1	szomorúj.	5
Montfaucoi Johanna	4	vit. nemz. j.	5
<i>Lear király</i> (Kántorné hasznára)	7	szomorúj.	5
A szép varró leány	8	vígj.	1
Coriolan Róma előtt		tableau	—
Két férj felesége	9	érzékenyj.	3
Hibás lépés és lélek nagysága *	11	érzékenyj.	5
Indusok Angliában	14	vígj.	3
Abellino	16	nemz. j.	5
Mardosó lelkieméret	18	érzékenyj.	5
<i>Az élet csak álom</i> (Nagy István hasznára)	21	nemz. j.	5
A vétek	22	szomorúj.	5
Themistocles	23	dráma	3
Macsági Juliánna	25	nemz. j.	5
Eprigramma	28	vígj.	4
Elszöktetés	30	vígj.	3
Tettetett beteg kisasszony	IV/1	vígj.	3

* *Udvarhelyi Miklós* úr, a debreczeni játzó-társaság tagja, mint vendég lépett föl.

A színdarab címe.	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
<i>Zrínyi Miklós halála</i> (Körner-Szemere).	IV/12	szomorúj.	5
Hamburg megszabadulása (Nagyné és Szilágyi h.) (Nb.) <i>Esküvés</i> (eredeti, Gombos Imrétől, első előadása)	13	érzékenyj.	5
15	15	szomorúj.	5
<i>I. Tatárok Magyarországon</i> (Kisfaludytól, első előadása)	18	dráma	5
<i>Zrínyi Miklós halála</i> (Körner-Szemere h.)	19	szomorúj.	5
Octavia	20	szomorúj.	5
Második Gászner	22	vígj.	4
A párizsi vízhordozó (Szalai hasznára).	25	érzékenyj.	3
Világ hangja és szív jósága ¹	26	érzékenyj.	5
(Május 3-ától június 16-áig bezárólag a társaság Pesten játszott.)			
Bosszú kívánásból lett haramia	VI/20	vígj.	5
Octavia	21	szomorúj.	5
XII. Károly Bendernél	22	dráma	5
Hívség győzedelme (Komlóssy hasznára)	27	nemz. j.	5
Fejedelem titkos utazása	29	érzékenyj.	3
Octavia	30	szomorúj.	5
Hívség győzedelme	VII/1	nemz. j.	5
Kisvárosiak	4	vígj.	5
Tündér Ilona (Nagy Mihály hasznára)	11	vígj.	5
Csörgő sapka (Horváthné assz. hasznára)	VIII/9	énekes vígj.	3
Indusok Angliában		vígj.	3
Csörgő sapka ²		én. vígj. táb.	3
Gróf Valtron ³	15	énekes j.	5
Politikus csizmadia (<i>Demény J.</i> hasznára)	20	vígj.	5
Hívség győzedelme	22	nemz. j.	5
Genua és bosszú	23	érzékenyj.	5
Kisvárosiak	24	vígj.	5
Pártosság dühe	26	nemzeti j.	5
Zöld Marci (<i>Király és Karpentzki</i> hasznára)	27	vígj.	3
(Szeptember 7-étől október 19-éig bezárólag a társaság Pesten játszott.)			
Kérők Kisfaludytól	X/24	vígj.	3
<i>Ilka</i> } Kisfaludytól {	25	dráma	4
<i>Stibor vajda</i> } {	26	dráma	4
Béla futása	28	nemz. j.	2
Kastély az ország útján		vígj.	1
Katinka	31	nemz. j.	5
Agyvelő tehetség jegyei	XI/1	vígj.	3

¹ Murányi és Murányiné mint fogadott tagok léptek föl.² Ezen három Játékokban Déryné ifj. asszony, a miskolci társaság énekes tagja, vendég-rollekát adott.³ A mohai savanyúvíznél szabad ég alatt adattott.

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
Gróf Benyovszky	XI/4	dráma	4
Férjek ritka orvoslása	7	vígj.	3
Arulás és szerelemfáltás	9	szomorúj.	5
Bánom, hogy megházasodtam	11	vígj.	3
A párizsi vízfordó	14	énekes j.	3
Menyasszonyi ékesség	18	nemz. j.	5
Udvari orvos	21	vígj.	3
<i>Sappho</i> (première)	22	szomorúj.	5
<i>Pártütők</i>	23	vígj.	3
<i>Stibor vajda</i>	26	dráma	4
Vízözön (Éder úr hasznára)	28	nemz. j.	3
<i>Az élet csak álom</i>	XII/2	nemz. j.	5
Mókus	5	vígj.	3
Vándorló szabólegény	12	vígj.	3
Huszszták Naumburnál	14	vit. nemz. j.	5
<i>Szittyai magyarok kijövele Ázsiából</i> (eredeti, Bárány Ágostontól, première, Balogné h.)	19	vit. nemz. j.	5
Igne de Castro	21	szomorúj.	5
<i>Lucza széke</i> (Katona Józseftől)	23	nemz. j.	3
Siketnéma	26	vígj.	3
Incognito	28	nemz. j.	4
<i>Magyar insurgensek</i> (eredeti, Török Istvántól)	30	nemz. j.	5
<i>Hóra-világ Erdélyben</i> (eredeti, András Elektől, Bányai és Szilágyi hasznára)	31	nemz. j.	4

Függelék az I. kötet 582-ik lapjához.

A kassai színészet műsora és személyzete 1829-ben és 1830-ban.

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
XII. Károly	XI/1	vitézj.	3
Szegénység és nemes szív	3	vígj.	3
Viszkots Jankó	5	dalj.	3
Marie	7	dalj.	3
Moor Károly	8	vitézj.	5
Nyolczgarasos Atyafi	10	vígj.	5
Szorel Ágnes	12	dalj.	3
Hamlet	14	szomorúj.	5
Francziaországi tündér	15	paródia	2
Jegyzőkönyv	17	érzékeny.	3
Örökségi egyezés	18	szomorúj.	3
Tolvaj szarka	19	dalj.	2
Pártosság dühe	21	szomorúj.	5
Újhold vasárnapi gyermek	22	dalj.	2
Sokattudó	24	vígj.	5
Szevillai borbély	26	dalj.	2
Tündérkastély Magyarországbán	28	vígj.	2
Tanceréd	29	dalj.	2
Kérők	30	vígj.	3
Mátyás király választása	XII/1	dalj.	3
Nagy atyafiság	3	vígj.	5
Octávia	5	vitézj.	5
Szinlett Catalani	6	paródia	2
Cordélia	8	dalj.	1
Bujdosó Ámor	9	vígj.	4
Helvétziai háznép	10	dalj.	3
Viszkots Jankó	12	paródia	1
Vendégi jus	13	vitézj.	4
Alpesi rózsza	15	dráma	3
Párizsi János	17	dalj.	2
Stibor Vajda	19	vitézj.	4
Három egyszerre	20	vígj.	1
Hó	21	dalj.	3
Marie	26	dalj.	3
Kronsteini harezjáték	27	vitézj.	5
Don Juan	29	dalj.	3
Csalódások	30	vígj.	4
1830. Kassán:			
Szemorvos	I/1	dalj.	2
Ősanya	2	szomorúj.	5
Három század	3	paródia	3
Frigyesi Elek	5	dráma	5
Othello	6	dalj.	3

A szindarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
Gróf Benyovszky	I/7	dráma	4
Tolvajkules	9	dráma	4
Falusi borbély	10	paródia	2
Nyolczgarasos atyafi	11	vígj.	5
Párizsi vízhardozó	13	dalj.	3
Jolántha	14	érzékenyj.	5
Apolló versenyezése	16	dalj.	3
Caesario	17	vígj.	4
Rolla halála	18	vitézj.	5
Hó	20	dalj.	4
Kemény Simon	21	dalj.	2
Templariusok	23	vitézj.	5
Erőszak és Történet	24	vígj.	4
Mexicói völegény	25	dráma	5
Jegyzőkönyv	28	érzékenyj.	3
Pártosság dühe	30	szomorúj.	5
Újhold vasárnapi gyermek	31	dalj.	2
Mátyás király választása	II/1	dalj.	3
Menyasszony és völegény egy személyben	3	vígj.	4
Süketnéma	4	vígj.	4
János kulatsa	5	vígj.	1
Szeget szeggel		vígj.	1
Tolvaj szarka	7	dalj.	2
Csalódások	8	vígj.	4
Ballét (sic!)	10	—	—
Kemény Simon	13	dalj.	2
Falusi borbély	14	dalj.	2
Király és a bolond	15	vígj.	2
Bosszúállók	17	szomorúj.	5
Allegoria	19	—	—
Lengyel király házassága	20	vitézj.	3
Szevillai borbély	21	dalj.	2
Baköz	22	vígj.	3
Embergyűlölés és megbánás	25	vígj.	4
Ilka	27	szomorúj.	4
Francia-Országi Tündér	28	paródia	2
Sokat Tudó	III/1	vígj.	5
Quodlibet	2	—	—
Mentzikof és Natália	4	szomorúj.	5
Módi szeretők	7	vígj.	4
Tulokmányi Máté	9	vígj.	4
Epigrama	11	dráma	4
Szép Molnárné	13	dalj.	3
Elváltozott szerelmesek	14	dalj.	3
Béla futása	16	dalj.	2
Világ hangja, szív jósága	17	dráma	5

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
30 esztendő egy kártyás életéből	III/20	dráma	3
Don Juan	21	dalj.	2
<i>Hunyady László</i>	23	szomorúj.	4
Olaszné Algirba	24	dalj.	2
<i>Stuart Mária</i>	27	szomorúj.	5
Egy óra	28	mel.	3
Két férj felesége	30	dráma	3
Marie	31	dalj.	3
Korszikaiak Magyarországon	IV/1	dráma	4
<i>Sajdár és Rurik</i>	3	dráma	5
Hó	13	dalj.	4
Talált gyermek	15	dráma	4
Gróf Aldermál	17	szomorúj.	5
A szép Molnárné	18	dalj.	3
Tréfa valóság	20	vigj.	4
Yelva, az orosz árva	22	melod.	3
Hazajövetel	24	szomorúj.	1
Raul	25	dalj.	3
<i>Gróf Essex</i>	27	szomorúj.	5
Fejér Asszony	29	dalj.	3
<i>Fekete Asszony</i>	30	dalj.	3
Gyűlölség és szeretet bosszúállása	V/1	dráma	4
Paraszt mint Dús-gazdag	2	paródia	3
Bűbajos vadász	4	dalj.	3
Cremonai fáklyás ifjú	6	dráma	4
Egy óra	9	melod.	3
<i>Montfauconi Johanna</i>	10	dráma	5
Fejér Asszony	11	dalj.	3
<i>Mátyás király választása</i>	12	dalj.	3
Tündérkastély Magyarországon	14	vigj.	2
<i>Magának akart, másnak kért</i>	16	vigj.	2
Házaspár	17	vigj.	1
Eperjesen :			
<i>Bocskay István</i>	23	dráma	3
Fejér Asszony	24	dalj.	3
<i>Csalóddások</i>	26	vigj.	4
Octavia	27	dráma	5
Baköz	VI/1	vigj.	3
<i>Béla futása</i>	2	dalj.	2
Sokat Tudó	3	vigj.	3
Tulokmányi Máté	4	vigj.	3
<i>János kulatsa</i>	6	vigj.	1
Elváltozott szerelmesek	7	dalj.	3

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
Ungvárott:			
Erőszak és Történet	VI/12	vígj.	4
<i>Vígjáték</i>	13	vígj.	1
<i>János kultsa</i>		vígj.	1
Nyolczgarasos Atyafi	14	vígj.	5
Elváltozott szerelmesek	15	dalj.	3
A királyi Parantsolat	16	vígj.	4
Babonás szekrény	17	vígj.	2
Bereghszáson:			
A királyi Parantsolat	20	vígj.	4
Tündérkastély Magyarországon	21	vígj.	2
<i>Kemény Simon</i>	22	dalj.	2
<i>Csalódások</i>	23	vígj.	4
Szigethen:			
A királyi Parantsolat	28	vígj.	4
Sokat Tudó	29	vígj.	5
Quodlibet	30	—	—
Genfi árva	VII/1	dráma	3
Siklósi borzasztó két éjszaka	3	szomorúj.	4
Párizsi János	4	dalj.	2
Nyolczgarasos Atyafi	6	vígj.	5
Helvétziai háznép	7	dalj.	3
<i>Bocskay István</i>	8	dráma	3
Tündérkastély Magyarországon	10	vígj.	2
Bübajos vadász	11	dalj.	3
Cremonai fáklás ifjú	12	dráma	4
Quodlibet	14	—	—
<i>Béla futása</i>	15	dalj.	2
Egy óra	18	mel.	3
Szevillai borbély	20	dalj.	2
Nagy atyafiság	21	vígj.	5
XII. Károly	22	dráma	5
Hó	24	dalj.	4
Tancred	25	dalj.	2
<i>Csalódások</i>	26	vígj.	4
Fejér Asszony	27	dalj.	3
József és Testvérei	29	dalj.	3
Fekete Asszony	31	dalj.	3
Franzia-Országi Tündér	VIII/1	paródia	2
(Ekkor egy része a Társaságnak előre bément Erdélybe, más része itt helybe játszott.)			

A színdarab címe		Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
Színgéhen	Párizsi vízhordozó	VIII/2	dalj.	3
	Ez a ház eladó	3	vígj.	1
	Kiki Párjával	5	vígj.	4
	Bátori Mária	7	szomorúj.	5
	Balét	8	—	—
	Örökségi Egygyezés	9	dráma	5
	Bohó Misi	10	vígj.	5
Kolozsvárott:				
	Szevillai borbély	VIII/7	dalj.	2
	Francia-Országi Tündér	8	paródia	2
	Tolvaj szarka	9	dalj.	2
	Cordélia	10	dalj.	1
	János kulatsa		vígj.	1
	Fejér Asszony	15	dalj.	3
	Fekete Asszony	17	dalj.	3
	Finnlandi János	19	dráma	5
	Hó	20	dalj.	4
	Yelva, orosz árva	22	mel.	3
	Csalódások	24	vígj.	4
	Szevillai borbély	25	dalj.	2
	Othello	26	dalj.	2
	30 esztendő egy kártyás életéből	28	dráma	3
	Béla futása	29	dalj.	2
	Don Juan	31	dalj.	2
	30 esztendő egy kártyás életéből	IX/2	dráma	3
	Mátyás király választása	3	dalj.	3
	Balét	5	—	—
	Marie	7	dalj.	3
	Olaszné Algirba'	8	dalj.	2
	Cremonai fáklyás ifjú	9	dráma	4
	Tancréd	11	dalj.	4
	Tündér világi Leány	12	paródia	3
	30 esztendő egy kártyás életéből	13	dráma	3
Debreczenben:				
	Tancréd	20	dalj.	2
	Caesario	21	vígj.	4
	Fekete Asszony	26	dalj.	3
	Fejér Asszony	27	dalj.	3
	Balét	28	—	—
	Cremonai fáklyás ifjú	29	dráma	4
	Bocskai István	30	dráma	3
	30 esztendő egy kártyás életéből	X/1	dráma	3

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
Mária	X/2	dalj.	3
Mátyás király választása	3	dalj.	3
Csalóddások	4	vigj.	4
Hó	5	dalj.	4
Tolvaj szarka	7	dalj.	2
Octavia	9	szomorúj.	5
Szevillai borbély	10	dalj.	2
Béla futása	11	dalj.	2
Raul	13	dalj.	3
Szevillai borbély	14	dalj.	2
Szebeni Erdő	15	dráma	4
Kassán :			
Bűbajos vadász	30	dalj.	3
A két Özveggy	31	vigj.	1
Quodlibet		—	—
Menyasszonyi korona	XI/2	dráma	5
Hegedű Concert	3	—	—
Elváltozott szerelmesek	4	vit. j.	3
Borzasztó éj a paluzzi kastélyban	6	szomorúj.	3
Fekete Asszony	7	dalj.	3
Az élet egy Álom	9	dráma	5
Párizsi vízhordozó	11	dalj.	3
Világ hangja, szív jósága	13	dráma	4
A Diadéma	14	vit. j.	5
Mexicói vőlegény	16	vigj.	5
Kronsteini harcjáték	17	vit. j.	5
Leány Örök	18	vigj.	3
Vétek súlya (nb.)	20	szomorúj.	4
Szevillai borbély	21	dalj.	2
Én voltam	22	vigj.	1
Indusok Angliában	23	vigj.	3
Titus kegyessége	24	dalj.	2
Corvinus Mátyás	25	vit. j.	5
Gróf Benyovszky	27	dráma	5
Csörgő sapka	28	dalj.	3
Tutárok Magyarországon	29	szomorúj.	5
Hó	30	dalj.	4
Királyi Parantsolat	XII/1	virj.	4
A két Özveggy	2	vigj.	1
Quodlibet		—	—
Pultavai ütközet	4	dráma	3
Titus kegyessége	5	dalj.	2
Nagy Mámi	7	vigj.	4
Falusi borbély	8	dalj.	3

A színdarab címe	Előadás napja	Műfaj	Felvonások száma
Minden lépésben botlás	XII/9	vigj.	5
Burgundiai gróf	11	érzékenyj.	4
Fejér Asszony	12	dalj.	3
<i>Botskai István</i>	13	dráma	3
Közműves és Lakatos	14	dalj.	3
Siketnéma	15	vigj.	3
A Diadéma	16	vigj.	5
A Quakkerek	17	érzékenyj.	1
Vendégi jus	18	vigj.	5
Olaszné Algirba'	19	dalj.	2
Szép és rút Leány	20	vigj.	4
Malvina *	21	érzékenyj.	3

A játzó tagok nevei :

Bartha János,	Szákfi József,	
Egressy Gábor,	Szentpétery Zsigmond,	
Harmath Sándor (súgó a dalj.),	Szerdahelyi József,	
Kubai Pál,	Szilágyi Pál,	
Mátéfy József (súgó a színj.),	Szőllősy Lajos (Tánczmester),	
Megyeri Károly,	Udvarhelyi Miklós,	
Pály Elek,	Ujfalusi Sándor.	14-en.

Asszony-személyek :

Bartháné szül. Meszlényi Anna,	Páliné Assz. szül. Botos Karolina.
Borsos Klára,	Szentpétery Susánna,
Déryné Assz. szül. Széppataki Rosalia,	Telepyné Assz. szül. Bohus Josefa,
Kántorné Assz. szül. Engelhardt Anna,	Udvarhelyiné Assz. szül. Juhász Juliánna,
Kapotsányi Mária,	Ujfalusiné Assz. szül. Sáska Borbála,
Kubainé Assz. szül. Eder Antónia,	Vince Juliánna (Gyermekrollókra).
Mátéfy Assz. szül. Csávási Mária,	12-en, 1 gyermek.

Muzsika Igazgató :

Heinisch József.

Czédulahordozó :

Nagy János.

Színmester :

Telepy György.

Egy öltöztető :

Wéber József.

Magyar Játék-színi Zsebkönyv, mely az 1830-dik Esztendőben előadott Játék Darabok Neveit foglalja magában, Tisztelet hódolással ajánlja *Mátéfy József* «A Felső-Magyar-Országi Pártfogolt Kassai Dall- és színjátzó társaság-sugója».

Kassán, 1830. 55 lap.

(Benne van a hivatalos adatokon kívül A Buvár. Nagy Romános Dall-Játék. Némethől ford. Szilágyi Pál a Tek. Nemes Abauj Rendjei által pártfogolt Nemzeti Dall- és színjátzó Társaság vezér Tagja. Muzsikáját szerzette Kreutzer Corradin [sic.] 17—55. l.)

(Muz. k. Hung. l. 3150.)

TÁRGY- ÉS NÉVMUTATÓ.

- A. B. A. R.* II 345.
A. J. I 625. II 282.
Abauj em. I 137. 145. 219. 224. 225.
 227. 257. 339. 546. 550. 582. 584.
 585. 586. 587. 608. II 42. 69. 70.
 82. 302.
Abday Sándor I 552. 564.
Abdayné I 552.
Abeck J. II 266.
Dr. Abel J. I 20. 29.
 * *A bor majd a víz dicséreti* I 21. 22.
Abrudbánya I 495. 598.
Achten k. a. II 280.
 * *Actio curiosa* I 21. 22. 53.
Addner II 141.
Adonyi Mihály I 436.
Aesculapius ünnepe I 7.
 * *Agiaris keserre* I 305.
 * *Agis* I 301. 307—8.
Ajkai Pál I 326. II 303.
Ajtai II 83.
D'Alayrac M. II 93.
Albert kir. I 98.
Alfieri V. II 42.
Alessandri F. II 264.
Almássy Ignác I 69.
Almássy János I 547.
Almássy József I 203.
Alt H. I 4. 6. 10. 27.
Alváry E. I 573.
Alvinczy generalis I 418. 573.
Aman II 275.
Anastasia leányassz. II 105.
Andrád Elek I 424. 425. 431. II 214.
Gr. Andrássy György II 145.
Andrássy J. I 436.
Andrássy J. I 436.
Andrássy M. II 158.
Anfossi P. II 264.
Anjouk I 17.
Anna Mária I 502.
Anonymus I 13. [344.
Anschütz H. E. I 455. II 246. 280.
Arad város I 184. 561. II 127. 273.
 284. 330.
Arad (Új-) I 245. II 126.
 * *Arando és Miranda* I 427—29.
Arany J. I 540. II 236.
Aranka György I 325. 497.
 * *Arany pereczek* I 124. 129. 131. 235.
 241. 285. 294—97. 424.
Arlechino I 25.
Arnold György I 300. 588. II 219.
 220.
D'Arnaud Fr. T. I 258.
 * *Artaxerxes* I 236. [310.
Aszalay János I 233. 326. 329. 333. II
Athenaeum II 346.
Gr. Auersperg József II 289. 290.
Aurora I 485. 486. II 328. 329.
Autos sacramentales I 10.
Ayzer II 255.
Árca várm. I 181. 227.
Árcay Gergely II 44. 215.

A *-gal megjelöltek szindarabok.

- Bachich József* I 425.
Babnigg Antal I 456. II 279. 280.
Babó Fr. I. I 324.
Babocsay István I 425.
Bacsányi János I 569.
Bagoly Antal I 116. 124. 148. 175. 186. 244.
Bagoly Katalin I 121. 214.
Baja I 456. 563.
Bajza József I 491. 492. 493. 631. II 11. 45. 65. 73. 75. 178. 179. 182. 183. 185. 186. 330. 334. 336. 337. 400. 401. 442. 443. 444. 445. 446. 447.
Bajkó Teréz I 498.
Bajzáth György I 556.
Bakos Antal II 104.
Balaton-Füred I 559. 563. 589. 590. II 86.
Balay Mária II 167. 169.
Balázsyak I 368.
Balla Antal I 368. 420.
Balla Károly I 470. 471. 472. 474. 475. 476. 478. 480. II 35. 36. 47. 98. 99. 245. 251.
Balla K.-né I 471. 475. 476. II 98. 215.
**Balassi Menyhért* I 21. 22. 30. 31.
Balog Antal I 119. 121.
Balog István I 333. 368. 416. 420. 425. 440. 453. 538. 539. 554. 555. 560. 564. 565. 571. 589. 594. II 83. 84. 142. 180. 182. 183. 198. 214. 215. 231. 236—7. (*Életr.*)
Balog (expaulinus) I 188.
Balog I.-né I 555. 556. 565. II 83.
Balog Julianna II 252.
Balog Péter I 69.
**A banket elítéltetése* I 8.
Baranya vm. I 224.
Baranyai Balázs I 73. 74.
Baranyai Péter I 552. 564. II 97. 101. 103. 104. 105. 107. 109. 137. 143. 166. 332.
Baranyai Zs. I 436.
Barkó-erred I 235.
Gr. Barkóczy János I 203.
Bars vm. I 224.
Bartsai László I 233. 257. 258. 259. 260. 261. 263. 274. 326. 333. 493.
Bartalus István II 249.
Bartha (Magyar) János I 471. 474. 475. 562. 564. 580. 581. II 32. 48. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 90. 93. 94. 97. 98. 99. 100. 101. 103. 104. 106. 107. 109. 137. 143. 151. 152. 168. 171. 172. 173. 175. 184. 186. 188. 190. 198. 203. 210. 211. 232. 245—7. (*Életr.*)
Bartháné I 581. II 83. 99. 100. 103. 105. 106. 107. 109. 138. 143. 166. 172. 175. 188. 190.
B. Barkó generalis I 121.
Bassi-Manna II 280.
Batteaux I 166.
Batthányi Fülöp hg. II 267. 268.
Batthányi József hgpr. I 112. 113. 124. 126.
Bauernfeld E. II 284.
Bazin I 44.
Bazoche (les clercs de la) I 8.
Bács vm. I 145. 170. 219. 227. 339. 371. 372. 561.
B. Bánffy József I 500. 512.
Gr. Bánffy Györgyné I 497.
B. Bánffy György I 498. 499. 514. 521. 534.
B. Bánffy Gy.-né (l. Palm Josefa).
B. Bánffy Lajos I 514.
Bányaine II 333.
Bánozé J. I 197.
Bárány Boldizsár I 279. 425. 430. II 98. 177. 193. 195.
Bárány Katalin I 381.
Bárány Péter (debreceni) I 121. 124. 233. 239. 242. 243. 326. 333. II 311.
Bároczi S. I 64. 66. 68. II 342.
Bártfa I 20. 29. 582.
**Bátori Mária* I 279. 286. 289—290. 291. 333. 424. 442. 454. 477. 478. 479. 560. II 100. 169. 177. 190.

- Bäuerle E.* II 76. 84.
Beck H. II 302. 306.
Beethoven L. II 85. 275.
B. Beleznay generalisné I 130.
Gr. Beleznay János II 202.
Beleznay-kert I 439. 472. 473. 480.
 482. 626. II 47. 231. 244. 251. 253.
Gr. Beleznay Miklósné I 304.
Gr. Beleznay Sámuel I 436.
Benke József I 161. 348. 349. 351. 352.
 366. 380. 396. 413. 414. 416. 417.
 423. 425. 431. 542. 543. 549. 571.
 596. 597. 602. 603. 607. 608. 623.
 626. II 19. 20. 21. 22. 162. 220.
 231. 233. 234—35. (*Életr.*) 252.
Benkő K. I 329.
Benza I 552.
Benyovszky Péter II 130. 131.
Bercsevics József II 310. 311.
Bereg vm. I 145. 170. 174. 182. 227.
Bergopzoomer I 96. 97. 98. 206. II 273.
Gr. Berényi György I 203.
**Berényi Jolánta* I 292. 333. 424.
Berényi J. I 471. 476.
Berlin I 236. II 54.
Beöthy Imre I 60.
Beöthy Zsolt I 22.
Bertuch Fr. J. I 292.
Berzeviczy Gergely I 203.
B. Berzeviczy Vincze I 382. 469. 573.
 574. 575. 576. 577. 578. 579. 581.
 583. 586. 594. II 69.
Betsky (juratus) I 188. 194.
Berzensyi D. I 164. 422. 423. 429.
Besztercebánya I 50.
Bessenyei György I 23. 57. 69. 72.
 122. 124. 232. 301. 302. 303. 304.
 305. 306. 307. 308. 309. 325. II 40.
 259.
Bethlen Gábor I 21.
Gr. Bethlen Farkas I 500. 534.
Gr. Bethlen Gergely I 499.
Gr. Bethlen György I 524. 534.
Gr. Bethlen Imre I 499.
Gr. Bethlen János I 521.
Gr. Bethlen Pál I 512.
Bees I 35. 61. 96. 99. 124. 130. 163.
 199. 236. 256. 330. 355. 388. 398.
 415. 444. 450. 484. 513. 520. 521.
 575. 576. 595. 624. 640. II 17. 38.
 100. 112. 138. 140. 183. 192. 233.
 234. 242. 250. 255. 256. 258. 260.
 261. 262. 263. 268. 269. 275. 276.
 292. 293. 294. 295. 297. 299. 317.
 337.
**Béla futása* I 441. 454. 455. 475. 529.
 II 87. 93. 174.
B. Béldi Venczel I 514.
Bihar vm. I 174. 219. 224. 225. 227.
 339. 503. 546. II 302.
Birch-Pfeiffer K. I 625. II 16. 170.
 181. 280.
Bodnár Antal I 326.
Bodor Pál I 512.
K. Boer Sándor I 233. 237. 238. 257.
 259. 263. 267. 269. 271. 272. 273.
 274. 275. 276. 277. 326. 499. 502.
 II 215.
Bognár II 151.
Boka János I 470.
Bonfinius I 263. 264.
Bolyay Farkas I 487. 526. 616. II
 327.
Boráros János I 88. 368. II 116. 125.
Borss Dániel I 51.
Bors Sámuel I 486. 624. II 323. 325.
 326. 327. 477.
Borsai Klára I 465.
Borosnyai Antal I 564.
Borsod vm. I 170. 219. 339. 371. 372.
 388. 389. 408. 410. 455. 469. 540.
 541. 545. 546. 549. 554. 572. 601.
 608. 610. II 118. 119. 123. 125.
Botos József I 471.
Botos Karolina I 465.
Börnstein II 76.
Blankenstein generalis I 121,
Blumené II 141.
Brandes J. II 233.
Brassó I 20. 530.

- Braun* II 297.
Breiting E. II 141.
Bretzner K. F. I 324.
Brockmann J. F. H. I 509.
B. Bruckenthalné I 522.
B. Brudern assz. I 164. II 53.
B. Brudern József II 131.
Gr. Brühl Fr. L. I 74. 121. 124.
 242. 243. 301. 311. 314.
Gr. Brunszwick Ferencz I 227. 440.
 441. 442. 517. 557. 602. II 79. 287.
Buczy Emil I 525.
Buda I 55. 59. 60. 61. 64. 72. 75.
 76. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 86. 87.
 89. 91. 92. 93. 96. 100. 102. 103.
 109. 111. 118. 129. 133. 144. 150.
 163. 176. 179. 196. 208. 230. 238.
 243. 245. 253. 258. 279. 285. 289.
 299. 300. 323. 337. 356. 357. 358.
 360. 365. 368. 369. 370. 372. 378.
 385. 395. 415. 430. 434. 441. 442.
 446. 449. 454. 455. 456. 457. 459.
 460. 463. 477. 478. 479. 485. 487.
 491. 534. 535. 545. 579. 581. 586.
 589. 596. 625. 626. 629. 631.
 II 23. 25. 36. 37. 48. 51. 54. 62. 64. 67.
 68. 69. 70. 71. 72. 78. 79. 80. 81. 82.
 85. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 96.
 98. 99. 102. 104. 107. 108. 111. 112.
 124. 128. 129. 134. 135. 136. 137.
 138. 139. 140. 145. 147. 148. 149.
 150. 151. 153. 155. 156. 157. 158.
 165. 166. 169. 170. 171. 172. 173.
 175. 176. 177. 180. 181. 186. 187.
 188. 189. 191. 192. 193. 194. 198.
 200. 201. 202. 203. 210. 212. 218.
 222. 223. 224. 225. 226. 227. 231.
 233. 235. 237. 238. 240. 241. 242.
 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249.
 250. 251. 252. 253. 270. 276. 278.
 279. 287. 298. 314. 329. 331. 335.
 336. 337. 342. 345.
 **Buda tragoediája* I 301. 305—7. 308.
Buffones o trahones I 10.
Bujanovics Lukács II 129. 130.
Bujáky József I 149.
Bulla I 82. 206. 363. II 273.
Burgszinház l. Bécs.
Burian Károly II 122.
Busch Jenő I 164. 165. 167. 170. 173.
 174. 175. 176. 177. 178. 179. 187.
 189. 190. 191. 192. 195. 196. 197.
 207. 208. 210. 211. 212. 215. 219.
 221. 222. 224. 225. 258. 337. 361.
 II 79.
Calderon I 324. 327. II 43. 106. 309.
Cecchini P. M. II 256.
Chiabay Pál I 552.
Chiabayné I 552. II 150. 167. 169.
Chudy József I 166. 169. II 263. 267.
Cimarosa D. II 264.
Collin J. H. I 414. 430. II 233.
Confreres de la Passion I 8.
Compagnia dei Batutti I 8.
Compagnia del Gonfalone I 8.
 **Constantinus Porphyrogenitus* 42—45.
Corneille P. I 302. II 43.
Cramer II 284.
Crelinger A. assz. I 445.
Csanád vm. I 227.
Csató Pál I 565. II 70. 73. 75. 147.
 148. 177. 192. 194. 196.
Gróf Csáky György I 227. II 258.
 262. 268. 269. 518.
Gr. Csáky Istvánné II 266.
Gr. Csáky Tivadar I 579. 583. II 329.
Cserey Miklós I 512. 514.
Csepán István I 326. 333. 421. II
 275. 304.
Csokonay Vitéz József I 508. II 139.
 143. 145.
Csokonay Vitéz Mihály I 516.
Csongrád vm. I 141. 170. 182. 219. 227.
 **Csörgő sapka* I 201.
Császár Ferencz II 44. 215. 220.
Cuno H. II 76. 77. 83.
Czagányiné I 423.
Czakó II 83.
Czelesztin I 454. 455. 456. 476. 477.

478. 488. 508. 535. 560. 564. II
167. 169. 170. 183. 249. 335.
Czibulka Alajos I 222. 361. 362. 363.
364. 365. 366. 370. II 79. 285.
Czibulkáné I 363. 391.
Czindery Pál I 203.
Czinke Ferencz I 630.
Cziczery Antal I 512.
Gr. Czirdky Antal II 115. 117. 125.
Czuczor Gergely II 86.
- Dankó József* I 11.
Daragi György II 172. 173.
Darcas Ferencz I 69. 149. 165. 355.
368. 369. 380.
Darcas János I 257. 258. II 302.
Davidovics generalis I 121.
Dedky Fülöp Sámuel I 502. 503. 535.
Debreczen I 32. 348. 349. 350. 351.
352. 353. 355. 404. 405. 434. 453.
505. 506. 507. 508. 510. 515. 529.
531. 552. 590. 591. 592. 593. 594.
598. 600. II 23. 47. 180. 192. 235.
238. 247. 251. 252. 283. 331. 332.
334. 335.
D. Decsy S. I 66. 67. 68. 70. 341.
II 40.
Delarigne J. F. II 43.
Demény József I 556.
Demeter János I 326. 333. II 305.
Demjén Mihály I 471. II 83. 84. 100.
107. 137.
Demjénné I 471. II 107.
Dercsényi Pál II 160.
Deréky I 432.
Deron és Jüttner-féle telek I 394. II
114. 115. 116. 117.
Gr. Desseffy Aurél I 596. II 70. 73.
75. 134. 160. 161. 162. 221. 222.
Gr. Desseffy József I 422. 423. 444.
522. 569. 570. 573. 574. 576. 577.
579. 580. II 127. 314. 340.
Destouches F. N. I 302. 303.
Dècrient Elde I 185. 324. 332. II 290.
291. 295. 296. 297. 320.
- Decrient Emil* II 280.
Déry István I 416. 424. 432. 547. I
83. 215. 241.
Déryné I 149. 348. 367. 380. 381. 382.
391. 402. 403. 408. 420. 422. 423.
432. 435. 445. 450. 453. 462. 464.
465. 466. 467. 468. 494. 504. 505.
515. 517. 530. 531. 532. 533. 534.
535. 540. 541. 542. 543. 544. 547.
548. 549. 551. 558. 565. 570. 571.
572. 575. 576. 580. 581. 582. 583.
584. 585. 586. 588. 598. 601. 607. II
86. 110. 140. 141. 151. 167. 168.
169. 172. 174. 175. 180. 182. 184.
224. 231. 232. 234. 236. 238. 239.
240—41. (*Életr.*) 242. 244. 247.
248. 249. 251. 252. 285. 286. 287.
334.
Dietelmeyer II 270.
Directiva Regulák I 167.
Ditters v. Dittersdorf K. I 557. II
258. 264. 267.
Dolericzény S. I 98. 368.
Domahidy Menyhért I 435.
Domokos Lajos I 60. 69.
Döbrentey Gábor I 8. 246. 302. 433. 483.
485. 487. 488. 489. 490. 492. 493.
518. 519. 520. 521. 523. 524. 525.
526. 527. 528. 603. 617. 624. 626.
640. II 42. 45. 73. 75. 97. 107. 112.
130. 135. 137. 149. 171. 179. 201.
202. 203. 204. 215. 223. 281. 323.
324.
Döme Károly I 605.
Döme Lajos II 108. 137. 209.
Döry László II 116.
Dresda II 298.
Dugonics András I 52. 124. 232. 233.
235. 240. 241. 242. 263. 276. 278.
279. 280. 281. 284. 285. 286. 288.
289. 291. 292. 293. 296. 303. 309.
326. 328. 329. 332. 333. 368. 424.
425. 474. II 100. 142. 169. 177. 193.
195. 214. 215. 309.
Dumas S. II 104. 193.

- Dunántúli szíj. társ.* I 561. 588. 589.
II 121. 249. 332.
Durazzo Jakab gr. II 294.
Dr. Durst István II 107.
Dvornikovic J. I 436.
- E. I. P.* I 635. 636. 637.
E. Sz. G. I 425. 427. 428.
Ecsedy Jozéfa I 529.
Eger I 50. 506. 531. 541. 542. 546. 582.
Egerváry Ignác I 52. 236. 239.
Egressy Béni II 166. 169. 172. 188.
Egressy Gábor I 533. 581. 586. II 110. 150. 166. 167. 168. 169. 172. 175. 183. 184. 188. 190. 192. 231. 245. 250—1. (Életr.)
Egressyné II 166. 172.
Egri János I 471. II 137. 138. 143. 166.
Egy hazafi (l. Fogarassy J.)
Elekes Farkasné I 529.
**Elfrida* I 276. 277. 292.
Eickholtz János II 116.
Ellinger János I 552.
Elrich Ágost I 445. 446.
Endrődy János I 23. 52. 73. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 84. 85. 86. 87. 88. 91. 92. 94. 95. 98. 100. 110. 111. 112. 113. 114. 116. 117. 119. 123. 124. 128. 130. 141. 146. 148. 164. 165. 169. 183. 184. 234. 236. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 255. 256. 280. 285. 294. 301. 303. 309. 326. 344. 495. II 281. 282. 291. 297. 320.
Enfant's sans souci I 10.
Engel J. J. I 574. 624. II 149. 234.
Engelschall II 295.
D'Epagny és Dominique II 193.
Eperjes I 582.
Eperjesi Lajos I 417.
Eötvös báróné I 581.
B. Eötvös Ignác II 226.
B. Eötvös József II 328. 329.
Eötvös Lajos I 82.
- Erdély* I 23. 29. 55. 60. 255. 256. 348. 380. 412. 433. 460. 469. 477. 488. 489. 495. 496. 497. 498. 499. 503. 504. 510. 511. 512. 515. 517. 518. 519. 520. 522. 529. 531. 533. 535. 536. 550. 554. 557. 572. 573. 580. 591. 595. 603. 633.
II 21. 118. 231. 232. 239. 242. 243. 248. 273. 282. 290.
Erdélyországi dal- és szíj. társaság I 456. 465. (tagjai).
Erdélyi János I 149.
Erdélyi Károly (színész) I 471. 475.
Erdélyi Károly I 310.
Erdélyi Múzeum I 18. 518. 519. 523. 526. 528. 603. 640. II 171. 179.
Erdélyi Játékos Gyűjt. I 234. 237. 257—77. 498.
Erdős II 83.
Erkel József II 166. 172.
Gr. Erdődy János II 258. 260. 261. 262. 263. 265. 266. 267. 268. 269.
Eredeti Játékszín II 46. 70.
Erdődy Susanna I 35.
Ernyi Franciska I 195. 218. 328. II 307.
Ernyi Mihály I 148. 175. 195. 218. 233. 328. 329. 350. 354. 355. 360. 362. 365. 380. 412. 414. 425. 432. 475. 505. 507. 508. 591. 593. II 170. 231. 232. 234. 309. 311.
Ernyiné I 591.
Esslair Ferd. I 470. 490. II 344.
Esztergom I 61.
Eszterháza II 260. [265.
Eszterházyak II 258. 259. 260. 262.
Gr. Eszterházy József I 125. II 299.
Hg. Eszterházy J. A. II 259.
Hg. Eszterházy M. nádor I 21. 35.
Hg. Eszterházy M. I 260. 355.
Hg. Eszterházy P. A. II 259. 260.
Gr. Eszterházy F. II 294.
**Etelka v. a megszomorított ártatlanság* I 241—243. 294.
**Etelka Karjelen* I 280. 285—89.

**Every Man* I 9.

Ewald I 245.

Éder E. I 552.

Éder György I 551. 552. 556. 593.

Éder Lujza II 174.

Élet és Literatura I 485. II 323. 329.

Faliczky Jánosné II 169. 196. 214. 220.

Falk-féle színház I 109. 357.

Faludy Ferencz I 39. 42. 43. 45. 247.

Farkas (juratus) I 191. 192.

Farkas József I 471. II 100. 105. 107. 137. 332.

Farkas János I 556. 560. 564. II 287.

Fayel I 258.

Fábián Gábor II 126.

Fáncsy Lajos I 585. 586. II 32. 47. 92. 97. 98. 99. 100. 101. 103. 104. 105. 106. 109. 111. 138. 143. 166. 172. 173. 175. 183. 184. 186. 188. 191. 192. 212. 213. 232. 251—2. (*Életr.*) 331.

Fáy András I 452. 456. 463. 464. 477. 480. 482. 483. 484. 598.

II 45. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 69. 96. 97. 103. 107. 111. 112. 116. 128. 129. 130. 134. 135. 136. 137. 145. 149. 153. 154. 155. 164. 169. 177. 183. 194. 196. 201. 202. 203. 204. 211. 215. 216. 218. 219. 225. 241. 242. 243. 244. 246. 247. 252. 253. 284.

Fáy Ágoston I 203.

Fáy-család I 368. 420. 423.

Federici W. II 42.

Fehérvári J. I 436.

Féjes I 417.

Féjér várm. I 329. 371. 373. 388. 393. 394. 440. 554. 559. 560. 565. 567. 587. 603. 608. 619. II 119.

Féjérvár (l. Székesféjérvár).

Féjérné I 476.

Féjér György I 51. 52.

Féjér István I 498. 499. 500.

Féjér János I 498. 499. 500. 503.

Féjér Rozália I 498. 499. 501. 509.

Féjér Sándor I 498. 499.

Féjérvári Ferencz I 476.

Fekete Ferencz I 499. 500. 512.

Gr. Fekete Ferencz I 164. 232.

Gr. Fekete János I 69.

Fekete Károly I 476.

Fekete Mária I 564.

Felvinczy György I 23. 24. 495. 496. 497. II 290. 291. 292.

Felsőmagyarországi Minerva I 74. 127. 328. 452. 482. 634. 635. II 329.

Fenyéry Gyula II 328.

Ferdinand flg. II 259.

I. Ferencz I 64. 118. 124. 133. 300. 443. 522. 576. 630. II 150. 167.

Gr. Festetich György I 125. 203. 219.

Gr. Festetich János II 116. 117.

Gr. Festetich K. A. I 440.

Fessler I 56. 84.

Fichtner K. I 455. II 280.

Fikker Ferencz I 274.

Fodor J. II 215.

Fogarassy János II 29. 30. 31. 33. 35. 64. 93.

Foller Miklós II 74.

Dr. Forty Károly I 552.

Földváry Gábor II 96. 126. 128. 129. 130. 132. 133. 145. 154. 155. 156. 158. 160. 161. 163. 164. 202. 212.

Földváry Vincze I 552.

Földváry nemzetség II 220.

**Formenterai remete* I 167. 237. 238. 276. 333. 431.

**Fösvény (Molière)* I 246. 487. 490. 492. 624.

Flögel K. F. I 5. 6. 9. 10. II 255. 256. 292.

Frater István I 203.

Fűsz János I 557.

Fülöp István I 74. 79. 80. 119. 121. 124. 498. 500.

Fülöpné I 455.

Füred (l. Balaton-Füred).

- Gaal György* I 382. 547. 557. 558.
 II 317. 327.
Gaal József II 72. 75. 193. 194.
Gaal Mihály I 467. 560. 564.
Garay János II 175. 176. 177. 178.
 195. 336. 344. 345. 346.
Galiczia I 179. 363. II 219.
**A gazd'asszony* I 318—321.
Gazzaniga G. II 264.
Gáhy Rozalia I 197. 218.
Gáti István I 66.
B. Gebler I 122. 236. 329.
Gelsomino I 25.
Gemeinnützige Blätter I 444. II 240.
Gergely-járás I 6. 636.
Gervinus L. II 255.
Géresi Kálmán I 592.
Giangurgulo I 25.
Gindl József (tapolezai) I 326. II
 214. 233. 309.
Gillyén Sándor I 476. II 166. 172.
Girzik F. I 425. II 238. 266. 267.
Glosius D. I 436. II 130.
Gluck K. II 264.
Gombos Imre I 253. 441. 455. 477.
 486. II 86. 196. 214. 323. 327.
Goethe I 212. 278. 430. 484. 624. II
 43. 44. 296. 305. 311.
Goldoni I 324. II 142. 193. 215.
Goldsmith I 324. 326.
Gorove László I 425. 426. 506.
Gosztonyi Miklós II 130.
Gotter Fr. W. I 131.
Gozzi G. II 193.
Göde István I 552. 562.
Gömör em. I 137. 140. 145. 162. 170.
 171. 174. 182. 203. 219. 227. 339.
 347. 388. 389. 394. 546. II 118. 120.
Görög István I 425.
Grassalkovich-féle telek II 129. 131.
 132. 133. 136. 149. 153. 154. 155.
 157. 160. 161. 162. 163. 165. 221.
 223.
Hg. Grassalkovich Antal I 129. 131.
 133. 158. 160. 165. 221.
Gretry A. E. II 264.
Grillne II 141.
Grillparzer F. I 445. 559. 560. II 43.
 92. 142. 215. 239.
Grimm Fedor I 456. 457. 458. 459.
 460. 464. 467. 468. II 153. 279. 280.
 286.
Grossmann I 511.
Gul József II 116.
Gulácsi Antal I 592. 593.
Gradányi N. János I 326.

**Gyapai Márton* I 314—318.
**Aggermeki szeretetnek ereje* I 259—261.
Gyöngyös I 50.
Gyöngyösi István I 326.
Győr megye I 371. 374. 388. 588. 589.
 594.
Győr város I 61. 395. 417. 554. 555.
 589. 594. II 183. 236. 273.
György Ferencz I 559.
Gr. Gyulai Ferenczné I 499.
Gyulai Pál I 12. 18. 19. 20. 52. 53.
 278. 302. 429. II 232. 315. 327. 346.
Gr. Gyulay Sámuel I 203.

Hdgr. II 331.
Habel M. II 266.
Hacker-szála I 380. 383. 413. 421.
 433. 436. 448. 452. 482. 505. II 69.
 240.
Hacker J. A.-né I 405. 436. 437.
Hadi s más nevezetes Történetek I 89.
 II 260.
Hagn Sarolta II 280.
Hagymási J. I 471.
Hahn A. I 233.
Hahner Makarias I 556.
Hajfodorító kötelessége I 160.
Haffner Fr. W. I 166. 328.
Hajnal szabó m. I 572.
Gr. Haller Antonia I 164.
Gr. Haller József I 176. 189.
Halmágyi S. I 505.
Hamburg I 595. II 255. 319.

- **Hamlet* I 64. 235. 305. 324. 430.
 431. 454. 455. 477. 478. 509. II
 142. 170. 183. 239. 240. 246. 247.
 250. 251. 257. 298. 316. 335. 345.
Halm Fr. II 43.
Hans Sachs I 23.
Hanzély Márton II 116.
Harangi II 84.
D'Harleville II 43.
Harmath Sándor II 334.
Hassaureck I 429. II 89.
Hasznos Mulatságok I 33. 443. 444.
 450. 452. 548. 553. 587. 594. 634.
 II 242. 323. 328.
Hatvan I 541.
Hatvani István I 122. 124. 326. 425.
Havi Mihály II 172. 173.
Hazai és Külf. Tudósítások I 340.
 342. 349. 353. 355. 358. 365. 368.
 378. 382. 383. 391. 397. 402. 409.
 414. 415. 417. 427. 430. 436. 444.
 448. 449. 454. 455. 472. 473. 475.
 518. 541. 548. 551. 557. 560. 570.
 571. 580. 584. 602. 603. 608. II 162.
 242. 321. 324. 340.
Hazslini F. és neje I 552.
Haydn József I 557. II 258. 259. 260.
 264.
Haydn Mihály II 258.
 **Házi orvosság* I 191. 245. 247. 248.
 250.
Hegedősök I 16.
Heidendorf Mihály I 512.
Dr. Heinrich G. I 33. 276. 290. 292.
 425.
Hellwald Ferd. II 256.
Heinisch J. I 300. 465. II 175.
Heinischné II 172.
Henszler K. F. II 303. 304. 305. 309.
Herd II 290.
Hessmann Ferd. II 85.
Hessmann K. II 108.
Hercz J. II 266.
Herczeg Sámuel I 436.
Héves vm. I 394. 546. II 118. 125.
Hetényi J. I 471. II 92. 97. 110.
Heyden mag. II 295.
Hugo Victor I 493. II 170. 193. 252.
Hirsch J. I 124.
Histriók I 12. 23.
Hoblik M. II 45. 141. 194. 215.
Hochmeister M. I 503.
Hodossy Sámuel I 203.
Hoffmann A. II 266.
Holbein Fr. II 76. 77. 85. 94. 170.
 193.
Holberg L. I 52. 233. 324. 327. 329.
 II 305.
Hollaky A. I 530. 531.
Hollós F. I 471.
Holmi I 23. 72. 306.
Homművész I 135. 238. 455. 586. 596.
 II 22. 23. 37. 67. 81. 82. 83. 84.
 85. 86. 87. 89. 92. 93. 94. 97. 98.
 99. 100. 101. 102. 103. 105. 106.
 107. 110. 139. 151. 152. 157. 159.
 169. 176. 178. 181. 183. 184. 189.
 190. 192. 193. 196. 220. 223. 224.
 225. 226. 227. 242. 253. 282. 284.
 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336.
 337. 340. 341. 344. 345.
Hont vm. I 137. 339. 394.
Horányi E. I 235. 294. 310.
Hornung A. II 270.
Houwald II 43.
Horváth Antal I 203.
P. Horváth Ádám I 231. 232. 309.
 326. 487. II 323. 324.
Horváth Cyril II 45. 215.
P. Horváth Dániel I 514. 517. 531.
 532. 534. II 215.
Horváth Elek II 38. 39.
Horváth Endre I 395. 396. 602. 623.
 II 2. 37.
Horvát Istrán I 21. 421.
Horváth János I 73. 74. 109.
Horváth József I 274. 453. 471. 556.
 558. 560. 561. 564. 588.
Horváth Józsefné I 471. 556. 564.
Horváth Mihály I 73.

- Horváth Pál* I 203.
Hölgyfutár II 180.
Hölzl II 80.
Hubenay Fer. I 589.
Hummel N. J. I 557.
**Hunyady László* I 301. 304—5. 306. 307. 308.
Husvét I 5. 6. 7. 11. 12. 19.
Hübsch F. II 266. 267.
- Ibrányi Farkas* I 203.
Iffland I 122. 212. 427. 429. 490. 597. II 43. 170. 181. 215. 290.
**Igaz papság tüköre* I 29. 30. 32.
Igriczek, igriczés I 15. 16. 19.
**Igaházi* I 74. 82. 124. 129. 301. 310. 311—314.
**Ignes de Castro* I 289.
Iházi Imre I 195. 326. 327. 333. II 304. 309.
Illei János I 37. 39. 45. 46. 47. 50. 51. 325.
Ipolyi A. I 20.
Iskolai drámák 2. 27. 28. 29. 34. 35. 36. 38. 42. 50. 53.
- Jablonkay* II 219.
Jagellók I 17. 30.
Jakab István II 30. 49. 63. 65. 66. 70. 71. 73. 169. 176. 194. 196. 215.
Jakab Mihály I 119. 121. 124.
Jancsó Pál I 488. 498. 502. II 232.
Jandl Antal I 222. 361. 362. 363. 364. II 79.
Jankovich M. I 436. II 116. 130.
János Amália I 498.
János Zsuzsanna I 498.
János Zsigmond I 31.
**Jártas-keletes rólegény* I 257. 259. 261—63.
Jász- és Kún Kerület I 145. 175. 219. 227.
Járdos Anna I 498.
Jast II 264.
- Játékszíni Tudósítások* I 579. 584. II 330. 331.
**Jekoniás* I 38—42. 43.
Játszó személyek törvényes czikkelyei (1792) I 153—55.
Játszó személyek kötelességeiről (1792) I 155—156.
Jelenkor II 225. 340. [50.
Jezsuiták I 29. 34. 35. 36. 37. 38. 42.
Joannovics Demeter II 220.
Joculatorok I 13. 14. 15.
Johns és Banks II 193.
Jókai Mór II 234.
Jongleurök I 10.
Jósa Gábor I 203.
Jósa János I 556.
B. Jósika Antal I 500. 512.
B. Jósika Antalné I 499.
B. Jósika Jánosné I 534.
B. Jósika Miklós I 514. II 161. 162.
Józsa Gáspár I 547.
II. József I 51. 56. 57. 58. 59. 60. 72. 76. 207. 278. 330. 569. 573. II 78. 79. 257. 259. 263. 313.
József nádor I 361. 364. 370. 385. 388. 454. II 137. 145. 159. 166. 227. 274. 275.
Juegos e partidos I 10.
Juhász József II 220.
Julianna leányasszony I 501.
Jünger F. II 233. 305. 310.
- K. P.* I 629. 630.
K. . . ss E. (l. Kunoss Endre).
Kaczer Ferencz II 138. 143. 166.
K. Kajdácsy Teréz I 450. 553.
Kaiser M. II 266.
Kanizsa I 21.
Kanyó László I 500. 507. 511. 512. 514.
Kaposvár I 561. 588. 589.
Kappel Fr. II 130.
Karacs Teréz I 482. II 74.
Kardáson, kardásoni játékok I 6. 7. 12. 19.

- Kaschauer Bote* II 284.
- Kassa* I 60. 382. 404. 422. 469. 494.
534. 535. 536. 537. 540. 545. 546.
550. 551. 567. 568. 569. 571. 572.
573. 576. 577. 579. 580. 581. 582.
584. 585. 586. 590. 594. 595. 598.
600. II 21. 27. 42. 47. 48. 69. 86. 138.
140. 169. 172. 180. 212. 231. 232.
233. 235. 238. 240. 241. 242. 243.
244. 245. 247. 248. 249. 250. 251.
252. 268. 272. 283. 284. 286. 329.
330. 331. 332. 335. 336.
- Katona Ist.* I 81. 118. 125. 129.
- Katona József* I 279. 416. 420. 425.
429. 430. 432. 441. 443. 477. 528.
537. 579. 597. 599. 600. 610. 611.
612. 613. 614. 615. 616. 617. 618.
619. 628. 637. 640. II 2. 76. 86. 89.
101. 105. 142. 169. 175. 195. 196.
197. 214. 215. 246. 315. 316. 321.
- Katzianer* II 41. 51.
- Kazinczy András* I 203.
- Kazinczy Ferencz* I 60. 61. 64. 73.
74. 80. 126. 127. 134. 164. 184. 194.
203. 230. 231. 232. 233. 235. 236.
239. 258. 309. 324. 325. 382. 383.
422. 423. 429. 430. 431. 491. 496.
508. 529. 557. 569. 570. 578. 592.
599. 616. II 43. 105. 170. 216.
257. 305. 311. 314. 320. 340.
- Kazinczy Gábor* I 258.
- Kazinczy Miklós* I 236. 239. 325.
- Kállay Ferencz* I 60.
- Kállay Ferencz* II 45. 49. 56. 58. 59.
60. 61. 62. 63.
- Kállayak* II 236.
- Kálmán Gy.* I 476.
- Kálmán kir.* I 17. 290.
- Kántor Gerzson* I 417. 423. 591. II 238.
- Kántorné* I 417. 424. 445. 453. 455.
465. 469. 471. 472. 473. 474. 475.
476. 556. 558. 559. 564. 565. 579.
581. 591. II 32. 47. 83. 84. 85. 86.
87. 90. 92. 93. 94. 98. 99. 100. 101.
102. 103. 104. 105. 107. 109. 111.
138. 143. 166. 168. 169. 172. 175.
182. 184. 185. 187. 188. 192. 211.
212. 225. 231. 237—39. (*Életr.*) 252.
286.
- Kármán József* I 80. 128. 129. 183.
- III. Károly* I 55.
- Károly Ferencz* I 327. II 305.
- gr. Károlyi család* II 114. 122. 124.
262.
- gr. Károlyi György* II 114. 145. 160.
161. 162.
- Gr. Károlyi József* I 81. 122. 123.
202. 203.
- ifj. gr. Károlyi Józsefné* I 122.
- Özv. gr. Károlyiné* I 122. 405. 591.
592. 593.
- Károlyfőhérvár* I 21. 530.
- Kárpentzky János* I 556. 564.
- Kászony Dénes* I 274.
- Kecskemét* I 454. II 192.
- Kedveskedő* I 531. 594.
- Gr. Keglerich Gy.* I 203.
- Gr. Keglerich L.* II 131. 145.
- Kelemen Borbála* I 195.
- Kelemen Erzsébet* I 121. 124. 148.
- Kelemen László* I 74. 79. 80. 82. 83.
86. 87. 100. 103. 107. 108. 109. 110.
111. 112. 113. 114. 115. 116. 117.
119. 120. 121. 124. 125. 126. 148.
166. 188. 193. 194. 195. 210. 216.
218. 233. 244. 318. 321. 329. 333.
381. 594. 634. II 231. 239.
- Kelemen Sőfia* I 476.
- Kemény Anna M.* I 327. II 305.
- Kemény Ignác b.* I 512.
- Kemény János* I 417.
- Kemény Sámuelné* I 499.
- Kemnitz-er-ház* I 367.
- Kempelen Farkas* II 79.
- gr. Kendeffy Ádám* I 514. 523.
- Kenderessy M.* I 512.
- Keresztessy Amb.* I 552.
- Kertbeny* I 22. 24. 83.
- Keszeg Terézia* I 498. 501. 502.
- Keszi J. (l. Vitéz Keszi).*

Keszthely I 589.

**Ki legyen ő?* I 257. 275—76.

Kilényi Dávid I 447. 450. 452. 456.
548. 572. 588. 598. II 241. 242.
330. 333.

Kilényiné l. Szeppataki Johanna.

**Kiki saját háza előtt seperjen* I 129.
248. 250.

Kirchmayer I 28.

Kis-Czell I 589.

Király A. I 471.

Király József I 215. 218. II 83. 214.

Király János I 556.

Király Miklós (szatmári) I 360.

Kisfaludy Károly I 258. 279. 440.
441. 444. 446. 449. 455. 474. 477.
485. 486. 550. 559. 567. 571. 575.
576. 590. 599. 603. 610. 618. 625.

II 76. 83. 86. 92. 94. 98. 99. 169.
175. 193. 195. 197. 214. 215. 284.
287. 315. 316. 317. 321. 322. 323.
327. 328. 329. 340.

Kisfaludy Sándor I 376. 474. 487.
589. 590. 625. II 69. 97. 99. 101.
196. 214. 328.

Kiss János I 65. 70. 71. 342. 346.
347. 557. II 340.

Kiss János (színművész) I 552. II 44.
108. 137. 143. 166. 333.

Kis József I 471.

Kiss Julia I 529.

Kiss László II 116.

N. A. Kiss Sámuel I 624.

Kismarton II. 260.

Kleist H. II 142.

Klesztinszky László I 570. 586. II
214. 215.

Klobusitzky Ign. I 547.

Klobusitzky József I 546. 547.

Knauz N. I 20.

Kneschke E. I 324.

Koburg hg. I 121.

Koch G. H. II 319.

Kocsi János | lásd Kocsi **Patkó**

Kocsi József | János és József.

Gr. Koháry J. I 227. 518. II 258.
262. 268. 296.

Kolmann II 284.

Kolos megye I 257. 500. 512.

Kolosvár I 45. 259. 263. 285. 348. 349.
352. 355. 425. 445. 453. 454. 461.
462. 466. 469. 490. 494. 496. 497.
498. 501. 503. 505. 506. 508. 509.
510. 511. 512. 515. 516. 517. 518.
520. 521. 522. 526. 527. 529. 531.
533. 534. 535. 536. 537. 540. 550.
551. 552. 567. 571. 572. 581. 582.
585. 590. 591. 594. 598. 600.

II 27. 47. 82. 92. 110. 138. 180. 231.
241. 242. 247. 249. 273. 281. 283.
284. 332. 335.

Kolosváry Pál I 556. 599.

Komárom (város) I 50. 417. 548. 555.
561. 569. 587. 588. 589. 594. 598.
II 236. 241. 273.

Komárom vm. I 137. 140. 219. 227.
339. 371. 374. 555. 608.

Komáromy György I 203.

Komáromy Györgyné II 34. 145.

Komlóssy Ferencz I 416. 417. 423.
424. 487. 541. 556. 558. 559. 561.
564. 565. 586. 587. 588. 589. 590.
II 77. 170. 193. 214. 215. 252. 253.
332.

Komlóssyné I 562. 564. 589. II 332.

Koncz József I 461. 463. 466. 498.
500. 502.

Koncz Józsefné I 502.

Koncz-féle telek I 500.

Konti Károly I 465.

Konstki testv. II 141.

Kónya János I 418.

Kónyi János I 327.

Köré Zsigmond I 79. 124. 327. II 308.

Korn János I 576.

Korn Miksa I 575. 576.

Kornély József I 327. II 305.

Koronka Lajos I 432.

Korponay I 586.

Kostyál Venczel II 104. 219.

Koszorú I 461. 485. 618. II 85.
Kotzebue A. I 124. 130. 131. 236.
 237. 238. 276. 293. 324. 332. 352.
 427. 429. 441. 445. 449. 474. 487.
 509. 593. II 43. 76. 77. 85. 142.
 170. 181. 193. 215. 275. 303. 304.
 305. 308. 309.
Kovácsy J. I 552.
Kovácsóczy Mihály I 579. II 146.
 169. 177. 195. 215.
Kovács Ferencz I 327. II 308.
Kovács Ferencz I 512.
Kovács György II 116. 120. 130.
Kovács József I 476. 478.
Kovács Józsefné (Fekete M.) I 476.
 478. 581. II 138. 143. 166. 168.
 172. 173. 174. 188. 225. 248. (*Életr.*)
Kovács János I 87. 88. 94. 95. 103.
 107. 108. 118.
Kovács Pál I 486. II 85. 106. 196.
 197. 214. 215. 220.
Kovács Sámuel I 608. 623.
Kovács Zsigmond II 219.
Kögl István I 176. 210.
Kögl József I 98.
Kölcsey Ferencz I 433. 527. 617. 637.
 638. 639. 640. 641. II 2. 46. 283.
 284. 287. 322. 340.
Kölcsey Ist. I 203.
Könyves Máté I 506. 529. 531. 532.
 541. 551. 558. 594. II 103. 107.
 138. 248.
Könyvesné I 564. II 97. 107.
Körner Fr. I 449. 571. II 43. 142. 170.
 193. 215. 216. 233. 246. 251. 322.
Kőszeg I 598. II 241.
Kőszeghy Alajos I 417. 424. 453. 533.
 541. 542.
 «*Köztársaság*» I 499. 593. II 236.
Krammer Boldizsár I 327.
Kratter F. II 99.
Kranzlberger II 141.
Krassó m. II 127.
Krausz L. I 550.
Kray generalis I 121.

Kritikai Lapok II 179. 323. 329. 342.
 344.
Krones Fr. I 57. 59.
Kubayné l. Chiabayné.
Kulcsár István I 342. 347. 355. 358.
 368. 369. 378. 380. 383. 391. 392.
 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399.
 401. 402. 405. 406. 408. 414. 415.
 426. 433. 434. 436. 448. 449. 452.
 455. 456. 540. 546. 570. 571. 579.
 594. 601. 602. 603. 618. 623. 626.
 634. 635. II 2. 38. 51. 93. 113. 116.
 179. 321.
Kumpf H. II 262. 263. 266.
Kun János I 550.
 **Kun László* I 276. 289. 292—93.
 333.
Kunits Ferencz I 36. 39.
Kunoss Endre I 177. 480. 625. 626.
 627. 628.
Külföldi Játékszin I 492. II 336.

Laborfalvi Róza II 99. 101. 105. 106.
 107. 109. 138. 166. 172. 175. 186.
 188. 232. 239. 252. (*Életr.*)
La Brune I 574.
Laczkovics Gy. I 436.
Ladley II 80.
b. Laffert A. II 162.
Lafontaine II 284.
 **Lais* I 301. 308. 309.
II Lajos I 22. 23.
Laky Ist. I 219.
Landerer II 270.
Laskai I 19.
Lassú Ist. I 624.
Latabár I 585.
Laube H. I 331. 576. II 294. 296.
Lavotta János I 148. 169.
Lákos János I 327. 333.
Láng Ádám János I 116. 119. 121.
 124. 148. 166. 194. 218. 233. 244.
 289. 329. 333. 350. 412. 413. 414.
 417. 422. 424. 425. 432. 453. 465.
 471. 473. 474. 487. 571. 581. 594. II

- 170, 177, 193, 214, 231, 232—34.
(Életr.) 235, 236, 237, 238, 240,
244, 287, 311.
- Láng Emilia* I 552.
- Láng Erzsébet* I 195.
- Láng Lajos* I 471, 552.
- Láng Lajosné* I 471, 552.
- Láng Leopold* I 471.
- Láng Móricz* I 471.
- Láng Ádámné* I 190, 191, 192, 329,
II 290.
- Lányi K.* I 29, 35.
- Lánczy József* I 360.
- László Ferencz* II 145.
- László József* I 581, 585, 586, II 110,
184, 231, 251. (Életr.) 331.
- Lázár János* I 471.
- Lebrün* II 181.
- Legrand* II 43.
- Leiser Polycarp* I 29.
- Leisewitz J. A.* II 43, 296.
- Lemberg l. Galiczia.*
- Lendvay Márton* I 476, 478, 586, 589,
II 32, 47, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 97,
110, 137, 138, 143, 150, 151, 166,
168, 172, 174, 175, 183, 184, 188,
232, 249, 250. (Életr.) 332.
- Lendvayné* I 586, II 32, 86, 88, 89,
90, 92, 97, 110, 138, 143, 166, 168,
172, 174, 175, 183, 186, 188, 190,
232, 252. (Életr.) 332, 334.
- Le Mierre* I 235, II 105.
- Lessing G. E.* I 212, 235, 327, 430,
484, 489, 491, 509, 574, 578, 593,
II 43, 149, 234, 251, 252, 320, 343,
344, 345.
- Léhner András* I 327, II 303, 305,
308, 310.
- Léhner Tóbiás* I 104.
- Liebenberger l. Szerellemhegyi.*
- Lipcse* II 319.
- I. Lipót* I 23, 497, II 290, 291.
- II. Lipót* I 69, 81, 83, 99, 118, 137,
245.
- Lippay F.* I 35.
- Liptay Mária* I 121, 124, 171, 187,
188, 189, 190, 191, 192, 329, II 290.
- Lissocényi László* II 130.
- Lónyay László* I 203.
- Lónyay Menyh.* I 118, 150, II 145,
160.
- Lope de Vega* I 324, II 43.
- Lopresti b.* II 293.
- Losonez* I 549.
- Lőrinczy Sámuel* I 471.
- Lőwe L.* II 280.
- Luby Károly* I 150, 203.
- Lucas H.* II 255.
- Lukács Lajos* II 220.
- **Macbeth* I 235, 305, 324, 490, 566.
- **Macskási Julianna* I 279, 286, 333.
- Madrid* II 292.
- Magos J.-né* II 333.
- Magyar János l. Bartha János.*
- Magyar József* I 476, 505.
- Magyar Hirmondó* I 113, 121, 122,
125, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
145, 146, 163, 166, 169, 223, 244,
303, II 320.
- Magyar Játékszín* I 234—254, 294.
- Magyar Kurir* I 73, 89, 95, 130, 146,
498, II 260, 271, 318.
- Magyar Muzeum* I 310, 569.
- Magyar Színházi Lap* I 417, 463,
480, 541, II 128, 234, 247.
- Majláth Béla* II 128, 165.
- Majláth J.* II 215.
- Majthényi K.* I 360, 395.
- Majthényi L.* I 395.
- Malatidesz D.* II 323, 325, 326.
- Dr. Marcveight* I 485.
- Mariveaux* II 43.
- Maros-Vásárhely* I 490, 512, 515, 516,
520, 526, 535, 536, 591.
- Marosi József* II 137, 138, 143, 166,
172.
- Marschner Henrik* I 555, 557.
- Mayer* I 207, II 270.
- Mayer Antonia* II 138, 143.

- Mayer Karolina* II 138. 143.
Mayerhoffér-ház I 400.
Mähly J. dr. I 10. 233.
Máramaros vm. I 213. 219.
Mária Dorottya I 454.
Mária Terézia I 55. 56. 57. 60. 226. 569. 573. II 99. 259. 261. 290. 295.
Márffy L. I 436.
Márjássy Ist. I 69. 203.
Márkus Ign. I 360.
Martinovics I 204. 205. 218. 411. II 298.
Márton-napja I 6. 7.
Mártonfy József I 503. 514.
Mátéfy F. II 216.
Mátéfy J. I 466.
Mátyás király I 16. 17. 22. 23. 53. 281.
**Mátyás király v. a nép szeretete* I 278. 297—300. 335. 457. II 307. 330.
II. Mátyás II 256.
Mátyásy József I 327.
**Megszomorított ártatlanság l. Etelka.*
Megyer I 591.
Megyeri Károly I 533. 564. 565. 579. 581. 583. 585. II 32. 48. 74. 83. 84. 85. 86. 87. 92. 93. 94. 98. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 108. 109. 111. 129. 137. 142. 143. 166. 172. 174. 175. 183. 184. 186. 187. 188. 192. 195. 198. 203. 210. 231. 238. 243—44. (*Életr.*)
Mellessville II 86.
Mendel II 259. 260. 263.
Menner Lajos II 138.
**Mesterséges Ravaszság* I 82. 83. 310. 311.
Meszéna Sándor I 353. 507. 510.
Metastasio P. I 46. 236. 237. 239. 324. 327. 431. 604. 605. II 142. 215. 258.
Metternich I 390.
Mérey Antonia I 585.
Mérey G. I 436.
- Mérey L.* I 436. II 116. 120. 130. 131. 145.
Mérey M. II 215. 220.
Mérey Sándor I 233. 327. 333. 380. 391. 392. 405. 432. 437. II 145. 160. 202. 302. 303. 304. 305. 308.
Mérey család I 368. II 286.
Mészáros Anikó II 138. 143. 167.
Mészáros-ezred I 235.
Mihule II 273.
gr. Mikes János I 514.
gr. Mikes J.-né I 499.
Miklós-nap I 6. 7. 24.
Minusok I 12.
Minstrelek I 13.
Mindenes Gyűjtemény I 64. 223. 230. 518. II 40.
Mingotti II 269.
Mink k. a. II 82.
Miracle play's II 254.
Miskolcz I 404. 408. 422. 453. 455. 469. 494. 506. 515. 535. 536. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 548. 549. 550. 551. 552. 560. 570. 571. 572. 582. 594. 598. 603. 607. 608. 619. II 47. 118. 180. 234. 241. 247. 250. 251. 283. 332. 334.
Miskolczy György I 542. 544.
Mysteriumok I 1. 2. 3. 7. 8. 10. 11. 12. 14. 19. 20. 30. 53. II 257.
Mocsonyi-ház I 129.
Mogyorósi Nina I 552. II 138. 143. 145. 167.
Moldovay M. I 16.
Molière I 124. 131. 230. 231. 238. 239. 245. 246. 321. 324. 487. 490. II 43. 44. 142. 215. 237. 311.
Molnár András I 56. II 142. 196.
Molnár János I 471.
Molnár József II 172. 173.
Mone Fr. J. I 11.
Moor Anna (később Rehák Józsefné) I 74. 121. 124. 148. 186. 187. 188. 194. 195. 196. 218. 233. 244. 280. 289. 329. 414. 424. II 320.

- Moor E. II 43.
 Moráltársok I 2. 3. 8. 9. 10. 14. II 257.
 Moreto II 43. 142. 215.
 Morzin gróf II 87. 259.
 Mozart W. A. II 87. 264.
 Möller J. H. F. I 74. 187. 189. 301. 509.
 Munkácsy János II 141. 169. 177. 178. 182. 186. 193. 195. 214. 333. 344. 346.
 Murányi Zsigm. I 413. 420. 424. 429. 432. 453. 533. 542. 543. 547. 558. 565. 570. 571.
 Murányiné I 414. 420. 423. 533. 547. 558. 565. 571.
 Musarion I 617. 634. 637. II 284. 337. 340.
 Muzslay J. I 436.
 Müller K. II 112.
 Müllner A. G. I 302. 484. 487. 490. 492. II 43. 323. 324.
 Nagybánya II 273.
 Nagy-Enyed I 70. 498. 530. 569.
 Nagy Erzsébet I 74.
 Nagy Ferencz I 552.
 Nagy Ignác II 74. 169. 195.
 Nagy János I 424. 465.
 Nagy József I 552. II 100. 101. 102. 104. 108. 137. 143. 166.
 Nagy-Kálló I 554. 593.
 Nagy-Károly I 554. 593.
 Nagy Lázár I 512. 514. 515. 529. 530. 531.
 Nagy Mária I 74.
 Nagy Mihály (v. Miska) I 515. 549. 556. 598.
 Nagy Pál (felső-büki) I 58. 358. 366. 404.
 Nagy Pál (fogarasi) I 487. II 214. 215. 329.
 Nagy Pista I 533. 556. II 335.
 Dr. Nagy S. I 29. 34.
 K. Nagy Sándor I 594.
 Nagy Sándor (színművész) I 471.
 Nagy-Szeben I 20. 521. 530. II 268. 273.
 Nagyszombat I 29. 35. 50.
 Nagyváradi I 348. 404. 453. 469. 506. 515. 552. 571. 590. 593. 594. 598. 600. II 47. 180. 241. 242. 247. 248. 249. 258. 283. 284. 332. 333. 334. 335.
 B. Nalátzy J. I 469. 531. 532. 534.
 Gróf Nádasdy II 145.
 Nádor-ezred I 547.
 Nánássy Gábor I 592.
 Nebien I 483.
 Nedeczky Fer. II 130.
 *Negyedik László I 263—69.
 Nemes András I 74. 195. 197.
 gr. Nemes György I 512.
 gr. Nemes Györgyné I 514.
 *Nemes jóltétő 274—75.
 Nemzeti Színház (pesti) I 437. 462. 493. 581. 623. II 140. 184. 186. 192. 196. 202. 216. 224. 227. 231. 232. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 251. 252. 253. 334. 347.
 Nestroy J. II 141. 142. 170.
 Neymeyer M. I 393. 437. II 113.
 Néb Mária I 488. II 232. 244. 333.
 Névtelen jezsuita I 38. 39. 40. 42. 43.
 Nógrád vm. I 137. 213. 219. 224. 227. 339. 371. 372. 388. 389. II 118. 124.
 Normanapok II 143. 300. 301.
 Nota Albert II 42. 44. 215.
 Noverre I 574.
 Nötbl K. F. II 227.
 Nuredin effendi II 148.
 Nüth I 93.
 Nyéky Pál I 148.
 Nyíriné II 166. 172. 174.
 Nyitra vm. I 225. 227.
 Nyitrai I 368.
 *Obester I 257. 269—74.
 Ofner u. Pester Zeitung I 357. 444. II 340.

Onitsch k. a. II 141.
Oláh János I 108. 112.
Opra István I 436.
B. Orczy György II 116. 162.
B. Orczy Lőrincz I 80.
Orpheus I 64.
Oscald Zsigmond I 327.
Othello I 430.
Ottlik D. I 436.
 «Őszinte Testvérek» II 342. 343.

P. K. (l. Pechata Károly).
Paal kapit. I 420.
Pacha Gáspár I 425.
Paisiello II 263. 264.
Gr. Palm Jozefa I 274. 499. 521.
Palma I 263. 264.
B. Palocsay József I 203.
Pannonia I 440. 465. 617. II 340.
Pannoniai Féniksz I 66.
Ináncsy Pap Gábor I 559. 560. II 215.
Pap Gábor (szinész) I 109. 116. 119. 121. 124. 148. 175. 195. 244.
 **Papok házassága* I 29. 30.
Parázso János I 552. II 137. 138. 140. 167.
Parázso Jánosné I 552. II 32. 138. 140. 167. 184. 335.
Passió-játék I 7. 12. 19.
Dr. Patachich K. II 107. 145.
B. Patachich II 258. 260.
Pataky Benedek I 116. 119. 121. 124. 148. 175. 186. 218. 244.
Dr. Pataky S. I 499. 504. 506.
Id. Patay József I 203.
Ifj. Patay József I 203.
Kosci Pathó János I 432. 488. 498. 499. 500. 502. 503. 508—509. (*Életr.*) 541. 591. 592. 595. II 214.
Kosci Pathó Jánosné I 502.
Kosci Pathó József I 498. 502.
Pavianits kap. I 368.
Gr. Pálffy Ferd. I 227. 518. II 258. 262. 268. 317.

Pály Elek I 462. 465. 529. 532. 533. 548. 551. 552. 581. 583. II 48. 83. 84. 87. 90. 93. 94. 98. 99. 108. 109. 112. 137. 138. 143. 166. 198. 203. 210. 213. 241—43. (*Életr.*) 278.
Pályné I 529. 532. 533. 552. 581. II 83. 87. 88. 93. 104. 105. 106. 107. 138. 143. 167. 211.
Pály Lóra I 552.
Pánczél Pál I 342. 346.
Párthényi J. és neje I 476.
Pechata Károly I 161. 433. 626. 629. II 22—29. 141. 146. 162. 195. 330.
Peille V. I 512.
Pelsőcz I 171.
Pergő Czelesztin (l. Czelesztin).
B. Perényi I 368.
Perinet Joachim II 233.
Pest városa I 23. 64. 66. 70. 75. 76. 80. 82. 83. 84. 85. 87. 91. 92. 93. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 1. 2. 3. 4. 6. 8. 27. 28. 29. 31. 35. 39. 41. 42. 43. 44. 46. 50. 63. 67. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 83. 84. 89. 97. 208. 210. 13. 220. 22. 24. 30. 45. 85. 89. 323. 37. 38. 39. 40. 48. 49. 53. 54. 56. 57. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 78. 80. 81. 82. 87. 89. 91. 92. 96. 97. 402. 3. 4. 5. 6. 8. 10. 12. 13. 15. 17. 18. 19. 22. 23. 26. 27. 30. 33. 34. 37. 39. 40. 41. 42. 45. 46. 47. 49. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 62. 63. 64. 70. 75. 77. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 501. 5. 7. 10. 11. 18. 36. 40. 41. 45. 50. 51. 53. 58. 59. 61. 67. 70. 71. 72. 78. 82. 86. 90. 91. 93. 94. 600. 1. 2. 8. 10. 21. 23. 26. 37. 38. 39. 41. II 4. 5. 6. 8. 9. 10. 13. 19. 21. 22. 24. 25. 29. 31. 34. 36. 37. 47. 48. 49. 51. 54. 55. 59. 60. 61. 64. 78. 80. 81. 83. 87. 89. 93. 96. 98. 105. 13. 16. 18. 19. 23. 24. 25. 27. 28. 29. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 50. 54. 55. 56. 57. 59. 62. 63. 64.

65. 66. 73. 80. 89. 91. 93. 98. 200.
 1. 2. 18. 19. 20. 21. 23. 26. 31. 32.
 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 44.
 46. 48. 51. 52. 56. 60. 62. 63. 67.
 68. 70. 71. 72. 73. 74. 77. 78. 79.
 80. 85. 86. 302. 304. 313. 314. 315.
 21. 31. 35.
Pest vm. I 77. 78. 79. 80. 87. 137.
 40. 45. 49. 62. 70. 72. 74. 75. 76.
 77. 79. 82. 97. 200. 1. 4. 11. 12.
 13. 14. 15. 16. 19. 22. 23. 24. 25.
 27. 58. 337. 38. 39. 47. 55. 56. 57.
 69. 70. 71. 75. 79. 84. 85. 86. 87.
 88. 90. 91. 94. 400. 1. 3. 6. 8. 18.
 36. 37. 68. 72. 75. 541. 46. 51. 78.
 84. 85. 86. 600. 41.
 II 2. 18. 30. 34. 53. 55. 68. 69. 70.
 72. 90. 96. 97. 99. 103. 11. 13.
 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22.
 24. 25. 26. 28. 29. 30. 31. 32. 33.
 34. 35. 36. 38. 45. 48. 49. 50. 53.
 54. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63.
 65. 66. 89. 90. 91. 98. 99. 200. 1.
 2. 3. 12. 13. 18. 20. 21. 23. 24. 25.
 26. 27. 37. 39. 81. 82.
Pestm. játéksz. könyvt. I 258. II 213—16.
Pesthy László I 108. 109. 114. 116.
 119. 121. 124. 148. 175. 186. 197. 244.
Petheő Ádám I 73.
Petheő Jakab I 395.
Petheő László I 436.
Petrasch II 295.
Pécs I 50. 451. 456. 461. 466. 553.
 555. 561. 587. II 236. 251.
Péchy Ferencz II 117.
Pécsy Imre I 203.
Gr. Péchy József II 283.
Péczely György I 327. 333.
Péczely József I 134. 230. 231. 232.
 325. 518. 524. II 40.
Péry Ignác I 279. 424. 425. 430. II
 86. 196. 214.
Pétervár II 219.
**Philosophus* I 122. 124. 301. 302.
 303. 308. 309. 314.
Piarista rend I 52.
**Pikkó herczeg* I 166. 169. 328. II
 263. 267. 305.
Pixerécourt II 193.
Plautus I 27. 29. 51. 52. 233. 245.
 310.
B. Podmanitzky József I 97. 101. 146.
 148. 149. 150. 167. 176. 185. 189.
 190. 191. 203. 227. 232.
**Postakocsisok* I 250. 253. 276.
Pozsgai János I 564. 589. II 105.
 108. 138.
Pozsony I 20. 50. 51. 52. 59. 70. 81.
 83. 84. 85. 86. 88. 99. 104. 118.
 434. 454. 469. 518. 548. 557. 560.
 561. 564. 565. 566. 568. 576. 587.
 589. II 21. 38. 79. 81. 119. 126.
 134. 160. 163. 165. 225. 226. 241.
 252. 259. 262. 263. 266. 268. 269.
 273. 279. 332.
B. Podmanitzky Károly II 116.
Popovics András I 74.
Prága I 35. 95. 399. II 219. 256.
 257. 262. 273.
Prange K. II 266.
Prepelitzay Sámuel I 450. 567. 597.
 608. 609. 610. 619. 620. 621. 622.
 623. 628. II 2.
Próbák I 161. II 206. 207.
B. Prónay Sándor II 145.
B. Prónay Simon I 395.
Protászevitz B. J. I 113. 114. 116. 117.
 118. 119. 120. 121. 123. 124. 125.
 126. 128. 130. 132. 148. 164. 196.
Protestans drámák I 34.
Prutz R. L. I 27.
**Ptolomens* I 37. 46—50.
Puky József I 491.
Racine I 230. 231. 302. II 43.
B. Radák Ádámné I 514.
Radányi I 559.
Ragályiak I 542.
Ragályi Istv. I 547.
Raics Zsófia I 564.

Raimund Ferd. II 76. 141. 181.
Rajzolatok II 23. 29. 67. 139. 147.
 148. 151. 152. 153. 171. 176. 177.
 178. 182. 184. 225. 245. 333. 337.
 340. 341. 342. 344. 345.
Rakovszky János I 172.
Ramler K. W. I 166.
Ratio studiorum I 34.
Raupach E. B. II 43. 92. 142.
Rácz Sándor I 476. 479. 552.
Gr. Ráday Gedeon II 160. 161. 162.
Ráday Márton I 149. 214. 218.
Gr. Ráday Pál I 73. 74. 75. 80. 81.
 83. 100. 126. 127. 128. 129. 227.
 369. 405. 415. 517. II 79. 287.
Rákosi M. I 465. II 333.
Rákóczy András II 130.
Rákóczy Antal (színműs) I 471.
Ránk I 582.
Ráth Pál I 74. 87. 119. 121. 327.
Reform I 53. 496. 498. 501. 503.
Regelő II 162. 331.
Regnard II 43.
Rehák József I 194. 218. 337. 338.
 339. 357. 380.
Rehákneé l. Moor Anna.
Reischl J. G. I 75. 109. 111. 112. II
 78. 272.
Rethaller Mátyás II 302. 308. 310.
Reuchlin I 27.
Reviczky Imre II 116.
Révay M. I 69. 72. 112. II 40.
Réc-Komárom I 246.
Gr. Rhéleyek II 236.
Gr. Rhéleyné I 506. 507. 508. 511.
 515.
Gr. Rhéley Lajos I 203. 593.
Gr. Rhéley László I 521.
Richelieu I 135.
Rimaszombat I 549.
Rondella I 75. 76. 82. 109. 384. 389.
 392. 393. 394. 408. 417. 418. 436.
 437. II 100. 105. 113. 237. 272.
 273. 285.
Rothkrepf-család I 368. II 240.

Rothkrepf (Mátrai) Gábor II 70. 75.
 99. 237.
Rotter F. II 266. 267.
Rózsa Márton I 74. 86. 87. 107. 109.
 114. 117. 119. 121. 124. 148. 175.
 186. 210. 215. 244.
Roznyó I 549. II 82.
Rudicsok I 588.
B. Rudnyánszky Karolina I 236. 327
Ruházatok gondviselője I 159.
Ruzsitska József I 529. 531. 557. II
 235.
**Salamon király (Illei)* I 46—47.
Salieri A. II 264.
Samarjay K. II 269.
B. Sardergma I 514.
Sarti G. II 264.
Saturnaliák I 6.
Sághy Ferencz I 233. 239. 250. 251.
 252. 253. 328.
Gróf Sándor II 145.
Sándor Lipót nádor I 125. 126. 136.
 137. 142. 143. 170. 179. 185. 545.
Sándorfi József I 471.
Sándorffy József I 592. 593. 594. II
 236.
Sárközy Imre II 130. 212.
Sáros vm. I 227. 546. 547.
Sáska Biri I 565.
Sáska János I 414. 498. 500. 502.
Sáska J.-né I 414. 423.
Sátoralja-Újhely I 548.
Scribe J. II 193. 284.
Schamps F. II 270. 274.
Schedel F. (l. Toldi F.)
Schedius Lajos I 148. II 46.
Schikaneder E. I 250. II 233. 262.
 263. 307.
Schiller Fr. I 257. 258. 430. 477.
 484. 489. 490. 491. 493. 566. 575.
 578. 609. 622. 624. II 43. 94. 100.
 142. 151. 170. 193. 194. 215. 225.
 239. 246. 251. 290. 302. 323. 325.
 335.

- B. Schilson* I 140. 141. 144.
Schlager J. C. I 35. II 292. 293. 294. 320.
Schlegel A. W. II 337. 345.
Schletter II 309.
Schlögl II 141.
Schmallögger J. I 82. 207. II 262. 270. 271.
Schmetterling II 340.
Schmidt S. II 279.
Schüler J. II 265.
Schütze Ferd. II 166.
Schönstein II 79.
Schröder Fr. L. I 212. 275. 276. 324. 326. 470. 490. 491. II 43. 305. 307. 309. 344.
Schröderne I 423. 470. II 280.
Schreyvogel J. II 106. 215.
Sebes F. I 506.
Sebestyén Gábor I 486. 487. II 323. 324. 325.
Sebestyén László I 237. 239. 328.
Seelmann K. I 134. 328.
Seli Ferencz I 109. 114. 116. 117. 119. 121. 124. 129. 148. 164. 170. 172. 175. 184. 185. 186. 187. 188. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 201. 216. 218. 233. 236. 244. 329. 594. II 231. 290.
Sellier J. K. II 293.
Selley Pál I 149. 214. 218.
Selmecz I 50. II 45.
Selnecker I 34.
Semsey A. I 360.
B. Seyfried Fr. II 317.
Seydelmann K. II 344.
Shakespere I 22. 230. 231. 286. 324. 492. 493. 529. II 43. 94. 106. 142. 170. 193. 215. 246. 345.
Sheridan II 43.
Simai Kristóf I 52. 82. 124. 233. 239. 245. 246. 247. 248. 309. 310. 311. 314. 317. 318. 325. 333. 425. II 43. 45. 305. 311.
Simén B. I 560. 564.
Simonfi György I 465. 504. 505.
Simontsits János II 219. 220.
Sípos Pál I 529.
Skerletza Ferencz I 103.
Soos Márton I 73. 95. 239. 240. 241. 242. 243. 280. 285. 294. 328. 496. 498. II 309.
Gr. Soden I 289. 324. II 233.
**Sofia I. Möller*
Somogy vm. I 588. II 119.
Somogyi Fer. I 203.
Somogyi Sándor II 83. 84. 94. 100. 105. 108. 137. 138. 143. 166. 172.
Somogyiné II 83.
Sonnenfels II 295. 296.
Sophocles I 23.
Sopron város I 50. 70. 569. II 241. 273.
Sopron vm. I 588. 589.
Sóváry Istv. I 466.
Spariento I 25.
Spiegel II 340.
Spielenberg Pál I 118. 134. 135. 136. 223. 597. 603.
Spiess H. K. I 212. II 303.
Spindler A. R. K. II 284.
B. Splényi-czred I 418.
Spohr L. II 279.
Spork gr. II 296.
Stancsics M. II 30.
Steinbach Ferencz II 116.
Stella Vincze II 141.
ifj. Stephanie I 185. 318. 323. 324. 327. II 273.
Stettner József I 103.
Stipisics-czred I 234. 235.
Súgó kötelessége I 157—58. II 217.
Sulzer I 347. II 234.
Susanna k. a. I 501.
Szabadka I 456. 461. 466. 559. 561. 563. 588. 598.
Szabó Dávid (baróti) I 569.
Szabó Dávid II 177. 220.

- Szabó István* I 188.
Szabó János I 471.
Szabó József I 238. 328.
Kun Szabó Sándor I 328.
Szaboles vm. I 58. 60. 141. 144. 150.
 170. 171. 174. 178. 179. 180. 181.
 202. 203. 204. 206. 219. 220. 223.
 227. 338. 339. 371. 375. II 127.
 128.
Szacsray S. I 506.
Szakácsy Ist. I 552. II 333.
Szakolcza I 50.
Szalay F. I 556.
Szalayné I 465.
Szalkay Antal I 166. 328. 333.
Szalkay Ottó II 101. 108. 138.
Gr. Szápoly I 125.
Szathmár város I 554. 593. II 273.
Szathmár vm. I 141. 142. 150. 181.
 202. 204. 213. 219. 225. 227. 339.
 371. 375. 388. 389. 409.
Szathmáry Dániel I 476. 478.
Szathmáry József II 333.
Szathmáry K. József I 202. 203.
Szathmáry K. Miklós I 360.
Szathmáry Karolina II 172. 178.
Szákfi József I 552.
Szász Gusztáv I 476.
Szeben l. Nagy-Szeben.
**Szecziás* I 36—38.
Szeged I 351. 352. 353. 354. 355. 356.
 357. 358. 461. 591. II 273. 332. 334.
Szegedy Lőrincz I 32. 33.
Szekrényessy József II 86. 100. 101.
 105. 195. 197.
Szemere Pál I 382. 383. 422. 464.
 592. II 12. 46. 93. 216. 340.
Szemlélő (kassai) II 343. 344.
Szent-Gellért I 13.
Szentjóni Szabó László I 233. 278.
 279. 280. 297. 299. 300. 309. 326.
 332. 333. 425. 442. 443. 517. II
 142. 307.
Szentiványi Bon. I 357. 361. 362. 368.
 II 79.
Szentkirályi László I 145. 148. 215.
 218. 219. 220. 221. 222. 223. 368.
 380. 391. 592. II 116. 202.
Szenikirályi Mihály I 506. 512.
Szentkirályi Móricz II 126. 161.
Szentmiklós Alajos I 487. II 170. 196.
Szenvey József II 215.
Szentpétery Zsigm. I 465. 531. 550.
 581. 583. 585. 586. II 74. 150. 166.
 167. 168. 169. 172. 174. 175. 182.
 186. 188. 190. 231. 244—45. (*Életr.*)
Szentpéteryne II 83. 85. 87. 89. 94. 97.
 98. 99. 101. 102. 103. 104. 106.
 107. 109. 138. 143. 147. 211.
Szentpétery Zsuzsanna I 466.
Szepes vm. I 227.
Szepesi zsinat I 16.
Szerdahelyi József I 462. 464. 465.
 533. 552. 581. 583. 585. 586. II
 110. 140. 150. 151. 167. 168. 169.
 171. 172. 182. 231. 248—49. (*Életr.*)
Szerdahelyiné I 465.
Szerdahelyi László I 203.
Szerelemhegyi András I 169. 199. 200.
 201. 329. 333. II 305. 307. 309.
**Szerencsétlen alkanczellár* I 253. 333.
Szerényfi II 36.
Gr. Széchenyi István I 136. 161. 204.
 227. 346. 358. 404. 566. 581. 596.
 602. 608. 626. 633. 641. II 1—19.
 22. 23. 24. 27. 35. 36. 37. 38. 39.
 41. 48. 51. 52. 55. 56. 57. 66. 69.
 91. 99. 121. 124. 126. 128. 129. 134.
 135. 136. 145. 150. 154. 157. 158.
 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165.
 166. 221. 222. 234. 252.
Székelv József I 455. 531. 535. 560.
 564.
Székelyné I 455. 560. 564.
Székelv Zsuzs. I 476. 478. 529. 560.
 564.
Széky II 84. 87.
Székesfejérvár 50. 392. 393. 404. 430.
 440. 441. 446. 453. 460. 461. 494.
 536. 540. 553. 555. 556. 557. 558.

559. 561. 562. 563. 566. 567. 571.
582. 585 589. 594. 600. 602. 610.
II 27. 119. 180. 192. 236. 238. 239.
241. 283. 284.
Szép Ignác I 109.
Szeppataky Johanna II 240. 241. 335.
Szeppataki (Schenbach) Róza (l. *Dé-
ryné*).
Gróf Szluha A. I 369.
Szigligeti Ede I 52. 332. 381. 417.
481. 537. 583. 586. II 74. 137. 143.
148. 150. 166. 170. 172. 176. 177.
178. 188. 195. 196. 203. 211. 214.
218. 235. 236. 239. 240. 241. 244.
246. 247. 249. 253. 280. 287.
Szikszy M. I 552.
Szilassy II 160.
Szilády Áron I 15. 16.
Szilágyi B. I 552.
Szilágyi L. II 239.
Szilágyi Pál I 462. 464. 465. 531.
532. 548. 556. 581. 583. 585. 586.
II 110. 140. 150. 166. 167. 168.
172. 174. 175. 188. 231. 239—40.
(*Életr.*)
Szilágyi S. I 531.
Szinészek fizetése I 148. 149. 217. 465.
466. 502. II 107—108. 143.
Szinészek fizetési hátraléka I 217. 221.
436. 437.
Szini előadások utáni jövedelem :
1792. (*Pest*) I 129—30.
1806. (*Szeged*) I 354.
1807. (*Pest*) I 358. 362. 363.
1834. (*Buda*) II 143—144.
1795. (*Erdély*) I 501.
Szinészetünk műsora :
Új darabok 1793-ban I 169. 170.
» » 1794-ben I 206.
» » 1795-ben I 216.
1790—1795-ki műsor a függelékben.
1807—1815-ki » » »
1819. (*Pest*) I 441. 442.
1820. (*Pest*) I 450.
1827. (*Pest*) I 456—57. 463. 1828. (*Pest*) I 469. 472. 474.
1831. (*Pest*) I 478. 479.
1818—1819. (*Székesf.*) függelékben.
1825. (*Székesf.—Pozsony*) I 562—
64.
1829—1830. (*Kassa*) függelékben.
1833—1837. (*Buda*) függelékben.
Színházi személyzet ;
1750—95-ben I 74. 124. II k. függ-
gelék.
1792—1795. (*Erdély*) I 500. 501.
502.
1807—1815 (*Pest*) II k. függelék.
1827. (*Pest*) I k. 465—466.
1828. (*Pest*) I k. 471.
1831. (*Pest*) I k. 476.
1825. (*Pozsony*) I 564.
1830. (*Kassa*) II k. függelék.
1833. (*Buda*) II 83. 107. 108.
1834. (*Buda*) II 143.
1835. (*Buda*) II 166. 167.
1836. (*Buda*) II 172. 173.
1837. (*Buda*) II 188.
1819. (*Székesfej.*) I 556.
1836. (*Miskolcz*) I 552.
Színházi látszó II 180. 320.
Színmester kötelessége I 158—59.
Id. Szinnyi József II 233. 234. 238.
242.
Szirmay Ádám I 203.
Szirmay Pál I 203.
Szombathely I 587. 589. 598. II 241.
Szommer József I 487. II 328.
Szomor Máté I 74. 100. 233. 239.
248. 250. 328. 333. 425. II 311.
Szontagh G. II 329.
Szőgyény L. II 136.
Szőkőné I 476.
Szőllősy G. I 552.
Szőllősy L. II 99. 103. 108. 137. 138.
143. 167. 168.
Szőllősi M. I 465.
B. Szörényi I 419.
Szrogh Sámuel I 452. 455.
Sztáray M. I 29. 30. 31. 32. 34.

- Szulyorszký Menghert* I 583.
Szücs Ist. I 547.
Szocaboda József II 280.
- T. J. l. gróf Teleki József.*
Taine H. I 2.
Takács Anna I 405.
Takács Éva II 324. 325.
 **Talált gyermek* I 74. 121. 124. 130.
 242. 243. 245. 276. 301. II 86. 101.
 311.
Talma I 597.
Tanárky Pál I 425.
Tarczy Lajos II 196.
Tassner Antal II 160. 162. 164.
Tata II 97.
Tántz Menghért I 51.
Társalkodó I 480. 565. 584. II 16. 23.
 29. 35. 36. 66. 81. 83. 84. 86. 89.
 90. 92. 93. 101. 107. 134. 164. 179.
 185. 221. 284. 330. 340. 341. 342.
 345.
Täuber II 264.
Gróf Teleki József I 499. 514. II 145.
 159. 327.
Gr. Teleki Józsefné I 130. II 286.
Gr. Teleky Domokos I 502.
Id. gr. Teleky Ferencz I 500. 503.
 512. 520.
Ifj. gr. Teleky Ferencz I 482. 518.
 519. 520. 521. 522. 523.
Gr. Teleky Ferenczné özr. I 499.
Gr. Teleky Lajos I 500. 503. 512. 514.
Gr. Teleky László I 342. 343. 344.
 345. 346. 514.
Gr. Teleky Mihály I 507.
Gr. Teleky Sámuel II 162.
Telepy György I 475. 560. 564. 565.
 581. II 48. 83. 84. 85. 86. 88. 94.
 98. 99. 100. 101. 103. 104. 105.
 108. 109. 111. 129. 130. 137. 138.
 143. 148. 153. 166. 168. 170. 172.
 173. 174. 176. 177. 178. 183. 188.
 195. 198. 203. 214. 247—48. (*Életr.*)
- Telepyne* I 581. II 83. 107. 138. 143.
 167. 211.
Telepy Károly II 138. 172.
Telepy Máté II 83. 108. 138. 172. 174.
 188.
Temesvár I 561. II 23. 86. 268. 273.
 330.
Temes em. I 145. 227. 371. 372. 584.
 II 127.
Temessy I 124.
Tenkler Lizi I 555. (*l. Balogné*).
Terentzius I 26. 27. 28.
Termetzky Fanni I 74. 121. 124. 148.
 166. 244.
Tessedik Ferencz II 70. 73. 75.
Tessel Frigyes I 550.
Tessengei I 124.
 **Tettetett beteg (Molière)* I 124. 321.
Teubert O. II 269. 297.
Thaly Kálmán I 21. 22.
Thaisz András I 461.
 **Theophania* I 32—34.
B. Thoroczky J. I 500. 512.
Gr. Thoroczky P. I 512. 514.
Thuróczy krónikája I 13.
Tieck L. II 149. 255. 337.
Tirnberger András I 176. 210.
Tisza László I 203.
Tiszt I 124.
Tokaj I 506. 546.
Tokody János I 487. 556.
Tolna em. I 371.
Toldy Ferencz I 24. 30. 31. 52. 258.
 279. 383. 433. 491. 576 II 42. 45.
 69. 75. 316. 323. 325. 327. 328.
 329. 334. 346.
 **Toldi Miklós* I 280—84. 296. 333.
Tomala-czég II 81.
Topner Róza II 166. 172. 188.
Torna em. I 546.
Torontál em. I 584. II 126.
Tóth István I 552. 558. 561. 564.
 565. 589. II 32. 102. 103. 104.
 105. 108. 109. 137. 143. 148. 166.
 168. 184. 210. 211. 332.

- Tóth László I 630.
 Tóth Lőrincz II 176. 177. 178. 195.
 284. 345. 433.
 Töltényi Szaniszló I 474.
 Töpfer K. II 76. 86. 142. 170. 181.
 215.
 Török A. I 476.
 Török Damascén I 603. 604. 605.
 606. 607. 608. 618. 628. II 2.
 Török István I 474. II 170.
 Török Magdolna I 108. 121. 124. 148.
 Trattner M. I 436. 490. 617.
 Trencsén vm. I 227.
 Trencsén I 50.
 *Isapó Péter I 129. 321—23.
 Tudományos Gyűjtemény I 57. 232.
 245. 328. 396. 397. 450. 451. 461.
 467. 480. 486. 487. 517. 545. 549.
 550. 553. 557. 567. 607. 608. 609.
 611. 617. 618. 620. 623. 624. 629.
 630. 631. 632. 633. 634. II 2. 85.
 126. 242. 259. 282. 283. 315. 321.
 323. 324. 325. 326. 327. 329.
 Turóc vm. I 388.
 Tuschl Sebestyén I 79. 88. 89. 98.
 121. 163. II 271. 278.
 Tüköry Lajos (alggesti) II 81.
 Udvardy János I 629.
 Udvarhelyi Miklós I 417. 465. 529.
 531. 532. 534. 572. 581. 583. 585.
 II 150. 166. 167. 168. 172. 175.
 220. 232. 235—36. (Életr.) 244.
 Udvarhelyiné I 465. 532. 552.
 Udvarhelyi Sándor II 166. 169. 172.
 Újfalusi N. János I 631.
 Újfalusi S. I 564.
 Újfalusi S.-né I 564.
 Új Magyar Múzeum I 35. 383. 516.
 II 69. 250.
 Uhlich II 174.
 Ung vm. I 227.
 Ungváry János I 74. 86. 87. 100. 132.
 233. 328. 333. II 310. 311.
 Unwerth gróf I 73. 79. 80. 81. 82.
 85. 86. 87. 88. 89. 90. 94. 95. 96.
 98. 103. 104. 105. 106. 107. 133.
 146. 149. 150. 151. 163. 164. 210.
 219. II 79. 285. 286.
 Uzorits II 145. 160.
 V. J. I 620.
 Vahot Imre I 24. II 237.
 Vajda Péter II 177. 220.
 Vándza Mihály I 432. 508. 509. 510.
 511. 515. 593.
 Varga Elek II 328.
 Varró Sándor II 318.
 Varsányi Ferencz I 117. 119. 121.
 124. 126. 148. 184. 186. 233. 236.
 244. 329. II 231. 320.
 Vas vm. I 588. 589. II 120. 121.
 Vass István I 329.
 Vasárnap Ujság I 82. 175. 495.
 496. 497. 508. 511. 516. II 234.
 Özc. Vay Anna II 34.
 Gr. Vay Ádám I 551.
 Vay István I 69. 150.
 Vay József I 69.
 Vay László I 203.
 B. Vay Miklós I 203.
 Vác I 569. II 48. 82.
 Vág-Sellye I 29.
 Várady Mihály I 108. 117. 121. 148.
 166. 175. 188. 189. 190. 192. 193.
 194. 195. 210. 533. II 231.
 Váraszy Theophil II 83. 552.
 *Váratlan vendég I 310—311.
 *Választói komédia I 31. 34.
 Vásárhelyi Dániel I 529. 549. 564.
 B. Vecsey generalis I 121.
 Vedress István I 58. 66. 353. 425.
 Veinmüller I 93.
 Velence I 35.
 Verestői Mihály I 498. 502.
 Versegly Ferencz I 61. 69. 72. 124.
 149. 162. 233. 238. 239. 326. 333.
 425. 430. 431.
 Vertesz Kelemen I 326. II 304.
 Veszprém város I 559. 562. 589.

- Veszprém em.* I 141. 174. 177. 181.
 371. 373. 388. 394. 588.
Végh József I 471.
Viaskodi Károly II 36. 37.
Vida László (Fegyverneki) I 328. 380.
 381. 382. 383. 384. 390. 405. 413.
 425. 432. 433. 434. 436. 592. 594.
 634. II. 122. 234.
Vitkovics Mihály I 230. 367. 421.
 423. 430. 431. 433. 616. II 275.
Vitéz-Keszi I 535. 560. 564. II 334.
Vízkereszt játék I 7. 12. 19.
Vogel I 429.
Vojnicsok I 588.
Voltaire I 302. 305. 324. II. 43.
Volturino I 23.
Vrányi Constancia II 220.
Vörösmarty Mihály I 493. II 42. 45.
 46. 69. 70. 73. 75. 109. 141. 177.
 178. 181. 184. 185. 186. 194. 197.
 214. 215. 243. 244. 245. 247. 249.
 250. 251. 252. 253. 284. 323. 328.
 334. 345. 346. 347.
Gr. Waldstein Emanuel I 593.
Gr. Wartersleben K. II 116.
Gr. Wass Imre I 469. 531. 532. 534.
Weber II 280.
Weidmann Pál I 426.
Weidner II 293.
Weisse K. Fr. I 245. 247. 248.
Weissenthurm Johanna I 429. 431.
 II 76. 215.
Id. B. Wesselényi Miklós I 203. 342.
 348. 349. 352. 353. 354. 355. 369.
 380. 500. 503. 504. 505. 506. 507.
 508. 509. 511. 512. 513. 514. 524.
 550. 591. 593. II 215. 246.
B. Wesselényi M.-né I 505. 508.
B. Wesselényi M. II 69. 145.
Wessely Ed. I. 466.
West lásd Schreyvogel.
Wigand I 490.
Wiener Zeitschrift I 442. 443. 446—
 49. 454. 455. 550. II. 275. 277.
 278. 321. 325.
Wieser J. II 266.
Wild F. II 82. 85.
Wirdisch Katalin II 17. 112. 138.
 140. 143. 151. 168. 169.
Wlassák E. I 236. 330. 331. 576. II
 263.
Wolf P. A. I 490.
Wotzel II 149.
Wurda József II 151.
X. et Comp. II 342. 343. 344. 345.
Zala em. I 141. 142. 143. 339. 388.
 588. 589.
Závodszky Károly I 301.
Zemplén em. I 59. 141. 142. 144.
 171. 227. 339. 388. 596.
Gr. Zichy Istvánne II 267.
Gr. Zichy János I 557.
Gr. Zichy Károly I 73. 80. 82. 103.
 174. 209.
Gr. Zichy Károly II 145.
Ziegler Fr. W. II 76. 85. 97. 142
 170. 181. 215. 237. 308.
Zitterbarth II 158. 224.
Zitinszky János II 121. 125. 161.
Zólyom em. I. 219. 339. 388.
Zombor I 456. 559. 563.
Zöllner Fülöp I 456. II 80. 267.
**Zöld Marczai* I 472.
Zconecsek A. T. II. 80.
Zsámboki János I. 22. 23. 30.
Zsigmond király I 18.
Ifj. Zsitray Ferencz I 253. 254. 276.
 328.
Zschocke H. II. 284.
**Zsugori (Molière-Simai)* I 245. 247.
 250. 276.

SAJTÓHIBÁK.

(II-ik kötet.)

37. lap 15. sor	Campagne	helyett	campagne
38. " 13. "	Am	"	Ám
43. " 3. "	Machbeth	"	Macbeth
46. " 11. "	szivarozni	"	dohányozni
52. " utolsó "	lehetetlenség társaságot	"	lehetetlenség két társaságot
54. " 6. "	agot	"	tagot
59. " 13. "	idéző jel közé jön	"	»hogyz Pesten . . . végezni kell»
65. " 2. "	vendégszerepletre	helyett	vendégszereplésre
73. " 25. "	meglepőnek mondható	"	megfelelőnek mondható
75. " 3. "	Jótéví és árva szintén a Budán előadott darabok közé tartozik.		
81. " 1. "	Juniusban	helyett	1833. Juniusban
83. " 18. "	algyalvár	"	angyalvár
83. " alulról 2. és 6. sor	Machbeth	"	Macbeth
90. " 30. sor	eddig miv	"	eddig mivel
107. " 29. "	25 frt.	"	?
114. " utolsó "	ugyanaz	"	ugyan az
116. " 6. "	eladni	"	megvenni
126. " 15. "	Szentkirályi László	"	Szentkirályi Móricz
127. " 8. "	Szabolcsmegye	"	Szabolchmegye
130. " 4. "	kiegészítését	"	kieszközlését
140. " 27. "	jó betanúlt	"	jól betanúlt
150. " alulról 3. sor	hangs	"	hang s
153. " 29. sor	arátkozni	"	barátkozni
162. " utolsó "	Hazai Tudósítóban	"	Hazai és Külf. Tudósításokban
184. " 11. "	első a művészetig	"	első, művészetig
192. " alulról 5. sor	nemzeti színház	"	Nemzeti Színház
212. " 2. sor	jelen tagokat	"	jelenlévő tagokat
235. " 12. "	kisérletet is tett Pesten.	"	kisérletet is tett.
250. " 36. "	természethű ábrázolatban	"	természethű ábrázolásban
257. " 30. "	semmitféle hajlamot	"	semmitféle művészi hajlamot
267. " alulról 4. sor	nemet	"	német
270. " 10. sor	1773-ban	"	1771-ben
290. " 4. jegyzet	27 következő	"	27 és következő
291. " 7. sor	elején kimaradt e szó:	"	legyen
321. " 21. "	sehel	"	sehol
324. " 28. "	kristályt	"	kristélyt
337. " alulról 4. sor	becslésünket	"	becstülésünket
343. " 29. sor	próbálja	"	pótolja

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 978/19. N. SZ.

